

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Василије З. Драгосављевић

**Идеолошки утицаји европског фашизма на
југословенске интегралистичке покрете
радикалне деснице у међуратном периоду
(1921-1941)**

докторска дисертација

Београд, 2017

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

Vasilije Z. Dragosavljević

**Influences of the European Fascist Ideology on
the Yugoslav Integrationist Extreme Right-
Wing Movements during the Interwar Period
(1921-1941)**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2017

МЕНТОР:

Др Дубравка Стојановић, редовни професор, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

Др Дубравка Стојановић, редовни професор, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Др Милан Ристовић, редовни професор, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Др Милан Кољанин, научни сарадник, Институт за савремену историју Београд

Датум одбране.....

Идеолошки утицаји европског фашизма на југословенске интегралистичке покрете радикалне деснице у међуратном периоду (1921-1941)

Резиме:

Предмет истраживања овог рада је настанак и развој идеологије фашизма у Европи и утицај европских фашистичких покрета на формирање идеологија политичких организација ОРЈУНА, БОЈ, Југословенска акција и ЈНП Збор, са освртом на улогу и активности ових организација у политичком животу Краљевине Југославије. Хронолошки оквир истраживања обухвата време између 1921 и 1941 г. у коме се кроз деловање поменутих политичких организација под утицајем европских фашистичких покрета развијала специфична идеологија радикалне деснице интегрално југословенског усмерења. У композицији овог рада примењен је, поред основног историографског метода, комбиновани приступ истраживања основних идеолошких постулата југоинтегралистичке радикалне деснице са компаративним приказом идеолошких система савремених европских фашистичких покрета.

У уводном поглављу рада дефинисане су идејне основе фашистичке идеологије (контрареволуционарна мисао, расизам, антисемитизам и антиматеријалистичка критика марксизма Жоржа Сорела). У другом поглављу под насловом *Организација југословенских националиста - ОРЈУНА* изложени су настанак, идеолошке основе и улога овог покрета у дневно политичком животу Краљевине СХС. Централну тему овог поглавља представља идеологија ОРЈУНЕ тј. процес њеног настанка и модификације под утицајем идеологије италијанског фашизма и немачког национал социјализма. Посебан нагласак стављен је на проучавање спецификаума идеологије ОРЈУНЕ - теорију интегралног југословенства и идеолошке утицаје националсоцијализма и италијанског фашизма оличене у усвајању концепта корпоративне државе, експанзионизма (пројекат Велике Југославије) и анти клерикализма. Посеба пажња посвећена је усвајању фашистичке концепције директне акције тј. праксе спровођења систематског физичког терора над политичким неистомишљеницима. У трећем поглављу *Југословенска акција и Борачка организација Југославије* изложене су идеолошке концепције ова два покрета као и њихова улога у политичком животу Краљевине Југославије. Ове две политичке организације усвојиле су идеолошке фундаменте ОРЈУНЕ којима су придодати одређени идејни утицаји немачког национал-социјализма (концепт “сељачке државе”), италијанског фашизма (концепт “новог човека”) и француских filoфашистичких ветеранских покрета. У

четвртом поглављу *Југословенски народни покрет Збор* изложен је процес формирања идеологије ЈНП Збор као и улога овог покрета у политичком животу Краљевине Југославије. У посебним подпоглављима представљени су идеолошки утицаји Француске Акције (монархизам, клерикализам, сталешко државно уређење, критика политичког легата Француске револуције), италијанског фашизма (критика марксизма и корпоративизам), Салазарове Патриотске уније (“корпоративизам удруживања“) и немачког национал-социјализма (расизам и антисемитизам) У петом поглављу - закључку сумирани су резултати истраживања. Закључак следи поглавље *Биографске слике* у коме су изложене биографије најзначајнијих идеолога југоинтегралистичке радикалне деснице.

Кључне речи: фашизам, национал-социјализам, интегрално југословенство, Организација југословенских националиста, Југословенска акција, Борачка организација Југославије, Југословенски народни покрет Збор, корпоративизам, сталешка држава, терор, антисемитизам

Научна област: Историја

Ужа научна област: Општа савремена историја

УДК:

Influences of the European Fascist Ideology on the Yugoslav Integrationist Extreme Right-Wing Movements during the Interwar Period (1921-1941)

Summary

This paper aims to examine and to analyse the origins and development of the fascist ideology in Europe and the influences that the European fascist movements exercised on the ideology of political organizations such as the Organization of Yugoslav Nationalists (ORJUNA), Association of Fighters of Yugoslavia (BOJ), Yugoslav Action (JA) and the Yugoslav National Movement Zbor (JNP ZBOR), paying special attention to the role and the activities of these organizations in the political life of the Kingdom of Yugoslavia. The time frame for this research is the period from 1921 to 1941, when the above mentioned political organizations, influenced by European fascist movements, devised and shaped a specific extreme right-wing ideology with integrationist Yugoslav orientation. In addition to the general historiographic methodology applied in it, this paper is composed by means of a combined approach to the examination of fundamental ideological premises of the Yugoslav integrationist extreme right-wing politics and a comparative study of ideological principles of modern European fascist movements.

In the introductory chapter of this paper, fundamental tenets of the fascist ideology are defined (counter-revolutionary ideas, racism, anti-Semitism, and anti-materialist criticism of Marxist thought of Georges Sorel). In the second chapter, entitled *ORJUNA – Organization of Yugoslav Nationalists*, we set forth the origins, ideological basis and the role that this movement played in the political life of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. This chapter is primarily focused on the issue of ORJUNA's ideology, that is, the process of its creation and modification under the influence of the ideology of Italian Fascism and German National Socialism. Special attention is paid to the examination of idiosyncratic features of ORJUNA's ideology, i.e. theory of Yugoslav integrationism and the ideological influences of National Socialism and Italian Fascism as manifested in the adoption of the notion of corporate statism, expansionism (the project of Great Yugoslavia) and anti-clericalism. Special focus is given to the adoption of the fascist idea of direct action, i.e. the organized practice of inflicting physical terror against political dissenters. In the third chapter, entitled *Yugoslav Action and the Association of Fighters of Yugoslavia*, we focus on the ideological assumptions of these two movements and their role in the political life of the Kingdom of Yugoslavia. These two political organizations assumed the ideological tenets affirmed by ORJUNA, which were further shaped in specific concepts influenced by German National Socialism (the notion of *peasant state*), Italian Fascism (the notion of *New Man*) and French philo-fascist veteran movements. In the fourth chapter, entitled *Yugoslav National Movement Zbor*, we focus on the process of creation of the ideology of the organization ZBOR and the role that this movement played in the political life of the Kingdom of Yugoslavia. In sub-chapters attention is respectively paid to ideological influences exerted by the Action Française (monarchism, clericalism, class-based state, criticism of the political legacy of the French Revolution), Italian Fascism (criticism of Marxism and corporate statism), Salazar's National Union (*corporatism of associations*) and German National Socialism (racism and anti-Semitism). In the fifth chapter, as the conclusion, the results of the research are summarized. At the end, conclusion is followed by the chapter entitled *Biographical Pictures*, which includes biographies of most prominent ideologues of the Yugoslav integrationist right-wing movement.

Key words: Fascism, National Socialism, Yugoslav integrationism, Organization of Yugoslav Nationalists, Yugoslav Action, Association of Fighters of Yugoslavia, Yugoslav National Movement Zbor, corporate statism, class-based state, terror, anti-Semitism.

Field of science: History

Sub-field of science: General modern history

UDC:

Садржај

Contents

ПРЕДГОВОР	1
I Увод	25
I 1. Идејне основе фашистичке идеологије	25
I 1. а) Контрареволуционарна мисао	26
I 1. б) Расизам	29
I 1. в) Нови национализам	39
I 1. г) Сорелова антиматеријалистичка критика марксизма	47
I 2. Европски фашистички покрети	51
II Организација југословенских националиста - ОРЈУНА	61
II 1. а) Генеза југословенске идеје до 1918	64
II 1. б) Југоинтегралистичке снаге у политичком животу Краљевине СХС	76
II 2. Национални мит у идеологији европских фашистичких покрета	97
II 2. а) Мит о Аријевској раси	101
II 2. б) Теорија интегралног југословенства	110
II 3. Корпоративизам у идеологији европских фашистичких покрета	126
II 3. а) Корпоративизам у идеологији италијанског фашизма	128
II 3. б) Корпоративизам у идеологији ОРЈУНЕ	137
II 4. Терор у идеологији европских фашистичких покрета	148
II 4. а) Терор у идеологији италијанског фашизма	152
II 4. б) Терор у идеологији ОРЈУНЕ	167
II 5. Антиклерикализам у идеологији европских фашистичких покрета	192
II 5. а) Антиклерикализам у идеологији NSDAP	195
II 5. б) Антиклерикализам у идеологији ОРЈУНЕ	201
II 6. Експанзионизам у идеологији европских фашистичких покрета	212
II 6. а) Експанзионизам у идеологији NSDAP	214
II 6. б) Експанзионизам у идеологији ОРЈУНЕ	222
II .7 Закључак	242
III Југословенска акција и Борачка организација Југославије – БОЈ	246
III 1. Југословенски интегралистички покрети екстремне деснице у доба шестојануарског режима (1929-1934)	246
III 2. ОРЈУНА у периоду монарходиктатуре	259
III 3. Југословенска акција	264
III 3. 1. Сељаштво у идеологији европских фашистичких покрета	273

III 3. 2. Нови човек у идеологији европских фашистичких покрета.....	296
III 3. 3. Закључак	312
III 4. Борачка организација Југославије – Бој	317
III 4. 1. Улога ветеранских организација у идеологији фашистичких покрета ...	327
III 4. 2 Закључак	348
IV Југословенски народни покрет Збор.....	351
IV 1. Југоинтегралистичка десница и политичке прилке у Краљевини Југославији у другој половини 30-тих година	351
IV 1. 1. Идеолошко наслеђе југоинтегралистичких покрета радикалне деснице из 20-тих и прве половине 30-тих у идејним концепцијама ЈНП Збор	370
IV 2. 1. Монархизам у идеологији европских фашистичких покрета	386
IV 2. 1. а) Монархизам у идеологији Француске акције	389
IV 2. 1. б) Монархизам у идеологији ЈНП Збор	399
IV 3. 1. Клерикализам у идеологији европских фашистичких покрета.....	408
IV 3. 1. а) Клерикализам у идеологији Француске акције	413
IV 3. 1. б) Клерикализам у идеологији ЈНП Збор	420
IV 4. 1. Критика Француске револуције у идеологији европских фашистичких покрета	433
IV 4. 1. а) Критика Француске револуције у идеологији Француске акције.....	435
IV 4. 1. б) Критика Француске револуције у идеологији ЈНП Збор.....	441
IV 5.1. Сталешка држава у идеологији европских фашистичких покрета.....	451
IV 5. 1. а) Сталешка држава у идеологији Француске акције.....	456
IV 5. 1. б) Сталешка држава у идеологији ЈНП Збор.....	466
IV 6.1. Критика марксизма у идеологији европских фашистичких покрета	476
IV 6. 1. а) Критика марксизма у идеологији италијанског фашизма	479
IV 6. 1. б) Критика марксизма у идеологији ЈНП Збор	491
IV 7. 1. Расизам у идеологији европских фашистичких покрета	507
IV 7.1. а) Расизам у идеологији NSDAP	512
IV 7.1. б) Расизам у идеологији ЈНП Збор.....	529
IV 8. 1. Антисемитизам у идеологији европских фашистичких покрета	539
IV 8. 1. а) Антисемитизам у идеологији NSDAP	547
IV 8. 1. б) Антисемитизам у идеологији ЈНП Збор.....	559
IV 9. Закључак	581
V Закључак	592
Биографске слике	601
Преглед извора и литературе:	665
Извори:	665
Објављени извори:	667

Брошуре:	669
Периодика:.....	671
Изабрана литература:	673
Чланци у стручним часописима	682
Биографија	687
Прилози.....	688

ПРЕДГОВОР

Проучавања историје политичких идеја су неопходна ради бољег разумевања и сагледавања одређене историјске епохе. Идеје, вредности које оне представљају, појмови и концепти преко којих се оне дефинишу и пропагирају, током свог трајања често су подложне променама које суштински мењају њихов примарни садржај. Услед тога политичке идеологије¹ не представљају кохерентне и затворене системе, већ идејне конструкције који се налазе у стању непрекидне еволуције чији је главни покретач интеракција и рецепција идејних концепција пониклих у различитим историјским епохама и друштвеним срединама. Идеолошки систем фашизма је доказ ове перманентне идејне еволуције и интелектуалне интеракције која је резултирала парадоксалном синтезом анахроног и модерног, рационалног и ирационалног, индивидуалног и колективног. И поред своје унутрашње идејне парадоксалности фашизам се у првој половини 20. века испрофилисао као кохерентан идеолошки систем који је у периоду између два светска рата пресудно утицао на судбину Европе и света.

У југословенској и српској историографији питање идеологије радикалних десничарских покрета интегрално југословенског усмерења представља недовољно обрађену тему. Малобројне монографије и чланци који се баве овим питањем третирају ову тему парцијално и пружају, у зависности од политичког опредељења аутора, сасвим опречна тумачења овог феномена и на тај начин онемогућавају стварање објективне слике. Овакво стање је резултат чињенице да је архивска грађа, која даје податке о овој теми, дуго била недоступна истраживачима (тј. носила је ознаку државне тајне знатно дуже него што је било неопходно) као и чињенице да су политичке околности диктирале научну продукцију. Историографија у послератној Југославији налазила се под пажљивим надзором режима који није дозвољавао науци да искорачи из оквира режимског идеологизованог тумачења прошлости.² Са друге стране историографија чији су творци припадали кругу политичке емиграције стварала је идеализовану слику политичких и идеолошких достигнућа политичких покрета радикалне деснице интегрално југословенског усмерења са циљем да на сваки начин

¹ Према Андреју Хејвуду идеологије представљају мање или више кохерентне скупове идеја које творе базу за политичку акцију. Овај скуп идеја представља поглед на свет тј. призму кроз коју се тумачи тренутни владајући поредак, модел жељене будућности и упутство како из тренутно владајућег поретка прећи у жељени. (Andrew Heywood, *Political Ideologies: An Introduction*, Basingstoke 2003, str. 12)

² Ђ. Станковић, Љ. Димић, *Историографија под надзором: Прилози историји историографије I*, Београд 1996, стр. 13-18, 161-168, 175, 217-244, 281-289

оправда политички и друштвени ангажман својих аутора у периоду немачке окупације. Овако, на идеолошко-политичким основама, подељена југословенска историографија публиковала је научне радове у којима су јасно видљива тенденциозна тумачења извора, као и њихово селективно коришћење.

Предмет истраживања овог рада је настанак и развој идеологије фашизма у Европи и утицај европских фашистичких покрета на формирање идеологија политичких организација ОРЈУНА, БОЈ, Југословенска акција и ЈНП Збор, са освртом на улогу и активности ових организација у политичком животу Краљевине Југославије у међуратном периоду уз императив коришћења оригиналних извора и њиховом објективном тумачењу. Хронолошки оквир истраживања обухвата међуратни период тј. време између 1921 и 1941. г. у коме се кроз деловање политичких организација ОРЈУНА, БОЈ, Југословенска акција и ЈНП Збор под утицајем европских фашистичких покрета развијала специфична идеологија радикалне деснице интегрално југословенског усмерења. Овај рад има за циљ да кроз анализу извора дође до закључка који су европски фашистички покрети, у ком сегменту и у којој мери утицали на формирање фундаменталне идеологије југословенских интегралистичких покрета радикалне деснице. Одговори на ова питања допринели би да се настанак идеологије радикалне деснице у Југославији смести у општи контекст идеолошких струјања у Европи двадесетих и тридесетих година 20. века и указали на неке, до сада мало познате, изворе идеолошког утицаја из Европе. Поред тога ово истраживање би скренуло пажњу на неке аутохтоне идејне концепције радикално десничарских покрета интегрално југословенског усмерења, као што су теорија интегралног југословенства, пројекат стварања новог човека (“човек београдске животне оријентације“) као и концепт сталешке задружне државе, које су у досадашњој историографској продукцији тумачене као прости копије елемената из идеолошког корпуса европског фашизма. Преко биографских података о главним идеолозима радикалне деснице интегрално југословенског усмерења стекао би се потпунији увид у морални и интелектуални склоп ових личности, као и њихову улогу у апарату домаће управе под немачком окупацијом у периоду 1941-1945 г.

У композицији овог рада примењен је, поред основног историографског метода (који се базира на прикупљању изворне грађе и литературе, њиховој критичкој анализи, сређивању резултата, сумирању и на крају експозицији, која укључује тумачења и закључке), комбиновани приступ истраживања основних идеолошких постулата југоинтегралистичке радикалне деснице са компаративним приказом

идеолошких система савремених европских фашистичких покрета.³ Компаративни метод подразумева да се у више различитих друштвених средина одаберу два (или више) историјских феномена који међу собом показују одређени степен аналогije, да се опише њихов настанак и развој и детектују њихове сличности и разлике.⁴ Овај метод омогућава да се помоћу хипотеза заснованих на аналогiji превазиђе оскудност историјске грађе, да се отворе нови правци истраживања и да са нове стране осветле одређени историјски процеси чија би генеза, без примене ове методе, остала скривена. Компаративни метод можда највећу вредност има у домену проучавања историје идеја будући да нам компарација идејних концепција које су настале у различитим друштвеним срединама може дати драгоцене податке о до сада недовољно познатим процесима културне, идеолошке и политичке интеракције тих друштвених средина. У складу са тим у овом раду ће бити упоредно изложене идеолошке поставке европских фашистичких покрета и идејне концепције ОРЈУНЕ, БОЈ-а Југословенске акције и ЈНП Збор, да би се уз помоћ компаративне методе дошло до одговора на питања који су европски фашистички покрети, у ком сегменту и у којој мери утицали на стварање идеолошких фундамената југословенских интегралистичких покрета радикалне деснице. Компаративна анализа и истраживање генезе политичких идеја и динамика њихове рецепције условила је делимично напуштање линеарно-хронолошке композиције рада услед чега је композиција постала хронолошко-тематска.

Рад се састоји из предговора, пет поглавља и закључка. У уводном поглављу рада у оквиру два подпоглавља дефинисане су идејне основе фашистичке идеологије (контрареволуционарна мисао, расизам, антисемитизам и антиматеријалистичка критика марксизма Жоржа Сорела) и изложен је приказ општих политичких прилика у Европи после Првог светског рата, формирање првих фашистичких покрета и утицај њихових идејних конструкција на политичку слику европског континента. У другом поглављу под насловом *Организација југословенских националиста - ОРЈУНА*

³ За више информација о историјату и развоју компаративне методе у историографском истраживању погледати – *Увод у компаративну историографију* (приредио Драго Роксандић), Загреб 2004

⁴ При избору елемената компарације ослонили смо се на податке које пружају програмски текстови објављени у штампаним гласилима југоинтегралистичких покрета радикалне деснице. У појединим случајевима идеолози ових покрета отворено су наводили своје политичке узоре и изворе инспирације за своја идејна решења. Где то није био случај били смо приморани да пажљивом анализом програмских текстова (узимајући у обзир специфично културно-политичко наслеђе региона у којима су ови покрети настали) установимо који су европски фашистички покрети и у којој мери утицали на формирање идејних конструкција југоинтегралистичких покрета радикалне деснице. Да би додатно разјаснили зашто смо се определили за одређени елемент компарације у уводним потпоглављима дали смо кратак приказ идеолошких ставова свих савремених европских фашистичких покрета. У случајевима где је више европских фашистичких покрета имало истоветан став према одређеном питању руководили смо се принципом оригиналности идејног решења.

изложени су настанак, идеолошке основе и улога овог покрета у дневно политичком животу Краљевине СХС. У два уводна подпоглавља изложени су генеза теорије интегралног југословенства и улога њених заступника у политичком животу Краљевине СХС. Централну тему овог поглавља представља идеологија ОРЈУНЕ тј. процес њеног настанка и модификације под утицајем идеологије италијанског фашизма и немачког национал социјализма. Посебан нагласак стављен је на проучавање спецификаума идеологије ОРЈУНЕ - теорију интегралног југословенства (која се може тумачити као оригинална теорија или модификовано тумачење национал социјалистичког мита о палингнетичкој националној револуцији) и идеолошке утицаје националсоцијализма и италијанског фашизма оличене у усвајању концепта корпоративне државе, експанзионизма (пројекат Велике Југославије и Свесловенске федерације) и анти клерикализма. Посеба пажња посвећена је усвајању фашистичке концепције директне акције тј. праксе спровођења систематског физичког терора над политичким неистомишљеницима (спољни непријатељи, комунисти, сепаратисти, припадници националних мањина и присталице “анти-државних странака“). У трећем поглављу *Југословенска акција и Бој*, у уводном подпоглављу изложене су карактеристике режима монархдиктатуре који је владао у Југославији у периоду 1929-1934. г. са посебним освртом на његову идеологију и спољне и и унутрашње изазове којима је држава била изложена услед радикалне трансформације државног уређења. Посеба пажња посвећена је шестојануарској идеологији интегралног југословенства (која се може тумачити као варијација фашистичког концепта апсолутизације државног и народног јединства) и процесима идеолошке инструментализације државног апарата, милитаризације физичке културе и пројекту стварања једнопартијске државе. И ако је режим забранио деловање ОРЈУНЕ 1929 г. евидентно је да је део режимске идеологије припадао корпусу идејних решења овог покрета и стога је приказан утицај идеологије ОРЈУНЕ на шестојануарски режим кроз политичко ангажовање бивших орјунаша у званичним и полу-званичним структурама новог режима. Централна тема овог дела рада изнесена је у оквиру два подпоглавља у којима су изложене идеолошке концепције покрета Југословенска акција и Борачка организација Југославије - БОЈ, као и идеолошки утицаји европских фашистичких покрета на формирање идејних основа ових политичких организација. Ове две политичке организације усвојиле су идеолошке фундаменте ОРЈУНЕ којима су придодати одређени идеолошки утицаји немачког национал-социјализма, италијанског фашизма и француских филофашистичких ветеранских покрета. У четвртном поглављу *Југословенски народни*

покрет Збор у уводном подпоглављу приказане су карактеристике режима који је успостављен у Краљевини Југославији у периоду 1934-1941 г. као и унутрашњи проблеми и спољнополитички изазови са којима се режим суочавао. Централна тема овог поглавља је историјат настанка (фузија Југословенске акције, Боја и политичке групе Димитрија Љотића) и процес формирања идеологије ЈНП Збор као и његово место и улога у политичком животу Краљевине Југославије. У посебним подпоглављима представљени су идеолошки утицаји Француске Акције (монархизам, клерикализам, сталешко државно уређење, критика политичког легата Француске револуције - демократског парламентаризма), италијанског фашизма (критика марксизма и корпоративизма), Салазарове Патриотске уније (“корпоративизам удруживања“ и не-партијска држава) и немачког национал-социјализма (расизам и антисемитизам) У петом поглављу - закључку сумирани су резултати истраживања. Закључак следи поглавље *Биографске слике* у коме су изложене биографије најзначајнијих идеолога југоинтегралистичке радикалне деснице а након њих следи списак коришћених извора и литературе.

За потребе писања ове дисертације консултована су бројна дела из корпуса светске историографије која су посвећена проучавању феномена фашизма. Настојања да се овај феномен дефинише и уклопи у контекст европске историје стара су колико и сам фашизам.⁵ У међуратном периоду о фашизму су писали и тумачили га мислиоци широког спектра политичких убеђења.⁶ Појавила су се бројна питања – да ли је фашизам револуционарни или реакционарни покрет, да ли је у питању идеологија или систем власти, да ли је у питању међуратни феномен или је наставио да егзистира и након 1945 г. и да ли уопште термином фашизам може да се опише низ покрета насталих у различитим земљама. Марксистички оријентисани мислиоци из међуратног периода тумачили су фашизам као симптом једног ширег проблема – тј настојања капитализма да уништи организовану радничку класу. У складу са тим фашизам је дефинисан као диктатура најреакционарнијих кругова крупног капитала уперена против мобилизације пролетеријата (наводећи Хортијев контрареволуционарни покрет

⁵ У новембру 1922 г. све га пар недеља после марша на Рим на четвртом конгресу Коминтерне у Москви делегати су покушали да дају прву уобличену дефиницију фашизма карактеришући овај нови феномен као “агента“ (оруђе у рукама) крупног капитала. (Види - *The Routledge Companion to Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 51)

⁶ О фашизму, његовим основним карактеристикама и политичком потенцијалу писали су истакнути идеолози, научници и политичари међуратне Европе: комунисти (Тољати, Димитров и Стаљин), клерикалци (Луиђи Струцо), либерали (Салваторели, Боргезе, Кроче) и, конзервативци (Шпенглер, Шмит, Јингер).

као њен зачетак).⁷ Другим речим од стране раних марксистичких мислилаца фашизам је тумачен као краткотрајни експеримент који поседује карактеристике бонапартизма.⁸ Из корпуса историографских дела насталих на бази овог приступа издвајају се монографије Игнација Силонеа *Фашизам: Његов постанак и развој*⁹ и Гаетана Салвеминија *Under the Axe of Fascism*.¹⁰ И поред ограничења које им је наметао марксистички приступ ова дела представљају значајан извор података будући да су аутори као савременици политичких дешавања о којима говоре дали прецизну слику друштвено-политичких околности у којима је настао и идеолошки систем фашизма. Савремени либерални и конзервативни мислиоци (Б. Кроче, Е. Јингер и О. Шпенглер) оспоравали су марксистичко тумачење фашизма видећи у њему пре свега виталистички покрет националне обнове у времену националне декаденције. У овим круговима фашизам је посматран као нуспродукт кризе политичких и економских институција европског либерализма (парламентаризам, политичке партије, слободно тржиште) и главна препрека ширењу идеја бољшевичке револуције.

Завршетак Другог светског рата означио је уједно и крај фашизма као актуелне идеологије.¹¹ Новонастали сукоб између западних савезника и СССР (Хладни рат) поново је актуелизовао питање фашизма и његовог тумачења. У историографским радовима научника из СССР приметно је настојање да се докаже идеолошка повезаност либералних режима са фашизмом док насупрот томе у западноевропској историографији постоји тенденција да се укаже на поједине сличности (агресивна пропаганда, терор, култ вође, омнипотентна партија исл) између фашизма и стаљинизма (тзв. тоталитарна теорија фашизма).¹² Као дело базирано на тоталитаристичкој теорији фашизма издвајају се монографије Хане Арент *Извори тоталитаризма*¹³ и Луцијена Радела *Roots of totalitarianism: The Ideological Sources of Fascism National Socialism and Communism*¹⁴ дела К. Фридриха и др. Творци тоталитарне теорије са правом су указивали на сличности (које су се углавном налазиле у домену метода)

⁷ *The Routledge Companion to Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 60

⁸ *The Routledge Companion to Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 48, 51-53

⁹ Игнацио Силонеа *Фашизам: Његов постанак и развој*, Загреб 1935

¹⁰ Gaetano Salvemini, *Under the Axe of Fascism*, London 1936

¹¹ Режими Франка и Салазара у Шпанији и Португалији су стицајем спољнополитичких околности наставили да егзистирају и након 1945 г. а њихови протагонисти настојали да се што више дистанцирају од политике Осовине.

¹² *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 6-7, 18

¹³ Хана Арент, *Извори тоталитаризма*, Београд 1998

¹⁴ J. Lucien Radel, *The Ideological Sources of Fascism National Socialism and Communism*, New York 1975

које су постојале између фашизма и стаљинизма, али су из вида испустили и многобројне разлике (идеолошке природе).¹⁵ Инсистирајући на сличности метода и занемарујући идеологију (суштину) тоталитарна теорија фашизма више се бавила карактером фашистичких режима него ли самом идеологијом фашизма. Тоталитарну теорију подржавају и радови историчара из Немачке и Италије који у намери да аболирају шире друштвене слојеве од одговорности за злочине извршене током Другог светског рата као кључни елемент фашизма наводе личност и култ вођа фашистичких покрета.¹⁶ Из истог мотива многи историографи из земаља у којима су током међуратног периода владали фашистички режими (Аустрија Грчка) настоје да негирају идеолошку сродност са режимима фашистичке Италије и нацистичке Немачке.¹⁷ Комплексан однос према политичком наслеђу Другог светског рата био је приметан и у послератној француској историографији у којој је ради дистанцирања од Петеновог режима постављен аксиом да фашизам у међуратној Француској представља импорт из иностранства.¹⁸

Почетком 60-тих година (када је временска дистанца ослабила трауму Другог светског рата) у западноевропској историографији појављују се дела Фрица Фишера *Посезање за светском моћу*¹⁹ и Алена Тејлора *The Origins of the Second World War*²⁰ у којима су аутори (приближавајући се ставу историографа из СССР) истакли континуитет немачке спољне политике у периоду од Бизмарка до Хитлера.²¹ Ова дела довела су до стварања теорије о Sonderweg-у тј. специфичном “немачком путу“ чију основу представља тврдња да специфична заосталост немачког друштва и политичког живота (полу-феудални апсолутизам, милитаризам, социјална структура) представља хибрис из кога се развила идеологија фашизма.²² Ова теорија наишла је на оштре критике у немачкој историографији која је преферирала да нацизам представи као

¹⁵ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 462

¹⁶ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 463

¹⁷ Као пример може се издвојити - Charles A Gulick, *Austria from Habyburg to Hitler I-II: Fascism s Subversion of Democracy*, Los Angeles 1948

¹⁸ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 7

¹⁹ Фриц Фишер, *Посезање за светском моћу: Политика ратних циљева царске Немачке 1914-1918*, Београд 2014 - Идеје изложене у овом делу Фишер је 1979 додатно разрадио у монографији *Савез елита: О континуитету структура моћи у Немачкој 1871-1945. године* (издата на српском језику 1985)

²⁰ Alen J. P. Taylor, *The Origins of the Second World War*, London 1961

²¹ Овом корпусу историографије припада и дело Џона Вајса *The Fascist Tradition: Radical Right-Wing Extremism in Modern Europe* (New York 1967) у коме је аутор на примеру фашистичких покрета у Немачкој, Италији, Мађарској, Енглеској и Шпанији указао на идеолошку повезаност фашистичких покрета са традицијом европске 19- вековне деснице.

²² *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 10

краткорочни феномен – инцидент у историји немачког народа.²³ Овај нови приступ (о дубоким коренима фашистичке идеологије у европском друштву) је уз дела Џорџа Моса,²⁴ Франсиса Карстена²⁵ и Аластера Хамилтона²⁶ довео до револуције у тумачењу фашизма – тада је први пут усвојено тумачење да фашизам представља оригиналан-самосталан заокружен идеолошки систем са дубоким коренима у европској историји 19 в. Из корпуса историографије 60-тих година издваја се дело Ернста Нолтеа *Фашизам у својој епохи*²⁷ у којој је изнео историју и генезу идеологије покрета Француска акција, италијанског фашизма и немачког национал-социјализма. Концептом овог дела Нолте се наметнуо као пионир тзв. генеричког приступа феномену фашизма и револуционарном – компаративном методом његовог проучавања.²⁸ Нолтеова запажања о постојању “каузалног некса” (узрочно-последичног односа) између большевизма и фашизма и оспоравање теорије Sonderweg-а отворило је оштру расправу у немачкој јавности која се претворила у дебату између Нолтеа и интелектуалаца (нео)марксистичког усмерења познату као Historikerstreit (расправа историчара). Из корпуса историографских дела насталих током 60-тих година издаваја се и обимна студија Јудина Вебера из 1962 г. *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*²⁹ о неоројалистичком покрету Француска акција као и краћа монографија из 1964 г. *Varieties of Fascism: Doctrines of Revolution in the Twentieth Century*³⁰ у којој је аутор изнео основне идеолошке поставке фашистичких покрета у Немачкој, Италији, Француској, Британији, Белгији, Румунији и Мађарској (уз кратке цитате најбитнијих тачака њихових политичких програма).

Почетком 70-тих година долази до појаве нових тенденција у тумачењу феномена фашизма. Јавља се скептицизам према генеричком концепту фашизма и свеобухватним теоријама. Дотадашњи генерички приступ фашизму био је оптерећен многим грешкама нпр. да фашизам ужива превасходно подршку средње класе, да су фашистички режими по својој структури монолитни, инсистира се на омнипотентној улози вође исл.³¹ Насупрот томе противници генеричког концепта (тзв.

²³ Фриц Фишер, *Савез елита: О континуитету структура моћи у Немачкој 1871-1945. године*, Београд 1985, стр. 15-16

²⁴ George L. Mosse, *The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich*, New York 1964

²⁵ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969

²⁶ Аластер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978 (оригинално издање 1971)

²⁷ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990

²⁸ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 46

²⁹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962

³⁰ Eugen Weber, *Varieties of Fascism: Doctrines of Revolution in the Twentieth Century*, New York 1964

³¹ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 12

структуралисти) инсистирју на на дубинској анализи сваког појединачног случаја у његовом националном контексту. Да би боље осветлили тај национални контекст као позадину на којој се развија локални фашистички покрет историографи из 70-тих година напуштају политичко-дипломатску анализу и акценат стављају на проучавање социјалних структура и (локалних) друштвено-економских околности³² у којима је настајао сваки појединачни фашистички покрет.³³ У оквиру овог тренда у историографији истиче се дело Петра Сугара³⁴ у коме је аутор у серији есеја о мањим фашистичким покретима од Пољске до Југославије сумирао узроке њихове појаве и успеха (неуспеха) и дао велики допринос компаративној анализи фашизма.³⁵ У овом делу Сугар је установио да су италијански фашизам и немачки националсоцијализам имали велики утицај на развој идеологије фашистичких покрета у Централној и Јужној Европи. Ови покрети су усвајали идејна решења из Италије и Немачке истовремено их адаптирајући специфичним локалним социјално-економским и политичким приликама. У оквиру проучавања специфичних друштвених околности по први пут се поклања пажња социјално-економским и политичким улогам различитих социјалних група (класе, омладина, жене) у формирању и развоју фашистичких покрета.

Приступајући са ових позиција група немачких историографа (Момзен, Шнајдер идр.) доводи у питање кључну улогу Хитлера у формирању нацистичке идеологије и кохерентност и монолитност нацистичког режима. Истовремено група историографа (Карл Дитрих Брахер,³⁶ Хилдебранд) доводили су у питање идеју структуралиста да социјална историја представља добру полазну тачку за проучавање феномена фашизма. Поред тога унутар историографије настаје оштра расправа око питања примата идеологије или насупротив томе, реалне политике у фашистичким покретима. У делима Алена Тејлора³⁷ и МекСмита³⁸ (насупротив ставовима послератне историографије) оспорена је кључна улога вође (Мусолинија) у генези фашистичке идеологије. МекСмит је инсистирао на ставу да Мусолини није имао никакав идеолошки оквир и да су његови идеолошки конструкти били превасходно условљени потребама реал-политике. Насупротив овом приступу италијанском фашизму појављују

³² Као добар пример истиче се монографија – Н. R. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900-1945*, London 1969

³³ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 13

³⁴ *Native Fascism in Successor States* (edit. by Peter F. Sugar), Santa Barbara 1971

³⁵ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 31

³⁶ Karl Dietrich Bracher, *The German Dictatorship: The Origins, Structure and Consequences of National Socialism*, London 1969

³⁷ Alen J. P. Taylor, *The Origins of the Second World War*, London 1961

³⁸ Денис МекСмит, *Мусолинијево Римско царство*, Загреб 1980 (оригинално издање 1976)

се дела Џејмса Грегора и Ренца де Феличеа. Грегор је у свом делу заступао став да је Мусолини озбиљан политички мислилац који је оформио заокружени идеолошки систем. Поред тога Грегор је посматрао Мусолинија као марксистичког дисидента и модернизатора а фашистички режим је тумачио као развојну диктатуру – специфичан пут Италије ка модернизацији. Грегорове закључке усвојио је и Мусолинијев биограф Ренцо Де Феличе који је истицао позитивну улогу фашизма у италијанској историји (успостављање друштвене стабилности у периоду 1919-1922) као покрета који је успоставио национално јединство и повратио везу модерног италијанског друштва са прошлошћу.³⁹ Доминација структуролошко-феноменолошког приступа тумачењу феномена фашизма током 70-тих година резултирао је довођењем у питање самог термина фашизам. Амерички историчар Џилберт Алардајс је у својим истраживањима дошао до закључка да су разлике међу фашистичким покретима толико велике да сам појам фашизма нема своју кохерентност и прецизно значење. Алардајс је нарочито издвајао случај немачког националсоцијализма за који је сматрао да представља јединствен феномен неупоредив са идеолошким конструктима сличних савремених покрета.⁴⁰ Овај став усвојили су и други историчари попут Делзела,⁴¹ Випермана⁴² и Штернхела⁴³ тако да се у историографији појавила тенденција да се фашизам дели на нордички (националсоцијализам и њему идеолошки гравитирајући покрети) и медитерански (италијански фашизам и њему сродни покрети из јужне Европе). Услед ових тенденција у светској историографији је почетком 80-тих година владало велико шаренило у погледу тумачења феномена фашизма. Истовремено су егзистирали марксистички, генерички, феноменолошки, структуралистички и неомарксистички приступ.⁴⁴ Дело Ернста Нолтеа из 1987 г. *Der europaische Burgerkrieg* (Европски грађански рат) у коме је аутор феномен националсоцијализма представио као резултат ширег сукоба – пан-европског грађанског рата између болшевизма и фашизма изазвало је оштре полемике унутар научне заједнице. Према Нолтеу овај сукоб је превазилазио је димензије политике и представљао је судар два дијаметрално различита културна и цивилизацијска модела. Означивши болшевизам као “азијску

³⁹ *The Routledge Companion to Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 61

⁴⁰ *The Routledge Companion to Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 58

⁴¹ Charles F. Delzell, *Mediterranean Fascism 1919-1945*, New York 1970

⁴² M. Burleigh, Wolfgang Wippermann, *The Racial State: Germany 1933 -1945*, Cambridge 1991

⁴³ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994

⁴⁴ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 27

претњу“ аутор је поставио контраверзну тезу да антисемитизам и Холокауст представљају ирационални одговор европске цивилизације на “азијско варварство.“ Истакнути немачки интелектуалци попут Јиргена Хабермаса оптуживали су Нолтеа за ревизионизам- покушај да се националсоцијалистичка идеологија аболира за злочине из Другог светског рата. Сукоб Нолтеа и његових опонената доминирао је немачком историографијом и јавним дискурсом до почетка 90-тих година. Међусобне оптужбе за ревизионизам и идеолошки мотивисану цензуру ескалирали су и у физичке сукобе, али је до почетка 90-тих година постало јасно да Нолтеове тезе не уживају подршку шире научне заједнице.⁴⁵

Почетком 90-тих година у историографији поново се актуелизује идеја о компаративном-генеричком приступу феномену фашизма и наглашава се идеолошка повезаност 19. вековне европске деснице са међуратним фашистичким покретима. Главне стожере овог приступа представљају дела Роџера Грифина *The Nature of Fascism*⁴⁶ и Стенлија Пејна *A History of Fascism 1914-1945*.⁴⁷ Грифин је у свом делу поставио дефиницију фашизма као палингенетичког ултра национализма и трећег пута између социјализма и либерализма. Пејн је у свом делу у коме је изнео генезу водећих међуратних фашистичких покрета, (филофашистичких) десничарских режима и мањих фашистичких покрета⁴⁸ који никада нису дошли на власт поставио принцип тзв. “идеалног типа фашизма “ који карактеришу његови циљеви, негације и организациони стил.⁴⁹ Остали покрети представљају варијације тзв идеалног типа али њихове међусобне разлике не спречавају да се ови покрети посматрају као јединствени феномен. На позицијама новог консензуса стоје и најзначајнија дела савремене историографије попут *Avant Garde Fascism: The Mobilization of Myth, Art and Culture in France*⁵⁰ Марка Антлифа, *Musolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*⁵¹ Роберта Босворта, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*⁵² Фредерика Брауна,

⁴⁵ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 27-28, 35

⁴⁶ Roger Griffin, *The Nature of Fascism*, London 1996

⁴⁷ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995

⁴⁸ У оквиру овог дела Пејн је посветио једно краће подпоглавље (стр.325-326) покретима Југословенска акција и ЈНП Збор. Преузимајући податке из Сугаровог дела Пејн је дао крајње упитно тумачење идеологије гореспомених покрета. Битно је нагласити да је аутор ипак успео да исправно закључи да ЈНП Збор заступа идеологију интегралног југословенства и да у питањима спољне политике стоји на становишту одбране Версајског поретка.

⁴⁹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 4, 6-7

⁵⁰ Mark Antliff, *Avant Garde Fascism: The Mobilization of Myth, Art and Culture in France*, London 2007

⁵¹ J. R. B. Bosworth, *Musolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2005

⁵² Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014

*Fascism in Europe 1919-1945*⁵³ и *Italian Fascism 1915-1945*⁵⁴ Филипа Моргана и др. Поред тзв приступа новог консензуса (поред дела Грифина и Пејна овом правцу припада и дело Џорџа Моса *The Fascist Revolution Toward a General Theory of Fascism*⁵⁵) током 90-тих у делима Јана Кершоа⁵⁶ поново је актуелизован тоталитарни приступ феномену фашизма. У новијој историографији реафирмисана је и вредност тзв. структуралистичког приступа у делу Мајкла Мана⁵⁷ као и компаративног приступа у делима Нокса Мекрегора.⁵⁸

Поред поменуте литературе у изради ове дисертације велики значај имају дела мемоарско-теоријског карактера у којима су главни идеолози европских фашистичких покрета изложили основне поставке својих идејних конструкција. По важности за композицију овог рада издвајају се *Ројалистичке идеје*⁵⁹ Шарла Мораса, *My Autobiography with The Political and Social Doctrine of Fascism*⁶⁰ и *О корпоративној држави*⁶¹ Бенита Мусолинија, *Мојим легионарима*⁶² Корнелија Зелее Кодреану, *Fascism 100 Questions Asked and Answered*⁶³ и *My Life*⁶⁴ Освалада Мослија, *Большевизам од Мојсија до Лењина*⁶⁵ Дитриха Екарта, *Мајн Кампф*⁶⁶ Адолфа Хитлера, *Мит Двадесетог века*⁶⁷ Алфреда Роземберга. У реконструкцији основних идеолошких постулата мањих европских фашистичких покрета кључне податке дају дела Јудина Вебера *Varieties of Fascism Doctrines of Revolution in the Twentieth Century*⁶⁸ и Роџера Грифина *Fascism*⁶⁹ у којима су аутори приредили екскурсе из дела главних идеолога ових покрета уз стручне коментаре.

Политички рад и идеологија југоинтегралистичких покрета радикалне деснице у међуратном периоду представљају недовољно истражену област у нашој

⁵³ Philip Morgan, *Fascism in Europe 1919-1945*, London 2003

⁵⁴ Philip Morgan, *Italian Fascism 1915-1945*, London 2004

⁵⁵ George L. Mosse, *The Fascist Revolution: Toward a General Theory of Fascism*, New York 1999

⁵⁶ Ian Kershaw, *The Nazi Dictatorship: Problems and Perspectives of Interpretation*, Oxford 2015

⁵⁷ Michael Mann, *Fascist*, Cambridge 2004

⁵⁸ MacGregor Knox, *To the Threshold of Power: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships*, Cambridge 2007

⁵⁹ Шарл Морас, *Ројалистичке идеје*, Београд 1996

⁶⁰ Benito Mussolini, *My Autobiography with The Political and Social Doctrine of Fascism*, Dover 2006

⁶¹ Бенито Мусолини, *О корпоративној држави: Говори – доктрина – законодавство*, Београд 1937

⁶² Корнелије Зелее Кодреану, *Мојим легионарима*, Београд 2002

⁶³ Oswald Mosley, *Fascism 100 Questions Asked and Answered*, London 1991

⁶⁴ Oswald Mosley, *My Life*, London 2006

⁶⁵ Дитрих Екарт, *Большевизам од Мојсија до Лењина*, Београд

⁶⁶ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001

⁶⁷ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века: Процењивање духовно-интелектуалних сучењавања нашег доба*, Београд 2013

⁶⁸ Eugen Weber, *Varieties of Fascism: Doctrines of Revolution in the Twentieth Century*, New York 1964

⁶⁹ *Fascism* (edit. by Roger Griffin), Oxford 1995

историографији. Малобројне монографије и чланци који се баве овим питањем третирају ову тему парцијално и пружају, у зависности од политичког опредељења аутора, сасвим опречна тумачења улоге деснице у политичком животу прве југословенске државе. Свака од страна подељене историографије имала је своју интерпретацију историјске истине. Дихотомност изражена у продукцији подељене историографије, константно се огледа у противуречним вредносним судовима о десници који се крећу у распону од некритичког оспоравања до некритичке глорификације. Стога, готово сва дела настала у том периоду како у земљи тако и у иностранству, носе идеолошки предзнак. Овакво стање ствари било је резултат околности да је архивска грађа која даје податке о овој теми дуго била недоступна истраживачима као и чињенице да се историографска продукција у послератној Југославији налазила под пажљивим надзором владајућег режима. Будући да су главни противници КПЈ у рату биле политичке снаге десне оријентације, Партија, пошто је освојила власт у грађанском рату, строго је водила рачуна да се у историографској продукцији не доведе у питање властито тумачење прошлости, између осталог и на тај начин што ће се свака политичка снага која негује десничарску идеологију бити осуђена као ретроградна, противник демократије и модернизације друштва, свих позитивних достигнућа које је носила нова комунистичка власт.⁷⁰ Са друге стране, историографија чији су творци припадали кругу политичке емиграције, пре свега из редова ЈНП Збор-а, настојала је да створи мит о југоинтегралистичкој десници као покрету који је изабрао прави начин да заштити српски интерес у апокалиптичном времену окупације и грађанског рата на тај начин што ће се бескомпромисно супротставити комунизму као највећој опасности.

У југословенској историографији пионирски продор у истраживању присуства идеја европског фашизма на подручју Југославије⁷¹ направио је историчар Бранислав

⁷⁰ Ђ. Станковић, Љ. Димић, *Историографија под надзором: Прилози историји историографије I*, Београд 1996, стр. 13-18, 161-168, 175, 217-244, 281-289

⁷¹ Први историографски радови о међуратној југоинтегралистичкој десници настали су из пера политичке емиграције, углавном припадника ЈНП Збор и равногорског покрета који су се после рата окупили у неколико центара у Западној Европи и Северној Америци. Бивши збораша су 1949 г. у Минхену покренули лист и издавачки центар *Искра* преко којих су пласирали своја тумачења идеологије и политичког деловања југословенске деснице у међуратном периоду. Ова тумачења садрже важне податке о овим покретима, будући да су скоро сви аутори били и непосредни учесници у формирању и деловању југоинтегралистичке радикалне деснице, али су из истог разлога били оптерећени одређеном дозом необјективности и склоности ка некритичкој глорификацији сопствене идејне и политичке креације.

Глигоријевић.⁷² У свом чланку *Организација југословенских националиста (Орјуна)*⁷³ из 1963 г. Глигоријевић је изложио детаљан преглед историје првог југоинтегралистичког покрета радикалне деснице, његове организационе структуре и политичког утицаја. Извесну допуну својим истраживањима о ОРЈУНИ Глигоријевић је дао у чланцима *Српска национална омладина (СРНАО)*⁷⁴ и *Особености фашизма у Југославији двадесетих година*⁷⁵ Своја даља истраживања на тему југоинтегралистичких покрета Глигоријевић је изложио у чланку *Политички покрети и групе са националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом Збору*⁷⁶ из 1965 г. у коме је презентовао историјат покрета Југословенска акција и Борачка организација Југославије (БОЈ) и дао први приказ процеса настанка Југословенског народног покрета (ЈНП) Збор. Посебну пажњу Глигоријевић је посветио и идеологији и политичкој пракси ЈНП Збор у чланку *Напад Љотићеваца на студенте техничког факултета и растурање Збора*.⁷⁷ Резултати Глигоријевићевих истраживања о југоинтегралистичким покретима радикалне деснице и идеолошком утицају који су на њих извршили европски фашистички покрети имају немерљив значај у проучавању ових питања. У горенаведеним чланцима аутор је правилно уочио да су се ови покрети развијали на бази југоинтегралистичке идеологије и да је велики део њиховог идеолошког конструкта (и дневно политичке праксе) почивао на рецепцијама идеја из иностранства.

Поред великог значаја који су имали за истраживање ових тема Глигоријевићеве поставке и закључци били су оптерећени извесним идеолошким оквирима који су у

⁷² Глигоријевићевом историографском раду предходи краћа брошура једног од истакнутих орјунашких идеолога Нике Бартуловића *Од револуционарне Омладине до Орјуне: Историјат југословенског омладинског покрета* (Сплит 1925) у којој је аутор у кратким цртама изнео историјат настанка организације и идеолошког конструкта Орјуне. И ако је Бартуловић наглашавао идеолошку повезаност предатног омладинског револуционарног покрета и ОРЈУНЕ ова теза ће у југословенској историографији бити игнорисана све до 2006 г. када ће је поново актуелизовати Иван Бошковић у монографији *Орјуна: Идеологија и књижевност*.

⁷³ Бранислав Глигоријевић, *Организација југословенских националиста (ОРЈУНА), Историја 20. века: Зборник радова V*, Београд 1963

⁷⁴ Бранислав Глигоријевић, *Српска национална омладина (СРНАО), Историјски гласник бр.3-4*, Београд 1964, стр. 3-38

⁷⁵ Бранислав Глигоријевић, *Особености фашизма у Југославији двадесетих година, Марксистичка мисао*, бр.3, Београд 1986

⁷⁶ Бранислав Глигоријевић, *Политички покрети и групе са националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом Збору, Историјски гласник*, бр.4, Београд 1965, (стр 35-83)

⁷⁷ Бранислав Глигоријевић, *Напад Љотићеваца на студенте техничког факултета и растурање Збора, Историјски гласник*, бр.2, Београд 1963, стр. 52-81

појединим тачкама доводили у питање научну вредност његових резултата. Наиме, већи део горенаведених Глигоријевићевих чланака настао је у периоду (60-те године 20 в.) доминације марксистичког приступа изучавању феномена фашизма. У сладу са (из данашње перспективе) анахроним марксистичком поставком да фашизам представља реакционарни покрет у служби крупног капитала и да као такав нема самостални и оригинални идеолошки систем Глигоријевић је посветио мало пажње анализи идеолошких поставки југоинтегралистичких покрета пропуштајући да на тај начин открије и њихове поједине аутохтоне идејне поставке. Поред тога ограничен позитивним ставом социјалистичког режима према покрету Југословенске (револуционарне) националне омладине (и њеном политичком легату) аутор је поставио политички обојену тезу да су покрети радикалне деснице само формално усвојили идеологију интегралног југословенства док су у пракси заправо заступали политику (велико)српског национализма. Ова теза је у крајњој истанци деградирала све покрете југоинтегралистичке радикалне деснице на политичке пијуне у служби монархије, њихову идеологију на лукративни опортунизам а њихове дневнополитичке активности на кондотијерство (параполицијску службу). Политички обојени закључци које је поставио Глигоријевић умногоме су опстали у југословенској и пост-југословенској (као и у светској)⁷⁸ историографији ограничавајући на тај начин њено реално сагледавање ове теме. Поштујући режимска идеологизована тумачења прошлости чији је циљ био морална дисквалификација свих политичких опонената КПЈ, Глигоријевић је поставио образац писања о југословенској међуратној десници као неоригиналној копији италијанског фашизма и немачког национал социјализма коју су осмислили и водили људи који су се налазили у служби нацистичке Немачке и фашистичке Италије.

Током 70-тих година аутори из редова политичке емиграције (окупљени око издавачког центра *Искра*) издају неколико монографија у којима у апологетском тону говоре о идеологији и политичким активностима југоинтегралистичке радикалне деснице у 30-тим годинама 20. века.⁷⁹ Из овог корпуса, као најрелевантнија дела могу

⁷⁸ Глигоријевићеве чланци који се баве питањима југоинтегралистичке радикалне деснице главни су извор података у прилозима Ивана Авакумовића (*Yugoslavia s Fascist Movements*) и Димитрија Ђорђевића (*Fascism in Yugoslavia 1918-1945*) који су укључени у дело Петра Сугара *Native Fascism in Successor States*. (Види - *Native Fascism in Successor States* (edit. by Peter F. Sugar), Santa Barbara 1971, str.135-143)

⁷⁹ Битно је напоменути да је загранична историографија остала изоловани ентитет и да све до 90-тих година није имала никакав утицај на развој историографије у социјалистичкој Југославији која се развијала под пажљивим идеолошким надзором режима.

се издвојити мемоарско историографско дело Ратка Парежанина *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*⁸⁰ и монографија Ђоке Слијепчевића *Југославија уочи и за време Другог светског рата*.⁸¹ Дело Ратка Парежанина садржи значајне податке о процесу формирања ЈНП Збор, узајамним односима разнородних елемената који су чинили његово вођство, као и односа владајућих структура према овом политичком покрету. Монографија Ђоке Слијепчевића за централну тему има догађаје из периода Другог светског рата али њена уводна поглавља представљају и један од најуспешнијих и најобјективнијих покушаја да се читаоцима представи стање југословенског друштва у предвечерје Другог светског рата и улогу коју је југословенска десница имала у тадашњим догађајима. Посебну вредност овог дела представља и то што је аутор, и поред тога што је припадао кругу највиших функционера ЈНП Збор, у својој реконструкцији политичке ситуације у Краљевини Југославији крајем 30-тих година 20. в. консултовао и мемоарску литературу чији су аутори били отворени опоненти политичке линије коју је заступао.⁸² Још једно историографско дело из корпуса југословенске социјалистичке историографије које се делимично дотицало теме југоинтегралистичке радикалне деснице (тачније покрета ОРЈУНА) представља монографија Хрвоја Матковића *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*.⁸³ И ако се у фокусу Матковићевог истраживања налазила Самостална демократска странка аутор је дао значајне податке о политичкој сарадњи између ове странке и орјунашког покрета указујући на идеолошку сродност (теорију интегралног југословенства) као њен главни фактор. Значајан допринос разматрању различитих теоријских приступа феномену фашизма са освртом на рецепцију фашистичких идеја у међуратној Југославији дао је у својим радовима социолог Тодор Куљић.⁸⁴

Насупрот апологетском тону заграничне (емигрантске) политичке историографије истраживања на тему југоинтегралистичке радикалне деснице у социјалистичкој Југославији кретала су се путем који је трасирао Глигоријевић. Ову

⁸⁰ Ратко Парежанин, *Димитрије В. Љотић и Други светски рат*, Минхен 1971

⁸¹ Ђоко Слијепчевић, *Југославија уочи и за време Другог светског рата*, Минхен 1978

⁸² нпр. Иван Рибар, *Политички записи II*, Београд 1949; Владимир Дедијер, *Јосип Броз Тито Прилози за биографију*, Београд 1953; Милан Стојадиновић, *Ни рат ни пакт*, Буенос Аирес 1963

⁸³ Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972

⁸⁴ Из широког опуса Куљићевих радова издвајају се монографија *Фашизам: Социолошко-историјска студија* (Београд 1977) и чланак *Фашизам и истраживање фашизма у Југославији (Марксистичка мисао бр.3 Београд 1986)*

тенденцију илуструју монографије историчара Младена Стефановића *Збор Димитрија Љотића 1934-1945*⁸⁵ и Милан Аћимовић, Драги Јовановић, Димитрије Љотић.⁸⁶ Приликом писања ових дела Стефановић је поред научно утемељених открића из Глигоријевићевих чланака преузео и спорне тезе које је додатно обогатио својим запажањима и квалификацијама које по свом тону више приличе речнику политичких памфлета него нечему што претендује да буде озбиљно историографско дело.⁸⁷ Током осамдесетих година словеначки историчари Јелка Мелник⁸⁸ и Бранко Шуштар⁸⁹ презентовали су у оквиру неколико чланака нове податке о дневнополитичким акцијама и организационој структури орјунашког покрета на простору Словеније.

Крај 80-тих и почетак 90-тих година 20. века обележио је распад СФРЈ и слом дотадашње владајуће комунистичке идеологије. Услед међунационалних сукоба на простору бивше СФРЈ који су своје корене вукли из периода Другог светског рата у историографији је актуелизована тема југословенске деснице у међуратном периоду будући да су све зарађене стране налазиле корене својих идеолошких концепција у појединим покретима екстремне деснице који су деловали у Краљевини Југославији у периоду између два рата. Пораст занимања за феномен југоинтегралистичке покрете екстремне деснице приметан је и у Хрватској у којој историчар Тончи Шитин 1991 г. у фељтону *Далматинско Орјунаштво*⁹⁰ у кратким цртама износи историјат орјунашког покрета и његове улоге у политичком животу Далмације између два рата. У СРЈ је престао партијски надзор над историографијом што је отворило могућност да у овој науци настане нови естремни, и подједанако ненаучни правац - ревизионистичка

⁸⁵ Младен Стефановић, *Збор Димитрија Љотића 1934-1945*, Београд 1984

⁸⁶ Младен Стефановић, Бранислав Божовић, Милан Аћимовић Драги Јовановић Димитрије Љотић (Едиција: *Трагом издаје и злочина*), Београд 1985

⁸⁷ Најбољи пример оваквог тона може се запазити у уводу поглављу монографије *Збор Димитрија Љотића 1934-1945* у коме Стефановић, коментаришући личност великог француског филозофа Блеза Паскала који је имао велики утицај на интелектуални и идеолошки развој Димитрија Љотића, каже: “Тај умоболни теоретичар Паскал био је један од фактора који је утицао на личност Димитрија Љотића... Сам Љотић открива у свом биографском спису удаљеност и мржњу према сваком револуционарном покрету и остаје трајно доследан схватању терора над народним масама у име хришћанства и умоболних теорија својих идола.” (Види- Младен Стефановић, *Збор Димитрија Љотића 1934-1945*, Београд 1984, стр.)

⁸⁸ Jelka Melnik, Orjunaši na sodišču, *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovno*, Vol XXXVI No.3, Ljubljana 1989, str.247-253

⁸⁹ Branko Šuštar, O razširjenosti Organizacije jugoslovenskih nacionalistov na Slovenskem do sredine leta 1924, *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovno*, Vol XXXVI No.3, Ljubljana 1989, str. 242-246

Branko Šuštar, Ekonomska ORJUNA: Pokus gospodarske organizacije jugoslovenskih nacionalistov v 20-ih letih tega stoletja, *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovno*, Vol XXXVI No.3, Ljubljana 1989, str. 144-146

⁹⁰ Тончи Шитин, Далматинско Орјунаштво, *Слободна Далмација* (Сплит), 18. април - 10. мај 1991

историографија, која одбацује шаблоне социјалистичке историографије и даје сопствено тумачење југословенске деснице у међуратном периоду. Оно што је карактерисало овај ревизионистички тренд, било је усвајање вредносних судова заграничне историографије, која тада први пут после 1945 г. добија прилику да се слободно појави на научној сцени у земљи. Почетак ове струје најавило је дело Милутина Пропадовића *Д. В. Љотић и КПЈ 1935-1945*⁹¹ а као њен најеминентнији представник испрофилисао се Драган Суботић који је у свом обимном историографском опусу⁹² посвећеном историји и идеологији ЈНП Збор дао први систематски приказ идеологије југоинтегралистичке радикалне деснице из 30-тих година. У историографској продукцији Д. Суботића, нарочито се истиче компилирање и објављивање *Сабраних дела*⁹³ Димитрија Љотића у дванаест томова и тротомно дело *Српска десница у 20. веку*.⁹⁴ Ова дела поред иновативног приступа теми, који се нарочито огледа у објективном запажању да идеолошки фундаменти ЈНП Збор дугују више идеологији покрета Француска акција него идеолозима фашизма и нацизма, имају и својих слабих страна. Оне се огледају у некритичком усвајању одређених апологетских тонова из корпуса заграничне историографије. Ови апологетски тонови везани за приказивање личности Димитрија Љотића фиксирани су аутора на тумачење идеолошких конструкција Димитрија Љотића као оригиналног учења, чиме је аутор испустио из вида да су Љотићеве идеолошке концепције биле присутне у идеологији покрета ОРЈУНА и Југословенска Акција. Можда највећи пропуст у Суботићевом историографском раду представља то што аутор феномен југоинтегралистичке радикалне деснице није сместио у контекст политичких и идеолошких тенденција међуратне Европе. У периоду 1999-2004 г. Драган Суботић је издавао часопис *Нове српске органске студије* у коме је велики број научника (али и псеудонаучника) и књижевника из земље и емиграције дао своја виђења међуратне југоинтегралистичке радикалне деснице.⁹⁵

⁹¹ Милутин Пропадовић, *Димитрије в. Љотић, Збор и КПЈ 1935-1945*, Нортемптон 1990

⁹² Драган Суботић, *Затомљена мисао: О политичким идејама Димитрија Љотића*, Београд 1994
Драган Суботић, *Органска мисао Срба у XIX и XX веку I - II*, Београд 1999
Драган Суботић, *Балканске теме Ратка Парезанина*, Београд 2001

⁹³ Димитрије В. Љотић, *Сабрана дела I – XII* (приредио Драган Суботић), Нови Сад 2001

⁹⁴ Драган Суботић, *Српска десница у 20. веку I-III*, Београд 2004

⁹⁵ Нарочито се по важности података које доносе издвајају тематски бројеви посвећени оставштини породице Љотић као и они посвећени стваралаштву Момира Николића и Владимира Велмар Јанковића истакнутих мислилаца југословенске деснице у међуратном периоду.

Као реакција на ревизионистичке тенденције у савременој српској историографији, у најновије време јавила се струја која се у тумачењу феномена југословенске деснице вратила на (марксистичко) гледиште историографије из доба СФРЈ. Постојање ове струје очитује се у магистарском раду Ненада Петровића *Фашистичке идеје код интелигенције у Београду 1919-1941*,⁹⁶ социолошко-историској студији Јове Бакића *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*⁹⁷ и чланку *Фашизам у Југославији 1918-1941*⁹⁸ и двотомном делу *Савременици фашизма*⁹⁹ Оливере Милосављевић. Магистарски рад Н. Петровића представљао је значајан искорак у истраживању рецепција идеја европског фашизма у идеолошким конструктима југословенске радикалне деснице. Петровићев иновативан истраживачки приступ био је инхибиран усвајањем анахроног марксистичког теоретског приступа феномену фашизма, конфузно конципираним тематским оквиром као и преузимањем закључака и вредносних судова из исполитизованих дела Младена Стефановића. Ослањање на образац историографије из доба СФРЈ нарочито је видљиво у радовима Ј. Бакића у којима се аутор у домену процене, шта се може оквалификовати као део идеолошког корпуса фашизма, често позива на дела Бранислава Глигоријевића из којих преузима и низ неутемељених тврдњи (попут оне да је ЈНП Збор финансиран од стране нацистичке Немачке) и нетачних закључака (да је ЈНП Збор заговара српски национализам). Заснивајући своје закључке на овом идеолошки форматираним шаблону који је поставио Бранислав Глигоријевић, Јово Бакић дефинише међуратну југословенску десницу као “фашистичко југословенство српске усмерености”¹⁰⁰ обнављајући на тај начин спајање неспојивог које је карактерисало радове историографије из доба СФРЈ. Дело Оливере Милосављевић које за главни предмет истраживања има детектовање рецепција фашистичких идеја у југословенској јавности

⁹⁶ Ненад Петровић, *Фашистичке идеје код интелигенције у Београду 1919-1941*, магистарски рад одбрањен 1993. г. на Филозофском факултету у Београду (модификована верзија овог магистарског рада објављена је као - Ненад Петровић, *Идеологија варварства: Фашистичке и националсоцијалистичке идеје код интелектуалаца у Београду (1929-1941)*, Београд 2015)

⁹⁷ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма(1918-1941)*, Зрењанин 2004

⁹⁸ Јово Бакић, *Фашизам у Југославији (1918-1941)*, *НСПМ* бр.1-4 (стр21-43), Београд 2006

⁹⁹ Оливера Милосављевић, *Савременици фашизма I: Перцепција фашизма у београдској јавности 1933-1941*, Београд 2010

Оливера Милосављевић, *Савременици фашизма II: Југославија у окружењу 1933-1941*, Београд 2010

¹⁰⁰ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма(1918-1941)*, Зрењанин 2004, стр.416

кроз истраживање њихове присутности у југословенској штампи током 30-тих година, представља велики допринос расветљавању феномена југоинтегралистичке радикалне деснице у међуратном периоду. Иновативан истраживачки приступ и завидна количина обрађене периодичке грађе донекле су инхибирани усвајањем вредносних судова из корпуса социјалистичке историографије као и праксом сугестивног навођења цитираног текста који се извлачи из контекста а која је карактерисала радове М. Стефановића.

Са друге стране, почетак 21. века обележила је тендеција извесног броја аутора да питању југоинтегралистичке радикалне деснице приђу на објективнији начин ослобођен дневнополитичких и идеолошких квалификација. Ова тенденција очитује се у делима, *Српски цивилни/културни план владе Милана Недића*¹⁰¹ Александра Стојановића као и стручним чланцима Предрага Бајића *Делатност ОРЈУНЕ у Суботици и приказ суботичког орјунашког листа Принцип у музеју Војводине*¹⁰², Ненада Петровића *Град- Европа- Демократија три јахача апокалипсе*¹⁰³ и Младена Ђорђевића *ОРЈУНА историјат-идеологија-утицаји*.¹⁰⁴ Наведени радови¹⁰⁵ представљају прве успешне покушаје српске историографије да изврши нову научну анализу једне политички обојене и актуелне теме. У делу *Српски цивилни / културни план владе Милана Недића*, Александар Стојановић је приредио оригиналне документе овог пројекта, као и стручну студију о предисторији његовог настанка у оквиру које је у кратким цртама дао приказ идејних концепција српске међуратне деснице која је поставила идеолошке фундаменте режима генерала Милана Недића. Велики искорак у проучавању југословенске деснице у међуратном периоду доноси и чланак Н. Петровића у коме је југословенска десница стављена у контекст општих идеолошких и политичких тенденција у Европи у међуратном периоду. Једна од кључних иновација у овом чланку представља Петровићево запажање (заправо научно утемељење тезе коју је поставио Д. Суботић) да идеологија ЈНП Збор упркос неким начелним сличностима

¹⁰¹ Александар Стојановић, *Српски цивилни/културни план владе Милана Недића*, Београд 2012

¹⁰² Предраг Бајић, *Делатност ОРЈУНЕ у Суботици и приказ примерка суботичког орјунашког листа Принцип у Музеју Војводине*, Кривови, билтен за културу и уметност, год 15-16 бр. 50-52 (2001-2002) стр 62-65

¹⁰³ Ненад Петровић, *Град-Европа-Демократија: Три јахача апокалипсе*, *НСПМ* Vol. XI, Београд 2004

¹⁰⁴ Младен Ђорђевић, *Организација југословенских националиста (ОРЈУНА)*, *НСПМ* Vol. XII бр 1-4 (стр 187- 219), Београд 2006

¹⁰⁵ Потребно је поменути и чланак Милана Ристовића *Изопачени град у идеологији српских колаборациониста 1941-1945* (*НСПМ* Vol XI, по.1-4, стр 67-79) у коме је аутор дао анализу појединих сегмената идеологије ЈНП Збор.

са италијанским фашизмом и национал социјализмом доста дугује и идејним концепцијама конзервативног неоројалистичког покрета Француска Акција. Нарочиту научну вредност има чланак Младена Ђорђевића будући да овај рад представља први покушај, изузимајући идеолошки обојени рад Бранислава Глигоријевића из 60-тих година, да се стекне објективна слика о политичком покрету ОРЈУНА који је, како аутор тачно оцењује, основа за развој десничарских покрета на југословенском простору 30-тих и 40-тих година 20. века.

Изузетан допринос истраживању феномена југоинтегралистичке радикалне деснице дао је хрватски књижевни критичар Иван Бошковић који је у свом делу *Орјуна: Идеологија и књижевност*¹⁰⁶ анализирајући присуство идеолошких момената у књижевним делима истакнутих првака орјунашког покрета (Нико Бартуловић, Мирко Королија и др) указао на идеолошку повезаност идејних конструката предратне Југословенске националистичке омладине и Орјуне.¹⁰⁷ Значајан допринос истраживању идеолошких поставки југоинтегралистичке радикалне деснице дао је и мастер рад хрватског историчара Стева Ђурашковића *Fascism in Central Europe: The Organisation of Yugoslav Nationalist - ORJUNA (1921-1929)* одбраћен на Централноевропском универзитету у Будимпешти 2007 године.¹⁰⁸ И ако се Ђурашковићев мастер рад умногоме ослањао на податке преузете из чланака Б. Глигоријевића аутор је направио значајну иновацију одбацујући марксистичко тумачење феномена фашизма и усвајајући Грифиново тумачење фашизма као палингенетичке националне револуције. Значајни подаци о југоинтегралистичкој радикалној десници из 20-тих година (у домену дневнополитичких активности) могу се пронаћи и у монографији *ХАНАО (Хрватска национална омладина): Терористичка организација младих у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца 1921-1925*¹⁰⁹ хрватског историчара Жељка Карауле. Анализа феномена идеологије југоинтегралистичких покрета радикалне деснице у југословенској историографији била је до 90-тих година оптерећена идеолошким шаблоном марксистичког тумачења фашизма као терористичке диктатуре најреакционарнијих елемената крупног капитала. Другим речима, марксистичка

¹⁰⁶ Иван Бошковић, *Орјуна: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006

¹⁰⁷ Значајни подаци о односу југоинтегралистичке радикалне деснице према хрватском националном покрету могу се наћи и у - Иван Бошковић, Сплитски орјунашки лист Победа и Стјепан Радић, *Часопис за савремену повјест*, бр.1, Загреб 2007, стр. 117-132

¹⁰⁸ Stevo Djuraskovic, *Fascism in Central Europe: The Organisation of Yugoslav Nationalist - ORJUNA (1921-1929)*, master rad odbranjen na Centralноевропском универзитету у Будимпешти 2007 (internet izdanje)

¹⁰⁹ Željko Karaula, *HANA O (Hrvatska nacionalna omladina): Teroristička organizacija mladih u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 1921-1925*, Zagreb 2011

историографија гледала је на фашизам као на покрет без сопственог идеолошког идентитета. Овакав приступ је резултирао тиме да су оригиналне идејне конструкције европског фашизма тј. палингенетичка национална револуција, пројекат фашистичког новог човека и корпоративизам као и њихови пандани у идеологији југословенске деснице тј. интегрално југословенство, човек “београдске животне оријентације“ и задружна сталешка држава, били ван интересовања историографије и остали непознаница научној јавности. У последњих 20 година у оквиру историографске продукције на ex - југословенском простору може се уочити више аутора који су напустили идеолошки шаблон марксистичке историографије, али и њихова дела и поред свог објективног приступа теми, нису дала задовољавајуће дефиниције идеолошких фундамената међуратне југословенске деснице.¹¹⁰

За потребе писања ове дисертације обављена су истраживања у архивима у Србији (Архив Србије, Архив Југославије, Војни архив, Архив САНУ, Историјски архив Београда и Историјски архив Ниша) и иностранству (Хрватски државни архив, Сплитски државни архив и Историјски архив Словеније). У Архиву Србије у оквиру фонда *Безбедносно-информативна агенција* налазе се бројни документи (настали радом бивше Управе државне безбедности) у којима се могу наћи значајни податци организационој структури, дневнополитичким активностима и вођству ЈНП Збор.¹¹¹ У овом фонду налази се и документација организације Југословенски антимарксистички комитет у којој су битне функције заузимали истакнути чланови Југословенске акције и ЈНП Збор Владимир Велмар Јанковић и Станислав Краков. У Архиву Југославије у оквиру фондова *Министарски савет Краљевине Југославије, Централни пресбиро председништва министарског савета Краљевине Југославије, Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије, Министарство правде Краљевине Југославије, Министарство просвете Краљевине Југославије, Државни суд за заштиту државе, Краљев двор, Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача Југословенска народна странка “ борбаши“* као и у оквиру збирки *Станислав Краков, Милан Стојадиновић и Збор Димитрија Љотића* налази се велики број докумената који пружају (фрагментарни) увид у дневнополитичке

¹¹⁰ Разлог за овај недостатак можда лежи у релативној недоступности релевантних дела савремене светске историографије о фашизму, а можда и у чињеници да југословенска међуратна десница и данас представља актуелну и осетљиву политичку тему која се злоупотребљава у сфери дневне политике.

¹¹¹ Документи из овог фонда званично су преко педесет година били недоступни за истраживаче. Пажљивијом анализом може се закључити да су поједини историчари (попут Б. Глигоријевића и М. Стефановића) ипак имали приступ документима из овог фонда.

активности југоинтегралистичких покрета радикалне деснице (ОРЈУНА, Југословенска акција, БОЈ и ЈНП Збор) као и о природи и динамици њихових односа са владајућим режимима. У оквиру истраживања у Војном архиву консултовани су документи груписани унутар пописника бр. 17 - *Архивска грађа бивше југословенске војске од јануара 1921. до априла 1941. године*. Из ове грађе по важности се издвајају документи обавештајног и контраобавештајног карактера као и редовни извештаји заповедника појединих гарнизона о опште-безбедносној ситуацији. Ови документи пружају јасан увид о односу чланова покрета југоинтегралистичке радикалне деснице са државним безбедносним структурама, њиховим експанзионистичким плановима усмереним према суседним земљама и њиховом учешћу у безбедносним инцидентима у земљи. У оквиру истраживања у Историјском архиву консултовани су документи из збирке *О раду Љотићеве организације Збор, и фондови БдС (Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des Sicherheidsdienstes – Командант полиције и службе безбедности) и Јадранска стража – обласни одбор Београд*. У Историјском архиву САНУ у оквиру фонда *Историјска збирка* налази се велики број политичких брошура издатих у међуратном периоду од стране југоинтегралистичких покрета радикалне деснице (и њима сродних политичких групација) које пружају значајан увид у њихове идеолошке концепције, стил пропаганде идр. Из грађе похрањене у Историјском архиву Ниша консултована је грађа из фондова *Јадранска стража* и збирке *Varia* (пропагандни материјал – брошуре и плакати ЈНП Збор). У оквиру истраживања у Хрватском државном архиву консултовани су документи из фондова *Грађанске странке и друштва, Режимске и реакционарне организације, Политичка ситуација 1910-1940, Терор владајућег режима и Цензура и забрана тиска*. Документи из наведених фондова пружају увид у дневнополитичке активности југоинтегралистичких покрета радикалне деснице на просторима Хрватске као и у функционисање шестојануарског режима на територији Хрватске и Славоније. Посебну вредност за овај рад имају сачувани политички програми организација Млада Југославија и Нови покрет – мањих десничарских организација насталих фрагментацијом ОРЈУНЕ почетком 30-тих година. У Државном архиву Сплита консултовани су документи из фонда *Југославенска уједињена омладина и Југославенска народна одбрана у Јужној америци – Југославенска национална и уједињена омладина*. Документи из овог фонда дају податке о настанку Југословенске националистичке омладине – покрета у оквиру кога је настала теорија интегралног југословенства и на чији ће се политички легат позивати сви покрети југоинтегралистичке радикалне деснице настали током 20. и 30-тих година. У Архиву

Републике Словеније консултовани су документи из фондова *Deželno predstavstvo za Kranjsko*, *Republiški sekretarijat za notarnje zadeve Socialistične republike Slovenie* и збирке *Dopisi*. Документи из ових фондова поред обавештења о дневнополитичким активностима југоинтегралистичких покрета радикалне деснице на простору Словеније дају и занимљив увид о њиховим везама са југословенским иредентистичким организацијама у Италији и Аустрији, као и о везама са југословенским војно-обавештајним структурама. Свеукупно гледано доступна архивска грађа даје мало података који би допринели реконструкцији идеолошких концепција покрета југоинтегралистичке радикалне деснице. У целокупној консултованој архивској грађи нема записника са састанака и седница вођстава покрета, унутарпартијских циркулара и билтена и сличних материјала на основу којих би се могао реконструисати процес формулисања основних идеолошких постулата ових покрета. Могући разлог за одсуство ових материјала у фондовима архивских установа представља чињеница да су се ови покрети током целокупног постојања били изложени полицијским рацијама приликом којих је по правилу плењена архива покрета.

Услед гореспоменутог стања архивске грађе за истраживање идеологије југоинтегралистичке радикалне деснице од највећег значаја су новински текстови програмског карактера објављени у званичним штампаним гласилима покрета ОРЈУНА, Југословенска акција, Борачка организација Југославије (БОЈ) и ЈНП Збор. Велики број програмских текстова присутан је на страницама листова *Победа*, *Видовдан* (главна гласила покрета ОРЈУНА), *Југословенска реч* (гл гласило Југословенске акције), *Прелом* (гл. гласило БОЈ-а), *Отаџбина* и *Билтен* (гласила ЈНП Збор). Поред текстова у гореспоменутих листовима у истраживању су коришћени и текстови из гласила политички блиских покрета (као што су нпр листови *Јадранска стража* и *Народна одбрана*) као и популарна дневна штампа и часописи.¹¹² Од великог значаја за истраживање презентовано у овом раду имају објављени наративни извори мемоарског карактера. Поред њих као извори су коришћене и политичке брошуре и научни радови настали у Краљевини Југославији.

¹¹² Комплетан списак коришћене периодичке грађе налази се на крају рада.

I Увод

I 1. Идејне основе фашистичке идеологије

Насупрот тврдњама свих идеолога европских фашистичких покрета да њихови идеолошки конструкти представљају оригиналне, динамичне и изнад свега модерне идеје историографија је још током 50-тих година 20 в.¹¹³ установила да се велики део идеолошког корпуса европског фашизма ослањао на легат европске политичке традиције чији корени сежу дубоко у прошлост. Насупрот тврдњама идеолога европског фашизма политичке идеологије не представљају ригидне-затворене системе, већ идејне конструкције који се налазе у стању непрекидне еволуције чији је главни покретач интеракција и рецепција идејних концепција пониклих у различитим историјским епохама и друштвеним срединама. У складу са тим фашизам није имао директног предходника, већ је у себи сабирао више идеја из домена модерне науке, псеудо-науке, политичке филозофије, религије и политике. Спецификум фашизма представљала је чињеница да су његови творци преузимали идејна решења из више међусобно супродстављених идеолошких система профилишући себе као аутентичну алтернативу – тзв. “трећи пут“ између актуелних идеологија либерализма и марксизма. У процесу рецепције идеолози фашизма су преузете идеје (а самим тим и вредности које оне представљају, концепте и појмове којом се оне дефинишу) изложили радикалној модификацији којом су суштински променили њихове примарне садржаје. Идеолошки систем фашизма представља живи доказ ове перманентне идејне еволуције и интелектуалне интеракције која је резултирала парадоксалном синтезом анахроног и модерног, рационалног и ирационалног, индивидуалног и колективног. Фашизам је узимао идеје методе и ставове И поред своје унутрашње идејне парадоксалности фашизам се у првој половини 20. века испрофилисао као кохерентан идеолошки систем који је у периоду између два Светска рата пресудно утицао на судбину Европе и света.

¹¹³ Везу између европске политичке традиције и феномена фашизма први су детектовали историографи марксистичке оријентације. Поводећи се за конкретним политичким циљем – дискредитацијом демократско-парламентарног државног уређења и либералног капитализма марксистички историографи фокусирали су се на непосредне везе међуратне политичке елите и фашистичких покрета испуштајући из вида њихову повезаност са ширим европским културно-политичким наслеђем и дисидентима из редова марксистичког идеолошког корпуса. Овај превид марксистичке историографије допунитиће западноевропски историчари двадесетак година касније у студијама које ће се фокусирати на интелектуалне претече идеологије фашизма.

I 1. a) Контрареволуционарна мисао

Француска револуција представљала је прекретницу европске и светске историје. Њени протагонисти срушили су апсолутистичку монархију као до тада доминантни облик државног уређења у Европи и понудили редефиницију свих политичких, друштвених економских и мисаоних вредности. Паралелно са избијањем Француске револуције јавили су се први критичари њених достигнућа. Едмунд Берк¹¹⁴ и Жозеф де Местр¹¹⁵ били су утемељитељи две основне струје контрареволуционарне мисли.¹¹⁶ Берк је представљао оснивача тзв. традиционалистичке критике Француске револуције (која је у првом реду одбацивала револуционарно негирање органске целине друштва и његових на историјском искуству утемељених институција)¹¹⁷ док је де Местр био утемељивач теократске критике која је осуђивала револуцију као устанак снага исконског зла против Божанског поретка на земљи.¹¹⁸ Обе струје контрареволуционарне мисли нису имале великог утицаја на реалну политику свог времена – главне опасности по револуцију били су сељачки устанак у Вандеји и аутократске амбиције Наполеона Бонапарте, феномени који је покренуо радикализам јакобинаца а не идеолошки утицај контрареволуционарних мислилаца. У освит ере ступања широких слојева становништва у активни политички живот у оквиру демократско-парламентарног државног уређења њихово величање Ancien regime (старог режима), божанске природе монархистичког принципа, савеза трона и олтара, аристократије, средњовековних сталежа, гилди и цехова имали су архаично – елитистички призив у очима савременика. И ако су њихова достигнућа остала на

¹¹⁴ Едмунд Берк (1729-1797) британски публициста и политичар. Припадник конзервативног крила Виговаца прославио се као бранитељ уставних слобода и један од главних заступника америчке револуције. На опште изненађење по избијању Француске револуције наметнуо се као један од њених најогорченијих критичара. Непријатељски став револуционара према традиционалним институцијама у име апстрактних идеала слободе и једнакости утврдио је Берк у уверењу да ће се револуционарно друштво правде извргнути у своју транвестију – терор, тиранију и крвопролиће. (Види - Слободан Јовановић, *Из историје политичких доктрина: Платон-Макијавели-Берк- Маркс*, Београд 1990, стр. 192-212)

¹¹⁵ Жозеф де Местр (1753-1820) доктор правних наука и високо рангирани магистрат у служби Краљевине Сардиније. Савременик Француске револуције и њен огорчени противник и критичар. Као амбасадор Краљевине Сардиније у Русији један од личних саветника руског цара Александра и координатор у формирању Свете Алијансе. Као религиозан човек (образован у колеџу Шамбери “језуитској тврђави“) и непосредни сведок револуционарног терора де Местр је револуцију посматрао кроз призму њеног негативног односа према хришћанству. (Види- Жозеф де Местр, *Списи о Револуцији*, Београд 2001, стр. 5-11)

¹¹⁶ Ф. Фире, М. Озуф, *Критички речник Француске револуције*, Нови Сад 1996, стр.780-788

¹¹⁷ Слободан Јовановић, *Из историје политичких доктрина: Платон-Макијавели-Берк- Маркс*, Београд 1990, стр. 196-197, 199-200, 201

¹¹⁸ Жозеф де Местр, *Списи о Револуцији*, Београд 2001, стр. 12, 21

маргинама политичког живота њихове идеје нашле су своје настављаче у идејним конструкцијама Луја де Бонала, Де Ла Тур ди Пена¹¹⁹ и Освалда Шпенглера.¹²⁰

Политичке теорије Берка и де Местра надживеле су догађаје који су инспирисали њихов настанак и постале су основа идеологије новог национализма. Национализам јакобинских револуционара имао је либерални и демократски карактер и врхунац његовог утицаја био је је низ револуција у европским земљама током 1848-1849, године. Након 1848 г. европски националисти су се одрекли револуционарних метода – оне су постале обележје социјализма и анархизма идеологија које нису признавале вредности националне државе. Марксизам који се налазио у теоријским основама ових идеологија проповедао је да ће националне државе нестати у револуцији и да ће постреволуционарни свет насељавати интернационална радничка класа.¹²¹ У жељи да заштите своје националне државе од оваквог сценарија европски националисти су почели да усвајају анти револуционарне теорије Берка и де Местра и окренули своје политичко деловање у правцу одржања постојећег поретка постављајући тиме основе новог - конзервативног национализма. Теорије контрареволуционарних мислилаца о органском карактеру државе, примату историјске традиције, револуционарним променама као пандану за успостављање тираније материјалистички (или нихилистички) оријентисаних групација инкорпориране су у идеологију европских политичких организација насталих у првој половини 19. и почетком 20. века под вођством Адолфа Штекера, Карла Лугера, Ерика Корadiniја, Едуара Дримона и Мориса Бареса.¹²² Већи део чланства ових покрета је после Првог светског рата наставило свој политички ангажман у европским фашистичким партијама доносећи им у наслеђе основне постулате контрареволуционарне мисли. Рецепција идеја Едмунда Берка, Жозефа де Местра и њихових настављача биће највидљивија у идеолошком корпусу неоројалистичког покрета Француска акција.¹²³ Из корпуса де Местрових идеја главни идеолог неоројалистичког покрета усвојиће критички став према политичком легату Француске револуције, непријатељство према протестантизму (као претечи и главном промотеру

¹¹⁹ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 44-47, 58-59

¹²⁰ Жозеф де Местр, *Списи о Револуцији*, Београд 2001, стр. 17

¹²¹ Н.Р. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900-1945*, London 1969, str. 8-10

¹²² Види подпоглавље *Нови национализам*

¹²³ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 40

революционарних промена) и теорију о католицизму као чувару европске цивилизације.¹²⁴

¹²⁴ Жозеф де Местр, *Списи о Револуцији*, Београд 2001, стр. 13,17, 22

I 1. б) Расизам

И ако се прапочетци расизма могу уочити у делима античких писаца корени модерног расизма налазе се у 18. веку у добу Просветитељства. Просветитељство се заснивало на вери у разум и одбацавању сујеверја и традиције. Велики мислиоци просветитељства тражили су узоре у делима грчких и латинских класика и на основу њих формирали критеријуме физичког и моралног лепог и ружног. Убеђени у моћ науке научници из 18 в. имали су амбицију да класификују све природне феномене-па и самог човека.¹²⁵ Оснивачи нове науке - антропологије (настаје половином 18 в.) покушавају да упоређивањем човека и животиња егзактно одреде положај човека у хијерархијској лествици природе. Вођени естетским мерилима антике они су негроиде, који су својим ниским растом и широким носевима одударали од античког идеала лепоте, прогласили за карику која недостаје између човека и животиње. Дошло је до спајања науке о природи и морално-естетског идеала античког доба. Преласком из науке у естетику настао је расизам - визуелна идеологија заснована на клишеима и стереотипима-захваљујући чему поседује јасноћу и једноставност које су пресудне за његов успех.¹²⁶ На основу физичких карактеристика (боја коже, облик носа, очију итд) успостављена је подела човечанства на белу (еуропеиди), црну (негроиди) и жуту (монголоиди) расу. Расизам према не-европским народима полазио је од конкретних разлика међу људима (боја коже) да би их повезао са конкретним културно-историјским разликама (вековни ропски положај негроида) и на основу тога дошао до закључка да су белци супериорна а црнци инфериорна раса¹²⁷. На трагу ових тенденција настају и друге псеудо-научне дисциплине попут френологије и физиогномике које продубљују расистичке предрасуде. Оснивач физиогномике Лаватер поредио је лепоту античких статуа са деформисаним телима криминалаца и дошао до закључка да је ружноћа знак лошег карактера.¹²⁸ Иза ових поставки налазила се жеља европских колонијалних сила да економску експлоатацију не-европских земаља и њихових народа прикажу као природно стање ствари. Другим речима циљ расизма је да позивањем на псеудо-научне аргументе да онемогући припаднике нижих раса да

¹²⁵ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 8-9, 27

¹²⁶ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 30,39

¹²⁷ Александар Молнар, *Народ нација раса:Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр170

¹²⁸ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 46-48

стекну право на законску једнакост са припадницима више расе позивајући се на културно-историјске разлике и псеудонаучне биолошке законе.

Поред визуелних предрасуда потпору расистичким теоријама давале су и псеудонаучне хипотезе из домена лингвистике. Крајем 18. и почетком 19 в. европски лингвисти су дошли до открића о сродности германских и романских језика и њиховом заједничком корену у санскриту – језику којим су говорили индо-европљани.¹²⁹ Ово откриће изнедрило је мит о Аријевској раси у облику хипотезе немачког филолога Фридриха Шлегела (1772-1829) о постојању јединствене аријевске културе на простору Индије.¹³⁰ Према Шлегелу део Аријеваца из Индије (тзв нордијска или германска племена) се путем војних похода пробио у Европу и донео у њу своју културу и санскрит који ће постати основа свих европских језика¹³¹. Како се до тада сматрало да је хебрејски језик најстарији на свету, уздизање санскрита у прајезик имало је за последицу уздизање Аријеваца у пранарод-лучоношу европске културе и цивилизације.¹³² Шлегелове хипотезе о аријевским племенима као претцима модерних Немаца додатно је разрадио оријенталиста Јулијус фон Клапрот пласирајући нови термин Индогермани 1823 г. чиме је аријевски мит почео да прелази из домена лингвистике у антропологију.

У току револуционарне 1848 г. појавила се прва синтеза расистичке идеологије – *Есеј о неједнакости људских раса* дипломате грофа Артура де Гобиноа (1816-1882), дело које ће поставити фундаменте расистичке идеологије.¹³³ Гобиноове идеје нису биле оригиналне, већ су представљале (накарадну) синтезу идеје Хенрија де Буленвиера¹³⁴ о расној надмоћи аристократије и Шлегеловог аријевског мита. Постављајући у свом делу основе расне типологије Гобино је промовисао хипотезу да човечанство чине три расе: жута, црна и бела. Негроиде карактерише ниска

¹²⁹ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 60

¹³⁰ Патрик Гири, *Мит о нацијама: Средњевековно порекло Европе*, Нови Сад 2007, стр. 43

¹³¹ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр.178

¹³² Robert Wald Sussman, *The Myth of Race: The Troubling Persistence of an Unscientific Idea*, London 2014, str. 37

¹³³ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 69

¹³⁴ Хенри де Буленвиер (1658-1722) француски племић и историчар пласирао је теорију о супериорности француске аристократије над осталим сталежима на основу расног порекла. Према Буленвиеру француска аристократија потиче од германског племена Франака које је крајем античког доба покорило Галију- данашњу Француску. Супериорност француског племства – потомка германских освајача над Галима (чији потомци чине трећи сталеж) представља природан поредак ствари и њено оспоравање резултираће уништењем француске државе. Буленвиерова теорија о конструктивној улози германске ратничке аристократије у формирању модерних европских држава остаће актуелна током наредних 200 година и са мањим модификацијама биће укључена у мит о Аријевској раси – фундамент идеологије немачког национал социјализма. (Види-Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 103-104)

интелигенција и пренаглашеност чула, жута раса (монголоиди) је склона материјализму и неспособна је да створи апстрактне и узвишене идеје док супериорну белу расу (еuropeиде) одликује слободољубивост, част и духовност.¹³⁵ Полазећи са позиција аристократског расизма Гобино је Германе третирао не као народ већ као племићке лозе које су на челу ратничких хорди срушиле Римско царство и завладале Европом у раном средњем веку.¹³⁶ У овој хипотези лако је уочљив утицај Шлегелове теорије о сеоби Аријеваца тј. продору аријевских-германских племена из Индије као кључног догађаја у историји Европе. Према овим поставкама Гобино је дошао до закључка да раса представља кључно објашњење за све догађаје у прошлости садашњости и будућности људског друштва. По Гобиноу успон и пад цивилизација везани су за очување чистоте расе.¹³⁷ Сам Гобино је био прилично песимистичан по питању судбине људске цивилизације будући да је сматрао да је дегенерација беле расе неминовна услед мешања са нижим расама. Гобино је имао своје истомишљенике (Роберт Нокс)¹³⁸ и настављаче (Жорж Ваше де Лапуж)¹³⁹ али упркос томе његове теорије нису наишле на шири пријем у Француској јер су већини његових савременика деловале псеудонаучно и не-патриотски (тј германоцентрично).¹⁴⁰

Захваљујући Гобиноовом познанству са немачким композитором Рихардом Вагнером, преко кога се повезао са Бајротским кругом,¹⁴¹ идеје изнесене у “*Есеју о неједнакости људских раса*“ нашле су велики број присталица и настављача у круговима немачке интелектуалне деснице.¹⁴² Вагнерове опере популаризовале су међу немачким интелектуалцима митове о вековној борби германско-аријевских хероја са силама зла.¹⁴³ Вагнерова идеализација немачке паганске прошлости у комбинацији са

¹³⁵ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 72-74

¹³⁶ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр.179

¹³⁷ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 72

¹³⁸ Шкотски антрополог Роберт Нокс (1798-1862) у свом делу *Races of Men* (1850) заступао је теорију о Саксонцима као супериорној раси. Куриозитет представља Ноксова тврдња да Словени поседују специфичну способност рационалног и трансценденталног размишљања захваљујући којој су супериорни чак и у односу на Саксонце. (Види- Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 84-85)

¹³⁹ Гроф Жорж Ваше де Лапуж (1854-1936) наставио је развој Гобиноове теорије користећи се псеудонаучним дисциплинама френологијом и физиогномиком. Лапуж је први расистички теоретичар који је извршио фузију псеудо-научних расистичких теза и Дарвинове теорије еволуције. (Види - Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр.76-80)

¹⁴⁰ Кнох Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 126

¹⁴¹ Robert Wald Sussman, *The Myth of Race: The Troubling Persistence of an Unscientific Idea*, London 2014, str. 38

¹⁴² Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр.184

¹⁴³ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 113-115

лингвистичким хипотезама о Аријевској култури довела је до покушаја да се расистичке теорије о аријевцима уклопе у мистично-окултна филозофска тумачења историје. Први покушаји синтезе лингвистичких хипотеза, индијских религија и расистичких теорија остварени су унутар теозофског друштва Хелене Блавацки. Припадници овог друштва развили су теорију о Исусу Христу као аријевском проповеднику чије се учење наслањало на индијску религију и филозофију, које је касније изобличио апостол Павле и претворио аријевску религију у јеврејску секту.¹⁴⁴ На трагу оваквих теорија настаће тзв ариозофија – филозофско учење које ће у себи синтетизовати теозофске антисемитске теорије са модерним немачким национализмом. Утемељивач овог учења био је Гвидо фон Лист (1848-1919) аустријски књижевник и мистичар који је 1903 г. у Бечу окупио око себе групу следбеника са којом је разрађивао теорије о постојању древне Аријевске расе носиоца људске цивилизације и улози немачког народа у модерној Европи као биолошког сукцесора цивилизаторске улоге древних Аријеваца.¹⁴⁵ Састанцима ове групе је присуствовао и Адолф Хитлер који ће петнаест година касније у свој политички програм уградити велики број идеја из корпуса ариозофије.¹⁴⁶ Најпознатији међу настављачима Листовог учења био је аустријски свештеник и окултиста Адолф Ланц (представљао се као Јерг Ланц фон Либенфелс) који је издавао лист *Остара* у коме је промовисао ариозофске идеје.¹⁴⁷ Према сведочењима савременика Адолф Хитлер је био пасиониран читалац фон Либенфелсовог листа.¹⁴⁸ Ариозофске идеје су биле присутне и у Немачкој у идеологији Немачког реда Теодора Фрича и окултног друштва Туле.¹⁴⁹ Истакнути чланови друштва Туле били су оснивач NSDAP Антон Дрекслер и Хитлеров политички ментор књижевник Дитрих Екарт.

Као главни настављач Гобиноових идеја у Немачкој испрофилисао се Вагнеров зет Хјустон Стјуарт Чемберлен са својим делом *Основе деветнаестог века* у коме је изнео своју расистичку реинтерпретацију историје као вековне борбе супериорне расе Тевтонаца са инфериорним не-тевтонским расама. Чемберлен је веровао да Тевтонска раса има три гране келтску, тевтонску (тј. немачку) и словенску. Још један спецификум

¹⁴⁴ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 108-109

¹⁴⁵ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 110

¹⁴⁶ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр.185

¹⁴⁷ Andrew Whiteside, *The Socialism of Fools: Georg Ritter von Schonerer and Austrian Pan-Germanism*, London 1975, str. 253-254

¹⁴⁸ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 111

¹⁴⁹ Кнох Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 128

Чемберленове теорије био је да термин Јеврејин представља више идејни конструкт него расну категорију тј. да у првом реду означава јединку са деструктивним понашањем и мишљењем. Другим речима, по Чемберлену, човек може бити Јеврејин а да при томе није Израелит, као што и Јеврејин одбацивањем јудаизма и његових моралних вредности престаје да буде члан јеврејске заједнице. У складу са овом поставком Чемберлен је прогласио Исуса Христа за Аријевца као проповедника религије засноване на солидарности и човекољубљу, вредностима које су неспојиве са Јеврејима као симболом деструкције.¹⁵⁰ Чемберленове идеје наишле су на широк пријем у Немачкој где се његово дело у првом издању продало у сто хиљада примерака и постало библија немачких расиста. За разлику од Гобиноа који је песимистички предвиђао нестанак беле расе и суноврат светске цивилизације Чемберлен је пророковао нови узлет беле расе под предводништвом Немачке.¹⁵¹ Његове идеје је уз одређене модификације усвојио и Адолф Хитлер, а Чемберлен је 1924 г. у свом чланку Хитлера назвао човеком кога је Провиђење изабрало да предводи Немачку¹⁵².

Расистичке теорије добиле су нови подстрек када се 1859 г. појавило дело *Постанак врста* британског научника Чарлса Дарвина (1809-1882).¹⁵³ У овом делу аутор је презентовао теорију да је целокупни живи свет планете настао еволуцијом - вишемиленијумским процесом напредовања од простих ка сложенијим облицима живота. Главни покретач овог процеса је систем природне селекције при којој способније врсте- тј које поседују виши степен прилагодљивости опстају и напредују (потискујући конкуренцију), а оне мање прилагодљиве стагнирају и изумиру. Ова теорија је одбацивала хришћанску догму Постања и и оспорила хришћанске вредности и морал на којима је почивала европска цивилизација. Многи Дарвинови савременици су сматрали да ће популаризација ове теорије имати деструктивни утицај на човечанство- филозоф Данијел Денет ју је називао “универзалном киселином која раствара религију и моралност.”¹⁵⁴ Већина научника из области природних наука поздравила је Дарвинове теорије које су разбиле окове којима је религија спутавала науку и отвориле путеве за ново схватање човечанства. Поједини међу њима су

¹⁵⁰ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 116-117

¹⁵¹ Кнох Macgregor, *To the Threshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str.128-129

¹⁵² F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 31

¹⁵³ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр.177

¹⁵⁴ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2006, стр. 10

покушавали да примене Дарвинове теорије борбе за опстанак на људско друштво стварајући тако основе социјалдарвинизма нове псеудонауке која ће довести до покушаја да се ирационалне расистичке идеје поставе на научне основе. Прихватајући Дарвинове закључке који су имплицирали негацију хришћанских вредности и морала, социјалдарвинисти су извршили ревизију свих друштвене вредности сматрајући да све застареле друштвене норме треба одбацити зарад остварења напреднијег човечанства. Узевши за свој врховни циљ еволутивно напредовање, они су успоставили култ здраве људске јединке која је постала мерило свих вредности по максими “Морално је све оно што чува наше здравље. Све оно због чега смо болесни и ружни је грех.”¹⁵⁵ У складу са тим свако дело које изазива еволутивно назадовање окарактерисано је као неморално чиме су хришћанско милосрђе и самилост посматрани као препреке у еволуционом напретку и стога одбачени као неморални. Усвајајући Дарвинову тезу да сваки организам мора да се бори за опстанак тј. живот и при томе трпи велика страдања социјалдарвинисти су извукли закључак да патња доноси напредак и да смрт инфериорних јединки осигурава прогрес човечанства.¹⁵⁶ Полазећи са ових позиција секуларно-научног морала као инфериорни означени су не-европски народи (које је сам Дарвин апострофирао као биолошки инфериорне¹⁵⁷), као и бели европљани са физичким или душевним хендикепом. Листи инфериорних прикључени су и криминалци и друге особе (алкохоличари, проститутке, хомосексуалци) чије је понашање тумачено као девијантно у очима социјалдарвиниста. Чезаре Ломброзо оснивач криминалистике проучавао је током 70-тих година 19. века физичке карактеристике вишеструких преступника, дошавши до закључка да су телесне одлике карактеристичне за ову популацију (грубе црте лица и изражена маљавост) несумљиви знак да ове јединке представљају регрес у процесу еволуције тј да су задржали предаторске животињске особине.¹⁵⁸ Ломброзо је први лансирао теорију о рођеном (биолошки детерминисаном) криминалцу¹⁵⁹ тј јединки која је биолошки предодређена

¹⁵⁵ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2006, стр. 46

¹⁵⁶ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2006, стр. 71-78

¹⁵⁷ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2005, стр. 11

¹⁵⁸ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2006, стр. 41

¹⁵⁹ Ломброзову теорију која се односила на биолошку детерминисаност девијантног понашања преузео је немачки социјалдарвиниста Ернст Хекел који је тврдио да тзв. инфериорне расе представљају реликте еволуционог процеса (Види - Robert Wald Sussman, *The Myth of Race: The Troubling Persistence of an Unscientific Idea*, London 2014, str. 40)

за девијантно понашање и која је услед своје “психопатске инфериорности“ неспособна да се прилагоди савременом друштву.¹⁶⁰

Почетком 20. века Дарвинов рођак Френсис Голтон (1822-1911) основао еугенику, псеудонауку у којој је дошло је до фузије расистичких и социјалдарвинистичких идеја.¹⁶¹ И ако основана са племенитом идејом да проучава и промовише узгајање здравог потомства она је постала идеолошка платформа на основу које су извршени најмасовнији злочини у људској историји. Испрва су еугенисти попут Теодора Фрича покушавали да остваре свој циљ промовишући интензивно размножавање здравих јединки.¹⁶² У циљу побољшања биолошког квалитета потомства они су захтевали ревизију традиционалних хришћанских схватања секса, брака и породице и заговарали слободан секс и полигамију. Вођени императивом еволутивног напретка - који је постао главни арбитар за сексуалну моралност еугенисти су сматрали брачно неверство за морално позитивну ствар ако доприноси биолошком квалитету потомства и толерисали зофилију као морално прихватљиву пошто не доноси штету биолошком квалитету човечанства.¹⁶³ Заведени резултатима рудиментарних биолошко антрополошких истраживања релативистичком етиком социјалдарвиниста и измаштаним расистичким теоријама еугеничари су дошли до логичног закључка да је једини начин да се спречи дегенерација човечанства онемогућити инфериорне јединке да се размножавају и да тако преносе своје хендикепе на потомство.¹⁶⁴ Решења која су пласирана за решавање овог проблема кретала су се у широком спектру, од едукације инфериорних, њихове трајне изолације, добровољне и принудне стерилизације па све до њихове физичке елиминације (немачки антрополог Ернест Хекел).¹⁶⁵ У духу таквих решења у лекарској, а нарочито у психијатријској струци долази до вербалне дехуманизације пацијената који су означавани терминима штеточине, паразити, гамад исл.¹⁶⁶ Континуирано подривање хришћанских вредности од стране социјал-дарвиниста и еугеничара у име еволутивног

¹⁶⁰ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 99

¹⁶¹ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 89-91

¹⁶² Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2006, стр.57-58,67

¹⁶³ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2005, стр. 120-122, 131-132

¹⁶⁴ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 101-102

¹⁶⁵ Кнох Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 126-127

¹⁶⁶ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2005, стр. 92-93

прогреса човечанства довело је до девалвације светости људског живота која је била утемељена у хришћанском моралу¹⁶⁷. Последице ове девалвације први су осетили негроидни народи у европским колонијама али и поједине националне мањине и физички и психички хендикепирани становници Европе. Геноцид које су немачке трупе извршиле над народом Хереро у Намибији 1904 г.¹⁶⁸ присилна стерилизација Лапонаца у Шведској, бројне еутаназије и присилне стерилизације над психички и физички хендикепираним пацијентима у САД¹⁶⁹ представљале су прелудијум за злочине попут Холокауста и пројекта Т4.

Дарвинизам је довео до радикализације расистичких предрасуда према јеврејској заједници у Европи.¹⁷⁰ Антисемитизам је био присутан у европској историји још од античких времена и имао је корене у колизији између јеврејског монотеизма и државотворног принципа античке хеленистичке теократске монархије. Негативан однос према јеврејском становништву на бази религиозног конфликта био је присутан у републиканском Риму, нарочито након трансформације републике у облик принципата и домината када је принцип апотеозе владара наметао свим поданицима да своје владаре поштују као божанства.¹⁷¹ Отпор јеврејског становништва асимилационистичкој и репресивној политици теократских монархија ескалирао је у многобројним устанцима и побунама који су резултирали њиховим расељавањем и укореењивањем негативних стереотипа. Управо у античком добу формиран је велики број предрасуда на рачун јеврејског становништва који ће се одржати до данашњих дана попут оптужби за безбожност, ритуална убиства и деструктивни карактер јеврејске културе.¹⁷² Појавом хришћанства и његовим проглашењем за званичну религију Римског Царства постојећа негативна слика о јеврејском становништву добила је на својој дубини конкурентским односом између две монотеистичке религије. Већ постојећим оптужбама на рачун Јевреја придодат је грех богоубиства на коме је током средњег века постепено изграђиван мит о савезу јеврејског народа са

¹⁶⁷ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2005, стр. 135

¹⁶⁸ Кнох Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str.102-103

¹⁶⁹ Robert Wald Sussman, *The Myth of Race: The Troubling Persistence of an Unscientific Idea*, London 2014, str. 75-81

¹⁷⁰ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2005, стр. 185-186

¹⁷¹ John G. Gager, *The Origins of Anti-Semitism: Attitudes Toward Judaism in Pagan and Christian Antiquity*, Oxford 1985, str. 35-67

¹⁷² Роберт С. Вистрих, *Антисемитизам – најдужа мржња*, Београд 2012, стр. 28-34

ђаволом који је резултиро поистовећивањем Јеврејина са еманацијом апсолутног зла.¹⁷³ Посебан правни положај јеврејског становништва у земљама средњевековне Европе који је представницима јеврејске заједнице допуштао да се баве одређеним занимањима попут зеленаштва и банкарства резултирао је појавом широко распрострањеног мишљења међу нижим слојевима о Јеврејима као немилосрдним експлататорима домицијалног становништва.¹⁷⁴ Негативна слика о јеврејском становништву у освит модерног доба почивала је на хришћанској догми и економским факторима. Према хришћанској догми Јевреји као и сви не-хришћани живе у греху незнабоштва и стога је потребно подвргнути их мерама сегрегације и гетоизације. Са друге стране хришћанска црква је кроз конверзију нудила излаз из ове незавидне друштвене позиције. Сви Јевреји који прихвате крштење могли су да се изједначе у правима са хришћанима.¹⁷⁵ Овај средњевековни концепт антисемитизма познат под термином антијудаизам (будући да је нетрпељивост била инспирисана у првом реду религијским мотивима) изгубио је на значају крајем 18 в. када је под утицајем идеја Француске револуције отпочео процес грађанске и политичке еманципације Јевреја. Револуционарни егалитаризам довео је до губитка верске аутономије и културне асимилације јеврејске заједнице у Европи. Управо је еманципација путем културне асимилације довела до формирања параноичних теорија о постојању завереничког плана о самоиницијативној инфилтрацији Јевреја у европско друштво ради успостављања светске доминације над не-јеврејима. Теоретичари нових идеологија либерализма, социјализма и комунизма критиковали су овог пута са секуларног становишта нетолеранцију и ригидност јудејске верске догме и изолационистички партикуларизам Јевреја карактеришући их као носиоце верске и етничке нетолеранције и капиталистичког система.¹⁷⁶ Ове теорије које су настале су паралелно са развојем расистичког учења и Аријевског мита претвориће се под утицајем социјалдарвиниста у антисемитизам базиран на псеудо-биолошким факторима. Центар овог процеса биће Немачка – земља Централне Европе чије становништво је кроз историју услед географског положаја имало врло мало контакта са не-европским народима. Присталице расистичких теорија у Немачкој нашле су се пред нерешивим задатком да успоставе физички и психички стандард измаштане Аријевске расе. Ова раса

¹⁷³ Norman Cohn, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, New York 1969, str. 41-59

¹⁷⁴ Роберт С. Вистрих, *Антисемитизам – најдужа мржња*, Београд 2012, стр. 45, 49-51

¹⁷⁵ David I. Kertzer, *The Popes Against the Jews: The Vatican's Role in the Rise of Modern Anti-Semitism*, New York 2001, str. 41-85

¹⁷⁶ Роберт С. Вистрих, *Антисемитизам – најдужа мржња*, Београд 2012, стр.67-78

представљала је псеудо-научни теоријски конструкт чије су једино упориште биле измаштане хипотезе о Аријевцима као носиоцима људске цивилизације и њеног прогреса и етничким Немцима као њиховим директним сукцесорима. Будући да је тешко успоставити стандард имагинарне конструкције немачки расисти су се као једином решењу окренули формулацији антипода Аријеваца.¹⁷⁷ Као једини кандидат за ту неславну улогу фигурирали су припадници јеврејске заједнице у Немачкој који су својим специфичним спољним изгледом (дуге косе и браде) и одевањем (црни кафтани) одударали од већине становника немачких земаља.¹⁷⁸ Будући да физичке карактеристике Јевреја нису биле различите у односу на етничке Немце (што је доказало истраживање Немачког антрополошког друштва из 1871 г.) немачки расисти су били приморани да концепт расе вежу за невидљиву биолошку разлику тј. крв.¹⁷⁹ Расизам, социјалдарвинизам и еугеника имали су одзив у свим деловима света унутар широког спектра политичких партија. Ове идеје имале су својих присталица како међу европским марксистима (Лудвиг Волтман)¹⁸⁰ десничарима (Шенерер) тако и међу јеврејским ционистима (Игнац Цолшан,¹⁸¹ Теодор Херцл и др).¹⁸² Током 20-тих година 20. века европски фашистички покрети ван германског подручја имали су индиферентан однос према овим идејама. Тек у другој половини 30-тих година са успоном националсоцијализма псеудо-научни биолошки расизам, социјалдарвинизам и еугеника постају (уз неколико изузетака) опште место у идеологији европских фашистичких покрета.

¹⁷⁷ Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 106

¹⁷⁸ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 75

¹⁷⁹ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 105

¹⁸⁰ A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 187

¹⁸¹ Игнац Цолшан (1877-1948) аустријски лекар и антрополог јеврејског порекла. Као присталица ционизма и расистичких теорија Цолшан је одговарајући на антисемитске теорије Хјустона Чемберлена у којима су Јевреји приказани као варварска племена поставио хипотезу да је јеврејска раса настала укрштањем две древне цивилизоване расе - античких Египћана и Месопотамаца. Ову хипотезу прихватили су и најистакнутији заговорници расних теорија у Немачкој попут Ханса Гинтера, Ојгена Фишера и Фрица Ленца. Током Другог светског рата који је провео као избеглица у Великој Британији Цолшан је у неколико публикација изнео оштру осуду расистичких теорија означивши их као највећу претњу светском миру. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 183-184)

¹⁸² Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр.143-146

I 1. в) Нови национализам

Свет пре Првог светског рата и бољшевичке револуције изгледао је као идилично место у поређењу са светом после 1918. године. Ипак, широм Европе постојале су политичке групе у чијим се идејама могу препознати заметци фашистичке идеологије. Ове групе називане су нова десница, а њихова идеологија нови национализам који се разликовао од либералног национализма из 19. века по томе што је своје присталице регрутовао углавном из доње и средње класе и што је заговарао антисемитизам на економским основама.¹⁸³ У идеологијама покрета нове деснице први пут је остварена синтеза контрареволуционарне мисли (идеја органског друштва), расистичко-дарвинистичких теорија и антисемитизма.¹⁸⁴

У Француској пораз из 1871 г. доводи до дестабилизације политичког живота и појаве нових политичких снага окупљених око идеје реванша – осветничког рата против Немачке у коме ће Француска повратити изгубљене територије и престиж. Око идеје реванша окупљају се политичке организације широког идеолошког спектра од социјал-револуционара који су рат против Немачке перцепирали као увод у шире друштвене промене до монархиста који су тај рат видели као предтекст за монархистичку рестаурацију.¹⁸⁵ Политичке захтеве ових идеолошки некохерентних групација уобличио је генерал Жорж Буланже вишеструко одликовани командант из колонијалних ратова, похода на Италију и Француско-пруског рата који 1886 г. долази на чело министарства одбране. Са ове позиције Буланже почиње да окупља присталице реванша из официрског кора које долазе из редова монархиста бонапартистичког и орлеанистичког усмерења (преко присталица Орлеана Буланже стиче упориште и међу римокатоличким свештенством). Буланже добија подршку и од цивилних политичких групација (углавном из редова социјалистичких ренегата) и интелектуалаца.¹⁸⁶ Као главни заговорник реванша 1882 г. формира се тзв. Патриотска лига – политичка организација коју је оформио књижевник и публициста Пол Делуред.¹⁸⁷ Патриотска лига узивала је подршку групе интелектуалаца окупљене око листа *La Libre Parole* (Слободни свет). Овај лист критиковао је републикански режим због многобројних финансијских афера и продаје највиших државних одликовања пласирајући теорију да су владајући кругови

¹⁸³ У питању је еволуција из “елитног” ка “масовном” национализму која се у Европи одиграла у оквиру револуционарне 1848 г. (Види – Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 11-12)

¹⁸⁴ George P. Blum, *The Rise of Fascism in Europe*, London 1998, str. 4

¹⁸⁵ Michael Winock, *Nationalism, Anti-Semitism and Fascism in France*, Stanford 1998, str. 10

¹⁸⁶ Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014, str. 40-41

¹⁸⁷ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 11

републике корумпирани од стране јеврејских финансиских магната. У овом листу сарађивао је Леон Доде један од будућих вођа Француске акције.¹⁸⁸ Потпору овом мишљењу је дао и један од најутицајнијих француских публициста (власник листа *Либре Пароле*) тог времена Едуар Дримон (1844-1917)¹⁸⁹ 1886 г. издавањем књиге *La France juive (Јеврејска Француска)*. У овом памфлету Дримон је дао идиличну слику Ancien regime - француске монархије коју су Јевреји уз помоћ револуције освојили и опљачкали. По Дримону јеврејски емигранти попут Ротшилда су уз помоћ корупције стекли велико богатство и политички утицај у Француској а њихов утицај је узрок француског пораза 1871 г. финансијских афера и свих недаћа од којих пати Француска. Дримон је француском антисемитизму дао изразито антибуржоаски карактер и први га претворио у организовану силу.¹⁹⁰ Раст Буланжеовог утицаја унутар војске и подршка коју је добијао из цивилних кругова изазвали су велику узнемиреност унутар републиканских кругова који су страховали да ће генерал извршити државни удар и рестаурирати монархију. Да би спречили овакав развој ситуације републиканци су 1887 г. удаљили Буланжеа са функције министра одбране а затим га суспендовали са свих дужности у француској војсци. Буланже наставља свој политички ангажман кроз оснивање организације Национални Комитет која успешно наступа на изборима 1888 и 1889 г. и добија своје представнике у парламенту.¹⁹¹ Услед идеолошке разноликости свог чланства Национални Комитет не успева да уобличи свој политички програм у кохерентан идеолошки систем и наступа под симплицифистичком паролом три захтева реванш (осветнички рат против Немачке) ревизија (устава) и рестаурација (монархије). Идеологија буланжиста (како су у јавности називане генералове присталице) била је амалгам личне харизме прослављеног војсковође, агресивне спољне политике, реакционарних захтева за рестаурацијом идеализованог Старог режима и антисемитизма заснованог на економским факторима. Суочена са порастом Буланжеове популарности плашећи се његових диктаторских амбиција влада је подузела низ мера против генерала које су кулминирале захтевом за његово хапшење

¹⁸⁸ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 45

¹⁸⁹ Едуар Дримон (1844-1917) је путем свог публицистичког рада покушао да за антисемитске идеје придобије француско радништво. Током краћег временског периода (1903-1908) успео је да под свој утицај стави радничке синдикате обједињене у тзв. федерацији Жути чији је број чланова прелазило 100 000. Овај синдикални покрет промовисао је идеал патриотски оријентисаног радништва које се супротставља "јеврејском" капитализму и комунизму. (Види - Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 172)

¹⁹⁰ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 171-173

¹⁹¹ Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014, str. 42-49

пред којим је морао да се склони у Белгију где је 1891 г. извршио самоубиство.¹⁹² Његова смрт означила је крај буланжизма као организованог политичког покрета, али ће се многе његове присталице политички реактивирати током Драјфусове афере 1894 г. и чинити језгро (прото)фашистичког покрета Француска Акција.¹⁹³

У Италији почетком 20. века око фирентинских листова *Leonardo* (1903-1907), *Il Regno* (1903-1907) и *La Voce* (1908-1916)¹⁹⁴ окупила се група уметника и политичких мислилаца који су са различитих позиција критиковали актуелни политички систем и идеологију либерализма.¹⁹⁵ Међу њима истицао се књижевник Ерико Корadini који је критикујући систем трансформизма заговарао антипарламентаризам и апострофирао владајуће буржоаске кругове као пацифистичке и кукавичке. У својим чланцима Корadini је по узору на идеологију Француске акције заговарао национализам као антитезу компромитоване демократије чије вредности слободу и једнакост треба заменити новим националистичким вредностима послушношћу и дисциплином. Сличне идеје унутар овог интелектуалног круга заступали су Ђовани Папини и Ђузепе Прецолини. Овај интелектуални кружок се 1910 г. трансформисао у Италијанску националистичку партију.¹⁹⁶ Италијански националисти су се дивили младим динамичним националним државама Јапану и Немачкој, док су Британију и Француску доживљавали као конзервативне силе. Италијански националисти су за свог политичког учитеља истицали Шарла Мораса¹⁹⁷ али је њихова идеја национализма имала особене карактеристике. И ако је поред демократије одбацивао и социјализам као непријатеља италијанске нације Корadini је развио специфично тумачење спољнополитичког положаја и будућности Италије усвајајући начин мишљења и терминологију социјалистичких кругова.¹⁹⁸ Као што је радничка класа усвојила социјализам као заштитника својих интереса, тако пролетерске нације морају усвојити национализам.¹⁹⁹ Овакав развој догађаја довешће до класне борбе тј. рата између пролетерских (Италија, Немачка и Јапан) и буржоаских/ грађанских нација (Велика

¹⁹² Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014, str. 51

¹⁹³ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 133-134

¹⁹⁴ Занимљиво је напоменути да је Мусолини, у ово доба још увек члан Социјалистичке партије, био претплатник и верни читалац сва три горепоменута листа. (Види - James Gregor, *Marxism Fascism and Totalitarianism: Chapters in the intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 150-153)

¹⁹⁵ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 113

¹⁹⁶ *Fascism* (edit. by R. Griffin), Oxford 1995, str. 37

¹⁹⁷ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 134

¹⁹⁸ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 193

¹⁹⁹ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 19

Британија и Француска). Овај сукоб ће се завршити победом пролетерских нација и доћи ће до прерасподеле колонијалних територија и ресурса у њихову корист чиме ће отпочети нова епоха Италије. Корadini је глорификовао моћ и славу Римског царства сматрајући да је Италија његов директни сукцесор. Политички теоретичар Ђовани Папини који је уз Корadiniја био главни идеолог италијанских националиста критиковао је социјализам као безперспективну идеологију будући да се ексклузивно ослања само на једну класу што представља преуску базу за покретање радикалних историјских промена. По Папинију само нација која обухвата све класе може да одбрани њихове интересе и послужи као база за покретање великих историјских догађаја.²⁰⁰ Борба против заступника анационалних идеологија социјализма и анархизма уздигнута је у ниво главног оперативног циља организације. У склопу ове борбе италијански националисти су оформили партијску милицију тзв. *squadre azurre* (плави одреди) која је спроводила терор над социјалистима и анархистима.²⁰¹ Италијанска националистичка партија ће 1914 г. у оквиру интервенционистичког тabora успоставити блиске везе са социјалистичким ренегатом Бенитом Мусолинијем и занатно утицати на његову идеолошку трансформацију. Након фузије Италијанске националистичке партије са фашистичким покретом 1923 г. Корadiniјев ученик Алфредо Роко ће као министар правде у фашистичкој влади инкорпорирати многе идеолошке постулате италијанских националиста у законодавни систем фашистичког режима.²⁰²

У Немачкој као одговор конзервативних кругова на појаву организованог радничког покрета царски капелан Адолф Штекер 1878 г. оснива Хришћанску социјалистичку радничку партију. Његова идеја је била да сиромашним радничким слојевима приближи идеале монархије и отаџбине и отргне их из утицаја социјалдемократа.²⁰³ Поред тога што се залагао за социјалне законе који би штитили интересе радничке и средње класе да би одвратио гнев сиромашних маса са војно-земљопоседничке аристократије и индустријских магната који су чинили владајући слој Другог Рајха Штекер је оштрицу своје критике усмерио према јеврејској

²⁰⁰ James Gregor, *Marxism Fascism and Totalitarianism: Chapters in the intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 150

²⁰¹ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 51-52

²⁰² Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 114

²⁰³ Роберт С. Вистрих, *Антисемитизам – најдужа мржња*, Београд 2012, стр. 83

заједници.²⁰⁴ Јевреји у Немачкој су еманциповани још почетком 19. в. и имали су истакнуту улогу у немачким финансијама, трговини и журналистици. Утицај јеврејске заједнице био је највидљивији у Берлину где је она чинила свега три посто становништва а плаћала чак једну трећину укупног пореза.²⁰⁵ У својим јавним наступима Штекер је оптуживао Јевреје да су окупирали Берлин и да од њега праве јеврејски град са јеврејском трговачком аристократијом која угрожава егзистенцију немачких ситних трговаца и занатлија профилишући се тако као заштитник свих оних друштвених слојева који су били угрожени системом либералног тржишта.²⁰⁶ И поред оштре реторике Штекер није заговарао физичке нападе на Јевреје и њихову имовину, нити се залагао за њихово протеривање већ је веровао да се они могу покрстити и асимиловати.²⁰⁷ Развој Штекерових антисемитских идеја наставио је инжењер из Лајпцига еугеничар Теодор Фрич. Он се 1880 г. прославио као аутор дела *Антисемитска кореспонденција* у коме је изнео став да Немци морају одбацити Стари Завет као јеврејску пропаганду тврдећи да је Исус Христ био Аријевац и антисемита. Почетком 1902 г. Фрич је покренуо лист *Der Hammer* у коме је промовисао антисемитске идеје под паролом да је јудаизам највећи непријатељ Немачке и немачког начина живота.²⁰⁸ Фрич је био познат и у круговима еугениста, његов предлог да се у Немачкој оснују посебна насеља у којима би се ван друштвених ограничења (тј. ван брачних оквира) здраве јединке спаривале са циљем добијања што већег броја здравих потомака представљо је претечу нацистичког пројекта Лебернсборн.²⁰⁹ Фрич је 1912 г. у Лајпцигу формирао организације Рајх Хамер лига и Немачки ред које су промовисале његове политичке идеје у којима су се преплитали расизам, антисемитизам и еугеника. Немачки ред је за свој симбол узео древни индиски симбол сунца- свастику као знак припадности древној нордиско-аријевској цивилизацији.²¹⁰ Фричова идеја о братству заштитника немачке културе повезаном провереним расним пореклом нашла је двадесетак година касније свог настављача у лику Хајнриха Химлера и његовог пројекта стварања СС-овске парадржавне организације. Чланови организације Немачки

²⁰⁴ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр.183

²⁰⁵ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр.182

²⁰⁶ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 24

²⁰⁷ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 141, 163

²⁰⁸ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 28

²⁰⁹ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2006, стр. 68, 132, 203

²¹⁰ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 28

ред били су Дитрих Екарт и Годфрид Федер који ће почетком 20-тих година постати Хитлерови политички ментори и учитељи у домену антисемитизма и економије. Неколико година касније Фричове организације утопиле су се у тзв. Пангерманску лигу коју је предводио Хајнрих Клас - ученик немачког историчара Хајриха фон Трајчкеа. Ова лига је пропагирала увођење диктатуре у Немачкој и искључење Јевреја из државних служби, образовања, трговине и банкарства.²¹¹ И ако ни једна од ових организација није имала великог политичког утицаја на политичку сцену Немачке, њихове идеологија је поставила темеље на којима ће се развити идеолошки систем национал социјалистичке партије Адолфа Хитлера.

Први који је на бази антисемитизма покушао да политички експлатише незадовољство немачких нижих и средњих слојева у Аустрији био је Георг Ритер фон Шенерер. Аустријски либерали нашли су се након трансформације Аустријске царевине у дуалну монархију 1867 г. пред питањем судбине Немаца у преуређеној Хабзбуршкој монархији.²¹² Насупрот централистички уређеној Угарској (у којој је немачка мањина била изложена мађаризацији) стајала је федерално уређена Аустрија у којој су етнички Немци (осим у пет провинција) представљали мањину чији су политички положај угрожавали национални покрети Словена и Италијана. Група немачких либерала предвођених Шенерером је тражећи подршку у Немачком Царству под овим околностима еволуирала у правцу екстремног национализма. Шенерер и његови истомишљеници захтевали су уједињење немачких провинција Аустрије са Немачким царством. Почетком 1882 г. Шенерер је основао Свенемачки савез који је ослањајући се на мит о Аријевској раси теорију осмислио идеологију пангерманизма и окружен неколицином истомишљеника у Рајхсрату покренуо жестоку антисемитску кампању са циљем да се испрофилише као заштитник интереса немачких ситних трговаца, занатлија и студената од јеврејске и словенске претње.²¹³ Његова посланичка група износила је законске предлоге да се забрани досељавање Јевреја²¹⁴ због тога што су према Шенереру “ обичаји и начин живота ових страних паразита штетни за

²¹¹ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 29

²¹² Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 279

²¹³ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 176-177

²¹⁴ Шенерер је био први политичар који је у оквиру корпуса својих антисемитских идеја извршио фузију Аријевског мита и псеудо-научног биолошког расизма. Он је одбацио асимилацију јеврејског становништва као суштински неучинковито решење јер се негативне особине Јевреја налазе у њиховој крви (наследном генетском материјалу) тако да би након културне асимилације негативни утицај Јевреја опстао и наставио да доводи у питање егзистенцију Аријевске расе. (Види-Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2005, стр. 198-199)

потомке Аријеваца и хришћанску културу немачке нације.²¹⁵ Да би привукли пажњу јавности Шенерер и његови истомишљеници су спроводили насилну опструкцију скупштинског рада (викањем током говора владиних посланика и гађањем мастионицама) која је свој врхунац достигла 1897 г. поводом Баденијевог предлога да се дозволи употреба чешког језика у државној управи, којом приликом је полиција морала да интервенише и физички уклони чланове Шенерерове групе из Рајхсрата. Суочен са оштрим реакцијама владе Шенерер је радикализовао своје ставове развијајући теорију по којој се Хабзбуршка династија подпомогнута утицајем католичке цркве удружила са Јеврејима и Словенима у намери да уништи германски елемент у Аустрији. Његов анти-католички став кулминирао је у захтевима да све његове присталице пређу у протестантизам и његовим покушајима да обнови германску паганску религију и обичаје. Ови екстремни ставови довели су до расцепа у Свенемачком савезу и само су индустријски градови у северној Чешкој (Судетска област) остали верни Шенереровом покрету. Политички живот Хабзбуршке монархије крајем 19 и почетком 20. века обележила је и личност Карла Лугера оснивача Хришћанске социјалистичке партије. Слично Шенереру и Лугер је своју политичку каријеру започео као радикални националиста у оквиру Либералне партије на чијој је листи 1875 г. изабран у градско веће Беча. Када је увидео да Шенерерова антисемитска пропаганда даје резултате Лугер је усвојио његову реторику и на простору Беча често сарађивао са Шенереровим Свенемачким савезом.²¹⁶ За разлику од Шенерера кога је његов екстремизам отуђио од свих релеватних политичких снага у Аустрији Лугер је био знатно прагматичнији. Антиклерикални либерал и атеиста након 1889 г. увидео је потенцијал савеза са клером и постао горљиви католик и заштитник интереса Римокатоличке цркве. Уз помоћ Римокатоличке цркве Лугер је 1890 г. оформио Хришћанско-социјалну партију која ће наредних пола века доминирати политичким животом Аустрије. На исти начин и са истом мотивацијом Лугер се одрекао радикализма и 1897 г. измирио се династијом и постао један од главних поборника Хабзбуршке монархије.²¹⁷ За прагматичног Лугера антисемитизам је представљао само

²¹⁵ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 34-35

²¹⁶ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 35

²¹⁷ Andrew Whiteside, *The Socialism of Fools: Georg Ritter von Schonerer and Austrian Pan-Germanism*, London 1975, str. 144, 146, 151-152

демагошко оруђе за придобијање немачких ситних трговаца и занатлија.²¹⁸ О таквом ставу сведочи његова изјава из разговора са Адолфом Штекером “Ја не волим мађарске Јевреје чак и више него што не волим Мађаре, али ја нисам непријатељ бечких Јевреја, они нису тако лоши и ми не можемо без њих.....У осталом ја одлучујем о томе ко је Јеврејин.”²¹⁹ Политички миље у коме су доминирали Шенерер и Лугер обликовао је политичке ставове младог Адолфа Хитлера који је обојици аустријских политичара посветио доста простора у *Мајн Кампф*.²²⁰ Хитлер је Лугера оценио као прагматичнијег и успешнијег (мада опортунистички оријентисаног) политичара и дивио му се због његове способности да мобилизује ниже слојеве за циљеве свог покрета. Хитлер је лично био много ближи Шенереру који га је фасцинирао као пионир псеудо-научног биолошког антисемитизма, али коме је замерао то што се обраћао искључиво средњој и вишој класи.²²¹ Хитлеров омаж Шенереру представљала је чињеница да је када је постао канцелар Рајха изнад свог кревета држао Шенереров слоган: “ Без Јуде и без Рима допустите нам да сазидамо немачки дом.”²²²

Европски фашистички покрети преузели су многе идејне конструкте из идеолошког корпуса европске радикалне деснице као што су концепт органске-корпоративне државе, империјализам, милитаризам, антисемитизам, негативан став према либерализму, демократији и парламентаризму идр. Ове преузете конструкте који су по свом карактеру били конзервативног типа фашистички идеолози су својом реинтерпретацијом довели до револуционарног екстрема. Према оцени историчара Џона Вајса кључ успеха национал социјалиста у Немачкој налазио се управо у Хитлеровој способности да у *Мајн Кампф* преведе софистициране идеје аристократског конзервативизма на вулгарни језик доње средње класе.²²³

²¹⁸ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 159

²¹⁹ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 36-37

²²⁰ George V. Strong, *Seedtime for Fascism: The Desintegration of Austrian Political Culture 1867-1918*, New York 1998, str. 3

²²¹ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф*, Београд 2001, стр. 70-88

²²² F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 40

²²³ John Weiss, *The Fascist Tradition: Radical Right- Wing Extremism in Modern Europe*, New York 1967, str.

I 1. г) Сорелова антиматеријалистичка критика марксизма

И ако је наступао са позиције марксистичке ортодоксије Жорж Сорел²²⁴ је у својим теоријама полазио од прилично оригиналних поставки по којима Француска револуција, просветитељство и рационализам, темељи на којима почива савремени демократски парламентаризам, нису довели до суштинских промена, већ да је грађанско-буржоаска класа преузела улогу регресивних елемената Старог режима аристократије и свештенства спречавајући остварење праведног друштва. У складу са овом поставком Сорел је сматрао да су укључивањем у систем демократског парламентаризма реформистички оријентисане социјалистичке партије упале у живо благо непринципијелног компромиса са буржоаским- ретроградним снагама. Компромис је раднички покрет одвео путем моралне и материјалне корупције и демагогије, пацификовао га и онеоспособио за извођење револуције.²²⁵ Стога је његова водећа мисао постала рушење капитализма и демократско-парламентарног система, а идеолошку платформу за ту операцију требало је да пружи његова антиматеријалистичка и антирационалистичка ревизије марксизма. У приказу књиге Антонија Лабриоле Сорел је 1897 г. одбацио марксистичку тврдњу да су сви политички морални и естетски феномени људског друштва детерминисани искључиво економским разлозима.²²⁶ Сорел је ову тврдњу сматрао погрешним тумачењем тј симплификацијом Марксових идеја. Сматрао је да су модерни марксисти занемарили психолошки аспект револуције тј да људски избори и понашање не могу увек бити условљени искључиво економским разлозима јер се људска психологија не може у потпуности објаснити научним методама²²⁷. Овим је Сорел одбацио марксистичку максиму да материјалистички детерминизам управља људском историјом и као главног покретача историје означио људску етику и морал. Тиме је у Сореловом систему психологија је заменила економију као покретачка сила револуције. У складу са том поставком Сорел је дошао до закључка да је Маркс погрешно у предвиђању

²²⁴ Жорж Сорел (1847-1922) француски публициста и политички теоретичар. По образовању инжењер, након успешне каријере у државној служби (носилац Легије части за инжењерске подухвате у Алжиру) у 45. години живота напушта посао и почиње да изучава теорију политике. Без претензија да се активно бави политиком Сорел је своју пажњу усмерио на критику основних идеолошких поставки француске левице. И ако је себе сматрао ортодоксним марксистом његова критичка реинтерпретација Марксове теорије резултираће настанком нове идеологије – револуционарног синдикализма. (Види- Жорж Сорел, *Револуција и насиље*, Загреб 1980, стр. 7-12)

²²⁵ Жорж Сорел, *Револуција и насиље*, Загреб 1980, стр.11-12

²²⁶ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 39-40

²²⁷ James Gregor, *Marxism Fascism and Totalitarianism: Chapters in the intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str 85

да ће се капитализам неизбежно урушити сам од себе дејством економских фактора.²²⁸ Пад капитализма мора се иницирати уз помоћ социјалног мита који ће на психолошком нивоу да произведе стање тензије и моралне борбе који ће довести до револуције. Сорел сматрао мит за симбол који уједињује мисао и акцију и тј генерише емотивни набој који ствара психолошке предуслове за физичку акцију.²²⁹ Позивајући се на моћ ирационалног у креирању европске историје Сорел је класну борбу и пад капитализма тумачио као митове које је Маркс измислио са истим циљем са којим је Црква промовисала Христов повратак и успостављање Краљевства Светаца – тј са циљем да обесправљенима пружи наду и утеху и охрабри их за нове напоре.²³⁰ Он је уводећи ирационално у марксистичку идеологију међу првима схватио моћ митова у процесу мобилизације маса.²³¹ Централно место у Сореловој визији револуције представљао је мит Генералног штрајка - главног (и јединог) политичког оруђа пролетера уз помоћ којег ће обесправљене класе у једном апокалиптичном чину (који је Сорел поредио са Наполеоновим биткама) срушити буржоаску државу.²³² Да би била у стању да остваре мит Генералног штрајка пролетерска класа се мора развити високе моралне и етичке вредности. Сорел је сматрао да сам рад развија врлину и моралност јер у процесу производње људи морају развити посвећеност, пожртвовање, дисциплину и солидарност у циљу сарадње у процесу производње.²³³ Полазећи од те тезе Сорел је конструисао манихејски свет у коме су пролетери носиоци врлина и високих моралних вредности супротстављени буржоазији коју карактерише материјалистички индивидуализам који води у релативизацију свих моралних вредности. Главну опасност за врлину и морал пролетеријата представља покушај буржоаске државе да пацификује радничку класу тј. да је уклопи у сопствени политички систем и тако онемогући избијање револуције. У тој намери буржоаска држава се користи ниским моралом (похлепом и личном амбицијом) вођа социјалистичких партија које корумпира стављајући им у изглед могућност да својом партиципацијом у парламентарно-демократском систему дођу до политичке моћи и богатства. Вођство социјалистичких партија је подложно корупцији јер и само припада буржоаској класи

²²⁸ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 47

²²⁹ Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 15-16

²³⁰ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 59-60, 67, 71-73

²³¹ Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 14-15

²³² Mark Antlif, *Avant- Garde Fascism: The Mobilisation of Myth, Art and Culture in France*, London 2007, str.

64

²³³ Жорж Сорел, *Револуција и насиље*, Загреб 1980, стр. 169-200

(Сорел их назива "деца буржоазије"²³⁴), то су интелектуалци теоретичари који не познају раднике које предводе и који се плаше револуције тј краха света који познају и чији су интегрални део. Да би избегли овај смртоносни загрљај буржоаске државе пролетери се морају послужити јединим средством које им је на располагању – насиљем. Ендемски страх буржоазије од пролетерског насиља донеће крај свим покушајима сарадње две супродстављене класе. На тај начин насиље постаје вредност само по себи јер спречава пролетерску класу да се уклопи у буржоаско друштво и усвоји његове моралне и етичке вредности.²³⁵ У Сореловој визији класне борбе витализам, хероизам и пролетерско насиље заменили су Марксов рационализам а насиље је из техничког оруђа револуције постало извор морала и величине тј. баријера која спречава радништво да упадне у декадентију компромиса. Да би пролетеријат као бастион морала и врлине, еманципован уз помоћ насиља од декадентног буржоаског света, могао да приступи организацији митског генералног штрајка Сорел је сматрао да основу његове организације не смеју чинити социјалистичке партије (чије је вођство компромитовано сарадњом са буржоаском државом) већ самосталне радничке организације – синдикати.²³⁶ Само синдикати као аутохтоне и некомпромитоване радничке организације могу произвести управљачку елиту пониклу из пролетерских редова које ће покренути и водити инертне радничке масе.²³⁷ У складу са аналогijом у којој је генерални штрајк је имао свој пандан у Апокалипси по Сорелу синдикати су имали улогу монашких редова који треба да поврате веру у Цркву тј револуцију. Увидевши да се главни ток социјалистичког покрета и даље креће у правцу реформистичке школе Сорел је почетком двадесетог века изгубио веру у пролетаријат као класу која је по својим моралним квалитетима једина способна да покрене револуцију. Почетком 1909 г. Сорел је пришао покрету Француска акција и постао апологета Морасовог дела, националиста и антирепубликанац.²³⁸ У патриотизму и клерикализму Морасовог покрета Сорел је видео антирационалистичке тенденције које воде стварању револуционарног мита неопходног за извођење радикалног друштвеног преображаја.²³⁹ Уз помоћ Жоржа Валоа стручњака Француске акције за економска

²³⁴ Жорж Сорел, *Револуција и насиље*, Загреб 1980, стр. 15

²³⁵ Жорж Сорел, *Револуција и насиље*, Загреб 1980, стр. 13-14

²³⁶ Жорж Сорел, *Револуција и насиље*, Загреб 1980, стр. 203-224

²³⁷ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 51

²³⁸ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 38, 78-80

²³⁹ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 79-81

питања Сорел је оформио организацију Прудонов клуб.²⁴⁰ Ова организација је требала да помогне идеолозима Француске акције да радничку класу, као биолошки и производно највитаљнији део француске нације, истргну из утицаја интернационалног социјализма, приближе јој вредности нације и отаџбине и поново је укључе у национални корпус.²⁴¹ И ако Прудонов клуб није испунио очекивања својих оснивача у њему је први пут дошло до синтезе интегралног национализма и револуционарног синдикализма (која се у модерној историографији сматра претечом фашизма). Ова синтеза је непуних десет година касније у Италији васкрсла у теоријама Бенита Мусолинија и довела до стварања новог идеолошког система- фашизма. Сам Сорел је пред своју смрт 1922 г. предосетио и записао да ће његово дело- фузија национализма и синдикализма уништити европску цивилизацију.²⁴² Један од Сорелових ученика у Италији, револуционарни синдикалиста, Алчесте де Амбрис у сарадњи са Габријелом Данунцијом креираће први корпоративни устав у Европи у Ријечи 1920 г. који ће Мусолинију послужити као инспирација за успостављање корпоративног система у Италији.²⁴³ Поред тога идеализацијом насиља Сорел је обезбедио идејну основу за милитаризацију политичке борбе која ће имати кључну улогу у стварању идеологије италијанског фашизма. Сам Мусолини позваће Сорела да сарађује у његовој политичкој ревији *Утонија* и касније ће га убрајати у једног од праоснивача фашистичке идеологије.²⁴⁴ Путем свог присуства у теоријским фундаментима Мусолинијеве корпоративне државе Сорелова антиматеријалистичка ревизија марксистичке теорије биће заједнички садржалац идеологија многих европских фашистичких покрета који су своју визију друштвено-економске организације конципирани на основу италијанског модела корпоративне државе.

²⁴⁰ Mark Antliff, *Avant- Garde Fascism: The Mobilisation of Myth, Art and Culture in France*, London 2007, str. 65-69

²⁴¹ Daniel Wodley, *Fascism and Political Theory: Critical perspectives on fascist ideology*, New York 2010, str. 174

²⁴² Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 91

²⁴³ Љубинка Тошева-Карповић, *Идејна и програмска оријентација Данунцијевог похода на Ријеку*, Ријека 1980, стр. 92,95,97

²⁴⁴ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 206- 212

I 2. Европски фашистички покрети

Осим промена на политичкој карти Европе Версајски мир донео и низ промена на идеолошком плану. Поразом Централних сила и настанком СССР-а идеја ауторитативне монархије доживела је свој слом а као победник наметнуо се систем демократског парламентаризма оличен превасходно у Трећој републици која је била најзаслужнија за победу Антанте. У првих неколико послератних година као једини опонент тријумфалног демократског парламентаризма иступио је марксизам оличен у Совјетском савезу социјалистичких република. Пошто је због грађанског рата и стране интервенције болшевичко вођство било приморано да склопи мир са Немачком у Брест-Литовску (март 1918. г.) и тиме се одрекне великог дела европских територија некадашњег Руског царства, оно је после слома Централних сила покушало не само да поврати изгубљене територије већ и да оствари Лењинову визију светске револуције. Паралелно са завршним операцијама против белогардејаца, Црвена Армија је напала недавно осамостаљену Пољску. Продор болшевичке војске у источну Европу пратио је низ комунистичких устанака у Финској, Немачкој, Мађарској и Словачкој. Првобитни успеси европских комуниста довели су до стварања Баварске, Мађарске и Словачке "републике већа" тако да је почетком 1919 г. победа марксистичке идеје о светској револуцији деловала реалније него икад. Међутим, светска револуција се показала као превише амбициозан циљ за војно и економски исцрпљени СССР. Комунистички режими у Баварској, Словачкој и Мађарској су срушени од стране реакционарних снага, устанак спартаковаца у Немачкој је пропао, а слом Црвене Армије под Варшавом 1920 г. означио је повлачење револуционарне плиме из средње Европе и почетак дугог периода међународне изолације за СССР. Ова краткотрајна експанзија револуционарних снага удружена са дужим периодом економске нестабилности довела је у западној Европи са једне стране до јачања и интензивирања активности лево оријентисаних партија (нарочито у Италији) а са друге стране до консолидације реакционарних снага и појаве једног новог идеолошког система – фашизма.²⁴⁵

Супротно увреженом мишљењу колевка фашизма није била ни Италија нити Немачка, већ Француска. Знаменита Драјфусова Афера избацила је 1899 г. у политичку орбиту покрет Француска Акција и као његовог главног идеолога новинара и књижевника Шарла Мораса. Полазећи са позиција милитаризма и антисемитизма, он

²⁴⁵ Андреј Митровић, *Време нетрпеливих*, Београд 1974, 43-69

се истакао у одбрани кредибилитета морално компромитоване Армије коју је сматрао за главни ослонац француске државности.²⁴⁶ Наслањајући се на идеје великана контрареволуционарне мисли попут Жозефа де Местра, Луја се Бонала, Ренеа Де ла Тур ди Пена и појединих савремених политичких мислилаца - Едуара Дримона и Мориса Бареса, Морас је створио сопствени идеолошки систем који се у модерној науци сматра претечом фашизма. Тај систем је предвиђао обнову француске монархије засноване на милитаризму, као и обнову предреволуционарних друштвених и економских институција (сталези и еснафи) заснованих на вишевековном државотворном искуству француског народа и цивилизацијским вредностима католицизма.²⁴⁷ И ако је идеализовање монархије и хришћанске традиције било суштински неспојиво са тзв. "развијеним фашизмом" који се касније уобличио најпре у Италији а затим у Немачкој, Француска Акција је у свом идеолошком опусу имала више мисоних нити које су је спајали са италијанским фашизмом и национал-социјализмом попут шовинизма, ауторитаризма, ксенофобије, антисемитизма, прото корпоративизма (оличеног у идеји обнове сталешке државе) и систематском коришћењу терора против својих политичких опонената.²⁴⁸ Морасова идеологија стекла је временом низ поклоника у свим европским државама нарочито оним латинског (романског) културног обрасца и римокатоличке вере. Почетком 20-тих година у Португалији створена је организација Морасових следбеника под именом Интегрализмо Лузитано (*Integralismo Lusitano*) у чијим редовима је своје прве политичке кораке направио будући диктатор Португала Антонио Оливеира Салазар.²⁴⁹ Након доласка на власт Салазар је створио сопствени идеолошки систем у коме су остали видљиви фундаменти идеја неоројалистичког покрета (клерикализам, сталешка држава).²⁵⁰ У суседној Шпанији поштоваоци идеја Француске акције окупљали су се око организације Шпанска акција (*Accion Espanola*) којој је припадао Калво Сотело идеолог странке CEDA (Конфедерација аутономних шпанских десница).²⁵¹ Морасове

²⁴⁶ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 16-20

²⁴⁷ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 22-23, 63-65, 68

²⁴⁸ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, 39-57

²⁴⁹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 484-485

²⁵⁰ Charles F. Delzell, *Mediterranean Fascism 1919-1945*, New York 1970, str. 331

²⁵¹ Stanley G. Payne, *Falange A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961, str. 68

идеје су оставиле изванредан утицај и на покрет Фаланга²⁵² (нарочито након његове фузије са странком CEDA и Карлистичким покретом²⁵³). Присталице идеологије Француске акције биле су бројне међу франкофоним Валонцима где су њени главни промотери били римокатолички калуђери из језуитског реда који су под републиканским режимом избегли у Белгију. Почетком 1924 г. по узору на француски неоројалистички покрет у Белгији се оснива покрет Национална Акција (касније Национална легија).²⁵⁴ На католичком колеџу у Луену преко својих професора (припадника језуитског реда) са идеологијом француских неоројалиста упознао се Леон Дегрел будући оснивач белгијског фашистичког покрета *Christus Rex* (Христ краљ).²⁵⁵ И ако се јавно оградио од француских неоројалиста 1927 г. када је Римокатоличка црква осудила политички рад Француске акције Морасове концепције остале су присутне у идеологији Дегреловог политичког покрета који ће у крајем 30-тих година доћи под предоминантни утицај италијанског фашизма и национал-социјализма.²⁵⁶ Преко многобројних студената који су се школовали у Француској²⁵⁷ идеологија неоројалиста нашла је своје присталице и у Румунији. Александар Куза оснивач Лиге националне хришћанске одбране и политички ментор Корнелија Зелее Кодреануа био је велики поштовалац политичких идеја Шарла Мораса које ће се рефлектовати и у појединим сегментима (монархизам) идеологије румунског фашистичког покрета Гвоздена гарда.²⁵⁸ Опште карактеристике покрета који су се налазили под утицајем Француске акције су негативан однос према идеолошком и политичком наслеђу Француске револуције, монархизам, клерикализам и усвајање различитих варијетета неоројалистичког концепта сталешке државе.

Италијански фашизам и национал-социјализам настали су готово истовремено 1919. године али независно један од другог. Будући да су настали као сродне идеје у дијаметрално различитим срединама имали су своје сличности и разлике. Италија, неразвијена и сиромашна земља је у Првом светском рату била на победничкој страни.

²⁵² Stanley G. Paine, *Falange: A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961, str.14, 26-28, 41-42, 60-63

²⁵³ H. R. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900- 1945*, London 1969, str. 106

²⁵⁴ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914- 1945*, Wisconsin 2003, str. 300

²⁵⁵ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 212

²⁵⁶ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 490-491

²⁵⁷ Јон Моца један од кооснивача Гвоздене гарде и најближи сарадник Корнелија Кодреануа је током студија у Француској постао члан Француске акције и ватрени пропагандиста политичких идеја Шарла Мораса. По повратку у Румунију 1923 г. наставио је да пропагира идеологију неоројализма и истакао се као први преводилац *Протокола сионских мудраца* на румунски језик. (Види – *Fascism in Europe* (edit. by S. J. Woolf), New York 1981, str. 159)

²⁵⁸ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 483-484

док је индустријски и у сваком другом погледу развијенија Немачка из рата изашла као губитник.²⁵⁹ Творац италијанског фашизма Бенито Мусолини био је један од вођа италијанских социјалиста у предратном периоду. На почетку рата он је залажући се за интервенционизам дошао у сукоб са званичном линијом социјалистичке странке и убрзо се у потпуности разишао са њом. По завршетку рата мишљење италијанске јавности да територијални добитци нису у складу са уложеним ратним напорима, довело је до пада популарности интервенциониста. Тражећи пут до народних маса Мусолини се тада окренуо екстремном национализму кога је у Италији распламсао Габријел Д'Анунцио запоседањем Ријеке.²⁶⁰ Користећи национално узбуђење Мусолини је презентовао своју визију националне политике по којој Италија представља директног сукцесора Римског царства чији главни задатак у спољној политици мора бити претварање Медитерана у Римско језеро. Своју превртљиву подршку Д'Анунцијевој краткотрајној авантури у Рјечи, Мусолини је вишеструко капитализовао тиме што је после Д'Анунцијевог пада успео да око себе окупи све елементе који су га подржавали. Тада су његовом покрету пришли бивши Д'Анунцијеви легионари, демобилисани официри и ардити, елементи од којих су марта 1919 г. створени први фашистички одреди.²⁶¹ Са ентузијазмом једног ренегата Мусолини је усмерио ове елементе против својих дојучерашњих сабораца тако да је једна од првих акција фашистичких одреда (април 1919 г.) било разарање редакције листа *Аванти* главног гласила италијанских социјалиста. У периоду од 1919. до 1922 г. Мусолинијеве присталице су се наметнуле као контра-покрет и главни опонент италијанским социјалистима. Као главни елемент у својој борби са "бољшевичком претњом" користили су се систематским бруталним насиљем које је довело Италију у стање необјављеног грађанског рата. Насупрот марксистичком учењу, које по његовом мишљењу промовисањем класне борбе, води Италију у грађански рат, Мусолини је својим присталицама понудио визију органске државе која се заснива на традицији и уместо класне борбе нуди удруживање рада и капитала у корпорације које ће хармонично сарађивати усмераване и надзиране од стране свемоћне државе.²⁶² После марша на Рим и преузимања власти у октобру 1922 г. Мусолини је до јануара 1925 г. постепено развластио парламент и увео тоталитарну диктатуру чији су физички

²⁵⁹ Андреј Митровић, *Фашизам и нацизам*, Београд 1979, 5-20

²⁶⁰ Z. Sternhell, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 195-227

²⁶¹ R. J. B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life Under the Dictatorship*, London 2006, str. 110-114

²⁶² Macgregor Knox, *To the Threshold of Power 1922/33: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships I*, Cambridge 2007, str. 306-329

ослонац били војни и полицијски апарат и фашистички одреди реорганизовани у оквиру добровољачке фашистичке милиције. На политичком плану главни ослонац режима била је фашистичка партија која је кроз своје присуство у корпорацијама и другим државним органима и институцијама у потпуности контролисала економски и политички живот Италије.²⁶³

Попут идеологије Француске Акције и идејни конструкт италијанског фашизма стекао је многобројне поштоваоце и следбенике широм европског континента. Под утицај италијанског фашизма већ почетком 20-тих година подпали су аустријски Хајмвер (касније и Отацбински фронт)²⁶⁴ и Партија расне одбране Ђуле Гомбоша у Мађарској (то је делимично било узроковано и агресивном ревизионистичком политиком фашистичке Италије на простору Подунавља). Под идеолошким утицајем италијанског фашизма у Француској развили су се покрети Le Faisceau (Сноп) Жоржа Валоа²⁶⁵ и Francistes (Франсисти) Марсела Букарда.²⁶⁶ У земљама Бенелукса италијански фашизам инспирисао је идеологе Национал-социјалистичког покрета Антонаа Мусерта у Холандији, и покрета VERDINASO (акроним за Лига низоземске националне солидарности) Јориса Ван Северена у Белгији.²⁶⁷ Занимљиво је запазити да је италијански фашизам и његов корпоративи систем нашао највише следбеника у земљама са јаким традицијама социјалног католицизма (Аустрија, Португалија, Шпанија, Белгија).²⁶⁸ На Пиринејском полуострву идеологија италијанског фашизма нашла је своје заступнике у португалском покрету Ролаа Прета и шпанском покрету Фаланга у чијем се идејном конструкту националног синдикализма (са тзв. вертикалним – бескласним синдикалним организацијама) јасно уочавао узор фашистичког корпоративизма.²⁶⁹ Да идеолошки утицај европског фашизма није био ограничен искључиво на суседне и романске католичке земље сведоче и примери Британске уније фашиста и финског покрета Лапуа. Лабуристички ренегат Освалд Мозли окупио је почетком 30-тих година више мањих про-фашистичких група које су егзистирале на политичкој сцени Велике Британије и ујединио их у политичку организацију Британска унија фашиста.²⁷⁰ У суседној Ирској егзистирао је Национална

²⁶³ Игнацио Силоне, *Фашизам његов постанак и развој*, Загреб 1935, стр. 67-150

²⁶⁴ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 224, 227

²⁶⁵ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 300

²⁶⁶ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 296-297

²⁶⁷ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 300,302

²⁶⁸ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 192

²⁶⁹ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 226

²⁷⁰ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 218

корпоративна партија (Плаве кошуље) пуковника О Дафија.²⁷¹ У Финској под идеолошким утицајем италијанског фашизма егзистирао је од 1929 г. покрет Лапуа (након 1932 г. реорганизован под именом Народни патриотски покрет) чији је предводник Витори Косола покушавао да се појавом, гестикулацијом и начином говора приближи свом политичком узору Бениту Мусолинију.²⁷² Главне идеје које су повезивале покрете под доминантним идеолошким утицајем италијанског фашизма били су усвајање модела фашистичког корпоративизма, чврста повезаност са ветеранским покретима, стварање униформисане партијске милиције и инструментализована употреба насиља у обрачунима са политичким неистомишљеницима.

Национал-социјализам настао је у Баварској у 1919 г. у приближно исто време као и фашизам у Италији али је његов пут до власти био знатно дужи и другачији. У вртлогу револуционарних догађаја који су потресали новонасталу Вајмарску републику током зиме и пролећа 1918-1919. г. у Минхену је основана Немачка радничка партија. Ова партија није играла битну улогу у тадашњим политичким догађајима и била је само једно од многобројних новонасталих политичких удружења. Преокрет у њеној судбини наступио је када јој је приступио до тада политички непознати демобилисани каплар из Аустрије Адолф Хитлер. Оснивач национал-социјалистичке доктрине провео је своју младост као несхваћени уметник и неквалификовани радник на улицама Беча и Минхена. По избијању Првог светског рата пријавио се као добровољац у немачку војску где се истицао као храбар и поуздан војник. После немачке капитулације поново се обрео у Минхену где је учествовао у рушењу Баварске републике већа. Потом се ставио у службу обавештајног одсека немачке војске и у том својству први пут дошао у контакт са Немачком радничком партијом. Још у предратном периоду Хитлер је поставио основе свог идеолошког система, тако да је његово деловање у оквиру Немачке радничке партије представљало само увођење у праксу већ од раније утврђених принципа.²⁷³

Основу идеологије национал социјализма представљао је мит о древној Аријевској раси која је носилац људске цивилизације. Као сукцесоре древних Аријеваца Хитлер је означио Немце а као главни циљ своје политике очување и јачање чистоте аријевске крви. Као своје главне противнике на том задатку он је видео Јевреје

²⁷¹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 306

²⁷² F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 167

²⁷³ Macgregor Knox, *To the Treshold of Power 1922/33: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships I*, Cambridge 2007, str. 329-333

који по његовом мишљењу теже да као нижа раса завладају светом тако што ће уништити потомке Аријеваца. Као инструмент за остварење тог циља Јевреји су на идеолошком плану осмислили и пласирали најпре либерализам, затим демократски парламентаризам и на крају марксизам. Пошто ништа од тога није довело до пропасти Немачке "међународно Јеврејство" је путем свог финансијског и медијског утицаја нахушкало европске силе да нападну Немачку и тако изазвало I Светски рат. Новембарска револуција, слом немачке војске и стварање Вајмарске републике представљају само прву фазу јеврејског плана, чија ће реализација довести до нестанка последњег бастиона аријевске крви и самим тим и целокупне европске цивилизације. Да би се спречило остварење овог апокалиптичног плана "међународног Јеврејства" потребно је поставити немачку државу на нове основе, раскринкати Јевреје и њихове свесне и несвесне помагаче, довести на власт проверене патриоте којима ће први задатак бити чување биолошке основе немачког народа и обезбеђивање потребног животног простора за његов несметани развој.²⁷⁴

Предвођена Хитлером Немачка радничка партија је кренула у активну пропаганду ове доктрине. Агресивни анти-парламентаризам и анти-комунизам комбиновани по италијанском моделу са бруталним уличним обрачунима са неистомишљеницима донели су јој много противника тако да и поред фанатичног залагања свог чланства све до 1925 г. Немачка радничка партија (од августа 1920 г. преименована у Националсоцијалистичку немачку радничку партију-NSDAP) није успела да изађе из оквира једног регионалног покрета. Продор национал-социјалистичке мисли додатно је отежао неуспешни покушај пуча у Минхену у новембру 1923 г. који је резултирао забраном NSDAP-а и Хитлеровим одсуством из политичког живота током његовог боравка у затвору Ландсберг. Свој боравак у затвору Хитлер је искористио да напише *Мајн Кампф* дело мемоарско-теоријског типа у коме је изложио свој политички развој и основе национал-социјалистичке доктрине.²⁷⁵

По изласку из затвора у децембру 1924 г. Хитлер је направио значајан заокрет тиме што је борбу за власт увео у уставне оквире и одрекао се оружаних анти-режимских акција по италијанском моделу. Велика финансијска криза која је започела у САД током 1929 г. довела је 1930 г. до финансиског слома Вајмарске републике. На

²⁷⁴ Macgregor Knox, *To the Treshold of Power 1922/33: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships I*, Cambridge 2007, str. 331, 334

²⁷⁵ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 112-124

политичком плану овај економски слом је довео до поларизације немачке политичке сцене. Нагло ојачала левица (оличена у комунистима) тражила је социјалистичку револуцију и диктатуру пролетеријата, а десница предвођена NSDAP-ом тражила је ауторитарну национално свесну власт која је у стању да спречи остварење комунистичких тежњи. Криза вајмарског парламентаризма добила је свој израз у низу избора на свим нивоима који су одржани у периоду 1930-1933. г. Користећи се најсавременијим техничким средствима NSDAP је под руководством Јозефа Гебелса и Адолфа Хитлера покренуо до тада невиђену пропагандну кампању. Масовне зборове на којима је Хитлер обећавао "оздрављење" од демократије, парламентаризма, странчарења, комунизма и јеврејства пратили су добро организовани напади SA и SS одреда на све политичке противнике а нарочито комунисте. Циљ ове акције било је распиривање нереди и друштвене несигурности, приказивање неспособности режима да контролише ситуацију и афирмација NSDAP-а као једине странке која може повратити ред и поредак.²⁷⁶ Након избора у јануару 1933 г. тај циљ је био постигнут и председник Хинденбург је поверио састав владе Адолфу Хитлеру. До 1934 г. Хитлер је служећи се терором и обманом успео да из политичког живота Немачке уклони комунисте, стави парламент (у коме је NSDAP и поред великих изборних победа и даље имао бројну опозицију) под своју контролу и коначно, после Хинденбургове смрти обједини у својим рукама функције канцелара и председника Рајха.²⁷⁷ Пошто је смрћу маршала Хинденбурга нестао последњи институционални траг Вајмарске републике, Хитлер је доношењем Нимбершких расних закона у септембру 1935 г. заокружио свој пројекат стварања национал-социјалистичке државе.²⁷⁸

Идеологија NSDAP пронашла је своје следбенике широм европског континента. Идеологија NSDAP остварила је највећи утицај на фашистичке покрете у Скандинавији. Партија Nasjonal Samling (Народни савез) коју је у мају 1933 г. у Норвешкој основао мајор Видкун Квислинг инкорпорирала је у своју идеологију мит о Нордијској раси из идеологије NSDAP.²⁷⁹ У преузимању идејних и организационих решења из идеолошког корпуса NSDAP најдаље су отишли руководиоци Данске национал-социјалистичке радничке партије основане у новембру 1930 г. који су поред имена дословно преузели како програм, тако и организациону шему свог немачког

²⁷⁶ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 165-170

²⁷⁷ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 174-177

²⁷⁸ Андреј Митровић, *Време нетрпељивих*, Београд 1974, 263-309

²⁷⁹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 308

узора.²⁸⁰ Утицај немачког националсоцијализма био је снажан и у Мађарској где су почетком 30-тих година основане многобројне политичке организације које су дословно преузеле програм и политичку иконографију NSDAP. Најпознатије међу њима биле су Национал-социјалистичка партија рада (Скитски крстови) Золтана Борзоменија, Мађарска национал-социјалистичка партија радника и земљорадника Золтана Меска, Мађарска национал-социјалистичка народна партија грофа Шандора Фестетија, Национал-социјалистичка партија грофа Фидела Палафија и Мађарска национал-социјалистичка партија Иштвана Балоба.²⁸¹ Вођство гореспомених мађарских национал-социјалистичких покрета склапало је повремене коалиције и савезе да би се након 1938 г. целокупно чланство ових покрета нашло обједињено унутар Мађарске национал-социјалистичке партије (тзв Стрелести крстови) под вођством Ференца Салашија.²⁸² Идеолошке концепције NSDAP оставиле су јасан траг у политичким програмима румунске Гвоздене гарде²⁸³ Народне партија Француске Жака Дориоа,²⁸⁴ и белгијског VNV (Фламмански национални савез) Стафа де Клерка.²⁸⁵ Сви наведени покрети баштинили су поједине сегменте нацистичке идеологије и у већини случајева уживали директну (финансијску и пропагандну) подршку нацистичке Немачке. Под утицајем спољнополитичких успеха нацистичке Немачке током друге половине 30-тих година поједини покрети који су се налазили под утицајем Француске акције и италијанског фашизма почињу да у своју идеологију импортују поједине идејне концепције (у првом реду псеудонаучни биолошки расизам и антисемитизам) национал-социјализма.²⁸⁶ Такав случај био је са белгијским покретом *Christus Rex*,²⁸⁷ шпанском Фалангом,²⁸⁸ Британском унијом фашиста,²⁸⁹ финским покретом Лапуа. Док је током 20-тих година фашизам представљао италијански експеримент (који су савременици осуђивали или пак усвајали поједина његова идејна решења) успон нацистичке Немачке трансформисао је овај експеримент у главну алтернативу

²⁸⁰ *Fascism in Europe* (edit. by S. J. Woolf), New York 1981, str. 239

²⁸¹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 270

²⁸² M. Lacko, *Arrow-Cross Men: National Socialists 1935-1944*, Budapest 1969, str. 18-19

²⁸³ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 207

²⁸⁴ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 203-204

²⁸⁵ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 300

²⁸⁶ Важно је напоменути да се ни један од горенаведених покрета није налазио под ексклузивним утицајем само једног идеолошког узора.

²⁸⁷ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 216-217

²⁸⁸ Хју Томас, *Шпањолски грађански рат II*, Ријека 1980, стр. 77-78, 127-128

²⁸⁹ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 220-222

либерално-капиталистичком и социјалистичком поретку.²⁹⁰ Склапање савеза Италије и Немачке (Осовина Рим-Берлин) и груписање реваншистичких снага у оквиру Анти-коминтерна пакта допринели су утиску идеолошке поларизације европског континента. Пакт Осовине перцепиран је не само као савез две државе већ као савез две Револуције децидирано непријатељски настројене према свим осталим политичким концепцијама савремене цивилизације.

²⁹⁰ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 191

II Организација југословенских националиста - ОРЈУНА

Слика бр. 1; Монограм²⁹¹ ОРЈУНЕ. (лист "Победа" год. VI бр.1 Национална и свеучилишна књижница у Загребу)

Организација југословенских националиста (ОРЈУНА)²⁹² основана је 23. марта 1921 г. у Сплиту. Њени оснивачи долазили су из редова предратне Југословенске националистичке омладине – кровне организације која је окупљала идеолошки шаренолике групе, удружења и појединце који су се залагали за идеју интегралног југословенства. Настала у периоду када се нова југословенска држава нашла пред многим изазовима – територијалним претензијама суседа, сепаратистичким покретима и сукобима између присталица централизма и федерализма ОРЈУНА је била осмишљена као браник националног и државног унитаризма, чувар територијалног интегритета и заступник југословенског етничког елемента који се након Версајског

²⁹¹ Нацрт монограма израдио је 1921 г. сплитски академски сликар Радован Томасео. (Види - Нико Бартуловић, *Од Революционарне омладине до Орјуне: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр. 85-86)

²⁹² Првобитно име организације гласило је Југословенска напредна националистичка омладина (ЈННО), да би у мају 1922 г после промене статута усвојено ново име Организација југословенских националиста- ОРЈУНА.

мира нашао ван граница Краљевине СХС.²⁹³ Вођено овим циљевима вођство ОРЈУНЕ је, ослањајући се на идејна решења из иностранства осмислило јединствен идеолошки систем и специфичну политичку праксу који нису имали пандан на југословенским просторима. У периоду 1921-1923 г. ОРЈУНА је створила низ подружница широм Краљевине СХС. Најача упоришта покрета налазила су се у Далмацији, Словенији и Војводини док су организације у Хрватској, Македонији, БиХ и Србији биле слабије развијене.²⁹⁴ Покрет је био организован на нивоу месних и обласних (покрајинских) одбора. На челу организације налазио се Централни/Главни одбор а као извршни орган Централног одбора устројен је Директоријум од седам чланова са средиштем у Сплиту. Председник Централног одбора био је уједно и на челу Директоријума и представљао је вођу целог покрета. Ова организациона шема услед низа околности никада није у потпуности спроведена. У пракси су шефови Обласних (покрајинских) одбора наступали самостално мало се обазирјући на упутства Централног одбора и Директоријума. Најистакнутија личност ОРЈУНЕ Љубо Леонтић – председник Директоријума у периоду 1923-1927 г. био је више симбол јединства организације него ли ефективни вођа.²⁹⁵ Након 1925 г. услед турбулентних догађаја на политичкој сцени и унутрашњих сукоба започиње процес постепене дезинтеграције орјунашког покрета. Измењене унутрашње политичке околности, притисци власти и сукоби између Директоријума и вођа Обласних одбора резултирали су масовним осипањем чланства и гашењем великог дела месних подружница покрета. Након Леонтићевог напуштања ОРЈУНЕ 1927 г. извршена је организациона реформа – основан је Генерални секретаријат на челу са Миодрагом Димитријевићем и централа покрета је пребачена у Београд.²⁹⁶ У периоду 1927-1929 г. ново вођство није успело да наметне свој ауторитет у преосталим упориштима покрета (Словенија, Београд и Јужна Србија) тако да је ОРЈУНА дочекала шестојануарски Манифест и слом југословенског парламентаризма у стању дубоког идеолошког и организационог превирања. И ако је режим монархидиктатуре одузео право легалног рада свим политичким организацијама (парадоксално и ОРЈУНИ – јединој политичкој организацији која је почивала на

²⁹³ Младен Ђорђевић, Организација југословенских националиста (ОРЈУНА), *НСПМ* Vol. XII бр 1-4, Београд 2006, стр. 188-193

²⁹⁴ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (ОРЈУНА), *Историја 20. века: Зборник радова V*, Београд 1963, стр. 326-331

²⁹⁵ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (ОРЈУНА), *Историја 20. века: Зборник радова V*, Београд 1963, стр. 333-338

²⁹⁶ Младен Ђорђевић, Организација југословенских националиста (ОРЈУНА), *НСПМ* Vol. XII бр 1-4, Београд 2006, стр. 202-207

идеологији интегралног југословенства) преостале ћелије орјунашке организације су током прве половине 30-тих година наставиле свој рад (угл. у облику иредентистичких и терористичких акција) скривајући се под плаштом легалних организација (попут Народне одбране) и оснивајући нове политичке групе. Ове орјунашке ћелије на простору Словеније окупиле су се 1929 г. у Борачкој организацији Југославије,²⁹⁷ док су орјунаши из Далмације, Славоније и Србије 1932 г. наставили свој рад у оквиру покрета Југословенска акција.²⁹⁸

²⁹⁷ Историјски архив Словеније, SI AS 1931, 935-600-12 документ: *Материјал горичке квестуре о Орјуни* (извештај од 26.1.1929)

Историјски архив Словеније, SI AS 1931, 935-600-12, документ: *Елаборат о ОРЈУНИ*

²⁹⁸ Бранислав Глигоријевић, Политички покрети и групе са националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом Збору, *Историјски гласник*, бр.4, Београд 1965, стр. 41-43

II 1. a) Генеза југословенске идеје до 1918

Идеја о стварању југословенске државе настала је 30-тих година 19 в. као израз тежње за политичком, економском и културном еманципацијом југословенских народа који су се у освит модерног доба налазили под влашћу наднационалних феудалних апсолутистичких монархија Османског Царства и Хабзбуршке монархије. До почетка 20 в. ова идеја је прошла кроз неколико фаза свог развоја.²⁹⁹ У првој половини 19 в. главни носилац југословенске идеје била је хрватска политичка и интелектуална елита окупљена око илирског покрета. Настанак илирског покрета у Хрватској био је резултат присуства институција и идеја револуционарне Француске које су инсталиране на простору тзв. Илирских провинција тј. Хрватске, Истре, Далмације и Коруске током краткотрајне (1809-1813) француске владавине овим простором.³⁰⁰ У настојању да се изборе са апсолутистичком владавином бечког двора и империјалним амбицијама немачког и мађарског национализма предводници илирског покрета Људевит Гај (1809-1872), Јурај Штросмајер (1815-1905), Ферањо Рачки (1828-1894) осмислили су политику сарадње Срба и Хрвата на подручју Хрватске Славоније, Далмације, Војне Крајине и јужне Угарске (Војводине).³⁰¹ Ослањајући се на установу хрватске краљевине (тзв. Троједнице) и положај Хрвата као признатог политичког субјекта (тзв. историјског народа) Хабзбуршке монархије, вође илирског покрета организоване у оквиру Самосталне народне странке започеле су политичку акцију са циљем окупљања јужнословенских народа Хабзбуршке монархије око политичког центра у Загребу.³⁰² Ова акција се одвијала преваходно у домену културног рада тј. нормирања народног језика које је започео Гај својим делом *Кратка основа хрватско-славенскога правописања* (1830). Нормирањем народног језика борба за југословенску идеју пребачена је са основа феудалног историјског права на демократску језичку основу.³⁰³ Будући да су се народи Троједнице налазили преваходно на мети мађарског национализма вође илирског покрета обликовале су своју политику у наслону на бечки двор. Условљени потребом одржавања добрих односа са бечким двором, политички циљеви илирског покрета кретали су се у домену обнове територијалне целовитости и

²⁹⁹ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 12-13

³⁰⁰ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 178-181, 191-193, 300

³⁰¹ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр.70-72

³⁰² Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр. 155

³⁰³ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 273-274, 388

прерогатива краљевине Хрватске³⁰⁴ као платформе око које би се окупили јужнословенски народи Хабзбуршке монархије и повели борбу за унапређење својих политичких права и економског положаја. Идеја о конституисању Хрватске као посебне (југо)словенске јединице унутар Хабзбуршке монархије означиле почетак борбе за уставно преуређење монархије у правцу тријализма.³⁰⁵ Велику инспирацију и подршку вођство илирског покрета налазило је у устаничкој српској држави која је почетком 19 в. започела борбу за политичку и економску еманципацију српског народа од феудалног Османског царства. Српска држава, настала у националном устанку, ослобођена анахроних политичко-економских форми апсолутистичког феудализма јасно је маркирала жељени правац развоја јужнословенских народа у Хабзбуршкој монархији.³⁰⁶

Низ фактора ограничавао је продор и домете југословенске идеје. У првом реду у питању су били национални покрети самих јужнословенских народа и друштвено-политички интереси конзервативног дела њихових политичких елита. Хрватска аристократија је, заступајући посебност хрватских земаља на основу историјског права, настојала је да постигне споразум са мађарским магнатима у циљу очувања свог политичког и економског утицаја. Политичка групација хрватске аристократије организована у Унионистичку странку (тзв. мађарони) оштро је наступала против илирског покрета - Народне странке бискупа Штросмајера (тзв. народњаци) под тезом да заступници југословенске идеје са својим тријалистичким програмом негирају институцију хрватског државног права а да сама југословенска идеја садржи су себи асимилационистичке тенденције на штету хрватског народа.³⁰⁷

Унутар српског корпуса југословенска идеја је до краја 19 в. имала мали број присталица. Српски државници попут Михајла Обреновића и Илије Гарашанина одржавали су везе са вођством илирског покрета,³⁰⁸ али се и поред тога југословенска идеја у круговима српске политичке елите налазила у домену магловите теоријске спекулације. Њеном ограниченом пријему унутар српског корпуса доприносила је

³⁰⁴ Политички циљеви илираца и Штросмајерових напредњака редефинисани су у неколико наврата (под утицајем актуелних политичких догађаја) тако да су се кретали у у широком опсегу од тријалистичког преуређења Хабзбуршке монархије до стварања самосталне југословенске државе у оквиру шире балканске федерације. (Види – Ј. Штросмајер, Ф. Рачки, *Политички списи*, Загреб 1971, стр.11-12)

³⁰⁵ Светозар Прибићевић, *Диктатура краља Александра*, Загреб 1990, стр.12

³⁰⁶ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 165, 348

³⁰⁷ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр.70,75

³⁰⁸ Радош Љушић, *Књига о Начертанију: Национални и државни програм Кнежевине Србије (1844)*, Београд 2004, стр.138

(поред термина илирски који се доживљавао као негација српског идентитета) околност да је Штросмајер као католички свештеник везао идеју југословенства са пројектом верског помирења тј. остварења црквене уније између католика и православних.³⁰⁹ Унутар кругова српске елите у Хабзбуршкој монархији постојао је значајан отпор југословенској идеји који је био резултат националних сукоба између Срба и Хрвата на подручју Троједнице, Војне Крајине и Срема. На српске политичке кругове у Хабзбуршкој монархији снажно је утицао пример устаничке Србије која је фигурирала као политички узор и национална матица.³¹⁰

Догађаји из револуционарне 1848 г. даће нови импулс југословенској идеји (у овом периоду напушта се термин илирска) и кључно ће утицати на њен даљи развој и диверзификацију. Подједнако угрожени од стране мађарског национализма оличеног у асимилационистичкој политици револуционарне владе Лајоша Кошута, Срби и Хрвати из Троједнице и јужне Угарске (Војводине) по први пут ће наступити организовано против заједничког непријатеља уз војну помоћ Кнежевине Србије.³¹¹ Јачање југословенске идеје читавало се и у програму “Уједињене Словеније“ из 1848 г. који је поред уједињења словеначких покрајина у јединствену територијалну јединицу предвиђао и успостављање федеративних веза са Троједницом и Србима у јужној Угарској (Војводини).³¹² Сарадња митрополита Рајачића и бана Јелачића у гушењу мађарске побуне дефинисаће јужнословенске народе као озбиљан политички фактор у Хабзбуршкој монархији и указати на потенцијалну опасност југословенске идеје за даљи опстанак Дунавске монархије. Нешто пре тога 1844 г. у Кнежевини Србији долази до формулисања прве политичке платформе која ће се ослањати на југословенски концепт. *Начертаније* Илије Гарашанина – спољнополитички план српске државе, предвиђало је поред уједињења са Црном Гором и припајања БиХ, успостављање ближих веза са илирским покретом тј. Јужним Словенима у Хабзбуршкој монархији.³¹³ Коаутори овог плана Адам Чарторијски и Франтишек Зах (учесници неуспешне побуне у Пољској) далековидо су уочили да Хабзбуршка

³⁰⁹ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр.76

³¹⁰ Радош Љушић, *Књига о Начертанију: Национални и државни програм Кнежевине Србије (1844)*, Београд 2004, стр.61-62

³¹¹ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 486, 494-497, 511, 516, 519-512, 523, 546

³¹² Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр. 25

³¹³ Радош Љушић, *Књига о Начертанију: Национални и државни програм Кнежевине Србије (1844)*, Београд 2004, стр.119-122

монархија представља главну препреку стварању самосталне српске државе. Из тог разлога они су трасирали њену даљу борбу за независност у правцу блиске сарадње са Јужним Словенима у Хабзбуршкој монархији која би у даљој будућности требало да буде крунисана стварањем заједничке државе.³¹⁴ Настанак *Начертанија* био је од великог значаја за развој југословенске идеје будућу да је први пут у једном политичком програму као циљ истакнуто стварање независне југословенске државе. План југословенског уједињења изнесен у *Начертанију* садржао је иновацију у односу на илирски концепт југословенства јер је у њему као тачка окупљања југословенских народа фигурирала српска држава а не државно-правна традиција Хрватске.³¹⁵

Након полета 1848 г. југословенска идеја улази у период дуже стагнације. Цар Франц Јозеф који је успешно сломио мађарску побуну уводи режим централистичког апсолутизма са циљем пацификације националних покрета у Хабзбуршкој монархији. У овом периоду бечки двор је ликвидирао све резултате које су јужнословенски народи до тада постигли у борби за политичку, економску и културну еманципацију што се манифестовало у укидању свих прерогатива Тројединице и Српске Војводине и њиховим свођењем на пуке административне области.³¹⁶ Положај јужнословенских народа додатно је погоршан након склапања аустро-угарске Нагодбе 1867 г. којом су унутар Хабзбуршке државе разграничене интересне сфере аустријских и мађарских владајућих кругова.³¹⁷ Јужни Словени Хабзбуршке монархије нашли су се подељени између аустријског дела - Цислајтаније (Словенија и Далмација) и мађарског дела монархије- Транслајтаније (Хрватска, Славонија и Војводина). Унутар својих сфера интереса немачки и мађарски владајући кругови повели су курс политичког обесправљивања и асимилације подчињених словенских народа кроз образовни систем и државну управу.³¹⁸

Одржавање аустро-угарске превласти у јужнословенским провинцијама монархије од 60-тих година 19. века значајно је олакшала појава тзв. правашког покрета под вођством Анте Старчевића. Ослоњен на постулате анахроне немачке романтичарске школе, Старчевић је на бази хрватске државно правне традиције и

³¹⁴ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр.73-74

³¹⁵ Радош Љушић, *Књига о Начертанију: Национални и државни програм Кнежевине Србије (1844)*, Београд 2004, стр.119-122,133

³¹⁶ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 574, 641, 651

³¹⁷ Ален Тејлор, *Хабзбуршка монархија 1809-1918: Историја Аустријске царевине и Аустроугарске*, Београд 2001, стр. 147-158

³¹⁸ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 219, 233

расистичких теорија формулисао ексклузивистички облик хрватског национализма. Старчевићева формулација оличена у идеји независне Велике Хрватске порицала је постојање српског народа како у Троједници, тако и на подручју саме Србије.³¹⁹ Присталице Анте Старчевића организоване у Странку права (тзв праваши) наступале су као ватрени противници југословенске идеје сматрајући да она представља негацију хрватског националног идентитета.³²⁰ Аустријски и мађарски владајући кругови вешто су манипулисали правашким покретом преко Јосипа Франка (Старчевићев блиски сарадник и његов наследник на челу странке) користећи га као инструмент притиска на југословенски оријентисане елементе и српско становништво у Хрватској Славонији и Далмацији.³²¹ Одвојени од осталих Јужних Словена, дубоко унутар зоне немачког утицаја, разбијени на неколико административних области Словенци су водили борбу за одржање сопственог националног и културног идентитета кроз политички активизам национално свесног свештенства и уског слоја грађанске интелигенције. До почетка 70-тих година 19 в. југословенска идеја у Словенији постојала је само као теоријска спекулација чији су се обриси кретали у границама административног уједињења словеначких области и њиховог прикључења Троједници. Услед конзервативног карактера свог вођства словеначки национални покрет остао је до 1918 г. лојалан бечком двору заступајући југословенску идеју у облику тријалистичког преуређења монархије.³²²

Југословенска идеја истовремено је изгубила своје упориште и у Кнежевини Србији. И ако је из Српско-турског рата 1875-1878 г. српска држава изашла као победник изборивши се и за формалну независност од Османског царства и уздигавши се у ранг краљевине њена спољнополитичка позиција се радикално променила. Изгубивши покровитељство Руског Царства, са којим је ушла у сукоб због одредби Санстефанског уговора,³²³ династија Обреновић потражила је ослонац у Аустро-Угарској монархији која је окупацијом БиХ и Новопазарског санџака снажно искорачила на простор Балкана претендујући да на тај начин надомести губитке које је претрпела у Немачкој и Италији.³²⁴ Зависност српског двора од АУ очитовала се у

³¹⁹ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 156-158,217-218

³²⁰ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр.112

³²¹ Иван Рибар, *Политички записи I (1918-1929)*, Београд 1948, стр. 60-63

³²² Југославикус, *Борба Словенаца за Југославију (Др. Крек, Др. Корошец и другови у аустријском парламенту)*, Београд 1934, стр. 5-16

³²³ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 313-315

³²⁴ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр.210

склапању тзв Тајне конвенције којом се Србија обавезала да своју спољну и унутрашњу политику води у консултацији са бечким двором. У складу са овом поставком Србија је у периоду владавине Милана и Александра Обереновића напустила политику сарадње са Јужним Словенима у Хабзбуршкој монархији усмеравајући своје спољнополитичке амбиције у правцу КиМ и Македоније.³²⁵ Унутрашњу стабилност Краљевине Србије угрожавали су сукоби између двора и присталица новоформиране Радикалне странке која је захтевала демократизацију политичког живота и напуштање спољнополитичке оријентације ослонца на Хабзбуршку монархију.³²⁶

Аустро-угарска окупација БиХ из 1878 г. имаће нарочито велики утицај на даљи развој југословенске идеје. Срби у Краљевини Србији, БиХ и Војводини тумачили су овај потез Хабзбурга као још један корак у правцу опкољавања српске државе,³²⁷ док су политички кругови у Хрватској поздравили припајање БиХ надајући се да ће ова територија бити прикључена Троједници чиме би политички капацитет Загреба у сукобу са владајућим круговима Угарске био значајно ојачан.³²⁸ Насупрот овим надама бечки двор је у споразуму са владајућим круговима Угарске оставио БиХ као посебну територију и ставио је под управу заједничких органа дуалне монархије. Настојећи да пацификује иредентистичке тенденције српског народа у БиХ аустро-угарска управа је конзервирала феудалну политичко-економску структуру покрајине налазећи главно упориште у круговима муслиманских земљопоседника и католичког елемента.³²⁹

Потиснута на маргину политичког живота, на територији АУ компромитована оштрим сукобом између Срба и Хрвата, дезавуисана у Србији променом спољнополитичке оријентације³³⁰ југословенска идеја је опстала у круговима млађе интелигенције више као идеал него питање реалне политике. Представници студентске омладине из Троједнице и Војводине донели су 1897 г. заједнички програм у правцу популаризације југословенске идеје. Водећу улогу у омладинским круговима имали су Стјепан Радић, Светозар Прибићевић и Иван Лорковић људи који ће у предстојећем периоду бити главни протагонисти политичког живота југословенске државе.³³¹

³²⁵ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 320, 369-373

³²⁶ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 374, 376, 383-386

³²⁷ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 212-215

³²⁸ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 145

³²⁹ Алан Тејлор, *Хабзбуршка монархија 1809-1918: Историја Аустријске царевине и Аустроугарске*, Београд 2001, стр. 246-247

³³⁰ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 331

³³¹ Светозар Прибићевић, *Диктатура краља Александра*, Загреб 1990, стр. 14-15

У Краљевини Србији након Мајског преврата 1903 г. у коме је детронизирана династија Обреновић и на власт дошла династија Карађорђевића долази до радикалне преоријентације у спољној политици. Радикална странка која је под новом династијом преузела доминацију над политичким животом Србије ликвидирала је обреновићевску политику ослоња на АУ и окренула се покровитељству Руског Царства.³³² Оснажена подршком Руског Царства, Краљевина Србија пружила је енергичан отпор аустроугарској анексији БиХ (1908) и покушајима Хабзурга да економском блокадом девастирају српску привреду. Уз подршку Руског Царства српски владајући кругови започињу преговоре са балканским хришћанским државама у циљу коначне ликвидације османске власти на Балканском полуострву.³³³

Истовремено у политичком животу Хрватске дошло је до радикалних промена. Водећи политичари Срба и Хрвата из Троједнице су Ријечком и Задарском резолуцијом из 1905 г. прекинули дугогодишње сукобе и повели политику сарадње.³³⁴ Водеће странке Срба и Хрвата у Троједници створиле су 1905 г. Српско-хрватску коалицију (СХК) која је након победе на изборима 1906 г. добила већину у Хрватском сабору и остала на власти у Хрватској све до 1918 г. И ако је током првих година свог постојања СХК одржавала блиске везе са угарским круговима који су заговарали издвајање Мађарске из АУ СХК остала је на линији лојалне политике према бечком двору.³³⁵ У адреси које је вођство СХК упутило цару Фрањи Јосифу захтевано присаједињење Далмације и БиХ Хрватској – што значи да је вођство коалиције намеравало да оствари југословенски концепт унутар Хабзбуршке монархије на бази хрватског државног права.³³⁶

Стварање СХК и победа Србије у Царинском рату поново су актуелизовали југословенску идеју и омогућили њен продор у сферу реалне политике. Њој су у Троједници почели да прилазе и хрватски националисти – праваши из фракције тзв. домовинаша који су били надахнути успехом СХК и обесхрабрани безпредметношћу прохабзбуршке политике.³³⁷ У предвечерје Првог светског рата као противници југословенске идеје у АУ фигурирали су у Војводини Народна радикална странка Јаше

³³² Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 547

³³³ Слободан Јовановић, *Моји савременици: О Николи Пашићу и Писмо из Лондона*, Београд 2014, стр. 37-38

³³⁴ Иван Бошковић, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 19

³³⁵ Светозар Прибићевић, *Диктатура краља Александра*, Загреб 1990, стр. 15-16

³³⁶ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр.149

³³⁷ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр.114,137

Томића³³⁸ и у Хрватској Радићева Хрватска сељачка пучка странка³³⁹ и франковачка фракција праваша.³⁴⁰ Успех СХК на изборима, као и победе Краљевине Србије у Балканским ратовима радикализовали су присталице југословенске идеје у Хабзбуршкој монархији. Унутар вођства СХК јављају се нове формулације југословенске идеје инспирисане потребом ликвидације српско-хрватског сукоба у Троједници и БиХ. Зачетник ових формулација био је Светозар Прибићевић предводник Српско-Хрватске коалиције. Сматрајући да успостављање сарадње између Срба и Хрвата представља кључни предуслов за опстанак оба народа суочена са империјалистичким амбицијама немачког и мађарског национализма Прибићевић у свом чланку *Мисао водиља Срба и Хрвата* објављеног у часопису *Нова мисао* 1897 г. заузима становиште да Срби и Хрвати представљају један народ. У гореспоменутом чланку Прибићевић осим језичке сродности није навео утемељене аргументе за свој став већ је своју теорију засновао на негацији релевантности свих фактора (религија, култура и историјски развитак) који доприносе разликама унутар јединственог народа.³⁴¹ Другим речима руковођен императивом успостављања политичке сарадње између Срба и Хрвата зарад ефикаснијег супродстављања немачком и мађарском империјализму, Прибићевић је концепт сарадње уздигао на ниво националног интегралитета.³⁴²

Политичка елита Краљевине Србије након Мајског преврата 1903 г. почела је да перцепира југословенску идеју као ефикасно оруђе у сукобу са АУ која је претила независности (и опстаклу) српске државе.³⁴³ Као главни промотери југословенске идеје јављају се омладинске организације из Србије и југословенских провинција АУ. У центру омладинских активности налази се кружоок окупљен око београдског листа *Српски књижевни гласник* а као његов гласноговорник истиче се Јован Скерлић

³³⁸ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 556-557

³³⁹ Браћа Антун и Стјепан Радић започели су свој политички рад у првим годинама 20 в. у оквиру правашког покрета за који су покушали да заинтересују, до тада политички пасивно, сеоско становништво. И ако је временом њихова политичка организација почела да се разилази са Старчевићевим идејама одређене реминисценције правашке идеологије (негирање политичких права Срба у Троједници и идеја Велике Хрватске од Котора до Земуна) остаће присутне у идеологији Хрватске сељачке странке. (Види - Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 408, 574-578)

³⁴⁰ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр.144-145,150

³⁴¹ Светозар Прибићевић, *Изабрани политички списи*, Загреб 2000, стр. 123-136

³⁴² Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972, стр.85-88

³⁴³ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр.147

неформални идеолог јужнословенске омладине познат као “апостол југословенства.”³⁴⁴ Попут Прибићевића, Јован Скерлић оцењивао је да Краљевини Србији и Балкану прети велика опасност од империјалистичких амбиција Аустро-Угарске и Немачке.³⁴⁵ Према Скерлићевом уверењу у склопу планова немачког продора ка Малој Азији Балкану је намењена улога аустро-угарске колоније.³⁴⁶ Да би се остварење оваког сценарија онемогућило, према Скерлићу, неопходно је успоставити што тешњу политичку сарадњу међу балканским народима – у првом реду између Јужних Словена у АУ, Срба и Бугара. У склопу остварења сарадње са Јужним Словенима из АУ било је неопходно ликвидирати српско-хрватски спор у Троједници и БиХ. Са тим циљем Скерлић је ослањајући се на научни рад Јована Цвијића³⁴⁷ осмислио теорију по којој Срби и Хрвати представљају два племена једног народа.³⁴⁸ Слично Прибићевићу ни Скерлић није понудио неке конкретне доказе о својој тези већ је упориште за свој став утемељио у језичкој сродности, политичком реализму, политичким слободама и друштвеној солидарности.³⁴⁹ Поред Самосталне радикалне странке (у којој је Скерлић играо важну улогу) и омладинских кругова у годинама пред Први светски рат идеју југословенства прихватили су и поједини истакнути прваци Радикалне странке попут Милована Миловановића,³⁵⁰ Лазе Пачуа и Стојана Протића.³⁵¹

Прибићевићева и Скерлићева³⁵² интегралистичка теза о јединственом (југословенском) народу пласирана зарад превазилажења конкретне препреке у српско-хрватској сарадњи зарад ефикасније одбране од немачког империјализма имала је карактер генерацијске побуне.³⁵³ Она је представљала израз тежњи генерације која је на почетку 20. в. ступила у политички живот да се (макар и на основу ирационалних теорија) на револуционарни начин обрачуна са баластом српско-хрватског антагонизма који су им у наслеђе оставиле старије генерације политичара из 19. века.³⁵⁴ Постављена на рационалне основе реал политике али истовремено више израз генерацијског

³⁴⁴ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 536-539

³⁴⁵ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 212-215

³⁴⁶ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 217

³⁴⁷ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 226

³⁴⁸ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр.133-134

³⁴⁹ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр.235-236

³⁵⁰ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 554-555

³⁵¹ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр.137-138,149

³⁵² Битно је напоменути да се сам Скерлић и ако уверен у постојање јединственог југословенског народа ограђивао од концепта државног и националног унитаризма истичући насупрот тога идеал федералистички (и демократски) уређене југословенске државе.

³⁵³ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 223-224, 227

³⁵⁴ Светозар Прибићевић, *Избрани политички списи*, Загреб 2000, стр. 17-21

револта и потребе тренутка него утемељена политичка концепција интегралистичка теза биће прихваћена искључиво унутар кругова Југословенске националистичке омладине - ЈНО. Ова организација настала је 1912 г. окупљањем најрадикалнијих елемената из омладинских кругова.³⁵⁵ Након Првог светског рата преживели чланови ЈНО окупљени у оквиру Организације југословенских националиста изградиће око ове тезе идеологију интегралног југословенства.³⁵⁶

Избијање Првог светског рата 1914 г. означило је почетак коначне фазе развоја југословенске идеје. У Краљевини Србији влада и парламент тзв. Нишком декларацијом 7. децембра 1914 г. као ратни циљ означавају ослобођење свих јужнословенских народа у Хабзбуршкој монархији и њихово уједињење са Краљевином Србијом.³⁵⁷ Велики број добровољаца из редова Југословенске националистичке омладине улази у српску војску и ангажује се у борбама на фронту.³⁵⁸ Истовремено у АУ да би избегла да буде стављена ван закона и да би заштитила слободу и животе свог чланства СХК је била приморана да води изразито лојалистичку политику. Њени политички прваци који су успели да напусте аустроугарску територију пре избијања рата формирају Југословенски одбор који као представник Јужних Словена у АУ у координацији са српском владом ради на промовисању идеје за стварање југословенске државе у јавности сила Антанте.³⁵⁹

Након повлачења српске војске преко Албаније и формирања Солунског фронта на Крфу и у Женеви долази до састанка представника српске владе и Југословенског одбора. На овим састанцима избијају на видело прва велика размимоилажења у домену перцепција идеје југословенства и политике његове практичне имплементације. Представници ЈО заузимају став да би будућу југословенску државу требало устројити на принципу конфедерације два државна ентитета – југословенских провинција Хабзбуршке монархије и Краљевине Србије.³⁶⁰ Оваква формула није била прихватљива за Николу Пашића и владајућу Радикалну странку. Српској политичкој елити (оличеној у Радикалној странци) која је баштинила концепције модерног западноевропског демократског парламентаризма идеје југословенских политичара из Хабзбуршке

³⁵⁵ Иван Бошковић, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 40-50

³⁵⁶ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 148

³⁵⁷ Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр.27

³⁵⁸ Иван Бошковић, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 71

³⁵⁹ Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр. 28-29

³⁶⁰ Бранислав Глигоријевић, *Политичке странке и државно уређење Југославије 1918-1929, Војно-историјски гласник бр.3*, Београд 1991, стр. 80

монархије о “историјским народима,” државном праву, дуализму, федерално-конфедералним везама деловале су анахроно и страно.³⁶¹ Размимоилажења око питања уређења будуће југословенске државе пратила су односе српске владе и ЈО до краја Првог светског рата. Позиција ЈО била је додатно ојачана 1917 г. Мајском декларацијом у којом су представници политичких партија југословенских народа у Царевинском већу истичу као свој политички циљ стварање југословенске федеративне јединице у оквиру Хабзбуршке монархије као платформе за даљу борбу за политичку, економску и културну еманципацију Јужних Словена у дуалној монархији. Овај покушај решења југословенског питања на бази федерализма у оквиру АУ био је последица како реал-политике тако и одјека илирске формуле југословенства која је маркирала Загреб као центар окупљања југословенских народа.

Пробој Солунског фронта резултирао је војним сломом Централних сила. У октобру 1918 г. Хрватски сабор се састаје и проглашава оцепљење Троједнице од Хабзбуршке круне. На простору Војводине, БиХ, Далмације и Словеније формирају се локални органи власти који прекидају везе са бечком владом и шаљу делегате у Загреб где се формира Народно веће државе Срба Хрвата и Словенаца.³⁶² У састав Народног већа улазе и представници анти-југословенски оријентисаних странака Радићеве ХСПС и франковаца. Ови елементи прихватили су распад АУ као политичку неминовност али су настојали да својим утицајем промовишу циљ независне хрватске државе. Ови елементи представљали су мањину унутар Народног већа којима се успротивила како СХК тако и представници југословенских народа из Словеније, Далмације и БиХ и Војводине. Нашавши се у мањини анти-југословенске снаге покушале су у ослонцу на концепцију уједињења коју је заступао Југословенски одбор да пледирају за конфедералистичку платформу уједињења под фирмом страха од хегемоније српског фактора у будућој југословенској држави. Ова малобројна али гласна опозиција опструирала је састављање политичке платформе за преговоре између Народног већа и српске владе. Револтирани неефикасним радом Народног већа у Загребу представници Војводине и БиХ прогласили су уједињење са Краљевином Србијом чиме је миниран конфедерални концепт уређења који је заступао Југословенски одбор.³⁶³ На преосталој територији државе СХС владале су хаотичне прилике. Снаге зеленог кадра и

³⁶¹ Бранко Петрановић, Национални односи у Краљевини Југославији и стварање Бановине Хрватске, *Војно-историјски гласник* бр.3, Београд 1991, стр.239

³⁶² Ален Тејлор, *Хабзбуршка монархија 1809-1918: Историја Аустријске царевине и Аустроугарске*, Београд 2001, стр. 282

³⁶³ Бранислав Глигоријевић, Политичке странке и државно уређење Југославије 1918-1929, *Војно-историјски гласник* бр.3, Београд 1991, стр.81-83

криминални елементи угрожавали су јавну безбедност а италијанска војска окупирала је Горицу и делове Далмације настојећи да у интересу оствари своје територијалне аспирације на источној обали Јадрана.³⁶⁴ Притиснути оваквим развојем догађаја чланови Народног већа су на иницијативу вође СХК Светозара Прибићевића упутили своју делегацију на директне преговоре у Београд.³⁶⁵ Након постигнутог споразума 1. децембра 1918 г. регент Александар Карађорђевић прогласио је уједињење и стварање Краљевине Срба Хрвата и Словенаца.

³⁶⁴ Бранислав Глигоријевић, *Историја Демократске странке 1919-1928*, Београд 2009, стр. 27

³⁶⁵ Ален Тејлор, *Хабзбуршка монархија 1809-1918: Историја Аустријске царевине и Аустроугарске*, Београд 2001, стр. 282

II 1. б) Југоинтегралистичке снаге у политичком животу Краљевине СХС

Новоформирана Краљевина Срба Хрвата и Словенаца нашла се пред низом изазова у домену спољне и унутрашње политике. Њене границе угрожавале су амбиције њених суседа у првом реду Италија. У суседној Мађарској избила је болшевичка револуција чије су се ефекти осећали у појачаном активизму левих елемената на подручју Хрватске Славоније и Војводине. Према постигнутом договору власт је преузело Привремено народно представништво састављено од делегираних заступника свих покрајина и влада која је имала концентрациони карактер.³⁶⁶ Привремено народно представништво имало је за главни циљ да донесе изборни закон по коме ће бити изабрана Уставотворна скупштина која ће донети основни правни акт државе и прецизирати коначни облик државног уређења.

У периоду тзв Државно-правног провизоријума (1.12.1918 - 28. 6. 1921) трајао је процес конституисања политичких партија као главних протагониста политичког живота у новоформираној југословенској држави. Народна радикална странка НРС ушла је у политички живот нове државе на платформи свог програма из 1920 г. у коме се инсистира на централистичком државном уређењу (са широким обласним самоуправама), одбацује се теорија интегралног југословенства³⁶⁷ и захтева очување политичких и културних традиција Срба Хрвата и Словенаца.³⁶⁸ У чланство странке кооптирана је политичка група Срба из БиХ предвођена Миланом Сршкићем и војвођански радикали Јаше Томића. Настојећи да прошири своју базу ван српског етничког корпуса НРС је покушала да установи одборе у Словенији и Хрватској али без већег успеха.³⁶⁹ И ако је извешан број истакнутих првака НРС попут Стојана Протића још пре Првог светског рата прихватио југословенску идеју ова странка је у јавности перцепирана преваходно као заступници интереса српског елемента. По питању облика државног уређења унутар НРС постојале су две струје. Струја окупљена око Николе Пашића залагала се за централистичко државно уређење са

³⁶⁶ Бранислав Глигоријевић, *Парламент и политичке странке у Југославији (1919-1929)*, Београд 1979, стр.26-34,

³⁶⁷ Интегрално југословенство представља облик југословенске идеје који одбацује постојање етничких, државно правних и културних особености југословенских народа и у складу са тим заговара централистички облик државног уређења. Основе ове идеје конципирани су С. Прибићевић, Јован Скерлић и Јован Цвијић али су главни доприноси њеном развоју у идеолошки систем дали политички мислиоци из редова покрета ванпарламентарне радикалне деснице током 20-тих и 30 тих година.

³⁶⁸ Бранислав Глигоријевић, *Парламент и политичке странке у Југославији (1919-1929)*, Београд 1979, стр. 74-75

³⁶⁹ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988: I Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр. 99

широким обласним самоуправама, док је мања група окупљена око Стојана Протића настојала да промовише концепт федерализма заснованог на принципу девет историјских покрајина.³⁷⁰ Поред тога што је представљало део традиције политичког живота предратне Србије облик централистичког државног уређења привлачио је вођство НРС као поуздани гарант да ће ова странка услед бројности српског елемента у југословенској држави задржати позицију најмоћније и најутицајње политичке групације. По националном питању НРС је заступала теорију тзв реалног југословенства³⁷¹ која се заснивала на признавању државно-правних и културних традиција југословенских народа.³⁷²

Насупрот томе други по важности политички чинилац у Краљевини СХС Југословенска демократска странка ЈДС настала је управо на идеји југословенства. Вођа Српско-хрватске коалиције Светозар Прибићевић је у периоду 1918-1919 г. успео да успостави сарадњу са српском опозицијом Либералном, Напредном и Самосталном радикалном странком, словеначком Либералном странком и мањим политичким групама из БиХ. На састанку у Сарајеву у фебруару 1919 г. ове политичке групе ујединиле су се јединствену политичку партију под именом Југословенска демократска странка - ЈДС. На чело странке изабран је Љубомир Давидовић бивши вођа српских самосталаца али је С. Прибићевић представљао организационог вођу и главног идеолога новоформиране политичке партије. Ослањајући се на своје политичке ставове из доба СХК Прибићевић је обликовао идеологију ЈДС у правцу интегралног југословенства - бескомпромисног националног и државног унитаризма. Вођство ЈДС усвојило је становиште да су Срби Хрвати и Словенци један народ по крви језику и заједничким интересима. У скаладу са овом поставком ЈДС је заступала концепт централистичког државног уређења одбацујући све племенске, конфесионалне и регионалне особености као анахронизам који има деструктивни карактер по новоформирану државу.³⁷³

³⁷⁰ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988: I Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.124-125

³⁷¹ Реално југословенство представља облик југословенске идеје који признаје етничке, државно-правне и културне особености југословенских народа али у (даљој) будућности предвиђа њихову унификацију у јединствену југословенску нацију. Међу заступницима реалног југословенства било је присталица централистичког и федералистичког државног уређења. Као главни ослонац процеса југословенске националне унификације теоретичари реалног југословенства издвајају образовни систем и стварање заједничког културног обрасца.

³⁷² Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр.316-317

³⁷³ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988: I Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.98

Током 1919 г. конституисала се политичка странка под називом Савез земљорадника - СЗ. Ова организација настала је на иницијативу Михајла Аврамовића оснивача и предводника задружног покрета у Србији. Овој групи прикључиле су се идеолошки сродне групе из Војводине, БиХ и Далмације. Захваљујући великом броју припадника Југословенске националистичке омладине из БиХ и Далмације који су се прикључили СЗ ова странка стајала је на позицијама интегралног југословенства и централистичког државног уређења. Специфичност политичког програма ове странке представљао је захтев за стварање тзв. задружне државе тј. модела државног уређења у коме би сељаштво преко задружних организација имало одлучујућу улогу у економском и политичком животу државе. На основу овог сегмента свог политичког програма СЗ је у очима савременика често третирана као класна (и потенцијално револуционарна) партија.³⁷⁴

Радићева ХСПС наставила је своје деловање у Краљевини СХС под именом Хрватска републиканска сељачка странка (ХРСС). Ова групација заступала је интересе хрватског сељаштва и нижих градских слојева. По питањима државног уређења она је промовисала идеју стварања хрватске сељачке републике унутар конфедерално уређене Краљевине СХС.³⁷⁵ Радићева визија конфедерације заснивала се на концепту споразума Срба и Хрвата тј дуалном уређењу које је политички обесправљивало остале националне елементе унутар југословенске државе.³⁷⁶ Ова замисао речито је указивала на реминисценције политичког легата АУ у идеологији ХРСС,³⁷⁷ док је сама идеја конфедерализма и републиканства била више декларација непријатељства вођства ХРСС према самом чину настанка југословенске државе него утемељен политички програм.³⁷⁸ Негативан став ХРСС према југословенској држави читовао се у покушајима интернационализације хрватског питања (обраћање Париској конференцији и успостављање контакта са италијанским властима) и бојкота народне скупштине.³⁷⁹

³⁷⁴ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.312-320

³⁷⁵ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско хрватски спор*, Београд 2002, стр. 73-75

³⁷⁶ Александар Фира, *Видовдански устав*, Београд 2011, стр. 130-131

³⁷⁷ Бранко Петрановић, *Југословенско искуство српске националне интеграције*, Београд 1993, стр. 35

³⁷⁸ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988: I Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.99-100

³⁷⁹ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско хрватски спор*, Београд 2002, стр. 73-77

Из предратне Старчевићеве Странке права која се поцепала на четири фракције настале су 1919 г. две партије Хрватска странка права ХСП (тзв. франковци) под предводништвом Владимира Пребега и Хрватска заједница ХЗ под предводништвом Ивана Лорковића. ХСП се у свом програму изјаснила против југословенске државе и теорије о постојању јединственог југословенског народа и заступала је концепт независне Хрватске са републиканским државним уређењем у чији састав треба да уђу Словенија, Истра, Далмација и БиХ. Програм странке остављао је као могућност да независна република Хрватска у даљем временском периоду ступи у државни савез (конфедерацију) са Србијом, Црном гором и Бугарском. ХЗ коју су основали умерени елементи међу предратним правашима заступала је теорију реалног југословенства и централистичко државно уређење (са широким локалним самоуправама).³⁸⁰

Политичким животом Словеније доминирала је Словенска људска странка (СЛС), политичка формација настала пре 1918 г. Она је заступала интересе конзервативно оријентисаног грађанства и већег дела словеначког сељаштва. Базу странке чинио је широко разгранат систем произвођачких и кредитних пољопривредних сељачких задруга.³⁸¹ Формирана по узору аустријских хришћанских социјалиста, ослоњена на клер, предвођена монсињором Антоном Корошецом СЛС је у АУ водила лојалистичку политику и прихватила је концепт независне југословенске државе пред крај Првог светског рата. У новоформираној држави СЛС је заступала програм управне, економске и културне аутономије области насељених Словенцима залажући се за федерализам.³⁸² Другу по снази политичку опцију у Словенији представљала је Народна напредна странка (тзв. либерали) под предводништвом Герегора Жерјава и Алберта Крамера. Ова групација заступала је антиклерикално оријентисане више слојеве градског становништва. Словеначки либерали прикључили су се 1919 г. Демократској странци истичући се као главни заступници националног и државног унитаризма на подручју Словеније.³⁸³ Поред клерикалаца и либерала као трећа политичка опција у Словенији фигурирала је Самостална кметијска странка – група словеначких либерала која се одвојила од матичне странке покушавајући да за

³⁸⁰ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр. 280-286

³⁸¹ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр. 57,305,307

³⁸² Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988: I Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр. 100

³⁸³ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.57-58

своје идеје придобије словеначко сељаштво и отргне га од утицаја СЛС. И ако је СКС начелно стајала на позицији аутономизма присуство великог броја југоинтегралистичких елемената у њеним редовима (Драго Марушић, Богумил Вошњак и др.) преломио је вођство странке у правцу подршке централистичком државном уређењу.³⁸⁴

Интересе босанскохерцеговачких муслимана заступала је Југословенска муслиманска организација ЈМО на челу са Мехмедом Спахом. Ова странка изразито конфесионалног и регионалног карактера заступала је програм очувања целовитости територије БиХ и политичке и економске доминације муслиманске феудалне аристократије у њеним оквирима. Настојећи да своје бирачко тело - национално неосвешћени муслимански елемент сачува од асимилаторских претензија српских и хрватских националиста, вођство ЈМО усвојило је начелно идеологију југословенства не прецизирајући свој однос према питањима државног уређења.³⁸⁵

Муслиманско становништво Старе Србије (Новопазарског санџака, КиМ и Македоније) заступао је Џемијет политичка организација земљопоседничке и грађанске класе Муслимана, Албанаца и Турака. Као и у случају ЈМО вођство странке је за главни циљ имало очување политичке и економске доминације земљопоседничке аристократије на простору Старе Србије. Индиферентно према свим осталим политичким питањима, вођство Џемијета није прецизно одредило свој став према идеологији југословенства и облику државног уређења.³⁸⁶

Насупрот пулу грађанских партија, у априлу 1919 г. на конгресу више социјалдемократских групација из свих југословенских покрајина у Београду настаје Социјалистичка радничка партија Југославије (комуниста) – СРПЈ(к). Новоформирана странка представљала је удружење широког спектра левичарских групација чија се идеологија кретала у широком дијапазону од социјалреформиста до револуционара који су као свој узор истицали болшевичку партију. Сукоб између ових групација на дуже време је парализовао доношење прецизног става о питању идеологије југословенства и облику државног уређења. Доминантна позиција револуционарног крила читовала се у приступању СРПЈ(к) Трећој интернационали. На другом конгресу партије у Вуковару 1920 г. револуционарна струја однела је дефинитивну победу над

³⁸⁴ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.321-322

³⁸⁵ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988: I Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.101

³⁸⁶ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр. 344-347

социјалреформистима. Странка је преименована у Комунистичку партију Југославије (КПЈ), усвојила је Леџинову интерпретацију марксистичке идеологије, изјаснила се за револуционарну промену владајућег друштвено-економског поретка, увођење диктатуре пролетеријата и стварање Совјетске републике Југославије (која би у даљој будућности требала да постане део међународне фердерације совјетских република).³⁸⁷ Револуционарне акције КПЈ (железничарски штрајк и атентати на МУП Драшковића и регента Александра) у периоду 1920-1921 г. изазвале су реакцију владајућих кругова који су рестриктивним уредбама (Обзнана) и репресивним деловањем полицијског апарата за дуже време потиснули КПЈ на маргину политичког живота.³⁸⁸

На овај начин груписане политичке снаге отпочеле су кампању за изборе за уставотворну скупштину настојећи да њихов политички програм утиче на коначни облик државног уређења. Инхибирана нерешеном унутрашњеполитичком ситуацијом новоформирана југословенска држава претрпела је неколико тешких спољнополитичких удараца. Током 1920 г. силе Антанте успеле су да наметну Краљевини СХС неповољан Рапалски уговор и Корушки плебисцит на основу којих је југословенска држава изгубила Истру, Трст, Горицу, Ријеку, Задар, Црес, Лошињ, Ластово и Палигружу у корист Италије, Корушку у корист Аустрије и северну Барању у корист Мађарске.³⁸⁹ Експанзионистичке амбиције предфашистичког и фашистичког режима Италије очитовале су се у снажном притиску на југословенску државу у Далмацији а њени савезници и идеолошки сателити, организације попут Хајмвера, Пробуђених Мађара, ВМРО, Хрватске легије и Косовског комитета угрожавали су функционисање југословенске државе у Штајерској, Славонији, Војводини, Косову и Метохији и Македонији. Велики изазов унутрашњој стабилизацији представљао је одличан резултат КПЈ на општинским изборима 1920 г. и низ штрајкова који је партија организовала у различитим секторима привреде.

Резултат избора за уставотворну скупштину од 28. новембра 1920 г. донео је нове политичке изазове. ЈДС добила је 92 а НРС 91 мандат профилишући се као главни носиоци политичког живота у југословенској држави. Са друге стране странке класног, регионалног, конфесионалног и сепаратистичког карактера добиле су не мали број

³⁸⁷ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988: I Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.101-114

³⁸⁸ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.114

³⁸⁹ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988: I Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.115-116

представника КПЈ 59, ХРСС 50, СЗ 39, СЛС 27, ЈМО 24, ХЗ 4 И ХСП 2 мандата.³⁹⁰ На темељу истоветних ставова по питању облика државног уређења долази до приближавања НРС и ЈДС које успевају да наметну уставни нацрт који је штитио недодирљивост монархистичког облика владавине и предвиђао да се Устав може донети простом уместо (Крфском декларацијом предвиђеном) двотрећинском већином.³⁹¹ Расправе око пословника маркирале су стварање два фронта унутар уставотворне скупштине. На једној страни су се нашле ЈДС и НРС које су заступале идеју централизма, док се на другој страни нашао пул класних, регионалних и конфесионалних странака који је заговарао различите облике федералистичког државног уређења. Захваљујући политичкој вештини Николе Пашића (и апстиненцији хрватских посланика у раду Конституанте) блок ЈДС-НРС успео је да за свој концепт уставног уређења придобије опосланике ЈМО, СКС, Џемијета као и део део посланика СЗ.³⁹²

Нови Видовдански устав (донет 28. јуна 1921 г.) представљао је плод компромиса између идеологија НРС и ЈДС тј компромиса између концепта реалног и интегралног југословенства.³⁹³ У складу са овом поставком Видовдански устав конципиран је на принципу компромисног националног унитаризма. Уступак идеологији реалног југословенства читовао се у називу државе, проглашењу српско-хрватског и словеначког језика за равноправне и концепцији државних симбола (застава грб и химна) у које су инкорпорирани постојећи симболи три народа. Утицај југоинтегрализма читовао се у централистичком државном уређењу, укидању историјских покрајина и њиховом заменом са 33 административне области дефинисаних природним, социјалним и економским мерилима.³⁹⁴ Законодавну власт делили су монарх и једнодомна скупштина са тим да је краљ одобравао и проглашавао законе. Према уставним одредбама краљ је сазивао и распуштао скупштину, вршио функцију врховног команданта и представљао државу у односима са иностранством. Монарх је именовано чланове Министарског савета – владе која је била одговорна круни и народној скупштини.³⁹⁵ Државно уређење конципирано на Видовданском уставу

³⁹⁰ Александар Фира, *Видовдански устав*, Београд 2011, стр. 77-78

³⁹¹ Александар Фира, *Видовдански устав*, Београд 2011, стр. 96-107

³⁹² *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр. 109, 113, 228

³⁹³ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр.321

³⁹⁴ Александар Фира, *Видовдански устав*, Београд 2011, стр. 178-182

³⁹⁵ Александар Фира, *Видовдански устав*, Београд 2011, стр. 203-206

постало је извор перманентне кризе која је доминирала политичким животом Краљевине СХС у периоду 1921-1929 г. Компромисни национални унитаризам и централистичко државно уређење изазвали су значајан отпор у редовима федералистички и сепаратистички оријентисаних снага.

Видовданским уставом нису били задовољни ни његови главни протагонисти – вођство Демократске и Радикалне странке. Једина тачка у којој су се ове две странке имале слагале било је одбацивање анахроних принципа државно-историјског права као основе државног уређења на коме су инсистирали политички представници Словенаца, Хрвата и босанскохерцеговачких Муслимана.³⁹⁶ Према С. Прибићевићу главном заступнику парламентарних снага југоинтегралистичке оријентације сви уступци учињени идеологији реалног југословенства – очување државно-правних и културних традиција југословенских народа представљали су потенцијална жаришта окупљања федералистички и сецесионистички оријентисаних елемената.

Вођство НРС заступало је идеју државног централизма, али је његов однос према питању националног унитаризма имао амбивалентан карактер. Након што се обрачунала са групом Стојана Протића тј присталицама федералистичке опције у својим редовима НРС је стала иза Видовданског устава и у децембру 1921 г. донела програмску резолуцију која ју је додатно приближила идеологији интегралног југословенства. У овој резолуцији НРС је одбацила тумачење изнето у свом програму из 1920 г. по коме Срби Хрвати и Словенци представљају три (сродна) народа унутар југословенске државе са својим специфичним политичким и културним традицијама. Насупрот томе усвојено је становиште о постојању јединственог југословенског народа чија је национални и политички кредо изражен у Видовданском уставу.³⁹⁷ Многобројни фактори инхибирали су капацитет НРС да усвоји и имплементира политику југоинтегрализма. И поред измена у свом програму НРС је у јавности (а нарочито у пречанским крајевима) перцепирана превасходно као заступник политичких интереса Срба.³⁹⁸ Унутар страначке структуре постојале су значајне снаге које су стајале на позицијама српског национализма - босански огранак НРС под вођством Милана Сршкића и војвођански радикали Јаше Томића, које су пружале

³⁹⁶ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 193

³⁹⁷ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр. 321

³⁹⁸ Софија Божић, *Срби у Хрватској 1918-1929*, Београд 2008, стр. 463-465

отпор југоинтегралистичким концепцијама вођства странке.³⁹⁹ Најекстремнији елементи из ове две групације предвођени браћом Божићем и Светоликом Савићем 1921 г. напустили су НРС и основали Српску странку.⁴⁰⁰ Неприкосновени лидер странке Никола Пашић чије су замисли диктирале правац деловања НРС прихватио је југословенску идеју тек током Првог светског рата и то више у форми алтернативе пројекту српског уједињења него ли утемељеног политичког опредељења. Ослођен на заступнике српског национализма унутар НРС Пашић је у предстојећем периоду вешто манипулисао идејама (реалног и интегралног) југословенства и српског национализма опортунистички се користећи њиховим потенцијалом у борби за доминацију политичким животом Краљевине СХС.⁴⁰¹

Многобројне спољнополитичке тешкоће пред којима се наша југословенска држава коју су изнутра потресали сукоби између централистички и федералистички оријентисаних политичких снага и социјални немири иза којих је стајала КПЈ потакли су поједине чланове предратне Југословенске националистичке омладине (ЈНО) да обнове свој политички ангажман. У периоду 1919-1921 г. бивши чланови ЈНО из Далмације предвођени Ником Бартуловићем, Мирком Королијом, Марком Нанијем и браћом Анђелиновић настојали су да обнове организацију ЈНО са циљем да као група организована на идеологији интегралног југословенства помогну консолидацији новоформиране југословенске државе. Први покушаји окупљања обелоданили су новонастале дубоке политичке поделе међу бившим члановима ЈНО. Мањи део некадашњег чланства организације еволуирао је у правцу комунистичке идеологије (Мустафа Голубић, Рудолф Херцигоња, Родољуб Чолаковић)⁴⁰² а знатан број се политички активирао унутар новоформираних политичких партија које су стајале на позицијама идеологије реалног југословенства (НРС, СЗ). Преостали чланови ЈНО који су остали на линији бескомпромисног интегралног југословенства одржали су 23. марта 1921 г. састанак у Сплиту на коме су формирали своју политичку организацију

³⁹⁹ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 42

⁴⁰⁰ Бранислав Глигоријевић, Српска национална омладина (СРНАО), *Историјски гласник* бр.3-4, Београд 1964, стр. 4

⁴⁰¹ Слободан Јовановић, *Моји савременици: О Николи Пашићу и Писмо из Лондона*, Београд 2014, стр.31, 64, 71

⁴⁰² Куриозитет представља околност да су бивши чланови ЈНО, а после 1918 г. активисти КПЈ Рудолф Херцигоња, Родољуб Чолаковић и Алија Алијагић основали терористичку организацију Црвена правда која је 1920 г. извршила атентат на министра унутрашњих послова Милорада Драшковића. (Види - Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 89,93)

под именом Југословенска напредна националистичка омладина – ЈННО.⁴⁰³ Будући да је настала као вид реакције на федералистичке и сепаратистичке тенденције унутар југословенског друштва и отпора антијугословенској политици Италије и њених балканских сателита сама ЈННО је представљала идеолошки и етнички хетерогену коалицију у којој су се окупили интелектуалци из Далмације и Словеније, припадници паравојних формација из јужне Србије, југословенске избеглице које су због фашистичког терора морале да напусте Јулијску крајину и Далмацију као и припадници многобројних ветеранских и патриотских удружења са целе територије Краљевине СХС. У тренутку свог настанка покрет није имао јасно заокружену идеологију и ослањао се на магловиту визију централизоване ауторитарне државе и с јаком националистичком нотом оличеној у идеологији интегралног југословенства. На овај начин устројена ЈННО наступала је као савезник владе ЈДС-НРС у одбрани државног уређења заснованог на Видовданском уставу. У почетку малобројна група фанатизованих следбеника теорије интегралног југословенства ЈННО (након 1922 г. преименована у Организацију југословенских националиста - ОРЈУНА) развила се у добро организован надстраначки покрет са бројним чланством који ће се показати као драгоцен савезник парламентарних снага које су стајале на линији државног и народног јединства.

Радикалско-демократска коалиција формирана на бази доношења Видовданског устава остала је на власти у периоду 1921-1922 г. у три сазива владе под председништвом Н. Пашића. Већ током 1922 г. изазов радикалско-демократској влади упутио је Хрватски блок – коалиција ХРСС, ХЗ И ХСП под предводништвом С. Радића која је захтевала ревизију Видовданског устава. Истовремено Хрватски блок покушао је да нађе потпору у иностранству обраћајући се меморандумом великим силама окупљеним на конференцији у Ђенови. Састављен од разнородних елемената чије су се политички циљеви кретали у широком спектру од федерализма до сепаратизма Хрватски блок се убрзо распао али је његова појава јасно маркирала ХРСС и хрватски национални покрет као носиоца борбе за темељну ревизију државног уређења.⁴⁰⁴ У току наредних неколико година ХРСС ће апсорбовати гро чланства и руководства ХЗ и ХСП и привући у своју орбиту екстремне заговорнике федерализма из других делова Југославије (црногорски федералисти Секуле Дрљевића и федералистичко крило СКС).

⁴⁰³ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 316-322

⁴⁰⁴ Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр. 211

Потакнут успоном хрватског народног покрета који се окупљао око ХРСС вођа ЈДС Љ. Давидовић је почео да се дистанцира од централистичко-унитаристичке политике владе и да се приближава ставовима интелектуалних и политичких кругова у Хрватској који су захтевали ревизију државног уређења у правцу федерализма.⁴⁰⁵ Овај Давидовићев потез резултирао је прекидом сарадње између ЈДС и НРС и падом Пашићеве владе.⁴⁰⁶ Унутар саме ЈДС започео је сукоб између Љ. Давидовића и С. Прибићевића који је остао на линији бескомпромисног националног и државног унитаризма и одбране Видовданског устава.⁴⁰⁷ Нова хомогена радикалска влада под предводништвом Н. Пашића спровела је нове парламентарне изборе у марту 1923 г.

Вођство ОРЈУНЕ апеловало је на НРС и ЈДС да у име одбране Видовданског устава превазиђу тренутне размирице и наступе на изборима у коалицији. Након што је њихов апел игнорисан вођство ОРЈУНЕ покушало је да постави сопствену листу на подручију Војводине, Словеније и БиХ. Овај покушај ОРЈУНЕ да уђе у парламентарни живот изазвао је велику забринутост у редовима НРС и ЈДС који су страховали да ће остати без великог броја бирача. Уважавајући аргументе вођства НРС и ЈДС ОРЈУНА је повукла своју листу инструишући своје чланство да гласа за листе радикалне и демократске странке. Поред ове подршке орјунашки активисти вршили су терор над присталицама федералистички оријентисаних странка и политичких организација националних мањина у корист листа ЈДС и НРС.⁴⁰⁸

Резултати избора били су поразни по странке које су стајале на позицији одбране Видовданског устава. Чак две трећине гласача указало је своје поверење странкама које су стајале на позицији федералистичког преуређења државе. ХРСС, ЈМО И СЛС ујединиле су се у тзв. Федералистички блок ради ефикаснијег притиска на владу Н. Пашића.⁴⁰⁹ Инхибиран недефинисаним ставом ЈДС (која је била паралисана сукобом Давидовић-Прибићевић) Пашић је покушао да путем неформалних договора са ХРСС (тзв Марков протокол) разбије јединство Федералистичког блока и омогући

⁴⁰⁵ Бранислав Глигоријевић, *Историја Демократске странке 1918-1920*, Београд 2009 стр.173-186

⁴⁰⁶ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 204-206

⁴⁰⁷ Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972, стр. 61-63

⁴⁰⁸ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 362-364

⁴⁰⁹ Бранислав Глигоријевић, *Парламент и политичке странке у Југославији (1919-1929)*, Београд 1979, стр.150-152

опстанак хомогене радикалске владе.⁴¹⁰ Истовремено Пашић је помагао сецесију централистичко-унитаристичких елемената унутар ЈДС под предводништвом С. Прибићевића који су били револтирани Давидовићевим настојањем да заједно са СЛС и ЈМО створи коалицију на бази ограничене ревизије Видовданског устава.⁴¹¹ Када је Давидовић у марту 1924 г. потражио сарадњу са ХРСС (обећавајући стварање широких самоуправа које би ублажиле централистичку концепцију Видовданског устава) група окупљена око Прибићевића напустила је ЈДС и оформила Самосталну демократску странку - СДС. Нова странка предвођена С. Прибићевићем стајала је на позицији бескомпромисног националног и државног јединства. Језгро странке чинили су одбори ЈДС из Словеније, Хрватске и Војводине док су одбори из предратне Србије и Црне Горе остали лојални Давидовићу. Новоформирана СДС у марту 1924 г. улази у владу Н. Пашића чиме је занатно ојачан фронт одбране Видовданског устава.⁴¹²

Зазирући од поновног јачања централистичког блока оличеног у влади Пашић-Прибићевић ХРСС прекинуо је са политиком парламентарне апстиненције и упутио своје посланике у скупштину што је довело до тога да влада остане у мањини. Настојећи да искористи прекид политике апстиненције ХРСС круна је мандат за састав нове владе поверила Љ. Давидовићу као личности која је имала потенцијал да уведе хрватску опозицију у парламентарни живот. Давидовићева влада представљала је коалицију Демократске странке (део ЈДС који је остао лојалан Давидовићу) ЈМО и СЛС. Поред тога влада је имала подршку ХРСС која је задржала став опрезног ишчекивања очитованог у одбијању вођства странке да у владу пошање своје представнике.⁴¹³ Нова влада промовисала је амбициозан програм у правцу демократизације политичког живота, децентрализације и и унапређења ефикасности државне управе. Да би осигурала подршку ХРСС влада је суспендовала увођење административне поделе државне територије на 33 жупаније (која је била предвиђена Видовданским уставом) и обновила институцију покрајинске управе у Загребу. Као вид уступка ХРСС влада је дозволила истицање хрватских племенских

⁴¹⁰ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 215-217

⁴¹¹ Момчило Павловић, *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I*, Београд 2008, стр.116-117

⁴¹² Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972, стр. 77-82, 93-99

⁴¹³ Бранислав Глигоријевић, *Парламент и политичке странке у Југославији (1919-1929)*, Београд 1979, стр. 170-172

симбола (заставе) на подручију Хрватске и Славоније.⁴¹⁴ И поред ових уступака ХРСС је само формално пружала подршку Давидовићевој влади уверена да ће своје политичке циљеве ефикасније остварити у ослањајући се на спољни фактор. Током 1923 и 1924 г. Радић је за решење хрватског питања покушавао да добије подршку страних сила у првом реду ревизионистичких земаља Италије, Аустрије и Мађарске али и СССР.⁴¹⁵ У августу 1924. Радић је приликом посете Москви прогласио приступање ХСРС Сељачкој интернационали међународном удружењу аграрних партија под покровитељством совјетске владе. Совјетска влада која је настојала да разбије версајски поредак и европски антибољшевички фронт понудила је Радићу и војну помоћ у случају да ХРСС пође путем сецесије кроз оружану побуну.⁴¹⁶ Овај Радићев потез додатно је урушио ауторитет Давидовићеве владе и резултирао је њеним падом у октобру 1924 г.

Након тога круна је поверила мандат Н. Пашићу који је формирао нову владу са СДС. Нова влада спровела је изборе 1925 г. на којима су НРС и СДС наступили у коалицији под називом Национални блок на платформи одбране Видовданског устава.⁴¹⁷ Вођство ОРЈУНЕ позвало је своје чланство да гласа за листу Националног блока а активисти покрета су као и током предизборне кампање 1923 г. вршили терор над политичким неистомишњеницима опструирајући кампању опозиционих партија.⁴¹⁸ Национални блок остварио је изборни успех и освојио 164 мандата који су му обезбедили стабилну већину у парламенту.

Још пре почетка изборне кампање реваншистички расположени представници СДС започели су (преко свог члана Већеслава Вилдера подсекретара МУП) прогон чланства ХРСС под оптужбом за приступање Коминтерни (на бази Закона о заштити јавне безбедности) који је кулминирао Радићевим хапшењем у јануару 1925 г.⁴¹⁹ Репресивне мере у чијем спровођењу су предњачили чланови СДС изазвале су велико

⁴¹⁴ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 242

⁴¹⁵ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 221-224

⁴¹⁶ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 260-263

⁴¹⁷ Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972, стр. 139-142

⁴¹⁸ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр.364

⁴¹⁹ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 266-267

незадовољство у Хрватској и умногоме угрозили положај владе.⁴²⁰ Паралелно са притисцима на ХРСС које су инцирали представници СДС вођство НРС водило је тајне преговоре са С. Радићем надајући се да ће успети да уведе хрватску опозицију у легалне оквире парламентарног живота. Пашић је нудио ХРСС место у влади условљавајући понуду захтевом да се ова одрекне свог републиканског програма и захтева за ревизију Видовданског устава. У преговоре се укључила и круна преко свог представника Тонија Шлегела надајући се да ће ХРСС напустити политику апстиненције и укључити се у парламентарни живот и убудуће деловати у оквирима легалне политике.⁴²¹ У случају неуспеха преговора појединим круговима НРС као једина алтернатива споразуму видела се идеја “ампутације Хрватске“ која је подразумевала повлачење војске у границе српског етничког простора и препуштање западних провинција Краљевине СХС њиховој судбини.⁴²² Суочен са оптужбама за велеиздају и забринут могућношћу “ампутације“ (која би довела хрватске земље под власт Аустрије или Мађарске) Радић је (након тромесечног боравка у затвору) у марту 1925 г. капитулирао пред захтевима вођства НРС, одрекао се републиканства и признао монархију и државно уређење засновано на одредбама Видовданског устава.⁴²³

Парадоксално, управо када је деловало да је коалиција НРС-СДС направила одлучан корак у одбрани Видовданског устава пацификујући ХРСС као главног протагонисту федералистичких и сепаратистичких тенденција уследио је слом снага окупљених у фронту бескомпромисног националног и државног унитаризма. Након склапања споразума са ХСРС Пашић је саставио нову владу у коју је поред НРС ушло 4 представника Хрватске сељачке странке – ХСС (како се ХСРС називао након марта 1925 г.). Пашићева замисао била је да у влади наставе да партиципирају и представници СДС како би кроз присуство још једне организације засноване на националном и државном унитаризму додатно обезбедио поштовање Видовданског

⁴²⁰ Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972, стр.170-172

⁴²¹ Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972, стр. 178

⁴²² *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.122

⁴²³ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988: I Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.144

устава од стране ХСС.⁴²⁴ Репресивне методе којим се СДС обрачунавао са ХСС у предходном периоду онемогућиле су остварење ове замисли.⁴²⁵

Напуштена од стране НРС Прибићевићева СДС прелази у опозицију и започиње жучну кампању против дојучерашњих коалиционих партнера оптужујући их за непринципијелно пактирање са ХРСС (чије су признање уставног поретка оценили као опортунистички маневар⁴²⁶) главним опонентом идеје националног и државног јединства.⁴²⁷ Са истих позиција НРС критикује и вођство ОРЈУНЕ чији су се активисти нашли под великим притиском полицијских органа инструираних од стране представника ХСС у влади Пашић-Радић. Настojeћи да лише СДС значајног савезника и у намери да се реванширају орјунашима за терор који су спроводили над њиховим присталицама током изборне кампање 1925 г. представници ХСС успели су да 1926 г. издејствују распуштање одбора ОРЈУНЕ у Словенији што је умногоме инхибирало функционисање орјунашког покрета.⁴²⁸ И само чланство СДС (како Срби тако и унитаристички оријентисани Хрвати) нашли су се под притиском (премештаји и отпуштања из државне службе) представника ХСС у влади.⁴²⁹

И ако се јавно признао монархију и Видовдански устав С. Радић био је далеко од помисли да се одрекне идеје независне хрватске државе у оквиру југословенске конфедерације.⁴³⁰ Капитулација пред захтевима НРС у марту 1925 г. била је један у низу опортунистичких потеза вође ХСС који су му прибавили углед окретног политичара и незавидну репутацију “великог демагога и вашарског опсенера.”⁴³¹ Започињући своју политичку каријеру као хрватски националиста – праваш⁴³² Радић је спрам потребе тренутка лако мењао своју политичку оријентацију играјући по потреби улоге хазбуршког лојалисте, хрватског сепаратисте и присталице реалног југословенства. Заступајући са подједнаким жаром, у размаку од само неколико месеци, концепт Југославије устројене по моделу британске уставне парламентарне

⁴²⁴ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 274-275

⁴²⁵ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.124-125

⁴²⁶ Софија Божић, *Срби у Хрватској 1918-1929*, Београд 2008, стр. 519, 522

⁴²⁷ Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972, стр. 188-190

⁴²⁸ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр.353

⁴²⁹ Софија Божић, *Срби у Хрватској 1918-1929*, Београд 2008, стр. 557

⁴³⁰ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 272, 276-277

⁴³¹ Слободан Јовановић, *Моји савременици: О Николи Пашићу и Писмо из Лондона*, Београд 2014, стр. 68

⁴³² Бранислав Глигоријевић, Политичке странке и државно уређење Југославије 1918-1929, *Војно-историјски гласник* бр.3, Београд 1991, стр. 94

монархије и федерације балканских совјетских република вођа ХСС речито је демонстрирао своју улогу неоспорног лидера хрватског националног покрета чију позицију и политичке циљеве не могу условљавати никакви формални оквири.⁴³³

Пацификујући НРС формалним признањем монархије и Видовданског устава Радић делегира представнике ХСС у владу Н. Пашића (сам Радић преузима ресор министарства просвете) са намером да партиципацију у влади искористи као платформу за даљу политичку борбу против снага националног и државног унитаризма. У парламенту ХСС помаже кампању (коју су лансирале сукобљене фракције унутар саме НРС као и опозициона СДС) против функционера из редова радикала који су злоупотребом службених положаја прибавили значајна материјална средства.⁴³⁴ Главни мотив ове кампање против корупције била је морална дискредитација високих функционера НРС чиме би се посредно дискредитовало и сам унитаристички концепт државног уређења који су заступали радикали. На терену вођство ХСС наставља да у јавним наступима захтева ревизију Видовданског устава и интензивира своје активности у Војводини и БиХ – областима које су неформално сматране ексклузивним забраном НРС.⁴³⁵

Вођство радикала није успевало да парира офанзиви ХСС јер у то време унутар саме НРС долази до унутрашњег превирања и идеолошке и организационе дезинтеграције. Унутар странке не мали број функционера доводио је у питање Пашићеву одлуку да напусти политику сарадње са СДС и склопи споразум са ХСС (који је у визури многих радикала фигурирала као антидржавна и сепаратистичка странка). Суштина проблема налазила се у Пашићевој погрешној процени да се решење хрватског питања унутар југословенске државе налази у домену партиципације ХСС у влади. Насупрот овом симплицифистичком погледу, ХСС је представљала израз тежњи хрватских маса за политичком аутономијом. Остварење тих тежњи налазило се у домену радикалне ревизије државног уређења а не персоналних питања унутар владе.⁴³⁶ Многобројне финансијске афере у којима је истакнуту улогу имао његов син Раде додатно су урушиле политички ауторитет и морални кредибилитет Николе Пашића. Поодмакле године вође НРС (рођен 1845 г.) актуелизовале су питање његовог

⁴³³ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988: I Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.145

⁴³⁴ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 282-283

⁴³⁵ Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972, стр.193

⁴³⁶ Слободан Јовановић, *Моји савременици: О Николи Пашићу и Писмо из Лондона*, Београд 2014, стр.64

наследника на позицији лидера странке. Све ове околности резултирале су падом Пашићеве владе 1926 г.⁴³⁷

Након пада Пашића, круна је мандат за састав нове владе поверила Николи Узуновићу истакнутом члану НРС. Настојећи да парира агресивној кампањи ХСС Узуновић је у три сазива владе (април 1926 - фебруар 1927 г.) успео да ослаби позиције ХСС тј. од Радића одвоји изванредан број високих функционера ХСС попут Николе Никића, Бењамина Шуперине и Славка Шибеника и да ојача унитаристички фронт увођењем у владу представника Самосталне кметичке странке.⁴³⁸ Узуновићев положај био је уздрман Пашићевом смрћу која је огласила почетак борбе за лидерску позицију међу радикалским првацима. Након дуготрајне борбе међу кандидатима која је у неколико наврата угрозила јединство странке примењено је компромисно решење. На челу НРС изабран је Алекса - Аца Станојевић један од најближих сарадника Николе Пашића док је Узуновић изабран за шефа посланичког клуба странке. И сам у поодмаклим годинама (рођен 1852 г.) Станојевић није успевао да наметне свој ауторитет завађеним фракцијама унутар НРС и обезбеди спровођење страначке дисциплине.

Оцењујући да се НРС налази пред распадом ХСС је затражила од круне да из владе удаљи Узуновића, Божидара Максимовића и Милана Сршкића најистакнутије представнике југоинтегралистичке и српске линије унутар НРС. Краљ Александар одбио је овај захтев и подржао је Узуновића који је у своју (шесту) владу формирао без представника ХСС и са три представника СЛС.⁴³⁹ Након само два месеца ова влада је пала а нову је у априлу 1927 г. саставио радикалски првак Веља Вукићевић који је у владу увео представнике ДС, СЛС и ЈМО. Четворна коалиција била је тактички осмишљена као пројекат политичког заокруживања тј. изолације ХСС.⁴⁴⁰ Поред тога према замислима краља Александра (чији су потези у домену спољне политике били угрожени унутрашњом политичком нестабилношћу) странке четворне коалиције би у ближој будућности требало да се уједине у јединствену политичку партију. Стварање нове политичке формације са упориштем у највећем делу српског, словеначког и

⁴³⁷ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.125-131, 247

⁴³⁸ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр.291

⁴³⁹ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 293-294

⁴⁴⁰ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.132-133

муслиманског бирачког тела требало је да обезбеди стабилизацију политичког живота и на тај начин омогући спровођење најнеопходних друштвених и економских реформи чије је спровођење било занемарено услед политичке борбе. Монархову замисао прихватио је (и у том правцу се ангажовао) изванредан број истакнутих функционера из НРС (Узуновић, Сршкић, Максимовић) и ДС (Војислав Маринковић и Коста Кумануди).⁴⁴¹

Вукићевићева влада спровела је у септембру 1927 г. нове парламентарне изборе на којима је владајућа коалиција освојила 216 од 313 посланичких мандата.⁴⁴² Парирајући изборном успеху четворне коалиције ХСС је ушала у преговоре о сарадњи са СДС. Револтиран нелојалним држањем које је према њему испољио Пашић 1925 г. када је зарад споразума са ХСС истиснуо из владе СДС Прибићевић прихвата понуду ХСС за сарадњу.⁴⁴³ Остајући на позицијама националног и државног унитаризма Прибићевић је условио сарадњу клаузулом да ХСС потврди своју верност принципима Видовданског устава. Након дужих преговора у октобру 1927 г. формира се коалиција ХСС и СДС под називом Сељачко демократска коалиција (СДК). И ако је СДК званично стајала на принципима Видовданског устава правац рада ове политичке формације убрзо је демантовао ову формалну поставку.⁴⁴⁴ Вођство СДК прокламовало је идеју тзв “пречанског фронта” тј уједињења свих аутономистички и федералистички оријентисаних политичких снага у циљу обарања владе НРС (која је етикетирана као протагониста тзв “србијанског хегемонизма”) са власти и децентрализација државне управе.⁴⁴⁵ Нада вођства СДК да ће око ове политичке платформе окупити све федералистичке снаге показала се као неоснована (коалицији СДК прикључили су се само црногорски федералисти Секуле Дрљевића⁴⁴⁶). И ако је вођство СДК и ЈМО стајало на аутономистичким позицијама и самим тим било блиско политичкој платформи СДК оно је истовремено зазирало од покушаја ХСС да успостави своја упоришта у Словенији и БиХ – подручјима које су СДК и ЈМО сматрале својим

⁴⁴¹Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 294-295

⁴⁴²Бранислав Глигоријевић, *Парламент и политичке странке у Југославији (1919-1929)*, Београд 1979, стр. 241-242

⁴⁴³Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр. 259

⁴⁴⁴Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр.297-298

⁴⁴⁵Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972, стр. 204-206, 211-216

⁴⁴⁶Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 297

ексклузивним политичким забраном.⁴⁴⁷ Зазирући од експанзионистичких планова ХСС вођство СЛС и ЈМО определило се за сарадњу са НРС и наставило је своју партиципацију у влади В. Вукићевића. Нашавши се у политичкој изолацији СДК је радикализовала свој програм захтевајући поделу Краљевине СХС на пет федералних области (од којих би једну чиниле Хрватска Славонија и Далмација).⁴⁴⁸ Ово је практично означило одрицање СДС од концепта бескомпромисног националног и државног унитаризма чиме је ова странка ушла у период редефиниције својих фундаменталних програмских начела. Поједини истакнути прваци СДС попут Грегора Жерјава, Алберта Крамера и Првислава Гризогона као гласноговорници чланства странке у Далмацији и Словенији децидирано су се оградиле од ревизије партијског програма у правцу федерализма инсистирајући на линији националног и државног унитаризма.⁴⁴⁹ Ова критика означила је почетак дезинтеграције СДС коју ће у предстојећем периоду напустити сви југоинтегралистички оријентисани елементи.

Након што је СДС заузела федералистички курс као једина организова политичка група која је остала на позицијама интегралног југословенства фигурирала је ОРЈУНА. Покушаји Прибићевића да придобије вођство ОРЈУНЕ за нову федералистичку концепцију СДС доводи до расцепа унутар покрета. Истакнути прваци ОРЈУНЕ Љубо Леонтић, Нико Бартуловић и Добросав Јевђевић прихватају федералистички концепт, напуштају организацију и прилазе СДС. За њихови примером повео се највећи део чланства ОРЈУНЕ у Хрватској, Славонији, Далмацији и Војводини. Остатак организације чија је база сведена на Словенију и Србију окупљен око Миодрага Димитријевића и Марка Крањеца остаје на линији бескомпромисног националног и државног унитаризма. Околност да је теорија интегралног југословенства преоријентацијом СДС изгубила своје представнике у скупштини доводи до радикализације ставова унутар ОРЈУНЕ. У овом периоду у штампаним гласилима покрета до изражаја долазе чланци у којима се критикује демократија и парламентаризам и заговара диктатура и корпоративно државно уређење.⁴⁵⁰ У процепу између СДК која је наступала са позиција федерализма и НРС која је позивајући се на

⁴⁴⁷ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.322, 332-334

⁴⁴⁸ Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972, стр.222-223

⁴⁴⁹ Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972, стр.232-234

⁴⁵⁰ Младен Ђорђевић, *Организација југословенских националиста (ОРЈУНА), Нова српска политичка мисао Vol. XII бр.1-4*, Београд 2006, стр. 205-210

одбрану централистичког поретка настојала да их употреби као инструмент притиска на хрватске масе ослабљене орјунашке организације губиле су упориште под двоструким притиском режима и опозиције а њихова идеологија интегралног југословенства добијала је у новонасталој ситуацији карактер идеалистичке утопије.

Политички изоловано вођство СДК окренуло се у периоду 1927-1928 г. тактици насилне опструкције парламентарног рада настојећи да се на тај начин наметне као главни опозициони фактор и предводник федералистички оријентисаних политичких снага.⁴⁵¹ Фрустрирано неуспехом да разбије владајућу коалицију вођство СДК почело је захтева укидање парламентаризма и долазак на власт нестраначке владе под председништвом генерала Степе Степановића.⁴⁵² У склопу тактике насилне опструкције парламента посланици СДК често су прибегавали малициозном вређању посланика НРС и њених коалиционих партнера. У једном таквом вербалном дуелу 20. јуна 1928 г. на мети посланика СДК нашао се Пуниша Рачић. Сам Рачић припадао је струји унутар НРС која је стајала на позицијама српског национализма. Члан предратне и послератне четничке организације, један од вођа СРНАО⁴⁵³ неформалне партијске милиције НРС Рачић је био познат као импулсивна личност склона физичким испадима. На провокације представника СДК Рачић је одговорио ватреним оружјем и том приликом убио два а ранио три посланика ХСС међу којима и Стјепана Радића.⁴⁵⁴ Убиство посланика ХСС у скупштини задао је тежак морални ударац НРС а посредно и идеји југословенског националног и државног јединства. Рачићев злочин наишао је на осуду међу свим чиниоцима политичког живота Краљевине СХС. Чак су и гласила ОРЈУНЕ, која су годинама водила харангу против ХСС као антидржавне и сепаратистичке странке, осудила Рачићев чин признајући да је овим потезом члана НРС (који је оквалификован као “српски франковац“) доведен у питање кредибилитет југословенске идеје.⁴⁵⁵

И ако су се лидери четворне коалиције оградиле од Рачићевог чина (као акта нервно неуравнотеженог појединца) СДК је објавила бојкот парламента и прекид сарадње са владајућим политичким снагама а њене присталице из редова ХСС

⁴⁵¹ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр.304-305

⁴⁵² Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 299, 302

⁴⁵³ Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр. 220

⁴⁵⁴ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 306-307

⁴⁵⁵ Иван Бошковић, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 124-125

захтевале су радикализацију метода политичке борбе.⁴⁵⁶ Након оставке Вукићевића мандат за састав нове владе добио је вођа СЛС Антон Корошец који је у влади поново окупио снаге четворне коалиције.⁴⁵⁷ Ескалација политички мотивисаног насиља на подручју Хрватске, Славоније и Далмације која је уследила након Радићеве смрти (преминуо од последица скупштинског атентата 8. августа 1928 г.) инхибирала је даље функционисање парламентарног живота. Након инцидента у Загребу 1. децембра 1928 г. приликом кога је дошло до сукоба активиста ХСС и полиције (у коме је било мртвих и рањених на обе стране) Радићев наследник на положају лидера ХСС Влатко Мачек захтевао је суспензију парламента и завођење диктатуре ради успостављања нарушеног система јавне безбедности.⁴⁵⁸ Након вишемесечних консултација са представницима свих политичких снага (приликом којих је разматрана и могућност сецесије Хрватске⁴⁵⁹) краљ Александар пресекао је паралитично стање политичког живота 6-јануарским манифестом који је означио почетак режима монарходиктатуре.

⁴⁵⁶ Бранислав Глигоријевић, Политичке странке и државно уређење Југославије 1918-1929, *Војно-историјски гласник* бр.3, Београд 1991, стр.86

⁴⁵⁷ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.137

⁴⁵⁸ Бранислав Глигоријевић, Основе и карактер личног режима Краља Александра Карађорђевића, *Српска политичка мисао* бр.1, Београд 1995, стр. 38

⁴⁵⁹ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 316-321

II 2. Национални мит у идеологији европских фашистичких покрета

Национални мит⁴⁶⁰ представљао је темељ идеологија свих европских фашистичких покрета. Улога мита у европској политици добила је на важности у освит модерне политичке сцене настале у периоду након Француске револуције. Улазак широких маса становништва у политички живот кроз парламентаризам, политичке партије и покрете пореметио је вишевековни утицај постојећих елита. Већ током 80-тих година 19 в. поједини политички мислиоци попут социолога Гаетана Моске дефинисали су политику као владавину интелектуалне елите кроз различите идеолошке форме у којима шири слојеви играју пасивну улогу. Овај систем у коме су масе играле пасивну улогу усмерио је развој либералног парламентаризма у правцу развоја ригидних система владавине попут трансформизма у Италији и кацикизма у Шпанији. У овим облицима владавине либерални парламентаризам дегенерисао се у сопствену транвестију – владавину интелектуалне (и финансијске) елите кроз фингиране парламентарне изборе чије су резултате пројектовале политичке партије и њихови локални представници (полицијски префекти и локални магнати) у провинцијама.⁴⁶¹ Први изазов овом систему упутиле су левичарске идеологије марксизам, анархизам и социјализам. Из редова присталица левичарских идеја произашли су први мислиоци - Жорж Сорел, Густав ле Бон⁴⁶² и Вилфредо Парето⁴⁶³ који су оцењујући реално стање у коме се налазе широке масе становништва (низак ниво образовања и непознавање основних принципа економије и политике) оцењивали

⁴⁶⁰ Дефиницијом мита бавиле су се многе науке (историја, филологија, психологија, социологија и др). У складу са тим постоји више дефиниција овог термина, његовог значења и његове намене. У колоквијалној употреби термин мит се користи да означи уверење које нема упориште у фактима. Политички мит се може дефинисати као предање које се односи на догађаје у прошлости а које тим догађајима даје значај у садашњости. Ово предање (– мит) има увек практичну намену – да уздигне ауторитет свог аутора, појача кохезију унутар групе у којој је настао и др. (Види – Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 13-16)

⁴⁶¹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914- 1945*, Wisconsin 2003, str. 88-89

⁴⁶² Густав ле Бон (1841-1931) француски антрополог, социолог и психолог. У свом капиталном делу Психологија гомиле (1895) ле Бон је скренуо пажњу на карактеристично понашање појединаца када се налазе у групи наглашавајући лакоћу којом се групом може манипулисати на бази апела на ирационалне пориве и осећаје. Хитлер и Мусолини су проучавали ово дело и на основу ле Бонових закључака конципирали своје јавне наступе. (Види - Robert O. Paxton, *The Anatomy of Fascism*, New York 2004, str. 33-34)

⁴⁶³ Вилфредо Парето (1848-1923) француски економски теоретичар, пореклом из Италије. Предавао на универзитету у Лозани где се Мусолини упознао са његовим теоријама током свог двогодишњег боравка у Швајцарској. Као противник протекционизма у економији Парето је осмислио теорију по којој ће систем парламентарне демократије бити збачен од стране нове елите која ће на власт доћи апелујући на ирационалну страну (емоције) људске свести. (Види – Robert O. Paxton, *The Anatomy of Fascism*, New York 2004, str. 34)

да је само путем конципирања политичког мита могуће укључити масе у политику.⁴⁶⁴ Након прве деценије двадесетог века и успостављања сарадње између Сорела и Француске акције⁴⁶⁵ и италијанског фашизма идеја мита као мобилизационог средства за политичку акцију продире у идеологију десничарских (а потом посредством њих и фашистичких) покрета позиционирајући се као један од њених фундамената.⁴⁶⁶ Занимљиво је напоменути да су се у идеологији европских фашистичких покрета до 30-тих година доминирали митови конципирани на културној а не расној супериорности.⁴⁶⁷ Идеолози Француске акције пласирали су мит о француској нацији као чувару (и креатору) европске културе и цивилизације. Према Морасовим закључцима латинско (гало-романско) становништво античке Галије је у освит средњег века пренело франачким освајачима институције римске државе њених правних, културних и економских достигнућа. Захваљујући Латинима, целокупно културно-политичко наслеђе антике инкорпорирано је у хришћанску догму и у оквиру ње наставило да егзистира кроз цео средњи век чинећи фундамент модерне европске цивилизације.⁴⁶⁸ Овај мит такође се темељио на тенденциозном тумачењу историјских догађаја тј потпуном игнорисању улоге германског етничког елемента и његовог политичког легата у историји Европе. Идеолози Француске акције потискивали су у други план етничко (германско) порекло Франака и улогу типично германских институција у развоју француске нације и државе.⁴⁶⁹ Сличан мит о културној супремацији латинске културе егзистирао је у оквиру идеолошког система Салазарове Националне уније у Португалу. Према овом миту модерни Португалци су директни сукцесори античког племена Лузитанаца – древног народа ратника који се најдуже одупирао римској окупацији.⁴⁷⁰ Са покрштавањем Лузитанаца и њиховим

⁴⁶⁴ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 109-110

⁴⁶⁵ У листу *Независност* – гласилу организације Прудонов круг која се налазила под патронатом Француске акције сарађивали су Сорел, Ле Бон и Парето – три кључна мислиоца левичарске провинијенције који су први пласирали идеју о миту као мобилизационом средству модерне политике. (Види - Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 84-85)

⁴⁶⁶ *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 102

⁴⁶⁷ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 134

⁴⁶⁸ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 134

⁴⁶⁹ Теорију о латинској цивилизацији идеолози Француске акције преузели су из дела историчара Фистела де Куланжа који је негирао германско порекло модерних Француза уместо тога означавајући као њихову претечу античке Келте- Гале. (Види - Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 68)

⁴⁷⁰ Antonio de Figueiredo, *Portugal: Fiftu Years of Dictatorship*, London 1975, str. 57-58

уклапањем у оквире латинске цивилизације настаје португалска нација – ентитет јединствен у Европи и свету по томе што се њене границе не мењају пуних осамсто година.⁴⁷¹ Судбина (тј историјска мисија) португалске нације била је да прошири хришћанску веру и латинску цивилизацију широм света – што је и извршено у доба великих колонијалних освајања.⁴⁷² Италијански фашизам конструисао је мит о модерној Италији као директном сукцесору Римског Царства државне творевине у оквиру којих су дефинисана основна културна и политичка достигнућа антике.⁴⁷³ Као што је Римско Царство обликовало модерну Европу тако је и његовом сукцесору - фашистичкој Италији суђено да револуционарном реинтерпретацијом модерних западноевропских вредности поведе Стари континент у ново доба просперитета.⁴⁷⁴ Овај мит ослањао се на волшебне историјске конструкције о постојању етничког, културног и политичког континуитета од Ромула до Рисорђимента на простору Апенинског полуострва и њему гравитирајућих области.⁴⁷⁵ У складу са овом поставком фашистички режим неговао је култ Romanita (вечног Рима) кроз обнову архитектонских споменика у престоници и прославу хиљадугодишњицев доласка на власт Цезара Августа.⁴⁷⁶ Негативан став према расистичким теоријама усмерио је фокус фашистичког мита Romanita ка идолатрији концепта државе а не етничитета.

Успон немачког националсоцијализма у чијим идеолошким фундаментима се налазио мит о Аријевској раси довео је у другој половини 30-тих година до популаризације расног мита међу европским фашистичким покретима. Европски фашистички покрети настали на подручју Северне Европе и Скандинавије - попут Национал социјалистичке партије Данске⁴⁷⁷ и Насијонал Самлинга Видкунга Квислинга⁴⁷⁸ усвојили су мит о Аријевској раси перцепирајући становништво својих земаља као интегрални део аријевског расног корпуса. У свом политичком манифесту под насловом *Russland und wir* (Русија и ми) Квислинг је изложио теорију о Нордијској раси као ексклузивном носиоцу цивилизације и прогреса на простору Северне Европе наводећи попут Хитлера кључну улогу нордијских елемената у

⁴⁷¹ Charles F. Delzell, *Mediterranean Fascism 1919 - 1945*, New York 1970, str 336

⁴⁷² Stephen J. Lee, *The European Dictatorships 1918-1945*, London 1987, str. 226

⁴⁷³ Као Сорелов ученик Мусолини је дефинисао мит као практично оруђе политике - скуп уверења (не обавезно тачних!) који инспирише људе у остварењу заједничког циља. (Види - *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 102)

⁴⁷⁴ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914- 1945*, Wisconsin 2003, str. 217

⁴⁷⁵ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str.109-112

⁴⁷⁶ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914- 1945*, Wisconsin 2003, str. 217

⁴⁷⁷ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914- 1945*, Wisconsin 2003, str. 307

⁴⁷⁸ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914- 1945*, Wisconsin 2003, str. 308

стварању средњовековне руске државе и позивајући на крсташки поход Нордијаца против бољшевичког режима у СССР.⁴⁷⁹ И ван германогоних земаља мит о Аријевској раси инспирисао је идеологе појединих фашистичких покрета да конципирају сопствене националне (расне митове) Под утицајем мита о Аријевској раси са којим се упознао током својих студија у Немачкој Корнелије Зелеа Кодреану вођа и главни идеолог Гвоздене гарде конструисаће национални мит румунског народа. Према Кодреану Румуни су представљали аутохтоно становништво – директне сукцесоре античких Дачана. По узору на Аријевску теорију Кодреану је сматрао да између румунске земље и њеног аутохтоног становништва постоји мистична веза чије угрожаваће (евентуални губитак територија) би значило повреду божанског поретка на земљи.⁴⁸⁰ У Мађарској се током 20-тих година унутар кругова присталица националсоцијализма и чланства иредентистичких организација (попут Пробуђених Мађара) формирао мит о Туранској раси. Присталице овог мита веровале су да Мађари представљају директне сукцесоре древне Туранске расе (сродне Турско-алтајској раси) у чије претке су убрајали античке Сумере, Египћане и Персијанце. Као посебан куриозитет присталице ове теорије истицале су да је и Исус Христ припадао туранској раси.⁴⁸¹ Ову теорију уобличио је половином 30-тих година Ференц Салаши вођа и идеолог Стреластих крстова постављајући је као фундамент идеологије “хунгаризма.”⁴⁸² Салаши је сматрао да Мађари као европски народ азијског порекла имају историјску мисију да успоставе културну и политичку сарадњу између Европе и Азије и да као такви представљају равноправног партнера Аријевској раси са којом ће заједнички обликовати политичку карту нове Европе.⁴⁸³

⁴⁷⁹ *Fascism in Europe* (edit by S. J. Woolf), New York 1981, str. 228-230

⁴⁸⁰ Корнелије Зелеа Кодреану, *Мојим легионарима (Гвозденој гарди)*, Београд 2002, стр. 28, 33-34

⁴⁸¹ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 203, 206

⁴⁸² Philip Morgan, *Fascism in Europe 1919- 1945*, London 2003, str. 77

⁴⁸³ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 272

II 2. а) Мит о Аријевској раси

Мит о постојању расе (народа) Аријеваца представљао је идејни фундамент идеолошког корпуса Национал социјалистичке радничке партије Немачке (NSDAP). Идеја о постојању Аријевског народа (расе) која представља главног носиоца духовног и техничког прогреса човечанства представљала је продукт специфичних политичких околности у којима су се немачке државе нашле на прагу модерног доба. Француска револуција и Наполеонове армије донеле су у разједињено Римско царство немачког народа нове идеје нације и државе.⁴⁸⁴ Да би мобилисале шире масе за пружање активног отпора француским завојевачима пруске власти, под идејним вођством пруског министра Карла фон Штајна, апеловале су на интелектуалне раднике да својим делима допринесу стварању осећаја националног јединства и солидарности међу политички разједињеним становништвом немачког царства.⁴⁸⁵ Филозоф Јохан Готлиб Фихте (1762-1814) био је први међу немачким интелектуалцима који се одазвао овом апелу и у свом делу *Обраћања немачком народу* поставио основе историјске конструкције која ће представљати интелектуалну подлогу мита о Аријевцима. Узевши са своју главну референцу дела *Геманија* и *Анали* античког римског историчара Тацита Фихте је поставио аналогију по којој су римски завојевачи – овог пута у лику њихових романских сукцесора Француза поново насрнули на слободу немачког народа чији су претци под Арминијем успешно сузбили њихову навалу у првом веку нове ере. Фихтеова поставка да су модерни Немци директни сукцесори античких германских племена поставила је основе теорије о аутохтоности немачког народа на просторима између Рајне и Елбе. Поред тога идеализовани опис обичаја, моралних особина и физичких карактеристика античких Германа дали су упориште за Фихтеов став о супериорности Немаца над њиховим окупаторима.⁴⁸⁶ У средишту ових смелих псеудо научних конструкција налазио се Фихтеово непознавање специфичних околности у којима је настало Тацитово дело. Наиме, Тацит који је био присталица републиканског уређења у својим делима је на посредан начин излагао критици царски режим Августа

⁴⁸⁴ Сваки поремећај унутар друштва (економска криза, револуција, рат) који доводи у питање место и улогу појединца и изазива опште осећање несигурности и страха. Политички митови настали су (између осталог) из потребе да се услед великих друштвених промена редифинише место и улога појединца у друштвеном систему. Будући да фундамент сваког мита представља интерпретацију прошлих догађаја у драматичном и романтизованом тону безвремене истине (са фокусом на њихов значај у садашњости) он својим конзументима обезбеђује осећај сигурности успостављајући континуум између прошлости, садашњости и будућности. (Види - Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 30)

⁴⁸⁵ Кнох Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 48-50

⁴⁸⁶ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 67

и његових наследника. У функцији те критике Тацит је у својим делима дао измаштану тј идеализовану слику германских племена која живе у слободи и демократији и чије припаднике кресе високе моралне карактеристике да би на заобилазан начин указао на политички и морални суноврат које је римско друштво доживело у режиму Августове монархије. Поред псеудо научних аналогича Фихте је у свом делу трасирао и правце за даљи развој Аријевске теорије указујући на то да су само модерни Немци одржали свој јединствени германски језик који се развијао аутохтоно без туђинских утицаја и који је као такав један од главних показатеља националног јединства. По завршетку Наполеонових ратова Фихтеове конструкције су добиле нов замах 1819 г. оснивањем Друштва за старију немачку историју под покровитељством министра Карла фон Штајна. У рад овог друштва чији је примарни циљ било објављивање писаних извора везаних за историју немачког народа били су укључени најпознатији немачки интелектуалци попут Гетеа, браће Грим, Вилхелма фон Хумболта и Карла Фридриха Ајхорна.⁴⁸⁷ Ослањајући се на Фихтеове конструкције и рад филолога Фридриха фон Шлегела који је у делу *О језику и мудрости Индијца* (1808. г)⁴⁸⁸ открио да се санскрит налази у основама грчког, латинског, персијског и немачког језика друштво је као споменике немачке културе означило све текстове написане на просторима на којима су живели, населили се или владали народи који су говорили германским језицима.⁴⁸⁹ На тај начин етнички простор и државна традиција Немаца били су проширени на територије које су далеко превазилазиле обухват Римског царства немачког народа Присвојивши средњовековне писане споменике Франака, Источних и Западних Гота, Фриза, Бургунда, Лангобарда и Вандала сарадници Друштва за старију немачку историју поставили су теоријску основу за идеје о Аријевцима као динамичним покретачима европске цивилизације и утемељивачима европских држава. И ако већина интелектуалаца који су учествовали у овом пројекту није припадао редовима радикалних националиста, њихове проблематично утемељене поставке и погрешне закључке усвојили су појединци и организације чији је рад резултирао успостављањем теорије о постојању јединствене Аријевске расе и њеној специфичној улози у историји човечанства.

⁴⁸⁷ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 54-55

⁴⁸⁸ Хедер Прингл, *Хитлеров велики план: Хитлерови научници и холокауст*, Београд 2013, стр. 39-40

⁴⁸⁹ Robert Wald Sussman, *The Myth of Race: The Troubling Persistence of an Unscientific Idea*, London 2014, str. 37

Коначан облик теорије о Аријевској раси поставио је аустријски књижевник мистичар Гвидо фон Лист (1848-1919) који је 1903 г. у Бечу окупио око себе групу следбеника са којом је разрађивао теорије о постојању древне Аријевске расе носиоца људске цивилизације и улози немачког народа у модерној Европи као биолошког сукцесора древних Аријеваца.⁴⁹⁰ Састанцима ове групе је присуствовао и Адолф Хитлер који ће петнаест година касније у свој политички програм уградити велики број идеја из корпуса аризофије (псеудонаука “о мудрости Аријеваца“).⁴⁹¹ Најпознатији међу настављачима Листовог учења био је аустријски свештеник и окултиста Јерг Ланц фон Либенфелс (1874-1954) који је издавао лист *Остара* у коме је промовисао аризофске идеје. Према сведочењима савременика Адолф Хитлер је био пасионирани читалац⁴⁹² фон Либенфелсовог листа.⁴⁹³ Аризофске идеје су биле присутне и у Немачкој у идеологији Немачког реда Теодора Фрича и окултног друштва Туле (оснивање друштва Туле представљало је обнову рада Немачког реда под новим именом). Истакнути чланови друштва Туле били су оснивач Национал социјалистичке радничке партије Немачке (NSDAP) Антон Дрекслер и Хитлеров политички ментор књижевник Дитрих Екарт.⁴⁹⁴ Мит о Аријевској раси у домену реал-политике први је на прелазу из 19. у 20. век пласирао Георг Ритер фон Шенерер који је око овог мита конципирао идеологију своје политичке организације Свенемачки савез. И ако је Шенерерова политичка креација остала на маргинама политичког живота Хабзбуршке монархије, мит о Аријевској раси послужио је као велика инспирација Адолфу Хитлеру који ће десет година касније актуелизовати овај мит постављајући га као окосницу идеологије NSDAP.

Теорија о постојању Аријеваца и модерним Немцима као њиховим директним сукцесорима, представљала је једну од носећих тема Хитлеровог *Мајн Кампфа* пропагандно-теоријског дела у коме су изложени фундаменти нацистичке идеологије. У поглављу под називом *Народ и раса* Хитлер је поставио аксиом да су целокупна достигнућа људске културе у домену уметности науке и технике ексклузивни продукт

⁴⁹⁰ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 110

⁴⁹¹ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр.185

⁴⁹² Велики број аутора савремене историографије слаже се у оцени да је Хитлер имао посебну наклоност за теорије које су се налазиле у оштром сукобу са званичним токовима академске науке. Потпору за формирање својих ставова налазио је углавном у брошурама и памфлетима у којима су псеудо научници оспоравали званичне теорије и излагали своје егзотичне хипотезе. (Види- Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2005, стр. 15)

⁴⁹³ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914- 1945*, Wisconsin 2003, str. 59

⁴⁹⁴ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 194-195, 196

Аријеваца.⁴⁹⁵ У наставку поглавља Хитлер је на доста непрецизан и уопштен начин описао Аријевце као древни народ (расу) високих психо-физичких⁴⁹⁶ квалитета који је у својим освајачким походима покорио цео Евро-Азијски континент намећући покореним народима своју културу и обичаје. Цивилизације које су основали Аријевски освајачи у долини Инда, Иранској висоравни, Месопотамији, Грчкој и Италији напредовале су и развијале се све док мешовити бракови између Аријеваца и покорених народа нису уништили креативни потенцијал освајача. Услед расног мешања државне творевине Аријеваца су опадале и временом нестајале постајући или плен нових освајача или нестајући у унутрашњој анархији.⁴⁹⁷ Као последњи бастион Аријевске расе и цивилизације Хитлер је означио Немачку и немачки народ а као свој главни политички циљ поновно уздицање Аријевске расе и цивилизације кроз организацију Немачке на принципима национал-социјалистичке идеологије. Хитлерове историјске конструкције о Аријевској раси развио је Алфред Розенберг, прибалтички Немац који је после Фирера сматран за главног идеолога национал-социјалистичког покрета. У свом делу *Мит двадесетог века: Процењивање духовно-интелектуалних сучељавања нашег доба*, које је представљало покушај да се главне идејне поставке национал-социјализма споје у кохерентан идеолошки систем, Роземберг је дао детаљан преглед историје Аријеваца. Почетак аријевске историје Роземберг је сместио у митску Атлантиду која се према њему налазила на подручју Северног пола. Ову митску острвску краљевину насељавао је народ високих моралних интелектуалних и физичких квалитета које је Роземберг именовао као Аријевце-Нордијце-Германе.⁴⁹⁸ Из непознатог разлога (можда су биле у питању климатске промене) Аријевци су у широком временском опсегу покренули три велика колонизаторско-освајачка таласа у правцу југа и истока. Први талас који је покренут у доба праисторије довео је Аријевце до простора Индије, Месопотамије, Блиског Истока и Северне Африке. Аријевско покоравање локалних народа на овим просторима довело је до настанка Аријевске цивилизације у Индији, Персијске у Ирану, Египатске у долини Нила и

⁴⁹⁵ Адолф Хитлер *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 193

⁴⁹⁶ За разлику од социјалдарвиниста – који су истицали императив биолошких квалитета Хитлер је сматрао да су главни квалитети Аријевске расе њене моралне карактеристике – изражени алтруизам и спремност за подношење жртве за добробит заједнице. (Види -Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2005, стр. 192-193)

⁴⁹⁷ Идеју о расном мешању као главном узроку пропасти аријевских цивилизација Хитлер је преузео из корпуса идеја Артура Гобиноа као и немачког антрополога Ојгена Фишера. (Види- Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 105)

⁴⁹⁸ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века: Процењивање духовно-интелектуалних сучељавања нашег доба*, Београд 2013, стр. 27

Берберске у Магребу.⁴⁹⁹ Ове аријевске државне творевине дале су човечанству његова прва цивилизацијска достигнућа: установу државе, екстензивну пољопривреду и први монотеистички систем у лику персијског учења о Ахура Мазди. По матрици коју је поставио Хитлер, Роземберг је као виновника пропасти ових цивилизација означио расно мешање између ратничке аристократије Аријеваца и покореног становништва које је аутор означавао синтагмом Левантинско-Семитска или Азијска раса.⁵⁰⁰ У другом тласу инвазије која је започела око другог миленијума пре нове ере Аријевски ратници из Атлантиде продрли су на југ Балканског и Апенинског полуострва. Роземберг прави смелу конструкцију тврдећи да су хеленска племена која званична историја назива Ахајцима, Еолцима, Дорцима и Македонцима заправо Аријевски освајачи из Атлантиде. Поред тога Роземберг је и рану римску цивилизацију из доба краљева такође приписао доласку мање групе Аријевских освајача међу Италска племена. Аријевци под именом Хелена и Римљана дали су европској култури њене основне постулате, филозофију, уметност, политичку доктрину демократије и установу римског права.⁵⁰¹ Усвајање римског поздрава и стегова (који су ношени испред сваког Гауа на партијским митинзима) идеолози национал социјализма давали су омаж “аријевском“ Римском царству.⁵⁰² Аријевске цивилизације створене у другом тласу водиле су огорчене борбе са Левантинско-Семитском расом оличеном у државама Пелзага, Етрураца, Феничана и Јевреја,⁵⁰³ да би на послетку поклекле под њиховим расним и културним утицајима на прелазу из античког доба у рани средњи век.⁵⁰⁴ Крај античког доба доноси трећи и последњи талас инвазије Аријеваца из Атлантиде. Под именом германских племена Гота, Франака, Саксонаца, Вандала, Алемана и Бургунђана аријевски освајачи руше Римско Царство којим владају дегенерисани потомци њихових предходника из другог таласа инвазије, и на његовим рушевинама оснивају државе које ће (уз мање измене) дефинисати политичку карту модерне Европе. Услед низа историјских околности, али у првом реду негативних културних и расних утицаја

⁴⁹⁹ Потпору за ову теорију Роземберг је пронашао у истраживањима немачког филолога и оријенталисте Макса Милера (1823-1900) који је 1859 г. лансирао нетачну хипотезу о племену Аријеваца које је у праисторији извршило велики освајачко-колонизаторски поход на простору од Ганга до Лоаре. (Види - Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 105)

⁵⁰⁰ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века: Процењивање духовно-интелектуалних сучељавања нашег доба*, Београд 2013, стр. 28-34

⁵⁰¹ David B. Dennis, *Inhumanites: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2015, str.127

⁵⁰² David B. Dennis, *Inhumanites: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2015, str.137

⁵⁰³ Тезу о миленијумској борби између Аријеваца и Семита од чијег исхода зависи судбина човечанства Роземберг је преузео из корпуса идеја француског публицисте и антисемитског теоретичара Едуара Дримона. (Види - Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 106)

⁵⁰⁴ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века: Процењивање духовно-интелектуалних сучељавања нашег доба*, Београд 2013, стр. 35-52

Левантинско-Семитске расе, политички и цивилизаторски утицај Аријеваца је постепено замирао у рубним деловима Европе, најпре у романским земљама попут Португалије, Шпаније, Француске и Италије, а затим и у Енглеској, Холандији и осталим земљама насталим на темељима варварских краљевстава средњег века. Као последњи бастион Аријевске цивилизације и расе остала је Немачка и поједине немачке енклаве распршене широм европског континента.⁵⁰⁵ Хитлер и Роземберг слагали су се у оцени да је процес декомпозиције Аријевског народа далеко одмакао под утицајем многобројних фактора из домена спољне и унутрашње политике. Поставивши аксиом да су Аријевци једини носиоци прогреса човечанства они су све силе које се супродстављају уједињењу и јачању Аријевског народа означили као ретроградне анти-цивилизацијске и елементарно деструктивне стварајући манихејску слику света о чијој судбини одлучује борба добра и зла. Као главни фактори који ометају уједињење Аријевског народа у једну кохерентну целину означени су спољни непријатељи, у првом реду Француска и СССР, и унутрашњи непријатељи – потомци Левантинско-Семитске расе тј. Јевреји и њихови идејни продукти – католицизам и марксизам. Митски и псеудо научни поглед на праисторију и историју људског рода који су Хитлер и Роземберг представили као званичну идеологију NSDAP о постојању Аријевске нације и цивилизације био је заснован на низу анахроних и не-научних спекулација из домена историје и антропологије који су коришћени као докази за опскурне теорије поникле у круговима окултних и мистичних друштава.⁵⁰⁶ Након доласка на власт, идеолози NSDAP направили су прве кораке у правцу прибављања научног кредибилитета за своје идеолошке конструкте. Почетком 1935 г. најближи Хитлеров сарадник, рајхсфирер СС Хајнрих Химлер оснива научни институт Аненербе (Наслеђе предака) који је окупио преко стотину научника из области археологије, антропологије, етнологије, филологије, биологије, зоологије, медицине и историје. Главни циљ рада ове институције било је прибављање и популаризација нових научних доказа о постојању и богатој историји Аријеваца од праисторије до модерних времена.⁵⁰⁷ На челу Аненербеа налазио се испрва филолог (и контраверзни праисторичар) Херман Вирт, да би га на том месту након 1937 г. заменио ректор универзитета Лудвиг-Максимилијан др Валтер Вуст етаблирани немачки лингвиста и културолог. Остатак особља института представљало је бизарну мешавину научника са

⁵⁰⁵ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века: Процењивање духовно-интелектуалних сучељавања нашег доба*, Београд 2013, стр. 67-90

⁵⁰⁶ *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 102

⁵⁰⁷ M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 64-65

респектабилним кредибилитетом у оквирима европске и светске научне заједнице попут класичара Франца Алтхајма и зоолога Ернста Шафера, академица-каријериста који су ову институцију и њене псеудонаучне активности користили као прилику за друштвену самопромоцију попут етнолога Ијра фон Гронхагена и историчара Волфрама Сиверса и шарлатана попут Карла Марије Вилгута пензионисаног пуковника аустријске војске, алкохоличара, психијатријског болесника и самопрокламованог стручњака за рунско писмо.⁵⁰⁸ Под патронатом SS, располажући неисцрпним фондовима нацистичке Немачке особље Аненербеа предузело је осам научних експедиција на подручија Скандинавије, Канарских острва, Француске, Југославије, Грчке, Либије, Палестине, Ирака и Тибета у (узалудном) настојању да прибави релевантне научне доказе који би обезбедили легитимитет фантазмагоричној теорији нацистичког вођства о пореклу, историји и цивилизацијској улози имагинарних Аријеваца. Једини опипљиви резултати ових подухвата биле су нове псеудонаучне теорије – непатворене којештарије о Арктику као колевки људског рода, Канарским острвима као делу потонуле митске Атлантиде, индијској касти брамана као сукцесору аријевских освајача и аријевској цивилизацији у Боливији која је стара милион година.⁵⁰⁹ Конструкције Химлерових штићеника окупљених у институту Аненербе су понекад биле до те мере у колизији са здравим разумом да је сам Хитлер у неколико наврата осетио потребу да се у јавним наступима огради од рада ове институције.⁵¹⁰

Да би својим псеудонаучним конструкцијама прибавили извесну дозу легитимитета и рационалног упоришта идеолози NSDAP су преко партијске штампе и других средстава јавног информисања промовисали став да су многе значајне личности из западноевропског и немачког културног миљеа биле присталице и поборници аријевске теорије. Поред покушаја да своје упориште пронађу у политичким ставовима личности из ближе прошлости попут уметника окупљених унутар Бајројтског круга – нарочито композитора Рихарда Вагнера⁵¹¹ (који је доиста у појединим тачкама својих политичких уверења кореспондирао са идеологијом NSDAP), идеолози национал социјализма су током времена почели да откривају претече и пророке

⁵⁰⁸ Хедер Прингл, *Химлеров велики план: Химлерови научници и холокауст*, Београд 2013, стр. 52-53,58,70,81,92-94,100,137-138

⁵⁰⁹ Хедер Прингл, *Химлеров велики план: Химлерови научници и холокауст*, Београд 2013, стр. 23,106-107,120-122,136,153-160, 163-167

⁵¹⁰ Хедер Прингл, *Химлеров велики план: Химлерови научници и холокауст*, Београд 2013, стр. 50-51, 90-91,

⁵¹¹ David B. Dennis, *Inhumanites: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2015, str. 35

националсоцијалистичке идеологије у дубокој прошлости европског континента. Тако су се на странама главног партијског гласила NSDAP *Volkischer Beobachter* појављивали чланци у којима су аутори апострофирали великане европске културе попут Хорација, Лутера, Леонарда, Микеланђела, Дантеа, Рембранта, Шекспира Дирера, Гетеа, Бетовена, Кјеркергора и Ничеа као присталице аријевске теорије тј. утемељиваче и “пророке“ идеологије националсоцијализма.⁵¹² Служећи се фалсификатима, маштом и селективним цитирањем идеолози NSDAP су на сваки начин покушавали да ове личности различитог етничког и културног порекла које су раздвајали векови и епохе уклопе у сопствени идеолошки оквир не обазирајући се на многобројне нелогичности које је ова ирационална амбиција производила. Као један од многобројних парадокса који су произашли из ове амбиције може се навести инаугурација Фридриха Ничеа као “аријевца“ и “филозофа националсоцијализма“ при чему су аутори ове конструкције “занемаривали“ чињеницу да је Ниче био словенског (пољског) порекла и да је свој живот завршио у установи за ментално здравље као тежак психички болесник.⁵¹³

Конструкције и спекулације које су у конструисању Аријевске теорије изнели идеолози националсоцијализма наишле су на широко неодобравање и подсмех европске стручне јавности која их је окарактерисала као производ незнања, шарлатанства и демагошке пропаганде.⁵¹⁴ Оно чега савремени критичари нису били свесни било је да се иза фасаде опскурних теорија и симплицифистичких манихејских поставки налазе врло реални политички мотиви и конкретни циљеви.⁵¹⁵ Мит о Аријевској раси представљао је платформу на основу које је NSDAP понудио конкретна решења за многобројне политичке проблеме Вајмарске републике. Другим речима мит је давао рационално оправдање за максималистичке политичке циљеве и радикалне методе NSDAP. Постављајући се као ексклузивни носилац знања о Аријевском народу, његовој историји и светској мисији вођство NSDAP је захтевало успостављање бескомпромисног националног јединства.⁵¹⁶ Овај захтев представљао је децидирану негацију државо-правних и културних традиција немачког народа, аксиома

⁵¹² David B. Dennis, *Inhumanites: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2015, str. 17, 19, 21, 24, 30, 54, 56, 62, 250

⁵¹³ David B. Dennis, *Inhumanites: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2015, str. 252-260

⁵¹⁴ Хедер Прингл, *Хитлеров велики план: Хитлерови научници и холокауст*, Београд 2013, стр. 76-77

⁵¹⁵ Политички мит као идејни конструкт служи у првом реду као оруђе за постизање конкретних циљева које дефинише његов творац. (Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 19, 38)

⁵¹⁶ Творац политичког мита ужива статус “(прво) свештеника нове ирационалне и мистичне религије“ а безвремена и апсолутна истина коју открива мит постаје привилегија упућених који стичу статус пророка. (Види -Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 35, 60)

модерне науке и савременог схватања политике. То је је у пракси значило успостављање монопола нацистичке партије над политичким и друштвеним животом Немачке, трансформацију федералног уређења Вајмарске републике, елиминацију сепаратистичких тенденција у Баварској и Рајнској области и постављање империјалистичких циљева у домену спољне политике. Парламентаризам, политичке партије као и идеологије марксизма и социјализма апострофиране су као страни утицаји који опструирају јединство Аријевске расе и који као такви немају место у Немачкој под влашћу NSDAP. По истој матрици незавидни спољнополитички положај Вајмарске Немачке представљен у контексту миленијумског сукоба Аријеваца и њихових опонената из Левантско-Семитског (Азијског) етничког корпуса. Губитак и окупација појединих немачких територија од стране европских држава заправо су покушај ретроградних сила да одузму Аријевском народу његове матичне територије чиме се у питање доводи опстанак људске цивилизације. Исто тако тежње NSDAP да немачке границе прошире далеко ван опсега оних из 1914 г. и успоставе војну хегемонију над европским континентом нису продукт жеље за доминацијом над другим народима из себичних-економских мотива већ неопходни корак за опстанак цивилизованог човечанства.⁵¹⁷

⁵¹⁷ Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 106

II 2. б) Теорија интегралног југословенства

И ако се у штампаним гласилима ОРЈУНЕ и јавним наступима њеног вођства не могу наћи директна преузимања идејних поставки NSDAP о постојању Аријевског народа (расе) анализом ових материјала могу се успоставити јасне идејне паралеле између аријевског мита и конструкта интегралног југословенства. Попут мита о Аријевцима интегрално југословенство настало је услед специфичних историјских околности комбинацијом псеудо-научних конструкција из домена историје и филологије иза којих су се крили како наивни идеализам тако и реал-политички мотиви. Корени идеје о постојању јединственог југословенског народа налазили су се у специфичним политичким околностима које су владале у јужнословенским провинцијама Хабзбуршке монархије у првим деценијама 19 в. Продор Наполеонових армија на територију Хабзбуршке монархије је, као и у Немачкој, довео до рецепција револуционарних идеја о нацији и држави.⁵¹⁸ Ове идеје наишле су на широк одзив у редовима не-немачког становништва Дунавске монархије, нарочито на простору њених угарских и јужнословенских области које су у краћем временском периоду (1806-1814) егзистирале у склопу Француског Царства⁵¹⁹ као Илирске провинције.⁵²⁰ На простору провинција насељених српским и хрватским становништвом које су се нашле под притиском пробуђеног немачког и мађарског национализма 30-тих година 19 в. настаје културно-политички илирски покрет. Вође овог покрета били су хрватски интелектуалци попут Људевита Гаја, Фрање Рачког и Јураја Штросмајера који су као једину ефикасну меру против мађаризације видели културно и политичко повезивање свих јужнословенских народа у оквирима Хабзбуршке монархије.⁵²¹ Услед неповољне политичке климе, деловање и успех илирског покрета ограничили су се на успостављање културне сарадње између српских и хрватских интелектуалаца чије је врхунско достигнуће представљало склапање Бечког договора којим је ударен темељ стварању јединственог српско-хрватског језика и књижевности. Јачање револуционарног национализма у угарским провинцијама добило је свој конкретни

⁵¹⁸ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 168-170

⁵¹⁹ Кључну улогу присуства идеја и институција револуционарне Француске у процесу формирања идеологије интегралног југословенства истакао је у својој брошури *Победа Југославије* Богумил Вошњак члан предратне Југословенске националистичке омладине и касније један од идеолога Југословенске Акције. (Види- Богумил Вошњак, *Победа Југославије: Националне мисли и предлози*, Београд 1931, стр. 95-102)

⁵²⁰ Фердо Шишић, *Југословенска мисао: Историја југословенског народног уједињења и ослобођења од 1790-1918*, Београд 1937, стр.22-23, 30-31, 42,50-56

⁵²¹ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр. 71, 75-76

облик у Мађарској побуни 1848. г. која је резултирала претварањем јужнословенских провинција у бојно поље на коме су се сукобили бечки универзални монархистички империјализам и мађарски револуционарни национализам.⁵²² Оба идеолошка система и њихови протагонисти вршили су притисак на јужнословенско становништво да заузме страну у овом сукобу тј. да помогне рестаурацију наднационалног феудализма или се прикључи концепту мађарске политичке нације.⁵²³ Као одговор на овај притисак унутар интелектуалних кругова јужнословенског становништва на бази претходних достигнућа илирског покрета настаје идеја о сарадњи јужнословенских народа која је требала да послужи као политичка платформа за културну и политичку еманципацију јужнословенских народа у оквиру Хабзбуршке монархије. Предводник ових интелектуалних кругова био је католички бискуп Јурај Штросмајер који је формулисао нову политику сарадње јужнословенских народа. Као хабзбуршки лојалиста Штросмајер (који је потицао из кроатизоване немачке породице из Осијека) видео је будућност јужнословенских народа у оквиру Хабзбуршке монархије и католичког културног обрасца.⁵²⁴ Према његовим замислима Хабзбуршку монархију је требало преуредити на бази федерализма. У оквиру једне од федералних јединица са центром у Загребу били би окупљени сви јужнословенски поданици монархије и она би територијално обухватала просторе Хрватске, Славоније, јужне Угарске (Војводине) Далмације, БиХ и Срема. Штросмајерова југословенска концепција почивала је на хрватској државној традицији и унионистичким амбицијама католичке цркве.⁵²⁵ Битно је напоменути да је Хабзбуршка династија у појединим периодима помагала илирски покрет намеравајући да искористи југословенску идеју као оруђе у борби са мађарским и немачким национализмом и руским претензијама на Балкану. Ово од Хабзбурга подржано југословенство било је део шире политичке концепције тзв. аустрославизма која је требала да измири идеју наднационалне монархије са националним покретима словенских народа и обезбеди опстанак хабзбуршке доминације у Средњој Европи.⁵²⁶ Са друге стране у независној Кнежевини Србији 1844 г. према замислима Адама Чарторијског, Франтишека Заха и министра унутрашњих послова Илије Гарашанина у

⁵²² Ален Тејлор, *Хабзбуршка монархија 1809-1918: Историја Аустријске царевине и Аустро-Угарске*, Београд 2001, стр.63-67,

⁵²³ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 211

⁵²⁴ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр. 155

⁵²⁵ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр. 155-156

⁵²⁶ Ален Тејлор, *Хабзбуршка монархија 1809-1918: Историја Аустријске царевине и Аустро-Угарске*, Београд 2001, стр.49,76-77

делу *Начертаније*, које је представљало нацрт спољнополитичких циљева српске државе, јављају се идеје стварања југословенске заједнице под предводништвом Србије.⁵²⁷ Идеје изнете у *Начертанију* добиле су свој практични израз током револуционарне 1848 г. када су се налету мађарског национализма заједнички успротивили војвођански Срби и хрватски бан Јелачић уз војну подршку Кнежевине Србије (добровољачки одред Стевана Книћанина).⁵²⁸

Слом мађарске побуне 1849 г. и рестаурација наднационалног монархистичког апсолутизма у Хабзбуршкој монархији на дуже време су деактуализовали југословенске концепције. Под крутим режимом Шварцембеговог и Баховог апсолутизма 1848-1949 г. Хабзбуршка династија се одрекла политике аустрославизма и спровела ригидну централизацију праћену универзалном германизацијом политичког и културног живота.⁵²⁹ Јужнословенски народи који су током мађарске побуне подржали династију били су револуирани реакционарном политиком Беча која је низом мера анулирала сва достигнућа њихове политичке и културне аутономије. Режим Баховог апсолутизма убрзо је окренуо све националне покрете против династије. Суочена са отпором немачких, мађарских, словенских и италијанских националиста, угрожена економском кризом династија је након пораза у рату са Пруском 1866 г. била приморана да потражи компромис са немачким и мађарским националистима који је резултирала аустро-угарском Нагодбом 1867 г. У пракси овај политички споразум октроисао је политичку доминацију Немаца и Мађара над осталим народима Дунавске монархије разграничивши сфере њиховог утицаја и дајући нацрт за будуће федеративно уређење Аустријске царевине. Нови систем дуалистичког уређења Хабзбуршке монархије имао је далекосежне последице на политички живот јужнословенских народа. Јужнословенско становништво Трста, Истре, Горице Штајерске, Крањске, Корушке и Далмације нашло се унутар Цислајтаније (Аустије) изложено политичкој доминацији и асимилационим тежњама Немаца, док су Јужни Словени из Транслајтаније (Угарске) - Хрватске, Славоније, Срема, Бачке и Баната били изложени истом третману од стране Мађара.⁵³⁰ Капитулација царске владе пред захтевима мађарског племства која је свој облик добила у Нагодби из 1868.г. дала је нови замах мађарском национализму. Подучени искуством из 1848. г. када су услед

⁵²⁷ Фердо Шишић, *Југословенска мисао: Историја југословенског народног уједињења и ослобођења од 1790-1918*, Београд 1937, стр.85-98

⁵²⁸ Владимир Торковић, *Историја Срба III*, Београд 1989, стр. 86-98

⁵²⁹ Алан Тејлор, *Хабзбуршка монархија 1809-1918: Историја Аустријске царевине и Аустро-Угарске*, Београд 2001, стр.96-102

⁵³⁰ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 155-156

асимилационистичке политике изазвали оружани отпор јужнословенских народа владајући кругови Угарске су уз формалну либерализацију става према мањинама у ширењу свог утицаја над јужнословенским становништвом монархије усвојили тактику изазивања раздора између Срба и Хрвата подржавајући екстремне националистичке опције унутар оба национална корпуса.⁵³¹ Ова тактика угарске владе показивала је добре резултате све до почетка прве деценије 20. века и појаве покрета Југословенске националистичке омладине (ЈНО). Овај покрет настао је у југословенским провинцијама Хабзбуршке монархије током прве декаде 20. века у склопу борбе Јужних Словена за националну и политичку независност. Настанак ЈНО био је резултат сукоба генерација унутар Српско-Хрватске коалиције. Званична политика коалиције била је да се парламентарним путем избори за одржање и проширење права јужнословенских народа у Аустро-Угарској монархији.⁵³² Притисак аустро-угарских власти (Фридјунгов и тзв. Велеиздајнички процес⁵³³) које су коалицију сматрале за политички израз јужнословенског иредентизма иза кога стоје експанзионистички планови Краљевине Србије приморале су вођство коалиције да заузме изразито лојалистички курс⁵³⁴ што је довело до радикализације ставова унутар редова млађих присталица и симпатизера.⁵³⁵ Изгубивши веру у сврсисходност парламентарне борбе у држави која се одрекла легитимизма радикализовани елементи из редова студената и средњошколаца започели су самоорганизовање у тајне групе и организације (Напредна хрватска омладина, Слобода, Млада Босна и Млада Далмација) окупљене око омладинских листова.⁵³⁶ Ове групе ујединиле су се 1911 г. у кровну организацију под именом Српско-хрватска напредна омладина (СХНО). Ова организација имала је изразито хетероген карактер и представљала је неформално устројену коалицију мањих омладинских група и кружока чији се идеолошки дискурс кретао у широком дијапазону од анархизма до национализма.⁵³⁷ Припадници ових група уједињених у СХНО поред многобројних идеолошких разлика заговарали су заједнички рад свих југословенских народа на националној и политичкој еманципацији од АУ монархије. Поједини чланови СХНО су преко Димитрија Митриновића члана

⁵³¹ Фердо Шишић, *Југословенска мисао: Историја југословенског народног уједињења и ослобођења од 1790-1918*, Београд 1937, стр.123-124,154-155

⁵³² Светозар Прибићевић, *Диктатура краља Александра*, Загреб 1990, стр. 15-16

⁵³³ Ален Тејлор, *Хабзбуршка монархија 1809-1918: Историја Аустријске царевине и Аустроугарске*, Београд 2001, стр.247-248

⁵³⁴ Светозар Прибићевић, *Диктатура краља Александра*, Загреб 1990, стр.280-282

⁵³⁵ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 227-228

⁵³⁶ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 524

⁵³⁷ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 525

удружења Слобода из Мостара посећивали Београд и тамо ступили у везу са главним протагонистом југоинтегралистичке идеје Јованом Скерлићем и другим знаменитим личностима из политичког живота Краљевине Србије (попут Милутина Димитријевића Аписа).⁵³⁸ Преко Милана Прибићевића и његове Јужнословенске револуционарне организације поједини чланови СХНО (Гаћиновић, Оскар Тартаља) успостављају директну везу са официрском организацијом Црна рука.⁵³⁹ Тријумф Србије у Царинском и Балканским ратовима 1912-1913 г. инспирисао је припаднике дела чланства СХНО да 1912 г. у Сплиту формирају организацију Југословенска националистичка омладина (ЈНО).⁵⁴⁰ Унутар ЈНО окупили су се најрадикалнији елементи омладинског покрета Владимир Черина, Оскар Тартаља, Нико Бартуловић, Чедомиљ Медини, Љубо Леонтић идр. Оснивачи ЈНО усвојили су Прибићевићеву и Скерлићеву тезу о постојању јединственог југословенског народа и за свој политички циљ истакли су уједињење југословенских провинција АУ са Краљевином Србијом која је била перцепирана као Југословенски Пијемонт. Југословенска националистичка омладина популарисала је своје идеје и циљеве преко листова *Вал* (Загреб, ур. Милан Маријановић), *Застава* (Сплит, ур. Оскар Тартаља), *Напредњак* (Шибеник, ур. Чедомиљ Медини), *Глас југа* (Љубљана, ур. Владислав Фабијанчић), *Југославија* (Праг, ур. Љубо Леонтић) и *Вихор* (ур. Владимир Черина). Све ове публикације су до 1914 г. забрањене од аустроугарских власти тако да идеје ЈНО нису оствариле већи утицај на јавно мњење.⁵⁴¹ Из идеја изложених на страницама листова овог покрета, наслоњен на унитаристичку тезу Прибићевића и Скерлића изникао је мит о постојању јединственог југословенског народа. За разлику од Прибићевића и Скерлића који су своје интегралистичке тезе темељили на рационалним потребама⁵⁴² реал политике идеолози ОРЈУНЕ су подлогу за своју теорију о постојању јединственог југословенског народа потражили у домену ирационалних псеудонаучних историјских конструкција. На тај начин једна реал политичка идеја је ирационалним образложењем добила облик мита. На почетне кораке у конструкцији овог мита наилазимо у публицистичком раду Милана Маријановића. Паралелно са радикализацијом ванпарламентарних активности Југословенске националистичке омладине пред само избијање Првог светског рата хрватски публициста и блиски сарадник омладине Милан Маријановић објавио је 1913

⁵³⁸ Иван Бошковић, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 23

⁵³⁹ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 539

⁵⁴⁰ Владимир Ћоровић, *Историја Срба III*, Београд 1989, стр. 205-206

⁵⁴¹ Иван Бошковић, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр.51-60

⁵⁴² *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 550

г. у Риједи кратку брошуру под насловом *Народ који настаје : Зашто настаје и како се формира јединствени Српско-Хрватски народ*. Ова брошура која је представљала компилацију чланака које је Маријановић објавио у београдском *Српском књижевном гласнику* током 1912 и 1913 г. изложиће идеје које ће постати фундаменти концепције интегралног југословенства.⁵⁴³ Ослањајући се на идеје чији се корени могу наћи у илирском покрету, списима хрватских интелектуалаца Штросмајера и Нодила и Гарашаниновом *Начертанију* Маријановић је изложио теорију по којој Срби и Хрвати чине један јединствен народ. Признајући успостављање два различита етничака и државна ентитета у доба Средњег века Маријановић је поставио смелу конструкцију да је Отоманско освајање, које је уништило српске и хрватске средњевековне државе и изазвало масивне миграционе покрете на балканском подручју, резултирало стварањем јединственог Српско-Хрватског народа.⁵⁴⁴ У свом даљем развоју новостворени јединствени народ нашао се стицајем историјских околности подељен између Хабзбуршке и Отоманске империје изложен на тај начин туђинским културним утицајима који су довели до стварања различитих културних идентитета који ипак нису угрозили његово етничко јединство. Туђински културни утицаји довели су према Маријановићу до стварања две опречне политичке културе унутар Српско-Хрватског народа. Хрватски део народа који се нашао под доминацијом феудалног Хабзбуршког царства наставио је своју борбу за еманципацију кроз легално-правне оквире услед чега је у њој учествовала само феудална елита док је већина становништва била искључена из тог процеса заузимајући временом све пасивнији став према националном питању. На тај начин национализам хрватског дела народа добио је конзервативни елитистичко-легитимистички карактер. Са друге стране, борба за еманципацију српског дела народа услед анархичног стања у Отоманској империји водила се кроз оружану борбу којој су учествовали широки народни слојеви оличени у сељаку ситносопственику који је паралелно са националном, спроводио и социјалну револуцију разбијајући окове феудалног поретка. На тај начин српски национализам добио је борбени и демократски карактер⁵⁴⁵ знатно ближи модерној верзији

⁵⁴³ Иван Бошковић, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 24-27

⁵⁴⁴ Милан Маријановић, *Народ који настаје: Зашто настаје и како се формира јединствени Српско-Хрватски народ*, Ријека 1913, стр 30, 50

⁵⁴⁵ Маријановићеве опсервације о “елитистичко-легитимистичком“ и “демократском“ карактеру национализма код Хрвата и Срба представљају заправо две различите дефиниције националног идентитета. Елитистичко-легитимистички принцип са својим коренима у средњевековној традицији припада корпусу тзв “елитистичког национализма“ (у коме само феудална елита представља нацију) док “демократски“ принцип почива на дефиницији нације као етничке заједнице језика и обичаја базираној

национализма од хрватског модела⁵⁴⁶. Покушавајући да оправда потпуно опречне ексклузивистичке националне концепције Срба и Хрвата у 19. веку оличене у идеји Велике Србије и Старчевићеве Велике Хрватске, Маријановић је поставио парадоксалну конструкцију по којој су и једна и друга концепција обухватале исте територије што је по њему био доказ да су идеолози великосрпских и великохрватских концепција заправо подсвесно уважавали етничко и територијално јединство Српско-Хрватског народа.⁵⁴⁷ Као главну кохезиону силу која пружа предуслове за коначана настанак јединственог Српско-Хрватског народа, Маријановић је означио империјалистичке амбиције Немачке и Аустро-Угарске које за крајњи циљ имају њихово запоседање Трста, Неума и Солуна. Маријановић је далековидо оцењивао да је германско угарски притисак најачи на потезу Славонија-БиХ-Јужна Далмација и да ће се на том коридору створити главно језгро српско-хрватског отпора.⁵⁴⁸ Након завршетка Првог светског рата део чланства Југословенске националистичке омладине обновио је ову организацију 1921. г. под именом Југословенска напредна националистичка омладина – ЈННО (након 1922 г. преименована у Организацију југословенских националиста - ОРЈУНА) задржавши њен програм и идеологију. Идеја о постојању јединственог Српско-Хрватског народа је остала главна идеолошка смерница овог покрета, са тима да је Маријановићева конструкција Српско-Хрватски народ замењена термином Југословенски народ у чије чланство су укључени и етнички Словенци и Бугари. Слично Маријановићу идеолози ОРЈУНЕ су се у поставци теорије о постојању јединственог југословенског народа позивали на политички легат илирског покрета⁵⁴⁹, бискупа Штросмајера⁵⁵⁰, Анте Старчевића,⁵⁵¹ Јована Скерлића⁵⁵² и Јована Цвијића.⁵⁵³ У свом настојању да докажу континуитет идеје југоинтегрализма идеолози ОРЈУНЕ занемаривали су чињеницу да су вође илирског покрета заправо деловале са позиција хрватског аутономизма позивајући се на хрватско државно право

на рационалистичкој филозофији. (Види -Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 46-47)

⁵⁴⁶ Милан Маријановић, *Народ који настаје: Зашто настаје и како се формира јединствени Српско-Хрватски народ*, Ријека 1913, стр. 6-8, 41

⁵⁴⁷ Милан Маријановић, *Народ који настаје: Зашто настаје и како се формира јединствени Српско-Хрватски народ*, Ријека 1913, стр. 12-16

⁵⁴⁸ Милан Маријановић, *Народ који настаје: Зашто настаје и како се формира јединствени Српско-Хрватски народ*, Ријека 1913, стр.46

⁵⁴⁹ Аноним, Ханао - Тај чир на нашем националном телу треба исећи, *Будућност* год I бр.2 30.12.1922

⁵⁵⁰ Аноним, Слава југословенском великану Штросмајеру, *Будућност*, год II, бр. 4 27. 1. 1923

Аноним, Први југословенски националиста, *Видовдан*, год II бр.13 6.2.1923

⁵⁵¹ Аноним, Јован Скерлић о Анти Старчевићу, *Будућност*, год II бр 21 26.5.1923

⁵⁵² Аноним Успомени Јована Скерлића, *Орјуна* (Загреб), год I бр5 16.5.1923

⁵⁵³ Аноним, Нова Генерација, *Орјуна* (Загреб), год I бр. 13 14.7.1923

и статус Хрвата као историјског народа Хабзбуршке монархије. Још већи парадокс представљало је њихово настојање да Анту Старчевића творца теорије ексклузивистичког хрватског национализма и главног противника југословенства прикажу као (додуше несвесног) југословенског националисту. Покушавајући да интегришу некохерентне ставове првих заступника југословенске идеје свом интегралистичком дискурсу, идеолози ОРЈУНЕ прибегавали су тенденциозном тумачењу њихове писане заоставштине и цитирању појединих изјава ван контекста. Маријановићеву теорију о постојању јединственог Српско-Хрватског народа прихватио је и разрадио првак Југословенске демократске странке (партије која је поникла на темељима Српско-Хрватске коалиције) Првислав Грисогоно⁵⁵⁴ у својој брошури под насловом *Савремена национална питања* која је изашла у Сплиту 1923 г. под покровитељством ОРЈУНЕ. За разлику од Маријановића који је говорио о Српско-Хрватском народу Грисогоно користи термин Југословенски народ у чији корпус је укључио и етничке Словенце. У овој брошури Грисогоно је тврдио да су разлике између Срба и Хрвата постојале само до њиховог доласка на Балкан.⁵⁵⁵ Сродност језика и народних обичаја омогућили су почетак процеса унификације два племена у јединствени југословенски народ.⁵⁵⁶ Овај процес успорило је примање хришћанства, тј подела до које је дошло приликом расцепа Цркве на православну и католичку.⁵⁵⁷ Османску инвазију аутор је тумачио као подстицајни фактор у процесу унификације југословенског народа јер је претња исламских освајача довела до приближавања свих балканских хришћана без обзира на њихове конфесионалне разлике.⁵⁵⁸ Грисогоно је наглашавао да је православна црква играла улогу чувара српске народне и државне традиције, док се католичка црква ставила у службу Хабзбурга и Мађара и тако олакшала продор негативних туђинских утицаја у западном корпусу југословенског народа.⁵⁵⁹ За разлику од Маријановића који је као главну препреку у успостављању југословенског јединства видео стране силе Аустро-Угарску и Немачку Грисогоно као главну препреку апострофира негативни утицај католичке (и у нешто мањој мери и православне) цркве и појединаца унутар српског корпуса који су остали везани за племенску свест.⁵⁶⁰ Као главн предуслов за довршење процеса унификације

⁵⁵⁴ За више информација о Грисогону види поглавље *Биографске слике*.

⁵⁵⁵ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр.3

⁵⁵⁶ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр. 5-7

⁵⁵⁷ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр. 12-14

⁵⁵⁸ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр. 10-11, 22-24

⁵⁵⁹ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр. 13,18

⁵⁶⁰ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр. 12-13

југословенског народа Грисогоно наводи деловање државних институција и стварање заједничког (југословенског) културног обрасца који ће срушити вештачке препреке које су страни фактори изградили међу југословенским племенима.⁵⁶¹ Коначни облик теорија о постојању јединственог југословенског народа добила је у брошури Фрање Малина *Југословенство кроз историју* која је објављена 1925 г. у оквиру издавачке куће Орјуне. Док су Маријановић и Грисогоно у својим теоријама (колико толико) уважавали одређене историјске чињенице признавајући постојање српског и хрватског културног идентитета, културних и државних традиција, Малин је у свом делу негирао да је икада постојала етничка, политичка или културна подвојеност између југословенских народа. Сви елементи који су раздвајали Србе, Хрвате и Словенце су од стране Малина квалификовани као производ (несрећног) стицаја историјских околности и завојевачких амбиција околних народа.⁵⁶² Као крунски доказ своје тврдње о постојању јединственог југословенског народа Малин је наводио примере средњевековних државних творевина Јужних Словена које су обухватале и српско и хрватско становништво.⁵⁶³ По Малиновим теоријама, које су се налазиле у директној колизији са основним принципима историјске науке, а које су касније развијане од стране орјунашких идеолога, хрватски владар Људевит Посавски, македонски цар Самуило, српски цар Душан Силни, босански краљ Твртко Котроманић и бугарски цар Симеон добили су ласкаву титулу првих југословенских владара чија је напредна национална визија трасирала развој југословенства.⁵⁶⁴ Позивајући се на историјску науку⁵⁶⁵ Малин је, попут твораца Аријевске теорије, заправо вршио њено прекрајање у циљу доказивања сопствених хипотеза. Тврдње да су средњевековни владари попут Људевита Посавског (810-823) базирали своје политичке планове на концепту нације (који је настао пуних хиљаду година касније у доба Француске револуције) речито су осликавале бескрупулозност орјунашких идеолога у стварању историјских конструкција. Битно је напоменути да је Малин први међу орјунашким идеолозима убројао и Бугаре међу племена јединственог југословенског народа, али је истовремено оцењивао да су се они под утицајема страних сила и злонамерних појединаца доста удаљили од југословенског етноса.⁵⁶⁶ Тврдње да и бугарски народ представља једно од

⁵⁶¹ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр. 24

⁵⁶² Фрањо Малин, *Југословенство кроз историју: Фрагменти*, Сплит 1925, стр. 8

⁵⁶³ Фрањо Малин, *Југословенство кроз историју: Фрагменти*, Сплит 1925, стр. 19

⁵⁶⁴ Фрањо Малин, *Југословенство кроз историју: Фрагменти*, Сплит 1925, стр. 19
Аноним, *Југословенска национална идеја, Победа* год I бр.15 19.11.1921

⁵⁶⁵ Фрањо Малин, *Југословенство кроз историју: Фрагменти*, Сплит 1925, стр. 12

⁵⁶⁶ Фрањо Малин, *Југословенство кроз историју: Фрагменти*, Сплит 1925, стр. 20

племена јединственог југословенског народа присутне су у многим чланцима орјунашких гласила попут *На Софију*,⁵⁶⁷ *Нове опасности*⁵⁶⁸ и др. Теорију о Бугарима као интегралном делу југословенског народа етаблирао је 1925. г. председник Директоријума ОРЈУНЕ Љубо Леонтић⁵⁶⁹ у чланку под насловом *Југославени-Јужни Словени-Југословени*. Уједињење бугарског племена са остатком југословенског народа Леонтић је представио као циљ који ће бити остварен после тријумфа идеологије интегралног југословенства у Краљевини СХС.⁵⁷⁰ Највећи допринос даљем развоју теорије о Бугарима као једном од племена јединственог југословенског народа дали су чланови скопљанског обласног одбора ОРЈУНЕ чланцима *Искрена реч*,⁵⁷¹ *Бугарска и Југославија*⁵⁷², *Зашто сам Југословен и за уједињење свих Јужних Словена*⁵⁷³ и *Мисија Јужносрбијанско-македонске Орјуне и Бугарско Југословенство*⁵⁷⁴ објављеним у свом гласилу *Југославија*. Тежња идеолога ОРЈУНЕ да упориште за своју теорију о постојању јединственог југословенског народа пронађу у домену псеудо-научних историјских конструкција⁵⁷⁵ упућује на рецепцију идејних решења из корпуса пангерманизма.⁵⁷⁶ Водећи идеолози ОРЈУНЕ попут Нике Бартуловића, Мирка Королије, Ћира Чичин-Шаина, Сибе Миличића стицали су своје образовање (и правили своје прве политичке кораке) у универзитетским центрима Хабзбуршке монархије попут Беча, Прага и Граца⁵⁷⁷ чијим политичким животом су у последњој деценији 19. и првој деценији 20. века доминирале присталице пангерманског покрета

⁵⁶⁷ Аноним, *На Софију, Орјуна* (Загреб) год. I бр.9, 14. јун 1923

⁵⁶⁸ Аноним, *Нове опасности, Орјуна* (Загреб) год. I бр.10, 21. јун 1923

⁵⁶⁹ За више информација о Љ. Леонтићу види поглавље *Биографске слике*

⁵⁷⁰ Љубо Леонтић, *Југославени – Јужни Словени – Југословени, Видовдан*, год IV бр.21, 30.5.1925

⁵⁷¹ Аноним, *Искрена реч, Југославија* (Скопље) год I бр.3, 28. фебруар 1927

⁵⁷² Аноним, *Бугарска и Југославија, Југославија* (Скопље) год I бр.5, 27. март 1927

⁵⁷³ Коста Пећанац, *Зашто сам Југословен и за уједињење свих Јужних Словена, Југославија* (Скопље) год I бр.7-8, 24.април 1927

⁵⁷⁴ Аноним, *Мисија Јужносрбијанско-македонске Орјуне и Бугарско Југословенство, Југославија* (Скопље) год I бр.10, 22. мај 1927

⁵⁷⁵ Зачетници југоинтегралистичке теорије Скерлић и Прибићевић нису покушавали да потпору за своју тезу потраже у историјској науци. Скерлић је био децидирани модерниста који је одбацивао средњовековно историјско наслеђе као аргумент савремене политике. Сличан став је током 20-тих година имао и Прибићевић. (види *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 235-236, 549-550)

⁵⁷⁶ Два најистакнутије политичке партије Хабзбуршке монархије Хришћанско-социјалистичка партија Карла Лугера и Свенемачки покрет Георга Шенерера оствариће велики утицај на идеолошке конструкте политичких странака Јужних Словена у АУ. Лугерове идеје утицале су на формирање идеологије словеначких клерикалаца и хрватских праваша док су Шенерерове концепције оставиле траг у идејама Југословенске националистичке омладине. (Види- Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 364-365, 406, 425, 482-483, 494, 509-510, 527-529)

⁵⁷⁷ Иван Бошковић, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 146, 238, 289-290, 314, 338

Георга Ритера фон Шененерера.⁵⁷⁸ У темељима пангерманске идеологије налазио се мит о Аријевској раси. Бивши свештеник Адолф Ланц (представљао се и као Јерг Ланц фон Либенфелс) био је истакнути члан Шенереровог покрета и један од утемељивача тзв. ариозофије псеудо науке која се бавила проучавањем историје Аријеваца (имагинарне) расе носиоца високих психичких и физичких карактеристика и главног протагонисте прогреса човечанства.⁵⁷⁹ Ланц је своје теорије промовисао на странама свог часописа *Остара* (*Ostara*) међу чије пасиониране читаоце је спадао и Адолф Хитлер.⁵⁸⁰ Ланцове фантазмагоричне историјске конструкције о Аријевцима (као и симбол свастике и негативан став према Римокатоличкој цркви) посредством Хитлера биће инкорпориране у идеологију NSDAP. Аријевска теорија коју су засупале Шенерерове присталице представљала је ирационално образложење реал политичког циља. Ова теорија заснована на историјским конструкцијама требала је да немачким националистима у Аустро-Угарској обезбеди подршку Немачког Царства у њиховом сукобу са династијом Хоенцолерна и мађарским и словенским националним покретима. Поред националног мита утемељеног на историјским конструкцијама југоинтегралисти преузеће из пангерманске идеологије и антисемитизам⁵⁸¹ и негативан став према католичкој цркви. Слично идеолозима национал социјализма који су Аријевце дефинисали као ексклузивне поседнике високих моралних и физичких квалитета и носиоца културног и цивилизацијског прогреса и орјунашки идеолози су јединствени југословенски народ представљали као главног протагонисту борбе против анахроних политичких (апсолутизам) и економских (феудализам) форми, верског фанатизма и непросвећености.⁵⁸² Полазећи од теорије коју је први пласирао Грисогоно у брошури *Савремена национална питања* да су словенска племена живела у аутохтоном облику демократије,⁵⁸³ орјунашки идеолози су пад словенских племена под власт феудалних империја Хабзбурга и Османлија перцепирали као регрес у политичком, културном и економском развоју југословенског народа. Југословенска

⁵⁷⁸ Од Наполеонових ратова, а нарочито наком мађарске побуне 1848. и Аусглајха 1867 г. аустријски Немци налазили су се у психолошком стању опседнуте и угрожене нације. (Види -Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 667) Као реакција на ово осећање угрожености јавља се 80-тих година 19 в. Свенемачки покрет Георга Шенерера који ће кроз мит о Аријевцима настојати да аустријским Немцима обезбеди подршку Рајха и рестаурира њихов доминантан положај на европском Југоистоку.

⁵⁷⁹ Andrew Whiteside, *The Socialism of Fools: Georg Ritter von Schonerer and Austriam Pan-Germanism*, London 1975, str. 253-255

⁵⁸⁰ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 111

⁵⁸¹ Милан Кољанин, *Јевреји и антисемитизам у Краљевини Југославији 1918-1941*, Београд 2008, стр. 177-222

⁵⁸² Иво Лахман, *Културно Југословенство, Победа*, год I бр.7, 24. септембар 1921

⁵⁸³ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр. 7

револуција која је у Балканским ратовима и Првом светском рату уништила Аустро-Угарску и Османско царство тумачена је као победа прогресивних југословенских снага против архаичних и регресивних политичких, културних и економских форми (апсолутизам, клерикализам и феудализам). Као и идеолози NSDAP вођство ОРЈУНЕ је као свој главни политички циљ означило припајање матици делова југословенског народа који се налази ван граница Краљевине СХС чиме би се увећао капацитет југословенског народа да изврши своју културно-историјску мисију.⁵⁸⁴

Слично национал-социјалистима, који су критиковали све политичке снаге које нису усвојиле опскурне теорије о Аријевцима и њиховој цивилизацијској мисији, идеолози ОРЈУНЕ су све противнике теорије о јединственом југословенском народу апострофирани као “реакционаре”⁵⁸⁵ и “симболе анахронизма”⁵⁸⁶ а њихову борбу против идеологије интегралног југословенства као “борбу против природних закона”⁵⁸⁷ коју подржавају само “непросвећене масе.”⁵⁸⁸ У чланцима попут *Позитивна и негативна улога традиције*⁵⁸⁹ и *Национално јединство и регионални осећаји*⁵⁹⁰ орјунашки идеолози су заговарали одбацивање свих историјских, културних и регионалних традиција југословенских племена и истицали потребу стварања нове традиције чији ће камен темељац бити акт Уједињења од 1. децембра 1918. године. Парадоксално, орјунашки идеолози су своје бајковите конструкције пропагирани као аксиоме модерне историјске науке док су ставове својих противника тзв. “племенских сепаратиста” проглашавали за научно оповргнуте заблуде.⁵⁹¹ Омаловажавајући став орјунашких идеолога према политичким снагама које су порицале псеудо научне конструкције на којима је почивала теорија о постојању јединственог југословенског народа најексплицитније је изложен у чланку *Мишљења и веровања* у коме се наводи: “Тврдити да Срби, Хрвати и Словенци нису један народ значи признавати своје кретенство.”⁵⁹² Идеолози ОРЈУНЕ били су револтирани чињеницом да је Видовдански устав као име државе одредио термин Краљевина Срба Хрвата и Словенаца а не Југославија. Тумачећи истицање племенских имена у називу државе као негацију теорије интегралног југословенства орјунашки идеолози су у огорченом тону истицали

⁵⁸⁴ Аноним, Југословенска мисија, *Победа*, год I бр.19, 24. децембар 1921

⁵⁸⁵ Аноним, Националисти, *Предстража*, год I бр.4, 15. октобар 1922

⁵⁸⁶ Аноним, За диктатуру, *Будућност*, год II бр.10, 10. март 1923

⁵⁸⁷ Аноним, Са временом *Предстража*, год I бр.4, 15. октобар 1922

⁵⁸⁸ Аноним, Сепаратизам и унитаризам, *Победа*, год.I бр.5, 6. септембар 1921

⁵⁸⁹ Аноним, Позитивна и негативна улога традиције, , *Победа*, год.I бр.16, 1. децембар 1921

⁵⁹⁰ Аноним, Национално јединство и регионални осећаји, *Победа*, год.I бр.16, 1. децембар 1921

⁵⁹¹ Аноним, Школа и политика, *Будућност* год II бр. 13, 31. март 1923

⁵⁹² И. Могоровић, Мишљења и веровања, *Будућност* год.II бр. 12 24.3.1923

да се предратна револуционарна омладина борила и жртвовала за Југославију а не за “ову апотекарску есхаесовску формулу“ и да ОРЈУНА не може бранити поредак заснован на Видовданском уставу који негира југословенско име (а самим тим и карактер) државе.⁵⁹³

Ослањајући се на теорије Маријановића, Грисогона и Малина, ОРЈУНА се попут NSDAP у Немачкој афирмисала као ексклузивни поседник и заштитник учења о историји и мисији јединственог југословенског народа. Свако негирање теорије орјунашких идеолога о јединственом југословенском народу било је од стране ОРЈУНЕ окарактерисано као чин велеиздаје. Овај став је најексплицитније изражен у заглављу свих званичних докумената ОРЈУНЕ у којима је стајао одштампан текст “У бој за Велику Југославију, ко није са нама тај је против нас, ко је против нас тај је против државе.”⁵⁹⁴ Као и у случају Аријевског мита иза псеудо научних спекулација налазили су се реал-политички циљеви и методе. Пратећи ову идеолошку матрицу ОРЈУНА је захтевала успостављање јединства југословенског народа и елиминацију свих фактора који опструирају овај процес. Слично идеолозима NSDAP вођство ОРЈУНЕ сматрало је да је дегенеративни процес декомпозиције јединственог југословенског народа одмакао. Страни утицаји, оличени у асимилаторским тежњама Османлија, Немаца и Мађара и деловању Католичке цркве довели су до поделе јединственог југословенског народа на три племена, словеначко, хрватско и српско.⁵⁹⁵ У складу са овом поствком ОРЈУНА је, попут NSDAP, која је аутономисте из Рајнланда сматрала за плаћенике експанзионистичке политике Француске, све противнике интегралног југословенства (националног и државног јединства) апострофирала као издајнике у служби Хабзбурга, Ватикана и фашистичке Италије.⁵⁹⁶ Ове политичке снаге су од стране орјунашких идеолога пежоративно квалификоване као “прљави остатци Централних сила,⁵⁹⁷ “чир на нашем народном телу који треба исећи“⁵⁹⁸ исл. Национал социјалисти су деловање баварских националиста, немачких социјал-демократа, комуниста, видели као деструктивну анти-државну политику Левантинско-Семитске расе наводећи као

⁵⁹³ Niko Bartulović, *Orjuna nje cilji in metode: Govor brata Nike Bartulovica na prvem kongresu vseh Orjun dne 1/3.decembra 1923 v Split*, Ljubljana 1923 str. 8

⁵⁹⁴ Историјски Архив Словеније, SI AS 137 VIII 4067 – документ писмо љубљанске ОРЈУНЕ локалној соколској организацији (15.12.1922)

⁵⁹⁵ Аноним, Наш задатак, *Будућност* год. I бр.1, 23. децембар 1922

⁵⁹⁶ Аноним, Последњи Мохиканци, *Будућност* год. II бр.2, 13. јануар 1923

Аноним, *Salus Jugoslaviae*, *Будућност* год. II бр.8, 24. фебруар 1923

⁵⁹⁷ Аноним, Прљави остатци Централних сила у Југославији, *Будућност* год. II бр.14, 7. април 1923

⁵⁹⁸ Аноним, Ханао - Тај чир на нашем националном телу треба исећи, *Будућност* год. I бр.2, 30. децембар 1922

кључни доказ те поставке јеврејско етничко порекло појединих вођа ових партија. Слично тој поставци идеолози ОРЈУНЕ су активност партија које су се залагале за очување појединачних националних идентитета српског, хрватског и словеначког народа (НРС, ХСС, СЛС и КПЈ) објашњавали тиме да велики број њихових вођа и активиста долази из редова не-словенског становништва⁵⁹⁹. Пример оваквих тврдњи може се наћи у чланцима попут *Бесрамно изазивање доњоградских блокаша*⁶⁰⁰ и *Данашњи идеали*⁶⁰¹ у којима су активисти и вође коалиције Хрватског блока у Осијеку апострофирани као потомци Немаца, Мађара и Јевреја.

И ако се између нацистичке теорије о постојању Аријевске расе и орјунашке теорије интегралног југословенства могу повући многобројне паралеле битно је нагласити да се за у теорији о јединственом југословенском народу не могу пронаћи идејна решења из корпуса псеудо-научног биолошког расизма који је (од средине 30-тих година) чинио једну од кључних компоненти нацистичког мита о Аријевској раси.⁶⁰² Орјунашка теорија интегралног југословенства се ослањала преваходно на псеудо научне конструкције из домена историје а не на биолошки расизам. Као једина додирна тачка орјунашке теорије интегралног југословенства са расизмом могу се означити многобројне похвале орјунашких идеолога научном делу и патриотском ангажовању Јована Цвијића и помињање флоскула као што су “југословенски расни тип“ исл.⁶⁰³ Наиме, Цвијић је за време Првог светског рата издао краћу брошуру *Јединство и психички типови динарских Јужних Словена* у којој је у функцији научне аргументације конкретног државног ратног циља⁶⁰⁴ тј. уједињења југословенских провинција АУ монархије са Краљевином Србијом,⁶⁰⁵ изнео доста смеле тврдње о постојању јединственог динарског типа човека који насељава просторе динарског планинског масива и њему гравитирајуће околне области.⁶⁰⁶ Цвијић је у овој брошури презентовао идеализовану (али не и потпуно лишену критике) слику психичко-

⁵⁹⁹ Аноним, *Бесрамно изазивање доњоградских блокаша*, *Будућност* год. II, бр.1, 6. јануар 1923

⁶⁰⁰ Аноним, *Бесрамно изазивање доњоградских блокаша*, *Будућност* год. II, бр.1, 6. јануар 1923

⁶⁰¹ Аноним, *Данашњи идеали*, *Будућност* год. II бр.6, 10. фебруар 1923

⁶⁰² Битно је напоменути да у теоријама идеолога NSDAP током 20-тих година нема покушаја да се аријевска теорија повеже са псеудо-научним биолошким расизмом. Тек након преузимања власти 1933 г. идеолози NSDAP покушаће да идеолошко инструментализацијом званичне науке обезбеде аријевској теорији научни кредибилитет.

⁶⁰³ Аноним, Професор др. Јован Цвијић о Орјуни, *Будућност* година II бр. 13, 31. март 1923

Аноним, Доктор Јован Цвијић, *Победа* год VII бр. 3, 22. јануар 1927

Аноним, Мисли Јована Цвијића о народном јединству, *Југославија* (Скопље) год I бр.1 11. фебруар 1927

⁶⁰⁴ Петар Пијановић, *Српски културни круг 1900-1918*, Београд 2012, стр. 278-279

⁶⁰⁵ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 695

⁶⁰⁶ Јован Цвијић, *Јединство и психички типови динарских Јужних Словена*, Београд 1999, стр. 19-20

физичких особина динарског човека⁶⁰⁷ коју је историчар Стево Ђурашковић у свом мастер раду о ОРЈУНИ покушао да интерпретира као истицање (расно) супериорних квалитета динараца.⁶⁰⁸ Довођење похвалних изјава орјунашких идеолога о Јовану Цвијићу у везу са постојањем елемената биолошког расизма у идеологији ОРЈУНЕ нема аргументовано утемељење. Сам Цвијић био је децидирани противник расистичких теорија и њихових заговорника у савременој науци.⁶⁰⁹ И ако Цвијићев идеализовани приказ психо-физичких карактеристика динарског човека може у неким сегментима издалека асоцирати на нацистичке описе идеалног Аријевца то не представља довољан аргумент за тако смелу аналогију. У том смислу треба нагласити да и ако су творци аријевске теорије признавали постојање тзв динарске расе њихово виђење њених психо физичких квалитета и историјске улоге није било ни мало ласкаво. Тако један од главних идеолога NSDAP Алфред Роземберг у *Миту двадесетог века* помиње динарску расу као расу робусног темперамента (склону варварском дивљаштву и празноверју) која је имала позитивну улогу у великим европским догађајима, али напомиње да се она на простору Балкана доста измешала са блискоисточном расом и тиме допринела ширењу бастардизације у Европи.⁶¹⁰ Елементи биолошког расизма на трагу теорија које је промовисао NSDAP појавиће се у идеологији покрета интегралног југословенства тек у другој половини 30-тих година у оквиру идејних концепција ЈНП Збор.⁶¹¹

И ако су били спремни да се послуже немачким моделом стварања националног мита орјунашки идеолози нису увиђали да је југословенско уједињење закаснило у односу на немачки узор. Они су занемаривали чињеницу да су се Срби, Хрвати и Словенци до почетка 20 в. развили у посебне националне идентитете.⁶¹² Теорија интегралног југословенства је као и њен немачки узор представљала концепт вештачке (историјски-научно неутемељене) нације.⁶¹³ Циљ овоих историјских конструкција био је, као и у немачком случају, да се митом о великој (и заједничкој) прошлости учврсти нова национална заједница.⁶¹⁴

⁶⁰⁷ Јован Цвијић, *Јединство и психички типови динарских Јужних Словена*, Београд 1999, стр. 28-44

⁶⁰⁸ Stevo Djurašković, *Fascism in Central Europe: The Organisation of Yugoslav Nationalist /Orjuna, 1921/1929*, master rad odbranjen na Central European University Budapest 2007, str. 58 (internet izdanje)

⁶⁰⁹ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 707

⁶¹⁰ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 71-72, 87

⁶¹¹ Види поглавље *Расизам у идеологији ЈНП Збор*

⁶¹² Бранко Петрановић, *Југословенско искуство српске националне интеграције*, Београд 1993, стр.24

⁶¹³ Бранко Петрановић, *Југословенско искуство српске националне интеграције*, Београд 1993, стр.37

⁶¹⁴ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 345, -347

Идеологија интегралног југословенства конципирана према идејама орјунашких теоретичара чиниће фундамент идејних конструкција Југословенске акције, Борачке организације Југославије и ЈНП Збор. Након деценије оспоравања од главних политичких факора током прве половине 30-тих година (у периоду монарходиктатуре 1929-1934 г.), услед специфичних дешавања у политичком животу Краљевине Југославије теорија интегралног југословенства ће бити усвојена од стране владајућих кругова и постаће аксиом државног поретка и фундамент идеологије режимске Југословенске националне странке. Током овог периода настављачи политичког легата ОРЈУНЕ из редова Југословенске акције и Борачке организације Југославије имаће могућност да са комфорнијих и рационалнијих позиција наставе процес конципирања и промоције теорије интегралног југословенства. Ослоњени на чињеницу да је њихова контраверзна теорија прихваћена као аксиом владајућег режима и у одсуству јавне критике (гл. опоненти тзв. “племенски сепаратисти“ окупљени унутар предшестојануарских странака су током монарходиктатуре изгубили право јавног политичког деловања) теоретичари интегралног југословенства из редова радикалне деснице су дефинисали своју теорију као мит и започели јавне расправе на тему како да својој митолошкој конструкцији обезбеде упориште у званичној науци и јавном простору. Дезинтеграција режима монарходиктатуре, и дистанцирање владајуће ЈРЗ од политике националног и државног унитаризма током друге половине 30-тих година вратили су теоретичаре интегралног југословенства из редова ЈНП Збор на ирационалне позиције орјунашких идеолога у којима је улогу главног интегративног фактора југословенства заузео мистични концепт “јединства судбине.“

II 3. Корпоративизам у идеологији европских фашистичких покрета

Теоријски корпоративизам је представљао облик организоване економије базиран на сарадњи представника капитала и рада који, уз надзор представника државних органа, сарађују унутар корпорација у циљу помирења интереса рада и капитала и повећања продукције зарад интереса нације и државе. Фундаменти теорије корпоративизма налазили су се у Сореловој концепцији синдиката као основних економско-политичких ћелија модерног друштва и визијама друштва заснованих на споразуму рада и капитала у интересу нације које су заговарали чланови италијанске Асоцијације националиста Енрико Корadini, Алфредо Роко и Луиђи Фредерициони.⁶¹⁵ Након пионирског покушаја Габријела Данунција да краткотрајну Ријечку државу организује на принципима корпоративизма његову идеју преузима фашистички покрет у Италији. Уједињени унутар фашистичког покрета након 1923 г. Сорелови ученици (револуционарни синдикалисти) и чланови Асоцијације националиста започели су током 20-тих година процес практичне изградње корпоративне државе. Основна идеја фашистичког корпоративизма – да се раднички синдикати трансформишу из оруђа класне борбе у државне органе који под надзором државе управљају привредом тврдила је тзв. концепт “трећег пута“ између капитализма и социјализма. Тзв. “трећи пут“ омогућавао је да се радничке масе активно укључе у политички живот истовремено обезбеђујући неприкосновеност приватне својине и личне иницијативе у привреди.⁶¹⁶ Следећи италијански узор многи европски фашистички покрети заговарали су уређење државе на принципима корпоративизма – у ту групу спадају Сноп Жоржа Валоа у Француској,⁶¹⁷ аустријски Хајмвер и Отацбински фронт,⁶¹⁸ мађарска Партија расне одбране Ђуле Гомбоша,⁶¹⁹ румунска Гвоздена гарда,⁶²⁰ Британска унија фашиста Освалда Мозлија⁶²¹ и шпанска Фаланга.⁶²² И други европски фашистички покрети – који начелно нису усвојили концепт корпоративне државе инкорпорирали су у свој идеолошки систем и политичку праксу поједине сегменте ове теорије. Као такви примери могу се издвојити Салазарова Национална унија која је у

⁶¹⁵ Cyprian Blamires, Paul Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 150

⁶¹⁶ *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 146-147

⁶¹⁷ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in Twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 208-211

⁶¹⁸ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 224, 227-228

⁶¹⁹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 269-270

⁶²⁰ Michael Mann, *Fascists*, Cambridge 2004, str. 277-278

⁶²¹ Cyprian Blamires, Paul Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 151

⁶²² Stanley G. Payne, *Falange: A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961, str. 62

Португалу створила економско политички систем базиран на хибриду теорије корпоративизма и концепције сталешке државе⁶²³ и пример NSDAP⁶²⁴ која је парцијално имплементирала доктрину корпоративизма организујући све елементе пољопривредне производње у корпоративно тело под називом Сталеж исхране.⁶²⁵

⁶²³ Charles F. Delzell, *Mediterranean Fascism 1919-1945*, New York 1970, str. 331

⁶²⁴ Унутар NSDAP постојало је више погледа на будуће економско уређење Рајха. Лево крило партије предвођено Георгом и Оттом Штрасером залагало се за увођење социјалистичке планске привреде по узору на СССР, конзервативно крило предвођено О. Вагнером заступало је конзервативни корпоративизам (са примесама идеја сталешке државе) док је група предвођена Валтером Функом заговарала очување система либералног капитализма уз ограничену државну интервенцију. Формирање Сталежа исхране се условно речено може окарактерисати као победа конзервативног крила партије. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 186-187)

⁶²⁵ Cyprian Blamires, Paul Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str.151

II 3. а) Корпоративизам у идеологији италијанског фашизма

И ако су италијански фашисти били поносни на концепт корпоративне државе као сопствену ексклузивну креацију и њену популарност међу идеолошки сродним покретима битно је напоменути да је конципирање овог економско-политичког система представљало процес покренут из дневнополитичких потреба, чија је пуна реализација довршена тек крајем 30-тих година. На заседању Великог фашистичког већа у августу 1924 г. Мусолини је изјавио: “Сада италијански фашизам мора да створи један корпус доктрина ако не жели да умре или још горе да почини самоубиство.”⁶²⁶ Ова драматична изјава Мусолинија који је већ две године вршио функцију шефа владе сведочила је о дубокој идеолошкој конфузији која је владала унутар фашистичког покрета. Наслеђе социјалистичког ренегата и потајног присталице Сорелових теорија укрштени са макијавелистичким погледом на политику и немогућношћу да контролише сопствене следбенике резултирли су непостојањем јасне визије будућности италијанске државе и друштва код човека који се две године раније терором сквадриста наметнуо за неограниченог господара Италије.⁶²⁷ Од свог настанка 1919 г. фашистички покрет кретао се, вођен максималистичким амбицијама свог оснивача, од републиканства до монархије и од социјализма до конзервативизма. Матеотијева криза која је 1924 г. довела до парализе парламентарног система приморала је Мусолинија да коначно конципира сопствену визију политичког и социјалног уређења Италије коју ће понудити као алтернативу политичком уређењу парламентарне демократије и економском систему либералног капитализма.⁶²⁸ Као алтернативу (по његовој оцени) атрофираном либералном капитализму⁶²⁹ Мусолини је понудио корпоративизам као нови економско-политички систем који је требао да поништи класне разлике и доведе до споразума рада и капитала уз интервенцију и контролу државе. Основу овог система чине корпорације које представљају удружења синдиката послодаваца и радника у оквиру једне привредне гране.⁶³⁰ У ову борбу за стварање заокружене идеологије Мусолини је кренуо од фашистичке синдикалне организације - јединог преосталог сегмента фашистичког програма из 1919. г. имајући пред собом као узор корпоративни устав Ријечке државе који су 1920. г. осмислили

⁶²⁶ Јурај Штетинец, *Социјална организација фашизма*, Загреб 1935, стр.6

⁶²⁷ Јурај Штетинец, *Корпоративни систем фашизма*, Загреб 1939, стр.4

⁶²⁸ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 1945*, Wisconsin 2003, str. 114-115

⁶²⁹ Бенито Мусолини, *О корпоративној држави*, Београд 1937. стр. 8

⁶³⁰ Бенито Мусолини, *О корпоративној држави*, Београд 1937, стр. 19-20, 49-50, 100-102

Данунцио и Алчесте де Амбрис.⁶³¹ Као бивиши социјалиста, присталица Сорелових теорија о синдикатима као основним ћелијама модерног друштва и блиски сарадник италијанских синдикалиста у оквиру интервенционистичког покрета Мусолини је од почетка свог самосталног политичког деловања 1919 г. био свестан потнцијалног значаја синдиката у политичком животу Италије.⁶³² Његов специфични став према синдикатима и њиховој улози у фашистичкој визији новог друштва најексплицитније је изражен у његовом обраћању штрајкачима из Далмине у марту 1919 г.⁶³³ Подстакнути тешким животним и радним условима радници из фабрике у граду Далмина у марту 1919 г. објавили су штрајк у сасвим нетипичној форми. Истакавши уместо црвене заставе италијанску тробојку радници из Далмине објавили су да упркос тешким условима настављају производњу у интересу националне привреде и италијанског народа. Инспирисан овим чином Мусолини се обратио штрајкачима из Далмине речима: “Стали сте у одбрану свог сталежа но нисте заборавили нацију.... Могли сте за непосредне интересе вашег реда да направите штрајк старог стила неправедан и деструктиван, не мислећи на интересе народа... Нисте могли да негирате нацију пошто сте се за њу борили, пошто је за њу 500 000 наших људи погинуло..... Нисте ви бедни понижени и одбачени према старој реторици књишког социјализма. Ви сте произвођачи и у овој вашој извојеваној особини ви ћете извојевати право да расправљате са индустријалцима на равној нози. Рад говори из вас а не идиотска догма.”⁶³⁴ Овај говор је речито илустровао трансформацију Мусолинијевих ставова и наговестио стварање новог политичко-економског система - корпоративизма. Ослобођен стега званичне идеолошке линије Социјалистичке партије он је осмислио хибрид Сореловог синдикализма и социјалне теорије италијанских националиста. Инспирисан Папинијевом теоријом да радничка класа представља превише уску базу за радикалне друштвене промене⁶³⁵ он се обраћао штрајкачима из Далмине термином произвођачи. Термин произвођач обухватао је све учеснике у процесу производње (и раднике и послодавце), а поред тога давао је и самим радницима узвишенију улогу наглашавајући њихову кључну улогу у процесу производње. Спојивши раднике и

⁶³¹ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 113

⁶³² Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994, str. 196

⁶³³ A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 289

⁶³⁴ Данило Грегорић, *Италијански корпоративизам: Историјат, доктрина и пракса*, Београд 1940, стр.2

⁶³⁵ A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 151

послодавце под термином произвођач Мусолини је у овом говору нагласио њихову међусобну солидарност и истакао важност њеног одржања у интересу Нације. Поред тога Мусолини је уздижући солидарност рада и капитала у служби нације истовремено жигосао класну борбу и све њене појавне облике (штрајк, локаут исл.) као чин издаје Нације и њених животних интереса. У јуну 1919 г. Мусолини је презентовао први програм италијанских фашиста који је захваљујући тренутку настанка и великом утицају револуционарних синдикалиста имао радикално левичарске карактеристике. У овом програму Мусолини је захтевао укидање монархије, успостављање републике, увођење права гласа за све пунолетне, заплону црквене имовине, аграрну реформу, опорезивање крупних капиталиста и ратних профитера, национализацију војне индустрије и учешће радника у процесу управљања фабрикама.⁶³⁶ У складу са партијским програмом Мусолини је под слоганом “Цедите богаташе“ пружао подршку италијанским радницима који су револтирани скоком цена хране током лета 1919 г. пљачкали продавнице широм градова Италије.⁶³⁷ Годину дана касније у августу 1920 г. када су синдикати металских радника заузели фабричка постројења у градовима северне Италије Мусолини је дао подршку штрајкачима поздравивши њихов потез као почетак оживотворења идеје партиципације радника у управљању процесом производње - кључног сегмента фашистичког програма из 1919 г.⁶³⁸ Било је очигледно да је Мусолини саставивши радикални социјални политички програм и пружајући подршку испадима градског пролетеријата покушао да свој покрет испрофилише као главног конкурента својих бивших сабораца из социјалистичке партије. Вођен практичним политичким циљевима Мусолини је до 1921 г. скоро у потпуности одбацио основне постулате фашистичког програма из 1919 г. Коалиција склопљена са либералима и националистима, која је фашизму донела 35 места у парламенту на изборима 1921 г., као и могућност сарадње са умереним социјалистима и пополарима навеле су Мусолинија да напусти радикални програм из 1919 г.⁶³⁹ Ипак сегмент тог програма опстао је у виду фашистичке синдикалне организације која је постала нуклеус фашистичке идеологије. Први фашистички синдикати⁶⁴⁰ настали су у периоду

⁶³⁶ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 190

⁶³⁷ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 52

⁶³⁸ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 56

⁶³⁹ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 59-60

⁶⁴⁰ Фашистичке синдикалне организације оформили су и предводили Сорелови следбеници - чланови предратног покрета револуционарних синдикалиста попут Едмонда Росонија, Алчестеа де Амбриса, Чезареа Росија, Анђела Оливетија, Серђа Панунција и Микелеа Бијанђија. (Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 189-192)

1919-1921 г. и убрзо су стекли преко пола милиона чланова углавном из редова пољопривредног радништва, државних службеника и високо специјализованих струка попут железничара и електричара. Елементи који су ушли у фашистичке синдикалне организације представљали су шаренолику скупину преиндустријских и постиндустријских сегмената друштва које је спајало непријатељство према покушају Социјалистичке партије (тј. прецизније њеног радикалног крила тзв. максималиста) да у Италији успостави режим устројен по большевичком моделу. Део њих долазио је из редова висококвалификованог радништва које по свом образовном и социјалном статусу није припадало пролетеријату а део је долазио је из социјално најниже позиционираних слојева ситних земљопоседника и наполичара. Висококвалификовани радници који су живели животом средње класе зазирали су од револуционарних намера Социјалистичке партије, док су ситни земљопоседници и наполичари зазирали од принудне колективизације и терористичких метода којима су социјалистичке синдикалне и задружне организације дисциплиновале непослушне чланове. У јуну 1922 г. фашистички синдикати обједињени су у организацију Конфедерација корпоративних синдиката.⁶⁴¹ Конфедерација корпоративних синдиката одиграла је, у комбинацији са сквадристичким терором, кључну улогу у доласку фашистичке партије на власт. Интензивни оружани сукоби сквадриста и левичарских активиста током пролећа и лета 1922 г. довели су Италију у стање необјављеног грађанског рата. Општи утисак слома система јавне безбедности додатно је појачао генерални штрајк који је објавила Социјалистичка партија који је паралисао јавни транспорт и индустријску производњу. Увидевши да је немоћна да успостави јавни ред и неутралише штрајк владајућа либерална странка се обратила за помоћ Мусолинију. По његовом наређењу чланство фашистичких синдиката је преузело послове штрајкача у кључним секторима индустрије и транспорта и тако изазвало слом штрајкачког покрета.⁶⁴² Овим потезом Мусолини је успео да испрофилише фашистичку партију као браниоца јавног реда и капиталистичког поретка и тако је учини прихватљивим коалиционим партнером великих грађанских странака.⁶⁴³

Поред фашистичке синдикалне организације инспирацију за стварање корпоративног система Мусолини је пронашао и у политичком легату Габријела

⁶⁴¹ Данило Грегорић, *Италијански корпоративизам: Историјат, доктрина и пракса*, Београд 1940, стр.12

⁶⁴² Кнох Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 366

⁶⁴³ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр.222

Данунција свог саборца из доба ангажовања у интервенционистичком и максималистичком покрету. На наговор и уз подршку високих војних кругова Данунцио је у септембру 1919 г. заједно са групом добровољаца из редова регуларне војске и ардита насилно заузео град Ријеку који је био тачка спорења између Италије и Краљевине СХС.⁶⁴⁴ Изгубивши подршку војних кругова и Мусолинија, који су га гурнули у ову авантуру, Данунцио је у периоду 1919-1920 г. био препуштен сам себи. Осетивши се одбачено од Отаџбине коју је у својој поезији узидигао на пиједестал највише вредности и угрожен од сила Антанте које су за њега симболизовале стари предратни свет, Данунцио је дошао на идеју да на територији Ријеке оснује нову државу и ново друштво које ће представљати путоказ европским народима.⁶⁴⁵ Његов главни сарадник на пројекту стварања новог друштва био је његов шеф кабинета Алчесте де Амбрис један од вођа револуционарних синдикалиста и Мусолинијев саборац из интервенционистичког покрета.⁶⁴⁶ Заједничким радом Данунција и де Амбриса у септембру 1920. г. прокламован је устав Слободне Ријечке државе.⁶⁴⁷ Полазећи са позиције да су стари свет и његова идеологија и моралне вредности нестали у Првом светском рату и да све недаће које муче послератну Европу свој корен вуку из праксе примењивања старих политичких метода у потпуно новим друштвеним приликама творци ријечког устава су понудили своју замисао као универзални нацрт са ново друштво. У ријечком уставу држава је дефинисана као “заједничка воља и заједнички напор народа према све вишем степену материјалне и духовне снаге“. За ово стремљење способни су само произвођачи – продуктивни део народа. У сладу са тим рад и продуктивност дефинисани су као врховне вредности Ријечке државе – лењи и непоштени грађани могу изгубити држављанство. Грађани-произвођачи учествују у политичком животу кроз чланство у корпорацијама које су дефинисане као струковне организације радника и послодаваца. Уставом је предвиђено постојање десет корпорација подељених по струкама (најамни радници, приватни чиновници, државни чиновници, трговци, поморци, земљорадници, поседници капитала, послодавци, интелектуалци и уметници). Чланство корпорација бира шездесет делегата који чине Веће провидура (познато и као Економски савет) које заједно са тридесеточланим Већем најбољих (које бирају сви пунолетни грађани Ријечке државе) чини Народно

⁶⁴⁴ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 110-111

⁶⁴⁵ Фердо Чулиновић, *Ријечка држава: Од Лондонског пакта и Данунцијаде до Рапала и анексије Италију*, Загреб 1953, стр. 143-150

⁶⁴⁶ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 113

⁶⁴⁷ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str.186-187

веће тј. Народну скупштину. Чланови народне скупштине бирају седам ректора који су задужени за извршну власт у одређеним секторима државне управе (унутрашњи послови, спољни послови, привреда итд).⁶⁴⁸ Устав Ријечке државе ослањао се на Сорелове теорије о произвођачима као носиоцима друштвеног поретка. Концепт корпорације представљао је хибрид Данунцијеве романтичарске жеље да оживи италијанску традицију средњовековних општинских самоуправа - комуна и де Амбрисових модерних теорија о друштвеној улози синдиката и директном учешћу непосредних произвођача у државној управи.⁶⁴⁹ Коришћење термина произвођач (сви који учествују у процесу производње) и принцип сарадње радника и послодавца унутар корпорација доводе до закључка да је ријечки корпоративни систем за главни циљ имао промоцију међукласне сарадње насупрот класној борби која је доминирала политичким дешавањима у друштвима послератне Европе. Данунцио је био уверен да Ријечи устав представља најоригиналнији политички концепт у Европи о чему сведочи његова изјава: “ Нови живот није у Одеси, он је у Ријеци, није на Црном мору, он је на Кварнеру.”⁶⁵⁰ Данунцијев експеримент са првом корпоративном државом је ликвидиран већ крајем децембра 1920 г.⁶⁵¹ али је несумњиво остварио велики утицај на творца италијанског фашизма Бенита Мусолинија. У прилог томе говори и тврдња анти-фашистички оријентисаног министра иностраних послова Италије Карла Сфорце који је сматрао да је Данунцио био жртва плагијата и да Италија у децембру 1920 г. није заузела Данунцијеву Ријеку, већ да је рецепцијом Командантових идеја код Бенита Мусолинија Данунцијева Ријека заузела Италију.⁶⁵²

Ослоњена на фашистичке синдикате и Ријечки устав изградња корпоративног система у Италији у другој половини двадесетих година одвијала се у три фазе⁶⁵³. Као основа поретка узети су синикати радника које је фашистички покрет основао 1919-1921 г. У првој фази, законима донесеним 1925. и 1926 г., забрањен је рад свих нефашистичких синдикалних организација. Сви радници који су припадали нефашистичким синдикатима морали су прећи у чланство синдиката кој је формирала фашистичка партија, а послодавци су били приморани да се организују у синдикалне

⁶⁴⁸ Фердо Чулиновић, *Ријечка држава: Од Лондонског пакта и Данунцијаде до Рапала и анексије Италији*, Загреб 1953, стр. 156-176

⁶⁴⁹ Љубинка Тошева-Карповић, *Идејна и програмска оријентација Данунцијевог похода на Ријеку*, Ријека 1980, стр. 92,95,97

⁶⁵⁰ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр 196-197

⁶⁵¹ Фердо Чулиновић, *Ријечка држава: Од Лондонског пакта и Данунцијаде до Рапала и анексије Италији*, Загреб 1953, стр. 195-207

⁶⁵² Карло Сфорца, *Неимари савремене Европе*, Београд 1933, стр. 260

⁶⁵³ Бенито Мусолини, *О корпоративној држави*, Београд 1937, стр. 37

организације под руководством симпатизера и чланова фашистичке партије⁶⁵⁴. Ови синдикати су груписани (према привредној грани деловања) у уније, федерације и конфедерације на чије чело су постављани истакнути прваци фашистичке партије и државни чиновници.⁶⁵⁵ У априлу 1926 г. Велико фашистичко веће донело је резолуцију којом је синдикатима послодаваца одузето право да се у борби за своје интересе користе локаутом, док је радничким синдикатима забрањено да се користе штрајком.⁶⁵⁶ На овај начин фашистичка партија је стекла пуну контролу над свим учесницима процеса производње (радницима и послодавцима) и обезбедила предуслове да контролише и синхронизује њихове активности у циљу постизања апсолутног националног јединства тј. солидарности свих социјалних слојева који су део органске народне целине⁶⁵⁷. У другој фази доношењем Устава рада (*La Carta del Lavoro*) 27. априла 1927 г. предвиђено је удруживање синдиката радника и послодаваца у оквиру једне привредне гране у корпорације - економска тела унутар којих је требала бити извршена хармонизација интереса рада и капитала под надзором Министарства корпорација.⁶⁵⁸ Корпорације нису била само економска већ и политичка тела – органи у облику комисија са једнаким заступништвом послодаваца и радника уз учешће представника државне управе.⁶⁵⁹ Поред економских и политичких функција Устав рада је предвиђао да се у оквиру корпорација спроводи и образовање и стручно усавршавање њених чланова.⁶⁶⁰ Корпорације су као такве имале троструку функцију, у првом реду да измире интересе послодаваца и радника, као друго да кординирају њихову делатност у циљу подизања ефикасности производње и као треће да саветују државну управу у економским питањима. Измирење интереса рада и капитала решено је увођењем колективних уговора између синдикалних организација радника и послодаваца којима је утврђена минимална надница радника, право на осигурање здравствену заштиту и годишњи одмор.⁶⁶¹ Држава је послодавцима оставила слободу да самоиницијативно воде пословање својих предузећа, али је за себе задржала право да интервенише у случајевима кршења одредби колективног уговора или угрожавања

⁶⁵⁴ Данило Грегорић, *Италијански корпоративизам: Историјат, доктрина и пракса*, Београд 1940, стр.18-20

⁶⁵⁵ Јурај Штетинец, *Корпоративни систем фашизма*, Загреб 1939, стр. 14-15

⁶⁵⁶ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 226

⁶⁵⁷ Јурај Штетинец, *Корпоративни систем фашизма*, Загреб 1939, стр. 6

⁶⁵⁸ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 227

⁶⁵⁹ Јурај Штетинец, *Корпоративни систем фашизма*, Загреб 1939, стр. 16

⁶⁶⁰ Мијо Мирковић, *Социјални програм фашизма*, Београд 1929, стр. 7

⁶⁶¹ Мијо Мирковић, *Социјални програм фашизма*, Београд 1929, стр. 6-7

опште економске стабилности.⁶⁶² Устав рада није прецизирао уређење и број корпорација нити механизме уз помоћ којих би унутар њих били усклађени интереси радника и послодаваца већ је решавање ових питања остављено за будућност (корпорације ће бити де факто успостављене тек законом из 1934 г.). Као претечама (тј. саставним елементима) корпорација синдикалним организацијама послодаваца и радника је изборним законом од маја 1928 г. додељена важна политичка функција да предлажу три четвртине кандидата (преостали број предлажу различите културне и друштвене организације) за јединствену изборну листу за парламентарне изборе.⁶⁶³ Ове предложене кандидате потврђује Велико фашистичко веће и листа овако потврђених кандидата износи се народу на плебисцитарно гласање.⁶⁶⁴ На тај начин италијански парламент је неформално трансформисан из страначког у професионално представништво. У трећој фази законом од 20. марта 1930 г. (тзв Први закон о корпорацијама⁶⁶⁵) предвиђено је оснивање Националног савета корпорација – тела које би чинили делегати синдикалних организација, важних културних и политичких установа и високи државни чиновници чиме је маркирано будуће учешће корпорација у државној управи.⁶⁶⁶ Постављајући темеље корпоративног уређења, бивши марксиста Мусолини, трансформисао је синдикате из оруђа класне борбе у тела која истовремено штите интересе радништва и усклађују сарадњу радничких маса са осталим чиниоцима друштвеног живота⁶⁶⁷. Кључну улогу у овом систему има држава која је медијатор и арбитар како између послодаваца и радника унутар корпорација тако и између самих корпорација⁶⁶⁸. Даљим развојем корпоративног система који је настављен током 30-тих година предвиђено је да све корпорације бирају своје представнике који улазе у Комору фашиа и корпорација који преузима функцију парламента⁶⁶⁹ и заједно са

⁶⁶² Мијо Мирковић, *Социјални програм фашизма*, Београд 1929, стр. 9-10

⁶⁶³ Јурај Штетинец, *Корпоративни систем фашизма*, Загреб 1939, стр. 18

⁶⁶⁴ Данило Грегорић, *Италијански корпоративизам: Историјат, доктрина и пракса*, Београд 1940, стр. 27

⁶⁶⁵ Бенито Мусолини, *О корпоративној држави*, Београд 1937, стр. 27

⁶⁶⁶ Јурај Штетинец, *Корпоративни систем фашизма*, Загреб 1939, стр. 17

⁶⁶⁷ Данило Грегорић, *Италијански корпоративизам: Историјат, доктрина и пракса*, Београд 1940, стр.13

⁶⁶⁸ Бенито Мусолини, *О корпоративној држави*, Београд 1937, стр. 33-35

⁶⁶⁹ Формирањем Коморе фашиа и корпорација извршена је трансформација италијанског парламента из политичког у економско представништво. Састављена од представника радника, послодаваца и државних институција Комора фашиа и корпорација је тело које управља целокупним процесом производње. Комора представља орган који по Мусолинијевој замисли спречава класне сукобе у интересу повећања производње и убрзања економског развоја. (Види -А. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, стр. 277)

Великим фашистичким већем⁶⁷⁰ управља државом.⁶⁷¹ Корпоративизам као систем имао је за циљ хармонизацију интереса свих друштвених група зарад јачања јединства нације као целине.

⁶⁷⁰ Велико фашистичко веће формирано 1922 г. као тело које окупља највише функционере фашистичке партије имало је улогу неформалне владе и Мусолинијевог саветодавца. Како је култ Мусолинија јачао значај овог тела је опадао. Током двадесетих Велико фашистичко веће састајало се и до двадесет пута годишње, током тридесетих 6 пута, а од избијања Другог светског рата није више сазивано све до 1943 г. када је извршило детронизацију Мусолинија. (Види -J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Itally: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 359)

⁶⁷¹ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Itally: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 359

II 3. б) Корпоративизам у идеологији ОРЈУНЕ

Баштинећи политички легат предратне Југословенске националистичке омладине орјунашки идеолози развили су специфичан поглед на економска и социјална питања. Заснивајући своје схватање историје на псеудо научним конструкцијама које су у својим делима износили Милан Маријановић, Првислав Грисогоно и Фрањо Малин орјунашки идеолози су романтизовали економско социјални поредак који је владао у првим-средњовековним државама југословенског народа. Поробљавање југословенског народа од стране Хабзбурга и Османлија орјунашки идеолози су видели као почетак његове социјално-економске деградације и сурове економске експлоатације од стране аустро-мађарских и османских феудалаца.⁶⁷² У складу са овом поставком орјунаши су настанак Југословенске националистичке омладине видели не само као корак у правцу националне већ и као корак у правцу економске еманципације југословенског народа⁶⁷³. Орјунашки идеолози наглашавали су чињеницу да је Гаврило Принцип био син чифчије, обесправљеног српског сељака који је био жртва феудалног поретка који су Османлије наметнуле, а Хабзбурзи конзервирани. Стога за њих атентат на Франца Фердинанда није био само чин националне већ и социјалне револуције. Победоносни исход Првог светског рата и стварање Краљевине СХС орјунашки идеолози су доживљавали не само као тријумф југословенске националне идеје већ и као револуционарни чин- крај вишевековне економске експлоатације југословенских народа и стварање предуслова за остварење друштва социјалне правде.

Тешке економске прилике у ратом разореној земљи, раширена корупција и злоупотребе службених положаја, споро спровођење аграрне реформе и ликвидација феудалног поретка брзо су развејали наде орјунашких идеолога да ће се нова држава трансформисати у друштво социјалне правде. Представљајући се као сукцесори Југословенске националистичке омладине (ЈНО), која је истовремено била и национално и социјално револуционарна организација,⁶⁷⁴ орјунаши су признавали да су у првим послератним годинама занемарили борбу за социјалну правду и социјално-

⁶⁷² Аноним, Уђуткајмо туђинце, *Будућност* год бр.3, 20.јануар 1923

⁶⁷³ Едо Булат, Национализам и социјализам, *Видовдан* год IV бр. 21, 30. мај 1925

⁶⁷⁴ Велики утицај на развој политичких идеја унутар ЈНО имали су руски анархисти (Бакуњин, Кропоткин) и есери као и чешки социјалистички мислилац Вацлав Клофач. Поједини чланови револуционарне омладине попут Јураја Деметровића и Владимира Черине сарађивали су у листовима социјалистичке оријентације а маладобосанац Гађиновић одржавао је везе са Троцким. (Види - Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 530-531. 685)

револуционарни аспект своје идеологије (“Жртвовали смо јеку наше Марсеље и пламен наше револуције“⁶⁷⁵) у име стабилности нове државе. Из многобројних чланака орјунашких листова о економској ситуацији у Краљевини СХС попут *Привреда*⁶⁷⁶, *Револуција*⁶⁷⁷ *Наш федерализам са становишта економске политике*⁶⁷⁸ може се видети да су идеолози ОРЈУНЕ сматрали да лидери владајућих странака преокупирани борбом за власт занемарују социјално-економско питање и да ће њихово даље игнорисање овог питања довести до “револуције гладних“⁶⁷⁹. У настојању да одрже социјално-револуционарни идеолошки легитимитет ЈНО идеолози ОРЈУНЕ су поред политичког и просветно-културног рада означили решавање социјалног питања као један од примарних задатака покрета⁶⁸⁰.

Настојања орјунашких идеолога да се ОРЈУНА профилише као заштитник југословенског радништва довеле су до појава великог броја чланака у гласилима покрета у којима је критикован немаран однос владајућих странака према радничкој класи. Чланци попут *Радничка беда*,⁶⁸¹ *Безакоње према трговачким помоћницима*⁶⁸² и *Националисте према југословенским радницима*⁶⁸³ упозоравали су надлежне власти на тешке економске услове у којима живе југословенски радници. Насупрот неодговорном понашању надлежних власти према југословенском радништву ОРЈУНА се залагала за стварање државног фонда за осигурање радника у случају изнемоглости или старости и оштро је критиковала послодавце који пријављивањем лажних износа зарада манипулишу социјалним осигурањем запослених.⁶⁸⁴ У покушају да се профилише као заштитник радничких права ОРЈУНА је критиковала реакционарну политику Хортијевог режима у Мађарској и његове иступе против мађарских радничких организација.⁶⁸⁵ У пропагандним чланцима орјунашких листова може се запазити залажење у социјалну демагогију по матрици који је Мусолини поставио подржавајући нападе италијанског градског становништва на трговце у лето 1919. г. Ове тенденције су најексплицитније изражене у чланцима попут *Национализам и*

⁶⁷⁵ Аноним Ослобођење без револуције, *Победа* год I бр.16, 1.децембар 1921

⁶⁷⁶ Аноним, *Привреда*, *Будућност* год II бр.3, 20. јануар 1923

⁶⁷⁷ М. Кумарић, *Револуција*, *Будућност* год II бр.9, 3. март 1923

⁶⁷⁸ Аноним, *Наш федерализам са становишта економске политике*, *Будућност* год II бр.20, 19. мај 1923

⁶⁷⁹ Аноним, *Привреда*, *Будућност* год II бр.3, 20.јануар 1923

⁶⁸⁰ Аноним, *Не збуњујте нас*, *Видовдан*, год II бр.31, 24.април 1923

Аноним, *Националисте према југословенским радницима*, *Будућност* год II бр.5, 3.фебруар 1923

⁶⁸¹ Аноним, *Радничка беда*, *Орјуна* (Загреб) годI бр.2, 25. април 1923

⁶⁸² Аноним *Безакоње над трговачким помоћницима*, *Југославија* год II бр17, 2. јануар 1928

⁶⁸³ Аноним, *Националисте према југословенским радницима*, *Будућност*, годII бр.4, 27.јануар 1923

⁶⁸⁴ Аноним, *Радници и послодавци*, *Југославија* (Скопље) год I бр. 1, 11. фебруар 1927

⁶⁸⁵ Аноним, *Реакција у Мађарској све јача*, *Видовдан*. годI бр.37, 16. новембар 1922

социјализам⁶⁸⁶ и *Градски савет и полиција помажу комунистима* у коме анонимни аутор наводи да новосадска ОРЈУНА организује протесте против локалних трговаца и кафеџија који изабљују народ и оцењује да власти које растурају орјунашке демонстрације на тај начин помажу субверзивној пропаганди КПЈ.⁶⁸⁷

Пратећи идеолошку матрицу италијанског фашизма, ОРЈУНА је настојала да се профилише као заштитник радничких права и једина политичка организација која је у стању да отргне радничку класу од антидржавне комунистичке пропаганде. И ако званично ОРЈУНА после доношења Обзване није више третирала КПЈ као релевантан политички фактор, орјунашко вођство је било свесно да комунистичка партија представља њеног главног такмаца у придобијању радничке класе. Слично Мусолинију који је своје некадашње саборце из Социјалистичке партије прогласио за реакционаре и (несвесне) савезнике Централних сила, орјунаши су посматрали КПЈ као експонента интереса реваншистичких сила Немачке, Мађарске, Бугарске и Италије.⁶⁸⁸ Сводећи КПЈ на ниво савезника ревизионистичких држава и представљајући њену идеологију као некритичко усвајање бољшевичких деструктивних метода које су уништиле Руско царство орјунашки идеолози су социјани проблем и своје иступе против КПЈ подigli на ниво борбе за опстанак југословенске државе. У борби против КПЈ орјунаши су се слично италијанским фашистима служили терором,⁶⁸⁹ пропагандом и стварањем сопствене синдикалне организације.

У домену пропагандног деловања међу југословенским радништвом ОРЈУНА је наступала са позиција које су указивале на рецепцију појединих идејних решења из идеолошког корпуса италијанског фашизма. Попут Мусолинија који се никада није одрекао свог ангажовања у социјалистичком покрету орјунашки идеолози су настојали да сачувају социјално-револуционарни легат ЈНО представљајући се као присталице идеја социјализма у решавању тешких социјално-економских проблема који су оптерећивали Краљевину СХС, али су са друге стране слично италијанским фашистима критиковали интернационалистички карактер ове доктрине који негацијом национализма и националне борбе негира важност Отаџбине и Нације⁶⁹⁰. Насупрот идеологији КПЈ која је заговарала класну борбу орјунашки идеолози су захтевали да класе сарађују на принципу солидарности и у интересу целог народа под надзором и

⁶⁸⁶ Едо Булат, Национализам и социјализам, *Видовдан* год IV бр. 21, 30. мај 1925

⁶⁸⁷ Аноним, Градске власти и полиција помажу комунистима, *Видовдан*. год II бр. 13, 6. фебруар 1923

⁶⁸⁸ Едо Булат, Национализам и социјализам, *Видовдан* год IV бр. 21, 30. мај 1925

⁶⁸⁹ види поглавље *Терор у идеологији ОРЈУНЕ*

⁶⁹⁰ Аноним, Националисте према југословенским радницима, *Будућност* год II бр. 5, 3. фебруар 1923.

координацијом државе⁶⁹¹. Захтев за подређивање интереса једне класе националној целини као и закључци које је анонимни аутор изнео у чланку *Национализам*⁶⁹² доводе до закључка да су идеолози ОРЈУНЕ слично италијанским фашистима усвојили поглед на нацију као живи организам чији опстанак зависи од пажљивог усклађивања интереса његових саставних делова тј класа.

Да би приближили радничкој идеологију интегралног југословенства и неопходност усаглашавања интереса свих класа југословенског друштва зарад добробити Нације, орјунашки идеолози су по Мусолинијевом рецепту своју критику капитализма окренули у правцу страног капитала који захваљујући подршци великих сила и корумпираности државних чиновника немилосрдно експлатише југословенско радништво. Ова тенденција највидљивија је у чланцима попут *Срамни стуб, Ућуткајмо туђинце, Југословенство у Словенији, Оргијање страног капитала у Војводини, Ударац на југословенско радништво у Далмацији*,⁶⁹³ *Држава против народа*⁶⁹⁴ и *Ослободимо се*.⁶⁹⁵ У овим чланцима су предузећа у власништву Немаца, Мађара и Италијана, која су наставила да послују на територији Краљевине СХС после 1918 г., представљена као настављачи експлотаторске политике коју су ове државе водиле према југословенском народу пре Првог светског рата. Апострофирајући страна предузећа као настављаче империјалистичких амбиција Централних сила, које на економској бази настављају експлатацију југословенског народа, орјунашки идеолози су настојали да тежак економски положај југословенског радништва представе као национални а не социјални проблем. Другим речима проблем ниских зарада и лоших услова рада представљен је као део ширег плана непријатељски настројених држава да путем економске експлатације и стварања социјалног незадовољства дестабилизују Краљевину СХС. На тај начин орјунашки идеолози су покушавали да оштрицу социјалног бунта преусмере из домена социјално-економског у домен национално политичког питања. У складу са том намером орјунашки идеолози су критиковали анти-радничке законе који су у појединим деловима земље (нарочито у Војводини) остали као наслеђе некадашње АУ администрације.⁶⁹⁶ Орјунашки листови скретали су пажњу да фирме у власништву странаца поред експлатације домаћих радника опструирају развој југословенског стручног кадра кроз ангажовање страних стручњака

⁶⁹¹ Аноним, Социјални и економски поредак, *Победа* год V бр.41 (датум нечитак)

⁶⁹² Аноним, Национализам, *Победа* год V бр.46, (датум нечитак)

⁶⁹³ Аноним, Ударац на југословенско радништво у Далмацији, *Победа* год V бр.48

⁶⁹⁴ Аноним, Држава против народа, *Југославија* год I бр.13 20. 11. 1927

⁶⁹⁵ Аноним, Ослободимо се, год 4 бр 37 24.9.1925

⁶⁹⁶ Власта Милутиновић, Самоуправа у окружним благајнама, *Видовдан*. год I бр.38. 18. новембар 1922

у свим кључним процесима производње⁶⁹⁷ са циљем да Краљевину СХС задрже на нивоу технолошки заостале државе неспособне да створи сопствену индустријску производњу и која ће као таква бити сведена на статус економске колоније великих сила.⁶⁹⁸ У заглављима орјунашких листова могле су се наћи пропагандне поруке типа “Југословени купујте само код Југословена“⁶⁹⁹ и позиви на бојкот производа предузећа у власништву несловена које уз помоћ монопола остварују енормне профите на рачун југословенских потрошача.⁷⁰⁰ У том стилу је била састављена и резолуција конгреса ОРЈУНЕ у Сплиту одржаног 1. децембра 1923 г. у којој се наводи: “Сматрајући да је у интересу нације наша економска самосталност ОРЈУНА ће се борити против сваког наметања и уплитања страних интереса у наш привредни живот, те ће радити све да се наша индустрија, трговина и обрт еманципирају од свих страних утицаја и да послуже економском и културном процвату Отаџбине.“⁷⁰¹

Већ током 1922 и 1923. године у оквиру ОРЈУНЕ осниване су радничке секције у оквиру којих су формирано синдикати и радничке задруге. Вођство ОРЈУНЕ обраћало се радништву речима: “У радничком питању ОРЈУНА ће се залагати за све оправдане захтеве и потребе народа које су у сагласности са интересима нације...”⁷⁰² Као и у случају италијанског фашизма као главни циљ орјунашких “националних синдиката“ означена је борба против страног капитала и комунистичке пропаганде међу радничким слојевима.⁷⁰³ Аналогно случају Италије, где су пропаганду фашистичког синдикализма водили бивши социјалисти и револуционарни синдикалисти који су пришли Мусолинију, у придобијању радништва за орјунашке националне синдикате кључну улогу одиграли су социјалистички ренегати Иван Борнемиса и Јурај Деметровић, обојица орјунашки саборци из доба предратне револуционарне омладине.⁷⁰⁴ Нарочито активну улогу у придобијању индустријских радника за орјунашке синдикалне организације у Хрватској и Загребу имао је бивши социјалиста Иван Борнемиса. Поред хрватског индустријског радништва ОРЈУНА је

⁶⁹⁷ Аноним, Резолуција скупштине Загребачке ОРЈУНЕ, *Будућност* год II бр.8, 24. фебруар 1923
⁶⁹⁸

⁶⁹⁹ *Орјуна* (Загреб) год. I бр. 8, 7. јун 1923

⁷⁰⁰ Аноним, Држава против народа, *Југославија* (Београд) год I бр.13, 20. новембар 1927

⁷⁰¹ Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925.г, стр.114-115

⁷⁰² Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925.г, стр.114

⁷⁰³ Robert Čop, *ORJUNA: Prototip političke organizacije*, diplomski rad odbranjen na Fakultetu društvenih nauka u Ljubljani 2006, str. 75

⁷⁰⁴ Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр. 49

највише успеха имала међу радницима услужних делатности, поморцима и рударима са територије Словеније и Далмације. У прилог успеха агитације орјунашких синдикалиста међу југословенским радништвом говоре и натписи у штампи Социјалистичке партије и КПЈ током 1924 и 1925 г. у којима се напомиње да су социјалистички и комунистички синдикати изгубили у појединим областима значајан део чланства који је пришао орјунашким синдикалним организацијама.⁷⁰⁵

Примарни циљ орјунашких синдикалних организација био је национализовање радничке класе тј. њено одвајање од пропаганде КПЈ. И ако су орјунашки идеолози инсистирали на чињеници да КПЈ после Обзнане не представља релевантан политички фактор они су истицали да југословенској држави прети опасност од социјалног преврата због неспособности старих политичара да поставе привреду на солидне темеље којим би се КПЈ могла окористити. Аналогно својим апенинским узорима орјунаши су уз помоћ својих радничких синдиката хтели да спрече деструктивну бољшевичку револуцију и претворе је у националну револуцију тј да се уместо диктатуре пролетеријата уведе диктатура националиста (Нације). Идеолози ОРЈУНЕ су попут италијанских фашиста инсистирали на идеји да међу класама југословенског народа мора владати хармонија у домену економских интереса и политичких циљева која ће бити остварена путем организовања радничке класе у орјунашке синдикате.⁷⁰⁶ Борећи се за наклоност радничке класе орјунашки синдикални активисти усвојили су многе политичке методе из корпуса италијанског фашизма. Пример за то може бити одлучна подршка вођства ОРЈУНЕ штрајку поморских радника међу којима је био велики број чланова ОРЈУНЕ из Далмације.⁷⁰⁷ Поред тога ОРЈУНА се у борби против КПЈ користила и методом социјалног бојкота вршећи преко своје штампе и својих синдикалних организација притисак на власнике предузећа да отпуштају раднике који су чланови КПЈ. Поред борбе против утицаја КПЈ орјунаши су своје синдикалне организације употребљавали и у борби против грађанских странака које су означавали као племенско-сепаратистичке. Као пример за то може послужити орјунашко демолирање штампарија мариборских листова *Стража* и *Словенски господар* –

⁷⁰⁵ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 374

⁷⁰⁶ Аноним, Борбено југословенство и радници Југославије, *Орјуна* (Загреб) год. I бр.10, 21. јун 1923

⁷⁰⁷ Аноним, Обуштава рада помораца, *Орјуна* (Загреб) год I бр.11, 27. јун 1923

гласила СЛС (11.2.1923 г.) при коме су радници у штампарији који су били чланови орјунашког синдиката механички растурили штампарске машине.⁷⁰⁸

Попут италијанских фашиста, ОРЈУНА је користила радништво окупљено у својим синдикатима као средство притиска на органе власти изазивајући протестне штрајкове приликом хапшења орјунашких вођа и организујући штрајкове у фабрикама и предузећима чији су власници били припадници италијанске, немачке и мађарске националне мањине. Најкарактеристичнији овакав случај догодио се у јануару 1923 г. када је вођа војвођанских орјунаша Добросав Јевђевић ухапшен због напада локалног Акционог одреда на редакцију мађарског листа *Делбачка* који су орјунаши сумњичили за ширење иредентизма. Да би издејствовали пуштање свог вође орјунашки синдикати у Новом Саду (синдикат радника електричне централе, синдикат пекара и синдикат радника услужних делатности) објавили су штрајк и организовали протесна окупљања испред полицијске управе.⁷⁰⁹ Под притиском орјунаша локалне власти су ослободиле Јевђевића, а гласила покрета су прославила ову акцију као велики успех ОРЈУНЕ и њених синдикалних организација.⁷¹⁰ Поред вршења притиска на органе власти ОРЈУНА је своје синдикалне организације по угледу на италијански фашизам користила и у циљу изградње угледа орјунашког покрета као гаранта социјалне стабилности и главне препреке субверзивном раду КПЈ међу југословенским радништвом. У штрајковима које је током 1923 г. КПЈ организовла међу индустријским радништвом и рударима у Славонском Броду и Словенији вођство ОРЈУНЕ је упутило чланове својих синдиката да преузму послове штрајкача и тако изазвало колапс штрајкачког покрета.⁷¹¹

Према узору на италијанске фашисте вођство ОРЈУНЕ настојало је да повеже своје синдикате и задруге у јединствену организацију. Почетком 1924 г. љубљански одбор ОРЈУНЕ основао је задругу Економска ОРЈУНА. Главни циљ ове задруге био је прибављање новчаних средстава којима би био подржан рад новинских редакција, синдиката и задруга које је основала ОРЈУНА.⁷¹² За председника Економске ОРЈУНЕ

⁷⁰⁸ Darko Friš (2004), *Aktivnosti mestnega odbora ORJUNE v Mariboru v prvem letu delovanja*, Studia Historica Slovenica god. IV stev. 2/3, str. 508

⁷⁰⁹ Аноним, У борби против мрачњака и непоштења, *Видовдан* год II бр.9, 25.јануар 1923

⁷¹⁰ Аноним, Ослобођење г. Јевђевића, *Видовдан* год II бр.9, 25.јануар 1923

⁷¹¹ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 375

⁷¹² Branko Šuštar, Ekonomska ORJUNA: Pokus gospodarske organizacije jugoslovanskih nacionalistov v 20-ih letih tega stoletja, *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovno*, Vol XXXVI No.3, Ljubljana 1989, str. 144

изабран је др Драго Марушић,⁷¹³ а у регистар је уписано нешто више од 300 чланова, међу којима је било доста трговаца, адвоката и представника новчаних завода.⁷¹⁴ Економска ОРЈУНА је у првим месецима свог постојања основала неколико винарских и рибарских задруга на простору Далмације, али је њена активност после 1925.г. нагло замрла.⁷¹⁵ Из статута Економске ОРЈУНЕ може се наслутити да је ова кредитно-трговачка задруга да била амбициозно конципирана као кровна организација за деловање свих орјунашких синдиката и задруга која је требала да координира економске и политичке напоре ОРЈУНЕ тј да врши оне функције коју је у италијанском фашизму вршила Конфедерација корпоративних синдиката.⁷¹⁶

Попут италијанских фашиста ОРЈУНА своје синдикалне организације није користила само као оруђа у борби против политичких противника и страног утицаја већ им је наменила и битну улогу у државном уређењу. У фељтону под насловом *Jugoslavija leta 19..!* који ј излазио током пролећа 1927. г. у Љубљанском листу *Орјуна* анонимни аутор је представио најпрецизнију орјунашку визију уређења југословенске државе у предстојећој будућности. Према овом фељтону из *Орјуне* од 28.марта 1927.г. аутор је навео да ће Краљевина СХС бити трансформисана у Краљевину Југославију “синдикално- парламентарну“ наследну монархију којом ће управљати краљ, сенат и народна скупштина. Половина чланства сената бирала би се на изборима, док би другу половину (са доживотним мандатом) именовано краљ са листе кандидата коју би предлагали универзитети, научне институције, и трговачке, занатлијске и земљорадничке корпорације и задруге. Половина посланика у народној скупштини бирала би се на општим изборима, док би друга половина кандидата била бирања са листе коју би предлагали чланови радничких, занатлијских и земљорадничких синдикалних организација.⁷¹⁷ Овај облик државног уређења кореспондирао је у великој мери са уставним променама које је Мусолини спроводио током 20-тих година трансформишући италијански парламент из политичког у корпоративно представничко тело.

На основу горе наведених примера могуће је запазити доста сличности у погледима на важност и улогу радничке класе у идеолошким концепцијама ОРЈУНЕ и

⁷¹³ За више информација о политичкој активности Марушића види поглавље *Биографске слике*

⁷¹⁴ Robert Čop, *ORJUNA: prototip političke organizacije*, diplomski rad odbranjen na Fakultetu društvenih nauka u Ljubljani 2006, str. 76-78

⁷¹⁵ Динко Томашић, Орјуна Загребачке области, *Видовдан* год IV бр. 21 30.5.1925

⁷¹⁶ *Правила Економске Орјуне*, Љубљана 1934

⁷¹⁷ Anonim, *Jugoslavija leta 19..!*, *Orjuna* (Ljubljana) god. V br.22, 28.maj 1927

италијанског фашизма. Анализом текстова у орјунашким гласилима лако се запажа рецепција низа идејних решења потеклих из економске концепције италијанског фашизма као што су критика класне борбе са позиције поимања нације као органске целине, критика деструктивне улоге страног капитала, усвајање техника и метода левичарских партија (синдикализам, штрајк, социјални бојкот) и план о трансформацији парламентарног система из политичког у професионално представништво. Са друге стране евидентно је да је ОРЈУНА и поред усвајања идејних решења италијанског фашизма у домену изградње своје синдикалне организације као основне базе за трансформацију државног уређења остала на рудиментарном нивоу у односу на свој апенински узор. Главни разлог због кога ОРЈУНА није успела да понови успех италијанског фашизма у придобијању радничке класе налазио се у њеном готово ниподаштавајућем односу према најбројнијем сегменту југословенске радничке класе – аграрном радништву тј. сељаштву. Насупрот италијанском фашизму који је наступао као заштитник крупних и ситних земљопоседника ОРЈУНА није показивала велики интерес за проблеме аграрног радништва. У првој половини 20-тих година штампа ОРЈУНЕ се свега у неколико наврата осврнула на политичко економску ситуацију на југословенском селу и то углавном у форми критике владајућих партија које су споро спроводиле аграрну реформу и ликвидацију феудалног поретка у југоисточним деловима Краљевине СХС. Овакав пример критике најлакше је уочити у чланку *Опет паре муслиманима* у коме анонимни аутор критикује споро спровођење аграрне реформе на простору КиМ и Македоније које резултира тиме да се државни новац троши на исплаћивање хака (надокнаде муслиманским феудалцима за одузете земљишн поседе) а не на потребе југословенског народа.⁷¹⁸ И ако је ОРЈУНА наступала са позиције противника феудализма и обећавала да ће “ослободити робове (сељаке) од грофова и бегова”⁷¹⁹ гласила покрета су се ретко бавила проблемима села. Незаинтересованост ОРЈУНЕ за проблеме југословенског села била је делом резултат процене вођства покрета да село представља политички забран племенско сепаратистичких (ХРСС, НРС, СЛС) и класно оријентисаних странака (Савез земљорадника) а делом ниподаштавајућег односа ОРЈУНЕ као покрета градске интелигенције, према сељаштву које је (како су орјунаши процењивали због свог ниског нивоа образовања⁷²⁰) остало верно странкама са национално-класно-

⁷¹⁸ Аноним, *Опет паре муслиманима*, *Видовдан* год I бр. 37, 16. новембар 1922

⁷¹⁹ Аноним, *Рат партијама*, *Видовдан* год II бр.90, 6. октобар 1923

⁷²⁰ Аноним *Сељаци и наша интелигенција*, *Видовдан* год V бр.322, 28. фебруар 1926

религиозним префиксом. Интелектуално-елитистички и малтене ниподаштавајући однос идеолога ОРЈУНЕ према сељаштву који се најексплицитније очитовао у речима Нике Бартуловића: “Сви ми делимо радикално мишљење да напредак и интереси наше Нације не могу чекати дотле да већина заосталих сељака схвати да је боље на изборима ставити гласачку куглицу у кутију југословенских националиста него у кутију Стјепана Радића..... или попа Корошеца“⁷²¹ онемогућили су ОРЈУНИ да за своје идеје придобије аграрно радништво које је чинило више од 80% становништва Краљевине СХС и тиме је осудили на маргину политичког живота. У другој половини 20-тих година штампана гласила ОРЈУНЕ су посветила нешто више пажње политичко-економској ситуацији на југословенском селу. У чланцима попут *Писмо из Призрена*,⁷²² *Чиме ћемо зауставити моралну и материјалну декаденцију нашег села*⁷²³ и *Страшно пропадање нашег села*⁷²⁴ орјунашки идеолози су ламентирали над тешком судбином сељака који живе у беди захваљујући деструктивним утицајима неефикасне државне управе зеленаша, трговаца, јеврејских шпекулантата и корумпираног свештенства. Као и у случају придобијања индустријског радништва орјунашки идеолози су у чланцима попут *Ко држи земљу у Југославији*⁷²⁵ тешку социјалну ситуацију на југословенском селу приписивали утицају страног фактора тј земљопоседника мађарског и немачког порекла у чијем се поседу налазе велике површине најквалитетније земље. На тај начин се, као у случају обраћања орјунашких гласила индустријском радништву, социјална борба стављала у контекст етничког конфликта између југословенског народа и експлотатора не-словенског порекла. Ови покушаји орјунашких идеолога да се приближе аграрном радништву нису дали опипљивијих резултата будући да се ОРЈУНА од 1925 г. налазила у процесу дезинтеграције. Индиферентан / негативан однос према сељаштву онемогућио је ОРЈУНУ да стекне упориште у аграрном радништву и омасови своје синдикалне организације по моделу који је успоставио Мусолини у Италији. Један од могућих разлога за неуспех ОРЈУНЕ у задатку придобијања радничке класе по узору на италијански фашизам представља и чињеница да се током 20-тих година и сам фашистички корпоративизам налазио у процесу свог конституисања тако да није могао фигурирати као одговарајући узор.

⁷²¹ Niko Bartulović, *Orjuna nje cilji in metode: Govor brata Nike Bartulovića na prvem kongresu vseh Orjun dne 1/3.decembra 1923 v Split*, Ljubljana 1923, str. 4

⁷²² Аноним, Писмо из Призрена, *Видовдан* год VI бр. 384, 6. март 1927

⁷²³ Аноним Чиме ћемо зауставити моралну и материјалну декаденцију нашег села, *Видовдан* год VI бр. 384, 6. март 1927

⁷²⁴ Аноним, Страшно пропадање нашег села, *Видовдан* год VI бр.397, 22. мај 1927

⁷²⁵ Аноним, Ко држи земљу у Југославији, *Видовдан* год VI бр.411, 14. август 1927

Након забране рада ОРЈУНЕ идеја о економско-политичком преуређењу југословенске државе на бази фашистичког корпоративизма остаће присутна у свим покретима радикалне деснице интегрално југословенског усмерења. Поједини идеолози Југословенске акције, Борачке организације Југославије и ЈНП Збор настојаће током прве половине 30-тих година да преко гласила својих покрета и у јавним наступима промовишу модел италијанског корпоративизма као политичко економског уређења чија ће имплементација донети друштво социјалне правде и ликвидирати непрекидне сукобе “племенски оријентисаних“ странака. Након 1932 г. услед низа (спољних и унутрашњих) политичких околности модел италијанског корпоративизма излази из фокуса теоретичара радикалне деснице интегрално југословенског усмерења. Под утицајем идеја из корпуса немачког национал-социјализма идеолози Југословенске акције конципирају модел “сељачке државе“ (о комеће бити више речи на другом месту). У другој половини 30-тих година унутар идеологије ЈНП Збор под утицајем идејних решења Француске акције модел италијанског корпоративизма потиснут је од стране занатно конзервативнијег концепта сталешке државе.

II 4. Терор у идеологији европских фашистичких покрета

Терор - систематска употреба физичког насиља у обрачуну са политичким неистомишљеницима представљао је једну од главних карактеристика идеологије и политичке праксе европских фашистичких покрета.⁷²⁶ И ако посматран превасходно као оруђе практичне политике терор је имао своје дубоке корене у идеолошким фундаментама фашистичких покрета. Сорелова теорија о насиљу као акту који води моралном прочишћењу политичког живота била је уграђена у основне идеолошке поставке Француске акције и италијанског фашизма. Социјалдарвинистичке теорије о доминацији јачих над слабијим као природном поретку представљале су есенцију идеологије националсоцијализма.⁷²⁷ Другим речима, насилни испади парамилитаристичких одреда европских фашистичких покрета - краљевских камелота, италијанских сквадриста и SA одреда нису представљали само прагматичне потезе у служби дневнополитичких интереса већ су представљали оживотворење основних идеолошких постулата фашистичке идеологије. Занимљиво је напоменути да су идеолози појединих фашистичких покрета који су део своје идејне конструкције наслањали на хришћанску традицију (неспојиву са инструментализованом употребом насиља) – нпр. Француска акција, румунска Гвоздена гарда и белгијски REX налазили веома оригинална оправдања за употребу терора у обрачуну са политичким неистомишљеницима. Као добар пример може се навести случај румунске Гвоздене Гарде – фашистичког покрета који је добар део свог постојања функционисао као подземна терористичка организација.⁷²⁸ Да би помирио идеологију базирану на православном хришћанству и терористичке акције својих следбеника вођа Гвоздене гарде Корнелије Зелее Кодреану (који је и сам извршио неколико убистава) пласирао је теорију по којој гардисти вршећи насилна дела свесно жртвују сопствену душу тј.

⁷²⁶ Употреба терора као легитимног политичког средства у обрачуну са политичким неистомишљеницима била је продукт јакобинске диктатуре у Француској. Прве партијске милиције настале су током 19 в. у Шпанији и Португалу у оквиру политичких групација либералне оријентације. Прву униформисану партијску милицију оформио је италијански револуционар републиканац-демократа Ђузепе Гарибалди 60-тих година 19 в. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914- 1945*, Wisconsin 2003, str. 96)

⁷²⁷ Cyprian Blamires, Paul Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 657

⁷²⁸ Између 1924. и 1939 г. активисти Гвоздене гарде извршили су једанаест атентата на познате политичке личности и високе државне функционере. Брутални карактер репресије којом су власти одговориле на терористичке акте гардиста - само током 1939 г. полиција је лишила слободе и ликвидирала преко 1200 гардиста (међу њима и самог Кодреану), резултирао је појавом сперцифичног култа смрти и насиља унутар легионарског покрета који се манифестовао у настанку низа бизарних ритуала попут испијања крви и масакрирања лешева убијених политичких противника. (Види -*Fascism in Europe* (edit. by S. J. Woolf), London 1981, str. 162-163)

примају на себе смртни грех убиства. На тај начин фанатизовани активисти уздигнути су у ред двоструких мученика који се чином убиства одричу не само овоземаљског (сопственог) живота него и спасења своје душе зарад добробити нације.⁷²⁹

Интензитет терора, инструменти његовог спровођења и његови резултати разликовали су се од случаја до случаја. Зачетници ове праксе - покрет Француска акција која је основала своје оружане одреде још 1908. године, остала је по питању систематске организације терора на рудиментарном нивоу. Милиција покрета тзв Краљевски камелоти остали су на нивоу *et hoc* окупљених група (без униформи, застава и предвојничке обуке) састављених углавном од студената које су се повремено упуштале у физичке обрачунае са својим политичким неистомишљеницима и полицијом.⁷³⁰ Колико је само вођство Француске акције било свесно неефикасности своје партијске милиције најбоље говори процена самог Мораса да без помоћи војске неоројалисти немају ефективну снагу за успешно извршење државног удара.⁷³¹ Сличан организациони карактер и неефикасност показивала је партијска милиција белгијског REX-а и Мозлијево⁷³² Британске уније фашиста.⁷³³ Многи фашистички покрети попут NSDAP и шпанске Фаланге прецењивали су снаге сопствених партијских милиција и капацитет терора у инхибирању отпора њихових политичких противника. Због ових погрешних процена NSDAP је доживео тежак пораз у сукобу са снагама безбедности приликом тзв Пивничког пуча 1923. године, првог покушаја Адолфа Хитлера да путем државног удара дође на власт, који је на дужи низ година угрозио функционисање и развој нацистичког покрета.⁷³⁴ Провокативна изјава вође шпанске Фаланге Хуана Антонија Прима де Ривере да ће се новоосновани покрет обрачунати са левичарским снагама “дијалектиком песнице и пиштоља” резултирала је бруталном реакцијом боље

⁷²⁹ Eugen Weber, *Varieties of Fascism: Doctrines of Revolution in the Twentieth Century*, London 1964, str. 103-104

⁷³⁰ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 106-107

⁷³¹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in Twentieth Century France*, Stanford 1962, str.52-55,83,289, 270-271,334-335

⁷³² Устројство партијске милиције Британске уније фашиста представљало је својеврсни спецификум унутар милеа европских фашистичких покрета. Будући да је вођа организације Освал Мозли припадао једној од најстаријих и најугледнијих аристократских породица (која је своје корене вукла из доба норманског освајања) милиција покрета тзв. Црне кошуље били су перцепирани као лични стјуарти (пратиоци- слуге) вође покрета. У складу са том поставком Мозли је из личних средстава плаћао њихово издржавање и становање. Чланство Црних кошуља било је стационарирано на Мозлијевом поседу у центру Лондона (тзв Црна кућа у Челзију) и имало је задатак да обезбеђује вођу покрета и партијске митинге и скупове. Партијска милиција конципирана на принципу личне гарде – приватне племићке војске осликавала је Мозлијеву идеолошку концепцију која је представљала синтезу конзервативизма и фашизма.

⁷³³ H. R. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900 -1945*, London 1969, str. 91

⁷³⁴ Knox MacGregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships*, Cambridge 2007, str. 342-345

организованих анархистичких и социјалистичких милитаната који су као одговор за два месеца ликвидирали двадесетак фалангиста (и покушали атентат на самог Риверу) док су левичарски листови шaljиво апострофирали покрет шпанских фашиста именом “Funeraria Falange Espanola“ (у слободном преводу “Погребно друштво Фаланга“).⁷³⁵ Као контрапримери могу се навести партијске милиције фашистичког покрета у Италији и Хајмвера у Аустрији. Занимљиво је приметити да је у случају оба покрета стварање милиције састављене највећим делом од ветерана из Првог светског рата предходило стварању политичке организације и заокруженог идеолошког система тј. ови покрети су у пуној мери представљали отелотворење идеологије фашизма која ставља акцију изнад теорије. Случај милиције италијанске фашистичке партије (који ћемо детаљније размотрити у наставку) која је систематском употребом терора за само три године (1919-1922) сломила отпор својих политичких противника и служби безбедности и довела партију на власт поставио је образац који су пратили сви европски фашистички покрети. Ништа мању ефикасност у систематском спровођењу терора показали су припадници аустријског Хајмвера који су истовремено водили оружане борбе са сепаратистима у Корушкој⁷³⁶ и Бургенланду,⁷³⁷ организовали терористичке акције у Јужном Тиролу и сукобљавали се са партијским милицијама Социјалдемократске партије (Шуцбунд)⁷³⁸ и аустријског огранка NSDAP (SA). Са око 200 000 наоружаних активиста милиција Хајмвера је била бројнија од аустријских служби безбедности – околност коју је вођство покрета користило да врши ефикасан притисак на владајућу партију Хришћанских социјалиста.⁷³⁹ Након што је милиција Хајмвера сломила устанак социјалдемократа у фебруару и покушај нацистичког пуча у јулу 1934 г. покрет се налазио на врхунцу свог политичког утицаја – његово вођство је кооптирано у владу преузимајући кључне ресоре унутрашњих послова и привреде. Недостатак заокруженог идеолошког програма инхибирао је вођство покрета да преузме власт и усмерио га у правцу политичке фузије са владајућом странком Хришћанских социјалиста у организацију под именом Отаџбински фронт. Вешто користећи сукобе између појединих вођа Хајмвера хришћански социјалисти су успели да преузму контролу над Отаџбинским фронтом и маргинализују утицај Хајмвера на

⁷³⁵ Stanley G. Paine, *A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961, str. 51-53

⁷³⁶ Р. Герварт, Џ. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр.95

⁷³⁷ Barbara Jelavich, *Modern Austria: Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 160-161

⁷³⁸ Р. Герварт, Џ. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр.100

⁷³⁹ Michael Mann, *Fascists*, Cambridge 2004, str. 210-211

политички живот Аустрије. Незадовољни оваквим исходом најфанатичнији елементи унутар милиције покрета су прешли у чланство NSDAP или се политички пасивизирали и у октобру 1936 г. Хајмвер је распуштен.⁷⁴⁰

⁷⁴⁰ Barbara Jelavich, *Modern Austria: Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 209-210

II 4. а) Терор у идеологији италијанског фашизма

И ако је терор као средство обрачуна са неистомишљеницима присутан у пракси од настанка политичког живота међу људима, фашизму је успело да од њега направи свој основни метод и заштитни знак.⁷⁴¹ Творац италијанског фашизма Бенито Мусолини започео је своју политичку каријеру почетком 20 в. као екстремни социјалиста који је презирао буржоаско друштво и његове идеолошке конструкте конзервативизам, либерализам и национализам.⁷⁴² У складу са пацифистичком идеологијом социјализма Мусолини је 1902 г. напустио Италију да би избегао регрутацију и отишао у Швајцарску. Током свог двогодишњег боравка у Швајцарској Мусолини је похађао курс из политичке економије на универзитету у Лозани и у том периоду се упознао са Сореловим ученицима и идеологијом револуционарног синдикализма.⁷⁴³ Под утицајем револуционарних синдикалиста Мусолини је усвојио Сорелове теорије о миту као главном покретачу револуције, насиљу као легалном и моралном средству политичке борбе.⁷⁴⁴ Сорел је у свом специфичном тумачењу политике и револуције насиљу доделио практичну и моралну улогу која се заснивала на критици реформистичких тенденција унутар вођства социјалистичког покрета. Према Сорелу вођство социјалистичких партија је подложно пактирању са буржоаском државом јер и само припада буржоаској класи (Сорел их назива "деца буржоазije"⁷⁴⁵). Другим речима вође социјалистичких партија су буржоаски интелектуалци теоретичари који не познају раднике које предводе и који се плаше револуције тј краха света који познају и чији су интегрални део. Да би анулирали тежње свог вођства, тј. да би избегли пактирање буржоаском државом пролетери се морају послужити јединим средством које им је на располагању – насиљем. Ендемски страх буржоазije од пролетерског насиља донеће крај свим покушајима сарадње две супродстављене класе. На тај начин насиље од простог оруђа политичке борбе постаје морална вредност само по себи јер спречава пролетерску класу да се уклопи у буржоаско друштво и усвоји његове моралне и етичке вредности. У Сореловој визији класне борбе витализам, хероизам и пролетерско насиље заменили су Марксов рационализам а насиље је из

⁷⁴¹ Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 138

⁷⁴² H.R. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900-1945*, London 1969, str. 38

⁷⁴³ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994, str. 196

⁷⁴⁴ James Gregor, *Marxism Fascism and Totalitarianism Chapters in the intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 137-137

⁷⁴⁵ Жорж Сорел, *Револуција и насиље*, Загреб 1980, стр. 15

техничког оруђа револуције постало извор морала и величине тј. баријера која спречава радништво да упадне у декаденцију компромиса. Италијанска социјалистичка партија означила је Сорелове теорије као радикално одступање од Марксовог учења и током 1909. и 1910. г. из својих редова искључила све револуционарне синдикалисте (како су себе називали Сорелови ученици). Суочен са оштрим ставом партије Мусолини се 1910. г. јавно одрекао Сорела као реакционара – апострофирајући његову сарадњу са Француском акцијом у оквиру организације Прудонов клуб, али је приватно остао присталица његових идеја⁷⁴⁶. По повратку у Италију Мусолини је унутар социјалистичке партије стекао углед идеолошки изграђеног социјалисте са завидним способностима у домену организације и пропаганде. Кад је избио италијанско-османски рат 1911 г. Мусолини је овај сукоб оценио као империјалистички поход италијанских капиталиста против турских и арапских пролетера и у знак класне солидарности организовао генерални штрајк.⁷⁴⁷ Италијанске власти су сузбиле штрајк и осудиле Мусолинија на краћу временску казну што је додатно повећало његову популарност и донело му функцију уредника листа *Аванти* главног гласила Социјалистичке партије. После Сарајевског атентата, који је најавио могућност великог ратног конфликта, у Италији избијају антиратни протести које предводе социјалисти и анархисти. У склопу догађаја који ће бити познати као “Црвена недеља” Социјалистичка партија је објавила генерални штрајк и у низу градова у Централној Италији левичарске снаге су блокирале војне и полицијске касарне и прогласиле збацивање монархије и успостављање републике.⁷⁴⁸ Партијска милиција странке италијанских националиста, која је ове немире у предвечерје највећег ратног сукоба оценила као националну издају и подривање одбрамбених потенцијала Италије, изашла је на улице градова и отпочела низ уличних сукоба са социјалистима и анархистима – војним и полицијским појачањима требало је пуне две недеље да успоставе ред.⁷⁴⁹ Неуспех Црвене недеље навео је Мусолинија да посумња у способност пролетеријата да спроведе насилну револуцију, и да по Сореловом примеру у годинама које су уследиле у својој визији револуције улогу пролетера додели нацији.⁷⁵⁰

⁷⁴⁶ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994, str. 201-202

⁷⁴⁷ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 172

⁷⁴⁸ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 52-53

⁷⁴⁹ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 45

⁷⁵⁰ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994, str. 212

По избијању Првог светског рата италијанска Социјалистичка партија је заузела анти-ратни став тумачећи овај сукоб као обрачун империјалистичких сила у коме пролетеријат нема интереса да учествује. У својим чланцима на страницама листа *Аванти* Мусолини је до септембра 1914. г. подржавао званични курс партије, али месец дана касније он радикално мења свој став и почиње да заговара улазак Италије у рат на страни Антанте. Због одступања од званичног анти ратног става Социјалистичке партије Мусолини је смењен са функције уредника *Авантија* и искључен из странке. Избијање Првог светског рата и спремност радничких класа зарађених земаља да се упусте у међусобни сукоб зарад интереса нације довело је Мусолинија до закључка да је интернационални социјализам нестао као кохерентна доктрина и да наступа време национализма. Рат је повео Мусолинија у правцу идеолошке трансформације ка националном социјализму тј. новом социјализму који ће измирити појмове класе и нације⁷⁵¹

У новембру 1914 г. Мусолини оснива нову политичку организацију Револуционарни фашио (савез) интернационалне акције која окупља све присталице уласка Италије у рат на страни Антанте и покреће сопствени лист *Поло ди Италија* који постаје гласило његовог новоформираног покрета. Чланови новог покрета (познати још као интервенционисти) представљали су малобројну и идеолошки некохерентну скупину у оквиру које су се ујединиле политичке групе чија је сарадња савременицима деловала незамисливо. Језгро интервенционистичког блока чинили су две политичке скупине тј. социјалистички ренегати - револуционарни синдикалисти⁷⁵² и група Мусолинијевих сарадника која је заједно са њим напустила Социјалистичку партију и Италијанска националистичка партија. Трудећи се да избегну грешку коју је направио Мусолини четврт века касније италијански националисти су пришли Антанти правилно процењујући да *пролетерска* Италија може више профитирати из савеза са *грађанским* силама Француском и Британијом него удруживањем са *пролетерском* Немачком.⁷⁵³ Овај спој екстремних левих и десних политичких организација, чији су се чланови током Црвене недеље у јуну 1914. г. међусобно криво разрачунавали у

⁷⁵¹ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994, str. 213-215

⁷⁵² Истакнути идеолози и вође револуционарних синдикалиста попут Алчестеа де Амбриса, Паола Орана, Анђела Оливетија, Серђа Панунција, Едмонда Росонија, Микеле Бианџиа, и Чезареа Росија су преко свог ангажовања у интервенционистичком покрету ушли у круг најближих Мусолинијевих сарадника. Неки од њих попут Росонија, Панунција, Оливетија и Росија учествоваће у креирању концепта фашистичке корпоративне државе и заузимаће високе функције у фашистичком режиму. (Види- Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 189-192)

⁷⁵³ Види поглавље *Нови национализам*.

градовима централне Италије, под Мусолинијевим вођством поставио је темеље за стварање фашистичке идеологије. Вешто експлатишући нарастајући талас национализма и традиционално анти-аустријско расположење италијанског народа интервенционисти су презентовали рат против Централних сила као решење свих проблема италијанског друштва. Поразом Централних сила дошло би до слома апсолутистичке монархије у Европи и самим тим до стварања политичке атмосфере повољније за наставак борбе за социјална права економски најугроженијих класа а уједно би распарчавањем њихових (у првом реду аустроугарских) територија био довршен процес италијанског националног уједињења.⁷⁵⁴ Мусолини и револуционарни синдикалисти су преко интервенционистичког блока пласирали идеју о рату као врховном револуционарном чину тј катализатору путем којег ће се национална револуција трансформисати у социјалну револуцију.⁷⁵⁵ Улазак Италије у рат 1915 г. није био резултат успеха пропаганде интервенциониста већ резултат политике либералне владе која је полазећи са становишта *sacro egoismo* (светог егоизма), за улазак Италије у рат Лондонским уговором од сила Антанте добила обећање знатних територијалних проширења на источној обали Јадрана.⁷⁵⁶ У августу 1915 г. Мусолини је отишао на фронт где је после неколико месеци тешко рањен и наредне три године проводи у процесу рехабилитације спорадично се оглашавајући чланцима у гласилима интервенционистичког блока.⁷⁵⁷ Крај Првог Светског рата и победа Антанте 1918. г. нису испунили очекивања интервенционистичког блока. Територијалне аспирације су биле само делимично задовољене, а ратом замрзнути социјални проблеми италијанског друштва су поново избили на површину радикализовани револуционарним догађајима у Русији, Баварској и Мађарској. Продор српских армија у Далмацију, хрватско приморије и Словенију онемогућио је реализацију Лондонског уговора, што је као и губитак афричких колонија услед побуне довело међу члановима интервенционистичког блока до стварања теорије о осакаћеној победи.⁷⁵⁸ Као одговор на ове тешкоће интервенционисти су осмислили пројекат Данунцијеве авантуре у Риједи⁷⁵⁹ чији је неуспех означио и крај ове политичке организације. Пошто се по

⁷⁵⁴ A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 207-214

⁷⁵⁵ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994, str.205-206

⁷⁵⁶ Карло Сфорца, *Немари савремене Европе*, Београд 1933, стр. 240-242

⁷⁵⁷ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994, str. 206

⁷⁵⁸ John Weiss, *The Fascist Tradition: Radical Right-wing Extremism in Modern Europe*, New York 1967, str.

37

⁷⁵⁹ Види поглавље *Корпоративизам у идеологији италијанског фашизма*.

питању подршке Данунцију разишао са интервенционистичким блоком око Мусолинија је остало свега стотинак следбеника из редова револуционарних синдикалиста, социјалистичких ренегата и ардита са којима у Милану у марту 1919. г. оснива нову политичку организацију *Fasci di Combattimento* (Савез бораца). Пошто је од стране својих бивших сабораца из интервенционистичког блока био стигматизован као издајник⁷⁶⁰ Мусолини је свој нови политички покрет поново усмерио ка придобијању подршке италијанског радништва и сељаштва. После разлаза са интервенционистичким блоком Мусолини се нашао у политичкој изолацији окружен са свега стотинак следбеника и извесним угледом националног борца који је стекао својим учествовањем у рату и новинарском подршком ратним напорима Италије и Данунцијевој авантури у Ријечи. Са друге стране италијанска Социјалистичка партија налазила се у успону, контролисала је масе и имала је перспективу да путем уласка у владу или револуционарног преврата у потпуности овлада Италијом. Поред уског круга социјалистичких ренегата Мусолинијева националистичка реторика из доба његовог ангажовања у интервенционистичком блоку и Данунцијевој авантури привукла је фашистичком покрету и неколико хиљада демобилисаних официра и војника (угл из редова ардита) који су организовани у сквадре (одреди) чинили партијску милицију покрета.

Италијански Ардити представљали су по много чему спецификум миљеа паравојних организација послератне Европе будући да су били једина парамилитаристичка организација настала из војне структуре победничке силе у Првом светском рату. По уласку Италије у рат на страни Антанте 1915.г. Филипо Маринети предводник и идеолог авангардог уметничког футуристичког покрета⁷⁶¹ се заједно са неколико десетина својих следбеника пријавио као добровољац у италијанску војску. Ови добровољци су формирали посебну јединицу под именом Одред смрти која је служила као специјална јединица за најопасније операције. По узору на ову јединицу италијански генералштаб је формирао дивизију од 18 000 добровољаца под именом Ардити (Одважни) која се прославила херојским подвизима током рата. Ардити су себе сматрали елитом италијанске војске и били су екстремно националистички оријентисани. По завршетку рата преживели Ардити су под вођством капетана Марија

⁷⁶⁰ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр.198,200

⁷⁶¹ Футуристички покрет који је презирао традиционално друштво и његове институције и који је глорификовао концепт моћи и брзине умногоме је допринео да се у фашизму успостави култ непосредне акције као принципа надмоћног над теоријом. (Види - *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 106)

Карлија и Филипеа Маринетија формирали ветеранску организацију Национални савез ардита Италије. Чланови ове организације били су фрустрирани неспособношћу либералне владе да обезбеди реализацију Лондонског уговора а као ватрени монархисти зааирали су од револуционарних планова Социјалистичке партије. Из редова ове ветеранске организације регрутовано је људство за потребе Данунцијеве авантуре у Ријечи а добар део његовог чланства је под утицајем Маринетија 1919 г. пришао фашистичком покрету Бенита Мусолинија и ушао у састав првих одреда фашистичке милиције.

Настанак и ескалацију фашистичког терора омогућили су специфични социјално-политички услови који су владали у северној и средњој Италији. Ондашњи индустријалци, крупни и ситни земљопоседници су се после великог успеха Социјалистичке партије на изборима 1919 г. нашли под притиском тзв. максималиста-левих екстремиста из редова социјалиста. Перцепирајући изборну победу као увод у револуцију и увођење диктатуре пролетеријата максималисти су у општинама у којима су преузели власт (тзв. Црвене бароније⁷⁶²) отпочели насилну колективизацију земљишта излажући бојкоту и физичком терору не само земљопоседнике⁷⁶³ и индустријалце, већ и аграрне раднике који су одбијали да поштују њихове директиве.⁷⁶⁴ Ови елементи чија су лична безбедност и имовина постали директно угрожени од стране вођства Црвених баронија приступили су фашистичком покрету и пружили му финансијску подршку у борби са социјалистима. На позив ових група сквадре фашистичке милиције почеле су да организују походе (казнене експедиције) против општина под влашћу социјалистичке партије. Долазећи из Милана опремљени превозним средствима и хладним и ватреним оружјем сквадристи су упадали у села и градове под влашћу Социјалистичке партије заузимају општинске зграде, спаљивали средишта социјалистичке странке и њених синдикалних и задружних организација и пребијали и убијали истакнуте локалне социјалистичке функционере. После

⁷⁶² Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 142

⁷⁶³ Спремност фашистичког покрета да стане у заштиту ситних земљопоседника и њихове приватне својине представља последицу утицаја учења Жоржа Сорела на формирање основних политичких ставова Бенита Мусолинија. Сорел је сматрао ситне земљопоседнике и њихове породичне задруге за изузетно важну друштвену групацију унутар које је култ рада, солидарност и брига за опште добро развијена до највише инстанце и која као такве треба да представља модел по коме ће се формирати социјалистичко друштво. (Види - А. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 89-90)

⁷⁶⁴ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 248, 271,

спровођења ове процедуре сквадре су власт у општинама предавале локалним фашистичким организацијама које би оформиле групације које су их позвале у то место.⁷⁶⁵ Фашисти погинули у овим акцијама уздизани су као борци- мученици пали за идеал нације у борби против бољшевизма.⁷⁶⁶ Описујући ову фазу фашистичког покрета Мусолини у *Доктрини фашизма* наводи: “Године које су предходиле походу на Рим биле су године у којима је трајала потреба акције која није подносила истраживања или потпуну доктриналну обрадбу. Борило се у граду и у селима. Расправљало се, али што је много светије и важније- умирало се. Знало се мријети. темељи доктрине набачени су за време бјеснила битке.”⁷⁶⁷ Подстичући чланове сквадри на одлучни обрачун са политичким противницима Мусолини им се обраћао речима: “Песница је синтеза теорије... На тај начин фашиста разбија главу неког социјалисте и тиме му у његову лобању усађује своје идеје.... То је средство које гарантовано штеди време, са свим врлинама коначно подешене и продируће синтезе која на противничково тело делује непосредно, у исто време брзо и недвосмислено... А шта би могло бити више од синтезе од револверског хица?... Његова ефикасност лежи у чињеници да с највећом економичношћу и брзином спречава да расправе икада поново започну... А онда ту је и синтеза свих синтеза и самим тим и најомиљенија међу фашистима: бомба. Фашиста воли ово оружје које је моћније од неког непознатог божанства или неке жене коју човек познаје исувише добро. Бомба је недољиво божанска и фашиста је обожава.”⁷⁶⁸ Да би се формирао нови огранак фашистичке партије било је потребно двадесет чланова који су имали свој директоријум и секретара. Огранци са територије једне провинције удруживали су се у федерацију и из својих редова бирали директоријум и политичког секретара. Политички секретари провинцијских федерација су представљали костур структуре покрета и имали су положај као гаулајтери NSDAP у Немачкој. Сваки фашио је из редова свог чланства формирао једну или више сквадри. У теорији у састав сквадри су улазили млађи и физички спремнији чланови огранка тзв. принципи док су старији чланови тзв. тријарији третирани као резервисти али у пракси ова подела није била од значаја тако да није било разлике између фашиа (политичке организације) и сквадри.⁷⁶⁹ Низом казних експедиција током 1920 г. успостављена су нова упоришта фашистичког покрета у северној и средњој Италији

⁷⁶⁵ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр.208

⁷⁶⁶ Емилио Ђентиле, *Религије политике: Између демократија и тоталитаризама*, Београд 2009, стр. 98

⁷⁶⁷ Бенито Мусолини, *Доктрина фашизма*, Фиренца 1939, стр. 22-23

⁷⁶⁸ Р. Герварт, Џ. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 153

⁷⁶⁹ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 267

чије су новоформиране сквадре наставиле походе у околна места под доминацијом социјалиста. Персонални састав сквадри био је разнородан по питању политичких убеђења и класног порекла. У њима су се раме уз раме борили сељачки малопоседници, радници који су били изложени бојкоту у општинама под влашћу Социјалистичке партије (тзв. Црвеним баронијама), ситни трговци, занатлије, студенти државни службеници, синови латифундиста и индустријалаца, демобилисани официри, ардити и криминалци тј. сви они који су из личних разлога били угрожени потенцијалним успостављањем бољшевичког режима. Чланови сквадри усвојили су униформу и иконографију најмилитантнијих елемената међу њима - ардита – црне кошуље, црне заставе на којима су биле представљене лобање и ликторски снопови симболи смрти и Римског Царства. На заставама одреда које су имале статус реликвије били су извезени провокативни слогани као што су *Није ме брига, Очајници, Живи опасно* исл. који су временом усвојени као званична имена сквадри.⁷⁷⁰ Из редова вођа ових сквадри као што су Итало Балбо из Фераре, Роберто Фариначи из Кремоне и Дино Гранди из Болоње настало је ново руководство фашистичког покрета тзв. расови (италијански назив за племенске поглавице у Етиопији) који су били лабаво повезани са централом покрета у Милану кроз формално признавање Мусолинија за врховни политички ауторитет покрета.⁷⁷¹ Прве и најбруталније ударе фашистичког насиља претрпеле су југословенска⁷⁷² и немачка национална мањина.⁷⁷³ Још у времену пре Првог светског рата у кругу личности које ће играти истакнуту улогу у фашистичком режиму Словени су перцепирани као “идиоти, ““простаци“ и “варварски лопови.“⁷⁷⁴ У периоду од 1919. до 1922 г. фашисти су преузели низ тзв. казних експедиција на подручија јужног Тирола, Горице Истре и Трста. Велике формације сквадриста упадале су у немачка и југословенска насеља демолирале школе, установе културе, редакције листова упадале у приватне куће и пребијале и убијале локално становништво неретко имајући у томе прећутну подршку италијанских власти. Кључну улогу у претварању фашизма у масовни политички покрет и озбиљан чинилац политичке сцене Италије биле су казнене експедиције сквадриста против упоришта Социјалистичке партије у

⁷⁷⁰ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 264-265

⁷⁷¹ J.R.V. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 54-56, 127-134

⁷⁷² F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 56

⁷⁷³ J.R.V. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 179

⁷⁷⁴ J.R.V. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 49-50

провинцијама Трст и Венеција-Ђулија (Јулиској крајини) у првој половини 1920. године. Социјалистичка партија у овим провинцијама Италије задржала је свој интернационални карактер и добар део њеног чланства у овом подручју чинили су припадници југословенске националне мањине (350 000 Словенаца и Хрвата чинили су 40% становништва провинције Трст)⁷⁷⁵ чиме је сукоб фашиста и социјалиста на овом подручју добио облик етничког конфликта. Другим речима у овом подручју код фашиста је дошло до изједначавања социјалистичке-бољшевичке и словенске-варварске претње.⁷⁷⁶ Сукобе су додатно интензивирале претензије екстремних националиста из Краљевине СХС који су полагали право на Горицу, Истру и Трст. Настојећи да сузбију југословенски иредентизам локалне војне и полицијске структуре су пружале активну подршку одредима фашистичке милиције (први одреди фашистичке милиције ван Милана створене су у Трсту у априлу 1920 г.)⁷⁷⁷ у њиховим походима против социјалистичких упоришта у овим подручјима. Тршћански огранак партије (који је са 15 000 активиста представљао једну петину укупног броја чланова партије) предводио је Франческо Ђунта, добровољац из Првог светског рата, који је акције фашистичке милиције против југословенске националне мањине перцепирао као “крсташки рат“ и “нови Капорето.”⁷⁷⁸ Захваљујући подршци локалних власти фашистичке сквадре које су оперисале на простору провинција Трст и Венеција-Ђулија (Јулијска крајина) неформално су уздигнуте у статус помоћне полиције што је умного олакшало њихово преузимање власти у овој области у периоду пред марш на Рим.⁷⁷⁹ Врхунац фашистичке кампање терора⁷⁸⁰ у тршћанској провинцији представљало је разарање зграде Народног Дома у Трсту 13. јула 1920 г. где се налазило средиште локалне организација социјалиста чије су чланство чинили припадници југословенске националне мањине.⁷⁸¹ После тог догађаја уследила је Мусолинијева посета Трсту где је фашистички вођа свечано дочекан као спасилац града од социјалистичко-словенске претње. Значај фашистичких казних експедиција на простору Јулијске крајине

⁷⁷⁵ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 311

⁷⁷⁶ J.R.V. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 156

⁷⁷⁷ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 310

⁷⁷⁸ J.R.V. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str.156-158

⁷⁷⁹ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 223, 265

⁷⁸⁰ Користећи се притиском на локалне органе власти тршћански фашисти су у априлу 1922 г. наметнули закон по коме је у провинцији Трст забрањена јавна употреба словеначког језика и на основу кога је затворено 500 основних и средњих школа које су спроводиле наставу на словеначком језику. (Види - J.R.V. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 158)

⁷⁸¹ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 310

најбоље је окарактерисао сам Мусолини који је сматрао Трст за колевку фашизма.⁷⁸² Поред борбе против југословенске националне мањине унутар италијанских граница фашистичке сквадре из пограничних области често су упадале на територију Краљевине СХС и тамо изазивале сукобе са граничарима и локалним становништвом.

Сам Мусолини био је затечен ширењем покрета и није успевао да контролише потезе расова и њихових сквадриста нити да целокупном покрету осмисли кохерентан идеолошки оквир. Задовољивши се формалним признањем свог ауторитета као политичког вође и идеолога покрета Мусолини је у овој фази дефинисао фашистички покрет као широки антибољшевички фронт у коме акција (насилно супродстављање револуцији коју спроводи Социјалистичка партија) има примат на идеологијом чије конституисање је одложио до времена када бољшевичка опасност буде сузбијена. На конгресу покрета у мају 1920 г. Мусолини је свестан да се пролетеријат неће одвојити од Социјалистичке партије и да чланови покрета из редова латифундиста и индустријлаца зазиру од његове антикапиталистичке реторике из 1919. г. званично одбацио политички програм покрета који је годину дана раније објавио у Милану. Као искусан политичар он је увидео да фашизам не може преузети власт ако предходно не обезбеди подршку традиционалних друштвених снага монархије, цркве, армије и бирократије.⁷⁸³ Ове снаге су зазирале од Мусолинијеве социјалне демагогије и бруталног насиља сквадриста, али су биле спремне да толеришу фашистички покрет, па чак и да сарађују са њим да би елиминисали потенцијалну претњу бољшевичке револуције. Као резултат Мусолинијевог одрицања од програма 1919. г. на парламентарним изборима у мају 1921. г. фашистички покрет је у коалицији са владајућом либералном партијом и националистима остварио први изборни успех и освојио тридесет пет посланичких мандата. Паралелно са изборном кампањом, фашистички расови су водили сквадре у казнене експедиције које су уништиле последња социјалистичка упоришта у селима и мањим градовима северне и средње Италије. Ван њиховог домаћаја остале су тзв. “црвене тврђаве“ - велики индустријски центри попут Болоње, Ђенове и Парме у којима су јаке синдикалне организације наоружале своје чланство и тако представљале превелики изазов за сквадристе, као и јужна Италија и острва- региони који су остали под доминацијом либералне и демократске партије. Насиље сквадриста није било уперено искључиво против социјалиста већ су предузимали акције против синдикалних и задружних организација

⁷⁸² Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 200-201, 209

⁷⁸³ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994, str. 224-225

католичке партије пополара (које су сматрали за “беле бољшевице”⁷⁸⁴) и политичких организација немачке и југословенске националне мањине. Поједини елементи у полицијским и војним структурама су пружали подршку насилним акцијама сквадриста држећи се пасивно или им чак уступајући на коришћење државна транспортна средства и оружје.

И поред великих успеха у ширењу утицаја покрета унутар фашистичког покрета услед помањкања кохерентног идеолошког и организационог оквира долази до успостављања две фракције које су се спориле по питању метода и крајњег циља покрета. Прву фракцију предводили су расови из северне и средње Италије попут Дина Грандија, Роберта Фариначија и Итала Балба.⁷⁸⁵ Присталице ове струје су са одобравањем прихватиле Мусолинијево одбацивање левичарског програма из 1919. г. и подршку традиционалних друштвених снага (очитовану кроз сарадњу са појединим елементима из војних и полицијских структура) у циљу потпуне елиминације Социјалистичке партије из политичког живота кроз даљу примену терора.⁷⁸⁶ Другу фракцију представљао је сам Мусолини са својим најближим сарадницима из централе покрета.

Сам Мусолини био је уверен да је опасност од бољшевичке револуције нестала и да су казнене експедиције ликвидирале револуционарни потенцијал Социјалистичке партије.⁷⁸⁷ Његове закључке подржавао је и развој догађаја унутар Социјалистичке партије на чијем је конгресу у Анкони 1920. г. дошло до порза револуционарног крила (које се недуго затим издвојило и формирало Комунистичку партију Италије) и тријумфа реформиста који су се одрекли револуционарне реторике и потражили сарадњу са грађанским партијама. Мусолини је сада зазирао од могућности да се аутономни расови и њихове сквадре путем опробане политике материјалне и политичке корупције уклопе у систем трансформизма и утопе у владајућу елиту Либералне партије као префекти и одељења помоћне полиције. Настојећи да избегне остварење овог сценарија Мусолини у августу 1921.г. склапа споразум о сарадњи са Социјалистичком партијом и отпочиње преговоре са пополарима у циљу стварања умереног левог блока који би са позиција фашистичког програма из 1919 г. могао да

⁷⁸⁴ John Weiss, *The Fascist Tradition: Radical Right-wing Extremism in Modern Europe*, New York 1967, str. 39

⁷⁸⁵ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 172-174

⁷⁸⁶ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 59-60

⁷⁸⁷ Р. Герварт, Џ. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 150

упути озбиљан изазов Либералној странци која је већ двадесет година владала Италијом. Овај радикални обрт у његовој политици наишао је на опште неодобравање у редовима расова⁷⁸⁸ и Мусолини је револтиран њиховим оспоравањем његовог ауторитета вође покрета дао оставку на све своје функције у фашистичком покрету изјавивши: “Ако ме фашизам не буде следио нико ме неће моћи натерати да следим фашизам.”⁷⁸⁹ Раздор између Мусолинија и расова разрешен је у новембру 1921. г. на конгресу покрета у Риму обостраним компромисом. Мусолини се одрекао својих планова о стварању коалиционог блока са социјалистима и пополарима и аминовао намеру расова да терором униште последња упоришта социјалиста. Заузврат расови су признали његов ауторитет као вође и идеолога покрета и пристали на ограничавање свог ауторитета подржавајући трансформацију фашизма из некохерентног покрета у централизовану политичку партију.⁷⁹⁰

Током пролећа и лета 1922. г. расови су отпочели кампању насилног преузимања власти у тзв. црвеним тврђавама - великим индустријским градовима који су се још увек налазили под контролом социјалиста. Освајање великих градова од стране група од по више хиљада сквадриста означило је слом система јавне безбедности и озваничило фашистичку узурпацију државног монопола над спровођењем силе. Социјалистичка партија је у одговор на ову офанзиву са анархистима, комунистима и републиканцима оформила коалицију Алијанса рада и створила сопствену партијску милицију (тзв Народни ардити) која се супротставила нападима фашистичких сквадри.⁷⁹¹ Оружани сукоби фашистичких сквадри и народних ардита на улицама и италијанских градова довели су Италију у стање необјављеног грађанског рата. У овим сукобима погинуло је 380 сквадриста, 600 антифашиста и преко хиљаду случајних пролазника. Општи утисак слома система јавне безбедности додатно је појачао генерални штрајк који је објавила Социјалистичка партија који је паралисао јавни транспорт и индустријску производњу. Увидевши да је немоћна да успостави јавни ред и неутралише штрајк владајућа либерална странка се обратила за помоћ Мусолинију. По његовом наређењу чланство фашистичких синдиката је преузело послове штрајкача у кључним секторима индустрије и транспорта и тако

⁷⁸⁸Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 216-217

⁷⁸⁹Игнацио Силоне, *Фашизам његов постанак и развој*, Загреб 1935, стр. 112-113

⁷⁹⁰Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр.151

⁷⁹¹Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 149

изазвало слом штрајкачког покрета.⁷⁹² Овим потезом Мусолини је успео да испрофилише фашистичку партију као браниоца јавног реда и капиталистичког поретка и тако је учини прихватљивим коалиционим партнером великих грађанских странака.⁷⁹³ Слом штрајка је изазвао дезинтеграцију Алијансе рада и њених паравојних снага тако да су фашистичке сквадре до јесени 1922 г. без већег отпора успоставиле контролу над преосталим упориштима Социјалистичке партије.

Захваљујући терору сквадриста, у појединим деловима Италије као што су Јулијска крајина, Истра и јужни Тирол, фашисти су преузели органе државе управе још током 1920. године.⁷⁹⁴ Ситуацију у остатку државе у предвечерје марша на Рим најбоље илуструје извештај Итала Балба упућен у јесен 1922 г. Мусолинију у коме рас Фераре саопштава: “Ми смо господари ситуације. Ми не само да смо разбили отпор наших непријатеља, већ такође контролишемо државне органе. Перфекат мора да се покорава наређењима које му ја дајем у име фашистичке партије.”⁷⁹⁵ Регуларне снаге безбедности држале су се, из страха или опортунизма, пасивно према насилним испадима сквадриста.⁷⁹⁶ Неометани од локалних власти и структура безбедности фашисти су спроводили припреме за државни удар гомилајући оружје и попуњавајући сквадристичке одреде који су реорганизовани у Добровољачку фашистичку милицију.⁷⁹⁷ У Напуљу 24. октобра 1922 г. на великом митингу фашистичке партије Мусолини је јавно објавио намеру да насилним путем преузме власт у држави. Истог дана одржао је тајни састанак са квадрумвирима (заповедници четири операционе зоне фашистичке милиције) и издао наређење да 27. октобра милиција крене у напад на Рим. У јутро 27. октобра одреди милиције су преузели власт у северној и средњој Италији и у три колоне кренули у марш на Рим.⁷⁹⁸ Војска и

⁷⁹² F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 62

⁷⁹³ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 222

⁷⁹⁴ Насилним преузимањем власти у пределима северне и централне Италије у периоду 1919-1920 одреди фашистичке милиције су створили пространу област у којој су институције и органи званичне државе престали да функционишу. Коментаришући овај феномен поједини историографи говоре и о постојању “фашистичке државе“ на северу Италије. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 - 1945*, Wisconsin 2003, str. 108)

⁷⁹⁵ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 60

⁷⁹⁶ Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 156

⁷⁹⁷ У складу са политичким митом о Италији као директном сукесору Римског царства који се налазио у фундаментима идеолошке поставке италијанског фашизма партијска милиција је реорганизована по моделу армије античког Рима. Људство је подељено у јединице под називом центурије, кохорте и легије, а њихови команданти добили су одговарајуће титуле центуриона и војних трибуна. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 - 1945*, Wisconsin 2003, str. 106)

⁷⁹⁸ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 181

полицijske снаге нису покушале да зауставе поход фашистичке милиције у коме је учествовало шест генерала италијанске регуларне армије.⁷⁹⁹ Премијер Луиђи Факта, за кога Карло Сфорца сматра да је био поткупљен од стране фашиста обећањима да ће остати на челу нове владе, обмануо је краља лажним извештајем да је Рим опколило 100 000 сквадриста и да је влада принуђена да преговара са њима.⁸⁰⁰ У стварности у три колоне које су напредовале према Риму (нису стигли на ближе од 20 километара од италијанске престонице) налазило се свега 25 000 слабо наоружаних⁸⁰¹ фашистичких милиционера тј. сила коју је римски гарнизон могао лако да савлада.⁸⁰² Дезимформисан од стране премијера Луиђија Факте краљ је 29. октобра позвао Мусолинија и поверио му мандат за састављање владе. Терор сквадриста представљао је највећи Мусолинијев политички капитал. Захваљујући терору сквадриста монархија и грађанске партије биле су приморане да кооптирају Мусолинија у владајућу структуру сматрајући да само он поседује способност да спречи социјалну револуцију и сузбије фашистичке екстремисте. Сам Мусолини одао је признање заслугама сквадриста за успостављање фашистичког режима речима: “Стварање Милиције било је кључни и незаменљиви чин који је владу поставио у другачију раван у односу на њене предходнице и претворило је у режим. До режима је довела наоружана партија.”⁸⁰³ Поред бројних похвала улози милиције и сам Мусолини је зазирао деструктивне моћи сквадристичког терора која је у два наврата (побуна расова 1920. и убиство Матеотија⁸⁰⁴ 1924 г.) угрозила његов престиж унутар покрета а у случају Матеотијевог убиства чак и довела у питање и сам опстанак фашистичког режима.⁸⁰⁵ Поред свих идеолошких мантри о послушности, хијерархији и дисциплини

⁷⁹⁹ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр.223

⁸⁰⁰ Карло Сфорца, *Неумари савремене Европе*, Београд 1933, стр. 264

⁸⁰¹ Већи део људства који је кренуо у марш на Рим био је опремљен искључиво хладним оружјем (моткама и бодежима).

⁸⁰² F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 64

⁸⁰³ Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 137

⁸⁰⁴ Америго Думини (повратник из САД и одликовани добровољац- херој из Првог светског рата) вођа одреда фашистичке милиције из Фиренце 1924 г. је наступајући без инструкција виших инстанци партије заједно са својим одредом отео и претукао социјалистичког посланика Бакома Матеотија који је преминуо услед нанесених повреда. Матеотијево убиство изазвало је одијум протеста у италијанској и европској јавности и озбиљно је уздрмало ауторитет фашистичког режима и самог Мусолинија. Мусолини и партија оградиле су се од Думинијевог злочина чији је мотив остао неразјашњен. Думини је као демобилисани официр 1918 г. био жртва физичког напада групе социјалистичких екстремиста тако да је могуће да је Матеотијево убиство било чин личне освете.

⁸⁰⁵ Након Матеотијевог убиства секретар фашистичке партије Аугусто Турати је по Мусолинијевом наређењу у периоду 1926-1927 г. искључио из партије преко 60 хиљада најекстремнијих и најнедисциплинованијих чланова. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 118)

фашистичка милиција (предвођена Робертом Фариначијем) остала је скуп екстремних елемената који се налазио у “перманентном стању латентне побуне“ и у чијим круговима су провејавале гласине о “другом маршу на Рим“ и који је као такав представљао опасност чак и за фашистички режим.⁸⁰⁶ И поред повремених дисциплинских иступа током предстојеће дводеценијске владавине фашистичког режима партијска милиција је остала његов организациони стуб и ефикасно оруђе у домену унутрашње и спољне политике. Преко чланства у њеним редовима извршен је брутални обрачун са последњим остатцима опозиције, фашизација државних институција и спроведена милитаризација омладине и свеукупног друштва. У напуљској регији и на Сицилији, областима у којима су организоване криминалне групе (Камора и Мафија)⁸⁰⁷ представљале неку врсту паралелних (пара)државних структура одреди милиције су терором успоставили ауторитет државних органа.⁸⁰⁸ Јединице милиције бориле су се у Либији, Етиопији и Шпанији и Албанији као предходница регуларних италијанских снага маркирајући својом појавом будуће правце кретања италијанске званичне политике.

⁸⁰⁶ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 144, 212-213

⁸⁰⁷ Ове криминалне организације биле су главни ослонац предфашистичког либералног режима у јужној Италији. Локални лидери либерала су преко ових криминалних група вршили притисак на бираче усмеравајући на тај начин исход избора по инструкцијама добијеним из Рима.

⁸⁰⁸ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 209-210

II 4. б) Терор у идеологији ОРЈУНЕ

Попут италијанских фашиста и идеолози ОРЈУНЕ сматрали су да се њихов покрет мора користити "*негативним радом и деструктивним методама*" тј "*физичком силом својих чланова*" у циљу "*искорењивања свих непријатеља државног и народног јединства*".⁸⁰⁹ Као и фашистичко, орјунашко насиље имало је свој корен у револуционарним догађајима везаним за јужнословенске провинције Аустро-Угарске у само предвечерје Првог светског рата. ОРЈУНА је свој постанак дефинисала као наставак рада Југословенске националистичке омладине (ЈНО).⁸¹⁰ Ову организацију чинили су углавном млађи чланови и симпатизери Српско-Хрватске коалиције (СХК) политичке организације која се залагала за културну и политичку еманципацију јужнословенских народа у Аустро-Угарској монархији. Званична политика СХК била је да се парламентарним путем избори за одржање и проширење права јужнословенских народа у Аустро-Угарској монархији. Притисак аустро-угарских власти (Фридјунгов и тзв. Велеиздајнички процес) које су коалицију сматрале за политички израз јужнословенског иредентизма иза кога стоје експанзионистички планови Краљевине Србије приморале су вођство коалиције да заузме изразито лојалистички курс што је довело до радикализације ставова унутар редова млађих присталица и симпатизера.⁸¹¹ За разлику од вођства СХК припадници омладинске организације су одбацили легитимистички облик парламентарне борбе и заговарали су оружани отпор⁸¹² као једино преостала средство у борби за националну и политичку еманципацију.⁸¹³ И ако су штампана гласила Југословенске националистичке омладине користила оштру реторику насилнички испади појединих чланова представљали су искључиво личне поступке који се нису ослањали на логистичку подршку целе организације. Атентати на Цуваја и Варешанина представнике АУ власти у Хрватској и БиХ јасно су маркирали радикализацију ванпарламентарне борбе. Атентатори Јукић и

191 Аноним, Из Статута и програма Орјуне, *Будућност*, год II бр.16, 21. април 1923

⁸¹⁰ Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925.г, стр.5,82

⁸¹¹ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр.610-612, 621-622

⁸¹² Међу личним белешкама једног од чланова ЈНО ухапшеног после Видовданског атентата пронађен је натпис следеће садржине: " Гест је одраз човјекове душе... Гест није труло распадање на болесничкој постељи стар или сушичав... Али јест гест умријети, с куршумом у мозгу, гест је пролити крв деспотову и бити објешен, гест је извршити атентат револвером, и посве присебно и хладно дозволити, да те ухвате, јер ти си извршио своју мисију!" (Види - Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 533)

⁸¹³ Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925.г, стр. 15,18

Жерајић и постали су предмет култа у очима својих сабораца.⁸¹⁴ Врхунац атентаторске кампање представљао је атентат Гаврила Принципа на наследника Хабзбуршког престола Франца Фердинанда извршен на Видовдан 1914 г.⁸¹⁵

Многи припадници ЈНО били су ухапшени после Видовданског атентата и целокупни ратни период провели су у затворима Хабзбуршке монархије где су упућени као потенцијални превратнички елементи. Такву судбину доживели су будући оснивачи ОРЈУНЕ Нико Бартуловић⁸¹⁶ и Мирко Королија.⁸¹⁷ Према сведочанству Нике Бартуловића ухапшени припадници револуционарне омладине су у аустроугарским затворима били изложени изгладњивању, константној психо-физичкој тортури и ускраћивању медицинске помоћи.⁸¹⁸ Поједини чланови ЈНО попут Ћира Чичин Шаина, Владимира Черине и Љубе Леонтића, будућих идеолога и вођа ОРЈУНЕ, избегли су овакву судбину бегом у инсотранство (где су наставили своје политичко ангажовање у оквиру Југословенског одбора).⁸¹⁹ Као добровољац у српској војсци у Југословенској дивизији истакао се припадник ЈНО (и касније ОРЈУНЕ) хрватски књижевник Сибе Миличић.⁸²⁰ У Италији истакнути активиста словеначко дела ЈНО Људевит Пивко оснива и предводи Југословенски добровољачки батаљон (тзв. Пивков батаљон) јединицу састављену од словеначких пребега из АУ војске. Током 20-тих година, Људевит Пивко ће се истаћи као вођа мариборске Орјуне и њених Акционих одреда који су вршили терор над припадницима немачке националне мањине.⁸²¹

У турбулентним послератним годинама чланови некадашње ЈНО учествовали су у одбрани граница и одржавању јавне безбедности. Истакнути припадници ЈНО Милан Маријановић, Иво Тартаља, Иван Мештровић, Јурај Деметровић и Првислав Грисогоно предводили су тајну организацију *Галеб* која је водила оружану борбу са Данунцијевим легионарима и припремала општи устанак јужнословенског

⁸¹⁴ Владимир Ћоровић, *Историја Југославије*, Београд 1930, стр. 557-558

⁸¹⁵ У прилог ставу да је Принципов чин био индивидуални акт говори околност да је на дан видовданског атентата ЈНО на свом конгресу у Бечу правила планове о подизању револуције у Хабзбуршкој монархији 1917 г. како би се искористила политичка криза који ће настати приликом обнове аустро-мађарске Нагодбе. (Види - Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 542-543)

⁸¹⁶ За више информација о политичкој активности Н. Бартуловића види поглавље *Биографске слике*.

Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925.г, стр. 16

⁸¹⁷ Иван Бошковић, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 290,

⁸¹⁸ Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925.г, стр. 51-58

⁸¹⁹ Иван Бошковић, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр.71

⁸²⁰ Иван Бошковић, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр.338,71

⁸²¹ Нико Бартуловић, *Од Револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр.108

становништва у италијанској окупационој зони у Далмацији.⁸²² У сукобима са Хајмвером у необјављеном југословенско-аустријском рату око Корушке 1918-1919. г. истакли су се Фердинанд (Марко) Крањец,⁸²³ Стане Видмар⁸²⁴ и Влатко Фабијанчић⁸²⁵ чланови ЈНО који ће касније играти значајне улоге у словеначкој ОРЈУНИ и Борачкој организацији Југославије. Члан ЈНО Будислав-Грга Анђелиновић (који ће заједно са братом Бериславом⁸²⁶ стећи репутацију једног од најнасилнијих орјунаша) предводио је одреде далматинских студената који су учествовали у гушењу побуне аустроугарских официра у Загребу 1919 г.⁸²⁷

Политички мотивисано насиље чланова ЈНО у предратном, ратном (борба на фронту и претрпљена тортура у затворима) и поратном периоду развили су унутар чланства организације која ће 1921 г. обновити свој рад под именом ОРЈУНА специфичан култ борбе и насиља. Идеолози ОРЈУНЕ уздизали су дела атентатора из редаова ЈНО Жерајића, Јукића и Принципа као чинове револуционарног саможртвовања за слободу југословенског народа.⁸²⁸ По Гаврилу Принципу названо је гласило суботичких орјунаша, а његов политички легат истицан је као морални кредо орјунашке организације.⁸²⁹ Примери глорификације атентата које су извршили чланови ЈНО могу се пронаћи у делу Нике Бартуловића “*Од Револуционарне омладине до ОРЈУНЕ*”⁸³⁰ а тенденција ка даљем коришћењу терора у политичком животу најексплицитније се најављује у чланцима попут *Чувајмо успомене националних револуционара*,⁸³¹ *Ignis sanat*⁸³² и *Слава сарајевским видовданским атентаторима* у коме анонимни аутор закључује “Док буде Мурата и Мусолинија биће и Обилића и Принципа”⁸³³.

Слично Мусолинију који је улазак Италије у Први Светски рат тумачио као револуционарно дело највишег степена и почетак фашистичке епохе орјунашки

⁸²² Иван Мештровић, *Успомене на политичке људе и догађаје*, Загреб 1969, стр. 50-52

⁸²³ За више информација о политичком ангажману М. Крањца види поглавље *Биографске слике*.

⁸²⁴ За више информација о политичком ангажману С. Видмара види поглавље *Биографске слике*.

⁸²⁵ За више информација о политичком ангажману В. Фабијанчића види поглавље *Биографске слике*.

⁸²⁶ За више информација о политичком ангажману Б. Анђелиновића види поглавље *Биографске слике*.

⁸²⁷ Ivan Pederin, “Hrvatski velikosrbi – Danko Angjelinović“, *Croatica et Slavonica Iadertina*, II, Zadar, 2006, str. 297-325

⁸²⁸ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 49-50

⁸²⁹ Предраг Бајић, *Делатност ОРЈУНЕ у Суботици и приказ примерка суботичког орјунашког листа “Принцип” у Музеју Војводине*, Кривови:Билтен за културу и уметност год. XV- XVI бр. 50-52 (2001/2002), стр. 63-64

⁸³⁰ Нико Бартуловић, *Од Револуционарне омладине до ОРЈУНЕ:Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр.5, 16

⁸³¹ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 49-50

⁸³² Аноним, *Ignis sanat*, год. II бр.6, 10. фебруар 1923

⁸³³ Аноним, *Слава сарајевским видовданским атентаторима*, *Видовдан* год. V бр.342, 27. јун 1926

идеолози видели су рат као завршну фазу вишевековне југословенске националне револуције која је извршена захваљујући небројеним жртвама њихове генерације.⁸³⁴ Добросав Јевђевић,ⁱⁱ један од истакнутих вођа и идеолога ОРЈУНЕ, говорећи о типу личности идеалног орјунашког борца који стоји на бранику југословенске револуције каже: “Ми морамо да имамо људи који су се свесно, филозофски, изградили за смрт и који умиру онда кад хоће без звука труба и грмљавине топова.”⁸³⁵ Италијански фашисти су наступали као гласноговорници нације и њеног незадовољства тзв. осакаћеном победом која је резултат експанзионистичких тежњи Краљевине СХС и неспособности званичног режима. Пратећи ту матрицу орјунашки идеолози су себе видели као главног тумача и чувара југословенске националне револуције, која није крунисана уједињењем свих Југословена захваљујући екапанзионистичким плановима Италије и неспособности владајућих структура. Сукоби орјунаша са италијанским фашистима на просторима Горице, Словеначког и Хрватског приморија и Далмације као и њиховим политичким савезницима Хајмвером, ВМРО и црногорским федералистима у многоструци су условили орјунашко усвајање терора као легитимног средства у политичкој борби.

Рецепција фашистичког идеолошког образложења и методологије употребе терора видљиво је у истоветности времена и места настанка, избору конкретних мета и организационој структури оба покрета. Као и у италијанском случају орјунашко насиље имало је свој корен у поратним конфликтима у рубним деловима државе и социјалним превирањима унутар њених граница. И фашисти и орјунаши су у првим годинама свог постојања као главне непријатеље перципирани стране силе и комунисте. У чланку из 1921 г. под насловом *Две методе* анонимни аутор поручује да је услед агресивног става фашиста према Краљевини СХС и југословенској националној мањини (и неспремности европских сила да их осуде) ОРЈУНА принуђена да у одбрани граница усвоји фашистичке методе деловања.⁸³⁶ Колики је утицај италијанска антијугословенска политика оличена у фашистичком насиљу имала на настанак и идеологију ОРЈУНЕ најексплицитније сведочи тврдња Добросав Јевђевића изнета у чланку *Јадран и Истра* у коме аутор своје излагање закључује изјавом да би

⁸³⁴ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 3-5

⁸³⁵ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 50

⁸³⁶ Аноним, *Две методе*, *Победа* год I бр. 6, 17. септембар 1921

се: “ОРЈУНА одрекла права на сопствено постојање када би се одрекла политике рата са Италијом.”⁸³⁷

Као што су прве акције фашиста биле окренуте против Социјалистичке партије и ОРЈУНА је у првим месецима свог деловања терор примењивала готово искључиво против чланова КПЈ. Велики изборни успех КПЈ, и терористички акти њених чланова против представника власти (атентати на краља Александра и министра унутрашњих послова Милорада Драшковића) произвели су сличан ефекат као победа Социјалистичке партије на првим италијанским послератним изборима и поједини револуционарни акти италијанских социјалиста. Успон левичарских снага послужио је као катализатор настанка фашистичког и орјунашког покрета. Одговарајући атентат на министра Драшковића чланови ОРЈУНЕ су у Сплиту, Загребу, Осијеку и Београду организовали низ протесних зборова који су се претворили у погроме над локалним комунистима. Наоружани орјунаши демолирали су службене просторије КПЈ, куће и станове комуниста и физички злостављали истакнуте вође партије.⁸³⁸ Од стране орјунашких идеолога чланови КПЈ су перцепирани као десперадоси, авантуристи и политички спекуланти који уживају подршку прохабзбуршких реакционарних елемената.⁸³⁹ Истакнути орјунашки идеолози попут Нике Бартуловића и поред свог негативног става према фашистичкој Италији хвалили су Мусолинијеве методе обрачуна са левичарским снагама.⁸⁴⁰ Сличне похвале италијанском фашизму и његовим методама обрачуна са левичарским снагама могу се наћи у многим чланцима орјунашке штампе као што су *Још једном*⁸⁴¹, *Фашизам - уопште и у Италији*⁸⁴², *Из Италије*⁸⁴³ исл. Орјунашки идеолози попут Добросава Јевђевића често су истицали да једину ефикасну одбрану државног поретка против снага социјалне револуције представљају орјунаши. Регуларна војска није погодна за тај задатак (то се показало у случају бољшевичке револуције у Русији⁸⁴⁴) јер само идеолошки изграђени

⁸³⁷ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 86

⁸³⁸ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 323-324

⁸³⁹ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 29-32

⁸⁴⁰ Niko Bartulović, *Orjuna nje cilji in metode: Govor brata Nike Bartulovića na prvem kongresu vseh Orjun dne 1/3.decembra 1923 v Split, Ljubljana 1923* str. 1-3

⁸⁴¹ Аноним, *Још једном*, *Будућност*, год II бр.18 5.5.1923

⁸⁴² Аноним, *Фашизам – уопште и у Италији*, *Орјуна* (Загреб) год I бр.9 14.6.1923

⁸⁴³ Аноним, *Из Италије*, *Југославија* (Београд), год II бр. 18 14.1.1928

⁸⁴⁴ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр.13

антикомунисти тј. орјунаши могу пружити адекватан отпор фанатизованим комунистима.⁸⁴⁵

У складу са италијанским узором ОРЈУНА је 1922 г. формирала сопствене оружане формације под називом Акциони одреди (познати и као Четнички одреди) чији су чланови били униформисани и наоружани хладним и ватреним оружијем купљеним на црној берзи.⁸⁴⁶ Формирање Акционих одреда представљало је прекретницу у идеолошком развоју ОРЈУНЕ и њеном саображавњу фашистичком моделу јер је за разлику од раније стихијске употребе терора у политичке сврхе учињен корак ка његовом инструментализованом и систематском коришћењу. На челу сваког акционог одреда налазио се челник, одреди су били организовани у чете и батаљоне а командант свих акционих одреда носио је титулу Великог Челника. Не може се са великом прецизношћу утврдити коликом је силом располагао велики челник, али је на великом орјунашком скупу у Београду 1925. г. лансиран податак да ОРЈУНА на располагању има 21. батаљон са укупно 10 хиљада бораца. Чланство ових одреда чинили су орјунаши-ветерани из Првог Светског рата, југословенске избеглице са територија под италијанском окупацијом и политички неофити - студенти и средњошколци.

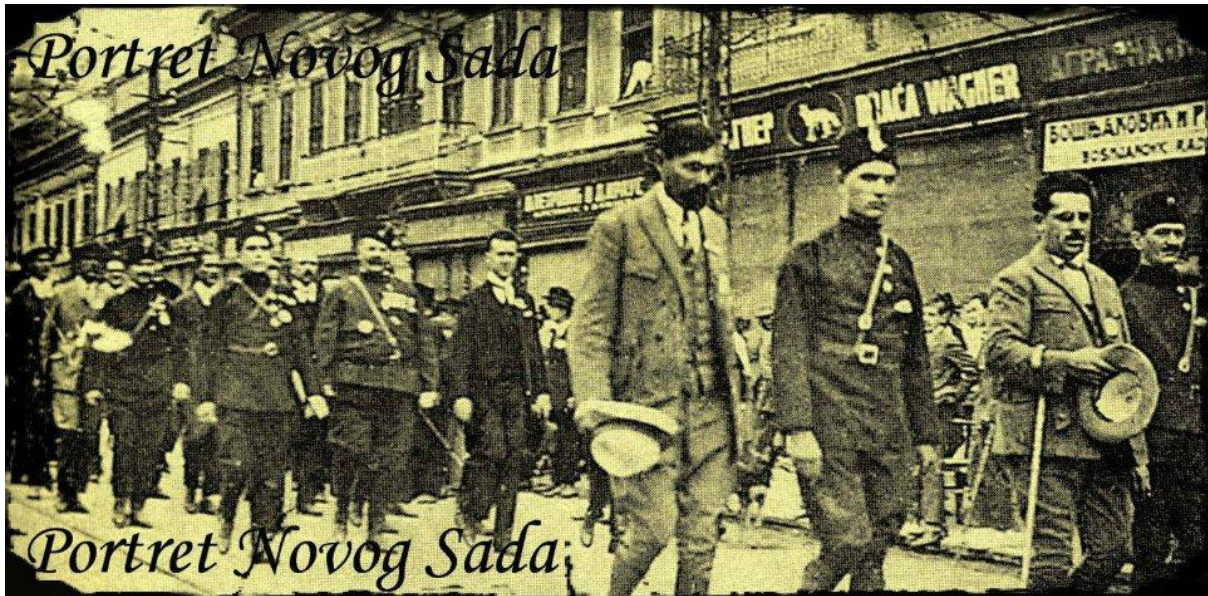
Парадоксално – како су и сами орјунашки идеолози запазили⁸⁴⁷ експанзионистичка политика Италије обезбедила је орјунашким Акционим одредима њихов најборбенији елемент. Курс римске владе која је у склопу своје антијугословенске политике сарађивала са ВМРО и албанским качачким покретом⁸⁴⁸ на просторима Косова и Метохије и Македоније приближио је ОРЈУНИ српску ветеранску организацију Удружење четника за част и славу Отаџбине. Ова ветеранска организација окупљала је искусне учеснике герилских акција и ратова са простора Старе Србије. Током 1922 г. привучени радикалном антииталијанском реториком орјунашких гласила многи истакнути чланови четничке организације попут Косте Миловановића Пећанца и Илије Трифуновић Бирчанина прилазе ОРЈУНИ.

⁸⁴⁵ Добросав Јевђевић, Оружана снага ОРЈУНЕ, *Југословенски Јадран*, спец. публикација ОРЈУНЕ 1926

⁸⁴⁶ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12

⁸⁴⁷ Аноним Италија и наше духовно јединство, *Победа* год VII, бр.10 (датум публикације нечитак)

⁸⁴⁸ Богумил Храбак, *Цемијет: Организација Муслимана Македоније, Косова, Метохије и Санџака 1918-1928*, Београд 2003, стр. 13, 29, 51, 53, 59-60

Слика бр.2; Војвода Коста Миловановић Пеђанац предводи дефиле Акционих одреда у Новом Саду 1924 г. (Приватна колекција)

Ове тенденције су 1923 г. добиле свој званичан облик потписивањем уговора о сарадњи ОРЈУНЕ и Удружења четника за славу и част отаџбине. Четнички покрет је усвојио идеологију ОРЈУНЕ и обезбедио акционим одредима најискуснији борбени елемент.⁸⁴⁹ Орјунашки идеолози су са поносом истицали наклоност коју су четници ветерани показивали према њиховој организацији. Ово је најексплицитније изражено у чланку *Један нови успех Орјуне у Шумадији* у коме је аутор пренео говор Арсе Веселиновића четника ветерана из борби у Македонији и Топличком устанку који свом сину и млађим члановима четничке организације поручује: “Ја сам са нарочитим осећањем поноса носио пушку , бомбу и каму и грубо сукнено четничко одело под којим је куцало срце за сваког Југословена, и сада када сам ево са једном ногом у гробу, мила моја Орјуно, предајем ти у редове јединца сина са аманетом, да остане веран твојој светој идеји до гроба, као што јој и ја остајем веран.”⁸⁵⁰ Аналогно улози италијанских Ардита у фашистичким сквадрама четници-ветерани у улози официра за обуку устројили су Акционе одреде по моделу званичне војне организације по водовима четама и батаљонима. Функцију Великог Челника (главнокомандујућег Акционих одреда) вршио је у периоду 1924-1926 г. четнички војвода Илија Трифуновић Бирчанин (после 1926 г. ту функцију врши Марко Крањец). Иако су Акциони одреди имали своју униформу (светло плава кошуља, сиве панталоне, кратка

⁸⁴⁹ Нусрет Шехић, *Четништво у Босни и Херцеговини (1918-1941)*, Сарајево 1971, стр.105

⁸⁵⁰ Аноним, *Један нови успех Орјуне у Шумадији, Победа год V бр.32*, тачан датум публикације нечитак (оквирно април –мај 1925)

црна шубара са пером)⁸⁵¹ и инсигније, из многобројних фотографија са свечаних смотри Акционих одреда види се да су чланови одреда усвојили добар део четничке иконографије (црне и сивозелене копоране, заставе са лобањом и укрштеним костима исл). Чланови Акционих одреда који су се истицали у спровођењу терора над политичким неистомишљеницима тј. “ у борби против непријатеља Отаџбине и ОРЈУНЕ“ били су награђивани одликовањима под именом Зелени (нижи степен) или Црвени змај (виши степен одликовања).⁸⁵² На походима против својих политичких неистомишљеника Акциони одреди су певали многобројне корачнице од којих је најпознатија била тзв *Орјунашка песма* коју је написао хрватски песник и високи орјунашки функционер Мирко Королија а чији рефрен гласи:

“-----

Води нас Вођо

Чета је пуна

Бацајте бомбе

Иде Орјуна!

-----“⁸⁵³

Значајно је напоменути да су истакнути орјунашки идеолози попут италијанских фашиста сматрали своје Акционе одреде за интегрални сегмент свог национално васпитног програма тј. као организациона тела које своје чланове уче дисциплини и пожртвовању за добробит нације бришући кроз другарство и борбу класне разлике између својих чланова.⁸⁵⁴ У овом ставу орјунашких идеолога јасно се види рецепција идеја Бенита Мусолинија који је из Сореловог идејног корпуса усвојио идеју о насиљу не само као политичком оруђу већ и еманципаторској и педагошкој вредности. Поред тога, из ставова који су изнети у чланцима *Ми нећемо мира*⁸⁵⁵ и *Борба*⁸⁵⁶ може се закључити да су орјунашки идеолози у потпуности преузели поглед италијанског фашизма на борбу и акцију као главне темеље прогреса у људској

⁸⁵¹ Darko Friš (2004), *Aktivnosti mestnega odbora ORJUNE v Mariboru v prvem letu delovanja*, Studia Historica Slovenica god. IV stev. 2/3, str. 508

⁸⁵² Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације- група VII, документ бр. 854

⁸⁵³ Богдан Прица, Орјунашка песма, *Будућност* год II бр.11, 17. март 1923

⁸⁵⁴ Добросав Јевђевић, Оружана снага Орјуне, *Југословенски Јадран*, специјална публикација ОРЈУНЕ издата у мају 1926 у Дубровнику

⁸⁵⁵ Едо Булат, Ми нећемо мира, *Орјуна* (Загреб) год I бр.11, 27. јун 1923

⁸⁵⁶ Александар Табаковић, Борба, *Орјуна* (Загреб) год I бр.12, 5. јул 1923

историји и главни предуслов за одржавање витализма једне нације. У појединим случајевима, као и у Италији, поједини насилни акти орјунашких екстремиста су предходили тј иницирали стварање орјунашке организације. Као такав случај истиче се формирање ОРЈУНЕ у Загребу којој је предходио напад далматинских студената орјунаша на прославу бивших аустроугарских официра у Загребу марта 1922 г. Револтирани овом манифестацијом коју су оценили као “срамни остатак мађарско-аустријског крволоштва“ предвођени сплитским орјунашима Бериславом Анђелиновићем и Едом Булатом, далматински студенти загребачког универзитета су напали зграду Хрватског Сокола и после вишесатне туче и пуцњаве са бившим аустроугарским официрима и полицијом растерали скуп и демолирали здање.⁸⁵⁷ Три године касније, пишући о овом догађају, секретар загребачког обласног одбора ОРЈУНЕ Динко Томашић ће у чланку *Орјуна загребачке области*⁸⁵⁸ са поносом евоцирати успомене на овај догађај наглашавајући да је загребачка ОРЈУНА настала из групе од двадесетак четника који су се физички супротставили целом сепаратистичком Загребу.

Акциони одреди водили су активну терористичку кампању против свих елемената које је вођство ОРЈУНЕ перципирало као непријатеље идеологије интегралног југословенства. За разлику од Италије, где су као главни противници фигурирали социјалисти и комунисти, главне мете Акционих одреда орјунаша (који после доношења Обзнане и Закона о заштити државе 1921. г. више нису сматрали комунисте за релевантну политичку претњу⁸⁵⁹) били су тзв. племенски сепаратисти тј. присталице странака које су негирале идеју интегралног југословенства као што су Народна радикална странка, Хрватска републиканска сељачка странка, Хрватска пучка странка, Хрватска странака права, Словенска људска странка, Југословенска муслиманска организација и Џемијет (политичка организација санџачких, косовскометохијских и македонских Муслимана Албанаца и Турака). Орјунашка штампа је попут фашистичких гласила пежоративно апострофирала своје неистомишљенике као “смртоносне бакциле”⁸⁶⁰ и “антијугословенске животиње”⁸⁶¹ и претила им “новим Сицилијанским вечерњем”⁸⁶² класификујући их као легитимне мете

⁸⁵⁷ Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925.г, стр.92

⁸⁵⁸ Динко Томашић, *Орјуна загребачке области*, *Видовдан* год IV бр.21, 30. мај 1925

⁸⁵⁹ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 30

⁸⁶⁰ Аноним, *Куга у Југославији*, *Победа* год I бр3, 4. 8. 1921

⁸⁶¹ Аноним, *Има крв да легне*, *Будућност* год II бр.6, 10.2.1923

⁸⁶² Аноним, *Последњи Мохиканци*, *Будућност* год II бр.2, 13.1.1923

Акционих одреда. Наступајући са позиције апсолутне националне исправности Добросав Јевђевић најављује одлучни обрачун са свим противницима интегралног југословенств речима: “Орјунаши једини имају права а имаће и снаге, да преломе мач нада главом свих грешника.”⁸⁶³ Акциони одреди нападали су политичке скупове горенаведених странака, спаљивали њихова средишта дизали у ваздух редакције партијских гласила и физичким терором спречавали њихове чланове да гласају на изборима.

Као заступнице два најмногбројнија народа у Краљевини СХС Хрватска републиканска сељачка странка (ХРСС) и Народна радикалана странка (НРС) биле су честа мета напада орјунашких Акционих одреда. ХРСС која није признавала уставно уређење Краљевине СХС и њен вођа Стјепан Радић били су изложени систематском вербалном и физичком теору од стране орјунаша. Радић је у орјунашким гласилима пежоративно апострофиран као “аустријски химнопојац,”⁸⁶⁴ “неурачунљиви и безумни демагог,”⁸⁶⁵ “деструктивни манијак,”⁸⁶⁶ “репрезентант политичког злочинца нашег народа.”⁸⁶⁷ Анимозитет који су орјунаши гајили према ХРСС и његовим присталицама најексплицитније је исказан у чланку *Куга у Југославији* у коме Владимир Черина говорећи о Загребу као упоришту ХРСС износи мишљење да од 80 000 становника овог града 50 000 треба послати на кланицу.⁸⁶⁸ Акциони одреди нападали су чланство, зборове и просторије ХРСС. Међу овима акцијама орјунашких одреда истиче се напада Акционог одреда из Сушака на предизборни митинг ХРСС у Цриквеници 4. фебруара 1923.г. Том приликом педесетак орјунаша напало је хладним и ватреним оружијем масу од преко шест хиљада Радићевих присталица, растуривши скуп и оставивши иза себе неколико десетина тешко рањених учесника митинга.⁸⁶⁹ ХРСС је имао сопствену партијску милицију (пара-милитаристичку организацију) под именом Хрватска националистичка омладина (ХАНАО). Ова организација створена је 1922 г. од стране чланства Хрватске странке права у Загребу, али је убрзо унутар организације превладало чланство и вођство ХРСС. Главни задатак ХАНАО био је да заштити

⁸⁶³ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 78

⁸⁶⁴ Иван Бошковић, Сплитски орјунашки лист Победа и Стјепан Радић, *Часопис за сувремену повјест*, бр.1, Загреб 2007, стр. 127

⁸⁶⁵ Аноним, Највећа два злочина, *Видовдан* год. V бр 361 13.10.1926.

⁸⁶⁶ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 47

⁸⁶⁷ Иван Бошковић, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 119

⁸⁶⁸ Аноним, Куга у Југославији, *Победа* год I бр.6, 17.септембар 1921

⁸⁶⁹ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 363

чланство ХРСС, страначке скупове и имовину од напада орјунашких Акционих одреда. Најжешћи обрачуни између Акционих одреда и ХАНАО одвијали су се у периоду 1922-1924 г. на просторима Далмације, Хрватске и Војводине. По интензитету и броју жртава издваја се сукоб Акционих одреда и ХАНАО у Дубровнику у чијој пацификацији је морала да се ангажује регуларна војска.⁸⁷⁰ Поред масовних сукоба током овог периода долазило је до низа појединачних инцидената између орјунаша и ханаоваца у којима је са обе стране коришћено ватрено оружје и који су се често завршавали смртним исходима. О учесталости сукоба између орјунаша и ханаоваца у Загребу најбоље сведочи податак да је само током 1. августа 1923 г. полиција привела због туче чак 53 лица – чланова ОРЈУНЕ и ХАНАО.⁸⁷¹ У оваквој врсти сукоба истицао се вођа орјунашког загребачког Акционог одреда Берислав Бере Анђелиновић који је у низу кафанских туча и уличних сукоба у периоду између 1921 и 1924 г. усмртио три члана ХАНАО и једног припадника загребачке полиције.⁸⁷²

ОРЈУНА је имала нешто амбивалентнији однос према Народној радикалној странци (НРС) који се кретао у широком дијапазону од заједничких политичких акција до напада Акционих одреда на чланство, политичке скупове и имовину ове партије. Будући да НРС није усвојила орјунашку идеологију интегралног југословенства предпостављајући јој теорију тзв. реалног југословенства (по њој се признаје постојање јединственог југословенског народа али се инсистира на поштовању историјске традиције и засебних културних и политичких идентитета српског хрватског и словеначког народа) њени политички потези често су од стране орјунашких идеолога тумачени као сепаратистички и антидржавни. Као политичка странка која је баштинила највећи утицај у предратној Србији (коју су орјунаши перцепирали као југословенски Пијемонт) потези НРС које су орјунаши оцењивали као испољавање племенског сепаратизма имали су према овој поставци већу деструктивну снагу него политички курс ХРСС. Тумачећи ствари из овакве перспективе орјунашки идеолози су НРС и њеног лидера Николу Пашића осуђивали као главне виновнике свих негативних појава у Краљевини СХС па чак и као идејне зачетнике и савезнике хрватског и словеначког сепаратизма. Оваква осуда НРС највидљивија је у чланцима попут *Крач*

⁸⁷⁰ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 325

⁸⁷¹ Младен Ђорђевић, Организација југословенских националиста (ОРЈУНА): Историјат-идеологија-утицаји, *Нова српска политичка мисао*, 12/2005, бр.1-4, стр. 197

⁸⁷² Жељко Караула, *ХАНАО (Хрватска национална омладина): Терористичка организација младих у Краљевини Срба Хрвата и Словенаца*, Загреб 2011, стр. 76, 86, 105- 106

краљевско-српске владе,⁸⁷³ Српски сепаратизам,⁸⁷⁴ Радикали настављају са терором⁸⁷⁵ и ОРЈУНА и Војводина.⁸⁷⁶ Поред тога орјунашки идеолози су коалициону и парламентарну сарадњу НРС са ХРСС, Цемијетом и Немачком странком окарактерисали као националну издају и на основу тога сматрали да се радикална странка не може сматрати националистичком тј. патриотском и државотворном политичком организацијом.⁸⁷⁷ У чланку *Српски сепаратизам* Јевђевић закључуј своје излагање о негативној улози НРС речима: “Сепаратизам је злочин код Стјепана Радића, али три пута већи злочин у устима српских политичара. Стјепана Радића можемо разумети и опростити му, али за Србина издајника нема опроштаја.“ Орјунашка штампа претила је НРС оружаним акцијама,⁸⁷⁸ покретањем грађанског рата,⁸⁷⁹ а уредницима радикалских партијских гласила и истакнутим страначким првацима батинама.⁸⁸⁰ НРС је 1922 г. (уз помоћ бивших радикала из Српске странке) у циљу заштите свог чланства од напада орјунашких Акционих одреда формирала сопствену пара-милитаристичку организацију (незваничну партијску милицију) под именом Српска национална омладина СРНАО.⁸⁸¹ Најборбенији елемент унутар СРНАО чинили су чланови Националног удружења четника за слободу и част Отаџбине који су се под вођством Пунише Рачића 1924 г. издвојили у Удружење српских четника Петар Мркоњић. Оружани сукоби између орјунашких Акционих одреда и СРНАО избијали су са великом учесталošћу на простору Војводине и БиХ у периоду 1923-1924.г. По броју учесника и људских жртава истичу се сукоби у Руми и Инђији до којих је дошло 24. и 26. августа 1923.г. у којима је учествовало више стотина изгредника и који су однели четири људска живота.⁸⁸² Бројчана надмоћ, богатије борбено искуство и боља организациона структура омогућили су орјунашким Акционим одредима да успешно надвладају отпор ХАНАО и СРНАО, тако да су обе гореспоменуте парамилитаристичке организације обуставиле своје активности до краја 1924 г. И поред изузетне жестине и бруталности са којом су орјунашки активисти водили кампању терора против присталица ХРСС и НРС вођство ОРЈУНЕ перцепирало је

⁸⁷³ Добросав Јевђевић, Крах краљевско српске владе, *Будућност* год. II бр.13, 31. април 1923

⁸⁷⁴ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 68-74

⁸⁷⁵ Аноним, Радикали настављају са терором, *Видовдан* год. II бр.13, 6. фебруар 1923

⁸⁷⁶ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 14-22

⁸⁷⁷ Аноним, Рат партијама, *Видовдан* год. II бр. 90, 6. октобар 1923

⁸⁷⁸ Аноним, Народ устаје на оружије, *Видовдан* год. II бр.13, 6. фебруар 1923

⁸⁷⁹ Добросав Јевђевић, Крах краљевско српске владе, *Будућност* год. II бр.13, 31. април 1923

⁸⁸⁰ Аноним, Застава и батине, *Видовдан*, год. V бр.356, 10. септембар 1926

⁸⁸¹ Бранислав Глигоријевић, Српска национална омладина (СРНАО), *Историјски гласник* бр.3-4, Београд 1964, стр. 4-5

⁸⁸² Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације – група VII документ бр. 851

оружане сукобе са “племенским националистима/сепаратистима“ као несрећну нужност. Поред критике деструктивног рада “племенски оријентисаних“ странака гласноговорници орјунашког покрета испољавали су одређену дозу респекта према њиховом чланству сматрајући да се у његовим редовима налази велики број часних људи који су заведени на страпутицу од стране свог вођства и негативних околности које диктира свакодневна политика.⁸⁸³

Став вођства ОРЈУНЕ према сукобима Акционих одреда са присталицама КПЈ није био ублажен овако рационалним ставом. Орјунашки идеолози попут Нике Бартуловића који су у начелу били критичари терористичких метода италијанских фашиста истицали су да је терор једини могући облик борбе са тако деструктивном идеологијом као што је комунизам.⁸⁸⁴ Овај став речито илуструје и чињеница да је први јавни иступ ОРЈУНЕ по њеном оснивању био напад на куће сплитских комуниста 21. јула 1921 г. као чин одмазде сплитских орјунаша за убиство министра Драшковића.⁸⁸⁵ Партијска милиција КПЈ основана 1923 г. (позната под именом Пролетерске одбрамбене чете ПАЧ) имала је више успеха у пружању отпора нападима орјунашких Акционих одреда.⁸⁸⁶ Сукоб Акционих одреда и ПАЧ који се догодио у словеначком рударском граду Трбовље 1. јуна 1924 г. по свом карактеру у многострујно је подсећао на казнене експедиције фашистичких сквадриста на упоришта италијанске Социјалистичке партије. На позив локалне подружнице ОРЈУНЕ која се налазила под притиском активиста КПЈ 1. јуна 1924 г. 800 орјунаша, чланова Акционих одреда из Словеније и Загреба дошло је у Трбовље са намером да демонстрира снагу орјунашке организације и тако пацификује локалне левичарске активисте. Локално вођство КПЈ и ПАЧ било је у напред обавештено о орјунашким плановима, тако да је долазак Акционих одреда у Трбовље означио почетак целодневних оружаних сукоба. Током вишесатне туче и пуцњаве погинула су четворица орјунаша и пет чланова ПАЧ, више десетина активиста на обе стране је теже или лакше рањено а Раднички дом (средиште локалне КПЈ и ПАЧ) и неколико других објеката су спаљени. Разјарени неочекиваним отпором и погибијом сабораца орјунаши су после неутрализације отпора ПАЧ

⁸⁸³ Niko Bartulović, *Orjuna nje cilji in metode: Govor brata Nike Bartulovića na prvem kongresu vseh Orjun dne 1/3.decembra 1923 v Split, Ljubljana 1923* str. 2

⁸⁸⁴ Niko Bartulović, *Orjuna nje cilji in metode: Govor brata Nike Bartulovića na prvem kongresu vseh Orjun dne 1/3.decembra 1923 v Split, Ljubljana 1923* str. 3

⁸⁸⁵ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 322-323

⁸⁸⁶ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 381-385

зарабили пет комунистичких активиста као таоце и изложили их вишесатном мучењу.⁸⁸⁷ Међу орјунашима у овом подухвату истакли су се Берислав Анђелиновић који је у пуцњави убио двојицу активиста ПАЧ и Марко Крањец који је касније оптужен од стране суда да је ликвидирао једног од пет талаца по завршетку борбе.⁸⁸⁸

Занимљиво је напоменути да су тројица истакнутих орјунаша који су погинули током сукоба у Трбовљу Франце Шлајпах, Станко Жиндарчич и Жарко Болтавазар уз Валентина Жица (вођа Акционог одреда из Сплита који је погинуо у сукобу са присталицама ХРСС) постали симболи борбе и мучеништва за идеал државног и националног јединства. У својој књизи *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ* Баруловић је предговор посветио управо орјунашима погинулим у Трбовљу изједначавајући њихову жртву са доприносом који су југословенској идеји својом жртвом дали Гаврило Принцип и сарајевски атентатори.⁸⁸⁹ У част погинулих орјунаша вођство ОРЈУНЕ увело тзв. Празник жртве који су чланови покрета прослављали сваког 2. августа.⁸⁹⁰ Култ орјунаша који су погинули у борби за своје идеале промовисан је кроз чланке попут *Годишњица смрти Трбовљанских јунака*,⁸⁹¹ *Величанствени погреб херојске жртве*,⁸⁹² *Живот и национални рад брата Валентина Жица*⁸⁹³ и *Деловање почившег брата Валентина Жица*.⁸⁹⁴

⁸⁸⁷ Детаљан опис догађаја у Трбовљу изнесен је у Kermanarev Dušan, *Prvi junij v Trbovljah: Stenografski zapisnik kaznenske rasprave v Celju*, Ljubljana 1979

⁸⁸⁸ Архив Југославије, Фонд 63, Фасцикла 101/1925, документ: Интерпелација грађана Цеља министру правде

⁸⁸⁹ Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр.5, 120, 123

⁸⁹⁰ Аноним, За празник жртве, *Победа* год. VII бр.4, 29. јануар 1927

⁸⁹¹ Аноним, Годишњица смрти Трбовљанских јунака, *Победа* год. V бр.39, тачан датум публикације нечитљив (оквирно мај 1925 г.)

⁸⁹² Аноним, Величанствени погреб херојске жртве, *Победа* год VII бр.1, тачан датум публикације нечитак (оквирно почетак јануара 1927.г.)

⁸⁹³ Аноним, Живот и национални рад брата Валентина Жица, *Победа* год VII бр.1, тачан датум публикације нечитак (оквирно почетак јануара 1927.г.)

⁸⁹⁴ Аноним, Деловање почившег брата Валентина Жица, *Југославија* (Београд) год. II бр.18, 14. јануар 1928

Na smrtnoj postelji

Tužna straža pokraj odra

Braćo, pamtite Valentinovu poruku — poslednje njegove reči :

„Ljubo! Ja sam potpuno svestan... Umirem miran... Ti znaš koliko sam pravedan... Neka naši ništa ne čine...

Pozdravi sve Orjunaše... Neka ne napuste rad... Neka ne dopuste nikome da gazi Orjunaške svetinje...

Ja sam ispunio svoju dužnost... Učinio sam sve što sam mogao... Nemojte zapustiti sela... Ima mnogo čestitih ljudi po selima... Obilazite ih kao braću... Pomozite im u svemu... Oni su dobri...

Daj mi zastavu... da poljubim... Ne zaboravite Istru... Sve za Veliku Jugoslaviju...“

Слике са свечаног укона који су орјунашии приредили свом саборцу Валентину Жицу. (лист “Победа“ год VII бр.1, Национална и свеучилишна књижница Загреб)

Стварање култа погинулих сабораца који су поднели ултимативну жртву за циљеве покрета додатно је приближило идеологију ОРЈУНЕ њеном апенинском узору који је такође стварао сопствену мартирологију кроз величање личности сквадриста погинулих у борбама са политичким неистомишљеницима.

Као и италијански фашисти који су прогнали немачку и југословенску националну мађину у Италији, орјунашки акциони одреди спроводили су физички терор над припадницима немачке, мађарске, италијанске и албанске националне

мањине које су по фашистичком узору оптуживали за иредентизам и активну подршку антијугословенским ревизионистичким плановима својих матичних држава. Копирајући методе фашистичких сквадриста из Јулијске крајине орјунашки одреди су демолирали културне установе мањина и редакције листова на мањинским језицима и разбијали партијске скупове мањинских странака. На простору Војводине где су се се Акциони одреди сукобљавали са мађарском националном мањином деловање Акционих одреда сводило се на уклањање табли на мађарском језику⁸⁹⁵ и демолирање и дизање у ваздух редакција “Делбачке“ и “Хирлана“ листова на мађарском језику који су пропагирани иредентистичку идеологију.⁸⁹⁶

Терор Акционих одреда над немачком националном мањином имао је интензивнији и насилнији облик. Припадници немачке националне мањине били су од стране орјунашких идеолога окарактерисани као носиоци пангерманизма, прикривени чланови Хајмвера, савезници фашистичке Италије и сарадници племенских сепаратиста. Овакве оптужбе највидљивије су у чланцима орјунашких гласила попут *Priprave za osnovanje organizacije v Mariboru*,⁸⁹⁷ *Шта је циљ Немаца у Југославији, Велеиздајници на делу*⁸⁹⁸ и *Кроника*.⁸⁹⁹ У акцијама против немачке националне мањине предњачили су чланови Акционих одреда из мариборског обласног одбора будући да се међу њима налазио велики број избеглица из Корушке и Горице територија које су после Првог светског рата присвојиле фашистичка Италија и Аустрија.⁹⁰⁰ По броју учесника и последицама издвајају се напади Акционих чета на немачку мањину током маја 1923.г. у Цељу где је 400 орјунаша батинама и пуцњавом растурило скуп немачке мањине и дигло у ваздух зграду редакције њиховог локалног гласила “Цилнер Цајтунг”,⁹⁰¹ као и насилно растурање скупа Културбунда (главна просветно-културна организација немачке мањине у Краљевини СХС) у Птују.⁹⁰² Насилне акције

⁸⁹⁵ Аноним, Бадњак у Српској Атини, *Видовдан* год. II бр.5, 13. јануар 1923

⁸⁹⁶ Предраг Бајић, *Делатност ОРЈУНЕ у Суботици и приказ примерка суботичког орјунашког листа “Принцип“ у Музеју Војводине, Кривови: Билтен за културу и уметност* год. XV- XVI бр.50-52 (2001/2002), стр. 63-64

Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 329

⁸⁹⁷ Аноним, *Priprave za osnovanje organizacije v Mariboru, Orjuna* (Ljubljana) god. I (бр. публикације нечитак), 1. јануар 1923

⁸⁹⁸ Аноним, *Велеиздајници на делу, Орјуна* (Загреб) год. I бр.13, 14. јул 1923

⁸⁹⁹ Аноним, *Кроника, Орјуна* (Јубљана), год. V бр.22, 28. мај 1927

⁹⁰⁰ Darko Friš (2004), *Aktivnosti mestnega odbora ORJUNE v Mariboru v prvem letu delovanja, Studia Historica Slovenica* god. IV stev. 2/3, str. 511- 513

⁹⁰¹ Аноним, *Живеле словеначке Орјуне, Видовдан* год. II бр.13, 6. фебруар 1923

⁹⁰² Darko Friš (2004), *Aktivnosti mestnega odbora ORJUNE v Mariboru v prvem letu delovanja, Studia Historica Slovenica* god. IV stev. 2/3, str. 522-523

орјунашких Акционих одреда против немачке националне мањине доводиле су у питање систем јавне безбедности (нарочито на простору Словеније). Да би спречиле даљу ескалацију сукоба југословенске власти су у априлу 1924 г. забраниле рад месних одбора ОРЈУНЕ у Птују и Марибору⁹⁰³ али и Културбунда што су орјунашка гласила прославила као тријумф патриотског рада ОРЈУНЕ.⁹⁰⁴

Важно је напоменути да је вођство ОРЈУНЕ у Словенији за своје иступе против немачке националне мањине покушавало да добије подршку органа безбедности. Према сазнањима италијанске обавештајне службе вођство словеначке ОРЈУНЕ тражило је од владе Краљевине СХС да се њиховим одредима у Словенији да статус помоћне полиције- грађанске милиције која би сузбијала италијански и немачки сепаратизам у пограничним областима. Ови захтеви наишли су на подршку војних кругова, али су одбачени због противљења вође СЛС Антона Корошеца.⁹⁰⁵ Амбиција словеначке ОРЈУНЕ да се деловање Акционих одреда уклопи у званични систем безбедности несумњиво је био инспирисан статусом помоћне полиције за који су се у Јулијској крајини изборили припадници локлних фашистичких сквадри заклањајући своје политичке амбиције испод декларативне борбе против југословенског иредентизма. Сличне амбиције испољавала је и војвођанска Орјуна која је преко свог вође Добросава Јевђевића нудила да локалним властима стави на располагање 10 000 припадника Акционих одреда зарад ефикасније контроле границе са Мађарском и сузбијања мађарског иредентизма.⁹⁰⁶ Сва настојања орјунашког вођства да задобију подршку служби безбедности завршила су се неуспешно. Обраћајући се својим саборцима на конгресу ОРЈУНЕ у Сплиту 1. децембра 1923 г. Нико Бартуловић је са великим жаљењем констатовао да ОРЈУНА за разлику од фашистичког покрета у Италији никада неће задобити подршку војних структура и да ће стога њен пут до победе бити много дужи и неизвеснији јер ОРЈУНА мора издржати притисак управо

⁹⁰³ Младен Ђорђевић, Организација југословенских националиста (ОРЈУНА): Историјат-идеологија-утицаји, *Нова српска политичка мисао*, 12/2005, бр.1-4, стр. 198

⁹⁰⁴ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 346-347

Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр.347

⁹⁰⁵ Историјски архив Словеније, SI AS 1931, 935-600-12 документ: *Материјал горичке квестуре о Орјуни* (извештаји од 21.10.1928 и 12.11.1928)

⁹⁰⁶ Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925.г, стр. 97

оних елемената (мисли се на војску и службе безбедности) који су у Италији помогли фашизму да дође на власт.⁹⁰⁷

Особито бруталне ударе терора Акционих одреда претрпели су чланство и симпатизери Џемијета – политичке странке која је заступала интересе Муслимана, Албанаца и Турака из Санцака, КиМ и Македоније. Вођство Џемијета чинили су феудални земљопоседници који су се борили за одржање свог доминантног друштвеног и економског положаја тј за конзервацију феудалног система кроз политичку сардњу са НРС и ЈМО и партиципацију у анти-југословенској коалицији под предводништвом фашистичке Италије.⁹⁰⁸ Вођство Џемијета је помагало качачки покрет који је у савезу са ВМРО водио оружану борбу против снага безбедности Краљевине СХС са циљем сецесије КиМ и Македоније и прикључивања ових територија Албанији и Бугарској.⁹⁰⁹ Из горенаведених разлога вођство ОРЈУНЕ класификовало је Џемијет и његове присталице као репрезенте страног етничког елемента, браниоце застарелих друштвених форми, сараднике племенских сепаратиста и клерикалаца и оруђе у рукама фашистичке Италије. Чланство орјунашких Акционих одреда на овим територијама долазило је већином из редова Удружења четника за слободу и част Отаџбине, тако да су напади орјунаша на чланство Џемијета добили карактер наставка ратних сукоба између српских, османских и бугарских парамилитаристичких одреда који су започели почетком двадесетог века.⁹¹⁰ У низу ових сукоба по броју страдалих издваја се напад Акционих одреда на присталице Џемијета у Косовској Митровици 19. августа 1923 г. током гласања на општинским изборима. Револтирани убиствима орјунашких вођа Јована Миховића и Михајла Рељића приликом напада качачких чета на Косовску Митровицу и Битољ⁹¹¹ чланови Акционог одреда из Косовске Митровице подпомогнути орјунашима из Приштине и

⁹⁰⁷ Niko Bartulovic, *Orjuna nje cilji in metode: Govor brata Nike Bartulovica na prvem kongresu vseh Orjun dne 1/3.decembra 1923 v Split, Ljubljana 1923* str. 1-2

⁹⁰⁸ Богумил Храбак, *Џемијет: Организација Муслимана Македоније, Косова, Метохије и Санцака*, Београд 2003, стр.149-151

⁹⁰⁹ Богумил Храбак, *Џемијет: Организација Муслимана Македоније, Косова, Метохије и Санцака*, Београд 2003, стр. 149

⁹¹⁰ Роберт Герварт, Џон Хорн, *Рат у миру; Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 238

⁹¹¹ Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925.г, стр.103, 119

Скопља напали су предизборни митинг Џемијета и ватреним и хладним оружјем ликвидирали 14 учесника митинга.⁹¹²

Систематска кампања терора коју су орјунашки Акциони одреди спроводили против својих политичких противника и органа безбедности имали су као и код фашистичких сквадриста за циљ физичку елиминацију противника, разбијање њихових политичких организација и узурпирање државног монопола на спровођење силе. У прилог последњој ставци говори чињеница да су се током спровођења насилних акција против својих политичких неистомишљеника орјунашки акциони одреди често сукобљавали са службама безбедности Краљевине СХС које су доследно штитиле јавни ред и личну и имовинску сигурност свих грађана. Орјунаши нису зазирали од акција чији је дрски карактер доводио у питање ауторитет судских и полицијских органа. Као карактеристичан пример може се навести убиство Јосипа Урлиха које се догодило у Словенији јануара 1922 г. Сазнавши да се у затвору у Церкинци налази Урлих кога су власти ухапсиле под оптужбом за шпијунажу за рачун Италије група орјунаша предвођених Јосипом Кукецом и Станком Жиндаршичем преобукла се у жандарске униформе и лажно се представивши као спроводници затвореника одвела Урлиха из затвора и ликвидирала га. Ова дрска акција локалних орјунаша изазвала је велико незадовољство локалног судства и органа безбедности. Због недостатка доказа (орјунаши су оставили леш убијеног на италијанској територији) орјунаши су прошли некажњено за ово дело.⁹¹³ Још безобзирнији став према законима и полицији заузимали су орјунаши из Осијека. Приликом напада осијечких орјунаша на скуп ХАНАО у Осијеку 12. јануара 1923 полиција је била приморана да растера нападаче оружаном ватром и похапси неколико најистакнутијих изгредника.⁹¹⁴ Поводом овог догађаја у орјунашком листу Будућност анонимни аутор се чланком *Ignis sanat*⁹¹⁵ обратио осијечкој ХАНАО и локалној полицији речима: “ Наше овдашње власти, као и другде, изгледа да су изгубиле главу. Место да сад кад имају толико разлога и очигледних доказа употребе све, те збришу коначно са земље остатке Аустро-Маџарске, који прете распадом државе, оне иступају против нас! Преслушавају чланове Орјуне... и шаљу детективе преобучене и маскиране да нас уходе на сваком кораку. Траже међу нама атентаторе и приводе нас као лопове и бандите... Јест, господо издајници, ми то

⁹¹² Богумил Храбак, *Џемијет: Организација Муслимана Македоније, Косова, Метохије и Санџака*, Београд 2003, стр. 191-193

⁹¹³ Jelka Melnik, *Orjunaši na sodišču, Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovno*, Vol XXXVI No.3, Ljubljana 1989, str. 248-249

⁹¹⁴ Аноним, Франковци провоцирају и пуцају, *Будућност* год II бр.2, 13 јануар 1923

⁹¹⁵ Аноним, *Ignis sanat, Будућност* год II бр.6, 10. фебуар 1923

отворено кажемо заслужили сте ви већ одавно бомбу.... Ми се нисмо бојали бацати бомбе и то јавно и отворено на ваше силне и моћне заштитнике током нашег националног робовања и ми смо је бацили на вашег несуђеног краља Фердинанда.... Ми се нисмо бојали ни аустријских тамница, па се нећемо бојати, ако то због вас мора бити, ни југословенских.... Погинућемо, ако треба, сви до једног, али ни вас више неће бити.“ У појединим акцијама орјунашких одреда као што су анти-италијанске демонстрације у Љубљани 1926 г.⁹¹⁶ и Београду 1928 г.⁹¹⁷ првенствена мета орјунашког терора били су управо припадници служби безбедности. Нарочито је карактеристичан случај сукоба орјунаша и полиције у Љубљани. Љубљанска ОРЈУНА организовала је 28. јуна 1926 г. окупљање својих чланова поводом освећења заставе одреда, након чега је чланство организовано у поворку требало да прође кроз центар Љубљане. Непланирано, скупу љубљанске ОРЈУНЕ прикључила се група орјунаша из Војводине и Београда предвођена Добросавом Јевђевићем која се враћала са откривања спомен плоче орјунашима погинулим у сукобу са ПАЧ у Трбовљу две године раније. Након доласка групе из Трбовља поворка од 800 орјунаша (од којих 500 у униформи и са војничким шлемовима) кренула је ка центру Љубљане где се сусрела са полицијским кордонима који су бранили приступ згради италијанског конзулата у Прешерновој улици са намером да спрече потенцијалне анти-италијанске демонстрације. Након краће расправе са Леонтићем и Крањецом који су предводили поворку полицијски комесари упутили су орјунашку поворку улицама око зграде италијанског конзулата. Група од око 150 орјунаша (угл из Београда, Новог Сада и Марибора) била је револтирана реакцијом полиције и на знак Добросава Јевђевића напала је полицијски кордон са намером да се силом пробије до зграде италијанског конзулата. После десетоминутне туче у којој је полиција употребила гумене палице и сабље неколико орјунаша је почело да пуца на полицију која је узвратила ватром. После пуцњаве током које је испаљено 70 хитаца орјунаши су се разбегли. У тучи и пуцњави тешко је рањено три, а лакше шест полицајаца и три орјунаша. Након инцидента ухапшено је 68 орјунаша а 18 их је задржано у притвору због напада на полицију. Орјунашке вође су оптуживале припаднике полиције да су први отворили ватру и да су се орјунаши само бранили. Судски процес против виновника инцидента није имао епилог услед

⁹¹⁶ Архив Југославије, Фонд 63. Фасцикла 83/1926, документ: Изјава Љубе Леонтића

⁹¹⁷ Аноним, Велике националне демонстрације у Београду, *Југославија* (Београд) год. II бр.28 1.6.1928

недостатка доказа (орјунаши су бежећи побацали оружије у реку Љубљаницу).⁹¹⁸ Због угрожавања јавне безбедности влада је забранила рад љубљанског одбора ОРЈУНЕ 29. јуна 1926 г., али су словеначки орјунаши наставили свој рад не обазирајући се на забрану и подсмевајући се преко својих гласила ауторитету државних власти. У чланку *Растурани-растемо*⁹¹⁹ анонимни аутор је наглашавао да словеначка ОРЈУНА упркос забрани рада (која је резултат интрига СЈС и Италије а не напада орјунаша на полицију) наставља своју борбу. Сличан сценарио поновио се и крајем маја 1928.г. у Београду. Револтирани ратификацијом Нептунских конвенција (уговора који је Италији омогућавао нове привилегије на источној обали Јадрана) београдски орјунаши организовали су на Универзитету велике антииталијанске демонстрације, које су ескалирале у шестодневне nerede током којих су се демонстранти обрачунавали са полицијом хладним и ватреним оружијем. Током сукоба између орјунаша и полиције демолиран је ужи центар града, рањено је преко 50 полицајаца и демонстраната и ухапшено је 15 орјунаша међу којима су биле вође београдске ОРЈУНЕ Милош Радојловић и Урош Бјелић. После сваког сукоба са службама безбедности орјунашка гласила су оптуживала режим и службе безбедности за вођење антидржавне политике и претили државним ударом и грађанским ратом.⁹²⁰

И ако су по свом организационом облику и методама спровођења терора над политичким неистомишљеницима оружани одреди италијанског фашизма и ОРЈУНЕ показивали висок степен сличности, њихова достигнућа и коначна судбина били су дијаметрално различити. Док су сквадристи својим насилним акцијама успели да неутрализују отпор својих политичких противника и служби јавне безбедности и да изврше успешни државни удар у виду марша на Рим, орјунашки акциони одреди претрпели су потпуни неуспех у покушајима да насилним акцијама неутралишу систем јавне безбедности и тако отворе политички простор за покушај оружаног преврата. Успех сквадристичког терора у многоме је почивао на одлукама Римског конгреса из 1921 г. на коме је Мусолини успео да дисциплинује локалне функционере- расове и наметне њиховим сквадрама поштовање директива које су стизале из централе покрета. Са друге стране орјунаши нису успели да постигну такав ниво дисциплине унутар своје организације. На орјунашким конгресима у више наврата је истицана

⁹¹⁸ Архив Југославије, Фонд 63. Фасцикла 83/1926, Извештај полицијске дирекције у Љубљани (2.7.1926)

⁹¹⁹ Аноним, Растурани- растемо, *Победа* год VI бр.46, тачан датум публикације нечитак (1926)

⁹²⁰ Аноним, Народ устаје на оружије, *Видовдан*, год II бр13, 6. фебруар1923

Аноним, Крах краљевско-српске владе, *Будућност* год II бр.13, 31. март 1923

потреба да обласни и месни одбори извршавају упуте Директоријума. Високи функционери покрета попут Нике Бартуловића критиковали су самовољу обласних одбора, а нарочито локалних Акционих одреда који су својим бруталним насилним испадима компромитовали настојања вођства покрета да идеале ОРЈУНЕ приближи ширим масама.⁹²¹ Само вођство ОРЈУНЕ је признавало чињеницу да нема путу контролу над обласним и месним организацијама и да је веза између централе и нижих организационих јединица покрета више идејна него фактичка.⁹²² Орјунашки покрет је био испарцелисан на низ аутономних организација којима су самовољно господарили локални функционери – обично су то били обласни челници (команданти Акционих одреда) попут Марка Крађеца у Словенији и Добросава Јевђевића у Војводини који су се мало обазирали на директиве формалног вођства покрета. Другим речима ОРЈУНА је у организационом погледу остала на нивоу фашизма из 1919-1920.године, периода током кога су расови самовољно вукли потезе не обазирјући се на партијску централу у Милану. Непостојање јаке организационе структуре, слаб ауторитет вођства и самовоља локалних функционера инхибирали су политички потенцијал орјунашког терора тј. онемогућавали су ОРЈУНУ да капитализује терор Акционих одреда путем акције у рангу фашистичког марша на Рим. Поред слабе организационе структуре разлог за изостанак успеха терора Акционих одреда треба тражити у бројности и доброј организацији политичких опонената ОРЈУНЕ (од којих су многи и сами располагали партијским паравојним формацијама) као и у чињеници да службе безбедности Краљевине СХС ни у једном тренутку нису дозволиле да јавни ред и уставни поредак дођу у питање.

Неопходно је напоменути да је употреба терора у борби са политичким неистомишљеницима у многоме утицала на општи поглед историографије на покрет ОРЈУНА. У историографији из доба СФРЈ у делима Глигоријевића⁹²³ и Матковића⁹²⁴ која се баве ОРЈУНОМ или се делимично дотичу њене улоге у политичком животу Краљевине СХС укореењено је виђење ОРЈУНЕ као незваничне партијске милиције у служби Светозара Прибићевића првака Југословенске демократске странке (ЈДС) и

⁹²¹ Niko Bartulović, *Orjuna nje cilji in metode: Govor brata Nike Bartulovića na prvem kongresu vseh Orjuna dne 1/3.decembra 1923 v Split, Ljubljana 1923* str. 3-4, 10

⁹²² Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 334

⁹²³ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр.

⁹²⁴ Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972, стр. 127-139

потоњег вође Самосталне демократске странке (СДС). Овај закључак су од историографа из СФРЈ периода преузели и поједини модерни историчари који су се бавили феноменом ОРЈУНЕ попут Младена Ђорђевића,⁹²⁵ Јове Бакића⁹²⁶ и Стеве Ђурашковића.⁹²⁷ Виђење ОРЈУНЕ као парамилитаристичке формације у служби СДС може бити један од кључних разлога зашто је идеологији и уопште феномену овог покрета поклоњена скромна пажња у модерној историографији. Горе споменути историографи су своје виђење Орјуне као партијске милиције ЈДС тј. СДС заснивали на неспорним блиским везама између појединих орјунашких вођа попут Добросав Јевђевића и Љубе Леонтића са Светозаром Прибићевићем, позицији првака СДС Првислава Грисогона као једног од водећих креатора теорије интегралног југословенства, као и на прилично смелој оцени да је већина чланства ОРЈУНЕ била политички ангажована у оквиру СДС.

У пракси је свакако постојао извесни степен блискости и сарадње између СДС и ОРЈУНЕ, али је он био утемељен превасходно на чињеници да је СДС била једина политичка партија која је признавала теорију интегралног југословенства, а не на организационој повезаности ове две политичке групе. У прилог тој идеолошкој блискости као основном мотиву сарадње ОРЈУНЕ и СДС говоре чланци у орјунашкој штампи попут *Једна наша странка*,⁹²⁸ *Светозар Прибићевић и Орјуна*,⁹²⁹ *Наше опредељење*⁹³⁰ и *Између демократских фракција*.⁹³¹ У овим чланцима аутори су изражавали подршку ОРЈУНЕ ЈДС/СДС као јединој парламентарној политичкој групи која заступа теорију интегралног југословенства, али су наглашавали став да ОРЈУНА представља самостални политички ентитет, а не оруђе у рукама СДС. Овај став је у најдиректнијој форми изражен у чланку Д. Јевђевића *Светозар Прибићевић и Орјуна* у коме аутор хвали Прибићевићеву оданост теорији интегралног југословенства и наглашава да ће орјунаши подржавати СДС све док се буде држала тог политичког курса.⁹³² И поред јасно формираног става орјунашких идеолога о независном ставу

⁹²⁵ Младен Ђорђевић, Организација југословенских националиста (ОРЈУНА): Историјат-идеологија-утицаји, *Нова српска политичка мисао*, 12/2005, бр.1-4, стр. 187

⁹²⁶ Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма 1918-1941*, Зрењанин 2004, стр 417

⁹²⁷ Stevo Djuraskovic, *Fascism in Central Europe: The Organisation of the Yugoslav Nationalists*, Budapest 2007, str. (internet izdanje)

⁹²⁸ Аноним, *Једна наша странка*, *Победа* год I бр.5, 6.септембар 1921

⁹²⁹ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 50-54

⁹³⁰ Иво Могоровић, *Наше опредељење*, *Будућност* год II бр.7, 17. фебруар 1923

⁹³¹ Аноним, *Између демократских фракција*, *Победа* год VII бр.9, датум публикације нечитак (приближно фебруар 1927 г.)

⁹³² Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 50-54

покрета према СДС, у очима многих савременика ОРЈУНА је перцепирана као радикално крило ове партије. Љубљански лист *Орјуна* је 1927 г. чак и покренуо тужбу против гласила СЛС листа *Словенец* који је инсинуирао да се ОРЈУНА налази у служби СДС. Словеначки орјунаши су добили овај спор и гласило СЛС је било приморано да им исплати новчану надокнаду због клевете.⁹³³ Независном ставу ОРЈУНЕ према СДС говори у прилог и сукоб између вођства Орјуне и Светозара Прибићевића који је ескалирао током 1925 г. Револтиран везама које је председник Директоријума ОРЈУНЕ Љубо Леонтић одржавао са НРС Прибићевић је јавно апострофирао Леонтића као издајника теорије интегралног југословенства због пактирања са племенским сепаратистима из НРС. У свом одговору на те оптужбе Леонтић је нагласио позицију ОРЈУНЕ као независног политичког субјекта, а Прибићевићу у типично орјунашком стилу понудио да своје инсинуације докаже у оружаном двобоју.⁹³⁴ Овај сукоб Леонтића и Прибићевића који је убрзо формално изглађен представљао је прелудијум за коначни разлаз ОРЈУНЕ и СДС. Пошто је 1927 г. Прибићевић склопио коалицију са ХСС и направио идеолошко-политички салто мортале и од убеђеног југоинтегралисте, централисте и унитаристе дошао на позиције уважавања племенских посебности тј. федерализма ОРЈУНА је постала најистакнутији критичар СДС и политичког лика Светозара Прибићевића. Критика новог политичког курса СДС најексплицитније је изражена у чланцима попут *Мементо*,⁹³⁵ *Против фронтова*⁹³⁶ и *Орјуна Прибићевић и Срнао*⁹³⁷ Поједини орјунаши попут Леонтића, Јевђевића, Иве Могоровића и Еде Булата који су пратили идеолошку трансформацију СДС искључени су из ОРЈУНЕ поставши мета јетких чланака у орјунашкој штампи.⁹³⁸ Са посебним жаром штампа покрета се обарала на Добросава Јевђевића некадашњег вођу војвођанских орјунаша који је 1927 г. напустио Орјуну, пришао СДС и кандидовао се на листи Сељачко-демократске коалиције у Новом Саду. Поред тога што га је вођа београдских орјунаша Урош Бјелић у чланку *Распуштање Орјуне*⁹³⁹ окарактерисао као бескрупулозног опортунисту који се “продао за мандат“ још оштрији тон према некадашњем саборцу заузео је

⁹³³ Anonim, Resnicoljubni Slovenec v gupi, *Orjuna* (Ljubljana) god V br.22, 28. maj 1927

⁹³⁴ Љубо Леонтић, Орјунашима, *Победа* год V бр.79, 18.децембар 1925

⁹³⁵ Аноним, Мементо, *Југославија* (Београд) год II бр. 17, 2.јануар 1928

⁹³⁶ Аноним, Против фронтова, *Југославија* (Београд) год II бр. 18, 14. јануар 1928

⁹³⁷ Аноним Орјуна Прибићевић и Срнао, *Југославија* (Београд) год II бр.33, тачан датум публикације нечитак (оквирно крај јуна почетак јула 1928)

⁹³⁸ Миодраг Димитријевић, Члановима Орјуне, *Југославија* (Београд) год II бр.33, тачан датум публикације нечитак (оквирно крај јуна почетак јула 1928)

⁹³⁹ Урош Бјелић, Распуштање Орјуне, *Југославија* (Београд) год II бр.33, тачан датум публикације нечитак (оквирно крај јуна почетак јула 1928)

анонимни аутор чланака *Некролог бившем агилном Орјунашу брату Добросаву Јевђевићу*⁹⁴⁰ који Јевђевића апострофира као бескарактерног човека који из “опипљивих материјалних побуда мења начела... ко Циганин коње“ и кога на крају у саркастичном тону поздравља са “Фаљен Исус“ (традиционални поздрав хрватских клерикалаца чији је Јевђевић био огорчени противник).

И поред тога што је ОРЈУНА, као главни промотер политички мотивисаног терора, 1929 г. престала да постоји као организован политички покрет унутар идеологија југоинтегралистичких покрета радикалне деснице опстао је специфичан култ борбе и насиља. Попут орјунаша идеолози Југословенске акције, Борачке организације Југославије и ЈНП Збор глорификовали су насилне акције предратне Југословенске националистичке омладине и рат као катализаторе југословенског уједињења. Сваки од ових покрета имао је униформисану партијску милицију која је за задатак имала да штити чланство и имовину покрета и обезбеђује њихове скупове. Током прве половине 30-тих година 20. века рестриктивна безбедоносна политика режима монарходиктатуре инхибирала је могућности вођства Југословенске акције, Борачке организације Југославије и ЈНП Збор да користе терор као средство обрачуна са политичким неистомишљеницима. Крајем 30-тих, када је под комбинованим притиском унутрашњих и спољних фактора владајући режим изгубио пуну контролу над службама безбедности, активисти ЈНП Збор, организовани унутар омладинске организације Бели орлови, поново су оживели праксу употребе терора у обрачуна са политичким противницима која по свом интензитету и бруталности није заостајала за орјунашким моделом.

⁹⁴⁰ Аноним, Некролог бившем агилном Орјунашу брату Добросаву Јевђевићу, *Југославија* (Београд) год I бр.13, 20.новембар 1927

II 5. Антиклерикализам у идеологији европских фашистичких покрета

Однос према улози религије и свештенства у политичком и јавном животу друштва представљао је једну од главних тачака идеолошких размимоилажења европских фашистичких покрета.⁹⁴¹ Са једне стране велики број ових покрета налазио је инспирацију у “савезу трона и олтара“ и тражио решења за актуелна друштвена питања у оквиру верских списа (случај папске објаве *Regum Novarum Quadragesimo Anno*).⁹⁴² Као пример оваквих покрета могу се навести Француска акција,⁹⁴³ аустријски Хајмвер и Отацбински фронт,⁹⁴⁴ Салазарова Национална унија,⁹⁴⁵ белгијски покрет REX, шпанска Фаланга,⁹⁴⁶ румунски покрет Гвоздена гарда и мађарски Стреласти крстови.⁹⁴⁷ Насупрот овим покретима који (са изузетком Француске акције), долазе до своје пуне афирмације тек у 30-тим годинама 20. века, идеологију фашистичких покрета који су доминирали европском сценом током 20-тих година – италијанског фашизма и немачког националсоцијализма карактерише антиклерикализам. Став италијанског фашизма према улози цркве и свештенства у модерном друштву наслањао се на антиклерикалну традицију Француске револуције у којој је црква била етикетирана као бранилац застарелих друштвено-политичких форми и главна препрека економском, културном и политичком напретку.⁹⁴⁸ Овај став био је резултат присуства великог броја бивших социјалиста (међу које је спадао и Мусолини) и револуционарних синдикалиста у водећим структурама италијанског фашизма.⁹⁴⁹ Поред тога, добро организована клерикална *Partito Popolare* (Народна партија) тзв

⁹⁴¹ Различита тумачења карактера улоге Цркве унутар идеолошких поставки европских фашистичких покрета била су умногоме условљена специфичним односом хришћанских номинација према нацији и националној држави. Условно речено протестантске номинације које су функционисале (готово искључиво) у националним - регионалним оквирима лакше су се уклапале у ексклузивистичко-шовинистичке идеолошке оквире фашизма, док је екуменистички карактер Римокатоличке и Православне цркве умногоме инхибирао уподобљавање њених верника идеолошкој матрици фашизма. Ова примедба је искључиво генералног карактера – поједини протестантски пастори пружали су одлучан отпор нацистичком режиму у Немачкој док су фашистички покрети у Шпанији (Фаланга) и Румунији (Гвоздена гарда) добијали снажну подршку из редова високе католичке и православне хијерархије.

⁹⁴² Cyprian Blamires, Paul Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 151

⁹⁴³ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in Twentieth-Century France*, Stanford 1962, str. 35,39, 157

⁹⁴⁴ Michael Mann, *Fascists*, Cambridge 2004, str. 209

⁹⁴⁵ Antonio de Figueiredo, *Portugal: Fifty Years of Dictatoeship*, London 1975, str. 19-47

⁹⁴⁶ Stanley G. Payne, *Falange: A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961, str. 69

⁹⁴⁷ Michael Mann, *Fascists*, Cambridge 2004, str.267-269

⁹⁴⁸ Cyprian Blamires, Paul Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 38

⁹⁴⁹ Поред великог броја левичарских ренегата који су критиковали Римокатоличку цркву са позиција марксистичке идеологије унутар фашистичког покрета постојала је и групација нео-пагана који су у оквиру обнове Римског царства предвиђали и обнову римског многобоштва. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 1945*, Wisconsin 2003, str. 113)

Пополари са својих 107. посланика у италијанском парламенту, синдикалним покретом и бројним друштвеним и омладинским организацијама представљала је озбиљног такмаца фашистичком покрету у борби за доминацију над политичким животом Италије.⁹⁵⁰ Негативан став италијанског фашизма према Цркви читавао се у захтевима постављеним на првом фашистичком конгресу у Фиренци у августу 1919 г. на коме су депутати захтевали прогон папе из Рима, заплону црквене имовине и “деватиканизацију“ италијанског друштва као и у нападима фашистичких сквадриста на истакнуте чланове партије пополара и њиховог синдикалног покрета (који су од стране фашиста перцепирани као “бели бољшевици“).⁹⁵¹ Потреба да придобије конзервативне друштвене структуре (династију, племство и војно-безбедносни апарат) приморала је Мусолинија да већ пре марша на Рим⁹⁵² одбаци антиклерикалну реторику.⁹⁵³ По доласку на власт 1922 г. Мусолини је формално одступио од својих антиклерикалних уверења⁹⁵⁴ и повео политику споразума са Црквом која је крунисана склапањем Латеранског уговора 1929 г. тј. коначним разрешењем сукоба између државе и цркве који је оптерећивао политички живот Италије од њеног уједињења.⁹⁵⁵ Не мали утицај на ревизију антиклерикалног става италијанског фашизма имала је фузија Асоцијације националиста са фашистичким покретом 1923 г. Један од водећих идеолога Асоцијације националиста Алфредо Роко ће као министар правде у фашистичкој влади својим тумачењем да католицизам представља једно од главних обележја италијанског културног обрасца умногоне допринети измирењу режима и Ватикана.⁹⁵⁶ Овај државнички успех Мусолинија представљао је изнуђени савез - постигнут превасходно под претњом силе тј. терора фашистичких сквадри пред којима се Црква повлачила одричући се како партије Пополара (1923) тако и својих

⁹⁵⁰ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str. 209-211

⁹⁵¹ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 119,147

⁹⁵² Привучена напуштањем антиклерикалне реторике од стране фашистичког вођства 1921 г. покрету је приступила мања група католичких мислилаца и активиста (познати као клерикофашисти) која је настојала да измири идеологију фашизма са институцијом Римокатоличке цркве. Напори ове групе остали су неуспешни, након неколико инцидената 1932 г. у којима је дошло до физичких сукоба између присталица Католичке акције и одреда фашистичке милиције припадници ове групе су искључени из фашистичке партије (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 112)

⁹⁵³ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str. 211

⁹⁵⁴ Свој негативан став према узлози Католичке цркве (и сваког облика религије) у историји европске цивилизације Мусолини је изнео у брошури *L'uomo e la divinita*. Ова брошура коју је Мусолини објавио током свог боравка у Швајцарској 1904 г. представља критику религије са позиција марксистичке идеологије као антирационалистичког феномена који подупре опстанак капиталистичког друштва. (Види – A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 137-138)

⁹⁵⁵ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str. 218-220

⁹⁵⁶ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 231

синдикалних и омладинских организација (1926). Као једина црквена лаичка институција опстала је Католичка Акција крoвна организација образовних и хуманитарних удружења италијанских католика – која је Латеранским уговором добила право легалног рада под условом да остане аполитично удружење.⁹⁵⁷ И ако се италијански фашизам одрекао антиклерикализма његове повремене реминисценције очитовале су се у убацивању режимских шпијуна у ватиканске институције, појединим Мусолинијевим изјавама (“Хришћанство би остало на нивоу јеврејске секта да није постало религија Римског царства“⁹⁵⁸) и повременим физичким нападима фашиста на чланове Католичке Акције (1931-1932).⁹⁵⁹ Паралелно са званичном линијом партије унутар фашистичког покрета егзистирала је јака антиклерикална струја (састављена углавном од сквадриста из северне Италије) чији је гласноговорник био Роберто Фариначи и која је користила сваку прилику за напад на Римокатоличку цркву.⁹⁶⁰ Током наредне деценије фашистички режим је вешто експлатисао подршку Ватикана као угледне интернационалне институције у својим експанзионистичким подухватима у Абисинији, Шпанији, Албанији и Африци.⁹⁶¹ Током тог периода Црква је избегавала директан сукоб са фашистичком партијом, повремено вербално исказујући своје неслагање са појединим потезима режима (приближавање анти-католичком режиму у Немачкој и усвајање његове расистичке и антисемитске идеологије⁹⁶²) и настојећи да методом инфилтрације преузме одређени утицај у органима корпоративне државе.⁹⁶³ Амбивалентан однос фашистичког режима према Цркви умногоме је осликавао опортунистички карактер и идеолошку флексибилност фашистичког покрета који је зарад практичне политике пристајао на повремене компромисе иза којих се крила претња терором.

⁹⁵⁷ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str.211-216

⁹⁵⁸ Карло Сфорца, *Неумари савремене Европе*, Београд 1933, стр. 288

⁹⁵⁹ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 231

⁹⁶⁰ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 234-235

⁹⁶¹ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 302-304

⁹⁶² J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 258

⁹⁶³ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str. 217, 222-238

II 5. а) Антиклерикализам у идеологији NSDAP

Антиклерикализам и отворено непријатељство према црквама различитих номинација и његовом свештенству представљали су једну од најупадљивијих карактеристика идеологије национал социјализма. Ово непријатељство је било скривено низом реал-политичких рационализација, позивања на модерну науку⁹⁶⁴ и псеудо научне конструкције, али су се његови резултати видљиво читавали у пракси национал социјалистичке Немачке. У концентрационим логорима нацистичке Немачке поред комуниста, Јевреја, криминалаца и других парија нацистичког режима мучени су и убијани католички и протестантски свештеници који су одбили да одбаце Христово учење у корист апстрактних и нехуманих визија савршеног друштва нацистичких идеолога.⁹⁶⁵ Оснивач и врховни идеолог национал социјализма је у свом главном теоријско-пропагандном делу *Мајн Кампф* доста опрезно изложио основне идејне постулате на којима се темељило непријатељство национал-социјализма према хришћанству и његовим верницима окупљеним унутар различитих номинација. Заклањајући се иза начелне изјаве да политичар не треба да се меша у домен религија осим ако нема намеру да преузме улогу верског реформатора Хилер је у *Мајн Кампфу* изнео низ оптужби на рачун католичке и протестантске цркве означавајући их као једне од главних фактора који ометају стварање уједињене и јаке немачке државе.⁹⁶⁶ Према Хитлеру хришћанска религија је послужила као оруђе партикуларистичких тенденција унутар Светог римског царства немачког народа које су довеле до декомпозиције ове средњевековне немачке државе на низ патуљастих политичких ентитета што је угрозило сам опстанак немачког народа и изложило га вишевековној доминацији других европских сила. Хитлерови ставови о негативној улози хришћанске цркве у политичком животу Немачке још су експлицитније изражени у брошури Дитриха Екарта *Большевизам од Мојсија до Лењина* у којој Хитлер у разговору са аутором (дело је писано у форми дијалога између Екарта и Хитлера) означава папство као главног непријатеља прогресивних идеја и промотера назадњаштва и моралне

⁹⁶⁴ Хитлер је (као и већи део вођства NSDAP) био присталица расистичких социјалдарвинистичких теорија. У складу са тим главни идеолог NSDAP презирао је све аспекте хришћанског учења – попут милосрђа и саосећања, која су према његовој процени опструирале презервацију чистоте Аријевске расе. (Види - Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2005, стр. 194-195)

⁹⁶⁵ Само у периоду 1936-1937 г. нацистички режим је осудио преко 700 католичких и протестантских свештеника на казну доживотног затвора коју су издржавали у концентрационом логору Бухенвалд. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 201)

⁹⁶⁶ Роберт С. Вистрих, *Антисемитизам – најдужа мржња*, Београд 2012, стр. 94

корупције (продаја опроштајница) у Немачкој.⁹⁶⁷ У складу са овом поставком Хитлер је у *Мајн Кампф* позитивно оценио Лутеров реформаторски рад поздрављајући га као израз немачког духа који се испољио у тежњи да се хришћанство прочисти од празноверја и моралне корупције. Своју похвалу реформацији у Немачкој Хитлер је анулирао стављајући јој на терет одговорност за избијање Тридесетогодишњег рата који по њему представља једну од највећих катастрофа у историји немачког народа.

За разлику од Хитлеровог амбивалентног тумачења улоге хришћанства и цркве у немачкој историји у коме су се тешке оптужбе смењивале са помирљивим изјавама и магловитим позивањима на Провиђење⁹⁶⁸ као главну инспирацију за идеологију национал социјализма⁹⁶⁹ радикални анти-хришћански и антиклерикални ставови су доминирали *Митом двадесетог века* у коме је Алфред Роземберг изложио своје тумачење национал-социјалистичке идеологије. Надовезујући се на своју фантастичну псеудо-историјску теорију о Аријевцима као творцима свих техничких и духовних достигнућа човечанства Роземберг је изнео тврдњу да су Аријевци који су у праисторијска времена освојили Иранску висораван и формирали античку персијску цивилизацију творци прве монотеистичке религије у облику култа Ахура-Мазде бога светлости и творца универзума.⁹⁷⁰ Према Роземберговим тврдњама Јевреји су током Вавилонског ропства прихватили аријевску религију маздаизма, али су је у складу са својом деструктивном природом изобличили у магијско-трибалистички култ Јахвеа иза кога се крије обожавање архи-демона таме Ахримана који је у хришћанској религији пандан ђаволу.⁹⁷¹ Јевреји и остали потомци Левантинско-Семитске расе оличени у Етрурцима, Феничанима и Пелзагима затровали су својим магијским култом Јахвеа и хтонских божанстава религије аријевских цивилизација античке Грчке и Рима што је резултирало моралном деградацијом и пропашћу ових цивилизација.⁹⁷² Према Розенбергу деструктиви анти-цивилизацијски утицај Јевреја на Аријевце и њихове

⁹⁶⁷ Дитрих Екарт, *Бољшевизам од Мојсија до Лењина*, Београд 2001, стр. 16

⁹⁶⁸ Занимљиво је напоменути да је и поред свог негативног става према хришћанству Хитлер био више него спреман да се користи библијском традицијом у образложењу и конструисању својих антисемитских ставова. Многобројне оптужбе (неморал, користољубље, препотенција, деструктивни карактер) који су на рачун јеврејског становништва износили идеолози NSDAP представљале су наслеђе средњевековног хришћанског антисемитизма. (Види – Norman Cohn, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, New York 1969, str. 183-185, 189)

⁹⁶⁹ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 77-83, 144, 179-180, 248, 281, 359-360

⁹⁷⁰ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 33,91

⁹⁷¹ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 34

⁹⁷² Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 36,42

државне творевине настављен је и у модерном добу путем хришћанства.⁹⁷³ Упуштајући се опрезно у критику хришћанства на коме почива модерна европска цивилизација Роземберг започиње свој напад на основне постулате хришћанске религије преузимајући теорију Хјустона Стјуарта Чемберлена да је Исус Христ аријевског порекла. Ову поставку Роземберг ојачава низом псеудо-научних конструкција тврдећи да је Христ потомак Аријевских освајача који су покорили Галилеју у времену пре доласка јеврејских племена на територију Палестине које потврђује наивним аргументима који се заснивају на графичким приказима Христовог лика на којима је он представљен као високи плавокоси и плавооки Аријевац.⁹⁷⁴ У складу са овом поставком Роземберг је деградирао Христово учење на обнову аријевског монотеистичког култа Ахура-Мазде и борбу против магијско-демонског култа Јахвеа. После Христове смрти његово учење фалсификовали су његови највећи противници Јевреји⁹⁷⁵ оличени у лику Светог Павла.⁹⁷⁶ Представљајући Светог Павла као јеврејског зилота који је само привидно напустио магиски култ Јахвеа да би корумпирао хришћанство изнутра Роземберг своди хришћанство и његову цркву на ниво оруђа у рукама деструктивне Левантинско-Семитске расе тј. Јевреја. У складу са овом поставком Роземберг је тумачио многобројне историјске догађаје везане за улогу хришћанства у историји Европе и немачког народа из (екстремно искривљене) перспективе манихејске борбе између добра (Аријеваца) и зла (Јевреја).⁹⁷⁷ Борбу за политички утицај над Европом између владара Светог римског царства немачког народа и папства Роземберг је тумачио као покушај Јевреја да униште средњовековну немачку државу бастион Аријевске расе.⁹⁷⁸ Борбу Цркве са научним достигнућима која су се налазила у колизији са црквеном догмом (Коперник, Кант, Гете) Роземберг је тумачио као порив деструктивне Јеврејске расе да кроз деловање инквизиције и језуита човечанство лиши прогресивних идеја и научних достигнућа Аријеваца.⁹⁷⁹ Прогон катара и албижана у Француској по Розембергу је представљао настојање Јевреја да путем католичке цркве етнички очисте Француску од германских елемената и претворе

⁹⁷³ Тезу о хришћанству као једном од оруђа Јевреја у борби за доминацију над не-јеврејским народима Роземберг је преузео из дела немачких антисемитских теоретичара из 19 в. Теодора Фрича и Ота Бекела. (Види - Роберт С. Вистрих, *Антисемитизам – најдуже мржња*, Београд 2012, стр. 83-84)

⁹⁷⁴ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр.30,409,414

⁹⁷⁵ Тезу о томе да су Јевреји тендециозно фалсификовали оригинално Христово учење са намером да на тај начин задобију политички утицај над Аријевцима Роземберг је преузео из корпуса идеја теозофског друштва Хелене Блавацки. (Види - Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 108-109)

⁹⁷⁶ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 63-64, 406-409

⁹⁷⁷ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 70-71

⁹⁷⁸ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр.71

⁹⁷⁹ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 95-98,103,420-423

је у оруђе за уништење последњег бастиона Аријеваца – Немачке⁹⁸⁰. Претворивши Француску путем Католичке цркве у слепо оруђе својих политичких планова Јевреји су животни простор Аријевске расе сузили на простор између Рајне и Лабе који је био непрекидно изложен разорним инвазијама француске војске у вишевековном периоду од Тридесетогодишњег до Пруско Француског рата⁹⁸¹. У складу са овом поставком Роземберг се похвално изражавао о раду немачких верских реформатора Мартина Лутера и Халдриха Цвинглија који су према његовом тумачењу покушавали да ослободе хришћанство од круте догматике и магијских елемената коју су му наметнули Јевреји. Истовремено Роземберг им је замерао што у том правцу нису одмакли даље и потпуно разобличили негативни утицај Левантинско-Семитске расе, тако да је њихов покушај реформације оценио као само делимично успешан.⁹⁸² Роземберг је истицао Бизмарка као првог немачког политичара који је прозreo Католичку цркву као негативну силу у служби Француске. Бизмаркову борбу са сецесионистичким тенденцијама јужнонемачких католичких држава Роземберг поставља као пример који мора следити сваки политичар који претендује да оствари јединство немачког народа. Немачке католике из Баварске, Витемберга Рајнланда, Тирингије и Доње Саксоније Роземберг је према овој матрици видео као несвесно оруђе у рукама Јевреја а њихове политичке организације као сараднике непријатељских сила Француске и Аустро Угарске.⁹⁸³ Напослетку Роземберг је позивао на стварање немачке националне цркве која ће обновити оригинално учење Христа-Аријевца ослобођено од деструктивних магијских утицаја Левантинско-Семитске расе. Ова немачка национална црква требало би да добије пуну подршку државног апарата и потисне католичку цркву и протестантске номинације које су одговорне за импорт деструктивних и анахроних идеја које опструирају обнову јединства Аријевске расе.⁹⁸⁴

Иза Хитлерове и Розембергове критике хришћанства налазила се симплицифистичка тенденција одбране псеудо-научног и анахронистичног идентитета трибалног тумачења немачке нације као потомака Аријеваца од интернационалистичких културних и политичких утицаја и територијалних претензија других европских сила. Основи постулати хришћанског учења налазили су се у оштрој колизији са нацистичком визијом идеалног друштва у коме је псеудонаучни биолошки

⁹⁸⁰ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 72-83

⁹⁸¹ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 75, 83-85

⁹⁸² Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 101

⁹⁸³ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр.412,416

⁹⁸⁴ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 409-411,413,419

расизам (оличен у идеалу Аријевске расе) био постављен као једино исправно полазиште и исходиште сваког облика политичког деловања. По узору на Мусолинија Хитлер је конкордатом из 1933 г. успео да политички пацификује Римокатоличку цркву приморавајући је да се одрекне католичке партије Центра и политичког рада кроз лаичке организације.⁹⁸⁵ Нацистички режим пружио је 1933 г. подршку мањим скупинама ренегата из различитих протестантских номинација који су покушавали да помире хришћанство са идејама нациол-социјализма.⁹⁸⁶ Са подршком режима ови ренегати су се окупили у оквиру покрета *Deutsche Christen* (Немачки хришћани) под вођством бившег војног капелана Лудвига Милера који је добио титулу *Reichsbischof* (бискупа Рајха). Агресивна реторика вођства тзв “Цркве Рајха” (Милерових следбеника) који су критиковали хришћанску теологију и ритуале као типично јеврејски магијско-материјалистички концепт (насупротив аутохтоно немачком идеалистичком концепту вере који је промовисао Лутер), захтеви за редиговање Светог Писма и сакрализација расизма изазвали су одијум незадовољства унутар кругова протестантских и католичких верника и приморали режим да се дистанцира од покрета Немачких хришћана. Крајем 30-тих режим је пружио подршку Немачком верском покрету који је настојао да популарише старогерманску паганску религију на рачун хришћанских номинација. У главном гласилу Немачког верског покрета листу *Sigrune* излазили су текстови у којима су систематски извржавани руглу симболи и вредности хришћанства (нпр. Христ пежоративно апострофиран као “кукавички Јеврејин”). И поред подршке режима (у којој су предњачили високи партијски функционери Штрајхер, Борман и Химлер) Немачки верски покрет није успео да придобије присталице ван редова чланства *NSDAP*.⁹⁸⁷ Помирљив став вођства *NSDAP* према Римокатоличкој цркви,⁹⁸⁸ неуспешни покушај придобијања протестантске заједнице преко Немачких хришћана представљали су само тактику привременог одлагања коначног обрачуна. Хитлер је намеравао да се са црквом обрачуна помоћу силе али је опрезно одложио ту акцију за период након успешног завршетка рата када ће бити

⁹⁸⁵ Stephen J. Lee, *The European Dictatorships 1918-1945*, London 1987, str. 181

⁹⁸⁶ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 200-201

⁹⁸⁷ Stephen J. Lee, *The European Dictatorships 1918-1945*, London 1987, str. 182

⁹⁸⁸ Режим је убрзо после подписивања Конкордата прекршио споразум са РКЦ прогањајући антинацистички оријентисано католичко свештенство и оснивајући про-режимске омладинске организације католичке омладине попут Лиге крста и орла, Радне групе католичких Немаца исл. Реагујући на кршење споразума папа Пије XI је 1937 г. издао посланицу *Mit brennender Sorge* (Са дубоком узнемирености) којом је осудио богоборачки курс нацистичког режима. (Види- Stephen J. Lee, *The European Dictatorships 1918-1945*, London 1987, str. 181-182)

елиминисани сви спољнополитички фактори који би тај потез могли да искористе у циљу дестабилизације Немачке.⁹⁸⁹

⁹⁸⁹ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 309

II 5. б) Антиклерикализам у идеологији ОРЈУНЕ

Као и у случају NSDAP агресиви антиклерикализам представљао је једну од главних карактеристика идеологије ОРЈУНЕ. Становништво Краљевине СХС било је подељено на вернике Римокатоличке и Православне цркве, припаднике исламске вероисповести уз мање присуство различитих протестантских номинација. Чињеницу да су различити верски идентитети јужнословенских народа умонгоме допринели стварању засебних етничких идентитета и историјско државних традиција⁹⁹⁰ орјунашки идеолози сматрали су за једну од највећих препрека у стварању јединствене југословенске нације. Сукоб између Римокатоличке цркве (РКЦ) и присталица теорије интегралног југословенства имао је своје корене у 19. в. током кога је (уз изузетак појединаца у њеним редовима попут бискупа Штросмајера, Матије Бана и Натка Нодила) представљала је једног од главних опонената југословенске идеје. Крајем 19 и почетком 20. в. у савезу са Хрватском странком права РКЦ је фигурирала као главни противник сарадње јужнословенских народа, савезник ексклузивистичког хрватског национализма и ослонац хабзбуршке власти у југословенским провинцијама Аустро-Угарске. Тек крајем Првог светског рата (када је слом “апостолске монархије“ постао политичка реалност) РКЦ се помирила са идејом независне југословенске државе.⁹⁹¹ Свештенство исламске заједнице (као политичка и културна елита муслиманског становништва БиХ и Старе Србије) заступало је, у складу са теократским концептом Османског царства, интересе султана и пружало категорички отпор југословенској идеји. У складу са тиме југословенска концепција није имала упориште унутар исламског становништва све до почетка 20. в. када је прихвата малобројна скупина интелектуалаца окупљена око Југословенске националистичке омладине и Мехмеда Спахе. Известан ниво отпора према југословенској идеји постојао је током 19. в. и унутар Српске православне цркве (СПЦ) као последица настојања хабзбуршких лојалиста из редова РКЦ да југословенство искористе као платформу за придобијање православног становништва за црквену унију.⁹⁹² Занимљиво је напоменути да је далеко већи отпор југословенској идеји долазио из руских славјанофилских кругова који су током 60-тих година 19. в. сарадњу Србије са католичким Јужним Словенима Хабзбуршке монархије окарактерисали као издају православног комонвелта и удаљавање од свесловенске заједнице. Ове оцене руских славјанофила нису наишле на

⁹⁹⁰ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 16-17, 41

⁹⁹¹ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 144-145,

⁹⁹² Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 367, 371

шири одјек унутар редова СПЦ и биле су прихваћене само унутар малобројне политичке групације српских либерала окупљених око Јована Ристића.⁹⁹³

Орјунашки идеолози нису оспоравали фундаменте хришћанске догме, али су пратили идеолошку матрицу национал-социјализма у критици религије као фактора који саботира конституисање јединственог југословенског народа и његову тежњу да створи јаку и функционалну државу.⁹⁹⁴ По матрици коју су поставили идеолози NSDAP орјунашки идеолози настојали су да путем бајковитих псеудо-научних конструкција и произвољних тумачења историјских факата ову чињеницу представе као резултат завереничких планова страних центара моћи који су зарад остварења својих политичких циљева путем религије покушали да разбију етничко и политичко јединство југословенског народа. Фундаменте ове идеолошке поставке ОРЈУНЕ изнео је Првислав Грисогоно у својој брошури из 1923 г. под насловом *Савремена национална питања*.⁹⁹⁵ Излажући етногенезу јединственог југословенског народа Грисогоно је деловање хришћанске цркве означио као једну од главних препрека процесу унификације југословенског народа. Према Грисогону пре примања хришћанства Срби и Хрвати су имали истоветну религију, што је умногоме доприносило процесу њихове унификације.⁹⁹⁶ Долазак хришћанских мисионара из два центра, Рима и Цариграда, условио је успоравање процеса унификације Срба и Хрвата у јединствени југословенски народ и стварање две различите конфесионално-културне традиције.⁹⁹⁷ Грисогоно је замерао Хрватима да нису сачували своју црквену традицију оличену у раду Ћирила и Методија, црквену службу на словенском језику и глагољично писмо.⁹⁹⁸ Негативан став папства (које се према Грисогону налазило у служби Хабзбурга и Мађара) према коришћењу словенског језика у богослужењу и глагољичном писму резултирало је тиме да Хрвати нису успели да створе националну цркву као Срби и да су тиме изгубили добар део свог културног наслеђа.⁹⁹⁹ Да би се сузбио туђински утицај који преко Католичке цркве има велики уплив на политичке прилике унутар хрватског дела југословенског народа Грисогоно је пласирао идеју о

⁹⁹³ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 146-148

⁹⁹⁴ У томе су идеолози ОРЈУНЕ пратили матрицу коју је поставио Ј. Скерлић по којој је југословенска заједница могућа само на подлози широке верске равнодушности. (Види- Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 363)

⁹⁹⁵ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923

⁹⁹⁶ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр.6

⁹⁹⁷ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923 стр. 20

⁹⁹⁸ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр.26-28

⁹⁹⁹ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр.12-13

стварању националне југословенске католичке цркве¹⁰⁰⁰ која би вратила народни језик у богослужење и обновила глагољичку традицију.¹⁰⁰¹

Пратећи теорију коју је лансирао Грисогоно орјунашки идеолози су Католичку цркву и исламску религију прогласили за слепа оруђа у рукама Хабзбуршке и Османске империје којим су се страни завојевачи служили у циљу разбијања етничког и политичког јединства југословенског народа и његове декомпозиције на патуљасте етничке идентитете које је лакше асимиловати и држати у покорности.¹⁰⁰² Југословенски народ је кроз своју револуцију оличену у ратовима 1912-1918 г. уништио Хабзбуршко и Османско царство, али је њихов негативни утицај наставио да егзистира кроз стварање политичких странака заснованих на конфесионалним идентитетима које својом идеологијом и радом негирају јединство југословенског народа.¹⁰⁰³ Католичка црква и исламска вера према орјунашким идеолозима поред службе завојевачу свој негативни утицај испољавале су кроз подршку феудалном систему који је већину јужнословенских народа сводио на политички обесправљену масу неспособну да се одупре систематској економској експлоатацији страних завојевача. Као странке које свој програм заснивају на верском идентитету и тако доприносе декомпозицији јединственог југословенског народа идеолози ОРЈУНЕ означавали су Словенску људску странку (СЛС), Хрватску пучку странку (ХПС), Југословенску муслиманску организацију (ЈМО) и Џемијет. Чланство ових странака било је у складу са овом поставком од стране орјунашких гласила пежоративно апострофирано као “смртоносни бакцили који се роје на аустријској лешини,¹⁰⁰⁴ “црне свиње,¹⁰⁰⁵ “кужни олош“¹⁰⁰⁶ исл. Слично NSDAP који је агресивну политику Француске и сепаратистичке тенденције јужнонемачких католика тумачио као део шире завере иза које се налазе Јевреји који управљају Католичком црквом, орјунашки идеолози су у агресивној политици фашистичке Италије и њених савезника Аустрије и Мађарске, као и у аутономистичким концепцијама СЛС и ХПС видели заверу Црне интернационале (пежоративан термин под којим су орјунашки идеолози

¹⁰⁰⁰ Орјунашка идеја о стварању југословенске националне католичке цркве представљале су одјек покрета либералног католицизма из половине 19 в. чији су представници били Штросмајер, Нодило и Бан. Легат либералног католицизма читовао се и у појави Старокатоличке цркве која је уживала симпатије орјунашког покрета. (Види - Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 I*, Београд 1989, стр. 362-378)

¹⁰⁰¹ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр. 30-32

¹⁰⁰² Аноним, Позив омладине, *Победа* год. I бр.1, 28. јун 1921

¹⁰⁰³ Аноним, Клерикализам у Југославији, *Победа* год.V бр.27, 10. април 1925

¹⁰⁰⁴ Аноним, Куга у Југославији, *Победа* год I бр. 3, 4. август 1921

¹⁰⁰⁵ Аноним, Црне свиње, *Видовдан*, год. II бр.5, 13. јануар 1923

¹⁰⁰⁶ Аноним, Куга у Југославији, *Победа* год. I бр.3, 4.август 1921

подразумевали Римокатоличку цркву) која за циљ има уништење јединства југословенског народа и његове државе.¹⁰⁰⁷ Иза Црне интернационале и њене подршке мађарском, немачком и албанском иредентизму и словеначком аутономизму и хрватском сепаратизму, према проценама орјунашких идеолога, крили су се експанзионистички планови фашистичке Италије. Орјунашка гласила упозоравала су јавност да Римокатоличка црква жели да Југословене претвори у “духовне робове Рима“ и “политичке робове Беча и Пеште.“¹⁰⁰⁸

За разлику од NSDAP који се током 20-тих година трудио да не улази у отворени сукоб са хришћанским црквама поштујући снагу њиховог политичког утицаја на шире народне масе орјунашки идеолози се нису устручавали да позивају своје чланство на примену терора према свештенству које се борило за очување националних културно-политичких традиција и тиме негирало идеологију интегралног југословенства. Најексплицитнији у позивању на обрачун са Црквом био је орјунашки идеолог Добросав Јевђевић који је у чланку “Клерикали“ утицај Цркве на модерно друштво квалификовао као “пошаст средњег века“ поредећи га у његовом разорном деловању на људску душу са разорним деловањем који на људско тело има полна болест сифилс.¹⁰⁰⁹ У наставку чланка обраћајући се представницима Цркве у политичком животу Краљевине СХС Јевђевић износи отворене претње речима: “Будите уверени да нећемо ни часа оклевати да Вас као црве згазимо ако ваше црне мисли и црне ризе буду на сметњи неизбежном тријумфу нашег покрета, тријумфу јединствене југословенске нације.“¹⁰¹⁰ Као и у случају агресивне кампање орјунашке штампе против комуниста, племенских сепаратиста и националних мањина после вербалних претњи наступао је систематски терор орјунашких Акционих одреда. Припадници ових одреда физички су нападали свештенство католичке, исламске и православне конфесије широм Краљевине СХС, скрnavили сакралне објекте и растурали верске свечаности и процесиије. Мета орјунашке пропаганде и теора биле су тзв клерикално-сепаратистичке странке тј. Хрватска пучка, странка, Словенска људска странка, Југословенска муслиманска организација и Цемијет. Симптоматично је да је једна од првих насилних акција новоформиране ЈННО (како се до 1922 г. називала ОРЈУНА) био напад на црквену процесиију у Сплиту у августу 1921 г. коју су предводили чланови Орлова омладинске католичке организације. Орјунаши су Орлове

¹⁰⁰⁷ Аноним, Црна интернационала, *Орјуна* (Загреб) год. I бр.14, 22. јул 1923

¹⁰⁰⁸ Аноним, Епископат и Соколство, *Победа* год I бр.5, 6. септембар 1921

¹⁰⁰⁹ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови сад 1925, стр. 40

¹⁰¹⁰ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 42

и друге омладинске организације под патронатом католичке цркве пежоративно апострофирани као прохабзбуршке елементе¹⁰¹¹ а њихове активности карактерисали као “орлашке провокације“ на које се мора одговорити физичком силом.¹⁰¹² Полемишући са главним гласилом ХПС листом *Народна политика* аутор чланка *Хватски клерикалци о нашем покрету* наводи: “*Народна политика* види у нашем покрету само зло, невољу за земљу, не верује нашем програму, подмеће нам што шта. Али - они се боје нас. Нека нас мрзе, само нек нас се боје!”¹⁰¹³ Испровоцирани нападима Акционих одреда хрватски клерикални кругови окупљени око Хрватске пучке странке ХПС формирали су током 1922 г. сопствену парамилитарну организацију под именом Организација католичких националиста (ОРКАН) чији је циљ била заштита католичких црквених поглавара и верника од орјунашког терора.¹⁰¹⁴ Током 1922. и 1923.г. орјунашки Акциони одреди су се у неколико наврата сукобљавали са припадницима ОРКАНА на просторима западне Херцеговине и јужне Далмације који су били упоришта клерикалне ХПС. Након 1923 г. услед дезинтеграције ХПС и ОРКАН нестаје са политичке сцене Краљевине СХС а већина његових чланова прелази у ХАНАО и наставља сукобе са орјунашима.¹⁰¹⁵

У Словенији, локалне подружнице ОРЈУНЕ налазиле су се у оштром сукобу са Словенском људском странком (СЛС). СЛС коју је предводио католички свештеник Антон Корпшец доминирала је политичком сценом Словеније ослањајући се на клер и становништво руралних подручија организовно у земљорадничке задруге. Орјунашка гласила су у чланцима попут *Клерикалци*,¹⁰¹⁶ *Клерикализам у Југославији*¹⁰¹⁷ и *Дволичност пречанских политичара*¹⁰¹⁸ оптуживали СЛС да се иза њениог аутономистичког програма крију експанзионистички планови Италије и Аустрије. Поред тога орјунаши су сумњичили СЛС да у заједници са немачком мањином формира тајну парамилитаристичку организацију која за циљ има сецесију Словеније и

¹⁰¹¹ Аноним, Куга у Југославији, *Победа* год I бр.2, 16. јул 1921

¹⁰¹² Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925.г, стр. 87

¹⁰¹³ Аноним, Хрватски клерикалци о нашем покрету, *Будућност* год II бр.20, 19.мај 1923

¹⁰¹⁴ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 346

¹⁰¹⁵ Добар приказ генезе и тока сукоба између орјунаша и католичког свештенства на микро плану малог далматинског града приказан је у чланку И. Христић, А. Биочић, *Фра Петар главиш и ОРЈУНА у Тучепима (1921.-1927.)* наслов и датум публикације нечитки, проврити на хрв. сци листи, год издања 2011

¹⁰¹⁶ Аноним, Клерикалци, *Победа* год I бр. 15, 19. новембар 1921

¹⁰¹⁷ Аноним, Клерикализам у Југославији, *Победа* год V бр. 27, 10. април 1925

¹⁰¹⁸ Аноним, Дволичност пречанских политичара, *Будућност* год II бр. 18, 5. мај 1923

њено прикључење обновљеној Хабзбуршкој монархији.¹⁰¹⁹ Додатно нерасположење орјунаша према СЛС изазивали су поједини натписи у клерикалним гласилима у којима је вођство СЛС апострофирало орјунаше као батинашке одреде у служби крупног капитала који тероришу словеначке раднике.¹⁰²⁰ Као и у случају хрватских клерикалаца након агресивне кампање орјунашких гласила наступао је Акционих одреда. У акцијама против СЛС истицао се мариборски обласни одбор ОРЈУНЕ чије је чланство било великим делом састављено од Словенаца из Аустрије и Италије, који су били приморани да избегну на територију Краљевине СХС склањајући се пред терором Хајмвера и италијанских фашиста. У јануару 1923 г. револтирани што су гласила СЛС објавила списак чланова словеначке ОРЈУНЕ (многи од њих били су избеглице из Италије и Аустрије, а њихове породице су остале на територији ових држава) у чланку *Црне свиње*¹⁰²¹ анонимни аутор је запретио одмаздом чланству СЛС у колико због објављивања спискова дође до репресалија над словеначким орјунашима или њиховим породицама. У фебруару 1923 г. орјунаши из Марибора уништили су машине у штампарији која је штампала гл. гласила СЛС листове *Стража* и *Словенски господар*.¹⁰²² Покушавајући да оснују подружницу ОРЈУНЕ у Словенској Бистрици у марту 1923.г. орјунашки активисти су били спречени од стране чланова СЛС и припадника немачке националне мањине. Револтирани овим догађајем орјунаши из Марибора позвали су у помоћ Акционе одреде из Љубљане и Загреба, тако да је 12. априла 1923 г. преко 300 орјунаша наоружаних пиштољима и бомбама стигло у Словенску Бистрицу и отпочело целодневне сукобе са присталицама СЛС и припадницима немачке националне мањине. Савладавши отпор припадници Акционих одреда су демолирали куће истакнутих политичких противника и бацили бомбу на локални хотел при чему је теже рањено 6 особа.¹⁰²³ Љубљански Акциони одред напао је и растурио предизборни скуп СЛС у Љубљани 1925 г. на коме је говорио Антон Корошец.¹⁰²⁴ Приликом распуштања љубљанског одбора ОРЈУНЕ у јуну 1926. г. због сукоба у Прешерновој улици, Антон Корошец и СЛС су од стране орјунашке штампе

¹⁰¹⁹ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр.350

¹⁰²⁰ Младен Ђорђевић, Организација југословенских националиста (ОРЈУНА): Историјат-идеологија-утицаји, *Нова српска политичка мисао*, 12/2005, бр.1-4, стр. 198

¹⁰²¹ Аноним, Црне свиње, *Видовдан* год II бр.5, 13. јануар 1923

¹⁰²² Darko Friš, Aktivnosti mestnega odbora Orjune v Mariboru v prvem letu delovanja, *Studia Historica Slovenica* 4 (2/3), Maribor 2004, str. 515

¹⁰²³ Darko Friš, Aktivnosti mestnega odbora Orjune v Mariboru v prvem letu delovanja, *Studia Historica Slovenica* 4 (2/3), Maribor 2004, str. 518-521

¹⁰²⁴ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр.364

били означени као главни инспиратори овог потеза владе.¹⁰²⁵ Орјунаши су оптуживали СЛС тј. власти у пограничним општинама са Италијом за издају тј. директну сарадњу са италијанским фашистима. Пошто је у децембру 1928. г. орјунаш Јосип Кукец илегално прешао италијанску границу и тамо пуцао на италијанску полицију на повратку су га локалне словеначке власти (СЛС) ухапсиле и спровеле у притвор. Револтирани оваквим поступком локалних власти орјунаши су претили извођењем атентата на челнике СЛС у колико не ослободе Кукеца из затвора.¹⁰²⁶

Југословенска муслиманска организација (ЈМО) заступница већине босанскохерцеговачких Муслимана је и поред своје југословенске оријентације (недвосмислено изражене у имену) била оквалификована од стране орјунаша као сепаратистичко-клерикална партија. Орјунашки идеолози су вођству ЈМО које је углавном било састављено од босанског беговата приписивали опструкцију аграрне реформе на простору БиХ чиме је њиховом сепаратистичко-клерикалном карактеру додат и грех борбе за одржање застарелих друштвено-економских форми. Према орјунашкој теорији интегралног југословенства анационални (конфесионални) идентитет муслиманског становништва Краљевине СХС представљао је негативно наслеђе асимилаторских тежњи Османског царства. Водећи орјунашки идеолог Фрањо Малин сматрао је ово становништво услед деструктивног утицаја Османлија изгубило своју националну оријентацију, и да један од главних задатака ОРЈУНЕ јесте да ову национално несвесну масу кроз промоцију интегралног југословенства реинтегрише у националну заједницу.¹⁰²⁷ Добро организована партија Муслимана у БиХ ЈМО предвођена Мехмедом Спахом показала се као главна препрека спровођењу горенаведених планова орјунашких идеолога. Револтирани чињеницом да су босанскохерцеговачки Муслимани свој политички идентитет засновали на религијској традицији а не теорији интегралног југословенства орјунаши су чланство ЈМО у својим гласилима приказивали као експоненте страних интереса пежоративно их апострофирајући као “Турке,¹⁰²⁸ “издајнике и туркофиле,¹⁰²⁹ и “спахине балије.¹⁰²⁹ Непријатељство ОРЈУНЕ према чланству ЈМО ескалирало је у септембру 1922 г. када

¹⁰²⁵ Архив Републике Словеније, SI AS 1931, 935- 600-12, Документ: Материјал Горичке квестуре о Орјуни (извештај од 15.12.1928)

¹⁰²⁶ Архив Републике Словеније, SI AS 1931, 935- 600-12, Документ: Материјал Горичке квестуре о Орјуни (извештај од 15.12.1928)

¹⁰²⁷ Фрањо Малин, *Југословенство кроз историју: Фрагменти*, Сплит 1925, стр. 18

¹⁰²⁸ Војислав Мијоковић, *Инвалидска трагедија, Видовдан* год. II бр. 5, 13. јануар 1923

¹⁰²⁹ Аноним, *Дрскост требињских спахиних балија, Видовдан* год. II бр. 1, 1. јануар 1923

је Акциони одред из Сарајева напао скуп ЈМО у Вишеграду и хладним и ватреним оружјем ликвидирао неколико учесника скупа.¹⁰³⁰ Након тога вођство ЈМО оснива сопствену партијску милицију под именом Муслиманска национална омладина (МУНАО) са циљем заштите свог чланства од терора орјунашких Акционих одреда.¹⁰³¹ Орјунашко вођство додатно је забрињавало успостављање ближих веза између ЈМО и Цемијета политичке партије Муслимана, Албанаца и Турака са простора Старе Србије (КиМ, Санцака и Македоније).¹⁰³² Видевши у сарадњи две муслиманске партије могућност стварања јаког политичког блока који би ојачао клерикално-сепаратистичке снаге у држави ОРЈУНА је на простору Старе Србије покренула агитацију да у њене организације уђу сви хришћани са ових територија без обзира на партијску опредељеност.¹⁰³³

Орјунашки идеолози су према теорији коју је поставио Грисогоно начелно признавали позитивну улогу СПЦ у процесу борбе за слободу српског дела југословенског народа и југословенске националне револуције. Према речима истакнутог орјунашког идеолога Нике Бартуловића: “Клерикализам српски, уколико и постоји, већ по уској вези између народности и религије, није био тако погибелан као клерикализам хрватски, који води директно у Беч и Рим.”¹⁰³⁴ У чланку *Говор свештеника*¹⁰³⁵ анонимни аутор је преносећи читаоцима атмосферу а великог орјунашког митинга у Београду (мај 1925), био посебно усхићен чињеницом да је неколико свештеника СПЦ поздравило окупљене орјунаше и у јавном говору подржало циљеве и борбу ОРЈУНЕ. Величајући овај поступак свештенства СПЦ аутор је нагласио да су окупљени орјунаши из Словеније Хрватске и Далмације тада први пут у животу имали прилике да виде патриотски оријентисано свештенство. И поред начелно позитивног става према СПЦ поједини листови ОРЈУНЕ су спорадично објављивали чланке у којима се СПЦ и њено свештенство критикују са моралног и економског становишта. Пратећи Розембергову матрицу моралне дискредитације свештеничких кругова у којој се црква критикује као организација која се превасходно бави

¹⁰³⁰ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр.330

¹⁰³¹ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 346

¹⁰³² Богумил Храбак, *Цемијет : Организација Муслимана Македоније, Косова, Метохије и Санцака*, Београд 2003, стр. 142-148

¹⁰³³ Аноним, Националисте на Косову, *Будућност* год II бр.14, 7.април 1923

¹⁰³⁴ Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладице до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр. 12

¹⁰³⁵ Аноним, *Говор свештеника, Победа* год V бр. 40, датум публикације нечитак

присвајањем материјалних добара не водећи рачуна о беди нижих слојева немачког народа орјунашки идеолози су износили низ оптужби на рачун Српске православне цркве са циљем инструментализовања народног незадовољства . У чланцима попут *Аграрне невоље војвођанске сиротиње*,¹⁰³⁶ *Манастирска имања*,¹⁰³⁷ *Чиме ћемо зауставити моралну и материјалну декаденцију нашег сељака*¹⁰³⁸ и *Црквени феудализам у Црној Гори*¹⁰³⁹ орјунашки идеолози настоје да православне свештенике и калуђере окарактеришу као носиоце корупције који опструирају спровођење аграрне реформе и тако слабе социјалну структуру југословенског народа. Укратко речено орјунашки идеолози су критиковали католичанство и ислам јер нису довољно национални, а православље јер није довољно социјално. Иза ових критика назирало се дубоко идеолошко непријатељство орјунаша према свим облицима религије као препрекама у придобијању широких маса за политичку идеологију која је отворено заговарала терор и рат и величала их као изворе врхунских моралних вредности које су неспојиве са основним постулатима хришћанства и ислама.

Орјунашки идеолози заступали су тезу да је религија изгубила свој некадашњи утицај на широке слојеве народа и да ће у будућности њено место заузети идеологија југословенског национализма.¹⁰⁴⁰ У складу са овом поставком поред критике политичког клерикализма у појединим чланцима у штампаним гласилима ОРЈУНЕ попут *Националисте збијте редове*¹⁰⁴¹, *Поздравни говор обласној скупштини*¹⁰⁴² и *Наша борба*¹⁰⁴³, може се уочити јасна тенденција идеолога покрета да теорију интегралног југословенства презентују као супститут за званичне религије. Оваква тенденција најексплицитније је исказана у чланку *Наша борба* у коме се аутор обраћа орјунашима следећим речима: “ Ви који сте напојени млеком мајке Југославије, будите благословени светим знаком нашег југословенског крста, будите окрепљени религијом нашег национализма.“ Настојања орјунашких идеолога да сакрализују идеологију интегралног југословенства и уздигну је у степен религиозне догме најречитије сведочи текст изнет у чланку *Национално вјерују* који је осмишљен као орјунашка

¹⁰³⁶ Аноним, Аграрне невоље војвођанске сиротиње, *Видовдан* год. V бр.371 15.1.1927

¹⁰³⁷ Аноним, Манастирска имања, *Видовдан* год. V бр.371 15.1.1927

¹⁰³⁸ Аноним, Чиме ћемо зауставити моралну и материјалну декаденцију нашег сељака, *Видовдан* год. VI бр.384 6.3.1927

¹⁰³⁹ Аноним, Црквени феудализам у Црној Гори, *Југославија* (Београд) год. II бр.22 22.2.1928

¹⁰⁴⁰ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр. 41-42

¹⁰⁴¹ Аноним, Националисти збијте редове, *Будућност* год I бр.2, 30. децембар 1922

¹⁰⁴² Данко Анђелиновић, Поздравни говор обласној скупштини, *Орјуна* (Љубљана) год I бр.(нечитко), 4. март 1923

¹⁰⁴³ Ј. Силобрњић, *Наша борба*, *Орјуна* (Љубљана) год I бр.(нечитко), 25. март 1923

парадигма хришћанског Никејског Симбола вере у коме се наводи: “ 1. верује, као што верује у једног Бога, да су Србин Хрват и Словенац три брата једног југословенског народа.....5.верује да ће Краљевина Срба Хрвата и Словенаца остати недељива за сва времена...9.верује да се државна управа поред наоружане силе у земљи мора ослањати и на грађане који су свесни шта имамо и шта би смо могли изгубити.....Родољуби узмите ово Вјерују Орјуне за своје.... чувајте и очувајте свето дело политичког ослобођења и народног уједињења! Дижите свету државну заставу заједно са Орјуном до у небеса нека светли будућим покољењима као ужежено кандило палим херојима!“¹⁰⁴⁴

Агресиван, идеолошки укорееен негативан став ОРЈУНЕ према различитим верским конфесијама, који је свој практични израз нашао у терористичкој кампањи Акционих одреда представља један од главни узрока неуспеха ОРЈУНЕ да се наметне као озбиљан политички фактор у Краљевини СХС. Антиклерикализам ОРЈУНЕ представљао је идеолошки импорт идејних решења NSDAP, али је практични однос орјунаша према клерикализму (терор Акционих одреда) у многоне надилазио праксу свог национал-социјалистичког узора. Вођа и главни идеолог NSDAP Адолф Хитлер имао је поред децидирано негативног става према хришћанској религији реалну процену да директна конфронтација са религијским убеђењима народа води сигурној политичкој изолацији. Ову процену Хитлер је стекао посматрајући успон и пад свог политичког узора Георга Ритера фон Шенерера и његовог Свенемачког покрета који је егзистирао у АУ крајем 19. и почетком 20. века. Вођа национал-социјализма је исправно закључио да су анти-католицизам који је узео размере богоборства и залагања за повратак на паганство осудили Шенерера на политичку маргину,¹⁰⁴⁵ тако да је свој обрачун са хришћанством одложио до часа када NSDAP преузме власт у Немачкој. Орјунашки идеолози чији је радикални анти-клерикализам почивао на идејним концепцијама национал социјализма били су у свом фанатичном идеализму далеко од овакве опрезности.

У југоинтегралистичким покретима радикалне деснице који су наставили политички легат ОРЈУНЕ утицај антиклерикалних идеја из корпуса национал-социјализма постепено слаби. Унутар вођства Југословенске акције (састављеног већим делом од бивших орјунаша) током прве половине 30-тих година опстаје

¹⁰⁴⁴ Аноним, Национално вјерују, *Будућност* год II бр.25, 27. јун 1923

¹⁰⁴⁵ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 98

негативан став према Ватикану и католичкој цркви као оруђу фашистичке Италије и подстрекачу међунационалних сукоба унутар југословенске државе. Са друге стране специфичне друштвено-историјске околности које су владале на простору Дравске бановине усмериле су идеологе Борачке организације Југославије у правцу афирмације религије као једног од фундамената народног живота и конструктивног елемента југословенске синтезе. Током друге половине 30- тих година под утицајем идејних решења про-клерикалног покрета Француска акција и личних афинитета Димитрија Љотића главног идеолога ЈНП Збор став југоинтегралистичких покрета радикалне деснице према улози религије у политичком животу Краљевине Југославије се радикално мења. У идеологији ЈНП Збор религија је из статуса деструктивног елемента који омета процес југословенске синтезе уздигнута на пиједестал кључног интегративног фактора како саме јединствене југословенске нације тако и човечанства у целини.

II 6. Експанзионизам у идеологији европских фашистичких покрета

Експанзионизам оличен у тежњама за освајањем територија и проширивањем државних граница представља једну од ретких идеја која је присутна у скоро свим европским фашистичким покретима.¹⁰⁴⁶ Изузетак представљају фашистички покрети у земљама су имале простране колонијалне поседе¹⁰⁴⁷ попут Француске акције,¹⁰⁴⁸ Салазарове Националне уније¹⁰⁴⁹ у Португалу и Британске уније фашиста¹⁰⁵⁰ у Великој Британији.¹⁰⁵¹ У идеологији већине европских фашистичких покрета експанзионизам је представљао израз тежњи за територијалном рестаурацијом различитих државних форми које је вођство ових покрета у свом аутентичном (митологизованом) виђењу историје свог народа означили као златно доба.¹⁰⁵² По том моделу италијански фашизам¹⁰⁵³ претендовао је на освајање територија које су припадале античком Римском Царству¹⁰⁵⁴ (до душе у нешто суженијем обиму),¹⁰⁵⁵ Гомбошева Партија расне одбране и Салашеви Стреласте крстоу претендовали су на територије које су улазиле у састав Угарске краљевине Светог Стефана (тзв концепт сентиштванских граница)¹⁰⁵⁶ исл. Спољнополитичке амбиције Стреластих крстова – обнова граница краљевине Светог Стефана представљала је хибрид експанзионистичких планова традиционалне деснице и нових расистичко-дарвинистичких теорија. Салашејева Велика дунавско-карпатска отаџбина обухватала је поред Мађарске делове територија Аустрије

¹⁰⁴⁶ Cyprian Blamires, Paul Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str.217-218

¹⁰⁴⁷ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914- 1945*, Wisconsin 2003, str. 298

¹⁰⁴⁸ Идеолози Француске акције нису истицали територијална потраживања, али су активно подржавали сецесионистичке покрете и инсталирање про-француских режима у западним провинцијама Немачке Сару и Рајнланду. Подршка неоројалиста западнонемачким сепаратистима није се налазила у функцији територијалне експанзије већ је требало да ојача одбрану источне границе Француске.

¹⁰⁴⁹ Stephen J. Lee, *The European Dictatorships 1918- 1945*, New York 1987, str. 224

¹⁰⁵⁰ Oswald Mosley, *Fascism: 100 Questions Asked and Answered*, London 1981, str. 33-34

¹⁰⁵¹ И поред тога што одређени фашистички покрети нису имали експанзионистичке амбиције њихов поглед на спољну политику имао је револуционарни призив у смислу редефинисања основних спољнополитичких циљева своје државе и склапања нових нових међудржавних савеза чиме би се радикално изменио статус њихових нација на геополитичкој мапи Европе. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 1945*, Wisconsin 2003, str. 11)

¹⁰⁵² *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 301

¹⁰⁵³ Оригинални фашистички програм из 1919 г. стајао је на пацифистичким позицијама и осуди империјалистичког рата. Мусолини је до 1920 г. ревидирао овај део програма усвајајући амбициозне спољнополитичке концепције партије италијанских националиста. (Види –Robert O. Paxton, *The Anatomy of Fascism*, New York 2004, str. 63)

¹⁰⁵⁴ Насупрот овако амбициозно зацртаном циљу реални донети фашистичког режима били су знатно скромнији. До прве половине 30-тих спољнополитичке амбиције режима биле су ограничене на реокупацију афричких колонија и мешање у унутрашње послове околних држава Аустрије, Грчке, Албаније и Југославије. Спољнополитички успеси (интервенција у Шпанији, освајање Етиопије 1936. и Албаније 1939 г.) које је режим постигао у другој половини 30-тих са ослонцем на нацистичку Немачку нису ни из далека одговарали помпезно најављеној обнови Римског Царства.

¹⁰⁵⁵ Денис Мек Смит, *Мусолинијево Римско царство*, Загреб 1980, стр. 34-36, 201-203

¹⁰⁵⁶ M. Lacko, *Arrow - Cross Men: National Socialists 1935-1944*, Budapest 1969, str. 10, 13

(Бургенланд), Југославије (Хрватска, Славонија и Војводина), Румуније (Трансилванија) и Словачке (Прикарпатска Украјина). Овако састављена мађарска држава била би подељена на федералне јединице у оквиру којих би етничке групе задржале своју културно-просветну аутономију док би хегемонију унутар федерације имали етнички Мађари – потомци древне ратничке Туранске расе. Стварање Велике дунавско-карпатске отаџбине предуслов је да мађарски народ испуни своју историјску мисију – поведе процес политичке и културне сарадње између Европе и Азије.¹⁰⁵⁷ Румунска Гвоздена гарда заговарала је припајање Трансистрије (данашње југозападне Украјине – тада територије СССР) Румунији и стварање Карпатско-дунавске федерације (са Мађарском) у којој би Румунија имала политичку хегемонију.¹⁰⁵⁸ Поједини фашистички покрети засупали су и стварање нових државних ентитета. Као такав пример може се навести фашистички покрети белгијских Фламанаца - Лига низоземске националне солидарности Јориса Ван Северена¹⁰⁵⁹ и Фламански национални савез Стафа де Клерка који су заступали концепт стварања Велике Низоземске – државе која би обухватала територије Белгије, Холандије, Луксембурга и немачку провинцију Фризију.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁷ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 271-272

¹⁰⁵⁸ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 286

¹⁰⁵⁹ Северен је при оснивању покрета као спољнополитички циљ означио обнову средњовековне државе Бургундије у коју би поред земаља Бенелукса ушли и северозападни делови Француске. (Види – Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 - 1945*, Wisconsin 2003, str. 300)

¹⁰⁶⁰ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 207-210

II 6. a) Експанзионизам у идеологији NSDAP

По обиму (као и идеолошком образложењу) својих територијалних аспирација немачки национал-социјализам је значајно одскакао од савремених европских фашистичких покрета. Немачки националсоцијалисти претендовали су на све територије између арктичких обала Норвешке на северу до Трста и делте Дунава на југу, од Алзаса у Француској до планине Урал на граници Европе и Азије. Мегаломански територијални захтеви идеолога NSDAP имали су своје теоријско образложење у њиховом специфичном схватању историје човечанства чију је основу чинио мит о постојању Аријевске расе.¹⁰⁶¹ Аријевска раса је у тумачењу идеолога национал социјализма представљала главног носиоца прогреса и творца цивилизације. Све велике идеје, културна и техничка достигнућа, почевши од екстензивне пољопривреде, филозофије, религије, политике па до проналазака индустријске револуције идеолози националсоцијализма приписивали су искључиво генију Аријевске расе – Прометеју човечанства. Ова древна нација освајача је полазећи из митске Атлантиде у три наврата покорила Евро-Азијски континент доносећи покореним народима своја достигнућа обликујући на тај начин историју људске цивилизације.¹⁰⁶² Према идеолозима NSDAP последњи велики освајачко-колонизаторски поход Аријеваца одиграо се у предвечерје пада Римског Царства када су Аријевци под именом германских племена Гота, Франака, Саксонаца, Англа, Алемана, Вандала и Свева освојили и колонизовали простор од атлантске обале Португалије до реке Кубан.¹⁰⁶³ На овом простору аријевски освајачи су формирали средњевековне краљевине чије границе представљају грубу основу политичке карте модерне Европе. Услед низа историјских околности, међу којима идеолози NSDAP истичу деструктивни утицај Левантинско-Семитск расе (Јевреја), аријевски освајачи су током вишевековног процеса постепено потискивани истовремено са својих најзападнијих и најисточнијих граница, да би се њихова територија на крају сузила на простор између Рајне и Лабе тј. на територију модерне Немачке са етничким Немцима као јединим чистокрвним сукцесорима Аријеваца - лучоноша људске цивилизације. Ограничена територија која је преостала Аријевцима не пружа предуслове за њихову егзистенцију како у економском тако и у геополитичко-безбедоносном смислу. Да би

¹⁰⁶¹ *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 117

¹⁰⁶² Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 106

¹⁰⁶³ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века: Процењивање духовно-интелектуалних сучељавања нашег доба*, Београд 2013, стр. 67-90

Аријевска раса (а самим тим и сама људска цивилизација) опстала њој је неопходан минимум животног простора (Lebensraum) Из тог разлога Хитлер наводи да је за опстанак Аријевске расе потребно повратити (припојити Немачкој) одређене територије чији ће ресурси омогућити њен опстанак и неометано вршење њене цивилизаторске мисије.¹⁰⁶⁴ Ова фантазмагорична теорија заснована на историјским конструкцијама и расистичко-дарвинистичким идејама¹⁰⁶⁵ пружала вођама национал социјализма “научне“ аргументе за рационализацију експанзионистичких планова који су превазилазили најсмелију машту. Још један спецификум експанзионистичких планова NSDAP било је временско ограничење за њихово извођење. Према Хитлеру процес декомпозиције Аријевске расе је увелико одмакао тако да национал социјалистички режим има мало времена – свега једну деценију да обезбеди животни простор за неометани развој Аријевске расе и остварење њене историјске мисије.¹⁰⁶⁶

Захваљујући миту о Аријевској раси национал социјалисти своје грандиозне планове о освајању већег дела Европе могли да представе, не као империјалистички рат који за свој основни мотив има поробљавање и асимилацију других народа и експлоатацију њихових ресурса, већ као борбу за опстанак човечанства. Преведено на језик практичне политике Аријевска теорија је пружала морално покриће NSDAP да се отворено залаже за ревизију Версајског поретка у изражено максималистичком обиму. Експанзионистички планови NSDAP најексплицитније су изложени у *Мајн Кампф* у поглављу под насловом *Државне границе стварају људи и мењају људи* у коме Хитлер јасно дефинише два основна спољнополитичка циља нацистичког покрета. Први и основни циљ јесте прикључивање Немачкој свих територија на којима живе етнички Немци, а други је освајање и колонизација територија које се простиру од Црног до Балтичког мора и од немачке источне границе до планине Урала.¹⁰⁶⁷ Хитлерови отворени захтеви за покретање новог општеевропског рата који ће резултирати повратком у оквиру Немачке свих територија насељених етничким Немцима без обзира на важеће политичке уговоре, као и његове отворене претње Француској и СССР, порицање легитимности постојања самосталних држава Белгије, Холандије Пољске, Чехословачке, Аустрије, Румуније и Краљевине СХС били су директни исход његовог чврстог уверења у истинитост Аријевске теорије.¹⁰⁶⁸ Будући да је током 20-тих година

¹⁰⁶⁴ *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 164

¹⁰⁶⁵ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 157-158

¹⁰⁶⁶ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 180

¹⁰⁶⁷ Адолф Хитлер *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 418-425

¹⁰⁶⁸ Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцига*, Београд 2015, стр. 109-110

NSDAP фигурирао готово као искључиво баварски феномен са малим бројем присталица на широј територији Немачке¹⁰⁶⁹ и да је Француска као доминантна војна сила Европе путем политике сталног притиска на Немачку онемогућавала спровођење спољнополитичких планова NSDAP Хитлер је био приморан да у овом периоду у пракси спроводи веома скромне потезе у домену спољне политике. Реалне политичке околности приморале су Хитлера да своје спољнополитичко деловање ограничи на стварање испостава NSDAP у околним земљама у којима је живео мањи или већи број етничких Немаца и да преко партијских испостава подстиче пропагандну и субверзивну делатност на територији ових држава.¹⁰⁷⁰ Аустријска република је била једина држава која је током 20-тих година осетила практичне последице експанзионистичких планова NSDAP. У спровођењу ових планова NSDAP се ослањао преваходно на поједине чланове аустријске парамилитаристичке организације Хајмвер, као и на политички легат Георга Ритера фон Шенерера тј аустријску Немачку национал социјалистичку радничку партију. Током југословенско-аустријског сукоба око Корушке 1918-1919 г. као вођа аустријских добровољаца који су се у Корушкој супродставили југословенским снагама истакао се адвокат Валтер Пфример.¹⁰⁷¹ Пфример, који је после овог сукоба постао вођа Хајмвера у Штајерској пре 1918 г. био је члан Немачке национал социјалистичке радничке партије коју су 1903 г. основали ученици Георга Ритера фон Шенерера. У складу са тим Пфример је заступао теорију о постојању Аријевске расе и заговарао прикључење Аустрије Немачкој. Још током сукоба у Корушкој 1919 г. он је успоставио везе са десничарским организацијама из Баварске преко којих је успоставио контакте са NSDAP. Пфример и вођа тиролског Хајмвера Валдемар Пабст (немачки мајор, члан фрајкорпса) који је побегао у Аустрију и постао члан Хајмвера после неуспеха Каповог пуча 1920 г. били су главни заговорници пангерманизма и уједињења са Немачком кроз сарадњу са NSDAP.¹⁰⁷² Сличне идеолошке ставове заступао је и вођа Хајмвера у Горњој Аустрији Ернст Штрахемберг који је учествовао у сламању Баварске совјетске републике 1919 г. и тзв. Пивничком пучу NSDAP у Минхену 1923 г.¹⁰⁷³ И поред директних веза са истакнутим

¹⁰⁶⁹ Philip Morgan, *Fascism in Europe 1919-1945*, London 2003, str. 37

¹⁰⁷⁰ Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцига*, Београд 2015, стр. 110

¹⁰⁷¹ Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 95

¹⁰⁷² Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 108

¹⁰⁷³ Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 101, 114

вођама Хајмвера NSDAP није успео да ову организацију употреби као оруђе за своје експанзионистичке планове у Аустрији. Хајмвер је током 20-тих година представљао хетерогену организацију са некохерентним организационим и идеолошким оквирима¹⁰⁷⁴ око чије су се идеолошке инструментализације сукобљавали NSDAP и италијански фашизам. Захваљујући издашнијој материјалној помоћи фашистичке Италије¹⁰⁷⁵ Хајмвер је почетком 30-тих година трансформисан у политички покрет који се залагао за независну Аустрију устројену на принципима фашистичког корпоративизма.¹⁰⁷⁶ Другу тачку ослонаца за експанзионистичке планове NSDAP у Аустрији представљала је Немачка национал социјалистичка радничка партија. Ова странка настала 1903 г. окупљањем Шенерерових присталица у Чешкој и Доњој Аустрији током двадесетих година одржавала је блиске везе са немачким NSDAP.¹⁰⁷⁷ Адолф Хитлер био је велики поштовалац политичких идеја Георга фон Шенерера и у склопу својих пангерманских уверења желео је да преко Шенерерове партије ојача свој утицај у Аустрији. Старији чланови аустријске Немачке националсоцијалистичке радничке партије предвођени Валтером Рихелом признали су 1922 г. Хитлера за формалног вођу партије, али су зазирали од левичарских примеса у његовој идеологији, сматрајући га за “буржоаског реакционара који се служи бољшевичким методама.”¹⁰⁷⁸ Средином 1926 г. Хитлер је успео да наметне ауторитет млађем делу чланства Немачке националсоцијалистичке партије који се одцепио од матичне странке и формирао аустријски огранак NSDAP на чије чело је Хитлер поставио Рихарда Сухенвирта. На изборима 1930 г. аустријски огранак NSDAP освојио је 100 000 гласова (нешто преко 3%).¹⁰⁷⁹ Паралелно са акцијом привлачења Шенерерових присталица NSDAP је покушавао да у своју политичку орбиту привуче и покрет Хајмвер. Главни ослонац утицаја NSDAP унутар ове организације представљао је вођа Хајмвера у Штајерској Валтер Пфример. Као некадашњи члан Шенерерове партије Пфример је предводио групу унутар Хајмвера која се залагала за одбацивање идеолошког утицаја италијанског фашизма и уједињење Аустрије са Немачком.¹⁰⁸⁰ До почетка 30-тих година већи део чланства Хајмвера усвојио је италијански

¹⁰⁷⁴ Stanley G, Paune, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 246

¹⁰⁷⁵ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 225

¹⁰⁷⁶ Michael Mann, *Fascists*, Cambridge 2004, str. 209

¹⁰⁷⁷ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 178

¹⁰⁷⁸ Stanley G, Paune, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 247

¹⁰⁷⁹ Philip Morgan, *Fascism in Europe 1919-1945*, London 2003, str. 72

¹⁰⁸⁰ Р. Герварт, Џ. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр.113-114

корпоративизам и пројекат независне Аустрије као основу идеологије покрета тако да се Пфример са својом групом истомишљеника нашао у мањини.¹⁰⁸¹ Након што је влада Хришћанских социјалиста 1931 г. капитулирала под притиском Француске и Мале Антанте и одрекла подршку пројекту стварања царинске уније између Аустрије и Немачке¹⁰⁸² штајерски Хајмвер на челу са Пфримером подигао је у септембру 1931 г. оружану побуну са циљем обарања владе Хришћанских социјалиста. Пфримерова акција није наишла на подршку ван редова штајерског Хајмвера, тако да су војне и полицијске снаге осујетиле овај покушај државног удара. Овај догађај имао је далекосежни утицај на политичку сцену Аустрије. Пангермански и антиклерикални елементи унутар Хајмвера који су подржали Пфримеров државни удар били су разочарани држањем вођсва покрета које није пружио подршку Пфримеру и већи део њих прикључио се аустријском огранку NSDAP.¹⁰⁸³ Одласком ових елемената у Хајмверу је успостављена доминација конзервативне струје која се залагала за сарадњу са хришћанским социјалистима у циљу трансформације Аустрије у хришћанску корпоративну државу уз подршку католичке цркве и фашистичке Италије. Ојачан приливом нових присталица аустријски огранак NSDAP је на локалним и муниципалним изборима одржаним у априлу 1932. г. постигао велики успех освојивши 16% гласова. Под утиском наглог јачања NSDAP у мају 1932 г. вођа хришћанских социјалиста Енгелберт Долфус уводи у владу представнике Хајмвера чији су оружани одреди били значајна подршка званичним органима безбедности у одржавању режима. NSDAP је у настојању да дестабилизује владу у савезу са Социјал-демократском и Великонемачком партијом покренула енергичну кампању против зајма који је Долфус затражио од Друштвa народа захтевајући расписивање превремених избора. Долфус је зазирао од превратничких планова NSDAP чија се популарност налазила у успону после Хитлеровог доласка на власт у Немачкој у јануару 1933 г. Аустријски NSDAP имао је у том моменту 43 000 чланова и велику подршку у Тиролу и Штајерској.¹⁰⁸⁴ Да би спречио одржавање избора на којима би NSDAP учврстио своју подршку у бирачком телу Долфус је у марту 1933 г. искористивши као изговор опструкцију парламента коју су вршили представници Социјалдемократске партије развластио аустријски парламент и владао уз помоћ изванредних овлашћења која канцелар има у

¹⁰⁸¹ Philip Morgan, *Fascism in Europe 1919-1945*, London 2003, str. 34

¹⁰⁸² Barbara Jelavich, *Modern Austria Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 185-189

¹⁰⁸³ Philip Morgan, *Fascism in Europe 1919-1945*, London 2003, str. 35

¹⁰⁸⁴ Barbara Jelavich, *Modern Austria Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 197

случају ратне опасности.¹⁰⁸⁵ У мају 1933 г. Долфус је основао политичку надпартијску организацију Отаџбински фронт која је требала да окупи све оне који су подржавали његову политику. Гро чланства Отаџбинског фронта чиниле су присталице партије хришћанских социјалиста и чланови Хајмвера а у ову организацију су ушли и политички разнородни елементи који су зазирали од јачања NSDAP.¹⁰⁸⁶ Отворени сукоб Долфусовог режима са NSDAP отпочео је крајем маја 1933 г. када су аустријске власти ускратиле боравак Хитлеровом министру правде Хансу Франку који је допутовао у Аустрију са циљем популаризације нацистичке идеологије. На овај Долфусов потез нацистичка Немачка је узвратила економским притиском (увођењем таксе за прелазак границе).¹⁰⁸⁷ Чланови аустријског NSDAP сматрали су Долфуса за ригидног реакционара који инсистирањем на независности Аустрије опструира успостављање јединства немачког народа. Овај сукоб кулминирао је у јуну 1933. г. када је Долфус забранио рад аустријском огранку NSDAP и похапсио велики број чланова ове партије. Вође аустријских нациста које су успеле да избегну хапшење побегле су у Немачку и из Минхена су управљале партијом у Аустрији. Избегли нацисти су у Немачкој оформили паравојну организацију Аустријска легија која је имала 10 000 бораца и која је требало да буде главни носилац нацистичког преврата у Аустрији.¹⁰⁸⁸ На састанку са Хитлером у Спа у јуну 1934 г. Мусолини је (као незванични протектор Долфусовог режима) од немачког канцелара добио гаранције да се Немачка неће мешати у унутрашње послове Аустрије. Упркос договору постигнутом у Спа радикални елементи унутар аустријског огранка NSDAP¹⁰⁸⁹ су супротно наредбама партијске централе у јулу 1934 г. организовали оружани пуч са циљем да ухапсе чланове Долфусове владе и успоставе нацистички режим. Аустријске власти су добиле дојаву о планирању пуча, тако да су снаге полиције и Хајмвера успешно сузбиле овај покушај оружаног преврата. Једна од малобројних жртава пуча био је канцелар Долфус који је погинуо у насумичној пуцњави приликом покушаја бечких нациста да заузму зграду владе. Поражени пучисти побегли су на територију Краљевине Југославије где су интернирани и нешто касније послати у Немачку. Мусолини је на нацистички покушај пуча реаговао извођењем италијанске војске на

¹⁰⁸⁵ Philip Morgan, *Fascism in Europe 1919-1945*, London 2003, str. 72

¹⁰⁸⁶ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 248-249

¹⁰⁸⁷ Barbara Jelavich, *Modern Austria Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 197-198

¹⁰⁸⁸ Barbara Jelavich, *Modern Austria Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 198

¹⁰⁸⁹ У питању је била SS Standarte 89 - клика унутар NSDAP коју су чинили отпуштени припадници аустријске регуларне војске. (Види - Barbara Jelavich, *Modern Austria Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 206)

границу и тако спречио сваку могућност да Немачка војно подржи заверенике.¹⁰⁹⁰ Хитлер је био приморан да се јавно огради од пуча, смени руководство аустријског огранка партије и позове своје присталице у Аустрији на поштовање закона.¹⁰⁹¹ Долфусов наследник Курт фон Шушниг¹⁰⁹² покушавао је да стабилизује режим и отклони претњу нацистичког пуча (пласирањем интрига у редовима аустријског NSDAP). Његови напори били су анулирани дипломатским приближавањем Италије и Немачке. У замену за дипломатску и економску подршку Немачке у Етиопском рату Мусолини је након 1936 г. одрекао подршку аустријској независности и препустио аустријски режим његовој судбини. Током 1937 и 1938 г. аустријска полиција спречила је још два покушаја нацистичког пуча (док су се налазили у припремној фази) тако да је Шушниг био приморан да затражи директне преговоре са немачким канцеларом.¹⁰⁹³ У фебруару 1938 г. у Берхтерсгардену дошло је до састанка између Хитлера и Шушнига. На том састанку немачки канцелар је апострофирао идеологију Отаџбинског фронта и идеју аустријске независности као издају немачке нације и приморао Шушнига да дозволи рад NSDAP у Аустрији, постави Сајс Инкварта¹⁰⁹⁴ за министра унутрашњих послова и аболира нацисте који су убили канцелара Долфуса. По повратку у Аустрију Шушниг је решио да питање аустријске независности реши плебисцитом чије одржавање је заказао за март 1938 г. Пошто је Отаџбински фронт отпочео активну кампању за независност Аустрије Хитлер је 10. марта захтевао да се плебисцит откаже и да Сајс Инкварт замени Шушнига на месту канцелара. Шушниг је пристао на све захтеве, али је председник Републике Вилхем Миклаш одбио да постави Сајс Инкварта за канцелара. Током следећег дана активисти аустријског НСДАП почели су да силом преузимају власт у општинама широм Аустрије, а Шушнигова влада и председник Миклаш су поднели оставку. Пошто је добио Мусолинијев пристанак Хитлер је 12. марта издао наређење немачкој војсци да запоседне територију Аустрије.¹⁰⁹⁵ Након што су немачке снаге заузеле Аустрију Гестапо је похапсио преко 70 000 људи углавном из редова јеврејске мањине чланства Отаџбинског фронта и Хајмвера који су били обележени као противници NSDAP. Међу ухапшенима се налазио и Курт

¹⁰⁹⁰ Philip Morgan, *Fascism in Europe 1919-1945*, London 2003, str. 74

¹⁰⁹¹ Barbara Jelavich, *Modern Austria Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 207-208

¹⁰⁹² Шушниг је потицао из германизоване словеначке породице која се доселила у Аустрију из Краса. (оригинално презиме је Шушњик)

¹⁰⁹³ Barbara Jelavich, *Modern Austria Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 212-213

¹⁰⁹⁴ Сајс Инкварт налазио се на челу интелектуалног кружока тзв. Национал-католика који су покушавали да помире идеологију националсоцијализма и идеју самосталне аустријске државе. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 251-252)

¹⁰⁹⁵ Barbara Jelavich, *Modern Austria Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 217-224

Шушниг који је одведен у концентрациони логор Дахау. Вођа Хајмвера Ернст Штрахемберг успео је да побегне у Швајцарску и током Другог светског рата борио се против Немачке као добровољац у француској и британској војсци.¹⁰⁹⁶ Anschluss – припајање Аустрије представљало је образац који ће нацистичка Немачка примењивати током целокупног међуратног периода. На сличан начин – мобилизацијом немачких иредентиста, њиховом нацификацијом и инструментализовањем њиховог сукоба са државом- домаћином Немачка ће до краја 1939 г. ликвидирати Чехословачку и Пољску.¹⁰⁹⁷ Битно је напоменути да је национал-социјализам током 20-тих своје експанзионистичке паланове спроводио са великим опрезом показујући у неколико примера спремност да идеал прикључења свих немачких територија подреди циљевима реал-политике. Као пример опортунистичког држања може се издвојити случај јужног Тирола. Ова област (предходно у саставу Хабзбуршке монархије) претежно насељена германофоним становништвом припала је након 1918 г. Италији. Ондашње немачко становништво се од 1920 г. налазило на удару фашистичке милиције која је терором настојала да измени етничку структуру ове провинције, да би након 1922 г. било изложено бруталној денационализацији и асимилацији од стране фашистичког режима.¹⁰⁹⁸ Расправљајући о питању јужног Тирола и неповољном положају ондашњег немачког становништва у *Мајн Кампфу* Хитлер је показао спремност да немачко становништво јужног Тирола препусти својој судбини у корист склапања војног савеза са фашистичком Италијом¹⁰⁹⁹ дезавујишући на тај начин своје предходно изнесене ставове о неопходности заштите аријевског расног елемента и прикључивања свих територија насељених овим елементом немачком Рајху. Овај парадоксалан став главног идеолога национал социјализма доследно је спроведен у спољној политици нацистичке Немачке. Не обазирјући се на жалбе немачког становништва јужног Тирола нацистички режим је током 30-тих и 40-тих у свакој прилици наглашавао своју незаинтересованост за судбину овог дела аријевског расног корпуса наглашавајући да је ова провинција неотуђива територија Италије.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁶ Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 114-115

¹⁰⁹⁷ *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str.156-157

¹⁰⁹⁸ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 179, 245

¹⁰⁹⁹ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приред. Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 303, 390, 399-401

¹¹⁰⁰ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 301-302

II 6. б) Експанзионизам у идеологији ОРЈУНЕ

Сматрајући себе директним сукцесорима политичког легата Југословенске националистичке омладине ЈНО орјунаши су себе видели као главне прегаоце у борби југословенског народа за националну независност. Пошто је југословенски народ током Првог светског рата револуционарним акцијама ЈНО и ратним напорима Србије и Црне Горе разбио Аустро Угарску монархију орјунашки идеолози су очекивали да ће силе Антанте дозволити стварање југословенске државе која ће обухватити све територије на којима живе Јужни Словени. Одредебе Версајског мировног уговора донеле су велико разочарање орјунашким идеолозима који су, пренебегавајући чињеницу да је Краљевина СХС један од већих територијалних добитника Првог светског рата, сматрали да су југословенски интереси у Версајском поретку великој мери незадовољени и чак витално угрожени. У чланцима попут *Дипломација иредентизма*¹¹⁰¹ и *Из рупе у рупу*,¹¹⁰² читава се јасно незадовољство орјунашких идеолога политичком картом Европе успостављеном Версајским миром и организацијом Друштва Народа у којој се “малим народима ломе кости у лепој форми.”¹¹⁰³ Негативни став ОРЈУНЕ према постојећим границама Краљевине СХС, као и решеност да се оне коригују у складу са њеним програмом најексплицитније су изражени у резолуцији конгреса Орјуне у Сплиту 1. децембра 1923 г. у којој се наводи: “Верна свом идеалу целокупности Југославије ОРЈУНА ће се свим силама борити да се коригују сви они међународни уговори који су нам откинули стотине хиљада наше једнокрвне браће, а који су последица туђег империјалистичког насиља и наше неслоге.”¹¹⁰⁴ Идеолози ОРЈУНЕ су се у креирању теорије интегралног југословенства у многоме ослањали на образац који су идеолози NSDAP поставили у формирању мита о Аријевској раси. Слично националсоцијалистима који су прикључивње одређених територија Немачкој видели као заокруживање Аријевског етничког корпуса, идеолози ОРЈУНЕ су своје експанзионистичке планове о стварању Велике Југославије од Варне до Трста и од Сегедина до Солуна представљали као борбу за успостављање јединства и целовитости етничког корпуса југословенског народа. Овај став је експлицитно изнесен у чланку *Наш пут*¹¹⁰⁵ који је изашао на насловној страни првог броја гл.

¹¹⁰¹ Аноним, *Дипломација иредентизма, Победа* год. I бр.7, 24.септембар 1921

¹¹⁰² Аноним, *Из рупе у рупу, Видовдан* год VI бр. 377, 15. јануар 1927

¹¹⁰³ Аноним, *Из рупе у рупу, Видовдан* год VI бр. 377, 15. јануар 1927

¹¹⁰⁴ Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925.г, стр.113

¹¹⁰⁵ Аноним, *Наш пут, Победа* год I бр. 1, 28. јун 1921

орјунашког гласила *Победа*. У овом чланку анонимни аутор набрајајући таксативно задатке који очекују новостворену државу подвлачи да је један од њених примарних задатака ширење југословенске државе до оквира у коме ће се државне границе изједначе са етничким. Другим речима по истом (етничком) принципу по коме је NSDAP захтевао прикључење Аустрије, Судетске области, Данцига и пољског Коридора Немачкој идеолози ОРЈУНЕ су захтевали укључивање Трста, Горице, Истре, Ријеке, Задра, Корушке, Барање, Егејске Македоније и Бугарске у састав Краљевине СХС која би тада била преименована у Велику Југославију. Слично идеолозима националсоцијализма који су Аријевску расу дефинисали као ексклузивног носиоца културног и цивилизацијског прогреса и орјунашки идеолози су јединствени југословенски народ представљали као главног протагонисту борбе против анахроних друштвених и економских форми, верског фанатизма и непросвећености.¹¹⁰⁶ Полазећи од теорије коју је први пласирао Грисогоно у брошури *Савремена национална питања* да су словенска племена живела у аутохтоном облику демократије,¹¹⁰⁷ орјунашки идеолози су пад словенских племена под власт феудалних империја Хабзбурга и Османлија перцепирали као регрес у политичком, културном и економском развоју југословенског народа. Југословенска револуција која је у Балканским ратовима и Првом светском рату уништила Аустро-Угарску и Османско царство тумачена је као победа прогресивних југословенских снага против архаичних и регресивних политичких, културних и економских форми (апсолутизам, клерикализам и феудализам). Као и идеолози NSDAP вођство ОРЈУНЕ је као свој главни политички циљ означило припајање матици делова југословенског народа који се налази ван граница Краљевине СХС чиме би се увећао капацитет југословенског народа да изврши своју културно-историјску мисију.¹¹⁰⁸ У чланку *Југословенска мисија* анонимни аутор је наглашавао да сви велики народи имају сопствену мисију у оквиру човечанства, а да југословенски народ као такав у првом реду има мисију да путем рата доврши процес свог уједињења и стварања велике југословенске државе наводећи:наше је Ослобођење никло из крви. Ослобођење и оне наше несретне браће која још чаме у... ропству... неће другачије доћи. И њихово ослобођење мора да никне из наше крви....¹¹⁰⁹ Према идеолозима ОРЈУНЕ историјска мисија југословенског народа била је да након заокружења својих етничких граница поведе борбу за уједињење свих

¹¹⁰⁶ Иво Лахман, Културно Југословенство, *Победа*, год I бр.7, 24.9.1921

¹¹⁰⁷ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, стр. 7

¹¹⁰⁸ Аноним, Југословенска мисија, *Победа*, год I. бр. 19, 24.12.1921

¹¹⁰⁹ Аноним, Југословенска мисија, *Победа* год I бр19.24 децембар 1921

словенских народа.¹¹¹⁰ Словени су према идеолозима ОРЈУНЕ млада раса са неискоришћеним културним потенцијалима која је предодређена да допринесе препороду декадентне Европе.¹¹¹¹ Овај месијански концепт орјунашких идеолога у коме југословенски народ, вршећи своју историјску мисију кроз уједињење Словена, доноси спас декадентној европској цивилизацији у великој мери кореспондира са националсоцијалистичким митом о Аријевској раси и њеној историјској мисији од чије реализације зависи судбина света. Другим речима идеолози ОРЈУНЕ су по узору на идеологију националсоцијализма пронашли рационално образложење за агресивну спољну политику приказујући своје експанзионистичке планове као (алтруистички мотивисану) борбу за опстанак људске цивилизације. Експанзионистички планови орјунашких идеолога најексплицитније су изложени у чланцима попут *Говор Председника Директоријума брата Леонтића*,¹¹¹² *Македоствујушчима*¹¹¹³ и *Бугарска и Југославија*.¹¹¹⁴ Орјунашка штампа доносила је текстове у којима се отворено заговарало присвајање територија суседних држава- Италије, Аустрије, Мађарске, Румуније, Бугарске, Грчке, Турске и Албаније. Карактеристичан пример представља честитка коју је орјунашки лист *Видовдан* упутио краљевској породици поводом рођења престолонаследника која се завршава покличем "*Живео будући југословенски Цар једини господар Истре, Горице и Јадрана*"¹¹¹⁵ Најпрецизнију представу о пуном обиму територијалних претензија које је ОРЈУНА показивала према суседним државама даје мапа која је одштампана на насловној страни листа *Југославија* гл. гласила београдског одбора ОРЈУНЕ на којој су као саставни делови Велике Југославије поред већ поменутих територија означене области Скадарске и Дебарске Малесије, Добруце, Трачког приморија и Источне Тракије.¹¹¹⁶

¹¹¹⁰ Идеолози ОРЈУНЕ нису прецизирали на који начин би се спровело уједињење словенских земаља. Будући да је највећа словенска земља – Русија била под бољшевичким режимом који је негирао концепт нације поставља се питање на који начин би Русија била укључена у ово уједињење тј. да ли су идеолози ОРЈУНЕ планирали да оружаном интервенцијом оборе бољшевички режим у СССР.

¹¹¹¹ Ј. М. Силобрњић, *Наша борба, Орјуна* (Љубљана), 25. март 1923

¹¹¹² Аноним, *Говор Председника Директоријума брата Леонтића, Победа* год V бр.40, датум публикације нечитак

¹¹¹³ Аноним, *Македонствујушчима, Југославија* (Скопље) год I бр. 3, 28.фебруар 1927

¹¹¹⁴ Аноним, *Бугарска и Југославија, Југославија* (Скопље) год I бр.5, 27. март 1927

¹¹¹⁵ *Видовдан* год.II бр82, 8. септембар.1923, стр.1

¹¹¹⁶ *Југославија* (Београд) год I бр.14, 1.децембар 1927, стр.1

Слика бр.4; Карта Велике Југославије (лист "Југославија" (Београд) год I бр.14, Народна библиотека Србије)

Као што су идеолози NSDAP доживљавали Француску као главног непријатеља немачке државности и народног јединства орјунаши су као главну препреку заокруживању територије југословенског националног корпуса видели Италију. Експонирајући се као вођа интервенционистичког блока, пружајући подршку Данунцију у Риједи и окупљајући ратне ветеране синтагмом о осакаћеној победи Мусолини је поставио спољњу политику у центар фашистичке идеологије. Главну препреку италијанском продору на Балкан представљала је Краљевина Срба Хрвата и Словенаца која је као стожер про-француског савеза Мале Антанте била гарант Версајског поретка у Средњој и Југоисточној Европи. Да би дестабилизовао Краљевину СХС фашистички режим је прибегло низу политички субверзивних мера и терористичких метода које су дале скромне резултате. Краљевина Италија је и пре марша на Рим вршила низ опструкција у процесу формирања Краљевине СХС. Италијанске пред фашистичке владе окупирале су Далмацију, подржале стварање албанске сепаратистичке организације Косовски комитет, наоружавале и обучавале албанске качаке¹¹¹⁷ и финансирале њихово политичко крило тј странку Џемијет, подстакле сепаратистички устанак у ЦГ 6. јануара 1919 (тзв Божићна побуна)

¹¹¹⁷ J.R.V. Bosworth, *Mussolini in Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 283-284

финансијски су помагале организацију Црногорске војске у егзилу,¹¹¹⁸ помагале аустријски Хајмвер у необјављеном југословенско-аустријском рату око Корушке и давале прећутну подршку Данунцијевој авантури у Ријеци. Ову мултинационалну коалицију антијугословенских снага коју је Италија створила крајем Првог светског рата наставио је да подржава нови фашистички режим тако да је она наставила своје деловање током целокупног међуратног периода.¹¹¹⁹ У послератном периоду фашистички режим је успоставио чврсте везе са Хајмвером у Аустрији, Партијом расне одбране Ђуле Гомбоша у Мађарској и дворским круговима у Бугарској¹¹²⁰ затворивши тај начин Краљевину СХС у обруч ревизионистичких држава чијим је антијугословенским акцијама координирала фашистичка влада у Риму. Орјунашка штампа посветила је велику пажњу свим аспектима антијугословенске политике владе фашистичке Италије. У чланцима попут *Две методе*¹¹²¹ *Sacro egoismo*¹¹²² и *Италија и наше духовно јединство*¹¹²³ орјунашки идеолози су изнели своје виђење италијанске спољне политике као интегралног наставка империјалистичког легата ликвидиране Хабзбуршке монархије предочивши да ће се истим методама разрачунати са Италијом као некада са Аустро-Угарском. У чланцима попут *Мусолинијеви људи у Трсту пале југословенске домове*,¹¹²⁴ *Нова фашистичка дивљаштва у Горичкој*¹¹²⁵, *Црним кошуљама*¹¹²⁶ и *Фашистичко покрштавање*¹¹²⁷ аутори су скретали пажњу јавности на бруталан терор и асимилацију којој је југословенска мањина изложена од стране фашистичког режима.¹¹²⁸ Орјунашка гласила доносила су свакодневне вести о активностима италијанских власти и фашистичке партије у Далмацији. У чланцима

¹¹¹⁸ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 160-165

¹¹¹⁹ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 820-825, 827

¹¹²⁰ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 284

¹¹²¹ Аноним, *Две методе*, *Победа*, год I бр.6, 17.септембар 1921

¹¹²² Аноним, *Sacro egoismo*, *Југославија* (Београд) год II бр.26, тачан датум публикације нечитак (1928)

¹¹²³ Аноним, *Италија и наше духовно јединство*, *Победа* год VII бр. 10, тачан датум публикације нечитак (1927)

¹¹²⁴ Аноним, *Мусолинијеви људи у Трсту пале југословенске домове*, *Победа* год V бр.72, тачан датум публикације нечитак (1925)

¹¹²⁵ Аноним, *Нова фашистичка дивљаштва у Горичкој*, *Победа* год VI бр.66, тачан датум публикације нечитак (1926)

¹¹²⁶ Аноним, *Црним кошуљама*, *Југославија* (Скопље) год I бр.2, 20.фебруар 1927

¹¹²⁷ Аноним, *Фашистичко покрштавање*, *Југославија* (Београд) год II бр.26, тачан датум публикације нечитак (1928)

¹¹²⁸ Од 9 смртних казни које је изрекао фашистички Специјални суд за заштиту државе у 8 случајева била је реч о словеначким иредентистима. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 117)

попут *Талијански фашисти хоће да оснују борбену организацију у Сплиту*¹¹²⁹ *Lega Nazionale у Шибенику*¹¹³⁰ аутори су упозоравали ширу јавност на субверзивни рад фашистичке партије међу припадницима италијанске националне мањине у Далмацији, апелујући на власти да предузму одговарајуће кораке. Орјунашка штампа доносила је вести о бројним граничним инцидентима и упадима одреда фашистичке милиције на територију Краљевине СХС. Орјунашка штампа наглашавала је да се управо орјунаши као једини организовани елемент одупиру оваквим упадима и стога подносе велике жртве за Отаџбину.¹¹³¹ У чланцима попут *Хрватски борац*,¹¹³² *Последњи Мохиканци*¹¹³³ и *Мусолини измишља тако звано Црногорско питање*¹¹³⁴ аутори су оптуживали фашистичку владу да пружа подршку сепаратистичким покретима у Хрватској и Црној Гори. Из чланака попут *Албанско питање*,¹¹³⁵ *Пред Мусолинијев подвиг на Балкану*¹¹³⁶ и *Натезање са Мусолинијем*¹¹³⁷ може се закључити да је штампа ОРЈУНЕ са великом пажњом пратила потезе италијанске владе у Албанији. Аутори чланака слагали су се у оцени да склапање Тиранског пакта представља учвршћивање италијанског утицаја на источном Јадрану, као и извор опасности по Краљевину СХС. Орјунашки идеолози су сматрали да ће Италија свој новоуспостављени утицај у Албанији искористити ради подизања побуне качака у Старој Србији (КиМ и Македонији) како би добила изговор за напад на Краљевину СХС. Бројним чланцима у орјунашкој штампи попут *Слобода Јадранског мора*¹¹³⁸ и *Италија на Средоземном мору*¹¹³⁹ аутори су позоравали јавност да ће Италија пре или касније напасти Краљевину СХС не би ли освојила територије које су јој обећане Лондонским уговором. У чланцима попут *Мусолинијева агресивност и наша спољна политика*¹¹⁴⁰ аутори су упозоравали јавност да агресивни планови фашистичке Италије имају подршку Велике Британије, док је Француска

¹¹²⁹ Аноним Талијански фашисти хоће да оснују борбену организацију у Сплиту, *Победа* год V бр.69, тачан датум публикације нечитак (1926)

¹¹³⁰ Аноним, *Lega Nazionale* у Шибенику, *Победа* год VII бр. 4, 29.јануар 1927

¹¹³¹ Аноним, Свесни орјунаши на граници у служби Отаџбине, *Победа* год VI бр.18, тачан датум публикације нечитак (1926)

¹¹³² Аноним, Хрватски борац, *Будућност* год I бр.3, 30.децембар 1922

¹¹³³ Аноним, Последњи Мохиканци, *Будућност* год II бр.2, 13. јануар 1923

¹¹³⁴ Аноним Мусолини измишља тако звано Црногорско питање, *Победа* год VII бр.3, 22.децембар 1927

¹¹³⁵ Аноним, Албанско питање, *Победа* год VII бр.9, тачан датум публикације нечитак (оквирно фебруар-март 1927)

¹¹³⁶ Аноним, Пред Мусолинијев подвиг на Балкану, *Победа* год VII бр.10, тачан датум публикације нечитак (оквирно фебруар-март 1927)

¹¹³⁷ Аноним, Натезање са Мусолинијем, *Победа* год VII бр.17, 29. април 1927

¹¹³⁸ Љубо Леонтић, Слобода Јадранског мора, *Југословенски Јадран* – специјална публикација ОРЈУНЕ поводом збора у Дубровнику 23-24. маја 1926

¹¹³⁹ Аноним, Италија на Средоземном мору, *Видовдан* год VI бр.397, 22 .мај 1927

¹¹⁴⁰ Аноним, Мусолинијева агресивност и наша спољна политика, *Победа* год VII бр.28, 15. јул 1927

индиферентна према југословенско италијанском сукобу, тако да се Краљевина СХС мора ослонити преваходно на сопствене снаге. И поред овако тамних перспектива орјунаши нису сумњали у исход ратног сукоба између Италије и Краљевине СХС. Чврста вера у победоносни исход рата најексплицитније је изражаеа у чланку *Наш прекоморски сусед и ми*¹¹⁴¹ у коме анонимни аутор наводи да ће у случају рата надмоћна италијанска флота сигурно освојити југословенска острва и разорити приобална насеља, али да ће војска Краљевине СХС продрети у долину реке По и освојити највеће италијанске градове чиме би успеси италијанских поморских снага били анулирани. У својој кампањи против агресивне политике фашистичке Италије ОРЈУНА (и ако и сама изразито антикомунистички оријентисана) се служила и сарадњом са левичарском опозицијом Мусолинијевом режиму. Томе у прилог говори и чланак *Против рата са Југославијом*¹¹⁴² - проглас антифашистичке левичарске организације Главни одбор радничке одбране против фашизма који је објављен на насловној страни орјунашког листа *Видовдан*. Одговарајући на провокације италијанских фашиста у пограничном подручју орјунашки акциони одреди су у више наврата упадали на италијанску територију и тамо вршили нападе на касарне италијанске војске и фашистичке милиције. Током прве половине 20-тих година сукоби орјунашких Акционих одреда са италијанском војском и фашистичком милицијом имали су имали претежно дефанзивни - реактивни карактер. У овим акцијама дефанзивног карактера истичу се догађаји из октобра 1922. и августа 1923 г. тј. орјунашко протеривање одреда фашистичке милиције који је покушао да запоседне Сушак и обрачун орјунаша и италијанске војске на Триглаву.¹¹⁴³

¹¹⁴¹ Аноним, *Наш прекоморски сусед и ми*, *Победа* год V бр.31, тачан датум публикације нечитак (1925)

¹¹⁴² Аноним, *Против рата са Југославијом*, *Видовдан* год II бр. 90, 6.октобар 1923

¹¹⁴³ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 332, 349

Слика бр.5; Борци љубљанског Акционог одреда ОРЈУНЕ стражаре на Триглаву 1923 г. (лист "Видовдан" год. II бр.90, Народна библиотека Србије)

Као одговор на ове директне провокације фашистичке Италије и агресивно држање њених сателита средином 20-тих година ОРЈУНА је формирала своје тајне организације на територијама Италије, Аустрије и Мађарске. Најпознатија од орјунашких заграничних организација била је ORJUNAVIT (скраћеница за Organizacija jugoslovenskih nacionalistov v Italija) основана 1925 г. у Јулијској крајини. Слично вођама NSDAP који су се у спровођењу својих експанзионистичких планова користили културним и политичким организацијама немачке националне мањине у околним државама орјунаши су се у овом случају послужили организацијом TIGR (скраћеница од Трст-Истра-Горица-Ријека) која је основана 1923-1924 г. у Трсту и која је окупљала припаднике словеначке и хрватске националне мањине који су живели на италијанској територији¹¹⁴⁴. Ову организацију предводио је др. Иван Чок¹¹⁴⁵ⁱⁱⁱ и она се током првих година свог постојања превасходно бавила културно-просветном делатношћу међу Словенцима и Хрватима који су живели на територији Италије.¹¹⁴⁶ Сама организација није имала јасно дефинисану идеологију и представљала је хетерогену скупину политичких и културних кружока чија су се политичка уверења

Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр.332,349

¹¹⁴⁴ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: *Материјал горичке квестуре о Орјуни* (извештај од 10.8.1936)

¹¹⁴⁵ За више информација о Ивану Чоку видети поглавље *Биофрафске слике*.

¹¹⁴⁶ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-8 документ: *Политичке странке на Приморију*

кретала у широком дијапазону од демократије до комунизма.¹¹⁴⁷ Под вођством Марка Краћеца TIGR и још двадесетак културно просветних организација југословенске националне мањине ујединиле су се у децембру 1925. г. у ORJUNAVIT (скраћеница од Organizacija jugoslovanskih nacionalistov v Italija).¹¹⁴⁸ Вођство ORJUNAVIT је поделило територију Јулијске крајине на шест оперативних зона, а у свакој од њих је формиран оружани одред и обавештајна мрежа којима је управљао по један командант¹¹⁴⁹. Према податцима италијанских власти важну улогу у организацији рада ORJUNAVIT у Италији имао је орјунашки Велики Челник четнички војвода Илија Трифуновић Бирчанин који је југословенску иредентистичку акцију у Јулијској Крајини устројио према својим искуствима стеченим у четничкој акцији у Македонији 1903-1912 г.¹¹⁵⁰ У складу са тим орјунаши у Италији су били организовани по принципу тројки и радили су у дубокој конспирацији¹¹⁵¹. Чланство ORJUNAVIT регрутовано из редова југословенске мањине у Италији, југословенских избеглица из Јулијске Крајине и италијанских антифашиста ширило је антифашистичку пропаганду, прикупљало обавештајне податке од војног и политичког значаја и вршило дела саботаже војних објеката и саобраћајне мреже.¹¹⁵² Према податцима италијанског министарства унутрашњих послова у периоду 1926-1930 г. ова организација извела је 99 аката тероризма и саботаже.¹¹⁵³ Поједини документи сведоче да је ORJUNAVIT у извршењу ових задатака сарађивала је са илегалном организацијом немачке националне мањине Андреас Хофер Бунд која је представљала заграничну организацију аустриског фашистичког покрета Хајмвер која је деловала у области Јужног Тирола.¹¹⁵⁴ Ово представља парадоксалан податак будући да се ОРЈУНА налазила у оштром сукобу са

¹¹⁴⁷ Милица Качин-Wohinz, Словенци и Хрвати под Фашистичком Италијом, *Југословенски историјски часопис* бр. 3, Београд 1987, стр. 90

¹¹⁴⁸ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 10.8.1936)

¹¹⁴⁹ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 20.12.1927)

¹¹⁵⁰ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 10.8.1936)

¹¹⁵¹ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 20.12.1927)

Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 10.8.1936)

¹¹⁵² Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Елаборат о Орјуни

¹¹⁵³ Милица Качин-Wohinz, Словенци и Хрвати под Фашистичком Италијом, *Југословенски историјски часопис* бр. 3, Београд 1987, стр. 91

Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни

¹¹⁵⁴ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 1.3.1929)

Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Премет ОРЈУНА

Хајмвером око аустријске провинције Корушке. Најзначајније оружане акције ORJUNAVIT били су напад на штампарију локалног фашистичког листа у Трсту и напад на касарну италијанске војске у Постојини.¹¹⁵⁵ Прва акција Акционих одреда на италијанској територији био је напад на погранично место Престранку. На дан 3.априла 1926 г. група од пет наоружаних орјунаша прешла је границу, упала на благајну железничке станице у Престранки и уз претњу оружијем отела од италијанских службеника 246 000 лира. На повратку на југословенску територију ову групу је пресрела чета фашистичке милиције и у размени ватре која је уследила страдала су два орјунаша и два припадника фашистичке милиције. Опљачкани новац орјунаши су наменили за куповину оружија за борце ORJUNAVIT који су оперисали на подручију Италије.¹¹⁵⁶ Друга запаженија оружана акција ORJUNAVIT на територији Италије био је напад на зграду Народног дома у Трсту где се налазило средиште локалног огранка фашистичке партије и редакција локалног фашистичког листа. Мања група активиста ОРЈУНАВИТ је 8.марта 1926 г. митраљирљала прочеље зграде и убацила бомбу у просторе редакције.¹¹⁵⁷ Поред акција терористичког карактера ORJUNAVIT се бавила и војно-обавештајним радом По оснивању ORJUNAVIT Велики Челник ОРЈУНЕ Марко Крањец је 1926 г. ступио је у везу са обавештајном службом Дравске дивизије и Министарством одбране које су му уступиле материјална средства за одржавање обавештајне мреже ORJUNAVIT у Италији.¹¹⁵⁸ Део података до којих је долазио ORJUNAVIT прослеђиван је и француском конзулату који је заузврат финансирао део трошкова орјунашке агентуре у Италији.¹¹⁵⁹ Поједине обавештајне податке орјунашки агенти су добијали путем подмићивања италијанских официра из регуларне војске и фашистичке милиције, а материјална средства за ту намену су обезбеђивана преко југословенског конзулата у Трсту.¹¹⁶⁰ Свој обавештајни рад ОРЈУНА није ограничила само на територију Италије, већ су њени агенти успели да на дужи временски период стекну увид у службену преписку италијанског конзулата у

¹¹⁵⁵ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Премет ОРЈУНА

¹¹⁵⁶ Robert Čop, *ORJUNA prototip političke organizacije*, diplomski rad odbranjen na Fakultetu društvenih nauka u Ljubljani 2006, str. 72

¹¹⁵⁷ Robert Čop, *ORJUNA prototip političke organizacije*, diplomski rad odbranjen na Fakultetu društvenih nauka u Ljubljani 2006, str. 71

¹¹⁵⁸ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 13.3.1929)

¹¹⁵⁹ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Предмет ОРЈУНА

¹¹⁶⁰ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 10.8.1936)

Љубљани¹¹⁶¹. Том приликом орјунаши су дошли до података да се у њиховим редовима налази одређени број инфилтрираних агената италијанске обавештајн службе. Ово сазнање довело је до обрачуна унутар орјунашке организације. По наређењу Марка Краћеца орјунаши су у децембру 1928 г. ликвидирали Едуарда Перића члана ОРЈУНЕ чије је име било пронађено на списку италијанских агената у конзулату у Љубљани. Због овог убиства ухапшен је Краћец, као и његови најближи сарадници Андреј Вербич и Антон Кукец.¹¹⁶² У мају 1927 г. војне власти у Сушаку упозориле су полицију да се локални орјунаши припремају да изврше атентат на Бенита Мусолинија приликом његове посете Трсту 24. маја. Захваљујући правовременој дојави полиција је успела да ухапси коловође овог подухвата, тако да је спречена дипломатска катастрофа.¹¹⁶³ У новембру 1927 г. команда дравске дивизијске области је известила Генералштаб да орјунашки Акциони одреди упадају на италијанску територију и пуцају на италијанску војску, полицију и фашистичку милицију. Команда је скретала пажњу да орјунаши говоре да ове акције врше по налогу војске и упозорила на опасност од ширења ових лажних вести.¹¹⁶⁴ Током 1928 г. ОРЈУНА је од истакнутих чланова акционих одреда из Словеније основала специјалну борбену формацију под именом Црни врази која је требала да се ангажује на вршењу терористичких акција у Италији.¹¹⁶⁵ У јуну 1928 г. италијанско министарство унутрашњих послова упозоравало је италијанске власти у Далмацији да је у њиховом реону убачено неколико група орјунаша који за задатак имају да запале италијанске школе и налаже да фашистичка милиција врши обезбеђење школских објеката у Задру.¹¹⁶⁶ Интензивирање терористичких акција орјунаша у Италији довела је до сукоба унутар саме ОРЈУНЕ. После напада орјунашких одреда на Престранку 1926 г. организација TIGR се издвојила из ORJUNAVIT, сматрајући да је Марко Краћец превише нагао човек, склон авантуристичким акцијама.¹¹⁶⁷ Део словеначких орјунаша предвођен Владимиром Лествиком сматрао је да су оружане акције у Италији контрапродуктивне и да ће довести до распуштања покрета. Када су Краћец и његови најближи сарадници

¹¹⁶¹ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Премет ОРЈУНА

¹¹⁶² Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 12.12.1928)

¹¹⁶³ Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације- група VII, документ бр. 858

¹¹⁶⁴ Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације- група VII, документ бр.858

¹¹⁶⁵ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 5.6.1928)

¹¹⁶⁶ Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације- група VII, документ бр.858

¹¹⁶⁷ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Косец Липе

ухапшени због убиства Перића у децембру 1928 г. Лествик је од генсека ОРЈУНЕ Миодрага Димитријевића добио мандат да преузме управу над ОРЈУНОМ у Словенији и прекине праксу организовања терористичких акција у Италији.¹¹⁶⁸ Терористичке акције ОРЈУНЕ и њених заграничних организација у Италији одиграли су битну улогу у распуштању ове организације после издавања 6-јануарског манифеста. Према речима једног од вођа словеначких орјунаша Владимира Лествика, терористичке акције које је на територији Италије и Аустрије организовао Марко Крањец биле су главни разлог због кога је шестојануарски режим забранио рад ОРЈУНЕ.¹¹⁶⁹ Симптоматичан податак који говори против тезе да се ОРЈУНА налазила под директном контролом београдске владе и војних кругова представља чињеница да је Крањец по изласку из затвора одбио да призна владину одлуку о распуштању ОРЈУНЕ и њених заграничних организација и да је наставио да организује терористичке акције орјунаша у Италији. Рад Марка Крањеца није остао непознат италијанској обавештајној служби која је сумљала да је ОРЈУНА наставила свој рад сада у оквиру Народне одбране. Податци италијанских агената указивали су да Крањец ужива подршку четничког војводе Косте Миловановића Пећанца који као искусни ветеран герилског рата креира планове о упадима орјунашких одреда на територију Италије.¹¹⁷⁰ Италијански агенти су том јануара 1929 г. упозоравали италијанске пограничне власти да је ОРЈУНА издала циркуларно обавештење свом чланству да се у најскорије време очекује избијање рата између Италије и Француске у који ће се као француски савезник укључити и Краљевина Југославија и да је улога ОРЈУНЕ у том сукобу да оружаним акцијама изазове nerede у Далмацији и Албанији.¹¹⁷¹ Италијанска агентура се нарочито освртала на податак да ОРЈУНА (која сада функционише под плаштом Народне одбране) поседује 70 000 комада ватреног оружја које ће на пролеће бити употребљено против Италије.¹¹⁷² Током фебруара 1929 г. Крањец је формирао наоружани одред у Сушаку

¹¹⁶⁸ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 16.10.1928)

¹¹⁶⁹ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 4.4.1929)

¹¹⁷⁰ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 25.1.1929)

¹¹⁷¹ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: *Материјал горичке квестуре о Орјуни* (извештај од 22.1.1929)

¹¹⁷² ¹¹⁷² Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: *Материјал горичке квестуре о Орјуни* (извештај од 26.1.1929)

који је требао да изврши упад на територију Италије.¹¹⁷³ Италијанске пограничне власти указивале су на појачану активност припадника распуштене ОРЈУНЕ током марта и априла 1929 г. Италијански агенти су указивали да орјунаши из Љубљане на италијанску територију убацују антифашистичку (комунистичку) литературу и летке.¹¹⁷⁴ Током марта 1929 г. италијанска обавештајна служба извештава да се међу орјунашима организују специјалне групе које требају да изврше серију атентата на високе функционере фашистичке партије.¹¹⁷⁵ Почетком 1930 г. орјунаши из Словеније под предводништвом Марка Крањеца повезали су се са чланством центра италијанске антифашистичке емиграције у Паризу зарад заједничке борбе против фашистичког режима у Италији. Ови политички емигранти су углавном били чланови Комунистичке партије Италије тако да су се код југословенских власти појавиле сумње да ће бивши орјунаши пасти под утицај комунистичке пропаганде. Ове сумње мотивисале су југословенске власти да Крањеца као главног прегаоца у спровођењу иредентистичких акција преместе из царинске службе у Словенији, прво у Скопље па у Ниш.¹¹⁷⁶ После Крањчевог одласка из Словеније у октобру 1930. орјунашки одреди који су вршили терористичке акције на италијанској територији су се реорганизовани у оквиру организације Одбор за пропаганду на Приморију. На челу ових одреда налазио се генерал Рудолф Мајстер који се истакао у југословенско-аустријском рату око Штајерске и Коруске 1918-1919 г и који ће нешто касније постати почасни председник Борачке организације Југославије БОЈ. Под Мајстеровом командом ови одреди су прекинули са извођењем терористичких акција на подручју Италије и ограничили своју активност на патролирање дуж границе и прихват пребега из Италије¹¹⁷⁷. Касније је већина орјунаша из ове организације наставила ове активности у чланству Народне одбране коју је на подручју Дравске бановине предводио бивши вођа љубљанске

¹¹⁷³ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: *Материјал горичке квестуре о Орјуни* (извештај од 1.2.1929)

¹¹⁷⁴ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: *Материјал горичке квестуре о Орјуни* (извештај од 29.3.1929)

¹¹⁷⁵ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: *Материјал горичке квестуре о Орјуни* (извештај од 9.3.1929)

¹¹⁷⁶ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: *Материјал горичке квестуре о Орјуни* (извештај од 10.8.1936)

¹¹⁷⁷ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12, документ: *Материјал горичке квестуре о Орјуни* (извештај од 12.10.1929)

ОРЈУНЕ др Јосип Цепудер¹¹⁷⁸. Идеолози Орјуне имали су изразито агресиван став према Аустрији, као сукцесору Аустро-Угарске монархије и хабзбуршких претензија на Балканском полуострву. Овај став најексплицитније је изражен у чланку *Балканске ствари*¹¹⁷⁹ у коме анонимни аутор апострофира аустријску престоницу Беч као центар у коме се окупљају и несметано делују разнородне антијугословенске снаге од хрватских хабзбуршких лојалиста организованих у покрету генерала Саркотића, преко клерикалаца и мађарских националиста до Совјета који из своје амбасаде помажу рад Комунистичке партије у Краљевини СХС. Ипак главну тачку спорења између две суседне државе по мишљењу орјунаша представљала је аустријска провинција Корушка. Овај спор датирао је из завршне фазе Првог светског рата током које су охрабрени присуством српске војске словеначки националисти покренули широку акцију за прикључење ове провинције новоформираној Краљевини СХС. У склопу ове акције у пролеће 1919.г у Корушку и Штајерску продиру снаге словеначких добровољаца под командом генерала Рудолфа Мајстера обучених и наоружаних од стране српске војске са намером да ове две провинције прикључе новоформираној Краљевини СХС. Као одговор на ове изазове широм Аустрије формирају се добровољачке јединице са заједничким именом Хајмвер (Домобрани) које су се супродставиле оружаним упадима из околних држава. Снаге Хајмвера (које су имале политичку и материјалну подршку Италије и десничарских група из Немачке) претрпеле су пораз у овом сукобу и словеначки добровољци су заузели Марибор и Целовец (Клагенфурт). Силе Антанте су донеле одлуку да се питање спорних територија реши плебисцитом 1920 г. тако да је Корушка већим делом остала у саставу Аустрије, док је Краљевини СХС припао део Штајерске са Марибором. Овај необјављени рат између добровољачких јединица допринео је идеолошкој радикализацији са обе стране новоуспостављене границе. У Аустрији унутар до тада неповезаних група Хајмвера долази до јачања свести о потреби међусобне сарадње и јачања пангерманистичких тенденција, док је у словеначким деловима Краљевине СХС долази до ширења идеологије интегралног југословенства која је промовисала стварање Велике Југославије- државе која ће од Аустрије повратити корушке и штајерске територије насељене словеначким становништвом. Велики број чланова словеначке ОРЈУНЕ учествовао је у овом необјављеном рату и Корушка и њено прикључење југословенској држави били су тема многих чланака у орјунашким

¹¹⁷⁸ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12, документ: Елаборат о ОРЈУНИ

¹¹⁷⁹ Аноним, Балканске ствари, *Видовдан* год V бр.322, 28. фебруар 1926

гласилима попут *Дипломација иредентизма*¹¹⁸⁰, *Беч и Београд*¹¹⁸¹, *Говор Председника Директоријума брата Леонтића*¹¹⁸², *Корушка*¹¹⁸³ и *Орјунаши у Корушкој*.¹¹⁸⁴ Орјунашки идеолози се нису помирили са резултатима Корушког плебисцита и сматрали су да је његов негативни исход био последица репресије коју су над корушким Словенцима спроводили чланови Хајмвера и представници аустријских власти. У складу са тиме ОРЈУНА није одустајала од захтева да се ова територија прикључи југословенској држави чим међународне прилике буду дозволиле такав развој ситуације.

Као и у случају Истре, Трста и Горице ОРЈУНА је по питању Корушке предузела конкретне кораке како би обезбедила прикључење ове провинције Краљевини СХС. На територији Корушке ОРЈУНА је током двадесетих година формирала своју илегалну организацију под именом Фантовска звезда. Устројена по сличном систему као ORJUNAVIT Фантовска звезда је на територији Корушке вршила оружане нападе на представнике аустријских власти и локалне аустријске националисте. Најпознатија акција Фантовске звезде био је напад на прославу шестогодишњице корушког плебисцита у Целовцу (Клагенфурту) у децембру 1925 године. Полицијски доушници у редовима ОРЈУНЕ доставили су жандармеријском пуку у Љубљани информације да ОРЈУНА планира уз помоћ Акционих одреда из Марибора (укупне јачине 350 људи) нападне аустријску границу у реону Плиберка, а да истовремено борци Фантовске звезде ојачани људством из Акционих одреда нападну учеснике манифестације у Целовцу. Људство Акционих одреда и Фантовске звезде било је наоружано пиштољима и бомбама, а у центру самог Целовца чланови Фантовске звезде су раније поставили паклене машине (темпиране бомбе) које су требале да буду активирани пре општег напада. Овај напад требао је да представља одмазду за погроме којима је словеначко становништво било изложено од стране снага Хајмвера у Корушкој. Захваљујући благовременом упозорењу жандармеријски пук из Љубљане је успео да похапси коловође овог подухвата, мада је изванредан број орјунаша успео да пређе на аустријску територију где су похапшени од стране аустријске полиције¹¹⁸⁵ Орјунашки идеолози заузимали су и крајње агресиван став према

¹¹⁸⁰ Аноним, *Дипломација иредентизма, Победа* год. I бр.7, 24.септембар 1921

¹¹⁸¹ Аноним, *Беч и Београд, Будућност* год II бр.9, 3.март 1923

¹¹⁸² Аноним, *Говор Председника Директоријума брата Леонтића, Победа* год V бр.40, датум публикације нечитак

¹¹⁸³ Аноним, *Корушка, Победа* год V бр.66, датум публикације нечитак

¹¹⁸⁴ Аноним, *Орјунаши у Корушкој, Победа* год V бр.78, датум публикације нечитак

¹¹⁸⁵ Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације- група VII, документ бр. 855

Мађарској. Као и у случају Аустрије, Мађарска је у чланцима орјунашких гласила попут *На Будимпешту*,¹¹⁸⁶ *О потреби Орјуне у Барањи*,¹¹⁸⁷ *Мађарска нам прети ратом*¹¹⁸⁸ перцепирана као сукцесор Аустро-Угарске вековног непријатеља југословенског народа и једно од упоришта прохабзбуршки оријентисаних елемената унутар Краљевине СХС. У орјунашким гласилима Мађарска је поред Бугарске била апострофирана као главни ослонац антијугословенске коалиције коју предводи фашистичка Италија. Поред тога орјунаши су (оправдано) оптуживали Хортијев режим да у циљу обнове Велике Мађарске финансира иредентистичке организације мађарске националне мањине на територији Краљевине СХС.¹¹⁸⁹ Као одговор на агресивне намере Мађарске орјунашки идеолози су у својим гласилима захтевали да аналогно француској окупацији Рура снаге Мале Антанте окупирају територију ове државе у циљу заштите Версајског поретка у Подунављу. Тражећи превентивну окупацију Мађарске орјунашки идеолози су позивајући се на присуство југословенског становништва у Барањи захтевали прикључење ове провинције Краљевини СХС. И ако је територија Барање била главни циљ орјунашких експанциониста битно је напоменути да су агресивни планови орјунашког вођства против Мађарске имали знатно ширу основу. Наиме, према појединим текстовима у штампи покрета, орјунашки идеолози су мађарску државу перцепирали и као “клин који се забија у словенско месо“ тј. физичку препреку која одваја Јужне од Западних Словена и тако омета успостављање директних веза између њих које би требало да у даљој перспективи омогуће стварање Панславенске државе (Велика Југославија, Чехословачка, Пољска и Русија) чијим би формирањем био обезбеђен доминантан положај Словена у Европи. У складу са оваквим виђењем улоге Мађарске орјунашка гласила заговарала су “ликвидацију мађарске расе“ и “брисње мађарске државе са географске карте.”¹¹⁹⁰ Из садржаја чланака попут *Слобода Јадранског мора*,¹¹⁹¹ *Пред Мусолинијев подвиг на Балкану*¹¹⁹² и *Албанско питање*¹¹⁹³ може се закључити да су

¹¹⁸⁶ Аноним, *На Будимпешту*, *Победа* год I бр.12, 29.октобар 1921

¹¹⁸⁷ Аноним, *О потреби Орјуне у Барањи*, *Будућност* год I бр.13, 31 .март 1923

¹¹⁸⁸ Аноним, *Мађарска нам прети ратом*, *Видовдан* год II, бр. 82, 8. септембар 1923

¹¹⁸⁹ Аноним, *О потреби Орјуне у Барањи*, *Будућност* год I бр.13, 31 .март 1923

¹¹⁹⁰ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 343

¹¹⁹¹ Љубо Леонтић, *Слобода Јадранског мора*, *Југословенски Јадран*, специјална публикација ОРЈУНЕ издата у мају 1926 у Дубровнику

¹¹⁹² Аноним, *Пред Мусолинијев подвиг на Балкану*, *Победа* год. VII бр.9, датум публикације нечитак (1927)

¹¹⁹³ Аноним, *Албанско питање*, *Победа* год. VII бр.10, датум публикације нечитак (1927)

орјунашки идеолози третирали Албанију као једно од упоришта италијанских интереса на Балкану и тачку преко које Италија изазива немире у јужним деловима Краљевине СХС тј. просторима Косова и Метохије и Македоније. И ако је начелни став ОРЈУНЕ био да Краљевина СХС треба да помогне независност Албаније и спречи трансформацију ове државе у италијанску колонију анонимни аутори чланка наглашавали да би поједине територије албанске државе требало припојити Великој Југославији. И ако у гореспоменутиим чланцима није прецизирано које територије Албаније би требало прикључити Великој Југославији на основу карте која је одштампана на насловној страни листа *Југославија* гл. гласила београдског одбора ОРЈУНЕ може се закључити да је реч о областима Скадра и Дебарске Малесије.¹¹⁹⁴ Теорија да Бугари представљају једно од племена јединственог југословенског народа представљала је саставни део теорије интегралног југословенства.¹¹⁹⁵ Управо у овом сегменту дошле су до пуног изражаја реалне политичке чињенице које су негирале псеудо научне историјске конструкције на којима је почивала ова теорија. Односи Србије и Бугарске били су бремени политичким и ратним сукобима који су наставили да се продубљују кроз деловање терористичке организације ВМРО у Македонији. Стари и актуелни сукоби умногоме су отежавали пропагандни рад ОРЈУНЕ чија би круна требала да буде унификација Краљевине СХС и Бугарске у Велику Југославију. Чак и сами орјунаши су у чланцима попут *Македонствујушчима*¹¹⁹⁶ *Искрена реч*,¹¹⁹⁷ *Отворено писмо генерал-мајору Протогерову*¹¹⁹⁸ невољно признавали да југословенско бугарске односе оптрећују многобројни сукоби (Сливница, Брегалница и терористичко деловање ВМРО) али да они не губе наду у уједињење. Да би превазишли објективно политичко стање орјунашки идеолози пласирали су у чланцима *Мисија Јужносрбијанско-македонске Орјуне и Бугарско Југословенство*¹¹⁹⁹ и *Идеја уједињења свих Јужних Словена као савремен проблем*¹²⁰⁰ тезу да већина бугарског народа окупљеног око Аграрне партије Александра Стамболијског жели уједињење са Краљевином СХС, док мањина

¹¹⁹⁴ *Југославија* (Београд) год I бр.14, 1.децембар 1927, стр.1

¹¹⁹⁵ Види поглавље *Интегрално југословенство*

¹¹⁹⁶ Аноним, *Македонствујушчима*, *Југославија* (Скопље) год I бр.3, 28. фебруар 1927

¹¹⁹⁷ Аноним, *Искрена реч*, *Југославија* (Скопље) год I бр.3, 28. фебруар 1927

¹¹⁹⁸ Аноним, *Отворено писмо генерал-мајору Протогерову*, *Југославија* (Скопље) год I бр.4, 20. март 1927

¹¹⁹⁹ Аноним, *Мисија Јужносрбијанско-македонске Орјуне и Бугарско Југословенство*, *Југославија* (Скопље) год I бр.10, 22. мај 1927

¹²⁰⁰ Георгиј Капчев, *Идеја уједињења свих јужних словена као савремен проблем*, *Југославија* (Скопље) год I бр.10, 22.мај 1927

окупљена око династије Корбурга зарад личних амбиција (останка на власти) води антијугословенску политику са ослоном на Италију и Мађарску. Државни преврат у Бугарској 1923.г. у коме је убијен Александар Стамболијски орјунашка штампа је испратила чланцима *На Софију*¹²⁰¹ и *Нове опасности*¹²⁰² у којима је овај догађај окарактерисан као дестабилизација Балкана тј. “васкрс антисловенске Бугарске“ који треба спречити тако што би војска Краљевине СХС ушла на територију Бугарске и вратила на власт Аграрну партију. Орјунашка штампа је кроз чланке *Крвник Југословенства*¹²⁰³ и *Отворено писмо генерал-мајору Протогерову*¹²⁰⁴ жучмо критиковала рад Цанкова и ВМРО који су обарањем режим Стамболијског удаљили бугарски народ од југословенског концепта и предали га диктатури германофилских кругова окупљених око династије Корбурга. Признајући да се на власти у Бугарској налази антијугословенски оријентисан режим орјунашки идеолози покушавали су да владајућим круговима Бугарске предоче предности уласка Бугарске у Велику Југославију стављајући у изглед прикључења овој држави свих територија које је Бугарска изгубила у Другом Балканском и Првом Светском рату. Ове тенденције највидљивије су у чланцима попут *Наша реч*¹²⁰⁵ и *Македонствујушцима*¹²⁰⁶ у којима су орјунашки идеолози отворено позивали на унификацију две државе за којом би уследила акција припајања Трачког приморија Великој Југославији. На основу података које даје карта одштампана на насловној страни листа *Југославија* гл. гласила београдског одбора ОРЈУНЕ може се видети да је ОРЈУНА “бугарском племену југословенског народа“ по унификацији стављала у изглед повратак Добруце као и територија у Источној Тракији које је Бугарска изгубила 1913.г. у корист Румуније и Турске.¹²⁰⁷ Идеолози ОРЈУНЕ показивали су велико интересовање за судбину славенофоног становништва Егејске Македоније тј. територије ширег залеђа Солуна које је после Балканских ратова ушло у састав Краљевине Грчке. Питање славенофоног становништва Егејске Македоније најдетаљније је разматрано на страницама недељног листа *Јужна звезда: Орган искрених пријатеља културног напретка и потпуног уједињења нашег народа* који је издавао Спасоје Хаџи Поповић испред битолског

¹²⁰¹ Аноним, *На Софију, Орјуна* (Загреб) год I бр.9, 14. јун 1923

¹²⁰² Аноним, *Нове опасности, Орјуна* (Загреб) год I бр.10, 21. јун 1923

¹²⁰³ Аноним, *Крвник Југословенства, Југославија* (Скопље) год I бр.7-8, 24. април 1927

¹²⁰⁴ Аноним, *Отворено писмо генерал-мајору Протогерову, Југославија* (Скопље) год I бр.4, 20. март 1927

¹²⁰⁵ Аноним, *Наша реч, Југославија* (Скопље) год I бр.9, 8.мај 1927

¹²⁰⁶ Аноним, *Македонствујушцима, Југославија* (Скопље) год I бр.3, 28. фебруар 1927

¹²⁰⁷ *Југославија* (Београд) год I бр.14, 1.децембар 1927, стр.1

одбора ОРЈУНЕ. У чланцима попут *Глас наше браће под Грцима*¹²⁰⁸ и *Народним посланицима братске нам Краљевине Срба Хрвата и Словенаца*¹²⁰⁹ аутори упозоравају јавност Краљевине СХС да грчке власти репресивним мерама спроводе асимилацију 600 000 југословена у солунском залеђу и апелују на прикључење Лерина, Водена Гуменце и Бера југословенској држави. У листу *Јужна звезда* постојала је стална рубрика *Из живота наше браће под Грцима* у којој су у периоду 1922-1926 г. доношени редовни извештаји о различитим асимилаторским потезима грчких власти као што су забрана употребе народног језика, брисање ћириличних натписа са споменика и забрана давања словенских имена новорођеној деци. Из ставова које је изнео анонимни аутор чланка *Наша браћа на југу*¹²¹⁰ закључује се да су орјунаши славенофоно становништво Егејске Македоније сматрали саставним делом југословенског националног корпуса. У овом чланку аутор је упознавао јавност да је добио обавештења да грчке власти спроводе терор над југословенским становништвом Егејске Македоније путем незаконите конфискације имовине и присилне депортације у Бугарску. У наставку чланка аутор је у форми претње упозоравао грчке власти да прекину са овом праксом инсинуирајући да ће ова територија пре или касније ући у састав југословенске државе. Аспирације орјунашких идеолога на подручје Егејске Македоније су још експлицитније изражене у заглављу орјунашког листа *Југославија* из Скопља у коме је наведен предлог ОРЈУНЕ владајућим круговима Бугарске да уместо борбе око Македоније започну преговоре о заједничкој акцији против Грчке са циљем освајања Дегедегача и Солуна (тј Трачког приморија и Егејске Македоније).¹²¹¹ Претензије орјунашких идеолога на територију Краљевине Грчке најексплицитније су презентоване у виду карте која је одштампана на насловној страни листа *Југославија* гл. гласила београдског одбора ОРЈУНЕ на којој је приказано да у састав Велике Југославије улази поред Егејске Македоније и целокупно Трачко приморије, као и делови северне Тесалије.¹²¹²

Експанзионизам устројен према моделу национал-социјализма остаће присутан и у идејним концепцијама свих југоинтегралистичких покрета радикалне деснице у међуратном периоду. Унутар политичких програма и програмских текстова Југословенске акције, Борачке организације Југославије и ЈНП Збор опстаће идеја

¹²⁰⁸ Аноним, *Глас наше браће под Грцима*, *Јужна звезда* год. I бр.17, 26. јул 1922

¹²⁰⁹ Аноним, *Народним посланицима братске нам Краљевине Срба Хрвата и Словенаца*, *Јужна звезда* год. I бр.34, 30. новембар 1922

¹²¹⁰ Аноним, *Наша Браћа на југу*, *Победа* год V бр. 24, 27.март 1925

¹²¹¹ *Југославија* (Скопље) год I бр.2, 20. фебруар 1927

¹²¹² *Југославија* (Београд) год I бр.14, 1. децембар 1927, стр.1

стварања Велике Југославије чије се границе у већој или мањој мери поклапају са моделом који су поставили идеолози ОРЈУНЕ. Узлет реваншистичких држава, рестриктивна безбедоносна политика југословенских режима и рудиментарни организациони облици партијских милиција током 30-тих година инхибирани су вођство југоинтегралистичких покрета радикалне деснице да кроз директне насилне иредентистичке акције покушају да материјализују своје експанзионистичке планове ограничивши њихово деловање на културно-просветни рад, пропагандне акције и успостављање веза са про-југословенским елементима унутар суседних држава.

II.7 Закључак

Насупрот тврдњама орјунашких идеолога који су истицали да су њихови главни узори били италијански и француски националисти попут Сципија Сихела и Мориса Бареса¹²¹³ из пажљивије анализе програмских текстова у њиховим гласилима лако је уочити да многи постулати орјунашке идеологије представљају рецепцију из идејних концепција италијанског фашизма и немачког националсоцијализма. Свеукупно гледано идеолози ОРЈУНЕ су имали крајње амбивалентан став према фашистичкој идеологији. Поред многобројних критика на рачун агресивне спољне политике фашистичке Италије (наведених у поглављу *Експанзионизам у идеологији ОРЈУНЕ*) у орјунашким гласилима се могу наћи и чланци у којима се у позитивном контексту помињу поједини дневно-политички потези и сегменти идеолошке конструкције италијанског фашизма. У том смислу можемо издвојити чланке попут *Још једном*,¹²¹⁴ *Фашизам: Уопште и у Италији*¹²¹⁵ и *Талијански фашисти и изборна реформа у Италији*.¹²¹⁶ У гореспоменутим чланцима аутори хвале Мусолинија што је без жртава (!) спровео националну револуцију и реформама изборног система спречио клерикалце (Пополаре) да преко свог утицаја над сељачким масама управљају италијанском државом. Афирмативни однос према фашизму доминира у чланку *Фашизам: Уопште и у Италији* у коме аутор Едо Булат наводи да је овај идеолошки систем прерастао италијанске оквира и постао феномен од европског значаја. У наставку чланка Булат је наводећи да је фашизам иступио истовремено против комунистичког терора и банкротираних либералних идеологија отворио пут за препород Европе закључио своје излагање речима: “Талијански фашизам учинио је једну голему заслугу не само својој нацији него и читавој култури човечанства... Једнако као што је и Пољска млада славенска република врло много задужила човечанство што се онако одлучно одупрла болшевичким хордама сломивши им њихову дрску препотентност, једнако тако можемо да захвалимо фашизму што је спасао Европу од опште превласти антикршћанског жидовског совјетизма.”¹²¹⁷ Насупрот појединим позитивним изјавама о италијанском фашизму идеолози ОРЈУНЕ имали су децидирано негативан став према

¹²¹³ Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр. 18

¹²¹⁴ Аноним, *Још једном*, *Будућност* год II бр.18, 5. мај 1923

¹²¹⁵ Едо Булат, *Фашизам: Уопште и у Италији*, *Орјуна* (Загреб) год I бр. 9, 14. јун 1923

¹²¹⁶ Аноним, *Талијански фашисти и изборна реформа у Италији*, *Орјуна* (Загреб) год I бр. 10, 21. јун 1923

¹²¹⁷ Едо Булат, *Фашизам: Уопште и у Италији*, *Орјуна* (Загреб) год I бр. 9, 14. јун 1923

Аустрији и Немачкој и идеологији пангерманизма. У чланцима попут *Француска и Белгија у Руру*,¹²¹⁸ и *Писмо из Париза*¹²¹⁹ аутори исказују пуну подршку француској окупацији Рура и позивају остале савезничке силе да појачају свој притисак према Немачкој. Из садржине чланака попут *Акција генерала Лудендорфа*,¹²²⁰ *Шта је циљ Немаца у Југославији*¹²²¹ и *Немачки лист о распуштању ОРЈУНЕ у Љубљани*¹²²² можемо зајкључити да су идеолози ОРЈУНЕ пажљиво пратили деловање десничарских и пангерманских политичких групација у Немачкој и Аустрији са посебним освртом на њихове намере према југословенској држави. У чланку *Велеиздајници на делу*¹²²³ аутор је указано на повезаност између сепаратистичких организација у Хрватској (ХСП) и пангерманских кругова у Аустрији и Немачкој. Нарочито велику забринутост орјунашких идеолога изазвали су планови генерала Лудендорфа који је према аутору чланка *Акција генерала Лудендорфа* намеравао да уз помоћ пангерманских и десничарских организација рестаурира династије Хабзбурга и Вителсбаха у Аустрији и Баварској а да затим, уз помоћ Мађарске, покрене напад на чланице савеза Мале Антанте.

И поред амбивалентног односа према европским фашистичким покретима и децидирано негативног става према спољнополитичким концепцијама Немачке и Италије из наведених примера можемо закључити да су се орјунашки идеолози у креирању својих идејних концепција умногоме ослањали на идеолошке конструкте италијанског фашизма и немачког национал-социјализма. И ако се на основу ових идеолошких рецепција могу повући бројне паралеле између фашистичке и орјунашке идеологије и метода практичног деловања у политичком животу њихов степен политичког успеха се не може поредити. Док је италијански фашизам за три године свог постојања успео да дође на власт и у наредних двадесет година у потпуности саобрази италијанску државу и друштво свом идеолошком оквиру, дотле је ОРЈУНА после релативних успеха у првих пет година свог деловања потиснута на политичку маргину и укинута увођењем монарходиктатуре 1929. г. Главни разлог за такав развој догађаја је тај што је ОРЈУНА у организационом облику остала на нивоу фашизма из 1919 г. тј. представљала је лабаву конфедерацију идеолошки разнородних патриотских удружења без централизоване организације и јаког вође. Док је Мусолини

¹²¹⁸ Аноним, Француска и Белгија у Руру, *Будућност* год II бр.3, 20. јануар 1923

¹²¹⁹ Аноним, Писмо из Париза, *Будућност* год II бр.4, 27. јануар 1923

¹²²⁰ Аноним, Акција генерала Лудендорфа, *Будућност* год II бр. 22, 2. јун 1923

¹²²¹ Аноним, Шта је циљ Немаца у Југославији, *Будућност* год II бр. 23, 9. јун 1923

¹²²² Аноним, Немачки лист о распуштању Орјуне, *Победа* год VI бр.54, датум публикације нечитак

¹²²³ Аноним, Велеиздајници на делу, Орјуна (Загреб) год I бр. 13, 14. јул 1923

експлатишући националну идеју успео да окупи око фашизма већи део италијанских политичких партија дотле је ОРЈУНА проповедајући бескомпромисно интегрално југословенство отуђила од себе све релевантне политичке и економске снаге у Краљевини СХС. Док је Мусолини својом критиком капитализма и креирањем оригиналног економског система – корпоративизма, успео да свом покрету обезбеди подршку значајног дела индустријског и аграрног радништва, орјунашки идеолози су својим фрагментарним усвајањем појединих идејних решења италијанског фашизма из домена друштвено – економског живота имали знатно скромнији успех у том сегменту деловања. Интелектуално-елитистички и безмало ниподаштавајући однос идеолога ОРЈУНЕ према сељаштву који се најексплицитније очитовао у речима Нике Бартуловића: “ Сви ми делимо радикално мишљење да напредак и интереси Нације не могу чекати да већина заосталих сељака схвати да је политика југословенског национализма боља од политике Радића и попа Корошеца“¹²²⁴ онемогућили су ОРЈУНИ да за своје идеје придобије аграрно радништво које је чинило више од 80% становништва Краљевине СХС.

Политички положај ОРЈУНЕ и њен степен утицаја на политички живот земље пре се може упоредити са положајем NSDAP током 20-тих година у Немачкој. Док су националсоцијалисти захваљујући Хитлеровом опортунизму и спремности на политички компромис дочекали да током 30-тих година спроведу у дело своје ирационалне теорије о Аријевском народу (раси) и обрачунају се са хришћанском црквом, ОРЈУНА која је са фанатичним идеализмом покушала да капитализује сличне ирационалне конструкте и циљеве је већ крајем 20-тих година потиснута на маргину политичког живота Краљевине СХС. Ипак, идеологија интегралног југословенства коју су орјунашки идеолози устројили по обрасцу мита о аријевској раси надживеће ОРЈУНУ и постати идеолошки фундамент југословенске екстремне деснице током 30-тих и 40-тих година 20 в.

Нестанак ОРЈУНЕ са политичке сцене Краљевине СХС 1929 г. није значио и престанак идеолошких утицаја из Италије и Немачке. Рецепција идеја италијанског фашизма и национал социјализма у Краљевини Југославији настављена испрва преко бивших чланова ОРЈУНЕ који су пришли режиму диктатуре и чинили идеолошко и интелектуално језгро режимске Југословенске националне странке. Када је режим почео да осећа потребу за широм социјалном базом, некадашњи чланови ОРЈУНЕ

¹²²⁴ Niko Bartulović, *Orjuna nje cilji in metode: Govor brata Nike Bartulovića na prvem kongresu vseh Orjun dne 1/3.decembra 1923 v Split, Ljubljana 1923* str. 4

обновили су свој рад преко покрета Југословенска акција који је основан 1930 г. Овај покрет се 1934 г. након слома режима монарходиктатуре са још неколико десничарских организација фузионисао у ЈНП Збор и његови главни идеолози попут Велибора Јонића, Данила Грегорића и Јураја Коренића заузеће важне позиције у организационој структури Збора и наставиће да буду главни заговорници преузимања идејних решења италијанског фашизма.¹²²⁵ На тај начин идеолошке концепције италијанског фашизма и национал социјализма остале су присутне на југословенској политичкој сцени као основа за даљи развој десног екстремизма на југословенском простору тридесетих и четрдесетих година 20. века

¹²²⁵ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, 142-153

III Југословенска акција и Борачка организација Југославије – БОЈ

III 1. Југословенски интегралистички покрети екстремне деснице у доба шестојануарског режима (1929-1934)

Дугогодишњи неразрешени политички, економски и социјални проблеми који су оптерећивали функционисање Краљевине СХС добили су свој драматични епилог у убиствима посланика ХСС у Народној скупштини. Овај догађај изазвао је потпуну парализу политичког живота у Краљевини и резултирао општом радикализацијом политичке атмосфере. Вођство СДК одбацивало је уставни поредак и одрицало сваку могућност политичке сарадње са парламентарном већином захтевајући распуштање парламента и успостављање нестраначке владе коју би предводио политички неутралан генерал.¹²²⁶ После вишемесечних преговора са представницима свих релевантних политичких партија краљ Александар Карађорђевић је 6. јануара 1929 г. објавио тзв Шестојануарски Манифест – прокламацију у којој је објавио да је парламентаризам довео до духовног расула и народног разједињења које угрожавају даљи опстанак Краљевине СХС. Краљ је нагласио потребу да се пронађу нови путеви којим ће бити остварена слога, једнакост и равноправност Срба, Хрвата и Словенаца са циљем успостављања пољуљаног државног и народног јединства.¹²²⁷ Синхроно са објављивањем Манифеста ступио је на снагу пакет законских решења којима је распуштен парламент и општинске и обласне самоуправе, краљ опуномоћен као носилац све власти у земљи, пооштрене мере јавне безбедности, уведена цензура штампе и забрањен рад свих удружења која имају верско, регионално или племенско (национално) обележје.¹²²⁸ Основна замисао монарха била је да нагомилане проблеме југословенског друштва (национални сукоби, економска заосталост, нестабилан спољнополитички положај) превазиђе политиком националног унитаризма тј. нивелацијом на југословенској равни чији је идеолошки израз била теорија интегралног југословенства.¹²²⁹ Примену овог политичког програма краљ је препустио влади на челу са човеком од његовог личног поверења - армијским генералом Петром

¹²²⁶ Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 342

¹²²⁷ Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр. 247

¹²²⁸ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 72

¹²²⁹ Бранко Петрановић, *Национални односи у Краљевини Југославији и стварање Бановине Хрватске, Војно-историјски гласник бр.3*, Београд 1991, стр. 243

Живковићем. Министарске ресоре преузели су дисиденти из НРС (Никола Узуновић, Божидар Максимовић, Милан Сршкић), ДС Љубе Давидовића (Војислав Маринковић, Коста Кумануди), СЛС (Антон Корошец) и неколико ванстраначких личности из пречанских области (Славко Шврљуга, Желимир Мажуранић и Ото Франгеш).¹²³⁰ Током реконструкције владе 1930 г. у њу су ушли и дисиденти из ХСС Станко Шибеник, Никола Прека и Мирко Најдофер чиме је додатно наглашен њен југословенски карактер.¹²³¹

Настојећи да за нови политички курс придобије омладину – као категорију становништва која пре 6. јануара није имала много додира са политичким животом земље, влада генерала Живковића распустила је сва спортска и културна удружења која су имала верски, регионални или племенски префикс (Српски соко, Орлови, Хрватски соко исл.). Сва спортска удружења су реорганизована уз југословенски префикс (нпр Југословенски скаутски савез, Југословенски стрељачки савез исл.) и стављена под надзор новооснованог Министарства физичког васпитања народа. Као најмасовнија и најутицајнија спортска организација у децембру 1929 г. основан је Соко Краљевине Југославије СКЈ – омладинска институција која је конципирана као главни промотер теорије интегралног југословенства.¹²³² Паралелно са идеолошком индоктринацијом кроз спортско културна удружења режим је инспирисао оснивање низ друштвених организација у циљу окупљања разноликих елемената око званичне теорије интегралног југословенства. У склопу ових настојања у Загребу је основан омладински покрет Млада Југославија који је под предводништвом дисидента из ХСС Ивана Бркића настојао да око режимске идеологије окупи студентску омладину из Савске бановине.¹²³³ Сличну функцију у Приморској бановини вршила је Југословенска читаоница под вођством Будисава - Грге Анђелиновића.¹²³⁴ Нешто касније и са истим циљем режим је помогао оснивање Звезе словенских војаков ветеранске организације под руководством бивших солунских добровољаца Владимира Фабијанчића и Августа Кустера.¹²³⁵

¹²³⁰ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.178,207

¹²³¹ Милица Бодрожић, *Образовање Југословенске радикално-сељачке демократије (децембар 1931- јул 1933 године): Почети Југословенске националне странке*, *Историјски гласник* бр. 2-3, Београд 1964, стр.40-41

¹²³² Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр. 181-183

¹²³³ Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације – група VII, документ бр. 972

¹²³⁴ Архив Југославије, фонд бр.38, фасцикла бр.12

¹²³⁵ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.181

У периоду 1929-1931 г. шестојануарском режиму је пришао велики број чланова распуштене Самосталне демократске странке (СДС) која је до 1927.г. уз ОРЈУНУ била главни заступник идеје интегралног југословенства. Људи попут Алберта Крамера, Јураја Деметровића, Првислава Гресогона, Јована Бањанина и Добросава Јевђевића одрекли су послушност свом партијском вођи Светозру Прибићевићу који је уласком у коалицију са ХСС одбацио идеологију интегралног југословенства.¹²³⁶ Поред дисидената из СДС режиму је пришао и изванредан број истакнутих орјунаша попут Будисава–Грге Анђелиновића¹²³⁷ из Давидовићеве ДС, др Драга Марушића¹²³⁸ из Словенске кметijske странке, Берисава Бере Анђелиновића и Андреја Вербича¹²³⁹ (главног помоћника Марка Крањца у планирању и извођењу терористичких акција у Италији, а касније шефа кабинета Алберта Крамера генсека ЈНС) и др.

Присуство великог броја чланова ОРЈУНЕ и њој идеолошки сродне СДС унутар шестојануарског апарата умногоме је условило рецепцију појединих идејних концепција ОРЈУНЕ унутар шестојануарског режима. Као представници шестојануарског режима некадашњи чланови и сарадници ОРЈУНЕ наставили су да својом специфичном реториком пропагирају идеје за које су се залагали и пре 6. јануара 1929.г. Представљајући југословенски национализам као “Божије право“ и уздижући народно јединство у ранг “закона космоса“ бивши орјунаши су преко државних институција наставили пропагирање бескомпромисног југословенства.¹²⁴⁰ Критиковане су све предшестојануарске политичке партије у смислу идеолошке заслепљености, њихових регионалних и племенских оквира и подложности утицаја верским и регионалним интересима.¹²⁴¹ Закон о називу и подели краљевине од октобра 1929 г. представљао је тријумф идеја за које се ОРЈУНА залагала током 20-тих година. Њиме је укинут назив Краљевина СХС (који је по орјунашима представљао симбол племенско-сепаратистичке blasfемije) који је замењен називом Краљевина Југославија. Поред тога поделом на девет бановина и уједначавањем законских прописа укинуте су историјске покрајине и државно-правне традиције које су по

¹²³⁶ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 101-103

¹²³⁷ За више информација о Б. Г. Анђелиновићу види поглавље *Биографске слике*.

¹²³⁸ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 10.8.1936)

¹²³⁹ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 10.8.1936)

¹²⁴⁰ Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр. 279

¹²⁴¹ Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр. 311

идеологији ОРЈУНЕ представљале главну кочницу у конституисању јединствене југословенске нације.¹²⁴²

Наступајући са позиција ауторитета власти бивши орјунаши су пропагирали да се из културе и политичког живота елиминишу сви они елементи који опструирају јединство југословенског народа. Њиховим апелима одазвао се изванредан број научника интегралнојугословенског усмерења попут Владимира Дворниковића,¹²⁴³ Виктора Новака и Владимира Ћоровића (саборац орјунаша из доба предратне револуционарне омладине) који су својим угледом дали изванредан ауторитет наивним историјским конструкцијама на које су се позивали идеолози ОРЈУНЕ током 20-тих година.¹²⁴⁴ Дворниковићева *Карактерологија Југословена*,¹²⁴⁵ Новакова *Антологија југословенске мисли*¹²⁴⁶ и Ћоровићева *Историја Југославије*¹²⁴⁷ представљају добре примере инструментализације науке у служби режимске идеологије. Слично ОРЈУНИ, шестојануарски режим је велике наде полагао у омладину тј. младе људе који не памте политички живот пре Манифеста.¹²⁴⁸ Са тим циљем режим је посветио велику пажњу образовном систему у првом реду учитељима који морају бити “носиоци државне идеје“ и учбеницима који морају постати “приручници интегралног југословенског васпитања.”¹²⁴⁹ Виђење школског система и просветних радника као главног мотора пробоја идеологије интегралног југословенства у шире слојеве народа¹²⁵⁰ може се

¹²⁴² Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр. 257,264,275

¹²⁴³ Филозоф, антрополог и етнопсихолог Дворниковић је током 20. и 30-тих година објавио низ радова *Студије за психологију песимизма* (1923-1925), *Психологија словенске меланхолије* (1925), *Борба идеја* (1937) и др. у којима је полазећи од познатих сазнања из етнологије, историје, филозофије музикологије и културне антропологије покушао да презентује физички и духовни профил југословенског човека. Синтеза његовог истраживања изложена је у делу *Карактерологија Југословена* (1939). У овом делу Дворниковић је полазећи од Цвијићевих теза о Динарској раси покушао да дефинише духовни профил Југословена/Динараца. Настала у времену формирања Хитлеровог и Роземберговог мита о аријевској раси Дворниковићева теза о постојању јединственог типа динарског-југословенског човека ослањала се делом и на ненаучне методе истраживања (краинометрија исл) али се у њој не могу наћи идеје о супериорним или инфериорним расама. (Види - Владимир Дворниковић, *Карактерологија Југословена*, Београд 1990 стр. 1051-1060)

¹²⁴⁴ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр. 205-206

¹²⁴⁵ Владимир Дворниковић, *Карактерологија Југословена*, Београд 1990

¹²⁴⁶ Виктор Новак, *Антологија југословенске мисли и народног јединства (1390-1930)*, Београд 1930

¹²⁴⁷ Владимир Ћоровић, *Историја Југославије*, Београд 1930

¹²⁴⁸ Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр. 267-268

¹²⁴⁹ Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр. 257-258, 265

¹²⁵⁰ Формулисње образовног система као националне институције за подизање патриотске свести представља одјек праксе промотера југословенске идеје из 19 в. на чији су се легат позивале присталице

запазити у великом броју чланака орјунашких гласила из 20-тих година као што су *Школа и политика*,¹²⁵¹ *Наш образовни систем*¹²⁵² идр. У наставним плановима и уџбеницима величане су личности које је орјунашка идеологија славила као зачетнике југословенске мисли попут Јураја Штросмајера, Петра Зринског, Франкопана идр.¹²⁵³ Овако устројен образовни систем требао је да створи нове људе тј. да у новом духу васпита нове генерације које нису памтиле доба пре стварања југословенске државе и које су биле недотакнуте “партизанском, племенском и верском мржњом”¹²⁵⁴.

У апарату шестојануарског режима незапажену, али битну улогу одиграо је један мање познати дисидент из НРС Димитрије В. Љотић.¹²⁵⁵ На препоруку министра Двора Богољуба Јевтића, краљ Александар је у фебруару 1931 г. поставио Димитрија Љотића на функцију министра правде у влади Петра Живковића. Сам Љотић подржавао је основне идејне постулате Шестојануарског Манифеста (интегрално југословенство, монархизам, укидање политичких партија)¹²⁵⁶ али је сматрао да је спровођење ових идеја поверено погрешним људима тј. да је кроз присуство дисидената из предшестојануарских партија унутар режима опстао деструктивни дух партијске борбе који анулира све позитивне идеје изнете у Манифесту.¹²⁵⁷ У складу са тим, Љотић је сматрао да га је Краљ поставио на функцију министра правде са задатком да осмисли и спроведе радикалну уставну реформу која ће трансформисати државно уређење у правцу идеја изнетих у Манифесту (касније је у својој аутобиографији 1938 г. сам Љотић признао да је преценио своју улогу¹²⁵⁸). Током свог

југоинтегрализма из 20. и 30-тих година 20 в. (Види - Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 - 1918 I*, Београд 1989, стр. 399)

¹²⁵¹ Аноним, *Школа и политика*, *Будућност* год II бр.13 31.3.1923

¹²⁵² Аноним, *Наш образовни систем*, *Победа* (број и датум публикације нечитак; 1924?)

¹²⁵³ Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр.299

¹²⁵⁴ Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр.267

¹²⁵⁵ За више информација о Љотићевој личности види поглавље *Биографске слике*.

¹²⁵⁶ Љотићеву подршку шестојануарском режиму илуструје и чланак из загребачких *Новости* од 29. 10. 1931 у коме анонимни аутор описујући посету министара Узуновића, Максимовића и Шврљуге Смедеревском крају наводи кратак говор Љотића:“ ... а затим је говорио бански вијећник адвокат Димитрије Љотић. Он је изнео пред чланове владе прилике и потребе овога краја и осврнуо се на државни буџет и државне потребе. Краљевска влада данас нема противника и нема потребе за оснивање странака. То је све била прошлост, ружна прошлост. Краљевска влада има највећи и најмоћнији ослонац код Краља, а Краљ има за собом народ. Моли владу да истраје на започетом путу.“ (Види Архив Југославије, фонд бр. 38, фасцикла бр. 246, документ: Аноним, Министри у смедеревском крају, *Новости* 29.октобар 1931)

¹²⁵⁷ Архив Југославије, Фонд бр.38, фасцикла бр.246, документ: чланак загребачких *Новости* Министри у смедеревском крају од 20.10.1931

¹²⁵⁸ Димитрије В. Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 386-387

седмомесечног мандата Љотић је уз непосредне консултације са Краљем израдио нацрт устава чијим усвајањем би чиновничка држава шестојануарског режима била трансформисана у органску монархију.¹²⁵⁹ У јуну 1931 г. Љотић је Краљу представио свој нацрт устава који је предвиђао стварање сталешког парламента. У првој фази, пре него што би били формирани сталези кандидате за парламент требале су да бирају посебе колегије унутар једног изборног среза у које би требало да уђу представници локалних професионалних, сталешких и културних удружења. У даљој перспективи улогу средских колегија преузели би сталези. Колегије и сталези преузели би кандидације на себе, чиме би по Љотићу партије и њихов легат племенске и верске нетрпељивости за сва времена нестале из политичког живота КЈ.¹²⁶⁰ Љотићеви нацрти о трансформацији парламента из политичког у професионално представништво били су конципирани на принципу уједначавања интереса рада и капитала тј умногоне су кореспондирани са политичко-економским решењима европског фашизма који нису били блиски југословенском монарху.¹²⁶¹ Припреме за стварање режимске партије ЈРСД и доношење тзв Октроисаног устава уверили су Љотића да је Краљ невољан да спроведе радикалну уставну реформу и да ови потези режима значе негацију идеја изнетих у Манифесту и враћање на предшетојануарску политику. Из тог разлога Љотић је у септембру 1931 г. поднео оставку на функцију министра правде¹²⁶² и посветио се стварању сопствене политичке организације, али је остао у блиском контакту са Краљем који се занимао за његов политички рад.¹²⁶³

Доношење Октроисаног устава у септембру 1931 г. означило је напуштање отвореног апсолутизма и формалну демократизацију политичког живота. Нови устав био је формално либерално демократског карактера али се у појединим његовим сегментима назирала намера уставотворца да конзервира политички курс скициран у 6-јануарском Манифесту. Горњи дом народне скупштине тј Сенат био је већим делом попуњен краљевим именованем друштвених и политичких радника који су се истицали својом подршком концепцији 6-јануара. Доминантна улога монарха била је обезбеђена уставним одредбама које су владару давале законодавну власт и одредиле да влада одговара монарху а не парламенту. Изборни закон био је предвиђао да у

¹²⁵⁹ О Љотићу као политичком саветодавцу краља Александра у доба монарходиктатуре говори и патријарх Гаврило Дожић у својим мемоарима (Види – Гаврило Дожић, *Мемоари патријарха српског Гаврила*, Париз 1974, стр.139-140, 148-149)

¹²⁶⁰ Димитрије В. Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 395, 397,402

¹²⁶¹ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.197

¹²⁶² Димитрије В. Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 409-411

¹²⁶³ Димитрије В. Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 415, 420-426

сваком изборном подручију свака кандидатска листа мора скупити 60 потписа чиме је онемогућено странкама националног (племенског), религијског и регионалног карактера да учествују у изборном процесу.¹²⁶⁴ Пресудну улогу монарха у држави додатно је обезбеђивао члан 116. (тзв. “мали устав“) који је краљу давао право да у изванредним ситуацијама (ратна опасност исл.) поступа мимо устава и закона уз накнадно одобрење Народног представништва.¹²⁶⁵

Настојања у правцу макар формалне либерализације политичког живота указивали су на губитак спољнополитичке подршке 6-јануарском режиму и нагомилано унутрашње политичко незадовољство које је на овај начин уставотворац желео да неутралише.¹²⁶⁶ Режим су споља угрожавале амбиције фашистичке Италије и њена антијугословенска ревизионистичка коалиција (Аустрија, Мађарска Бугарска и Албанија). Под италијанским патронатом вођа хрватских националиста Анте Павелић (посланик из редова ХСП) формирао је 1929 г. у емиграцији Устаничку хрватску револуционарну организацију УХРО (тзв. усташе) и успоставио сарадњу са иредентистичким снагама ВМРО и Косовским комитетом.¹²⁶⁷ Циљ деловања усташке организације био је стварање независне хрватске државе тј. издвајање Хрватске из Краљевине Југославије.¹²⁶⁸ На територији Италије и Мађарске Павелићева организација установила је кампове за обуку људства које је врбовано из редова хрватске политичке и економске емиграције. Из база на италијанској, аустријској и мађарској територији припадници усташке организације извели су низ терористичких аката уперених против представника извршне власти и грађана Краљевине Југославије.¹²⁶⁹

Не мању претњу по унутрашњу безбедност представљала је и КПЈ која је по директиви Коминтерне повела политику оружаног отпора “фашистичком“ режиму диктатуре.¹²⁷⁰ Одлука да се подигне оружани устанак против режима проистацала је из дугорочног циља Коминтерне да разбије Краљевину Југославију која је чинила

¹²⁶⁴ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 115

¹²⁶⁵ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.200

¹²⁶⁶ Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр. 282

¹²⁶⁷ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.180-186

¹²⁶⁸ Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр. 334

¹²⁶⁹ Владимир Волков, *Убиство краља Александра: Хитлерова завера*, Београд 1983, стр. 58-63

¹²⁷⁰ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.186-189, 193-194,

интегрални део версајског поретка и европског антибољшевичког фронта.¹²⁷¹ У складу са директивама Коминтерне КПЈ се 1924 г. изјаснила за сецесију Словеније, Хрватске и Македоније (а доцније и Црне Горе, КиМ и Војводине) из састава Краљевине Југославије. На Дрезденском конгресу 1928 године, КПЈ је донела резолуцију у циљу разбијања Краљевине Југославије и инструисала је своје чланство да у остварењу тог циља потражи сарадњу са сепаратистичким националним покретима у Југославији.¹²⁷² Југословенске снаге безбедности су ефикасним радом успеле да већим делом неутрализују деловање усташких и комунистичких терориста али су њихове поједине акције у којима су страдали како државни службеници тако и недужни цивили шириле опште осећање несигурности и страха. У покушају да терористичким методама интензивира свој рад КПЈ је претрпела велике губитке у редовима својих активиста који су страдали извршавајући партијске директиве или били процесуирани од стране Суда за заштиту државе. Након што је партијска структура била уништена акцијама снага безбедности, руководство КПЈ се повукло у Беч где је формиран Загранични биро ЦК КПЈ. Са разореном партијском структуром и вођством дислоцираним у иностранству КПЈ је потиснута на маргину политичког живота КЈ све до средине тридесетих година.¹²⁷³

Унутрашњу нестабилност додатно су појачавали ефекти светске економске кризе која је 1930 г. погодила и југословенску привреду. Рапидан пад цена аграрних производа, удружен са протекционистичком увозном политиком европских држава имао је девастирајући ефекат на животни стандард сељачког сталежа – најмногобројније економске групације унутар југословенског друштва. Пад платежних могућности сељаштва је домино ефектом довео до смањења занатлијске и индустријске производње, застоја у трговини и саобраћају заокружујући на тај начин незавидно стање југословенске привреде.¹²⁷⁴ Покушаји режима да побољша економски положај сељаштва (мораторијум на сељачке дугове, државни откуп аграрних производа, подршка задружном покрету, стимулација извоза) давали су само привремене и недовољне ефекте.¹²⁷⁵

¹²⁷¹ Бранислав Глигоријевић, Југословенски национализам и комунизам (бољшевизам) као дезинтеграциони фактори, *Европа и Срби*, Београд 1995, стр. 505

¹²⁷² Бранислав Глигоријевић, Основе и карактер личног режима Краља Александра Карађорђевића, *Српска политичка мисао* бр.1, Београд 1995, стр. 39-40

¹²⁷³ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 126-127

¹²⁷⁴ Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр. 311

¹²⁷⁵ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр. 313-314

Све високопарне изјаве режима о 6. јануару као суштинској револуцији и тријумфу југословенске мисли и идеје нису могле да замаскирају реално стање ствари у земљи које се налазило далеко од идеалног.¹²⁷⁶ Поред сложене спољнополитичке ситуације, угрожене јавне безбедности (тероризма) и економских проблема као главна препрека стабилизацији режима фигурирала је теорија интегралног југословенства – идејни конструкт који је 6-јануарски Манифест октроисао као аксиом државне политике. Ова теорија, поникла у малом кругу високообразованих национал-револуционара окупљених унутар ОРЈУНЕ и СДС представљала је превише интелектуално- апстрактан и авангардан идејни конструкт који се као такав тешко пробијао у патријархалне и нискообразоване сељачке масе које су чиниле преко 80% становништва Краљевине Југославије. Насупрот очекивањима режима политика декретиране (насилне) националне нивелације на платформи интегралног југословенства наишла је на отпор и додатно је заоштрила већ постојеће националне сукобе унутар југословенске државе.¹²⁷⁷ Игноришући политику режима који је наивно веровао да се људска свест може изменити пропагандом и применом административних мера већи део политички активног становништва је остао веран политичким партијама из пред шестојануарске ере (које су наставиле да функционишу у илегалу) испољавајући своје незадовољство кроз субверзивни политички активизам и повремене сукобе са извршним властима.

Настојећи да премости јаз између својих амбициозно постављених циљева и растућег незадовољства народа, режим је организовао парламентарне изборе у новембру 1931 г. Фарсични парламентарни избори на којима је пред бираче изашла само листа председника владе Петра Живковића произвели су за режим потпуно нежељени ефекат. Да би подстакло бираче да изађу на изборе, Живковић је у сваком изборном округу кандидовао више људи који су некада припадали распуштеним пред 6-јануарским партијама. Ово је са једне стране подстакло већи број гласача да изађе на биралишта (чиме се фингирала народна подршка актуелном режиму), али је истовремено оживело старе партијске поделе које је режим желео да елиминише.¹²⁷⁸

¹²⁷⁶ Бранко Петрановић, Момчило Зечевих, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр. 301

¹²⁷⁷ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.197,203

¹²⁷⁸ Милица Бодрожих, *Образовање Југословенске радикално-сељачке демократије (децембар 1931- јул 1933 године): Почети Југословенске националне странке*, *Историјски гласник* бр. 2-3, Београд 1964, стр.46-47

Посланици изабрани на листи Петра Живковића су у децембру 1931 г. на иницијативу Људевита Пивка посланика Мариборског среза (вођа југословенских добровољаца на италијанском фронту и истакнути орјунаш)¹²⁷⁹ основали јединствени посланички клуб који се трансформисао у режимску странку под именом Југословенска радикална сељачка демократија - ЈРСД (1933. г. преименована у Југословенска национална странка - ЈНС).¹²⁸⁰ Овај потез који је режиму требао да обезбеди ширу базу и прибави инструменте за спровођење политике изазвао је реакцију пред 6-јануарских политичких партија које су инензивирале свој рад зазирући од могућности да режимска партија апсорбује њихово бирачко тело.¹²⁸¹ До тада углавном у ставу пасивног отпора пречанске партије ХСС, СДС, СЛС и ЈМО огласиле су се тзв. пунктацијама (резолуцијама) у којима су захтевале демократизацију политичког живота и ревизију уставног поретка (у правцу федерализације на националним основама).¹²⁸² У радикализацији опозиционе активности најдаље је отишла ХСС која је преко својих изасланика у иностранству (Август Кошутећ и Јурај Крњевић) покушала да интернационализује тзв хрватско питање. Активности емисара ХСС наишле су на суздржаност у службеним круговима Велике Британије и Француске које су пружале подршку режиму диктатуре перцепирајући га као нужни предуслов за унутрашњу консолидацију КЈ - државе која је представљала ослонац версајског поретка у југоисточној Европи.¹²⁸³ На нешто више разумевања емисари ХСС наишли су међу службеним круговима ревизионистичких држава Италије и Мађарске. Поред тога вођа ХСС одржавао је контакте и са хрватском политичком емиграцијом генералом Саркотићем (који је предводио сепаратистичку организацију Хрватска легија са средиштем у Бечу) и усташким поглавником Антом Павелићем.¹²⁸⁴ Паралелно са покушајима интернационализације хрватског питања, вођа ХСС Влатко Мачек је током 1932 и 1933 г. дао више изјава странај штампи у којима је спекулисао са идејама сецесија Хрватске и распада југословенске државе. Реагујући на антидржавне потезе

¹²⁷⁹ Милица Бодрожич, *Образовање Југословенске радикално-сељачке демократије (децембар 1931 - јул 1933 године): Почети Југословенске националне странке*, *Историјски гласник* бр. 2-3, Београд 1964, стр.47

¹²⁸⁰ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 135

¹²⁸¹ Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр. 270

¹²⁸² Бранко Петрановић, *Национални односи у Краљевини Југославији и стварање Бановине Хрватске*, *Војно-историјски гласник* бр.3, Београд 1991, стр. 244

¹²⁸³ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 98-99

¹²⁸⁴ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 100

ХСС власти су ухапсиле Мачека и предале га Суду за заштиту државе који је у априлу 1933 г. вођу ХСС осудио на три године робије.¹²⁸⁵

Странке које су имале своје упориште претежно у српском етничком корпусу НРС, ДС и СЗ такође су интензивирале свој анти-режимски рад али је њихов утицај на развој политичке ситуације био доста скромнији.¹²⁸⁶ Наиме, већи број истакнутих првака српских странака чинио је костур 6-јануарског апарата тако да се њихова структура налазила у фрагментарном стању а уз то биле су од стране пречанских странака стигматизоване као сарадници режима.¹²⁸⁷ У својим резолуцијама (издатим 1932-1933 г. по узору на резолуцију СДК) НРС, ДС и СЗ ревидирале су своје политичке програме у правцу федерализма.¹²⁸⁸ Појачани активизам пред 6-јануарских снага материјализовао се у низу демонстрација тзв. “летећих (илегалних) зборова“ на којима је долазило до оружаних инцидената између партијских активиста и органа извршне власти (у којима је било људских жртава) који су претили да подрију систем јавне безбедности.¹²⁸⁹ Режим је на ове покушаје дестабилизације одговорио полицијском репресијом и установљењем Специјалног суда за заштиту државе који је на интернацију и затворске казне осудио неколико најугледнијих опозиционих лидера попут Влатка Мачека, Драгољуба Јовановића, Светозара Прибићевића и Антона Корошеца.¹²⁹⁰ И ако су ове мере умногоме паралисале рад опозиционих снага у ширем контексту нанеле су велику штету међународном угледу режима. Француска, Велика Британија и Чехословачка које су представљале главне спољнополитичке ослонце монарходиктатуре (подржавајући Југославију као фундамент версајског поретка у Југоисточној Европи)¹²⁹¹ услед притиска јавног мњења почеле су да се дистанцирају од режима и врше притисак на југословенског монарха у циљу либерализације политичког живота.

У покушају да стабилизује режим и спречи даљу радикализацију политичке борбе краљ Александар се окренуо модификацији режимске политике путем

¹²⁸⁵ Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр. 323-324

¹²⁸⁶ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.184-185

¹²⁸⁷ Мира Радојевић, *Удружена опозиција 1935-1939*, Београд 1994, стр.21

¹²⁸⁸ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 208-235

¹²⁸⁹ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 164-172

¹²⁹⁰ Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр. 299-300

¹²⁹¹ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр. 179, 200-201,254

персоналних измена у државном врху. У раздобљу 1929-1934 г. извршено је девет реконструкција владе које су заправо представљале маневрисање између политичких групација које су инсистирале на доследној имплементацији идеја изнетих у 6-јануарском манифесту (кабинети Петра Живковића и Милана Сршкића) и групација које су имале амбицију да делимично либерализују политички живот (кабинети Војислава Маринковића и Николе Узунковића).¹²⁹²

Недоследна политика државног врха и монарха, који је занемарујући све критике изречене на рачун предшестојануарских партија, покушавао да увуче НРС, СЛС И ЈМО у орбиту режима¹²⁹³ није успела да неутралише незадовољство народа и довела је до расцепа унутар режимског корпуса. Већ у децембру 1931 г. у првој фази формирања режимске партије ЈРСД група млађих посланика (њих 91) предвођених Николом Кешељевићем иступила је против овог имена новоформиране партије која је по њима представљала недопустив уступак пред-шестојануарским политичким партијама.¹²⁹⁴ Почетком 1932 г. ова група окупљена око Кешељевића и Станислава Хођере (шефа кабинета Петра Живковића) издвојила се из посланичког клуба ЈРСД и оформила Југословенски народни клуб оптужујући остатак ЈРСД за издају идеје 6. јануара. Овај клуб се у мају 1932 г. трансформисао у Југословенску народну странку ЈНС (познатију као Борбаши по листу *Борба*- централног штампаног гласила странке) која је отпочела жучну кампању против вођства ЈРСД које је, према њиховој оцени, капитулирао пред племенско-сепаратистичким снагама оличеним у предшестојануарским партијама.¹²⁹⁵ Као истакути члан Хођерине ЈНС фигурира Оскар Тартаља бивши припадник предратне Југословенске националистичке омладине и ОРЈУНЕ.¹²⁹⁶ Поред расцепа унутар редова присталица интегралног југословенства унутар парламента су формиран и посланички клубови који су отворено стајали на позицијама распуштене НРС (група Божидара Максимовића) и ХСС (тзв Народни сељачки клуб).¹²⁹⁷

¹²⁹² Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр. 269

¹²⁹³ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр. 199

¹²⁹⁴ Милица Бодрожић, *Образовање Југословенске радикално-сељачке демократије (децембар 1931- јул 1933 године): Почети Југословенске националне странке, Историјски гласник бр. 2-3*, Београд 1964, стр.47-48

¹²⁹⁵ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.263

¹²⁹⁶ Момчило Павловић, *Историја грађанских странака у Југославији 1918-1936 I*, Београд 2008, стр. 364

¹²⁹⁷ Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр. 292

Паралелно са урушавањем апарата монарходиктатуре ван парламента и даље од пажње јавности многобројни чланови и симпатизери некадашње ОРЈУНЕ, као и њима идеолошки блиски политички неофити који су се укључили у политички живот као заговорници идеја изнетих у 6-јануарском манифесту отпочели су интензиван рад на стварању ванпарламентарног политичког покрета који ће окупити све присталице монархије и идеологије интегралног југословенства.

III 2. ОРЈУНА у периоду монарходиктатуре

Идеолози ОРЈУНЕ су током политички турбулентне 1928. године преко штампаних гласила покрета у више наврата позивали на распуштање политичких партија и завођење диктатуре. Ове тенденције су највидљивије у чланцима попут *Влада ђенерала*¹²⁹⁸ и *Југословенску владу или диктатуру*¹²⁹⁹ у којима су аутори износили став да су дугогодишње партијске борбе за власт изазвале међуплеменску мржњу и у потпуности компромитовале идеју демократије и парламентаризма. Као једини излаз из политичке кризе која угрожава саме темеље југословенске државе аутори су предлагали распуштање парламента и политичких партија и препуштање власти влади састављеној од не-страначких личности или лица из војних структура. У складу са овим ставом идеолози ОРЈУНЕ поздравили су 6-јануарски Манифест и пружили пуну подршку краљевим настојањима да стабилизује политичку ситуацију у земљи. Цео број листа *Југославија* (главног гласила београдског одбора ОРЈУНЕ) од 7. јануара 1929 г. посвећен је краљевом манифесту, У заглављу листа изнад текста Манифеста стајао је одштампан текст у коме се наводи: “Победа Орјунашке Концепције о растурању политичких партија као извора свих зала и ванпарламентарном решавању Министарских криза. Парламент систиран, да би се спасла Отаџбина. Орјуна која је и на овом месту стално указивала једини пут спасења радује се да је судбина Нације искључиво у рукама витешког Владаоца те кличе: Живео Краљ! Живела Југославија!” И поред безусловне подршке коју је ОРЈУНА пружила 6-јануарском Манифесту ова политичка организација је распуштена већ у марту 1929 г. Разлог за овакав однос режима према југословенским националистима треба тражити у коментарима појединих представника 6-јануарског апарата који су негативно оцењивали рад ОРЈУНЕ, истичући да ова организација има конструктиван програм и идеологију, али да насилничке методе којима се користи наносе велику штету државном и народном јединству.¹³⁰⁰ Вођство ОРЈУНЕ није протестовало против одлуке о распуштању, али је велики број орјунаша игнорисао одлуку званичних власти и наставио своје политичко деловање у илегали. У том смислу истицали су се орјунаши из Словеније и Загреба који су предвођени Марком Крањцом и Љубомиром

¹²⁹⁸ Аноним, *Влада ђенерала, Југославија* (Београд) год II бр.22, 22. фебруар 1928

¹²⁹⁹ Аноним, *Југословенску владу или диктатуру, Југославија* (Београд) год II бр.28, 1. јун 1928

¹³⁰⁰ Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације- група VII, документ бр.854

Белошевићем наставили борбу против унутрашњих и спољних непријатеља државног и народног јединства.

У мају 1929 г. загребачка полиција извештава да међу члановима распуштене ОРЈУНЕ влада велико незадовољство, а да су нарочито револтирани чињеницом да нису распуштене организације које они сматрају за сепаратистичке попут Хрватског Сокола, Орлова исл.¹³⁰¹ Терористичке акције усташке организације усмерене против југоинтегралистичких елемената који су подржавали шестојануарски режим – убиство Тонија Шлегела (1929),¹³⁰² подметање бомбе у просторије про-режимске организације Млада Југославија (1931) и покушаји атентата на Карла Ковачевића и Марсела Сркуља (1931)¹³⁰³ изазвали су реакцију бивших чланова ОРЈУНЕ у Загребу. Незадовољство загребачких орјунаша ескалирало је у низу напада на истакнуте прваке распуштених ХСС и ХСП. Међу овим нападима истиче се атентат који су 19. фебруара 1931 г. Бранко Цвегер и Љубомир Белошевић извршили на Милана Шуфалаја познатог албанолога (предходно осуђен на две год. робије због шпијунаже у корист Мађарске¹³⁰⁴) који је био повезан са вођством распуштене ХСП и њој блиским илегалним паравојним формацијама.¹³⁰⁵ Белошевић је био познат као један од најистакнутијих припадника орјунашког Акционог одреда из Загреба кога је Централни одбор ОРЈУНЕ 1924 г. одликовао орденом Зеленог змаја за заслуге у борби “против непријатеља Отаџбине и ОРЈУНЕ.”¹³⁰⁶ Некадашњи орјунаши који нису пришли 6-јануарском режиму улагали су напоре да обнове рад ОРЈУНЕ. У новембру 1929 г. бивше вођство ОРЈУНЕ се састало у Сарајеву и упутило влади Петра Живковића предлог да дозволи обнову рада Организације југословенских националиста.¹³⁰⁷ Пошто овај захтев није наишао на позитивни одговор режима, поједини орјунаши су покушали да оснују нове организације које би под новим именом наставиле политички легат Организације југословенских националиста. Тако су у марту 1930 г. некадашњи челници ОРЈУНЕ Љубо Леонтић и Пашко Фабрис основали у Сплиту Раднички стручни савез југословенских националиста,

¹³⁰¹ Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације- група VII, документ бр. 858

¹³⁰² Архив Југославије, Фонд бр.38 Централни пресбиро, фасцикла бр.408 : Политичка убиства 1929-1940

¹³⁰³ Архив Југославије, Фонд бр.51 Државни тужилац Суда за заштиту државе, кутија бр.51

¹³⁰⁴ Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације- група VII, документ бр.1093

¹³⁰⁵ Архив Југославије, фонд бр.38, фасцикла бр.108

¹³⁰⁶ Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације- група VII, документ бр. 854

¹³⁰⁷ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 19.11.1929)

организацију која би требало да настави рад ОРЈУНЕ.¹³⁰⁸ У фебруару 1931 г. у Загребу је група бивших орјунаша основала политичку организацију под именом Нови Покрет која је програмски стајала на гледиштима идеологије ОРЈУНЕ. На челу организације налазио се инжењер Фрањо Хорват, а подпредседник је Иван Малинар уредник листа *Југословенски Лојд*.¹³⁰⁹ Ова организација успела је да за годину дана рада створи 180 својих подружница у Савској бановини, али није развила ширу активност. Њена најзапаженија акција био је позив свим својим члановима да изађу на парламентарне изборе 1931 г.¹³¹⁰ Почетком 1932 г. чланови Новог покрета радикализују своју политичку акцију. Средином 1932 г. у Загребу тројица бивших орјунаша (сада чланови Новог покрета) Шабан Шахировић, Адем Сарајлија и Воја Карманетовић напали су и претукли истакнутог члана ХСП Милана Будака јер је на суду заступао усташке терористе који су подметали бомбе у возове на југословенско-аустријској граници. Нападаци су убрзо ухапшени и осуђени на по три године робије. Посланик Никола Никић (бивши члан ХСС) поднео је поводом овог случаја интерпелацију министру унутрашњих послова Милану Сршкићу у којој је упозоравао да према његови сазнањима бивши орјунаши окупљени око Новог Покрета планирају ликвидацију 27 истакнутих чланова ХСС и ХСП.¹³¹¹ Крајем 1932 г. група бивших орјунаша из Загреба покреће лист *Победа југословенских националиста* и покушава да обнови рад ОРЈУНЕ под именом Орјуна - национални и социјални покрет али власти одбијају да им одобре статут.¹³¹² Италијански конзулат у Љубљани у августу 1933 г. скреће пажњу италијанским властима на групу из Загреба окупљену око листа *Победа југословенских националиста*.¹³¹³ Током 1932. и почетком 1933 г. у Сплиту две скупине бивших орјунаша покушавају да обнове ОРЈУНУ. Прва група састављена од млађих орјунаша које предводи матурант Целимир Пезељ оснива организацију Југословенска национална омладина ЈУНАО. Ова група издаје лист *Зов са Јадрана* и ужива подршку бившег орјунаша а сада министра шестојануарског режима Будисава-Грге

¹³⁰⁸ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 28.3.1930)

¹³⁰⁹ Хрватски државни архив, Грађанске странке и друштва. група VI, документ бр.361

¹³¹⁰ Архив Југославије, Фонд бр.38 Централни пресбирио фасцикла бр. 629

¹³¹¹ Архив Југославије, Фонд бр.38 Централни пресбирио, фасцикла бр.406 : Политичка убиства (1931-1940)

¹³¹² Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр. 389

¹³¹³ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 3.8.1933)

Анђелиновића. Група старијих орјунаша коју предводи Петар Шегота окупљена око листа *Покрет југословенских националиста* оснива политичку организацију Покрет југословенских националиста који ужива подршку људи који су пре 6. јануара чинили чланство НРС у Далмацији.¹³¹⁴ Ови покрети чији су програми представљали копије идејних концепција ОРЈУНЕ су један другом оспоравали право на монополизацију идеолошког и политичког легата Организације југословенских националиста. У међусобним полемикама које су водили преко својих штампаних гласила назирала се лична нетрпељивост њиховог вођства тј борба за првенство. Почетком 1932 г. у Београду се одржао скуп бивших орјунаша који је председавао Марко Крањец и који је требао да представља први крупнији корак у обнови ОРЈУНЕ. Овај састанак није уродио плодом јер су представници Југословенске Акције и Југословенске националистичке омладине ЈУНАО одбили да своје организације прикључе ОРЈУНИ. Према информацијама италијанског амбасадора у Београду, главни разлог за неуспех овог састанка лежао је у околности да је Крањец у међувремену постао алкохоличар и да је изгубио углед који је уживао међу бившим орјунашима.¹³¹⁵ На ове многобројне покушаје обнове рада ОРЈУНЕ формално је стављена тачка у априлу 1934 г. када се Марко Крањец прогласом обратио бившим саборцима. У овом прогласу Крањец је навео да по његовом мишљењу режим неће дозволити обнову рада ОРЈУНЕ и позива бивше саборце да се као и он прикључе покрету Југословенска акција. Већи део бивших орјунаша следио је упутства изнета у Крањчевом прогласу. Изузетак је чинила мања група окупљена око Целимира Пезеља која је у листу *Зов са Јадрана* наставила да заговара обнову ОРЈУНЕ. У заглављу овог листа налазио се слоган “Хоћемо ОРЈУНУ!” а у чланцима попут *Мисли*¹³¹⁶, *Каква треба да буде нова ОРЈУНА*¹³¹⁷ и *После ђурђевданског плебисцита*¹³¹⁸ захтевана је обнова ОРЈУНЕ и оспоравано је право Југословенске акције да се сматра баштиником политичког легата Организације југословенских националиста. Ова малобројна група није представљала битан чинилац у даљем политичком животу Краљевине Југославије. Према последњим бројевима листа *Зов са Јадрана* Пезељева група је подржала листу Б. Јевтића¹³¹⁹ на петوماјским

¹³¹⁴ Архив Југославије, фонд бр.38, фасцикла бр.12

¹³¹⁵ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 10.8.1936)

¹³¹⁶ Иво Могоровић, *Мисли*, *Зов са Јадрана* год III бр.11, 15. јул 1934

¹³¹⁷ Аноним, *Каква треба да буде нова ОРЈУНА?*, *Зов са Јадрана* год III бр.11, 15. јул 1934

¹³¹⁸ Аноним, *После ђурђевданског плебисцита*, *Зов са Јадрана* год IV бр.1, 26. мај 1935

¹³¹⁹ Аноним, *После ђурђевданског плебисцита*, *Зов са Јадрана* год IV бр.1, 26. мај 1935

парламентарним изборима 1935 г. и надаље у изворима нема података о њеној активности.

III 3. Југословенска акција

На основу доступних историјских извора тешко је прецизно установити време, место и околности настанка покрета Југословенска акција Савремена историографија као и изјаве самих првака покрета помињу као годину настанка организације 1925,¹³²⁰ 1927,¹³²¹ 1929,¹³²² 1930,¹³²³ и 1932.¹³²⁴ годину. Као оснивачи организације помињани су Ђорђе Перић,¹³²⁵ Момир Николић,¹³²⁶ Војислав Ђорђевић¹³²⁷ и многи други. Првих неколико година свог постојања организација је функционисала као затворени круг у коме су његови чланови расправљали о политичким и економским проблемима који су доминирали животом Краљевине СХС.¹³²⁸ Доступни извори упућују на закључак да је нуклеус организације настао 1925 г. окупљен око уредништва листа *Политички гласник* који је почео да излази у Београду исте године.¹³²⁹ Званични власник овог листа био је правник Владислав Стакић,¹³³⁰ функцију уредника вршио је адвокат Момир Николић, а најистакнутији сарадници редакције били су новинар Ђорђе Перић, публициста Милош Милошевић¹³³¹ и професор историје Данило Вуловић.¹³³² Према подацима које износи Драгољуб Јовановић, *Политички гласник* је од свог настанка захваљујући везама Ђорђа Перића¹³³³ уживао финансијску подршку и покровитељство краља Александра и низа политичара који ће постати стубови 6-јануарског режима попут Петра Живковића, Војислава Маринковића и Милана Сршкића.¹³³⁴ У прилог

¹³²⁰ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 199-200

¹³²¹ Аноним, Снажни обновни покрет југословенских националиста, *Југословенска реч* год I бр. 18, 3. децембар 1932

Данило Вуловић, Југословенска акција и њен рад, *Југословенска реч* год I бр.19, 10. децембар 1932

¹³²² Аноним, Величанствени збор Југословенске акције у Јасеновцу, *Југословенска реч* год III бр.67, 28. мај 1934

Југословенска акција: Стенографске белешке са првог ширег састанка делегата Југословенске акције у Загребу, Београд 1932, стр. 5

¹³²³ *Југословенска акција: Стенографске белешке са првог ширег састанка делегата Југословенске акције у Загребу*, Београд 1932, стр.7

¹³²⁴ Бранислав Глигоријевић, Политички покрети и групе са националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом Збору, *Историјски гласник*, бр.4, Београд 1965, стр. 38

¹³²⁵ За више информација о политичком раду Ђ. Перића видети поглавље *Биографске слике*.

¹³²⁶ За више информација о политичком раду М. Николића видети поглавље *Биографске слике*.

¹³²⁷ За више информација о политичком раду В. Ђорђевића видети поглавље *Биографске слике*.

¹³²⁸ *Југословенска акција: Стенографске белешке са првог ширег састанка делегата Југословенске акције у Загребу*, Београд 1932, стр.7-8

¹³²⁹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 199-200

¹³³⁰ За више информација о политичком раду В. Стакића види поглавље *Биографске слике*.

¹³³¹ За више информација о политичком раду М. Милошевића види поглавље *Биографске слике*.

¹³³² За више информација о политичком раду Д. Вуловића види поглавље *Биографске слике*.

¹³³³ Драгољуб Јовановић, *Медаљони I*, Београд 2008, стр. 136-137

¹³³⁴ Драгољуб Јовановић, *Људи, људи...: Медаљони 94 политичких јавних, научних и других савременика*, Београд 2005, стр. 269-270

овим Јовановићевим тврдњама говоре и чланци *Наши националисти*¹³³⁵ и *Један велики национални пример*.¹³³⁶ У првом чланку анонимни аутор је унутар полемике са гласилом СДС истакао да је уредништво *Политичког гласника* блиско Народној радикалној странци и Петру Живковићу (што је доста индикативна изјава будући да Живковић у то време званично није био укључен у политички живот) а у другом чланку, аутор је на чак три стране у изразито афирмативном тону изнео историјат војничке каријере команданта краљевске гарде генерала Живковића. Известан број чланова редакције овог листа се током школовања у Француској упознао са идејама неоројалистичког покрета Француска акција. Владислав Стакић, Момир Николић и Милош Милошевић су према сведочанствима својих савременика били познати као велики поштоваоци политичких идеја Шарла Мораса.¹³³⁷ У бројним чланцима попут *Монархија и република у Француској*,¹³³⁸ *Г. Пол Бурже о монархији*,¹³³⁹ *Основе корпоративне доктрине*¹³⁴⁰ и *Савременост Ла Тур ди Пена*¹³⁴¹ аутори су износили афирмативне ставове о дневнополитичком ангажману покрета Француска акција и идеолошким конструктима његових вођа Шарла Мораса, Жака Бенвила и Ренеа Ла Тур ди Пена. Поред тога у *Политичком гласнику* су у облику фељтона (уз афирмативне коментаре) преношени одломци Морасове *Анкете о монархији*¹³⁴² и *Историје Француске* Жака Бенвила.¹³⁴³ У чланцима попут *Основе корпоративне доктрине*,¹³⁴⁴ *Савремено друштво има да бира: комунизам или социјалну монархију*,¹³⁴⁵ *Савременост Ла Тур ди Пена*¹³⁴⁶ и *Социјални монархизам и револуционарни синдикализам*,¹³⁴⁷ аутори су промовисали економско-политички програм Француске акције (синдикализам и сталешке организације) и залагали се за његову имплементацију у Краљевини Југославији. Група окупљена око *Политичког гласника* је у складу са својим француским узором деловала са конзервативне позиције истичући

¹³³⁵ Аноним, Наши националисти, *Политички гласник* год II бр.35

¹³³⁶ Аноним, Један велики национални пример, *Политички гласник* год III бр.57, 24. јануар 1927

¹³³⁷ Драгољуб Јовановић, *Људи, људи...: Медаљони 94 политичких јавних, научних и других савременика*, Београд 2005, стр. 351-353

¹³³⁸ Аноним, Монархија и република у Француској, *Политички гласник* год I бр.3, 22. март 1925

¹³³⁹ Аноним, Г. Пол Бурже о монархији, *Политички гласник* год I бр.19, 19. јул 1925

¹³⁴⁰ Аноним, Основе корпоративне доктрине, *Политички гласник* год II бр. 35, 8. фебруар 1926

¹³⁴¹ Аноним Савременост Ла Тур ди Пена, *Политички гласник* год II бр. 56, 27. децембар 1926

¹³⁴² Аноним, Наши националисти, *Политички гласник* год I бр. 23-24, 13. септембар 1925

¹³⁴³ Аноним, Тачан значај Француске револуције, *Политички гласник* год I бр.9, 3. мај 1925

¹³⁴⁴ Аноним, Основе корпоративне доктрине, *Политички гласник* год II бр. 35, 8. фебруар 1926

¹³⁴⁵ Аноним, Савремено друштво има да бира: комунизам или социјалну монархију, *Политички гласник* год II бр. 44, 3. јун 1926

¹³⁴⁶ Аноним Савременост Ла Тур ди Пена, *Политички гласник* год II бр. 56, 27. децембар 1926

¹³⁴⁷ Аноним, Социјални монархизам и револуционарни синдикализам, *Политички гласник* год III бр. 69, 24. април 1927

као свој идеолошки кредо монархизам, милитаризам, потребу измирења интереса рада и капитала кроз синдикалне и сталешке организације и скептицизам према систему парламентарне демократије. Занимљиво је напоменути да су аутори у чланцима *Наши националисти*¹³⁴⁸ и *Декларација о распуштању ОРЈУНЕ*¹³⁴⁹ изнели афирмативне ставове о идеолошком програму ОРЈУНЕ истичући њену борбу за идеје монархизма и патриотизма (из чега се може закључити да је група окупљена око *Политичког гласника* такође стајала на позицијама интегралног југословенства) али истовремено критикујући вођство овог покрета због његове подршке систему парламентарне демократије. Улога и утицај групе окупљене око *Политичког гласника* у формирању организационе структуре и идеолошке поставке покрета Југословенска акција очитоваће се у присуству Ђорђа Перића и Данила Вуловића у вођству покрета као и у самом називу нове организације југоинтегралиста у којој се препознаје омаж политичком легату Француске акције.

После распуштања ОРЈУНЕ 1929 г. изван број бивших функционера покрета попут Александра Штулхофера,¹³⁵⁰ Илије Чавлине¹³⁵¹ и Чедомиља Мединија¹³⁵² прилази покрету Југословенска акција дајући трајни печат идеологији покрета у формирању. У наредних неколико година покрету су пришли и други истакнути орјунаши попут Ивана Малинара, Петра Шеготе и Марка Крањеца који су предходно безуспешно покушавали да стварањем сопствених организација обнове рад ОРЈУНЕ. Приступање некадашњих орјунаша покрету ЈА бројчано је оснажило чланство покрета будући да су њихове организације утопљене у организациону структуру ЈА.¹³⁵³ Присуство великог броја бивших орјунаша у ЈА условило је рецепцију значајног дела идејних концепција распуштене ОРЈУНЕ (које су скоро у потпуности потиснуле конзервативне идеолошке конструкте групе окупљене око листа *Политички гласник*). Некадашњи вођа словеначких орјунаша велики челник Марко Крањец позивао је све бивше саборце да приступе Југословенској акцији тврдећи да је њен програм истоветан програму некадашње ОРЈУНЕ.¹³⁵⁴ И други савремени политички активисти интегрално југословенског усмерења који нису били чланови ОРЈУНЕ попут Ратка Парезанина¹³⁵⁵

¹³⁴⁸ Аноним, *Наши националисти*, *Политички гласник* год I бр. 23-24, 13. септембар 1925

¹³⁴⁹ Аноним, *Декларација о распуштању ОРЈУНЕ*, *Политички гласник* год II бр.48, 2. август 1926

¹³⁵⁰ За више информација о политичком раду А. Штулхофера види поглавље *Биографске слике*.

¹³⁵¹ За више информација о политичком раду И. Чавлине види поглавље *Биографске слике*.

¹³⁵² За више информација о политичком раду Ч. Мединија види поглавље *Биографске слике*.

¹³⁵³ Бранислав Глигоријевић, *Организација југословенских националиста (Орјуна)*, *Историја XX века: зборник радова* бр.5, Београд 1963, стр. 390

¹³⁵⁴ Марко Крањец, Инжењер Марко Крањец – јавности, *Борба* (Марибор) год II бр.34, 24. август 1934

¹³⁵⁵ За више информација о политичком раду Р. Парезанина види поглавље *Биографске слике*

изједначавали су идеологију и политички програм Југословенске акције са ОРЈУНОМ.¹³⁵⁶

У првом реду ЈА, је попут ОРЈУНЕ, сматрала себе настављачем политичких идеја предратне Југословенске националистичке омладине. Слично орјунашким гласилима листови ЈА објављивали су чланке попут *Млада Босна*¹³⁵⁷ и *Сарајевски атентат*¹³⁵⁸ у којима се величао рад и борба предратне револуционарне омладине. Виђење деловања Југословенске акције као интегралног наставка деловања предратне Југословенске националистичке омладине наглашено је у чланцима попут *У одбрану Југославије*,¹³⁵⁹ *Југословенска акција и њен рад*,¹³⁶⁰ *Југословенска реч на Божић*,¹³⁶¹ и *Смисао Југословенства*.¹³⁶² Као и идеолози ОРЈУНЕ, аутори програмских чланака у листовима ЈА оцењивали су Први светски рат и стварање југословенске државе као “политичко-национални и социјално-економски“ револуционарни чин изведен снагама предратне Југословенске националистичке омладине.¹³⁶³ Попут ОРЈУНЕ идеолози ЈА су сматрали да је “југословенство категорички императив историје Словенског Југа“¹³⁶⁴ а државно инародно јединство “чињенице и аксиоми политике ове државе.“¹³⁶⁵ Попут идеолога из ОРЈУНЕ вођство ЈА је као зачетнике интегрално југословенске мисли означавало историјске великане српског и хрватског народа Светог Саву, бискупа Штросмајера, Петра Зринског, Петра Петровића Његоша и Јована Цвијића.¹³⁶⁶ Као и Грисогоно и Малин и идеолози ЈА су сматрали да бугарски народ представља једно од племена јединственог југословенског народа без чијег укључивања у југословенску државу концепт интегралног југословенства неће бити комплетан.¹³⁶⁷ Попут својих предходника из ОРЈУНЕ идеолози ЈА су бранили историјске конструкције на којима је почивала теорија интегралног југословенства као “апсолутну историјску и научну истину“ која услед непросвећености и лоше државне политике још увек није продрла у шире народне масе чијом политичком свешћу још

¹³⁵⁶ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 44

¹³⁵⁷ Аноним, *Млада Босна*, *Југословенска реч* год I бр.15, 12. новембар 1932

¹³⁵⁸ Аноним, *Сарајевски атентат*, *Југословенска реч* год II бр. 46/47, 1. јул 1933

¹³⁵⁹ Аноним, *У одбрану Југославије*, *Југословенска реч* год I бр.1, 6. август 1932

¹³⁶⁰ Аноним, *Југословенска акција и њен рад*, *Југословенска реч* год I бр.19, 10. децембар 1932

¹³⁶¹ Аноним, *Југословенска реч на Божић*, *Југословенска реч* год I бр. 21/22, 23. децембар 1932

¹³⁶² Велибор Јонић, *Смисао Југословенства*, *Југословенска реч* год II бр.23, 7. јануар 1933

¹³⁶³ Аноним, 15. септембар 1918, *Југословенска реч* год I бр.6, 10. септембар 1932

¹³⁶⁴ Лука Костренчић, *О југословенству и Југославији*, *Југословенска реч* год II бр. 52/53, 23. септембар 1933

¹³⁶⁵ Лука Костренчић, *Наша реч о југословенству и Југославији*, *Југословенска реч* год I бр.1, 6. август 1932

¹³⁶⁶ Анте Дефранчески, *Југословенски одгој омладине*, *Југословенска реч* год I бр.3, 20. август 1932

¹³⁶⁷ Аноним, *Бугарска и словенски југ*, *Југословенска реч* год I бр.3, 20. август 1932

увек доминирају “племенске заблуде.”¹³⁶⁸ Из свега изложеног може се закључити да ЈА је дословно усвојила орјунашку теорију интегралног југословенства. Ова теорија која је пре 6. јануара 1929 г. имала карактер идеје политичке авангарде сада је била канонизована од стране режима као аксиом државне политике. Занимљиво је напоменути да је ова нова (званична) позиција са које су деловале снаге југословенског интегрализма охрабрила појединце из редова ЈА да са више рационалне критике и искрености говоре о теорији интегралног југословенства тј. постојању јединственог југословенског народа. Тако Владимир Велмар Јанковић у чланку *Духовна криза садашњости*¹³⁶⁹ наводи да су Југословени “будући народ“ тј. народ у настајању који још увек нема традицију (неопходну компоненту у довршењу процеса унификације) на коју би се ослонио. Сличне оцене могу се запазити и у чланцима попут *О основама нашег национализма*¹³⁷⁰ и *Југословенска нација и југословенски аграризам*.¹³⁷¹ Пример овог рационалистичког приступа највише долази до изражаја у чланку Антуна Милинковића *Стварање југословенског митоса*.¹³⁷² Рекапитулирајући резултате промоције идеје интегралног југословенства на петогодишњицу увођења монархидиктатуре аутор даје један критички осврт и предлаже нове путеве. Према мишљењу аутора, и ако је постојање јединственог југословенског народа непобитна чињеница, стварањем југословенске државе 1918 г. остварено је само политичко али не и духовно јединство. Првих десет година постојања заједничке државе услед деструктивне партијске борбе ништа није урађено по питању постизања духовног јединства, чак је и само политичко јединство доведено у питање. Од 1929 г. и ако је постојала добра воља државног врха мало је урађено на стварању јединственог моралног и културног обрасца југословенског народа. Да би се то променило, аутор предлаже да се у процесу стварања духовног јединства морају употребити ирационални елементи мистика и митологија. Наводећи као пример Косовски мит који је одржао српски народ током вековног ропства и пружио интелектуални подстицај за његову политичку и културну еманципацију током 19. века, аутор позива на стварање југословенског националног мита који ће својом снагом убрзати историјски процес

¹³⁶⁸ Стојан, Јеремић, Народно и државно јединство, *Југословенска реч* год I бр.18, 3. децембар 1932

¹³⁶⁹ Владимир Велмар Јанковић, Духовна криза садашњости, *Југословенска реч* год I бр. 20, 17. децембар 1932

¹³⁷⁰ Предраг Митриновић, О основама нашег национализма, *Југословенска реч* год I бр.6, 10. септембар 1932

¹³⁷¹ Аноним, Југословенска нација и југословенски аграризам, *Југословенска реч* год I бр. 9, 1. октобар 1932

¹³⁷² Антун Милинковић, Стварање југословенског митоса, *Југословенска реч* год III бр.60, 5. фебруар 1934

синтезе јединственог југословенског народа. Да би се овај мит изградио аутор позива стручну јавност на заузимање новог става према историји југословенских племена апелујући да се у проучавању историје нагласак стави на унитаристичке моменте а да се негативни примери међусобних сукоба ставе у други план. Аутор хвали научни рад Виктора Новака и Владимира Ћоровића чија су дела писана у духу овог апела поставила темеље за стварање југословенског националног мита. Аутор је наглашавао да се у стварању овог мита не треба слепо држати истине и историјских чињеница већ да се треба фокусирати на симболе који ће покренути масе у правцу југословенске синтезе. Као један од пожељних симбола југословенског националног мита аутор предлаже предратну Југословенску националистичку омладину (ЈНО). Идеализам, пожртвованост и страдање чланова ЈНО у предратном и ратном периоду треба искористити у циљу стварања култа хероја чије достигнућа и вредности треба презентовати као позитивни модел савременом југословенском друштву. Тек са стварањем југословенског националног мита југословенска идеја ће изаћи из уског оквира идејног конструкта интелигенције и постати осећање ширих слојева становништва Краљевине Југославије.

Преузимајући теорију интегралног југословенства од ОРЈУНЕ, Југословенска акција је преузела и њене експанзионистичке циљеве и у складу са тим у својим спољнополитичким концепцијама истицала за главни циљ стварање тзв Велике Југославије у чији састав треба укључити Трст, Истру, Горицу, Корушку, Барању, Егејску Македонију и Бугарску. Ови спољнополитички циљеви идеолога ЈА најексплицитније су изнесени у чланцима попут *Југословенска земља*,¹³⁷³ *Збор Југословенске акције*,¹³⁷⁴ *Из говора Дамјана Ковачевића*¹³⁷⁵ и *Браћо и другови сељаци и радници - Грађани*.¹³⁷⁶ По угледу на ОРЈУНУ и ЈА је заговарала употребу физичке силе свог чланства као метод у политичкој борби. У фебруару 1934 г. анонимни аутор чланка *Акционе чете Југословенске акције*¹³⁷⁷ обавестио је чланство покрета да у новој фази свог рада ЈА оснива Акционе чете тј. партијску милицију која ће баштинити политички легат активиста предратне Југословенске националистичке омладине. Аутор је истицао да се ЈА одлучила на овај корак јер је суочена са противницима који су снажни, бескрупулозни и не бирају средства у политичкој борби. Према плановима

¹³⁷³ Аноним, *Југословенска земља*, *Југословенска реч* год I бр. 21/22, 23. децембар 1932

¹³⁷⁴ Аноним, *Збор Југословенске акције*, *Југословенска реч* год II бр. 27, 4. фебруар 1933

¹³⁷⁵ Дамјан Ковачевић, *Из говора Дамјана Ковачевића*, *Југословенска реч* год II бр. 36/37, 16. април 1933

¹³⁷⁶ Аноним, *Браћо и другови сељаци и радници Грађани*, *Земља* год I бр. 2, 13. април 1935

¹³⁷⁷ Аноним, *Акционе чете Југословенске акције*, *Југословенска реч* год III бр. 61, 18. фебруар 1934

Директоријума, сваки месни одбор је требао да формира по једну Акциону чету (у оптицају је био и назив Дисциплинске чете) од минимум 10 бораца у униформама који би се регрутовали из редова малађих чланова покрета. Месне Акционе чете предводили би функционери са титулом четовође којима би командовало Врховно четништво организовано при Централном одбору Југословенске акције.¹³⁷⁸ И поред агресивне реторике коју је вођство ЈА користило у својим јавним наступима и полемикама са политичким неистомишљеницима и заговарања експанзионизма у спољној политици у изворима није забележен ни један насилни иступ чланства ЈА. Једини јавни наступ Акционих чета забележен је приликом збора ЈА у славонском селу Ђурђеновац 18. марта 1934 г. После запаљивих говора првака покрета Вјекослава Мачека и Мирка Кучековића, у којима су се говорници заклињали на “верност до смрти“ југословенској идеји и у претећем тону најављивали да ће омладина и народ окупљени у ЈА “смрвити сваког ко им се супротстави“, група омладинаца је отпевала химну Акционих чета ЈА “Војска смене“¹³⁷⁹ и протестно промарширала испред локалне фабрике папира.¹³⁸⁰ Месец дана касније на збору ЈА у Јасеновцу 20. маја 1934 промовисана је и застава покрета коју су израдили припадници омладинске организације из Загреба. Застава покрета представљала је државну тробојку у чијој се средини налазио Крст ускрснућа / Косовски крст тј. крст у плавој боји са оцилима насваком крају.

Слика бр.6; Значка покрета Југословенска акција на којој је приказан Крст ускрснућа (Приватна колекција)

¹³⁷⁸ Бранислав Глигоријевић, Политички покрети и групе са националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом Збору, *Историјски гласник*, бр.4, Београд 1965, стр. 58

¹³⁷⁹ Занимљиво је напоменути да је корачница “Војска смене“ касније прихваћена као незванчна химна омладине ЈНП Збор у који се утопила ЈА. Током Другог светског рата ова корачница је постала химна Српског добровољачког корпуса војне формације владе Народног спаса генерала Милана Недића.

¹³⁸⁰ Аноним, На путу ка победи, *Југословенска реч* год III бр.64, 1. април 1934

Поред појаве заставе покрета полицијски агенти који су по службеној дужности надзирали митинг у свом извештају су поменули да је чланство покрета поздрављало говорнике дизањем десне руке у ваздух и повиком “Здраво“, поздравом који је умногоме асоцирао на тзв. римски поздрав италијанских фашиста.¹³⁸¹ Стварање партијске милиције, увођење корачница, покрета и поздрава умногоме упућује на закључак да се вођство ЈА припремало за инструментализовану употребу терора у обрачуна са политичким противницима.

У идеолошким поставкама ЈА приметне су и антиклерикални ставови карактеристични за идеологију некадашње ОРЈУНЕ. Антиклерикални ставови идеолога ЈА најексплицитније су изнесени у чланцима попут *Рецимо коју и католичком тједнику*,¹³⁸² *Опасна активност политике језуита*,¹³⁸³ *Хришћанство црних кошуља*,¹³⁸⁴ *Католичка црква и Јужни словени у Јулијској крајини*,¹³⁸⁵ *Кратки осврт на Југословенску акцију и женско питање*¹³⁸⁶ и *Црква и народне мањине у Италији*.¹³⁸⁷ Аналогно антиклерикалистичким концепцијама ОРЈУНЕ вођство ЈА перцепирило је Римокатоличку цркву (РКЦ) као негативни фактор у процесу унификације југословенског народа, заступника застарелих друштвених форми (феудализам), инспиратора хрватског сепаратизма и оруђе у рукама фашистичке Италије.

Слика бр.7; лист “Југословенска реч“ год I бр. 32 (Национална књижница Загреб)

¹³⁸¹ Хрватски државни архив, Грађанске странке и друштва, Група VI, документ бр, 3970 (извештај даруварског жандармеријског вода о збору ЈА у Јасеновцу 20.5. 1934)

¹³⁸² Аноним, Рецимо коју католичком тједнику, *Југословенска реч* год II бр. 23, 7. јануар 1933

¹³⁸³ Аноним, Опасна активност политике језуита, *Југословенска реч* год II бр. 26, 28. јануар 1933

¹³⁸⁴ Аноним, Хришћанство црних кошуља, *Југословенска реч* год II бр. 32, 11. март 1933

¹³⁸⁵ Аноним, Католичка црква и Јужни Словени у Јулијској крајини, *Југословенска реч* год II бр. 33, 18. март 1933

¹³⁸⁶ Ида Руњанин, Кратки осврт на Југословенску акцију и женско питање, *Југословенска реч* год II бр. 35, 1. април 1933

¹³⁸⁷ Аноним, Црква и народне мањине у Италији, *Југословенска реч* год II бр. 48/49, 16. јул 1933

Негативан став вођства ЈА према РКЦ сумиран је у брошури Милана Банића^{iv} *Црна интернационала према Хрватству и Југословенству*¹³⁸⁸ у којој је аутор узевши као повод одржавање Еухаристичког конгреса у Загребу 1930 г. изнео низ запажања о негативној улози РКЦ у процесу унификације југословенских племена од десетог века до савременог доба. Занимљиво је напоменути да је Банић, који се декларисао као верник РКЦ, оптуживао организаторе Еухаристичког конгреса, да путем ове манифестације екуменистичког карактера, наступају као експоненти интереса фашистичке Италије и аустријског Хајмвера у процесу разбијања јединства југословенског народа кроз распиривање верског сукоба између католика и православних.¹³⁸⁹ Слично заговорницима антиклерикализма из редова ОРЈУНЕ и идеолози ЈА настојали су да идеју интегралног југословенства сакрализују и наметну као неку врсту супститута за традиционалне религије. Ова тенденција нарочито долази до изражаја у речима Владимира Велмар Јанковића¹³⁹⁰ који је обраћајући се присутнима на скупу ЈА у Загребу изјавио: “Ја идем чак тако далеко да потенцирам израз наше заједнице називом секте, јер се без оног што обележава секту... а то је идеализам и дубока вера не може замислити успешно вођење нашег посла...Наше југословенство то је вера а не само програм и тактика.”¹³⁹¹ Једина тачка у којој су се разилазиле антиклерикалистичке концепције ОРЈУНЕ и ЈА акције јесте та што се у гласилима потоње не могу пронаћи текстови у којима се критикује рад СПЦ и њеног свештенства. Баштинећи велики део идеолошких концепција ОРЈУНЕ Југословенска акција је ослањајући се на сопствене интелектуалне снаге и под утицајем појединих покрета европског фашизма и атмосфере велике економске кризе створила нове идејне конструкте попут сељачке државе и концепта новог човека.

¹³⁸⁸ Милан Банић, *Црна интернационала према хрватству и југословенству: Поводом еухаристијског конгреса*, Београд 1930

¹³⁸⁹ Милан Банић, *Црна интернационала према хрватству и југословенству: Поводом еухаристијског конгреса*, Београд 1930, стр. 15-16, 34

¹³⁹⁰ За више информација о политичком раду В. Велмар Јанковића види поглавље *Биографске слике*

¹³⁹¹ *Југословенска акција: Стенографске белешке са првог ширег састанка делегата Југословенске акције у Загребу*, Београд 1932, стр.22,26

III 3. 1. Сељаштво у идеологији европских фашистичких покрета

Аграрна политика, улога и значај сељаштва у визији новог друштва представљали су сегмент присутан у свим идеологијама европских фашистичких покрета. Способност да се за своју политику придобије аграрно становништво представљао је неопходни елемент за успех (скоро свих) фашистичких покрета. Случај италијанског фашизма, националсоцијализма, румунске Гвоздене гарде и мађарских¹³⁹² Стреластих крстова¹³⁹³ - најмасовнијих и најбоље организованих фашистичких покрета речито говоре о важности које је аграрно становништво имало. У придобијању аграрног становништва за своје политичке циљеве идеолози европског фашизма користили су дијаметрално различите приступе. Свој успех у политичком животу Италије, фашисти су догодили преваходно успешној контрапропаганди (и употреби терора) међу аграрним становништвом које је представљало главнину чланства италијанске социјалистичке партије.¹³⁹⁴ Насупрот социјалистичких максималиста који су заговарали увођење болшевичког модела са насилном прерасподелом земљишта, колективизацијом земљишног поседа и рестриктивним мерама (бојкот и терор) према земљопоседницима и аграрном радништву који су одбијали да прате партијске директиве,¹³⁹⁵ фашисти су наступили као заштитници приватне својине и слободе рада и располагања приватном имовином.¹³⁹⁶ На позив земљопоседника одреди фашистичке милиције су у кампањи која је трајала од краја 1920 до средине 1921 г. уништили преко

¹³⁹² Многобројне национал социјалистичке партије настале у Мађарској почетком 30-тих година (Скитски крстови Золтана Борзоменија, Мађарска национал-социјалистичка партија радника и земљорадника Золтана Меска, Мађарска национал-социјалистичка народна партија Сандора Фестетија Национал-социјалистичка партија Фидела Палафија и Мађарска национал-социјалистичка партија Иштвана Балого) обраћале су се (по узору на NSDAP) првенствено руралној популацији. Будући да је Хортијев режим заступао интересе земљопоседничке аристократије мађарски национал социјалисти наишли су, услед разорног утицаја светске економске кризе на мађарску привреду, на широк одзив у редовима малопоседника и сељака беземљаша. (Види - М. Lacko, *Arrow-Cross Men :National Socialists 1935-1944*, Budapest 1969, str. 10-11)

¹³⁹³ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 207-208

¹³⁹⁴ *Fascism* (edit. by R. Griffin), Oxford 1995, str. 41-43

¹³⁹⁵ Социјалистички максималисти су под претњом бојкота и терора приморавали земљопоседнике да сезонским радницима – члановима социјалистичког синдиката исплаћују зараде током целе године. Истовремено партијски активисти су вршили терор над аграрним радништвом које је одбијало да се учлани у социјалистички синдикат или је било спремно да се запосли код земљопоседника који је под бојкотом. (Види – Robert O. Paxton, *The Anatomy of Fascism*, New York 2004, str. 60)

¹³⁹⁶ Спремност фашистичког покрета да стане у заштиту ситних земљопоседника и њихове приватне својине представља последицу утицаја учења Жоржа Сорела на формирање основних политичких ставова Бенита Мусолинија. Сорел је сматрао ситне земљопоседнике и њихове породичне задруге за изузетно важну друштвену групу унутар које је култ рада, солидарност и брига за опште добро развијена до највише инстанце и која као такве треба да представља модел по коме ће се формирати социјалистичко друштво. (Види - A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 89-90)

500 зграда у којима су се налазила средишта социјалистичких земљорадничких синдиката, задруга, комра и кооператива. У овој кампањи страдало је неколико стотина локалних социјалистичких функционера, њихове организације су распуштене а чланство застрашено. Наместо распуштених социјалистичких аграрних организација фашисти су инсталирали своје земљорадничке синдикате преузимајући на тај начин монопол у контроли аграрне радне снаге. На тај начин фашисти су придобили подршку латифундиста, средњих и ситних земљопоседника.¹³⁹⁷ По преузимању власти фашистички режим је у свом пропагандном деловању величао важност села као чувара италијанске традиције и културе и сеоског живота као гаранта очувања биолошкоог здравља нације.¹³⁹⁸ Бројна (и социјалистичкој пропаганди пријемчива) категорија сељака-беземљаша придобијена је за фашистички покрет стављањем у изглед стицања сопственог земљишног поседа у колонијама и територијама које ће фашистички режим у оквиру својих експанзионистичких планова прикључити Италији. Као контра-пример могу се навести мађарски Стреласте крстови који су у придобијању подршке аграрног становништва засупали револуционарне захтеве за аграрном реформом. Налазећи се у оштрој конфронтацији са Хортијевим режимом који се ослањао превасходно на земљопоседничку аристократију, идеолози Стреластих крстова наступали су као заштитници интереса сељака- беземљаша који су били слабо плаћена радна снага на поседима латифундиста.¹³⁹⁹

Без обзира на разноликост приступа аграрном проблему заједнички садржатељ у идеологијама свих европских фашистичких покрета била је идеализована перцепција села и улоге сеоског становништва у животу нације. Колико је овај сегмент идеологије био значајан најбоље сведочи пример Мозлијеве Британске уније фашиста која се залагала за реаграризацију високоиндустријализоване британске економије. Сматрајући да је сеоски начин живота главно упориште традиционалних британских друштвених вредности Мозли је сматрао да се овај начин живота – тј. британско село нашло на мети крупног капитала и међународног јеврејства. У настојању да униште традицију британског народа, разбију његову националну кохезију и учине његову економију зависном од утицаја међународног капитала, ове силе су преко корумпиране политичке елите ликвидирале аграрну производњу на британским острвима. Директне последице ове завере биле су губитак традиционалних друштвених вредности, нагли

¹³⁹⁷ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Itally: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str.127,133-134, 148,150,

¹³⁹⁸ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Itally: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 245, 268-269

¹³⁹⁹

развој британских градова, бројно јачање радничке класе и успон лабуриста као и безбедносно рањива позиција британских острва – тј. метрополе Царства која је постала зависна од увоза хране из колонија и иностранства. Да би Британија повратила своје традиционалне друштвене и политичке вредности, спречила даљу бољшевизацију друштва и повратила спољнополитичку безбедност, према Мозлију, неопходно је ревитализовати британско село и острвску аграрну производњу до нивоа да се метропола учини самодовољном по питању снабдевања животним намирницама. Да би се овај циљ остварио потребно је извршити унутрашњу аграрну колонизацију којом би се велики део градског пролетеријата вратио селу тј. аграрној производњи.¹⁴⁰⁰ Анахрони и утопистички планови Британске уније фашиста о реаграризацији, деурбанизацији и деиндустријализацији високоразвијене британске привреде речито говоре о степену важности који је овај покрет придавао улози села и сељаштва у политичком животу Велике Британије.

¹⁴⁰⁰ Oswald Mosley, *Fascism: 100 Questions Asked and Answered*, London 2006, str. 19-24

III 3. 1. a) *Селаштво у идеологији NSDAP*

Аграрна политика и селаштво представљали су једно од централних и најконтраверзнијих сегмената идеолошког конструкта национал-социјализма. Настао у Минхену, са мањим бројем присталица у још неколико баварских урбаних центара, национал социјалистички покрет се у првим годинама свог постојања мало бавио питањима села и сеоског становништва. Пропаганда покрета обрађала се превасходно урбаном радништву са циљем да овај бројни сталеж одвоји од левичарских партија и приведе га политичким ставовима национал социјализма.¹⁴⁰¹ Први партијски програм NSDAP из 1919 г. бавио се сеоским становништвом само у домену захтева за спровођењем ограничене аграрне реформе.¹⁴⁰² Насупрот практичном деловању партијске пропаганде током прве половине двадесетих година главни идеолози национал социјализма Адолф Хитлер и Алфред Роземберг су у својим теоретским разматрањима посветили велику пажњу сеоском становништву и његовој улози у нацистичкој визији савршеног друштва. У уводним поглављима свог мемоарско-теоријског дела *Мајн Кампф* Адолф Хитлер је посветио велики простор негативном утиску који је на њега оставио Беч, престоница Хабзбуршке монархије. Током свог вишегодишњег боравка у овом граду где је неуспешно покушавао да упише ликовну академију будући вођа NSDAP издржавао се као неквалификовани физички радник проводећи време по радничким свратиштима и локалима.¹⁴⁰³ Проучавајући из прве руке тешке материјалне и животне прилике бечког радништва, Хитлер је развио специфично гледиште о граду као чворишту у коме настају и преплићу се сви проблеми који муче немачку нацију. Према Хитлеровим запажањима негативни утицај града имао је своје како биолошко-расне тако и политичке последице које су угрожавале опстанак Аријевске расе. Негативне последице градског живота са биолошко-расног аспекта биле су масовна економска миграција немачког селаштва у градове где је његова егзистенција била угрожена услед ниских зарада и нехигијенских услова живота. Захваљујући похлепи индустријалаца (који су, како Хитлер наводи, великим делом били јеврејског порекла) немачко селаштво је било осуђено на живот у беди радничких насеља која су постајала стецишта болести, алкохолизма и проституције. Тешке материјалне прилике, алкохолизам и неморал доводили су до

¹⁴⁰¹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 160

¹⁴⁰² Јан Кершо, *Хитлер 1989-1936: Хибрис*, Београд 2003, стр. 195

¹⁴⁰³ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 17-20

распада породица и пораста криминалитета и других девијантних облика понашања.¹⁴⁰⁴ Поред тога изгледи на запослење у индустрији привлачили су у градове и не-немачко становништво тако да се отварао опасност од расног мешања и стварања ситуације коју је Хитлер описивао као расни хаос.¹⁴⁰⁵ Услед деструктивних ефеката градског живота криминала, полних болести и расног мешања немачко сељаштво које се доселило у градове је губило своје расне карактеристике и изумирало смањујући биолошку основу Аријевске расе-нације.¹⁴⁰⁶ Са политичког аспекта тешка материјална ситуација немачког радништва отварао је простор за пропагандни рад и политички успон комунистичких и социјалистичких партија које су услед своје интернационалистичке идеологије негирале постојање Аријевске расе-нације.¹⁴⁰⁷ Насупрот градском становништву које је биолошки-расно деградирало и постало плен комунистичких и социјалистичких партија Хитлер је идеализовао сељаке - ситне и средње земљопоседнике који представљају темељ немачке државе и последње упориште Аријевске расе.¹⁴⁰⁸ Образлажући овај свој став вођа NSDAP је полазио од врло смелог тумачења значаја колонизационе политике немачких владара у раном средњем веку. Према његовом тумачењу немачка колонизација Остмарка (Аустрије), Пруске-Бранденбурга и простора источно од Елбе обезбедили су егзистенцијални минимум за опстанак немачког народа тј. Аријевске расе.¹⁴⁰⁹ Кључ успешности ове колонизације представљало је насељавање немачких сељака који су својим вредним радом и чувањем националне културе присвојили ове области за немачку државу. Захваљујући овим колонистима територија Немачке је добила стратегијску дубину која је омогућила опстанак немачког народа као битног политичког фактора у Европи.¹⁴¹⁰ Поред тога што су Немачкој обезбедили углед респектабилне силе у Европи, сељаци-колонисти су према Хитлеру вршили још важнији задатак - обезбеђивали су исхрану целе нације тј. омогућавали су немачким владарима привредно- економску независност без које је немогуће водити самосталну политику. Према Хитлеровој процени немачки државници из 19 века нису довољно ценили улогу и значај сељаштва. Под утицајем јеврејског капитала немачки државници из 19 в. базирали су националну

¹⁴⁰⁴ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 20-23

¹⁴⁰⁵ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 87

¹⁴⁰⁶ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 21

¹⁴⁰⁷ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 29-31

¹⁴⁰⁸ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр.96

David Schonenbaum, *Hitler's Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany 1933-1939*, New York 1980, str. 154

¹⁴⁰⁹ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 413

¹⁴¹⁰ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 97, 254-255

привреду на индустрији и трговини које су увукле Немачку у прекоморску колонијалну експанзију и конфликте са осталим европским државама.¹⁴¹¹ Развој индустрије довео је до раста урбаних центара, слабљења биолошко–расне основе народа и појаве социјалног конфликта унутар немачког националног корпуса.¹⁴¹² Насупрот градовима у којима је владала беда и класни сукоби Хитлер је истицао немачко село као извор социјалне стабилности која је почивала на његовој оцени да не постоје разлике у квалитету живота људи који су укључени у аграрну производњу на нивоу ситног и средњег сеоског поседа.¹⁴¹³ Појачана индустријализација и развој капиталистичког економског система учинио је и сељачке поседе предметом трговинске размене, тако да је и овај, према Хитлеру последњи бастион социјалне стабилности у Немачкој доведен у питање. Немаран однос немачких државника према сељаштву, његовој економској улози и политичком значају био је према Хитлеровој оцени један од битнијих узрока пораза Немачке у Првом Светском рату. Недостатак животних намирница и социјална превирања у немачким градовима довели су до привредног и политичког слома царске Немачке оличеног у револуцији у новембру 1918 г.¹⁴¹⁴ Насупрот политици заснованој на индустријализацији, економској експанзији, трговини и прекоморским колонијама, Хитлер је у *Мајн Кампф* предлагао радикалну преоријентацију немачке унутрашње и спољне политике. Истичући значај сељачког сталежа као фундамента расе и државе Хитлер је у својој визији будуће државне организације све аспекте спољне и унутрашње политике подредио његовом биолошком, економском и културном развоју. Према Хитлеру за незавидан материјални и друштвени положај сељаштва у Немачкој били су одговорни страни (првенствено јеврејски) утицаји и од стране њих инструментализована немачка интелигенција која се презриво односила према сељачком сталежу и свим слојевима који живе од мануелног рада.¹⁴¹⁵ Насупрот томе, Хитлер је предвиђао темељиту реформу друштвених вредности кроз образовање које ће створити култ мануелног рада и омогућити сеоској омладини да стекне неопходна знања за успешније обављање своје делатности и активније учешће у политичком животу.¹⁴¹⁶ “Политика тла будућности,” како је Хитлер именовao своју визију, подразумевала је у првом реду

¹⁴¹¹ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 97

¹⁴¹² Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 157

¹⁴¹³ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 210

¹⁴¹⁴ Јан Кершо, *Хитлер 1889-1936: Хибрис*, Београд 2003, стр. 142-143

¹⁴¹⁵ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 281-282

¹⁴¹⁶ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 279

освајање пространих територија у Источноевропској равници (на рачун СССР).¹⁴¹⁷ Освојене територије потребно је населити колонистима - земљорадницима који би на пространим имањима имали отворене могућности за материјални напредак и стварање бројнијих породица. Кандидати за колонисте морали би добити одобрење од стране комисија које би проверавале њихову расну чистоту и здравствено стање са циљем да колониистичка насеља постану бастиони и расадици биолошки-расно најсупериорнијег дела немачког народа.¹⁴¹⁸ Ови сељаци-колонисти и њихово потомство омогућили би по обрасцу германске колонизације Истока у средњем веку трајно припајање ових територија Немачкој и обезбедили држави неисцрпан извор људског материјала за ратне напоре и развој привреде.¹⁴¹⁹ Закључујући своја разматрања о важности и будућој улози земљорадничког сталежа у Немачкој, Хитлер у форми апела поручује: “Никад не сматрајте Рајх осигураним ако вековима сваком потомку нашег народа не може да да сопствени комад земље! Не заборавите никада, да је најсветије право на овом свету право на земљу коју човек сам жели да обрађује, а да је најсветија жртва крв, коју човек пролива за ову земљу.”¹⁴²⁰

Хитлерове ставове о пресудној улози сељаштва у развоју, опстанку и будућности немачке државе додатно је развио Алфред Роземберг у *Миту двадесетог века* уклапајући их у сопствене историјске конструкције о прошлости имагинарне Аријевске нације-расе. Роземберг је у својим разматрањима полазио од тврдње да су Аријевци у одређеној мистичној сфери дубоко повезани са природом и својом животном околином.¹⁴²¹ Као јединке блиско повезане са природом Аријевци поштују њене законитости и добро се сналазе у земљорадњи која је уз ратничку вештину њихово основно занимање. Као такви где год би се населили Аријевци су мукотрпним радом и напредном технологијом (изградњом иригационе мреже исл) унапређивали животну средину претварајући пустиње у земљиште погодно за пољопривредне делатности пружајући тиме материјалну базу за настанак и развој цивилизације.¹⁴²² Представљајући историју античких цивилизација Грчке и Рима као интегрални део аријевске историје Роземберг је наглашавао да је економско-социјалну основу ових цивилизација чинио сељак земљопоседник. Овим друштвима доминирали су сељаци ратници који су као хоплити и легионари бринули о безбедности државе и учествовали

¹⁴¹⁷ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 157-158

¹⁴¹⁸ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 264-265

¹⁴¹⁹ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 254-255,

¹⁴²⁰ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 425

¹⁴²¹ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 192

¹⁴²² Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 310

у креирању државне политике кроз учешће у различитим управним телима.¹⁴²³ Насупрот прогресивним, стабилним, патријархалним друштвима Грчке и Рима којима су управљали трезвени земљорадници-ратници, Роземберг је у црним бојама осликао друштва Етрурије и Картагине урбаних трговачких империја тог времена којима су владали култ трговине, профита и неморала.¹⁴²⁴ Велики сукоб између Рима и Картагине Роземберг је сликао као сукоб два типа човека Римљанина (Аријевца)- сељака земљопоседника и Семита (Феничанина) - трговца номада. Мотив овог сукоба Роземберг је видео у деструктивном пориву номада да зарад привремене користи (пљачке) уништава достигнућа седелачке цивилизације. Овај сукоб принципа конструктивне нордијске форме и деструктивних порива семитских номада Роземберг је видео као основни процес историје који је у модерном времену оличава болшевички режим и његово семитско вођство са својим антицивилизацијским методама и анти-европским вредностима.¹⁴²⁵ Према Розембергу пад грчке и римске цивилизације био је, између осталог, условљен успоном трговачке класе семитског порекла која се инфилтрирала међу Аријевце и донела им стран дух профита и спекулације.¹⁴²⁶ Као последњег заговорника аријевског духа Роземберг је означио Марка Порција Катона Млађег реакционарног римског политичара и филозофа који је заступао идеале аграрног патријархалног друштва из периода ране римске републике.¹⁴²⁷ Узлете римске државе у периоду владавине способних императора и војсковођа попут Марка Аурелија, Константина Великог, Стилихона и Одоакара, Роземберг је тумачио као резултат насељавања германских федерата сељака-ратника на опустеле подручије царства који су својом ратничком вештином и вредним радом успевали да привремено одложе коначну пропаст римске државе.¹⁴²⁸ Роземберг је поздрављао еманципацију сељака коју је извршио Бизмарк, али је скретао пажњу на то да је овај потез омогућио неконтролисану миграцију сеоског становништва ка урбаним центрима. Понављајући Хитлерове оцене о граду као извору расног мешања, беде, девијантног понашања и главном упоришту марксизма и социјализма Роземберг предлаже радикалне мере које би довеле до престанка неконтролисаног насељавања сеоског становништва у градове.¹⁴²⁹ Према Роземберговим предлозима неопходно је

¹⁴²³ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 47,49

¹⁴²⁴ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 54-55

¹⁴²⁵ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 91

¹⁴²⁶ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 47

¹⁴²⁷ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 49

¹⁴²⁸ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 67-68

¹⁴²⁹ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 216,373

ограничити слободу кретања сеоског становништва тј. увести посебне дозволе за насељавање сељака у градовима.¹⁴³⁰ Поред тога потребно је децентрализовати индустријску производњу и на тај начин стимулисати настанак мањих урбаних центара чији број становника не би прелазео више од пола милиона људи.¹⁴³¹ Градови овог формата, без маса сиромашног и незапосленог радништва не би били погодни за успешну марксистичку пропаганду и постали би жаришта немачког националног културног препорода. Само ограничавањем раста урбаних центара немачки народ се може ослободити семитског култа трговине - диктатуре тржишта и вратити се исконским вредностима Аријеваца сељака-ратника који ће чинити аристократију будућег Рајха.¹⁴³² Слично Хитлеру Роземберг је сматрао да је основни предуслов за опстанак немачког народа освајање животног простора тј територија на коме би били насељени сељаци који су се услед недостатка обрадиве земље до сада селили у градове или изван граница Немачке. Као и вођа NSDAP Роземберг је отворено поручивао да овај задатак може бити извршен само уз помоћ рата, али за разлику од Хитлера који је отворено заговарао освајачки рат против СССР Роземберг није експлицитно наводио на рачун које државе би била обезбеђена земља за немачке колонисте.

Почетком 1927 г. долази до радикалне преоријентације у дотадашњем правцу пропагандног деловања NSDAP. Наиме, током прве половине 20-тих година пропагандом партије доминирала је личност Ота Штрасера који је заједно са својим братом Георгом, Готфридом Федером и Јозефом Гебелсом био предводник унутарпартијске групације чији су се ставови умногоме разликовали од визије будућности Немачке коју су заговарали Хитлер и Роземберг.¹⁴³³ Ова клика (која се сматрала левим крилом партије) држала је под контролом партијске организације у северној и западној Немачкој и по својој идеологији била је ближа економским решењима и методологији марксизма¹⁴³⁴ што се читавало у оријентацији пропаганде на придобијање градског пролетеријата и заговарањем склапања савеза са СССР против капиталистичких земаља. У складу са жељом за придобијањем градског радништва клика браће Штрасер видела је будућност Немачке у наставку развоја урбаних индустријских центара чије ће потребе за сировинама бити подмирене

¹⁴³⁰ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 374

¹⁴³¹ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 377

¹⁴³² Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр. 398, 401

¹⁴³³ Јан Кершо, *Хитлер 1989-1936:Хибрис*, Београд 2003, стр. 375

¹⁴³⁴ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 186-187

стварањем немачког колонијалног царства на простору централне Африке.¹⁴³⁵ Дијаметрално супротни ставови званичног партијског врха и клике браће Штрасер удружени са Хитлеровом подозривошћу према све самосталнијем ставу који је заузимао Ото Штрасер довели су 1926 г. до унутарпартијског сукоба из кога је као победник изашао Адолф Хитлер и његова идеолошка концепција заснована на кључној улози аграрног становништва у будућности Немачке.¹⁴³⁶ Пораз левог крила партије означио је преоријентацију пропагандног деловања покрета из чијег фокуса тада излази градско радништво да би његово место заузело аграрно становништво.¹⁴³⁷ Ова пропагандна преоријентација била је делимично подстакнута и многобројним извештајима локалних партијских руководилаца из Шлезвиг Холштајна, Тирингије, Мекленбурга и Помераније о великом незадовољству ондашњег аграрног становништва које је подстакла надлазећа економска криза. Крах кредитног система и пад цена аграрних производа довеле су ситне земљопоседнике из ових провинција у ситуацију да не могу да плаћају државне порезе и намете а власт је у име државних потраживања отпочела одузимање њихових имања.¹⁴³⁸ Слој ситних и средњих земљопоседника зазирао је од доктринарних ставова комуниста и социјалиста који су негирали право на приватну својину, док је са друге стране изгубио поверење у грађанске партије које су с показале неспособним да превазиђу аграрну кризу.¹⁴³⁹ Позивајући се на Хитлере и Розембергове идеје о сељачком сталежу као чувару аријевске крви и германске културе на чију егзистенцију атакују финансијске интернационалне структуре под управом Јевреја, NSDAP је локално сељаштво успео да убеди да је аграрна криза само спољни облик великог расног сукоба и наметне се као главни бранилац његових интереса претварајући тако рурална подручија Немачке у своје најаче упориште.¹⁴⁴⁰ Резултати парламентарних избора одржаних у мају 1928.г. показали су успон утицаја NSDAP у руралним областима северне Немачке и прагматичност Хитлере одлуке да се партијска пропаганда окрене придобијању аграрног становништва.

У серији изборних циклуса који су се одиграли у периоду од 1928. до 1933.г. NSDAP је формирао низ подружница у руралним крајевима Немачке које су обилазили

¹⁴³⁵ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 124-125

¹⁴³⁶ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 158-160

¹⁴³⁷ Јан Кершо, *Хитлер 1989-1936: Хибрис*, Београд 2003, стр. 376

¹⁴³⁸ Јан Кершо, *Хитлер 1989-1936: Хибрис*, Београд 2003, стр. 381

¹⁴³⁹ Сурријан Вламјерс, Paul Jackson, *World Fascism A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 223

¹⁴⁴⁰ Јан Кершо, *Хитлер 1989-1936: Хибрис*, Београд 2003, стр.384-385, 398-399

партијски пропагандисти специјализовани за обраћање аграрном становништву.¹⁴⁴¹ На челу партијског одсека који се бавио аграрном политиком постављен је Валтер Даре који ће се истаћи као водећи партијски идеолог и творац тзв теорије крви и тла.¹⁴⁴² У марту 1930 г. NSDAP је објавио свој аграрни програм у коме су јавности представљени предлози за превазилажење аграрне кризе. Поред већ познатих ставова о аграрном становништву као чувару биолошке основе Аријевске расе и носиоцу аутохтоне германске културе програм је садржао и поједине практичне предлоге за превазилажење аграрне кризе. Вођство NSDAP сматрало је да се корени аграрне кризе налазе у процесу уситњавања сељчког поседа путем наслеђа који доводи до стварања газдинстава која су премала да би била рентабилна у условима модерне привреде. Стога је у свом аграрном програму NSDAP изнео предлог увођења закона по коме би само прворођени син сељачке породице имао право да после смрти родитеља наследи породично газдинство. Овај анахрони законски предлог био је инспирисан Дареовим идејама о повратку германској традицији и неопходности очувања мистичне везе између аријевског човека и природе.¹⁴⁴³ Овим законом спречило би се уситњавање сељчког поседа и обезбедио би се да ти поседи остану у рукама чистокрвних Немаца. Другорођени потомци, који би овим законом били разбаштињени, добили би земљишне парцеле у источним деловима Немачке. Парцеле за другорођене потомке држава би обезбедила експропријацијом дела земљишта у поседу латифундиста из источне Немачке.

И ако је савременицима деловао анахроно аграрни план NSDAP обезбедио је партији подршку великог броја сељака који услед аграрне кризе нису имали материјална средства да исплате отштету дугорођеним потомцима како је налагало обичајно право. Обећање да ће држава обезбедити парцеле за другорођено потомство сељачких породица помогло је NSDAP да окрене значајан део аграрног становништва против председника Хиндембурга чија се политичка моћ заснивала на подршци крупних земљопоседника из источне Немачке.¹⁴⁴⁴ Поједина дела модерне историографије говоре о успеху NSDAP у руралним деловима Немачке као о резултату економског незадовољства и нацистичке демагогије које није пратила дубља

¹⁴⁴¹ Јан Кершо, *Хитлер 1989-1936:Хибрис*, Београд 2003, стр. 408

¹⁴⁴² Јан Кершо, *Хитлер 1989-1936:Хибрис*, Београд 2003, стр. 412

¹⁴⁴³ Данило Грегорић, *Економска и социјална политика националног социјализма и њене доктринарне основе*, Београд 1936, стр. 194

¹⁴⁴⁴ Суприан Blamires, Paul Jackson, *World Fascism A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 224

идеолошка индоктринација аграрног становништва.¹⁴⁴⁵ Насупрот тим ставовима може се истаћи инцидент у шлеском селу Потемпа у коме су у августу 1932 г. петорица чланова локалног NSDAP усмртила једног комунистичког симпатизера пред члановима његове породице. Овај злочин резултирао је доношењем декрета по коме су се политички мотивисана убиства кажњавала смрћу којим је Папенев кабинет покушао да заустави даљу радикализацију политичке борбе. Хитлер, који је тада био вођа највеће парламентарне странке у Немачкој, обећао је осуђеним нацистима подршку претворивши их у симбол оданости сеоског становништва идеологији и циљевима NSDAP.¹⁴⁴⁶ Поједини припадници владајућих кругова око председника Хиндембурга попут канцелара Брунинга и генерала Шлајхера покушавали су током 1932 г. да парирају утицају NSDAP у руралним подручјима Немачке обећавајући сеоском становништву аграрну реформу тј. расподелу великих земљопоседа у источним покрајинама. Поред тога поједини министри из Брунинговог кабинета отворено су заговарали рат против Пољске и СССР као средство за решење нагомиланих економских проблема. Ови покушаји копирања национал-социјалистичке пропаганде нису дали жељене резултате, а притом су изазвали подозривост крупних земљопоседника из источне Немачке који су чинили политички ослонац председника Хиндембурга.¹⁴⁴⁷ Под њиховим утицајем Хиндембург је Брунинга и Шлајхера прогласио за “аграрне бољшевице“ и удаљио их са власти. Њихов наследник на челу немачке владе, Франц фон Папен католички племић, био је аутентични представник интереса крупних земљопоседника и индустријалаца а његова влада била је позната као “кабинет барона“/ госпде и племића.¹⁴⁴⁸ На овај начин NSDAP је добила мандат да наступа као револуционарна снага која позивајући се на традицију наступа против реакционарних елемената - великих земљопоседника и индустријалаца. И поред јавних критика на рачун реакционара из Хиндембурговог круга, Хитлер је као реал-политичар одржавао везе са најважнијим представницима велепоседника и индустријалаца у чијој је назочности покушавао да се прикаже као умерени реформатор. Ови маневри вође NSDAP створили су у овим круговима (нетачно) уверење да се националсоцијалистички покрет може обуздати и уз мање уступке уклопити у систем Вајмарске републике. Коментаришући десетак година касније приступање дела

¹⁴⁴⁵ David Schononbaum, *Hitler's Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany 1933-1939*, New York 1980, str.156

¹⁴⁴⁶ Јан Кершо, *Хитлер 1989-1936: Хибрис*, Београд 2003, стр. 468-470

¹⁴⁴⁷ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 173

¹⁴⁴⁸ J. Weiss, *The Fascist Tradition*, New York 1967, str. 62

крупних пруских земљопоседника NSDAP Хитлер је жучним тоном оценио да су велепоседници хтели да искористе покрет не би ли наставили своју доминацију политичким и економским животом Немачке, али да су и сами убрзо увидели да је то немогуће и да су се убрзо окренули против национал социјализма.¹⁴⁴⁹

Колики је значај за NSDAP и њену идеолошку концепцију имало аграрно становништва речито говори чињеница да је по доласку на власт 1933.г. партија без дужег одлагања кренула у спровођење идеја изнетих у аграрном плану из 1930 г. По преузимању функције министра пољопривреде Валтер Даре изложио је специфично гледиште национал социјализма на улогу и задатке аграрног становништва у нацистичкој Немачкој. Критикујући систем либералне економије и слободног тржишта који је свођењем пољопривреде на извор профита угрозио како сам привредни систем тако и биолошки опстанак немачког народа национал социјализам је предочио радикални раскид са дотадашњом аграрном политиком. Полазећи од добробити нације као највише вредности и узимајући у обзир да су животне намирнице неопходне за одржање и напредак нације национал социјализам је сматрао да се аграр мора изузети из домена слободног тржишта и подредити свом основном задатку тј продукцији.¹⁴⁵⁰ У том циљу целокупна аграрна политика је подређена императиву повећања производње чија динамика ће се одвијати ван домена закона понуде и потражње који намеће слободно тржиште.¹⁴⁵¹ Да би ова радикална преоријентација циљева и метода пољопривредне производње постала могућа национал социјалисти су у оквиру Gleichschaltung –а (уподобљавања друштвених институција идеолошким циљевима нацистичког режима) спровели чистку унутар постојећих пољопривредних задруга и организација постављајући на њихова чела кадрове NSDAP. На овај начин елиминисани су потенцијални сукоби економских интереса појединих економских организација пољопривредника и обезбеђен је канал за идеолошку индоктринацију њиховог чланства.¹⁴⁵² Као следећи корак, у септембру 1933 г. донесен је закон о стварању Reichsnährstand (Сталежа исхране Рајха), кровне организације у коју су укључене све економске организације немачких пољопривредника. На челу сталежа исхране налазио се Валтер Даре са титулом Reichsbauernführer – а (вођа сељака Рајха). Колики су значај национал социјалисти придавали реформи аграрне привреде речито

¹⁴⁴⁹ Адолф Хитлер, *Разговори за столом*, Београд 2010, стр. 496

¹⁴⁵⁰ Херман Бенге, *Немачка сељачка политика*, Берлин 1941, стр. 17-25

¹⁴⁵¹ Данило Грегорић, *Економска и социјална политика националнога социјализма и њене доктринарне основе*, Београд 1936, стр. 190-193

¹⁴⁵² Данило Грегорић, *Економска и социјална политика националнога социјализма и њене доктринарне основе*, Београд 1936, стр. 202

говори чињеница да је сталеж исхране уз културну комору Рајха био једина потпуно изграђена сталешка институција нацистичке Немачке.¹⁴⁵³ Обједињујући функцију министра пољопривреде и вође сељака Рајха тј руководиоца сталежа исхране Даре је добио широка овлашћења у домену распуштања, принудног оснивања и удруживања економских организација пољопривредника као и право да санкционише непослушност приватних лица и привредних субјеката новчаним казнама и затвором. На овај начин NSDAP је створио предуслове за директну контролу и примену својих идеолошких принципа на функционисање немачке пољопривреде. Следећи корак у имплементацији идејних решења национал социјализма у аграрној привреди представљало је доношење закона о наследном сељачком поседу (Erbhofgesetz) у септембру 1933 г.¹⁴⁵⁴ Овај закон је предвиђао да сеоско газдинство (идеалне површине од 7,5-10 хектара) може наследити само један потомак сопственикове породице.¹⁴⁵⁵ Наследник је морао бити Немац Аријевске расе (али су у обзир могли доћи и припадници сродних раса Словени и Романи!) који може пружити доказе о свом пореклу уназад до 1800 г.¹⁴⁵⁶ Сељачка имања су ослобођена свих дуговања и нису се могла продавати или стављати под хипотеку.¹⁴⁵⁷ Овај закон омогућавао је пуно испуњење идеолошких концепција NSDAP о аграрном становништву и његовој улози и задацима у национал социјалистичкој држави. Учинивши сељачка газдинства наследним, неутуђивим и незадуживим добрима, NSDAP је сељачка имања изузео из законитости (“хаоса“) тржишне привреде чиме је створена могућност да она функционишу као затворен економски систем подређен искључиво потребама нације.¹⁴⁵⁸

Ове мере национал социјалистичког режима нису имале озбиљнији утицај на побољшање материјалног стања ситних и средњих земљопоседника. Изгубивши право слободног кретања и располагања сопственом имовином аграрно становништво је добило варљиво задовољење променом друштвеног статуса. Уместо статуса једног од чинилаца слободног тржишта аграрни сталеж уздигнут је у ранг чувара расе и културе

¹⁴⁵³ Данило Грегорић, *Економска и социјална политика националнога социјализма и њене доктринарне основе*, Београд 1936, стр. 201

¹⁴⁵⁴ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 192

¹⁴⁵⁵ David Schononbaum, *Hitler's Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany 1933-1939*, New York 1980, str.157

¹⁴⁵⁶ Данило Грегорић, *Економска и социјална политика националнога социјализма и њене доктринарне основе*, Београд 1936, стр. 243

¹⁴⁵⁷ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 192

¹⁴⁵⁸ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 273

тј носиоца расне елите која ће владати Европом.¹⁴⁵⁹ Пратећи ову матрицу идеолози покрета глорификовали су све аспекте живота аграрног становништва. Главно партијско гласило лист *Volkische Beobachter* хвалио је античког песника Хорација и његово стваралаштво као продукт песника-земљорадника тј. уметника чија инспирација долази из блиске повезаности са природом и земљом које својеручно обрађује. Хорације – плебејац и земљорадник глорификован је као песник, али и као симбол моралних и интелектуалних вредности сеоског сталежа који се налази у општром опозиту са декадентним друштвом Рима.¹⁴⁶⁰ У модерној књижевности глорификовано је стваралаштво писаца који су своју инспирацију налазили у животу немачког села. Романи књижевника Лудвига Томе чије је стваралаштво било фокусирано на тешке материјалне прилике ситних земљопоседника истицани су од стране националсоцијалистичке штампе као узорни пример социјално ангажоване и политички свесне књижевности тј. пример уметности која је нераскидиво везана за саму суштину живота на немачком селу.¹⁴⁶¹

Аграрна политика представљала је један од ретких сегмената у коме је идеолошки концепт национал социјализма доследно спроведен у пракси.¹⁴⁶² Основе овог идеолошког концепта које су се заснивале на псеудо-научним историјским конструкцијама и ирационалним теоријама о повезаности Аријевске расе и његове животне околине имале су девастирајући утисак на немачку привреду. Разлику између нормираних цена које је прописивала држава и реалне вредности пољопривредних производа плаћало је аграрно становништво константним продужавањем радних сати што је убрзо резултирало исцрпљеношћу аграрних радника и падом производње.¹⁴⁶³ Игноришући законитости економије и постављајући аграрну привреду на архаичне феудалне основе¹⁴⁶⁴ руководство NSDAP је уместо аутархичног аграрног система створило пољопривреду зависну од државне интервенције која није била способна да обезбеди стабилно снабдевање животним намирницама.¹⁴⁶⁵ Практичан резултат једногодишњег рада Министарства пољопривреде и сталежа исхране биле су

¹⁴⁵⁹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 194

¹⁴⁶⁰ David B. Dennis, *Inhumanities: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2015, str. 38-39

¹⁴⁶¹ David B. Dennis, *Inhumanities: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2015, str. 395

¹⁴⁶² David Schonenbaum, *Hitler's Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany 1933-1939*, New York 1980, str. 152, 153-154

¹⁴⁶³ David Schonenbaum, *Hitler's Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany 1933-1939*, New York 1980, str. 165-167

¹⁴⁶⁴ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 272-274

¹⁴⁶⁵ David Schonenbaum, *Hitler's Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany 1933-1939*, New York 1980, str. 162

несташница животних намирница и озбиљан пад угледа NSDAP у редовима градског и сеоског становништва. Увидевши на практичном плану све мањкавости спровођења сопствених идеолошких постулата у праксу, Хитлер је већ у фебруару 1934 г. пред војним врхом признао да његова визија аграрне политике не може дати резултате услед ограничености животног простора немачког народа. На тај начин вођа NSDAP је наговестио окретање рату и територијалној експанзији као последњој опцији која је могла да омогући стварање аутархичног система пољопривреде. Сила, а не реформа, постала је коначно решење за све друштвене и политичке проблеме нацистичке Немачке. Усред изразито рањиве спољнополитичке позиције Немачке током прве половине 30-тих година Хитлер никада није експлицитно износио своје освајачке планове, али је било јасно да се они налазе на линији описаној у *Мајн Кампф*у тј. да је планирао територијална освајања на рачун Пољске и СССР.¹⁴⁶⁶ Битно је напоменути да су Хитлерови планови о освајању земаља у Источноевропској равници и њихове колонизације немачким аграрним становништвом наишле на добар пријем код Хајнриха Химлера који је уз Хитлера и Роземберга постао главни заговорник ове идеје. У складу са тиме одмах по почетку Другог светског рата унутар SS формирана је Канцларија за расу и насељавање која је у будућности требала да организује и координира оснивање и функционисање аграрних колонија на Истоку.¹⁴⁶⁷ Иза нацистичке глорификације села и сељаштва назирала се жеља властодржаца да потисну либерални, критички настројен урабани интелект и замене га инстинктом руралног трибализма. Псеудо научне историјске конструкције и брутални социјал дарвинизам пружали су нацистичком режиму интелектуално оправдање за освајање животног простора.

¹⁴⁶⁶ Јан Кершо, *Хитлер 1989-1936: Хибрис*, Београд 2003, стр. 536-537

¹⁴⁶⁷ David Schononbaum, *Hitler s Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany 1933-1939*, New York 1980, str.154,159

III 3. 1. б) Сељаштво у идеологији Југословенске акције

Питање села и политичке важности и улоге аграрног становништва представљао је окосницу идеологије и политичке праксе Југословенке акције (ЈА). За разлику од ОРЈУНЕ која се првенствено обраћала градском становништву – интелигенцији радништву и омладини ЈА, извршила је револуционарни заокрет у идеологији југословенског интегрализма у циљу придобијања југословенског сељаштва које је чинило преко 80% становништва Краљевине Југославије (КЈ). Овај идеолошки заокрет југословенских интегралиста може се објаснити присуством великог броја бивших чланова партија са аграрном идеологијом унутар Југословенске акције. Бивши чланови и симпатизери Савеза земљорадника и Хрватске сељачке странке попут Воје Ђорђевића, Марисава Петровића, Милана Банића, Светислава Стефановића и Велибора Јонића заузимали су високе положаје у хијерархији ЈА доносећи новом покрету своја идеолошка уверења и утицај на економске организације аграрног становништва. Овој идеолошкој преоријентацији несумњиво је доприносила и околност да су старе аграрне партије (Хрватска сељачка странка, Савез земљорадника и Словенска кметијска странка) успостављањем шестојануарског режима изгубиле право легалног рада. На тај начин оне су изгубиле директан додир са својим бирачким телом што је несумњиво инспирисало вођство ЈА да покуша да испуни празнину које су старе аграрне партије оставиле у политичком животу КЈ. Поред тога, велика економска криза која је избила 1929 г. тешко је погодила привреду КЈ која се заснивала на аграрној производњи што је довело до великог незадовољства на југословенском селу које су идеолози ЈА покушали да инструментализују зарад остварења сопствених политичких циљева. Негативно искуство ОРЈУНЕ која је игнорисала југословенско сељаштво и тиме себе осудила на политичку маргину, недостатак конкуренције у виду старих аграрних партија и незадовољство сељаштва које није могло добити свој политички израз подстакли су присталице југословенског интегрализма да темељно преформулишу свој став према аграрном становништву и његовој политичко-економској улози у југословенској држави. Ова преформулација добиће свој израз у настанку идеолошког концепта сељачке државе који ће чинити окосницу идејних концепција покрета југословенске интегралистичке деснице током 30. и 40-тих година 20. века. Идеолошки концепт сељачке државе развио се унутар вођства ЈА превасходно на основу искуства политичког рада током 20-тих година и ангажовања појединих чланова у аутохтоним облицима аграрних економских организација попут задруга. Поред тога анализом

текстова у штампаним гласилима ЈА може се запазити и одређени степен утицаја који је на концепт сељачке државе имала идеологија немачког национал социјализма.

Слично NSDAP који је основе својих аграрних погледа базирао на митологизованој прошлости Аријевске расе погледи Југословенске акције на улогу аграрног становништва у Краљевини Југославији били су утемељени на историјским конструкцијама о постојању јединственог југословенског народа. Узимајући као аксиом тврдњу да просторе између Соче и Црног мора насељава један народ¹⁴⁶⁸ који се бави пољопривредом, идеолози ЈА сматрали су да је стварање југословенске државе био израз воље и напора овог етничког и социјалног ентитета. Овај став је најексплицитније изразио Лука Костренчић на првом јавном скупу ЈА у Загребу 1932. г. речима: “Интереси словеначког кметијца, хрватског сељака, српског земљорадника и бугарског земљоделца апсолутно су идентични и они једино у Југославији могу наћи решење свих својих животних питања и бити заштићени од експлоатације од стране туђинских империјалистичких индустријско-капиталистичких држава. И они сви заједно уједињени на југословенској њиви као најчвршћи темељ велике и снажне Југославије могу бити гарант пуне слободе целог Словенског Југа као што су кроз тринаест векова наше историје били носилац свих борби и патњи за нашу народну мисао...”¹⁴⁶⁹ Слично идеолозима NSDAP који су видели Аријевце сељаке-ратнике као темељ и ослонац немачке државности и културе, вођство ЈА глорификовало је земљорадника-ратника као државотворца и главну покретачку снагу југословенске револуције.¹⁴⁷⁰ За разлику од француске и руске револуције чија се база налазила унутар једне градске класе југословенска револуција је представљала револуцију села против туђинске аутократије тј. национално-социјални покрет аграрног становништва против две стране државе које су економски експатисале Јужне Словене.¹⁴⁷¹ Срушивши Хабзбуршко и Отоманско царство – стубове феудалне аутократије југословенски сељак-ратник је у Првом Светском рату извршио “највећу политичко-социјалну трансформацију у историји Европе”.¹⁴⁷² Аналогно идеолозима NSDAP који су сматрали да су економски интереси и друштвена улога немачког аграрно

¹⁴⁶⁸ Лука Костренчић, *Наша реч о југословенству и Југославији*, *Југословенска реч* год.1 бр.1 6.8.1932

¹⁴⁶⁹ *Југословенска акција: Стенографске белешке са првог ширег састанка Југословенске акције у Загребу*, Београд 1932, стр.19

¹⁴⁷⁰ Аноним, *Југословенски национализам и југословенски аграризам*, *Југословенска реч* год. I бр. 10 8.10.1932

В. Купрешанин, *Југословенска акција и наш земљорадник*, *Југословенска реч* год III бр.58 6.1.1934

¹⁴⁷¹ Лука Костренчић, *Југословенска револуција*, *Југословенска реч* год. II бр.36/37 16.4.1933

¹⁴⁷² *Југословенска акција: Стенографске белешке са првог ширег састанка Југословенске акције у Загребу*, Београд 1932, стр. 11

становништво занемарени од стране владајућих кругова, идеолози ЈА су оцењивали да је стварање југословенске државе представљало политички тријумф али је социјално-економски циљ југословенске револуције – економска еманципација сељаштва остао неостварен.¹⁴⁷³ Кривце за незавидни положај државотворног сталежа вођство ЈА видело је преваходно у политичкој елити која је из нераумевања социјалне компоненте југословенске револуције или личних економских интереса, неуспешно покушавала да имплементира стране политичке и економске системе. Идеолози ЈА истицали су парадокс у коме привредну политику КЈ претежно аграрне земље са слабо развијеним капиталом диктирају интереси страних банкара који се у трци за профитом не базирају на интересе југословенског сељаштва.¹⁴⁷⁴ Као што је вођство NSDAP сматрао да је немачка привреда под контролом страног (јеврејског) капитала вођство ЈА сматрало је да југословенском привредом руководи тзв банкократија тј страни капитал са средиштима у Бечу, Пешти, Прагу, Паризу и Лондону.¹⁴⁷⁵ На скупу ЈА у Јасеновцу у мају 1934 г. Лука Костренчић је истицао опасност која прети КЈ као аграрној земљи да постане јефтини извозник сировина за високо индустријализоване капиталистичке земље и на тај начин буде претворена у њихову економску колонију.¹⁴⁷⁶ Користећи се системом слободног тржишта страни капитал је почео спекулацију са обвезницама ратне одштете и земљишним поседима што је довело до застоја ликвидације феудалних односа, спровођења аграрне реформе и колонизације. Највећу штету од спекулација банкократије претрпело је сељаштво. Сељачка имања у предратној Србији нису обновљена услед спекулација са обвезницама ратне одштете, а сељаштво у осталим југословенским провинцијама није могло бити сигурно у трајност свог поседа који је добијен кроз аграрну реформу и колонизацију.¹⁴⁷⁷ Поред тога, банкократија је извршила картелизацију својих предузећа која се баве производњом шешера, квасца и шпиритуса са циљем да по својој вољи диктира цену сировина и финалних производа чиме су угрожени сељаци као непосредни произвођачи сировина и целокупни систем снабдевања.¹⁴⁷⁸ Слично идеолозима NSDAP вођство ЈА сматрало

¹⁴⁷³ Иван Малинар, *Наша банкократија, Југословенска реч* год. I бр.4 27.8.1932

¹⁴⁷⁴ Иван Малинар, *Ко води нашу привреду, Југословенска реч* год I бр.3 20.8.1932

¹⁴⁷⁵ *Југословенска акција: Стенографске белешке са првог ширег састанка Југословенске акције у Загребу*, Београд 1932, стр. 37

¹⁴⁷⁶ Аноним, *Величанствени збор Југословенске акције у Јасеновцу, Југословенска реч* год.III бр. 67 28.5.1934

¹⁴⁷⁷ *Југословенска акција: Стенографске белешке са првог ширег састанка Југословенске акције у Загребу*, Београд 1932, стр. 38-39

¹⁴⁷⁸ *Југословенска акција: Стенографске белешке са првог ширег састанка Југословенске акције у Загребу*, Београд 1932, стр. 40

је да је велики део политичке елите корумпиран од стране банкократије (страног капитала) која је на тај начин добила контролу над југословенском привредом и самим тим и над унутрашњом политиком КЈ.¹⁴⁷⁹ Вођство ЈА је скретало пажњу да се многи бивши и актуелни политички функционери налазе у управним одборима страних предузећа која суверено господаре југословенском привредом.¹⁴⁸⁰ Корумпирана политичка елита која је водила “високу политику ниских интереса“ дегенерисла је парламентарну демократију у деспотизам партија које се у борби за власт и материјалне интересе свог вођства не базирају на проблеме сељаштва – сталежа коме припада 80% становника КЈ.¹⁴⁸¹ Као и идеолози NSDAP вође ЈА сматрале су да занемаривање интереса сељачког сталежа води ка биолошком, економском и војном опадању југословенског народа. Говорећи на ту тему на скупу ЈА у славонском селу Кошка, Драгутин Модерчин је скренуо пажњу окупљенима да су тешке материјалне прилике до којих је довела владавина страног капитала (“Сишу нам крв странци и Жидови“) довеле до општег погоршања здравственог стања југословенског сељаштва што се у случају рата може негативно одразити на војне потенцијале КЈ (“Да вас Краљ позове на оружје ви не можете одбранили земљу јер сте изморени од тегобног живота!“)¹⁴⁸² Вођство ЈА сматрало је да пољопривреда представља основну националну радиност и да као таква она мора бити основ југословенске планске привреде којој се морају прилагодити индустријска и градска радиност. Успостављање хармоничне привредне равнотеже између села и града означено је као приоритет економског плана ЈА који ће бити остварен путем државне интервенције.¹⁴⁸³ Треба национализовати аграрну производњу и индустрију, зауздати банкократију, заштитити привреду од страног капитала и ослободити се политичке корупције.¹⁴⁸⁴ Као једини начин да се југословенска привреда ослободи од деструктивног утицаја страног капитала идеолози ЈА препоручивали су реорганизацију пољопривреде на задружним темељима.¹⁴⁸⁵ Вођство ЈА сматрало је да се треба окренути у првом реду решавању економских проблема сеоског становништва тј “да је политика села реална политика – политика хлеба.“ У складу са тим ЈА не треба да покушава да освоји село политичким паролама у стилу старих партија већ треба да покрене процес економске организације

¹⁴⁷⁹ Велибор Јонић, Зашто смо синдикалисти, *Југословенска реч* год. II бр.54 6.11.1933

¹⁴⁸⁰ Хрватски државни архив, Грађанске странке и друштва- група VI, документ бр 3970

¹⁴⁸¹ Н. Матанић, Стари и нови смерови, *Југословенска реч* год. II бр.36/37 16.4.1933

¹⁴⁸² Хрватски државни архив, Грађанске странке и друштва- група VI, документ бр. 3970

¹⁴⁸³ В. Купрешанин, Југословенска акција и наш земљорадник, *Југословенска реч* год III бр.58 6.1.1934

¹⁴⁸⁴ Аноним, Југословенски социјални национализам, *Југословенска реч*, год III бр.60 5.2.1934

¹⁴⁸⁵ Хрватски државни архив, Грађанске странке и друштва- група VI, документ бр 3970

сељаштва кроз задруге и синдикате.¹⁴⁸⁶ Ове економске организације представљају инструменте помоћу којих ће бити извршена темељита реформа друштва и државног уређења.¹⁴⁸⁷ Сељачке задруге и синдикати требали су да добију свој политички израз кроз кандидовање представника за економски парламент који ће уз политички парламент чинити темељ новог политичког уређења КЈ.¹⁴⁸⁸ Идеолози ЈА је заговарали су успостављање “нове демократије“ и аутархичног привредног система који ће заштитити ситне земљопоседнике од од експлоатације страног капитала и омогућити му кроз сталешку организацију јачи утицај на вођење државних послова.¹⁴⁸⁹ Пресликавање нацистичке политике према аграрном становништву очитује се и у предлогу ЈА да се задругарство не може водити искључиво на добровољним основама, већ да је у интресиу нације и националне привреде неопходно повести политику принудног удруживања сељачких земљорадничких задруга.¹⁴⁹⁰ Настојећи да придобију сељаштво за своје политичке идеје активисти ЈА користили су на својим скуповима вулгарне демагошке фразе. Идеолози ЈА попут Јураја Коренића, Дамјана Ковачевића¹⁴⁹¹ и Драгутина Модерчина су у својим говорима и чланцима жучно критиковали широко распрострањену праксу заплена сељачких имања због дугова према држави и приватним повериоцима (зеленашима).¹⁴⁹² Оцењујући да у југословенском друштву влада економска неправда на збору ЈА у славонском селу Кућанци активиста ЈА бивши добровољац у српској војсци Драгутин Модерчин¹⁴⁹³ је истакао да се сељаци нису борили за “Југославију гладног народа у којој владају странци.“ Наводећи да су се пред 6-јануарски режими недовољно бавили проблемима аграрног становништва што је резултирало тешким економским приликама на селу, Модерчин се обраћао речима “Није ред да ви скапавате а да они и њихова усрана деца живе у изобиљу.“¹⁴⁹⁴ На великом збору ЈА у Јасеновцу у мају 1934 г. говорници Спасоје Мадираца, Лука Костренчић и Драгутин Модерчин изнели су низ оптужби на рачун режима и његове привредне политике чије последице највише погађају сељаштво. Говорници су експлицитно тврдили да су “београдска и загребачка чаршија опљачкале сељаке“, тј. да стари политичари изазивајући племенске сукобе маскирају

¹⁴⁸⁶ В. Купрешанин, Социјална култура или политичка акција, *Југословенска реч* год. II бр.54 6.11.1933

¹⁴⁸⁷ В. Купрешанин, Југословенска акција и наш земљорадник, *Југословенска реч* год III бр.58 6.1.1934

¹⁴⁸⁸ Велибор Јонић, Зашто смо синдикалисти, *Југословенска реч* год. II бр.54 6.11.1933

¹⁴⁸⁹ Н. Матанић, Између две епохе, *Југословенска реч* год. II бр.25, 21.1.1933

¹⁴⁹⁰ Аноним, Принудно пољопривредно задругарство, *Југословенска реч* год.III бр. 69 29.6.1934

¹⁴⁹¹ За више информација о Дамјану Ковачевићу види поглавље *Биографске слике*

¹⁴⁹² Хрватски државни архив, Грађанске странке и друштва- група VI, документ бр 3970

¹⁴⁹³ За више информација о Модерчину види поглавље *Биографске слике*

¹⁴⁹⁴ Хрватски државни архив, Политичка ситуација (1910-1940) – група XXI, документ бр.3802

своје финансијске малверзације тако да народ не може да примети да “мањина из града пљачка већину на селу.“ Стари политичари штите инострани капитал који израбљује југословенску државу, а ЈА се бори да “ослободи сељаке од Цинцара и Јевреја.“ Костренчић је позивао окупљене на борбу “против експлоататора и пљачкашке буржоазије“ ако желе да “сељаци постану господа а господа оно што су данас сељаци“. Говорећи о будућности Југославије говорник је сумирао “Ова држава мора бити сељачка или је неће бити!“ У завршници свог говора Костренчић је наводећи да је “политичка мафија“ (пред 6-јануарске политичке партије) од Уједињења ометала краља у настојањима да створи друштво социјалне правде, позвао окупљене да организују поход на Београд са циљем да помогну краљу да оствари начела изнета у 6-јануарском Манифесту.¹⁴⁹⁵ Покушавајући да се наметне као главни заштитник интереса сељаштва ЈА је представљала руску револуцију као пример успешне борбе сељаштва против феудализма, критиковала феудални поредак у Хортијевој Мађарској¹⁴⁹⁶ и пласирала похвалне текстове о Стамболијском и бугарској Аграрној партији.¹⁴⁹⁷ Тежња идеолога ЈА да за своје идеје придобије аграрно становништво очитује се и у оснивању пољопривредне коморе у оквиру омладинске секције покрета која се бавила проблемима сеоског становништва и од чијих чланова се очекивало да помажу сељацима у њиховим свакодневним пословима (копање бунара, иригационих канала исл).¹⁴⁹⁸ Јурај Коренић је истивао да се ЈА обраћа сељацима без обзира на њихову конфесију („Не познајемо ни католике ни муслимане већ само сељачки радни народ“).¹⁴⁹⁹ Као свој велики успех ЈА је истицала стварање својих подружница и велику посећеност својих митинга у хрватском Загорју бастииону ХСС. Свој успех ЈА је тумачила тиме да је хрватским земљорадницима доста демагогије и празних обећања старих политичара из ХСС.¹⁵⁰⁰ Пресликавање нацистичког погледа на аграрно становништво као чувара Аријевске расе и немачке националне културе могу се препознати у чланку *Село шути*. Спасоја Мадрираце у коме се село означава као “биолошка резерва нације и чувар националне културе.“¹⁵⁰¹ Теорија о југословенском

¹⁴⁹⁵ Хрватски државни архив, Грађанске странке и друштва- група VI, документ бр 3970

¹⁴⁹⁶ Аноним, Не никада не, *Југословенска реч* год. II бр. 29 18.2.1933

¹⁴⁹⁷ Аноним, In тетогіат Борцима палим за права земљорадника у Бугарској, *Југословенска реч* год. II бр.44/45, (датум нечитак)

¹⁴⁹⁸ Аноним, Друга главна скупштина омладинске секције Југословенске акције, *Југословенска реч* год. II бр.55 18.11,1933

¹⁴⁹⁹ Хрватски државни архив, Грађанске странке и друштва- група VI, документ бр 3970

¹⁵⁰⁰ Аноним, Велики успех Југословенске акције у хрватском Загорју, *Југословенска реч* год. II бр.42/43, 3.6.1933

¹⁵⁰¹ Спасоје Мадрираца, *Село шути...*, *Југословенска реч* год. III бр.62, 8. март 1934

селу као главном извору аутохтоне југословенске културе и националног идентитета додатно је разрађена у оквиру идеолошког пројекта ЈА стварања “новог човека.”

Идеолошки конструкт ЈА о успостављању сељачке државе остао је у великој мери недефинисан. Стављајући критику либералног капитализма и његовог негативног односа према проблемима аграрног становништва у центар своје идеологије и пропаганде вођство ЈА није понудило прецизно дефинисани алтернативни друштвено-економски поредак. Осим неколико напомена о успостављању “нове демократије“ и увођењу корпоративног парламента који би се ослањао на задружне организације¹⁵⁰² у програмским текстовима ЈА не може се наћи прецизно утврђени план о успостављању новог друштвено-економског поретка. И ако неуклопљене у оквир ширег плана о друштвено-економском преображају југословенке државе идеје ЈА о специфичној економској и политичкој улози аграрног становништва биће инкорпориране у идеологију ЈНП Збор и постаће темељ пројекта стварања сталешке државе.

¹⁵⁰² Аноним, Занатски задружни покрет, *Југословенска реч* год. I бр.6, 10. септембар 1932
Влада Марковић, Нова епоха и занатство, *Југословенска реч* год. II бр.56, 1. децембар 1933

III 3. 2. Нови човек у идеологији европских фашистичких покрета

Једну од најкарактеристичнијих сегмената у идеологији европских фашистичких покрета представљао је концепт новог човека. Наиме, сви идеолози европског фашизма полазили су од гледишта да је стари свет, а са њим и његова морално – етичка мерила, доживео свој слом у Првом светском рату. Стари политички идеолошки, социјални и морални поредак налазе се у кризи коју осликавају пад либерално-демократског друштва и успон комунизма. Изузетак представљају идеологије Француске акције, белгијског *Christus Rex*,¹⁵⁰³ аустријског Отаџбинског фронта, португалске Националне уније, шпанске Фаланге¹⁵⁰⁴ који су услед доминантног утицаја клерикалних елемената одбацивали идеју о модернизацији човека. Идеологија национал социјализма у чијим се фундаментима налазио мит о Аријевској раси заговарала је концепт стварања новог човека. Према Хитлеровим речима: “Онај ко у националсоцијализму не види ништа више од политичког покрета не зна скоро ништа о њему. Он је нешто више од религије, он је воља да се створи нови човек.“ У складу са митом о Аријевској раси нови човек националсоцијализма био је преваходно биолошки конструкт. Процес стварања новог човека по Хитлеру подразумевао је пре свега “расну револуцију“ (пурификацију Аријевске расе од етнички страних елемената) која ће кроз биолошко прочишћење довести до препорода ума и душе.¹⁵⁰⁵ Насупрот националсоцијализму пројекти стварања новог човека у идеологијама других фашистичких покрета подразумевали су спиритуалну револуцију. Као најдрастичнији пример у том смислу може се издвојити концепт *omul nou* (новог човека) у идеологији румунске Гвоздене гарде.¹⁵⁰⁶ У свом програму из 1927. Гарда је негирала да представља политичку партију или покрет већ представља програм (школу) за стварање новог човека.¹⁵⁰⁷ Речима Корнелија Кодреануа: “Највећа штета коју су нам нанели Јевреји и политички систем, највећа опасност којој су нас изложили није ни отимање румунске земље нити чак уништење румунске средње класе Најгора од свега је чињеница да су они деформисали и променили нашу Дачко-Романску расну структуру стварајући један **нови тип човека, људски отпад, моралну наказу: политичара** који нема више ништа заједничко са племенитошћу наше расе;

¹⁵⁰³ H. R. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900-1945*, London 1969, str. 96

¹⁵⁰⁴ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 251,261

¹⁵⁰⁵ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 180

¹⁵⁰⁶ Michael Mann, *Fascists*, Cambridge 2004, str.267-268

¹⁵⁰⁷ *Fascism* (edit. by R. Griffin), Oxford 1995, str. 3

који нас срамоти и уништава.“¹⁵⁰⁸ Насупрот овоме Кодреану је позивао на стварање новог човека који ће стасати унутар Гвоздене гарде. Нови човек настаће унутрашњом – духовном револуцијом у којој ће се гардисти кроз служење покрету и отаџбини ослободити сопственог зла које почива у сваком човеку. Нови човек Гвоздене гарде представљаће “елиту (моралног) карактера“ и “аристократију врлине“ која ће успоставити “владавину духа и моралних вредности.“¹⁵⁰⁹

¹⁵⁰⁸ Корнелије Зелеа Кодреану, *Мојим легионарима*, Београд 2002, стр. 94

¹⁵⁰⁹ *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 110

III 2. a) Нови човек у идеологији италијанског фашизма

Главни идеолог италијанског фашизма Бенито Мусолини базирао је своје политичке теорије на запажању да је систем либералне демократије, као и њен идеолошки конкурент марксизам, доживео свој коначни слом у Првом светском рату.¹⁵¹⁰ Слом политичког система пратила је и дистропија његових духовних и моралних вредности тако да се после великог ратног сукоба целокупном човечанству наметнула потреба да осмисли нови политичко-друштвени систем са новим духовним и моралним вредностима.¹⁵¹¹ Према Мусолинију идеолошки конструкт фашизма који је у себи обједињавао сегменте либерално- демократске и марксистичке доктрине који су сачували своју виталност нудио је једини исправан и поуздан пут за човечанство у његовој будућности. Да би идеолошки конструкт фашизма заживео и био консеквентно спроведен у свим сегментима друштвено политичког живота према Мусолинију неопходан је нови човек¹⁵¹² који је раскинуо са буржоаским и класним предрасудама прошлог времена и који је као такав спреман да се посвети изградњи новог друштва. Као главни кандидат за новог човека фигурирао је ратник ветеран из Првог светског рата који је кроз страдања и искушења стекао сазнање о вредности заједнице и отаџбине. Кроз трауматично искуство рата ветеран је спознао све мане либерално-демократске државе и све марксистичке заблуде о интернационалном братству народа. Непосредно искуство смртне опасности и дарвинистичке борбе за опстанак упутили су ветеране на непосредну физичку акцију као најефикасније средство политичког деловања.¹⁵¹³ Фашистички покрет нашао је своје најрадикалније активисте управо у редовима ратних ветерана, који су организовани у сквадре у периоду 1919-1922-г. бруталним терором сломили отпор својих политичких противника и довели фашистички покрет на власт. Идеолози покрета величали су херојску фигуру сквадристе као човека који је радикално одбацио старе вредности (монархију, религију, предратне идеологије и партије) и ступио у борбу за стварање новог друштва не презајући да у тој борби положи сопствени живот.¹⁵¹⁴ Другим речима

¹⁵¹⁰ *Fascism* (edit. by R. Griffin), Oxford 1995, str. 29

¹⁵¹¹ C. Blamires, P. Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 465

¹⁵¹² Концепт новог човека Мусолини је преузео из теорија Жоржа Сорела. Сорел је сматрао да ће након револуције, која ће имати карактер грађанског рата, доћи доба моралне обнове декадентне европске цивилизације. Обнова врлине и моралних вредности створиће новог човека ратника-произвођача. (Види - A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 158)

¹⁵¹³ *Fascism* (edit. by R. Griffin), Oxford 1995, str. 28

¹⁵¹⁴ Алалстер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр. 86

новог човека творца фашистичке Италије карактерисала је снажна воља, склоност ка акцији и динамизму и спремност на ултимативну жртву. Одричући се предратне политичке и духовне традиције нови човек наступа као индивидуа која је аутономна у односу на постојеће друштвене и политичке групе. али са друге стране чврсто повезана са својим истомишљеницима у служби борбе за остварење политичког и етичког јединства нације.¹⁵¹⁵ Након марша на Рим, нашавши се на позицији власти Мусолини и фашистичка партија настојали су да преобразе целокупно становништво Италије у складу са вредностима новог човека који је спровео фашистичку револуцију. Секретар фашистичке партије Ахиле Стараче наводио је да се фокус партије и режима налази управо на пројекту стварања новог човека.¹⁵¹⁶ И политички противници фашиста имали су јасан утисак да: “Фашизам није у тој мери био усмерен да управља Италијом колико да оствари монопол контроле над умовима Италијана....Фашизам жели преобраћање Италијана.... Он има претензије карактеристичне за религију... и врхунске амбиције и нехуману непомирљивост крсташког рата.”¹⁵¹⁷ Правилно оцењујући да фашистичка партија и њени активисти представљају мањину унутар италијанског друштва Мусолини је осмислио низ мера које ће омогућити идеолошку индоктринацију становништва. Идеолошка индоктринација била је превасходно усмерена према омладини као категорији становништва која није имала додира са политичким животом пре “фашистичке револуције“ и која се као таква најлакше могла усмерити ка усвајању модела фашистичког новог човека. У складу са овом поставком образовни систем наметао се као најпрактичније оруђе режима за остваривање прокламованог циља. Просветну политику фашистичког режима подржали су поједини интелектуалци који су заведени ентропичним визијама Шпенглера о крају западне цивилизације подржали фашистички пројекат стварања новог човека као нове елите херојских индивидуалаца који ће спречити декаденцију и повести човечанство путем новог напретка.¹⁵¹⁸ Сицилијански филозоф Ђовани Ђентиле (члан фашистичке партије од 1923 г.) био је именован од стране Мусолинија на место министра просвете са циљем да изврши реформу образовног система. Ђентилеове реформе ишле су у правцу повећања доступности образовања ширим слојевима становништва и темељне

¹⁵¹⁵ C. Blamires, P. Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 466

¹⁵¹⁶ C. Blamires, P. Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 466

¹⁵¹⁷ Р. Герварт, Џ. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 165

¹⁵¹⁸ Алалстер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр. 21-22

реинтерпретације дотадашњих политичких, културних и моралних вредности.¹⁵¹⁹ Ђентиле је одбацивао вредности Француске револуције и посматрао је фашизам не као револуционарни, већ као реакционарни покрет који тежи да обнови историјске традиције италијанског народа.¹⁵²⁰ Ђовани Папини, идеолог италијанских националиста и ревни католик приближио се режиму и славио фашизам као борца за духовну независност Италије захваљујући коме су одбачени туђински политички и културни концепти и захваљујући коме се Италија вратила својим историјским (римским) традицијама јединству у руковођењу и државном ауторитету.¹⁵²¹ Режим је формирао Istituto Nazionale di Cultura Fascista - Национални институт фашистичке културе, институцију која је вршила идеолошку индоктринацију наставног и научног кадра у средњим школама и универзитетима. Преко предавања, клубова, библиотека и читаонивца које је финансирала ова институција наставно научни кадар је био информисан о најновијим идеолошким токовима актуелног режима.¹⁵²² Конципиран на идејама Ђентилеа и Папинија образовни систем промовисао је идеју о фашистичкој Италији као директном сукцесору Римског Царства и у складу са тим величана је фигура римског ратника неустрашивог борца у служби државе.¹⁵²³ Сам фашистички покрет интерпретиран је као политичка снага која је ослањајући се на империјалну традицију довршила вишевековни процес уједињења италијанске нације који је започео Рисорђиментом а завршио се револуцијом која се одиграла током Првог светског рата.¹⁵²⁴ Долазак фашиста на власт окарактерисан је као револуција тј. почетак процеса темељног преиспитивања савремених политичких културних и друштвених вредности и објективне критике грађанског живота који за коначни циљ има обнављање аутохтоне италијанске културе која је била потиснута од стране туђинског културног и политичког утицаја.¹⁵²⁵ Поред образовног система, фашистички режим вршио је идеолошку индоктринацију млађих нараштаја и преко партијских омладинских организација попут Figili della Lupa - Синови вучице (6-8 година старости), Opera Nazionale Balilla - Балила (8-14), Avanguardisti - Авангардисти (14-18)

¹⁵¹⁹ Аластер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр. 70

¹⁵²⁰ Аластер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр. 90

¹⁵²¹ Аластер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр.115

¹⁵²² Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str.163

¹⁵²³ C. Blamires, P. Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 466

¹⁵²⁴ C. Blamires, P. Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 446

¹⁵²⁵ Аластер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр. 85

и *Giovani fascisti* - Млади фашисти (18-21).¹⁵²⁶ Ове организације спроводиле су предвојничку обуку чланства настојећи да кроз практичан рад приближе младим нараштајима узор идеалног фашисте, ратника и партијског активисте.¹⁵²⁷ У складу са овим намерама на чело Балиле постављен је прослављени сквадристички вођа из Карере, Ренато Ричи.¹⁵²⁸ Омладинске организације фашистичке партије промовисале су излете, стручна предавања и спортске приредбе.¹⁵²⁹ Чланство је током теоријских предавања индоктринирано Мусолинијевим максимама попут “Веруј-Повинуј се-Бори се”¹⁵³⁰, “Ми смо против удобног живота!”¹⁵³¹ “Стремим ли ја својој срећи? - Ја стремим своме делу!”¹⁵³² исл. Чланови омладинских организација охрабривани су од стране инструктора да у свакој прилици бране режим и његову идеологију- чак и по цену да уђу у вербални или физички сукоб са својим старијим суграђанима.¹⁵³³ Фашистичка партија придавала је велики значај спорту и спортским такмичења као средствима за популаризације режимске идеологије.¹⁵³⁴ На великим спортским слетовима наступали су и поједини високорангирани чланови фашистичке партије попут Ахилеа Старачеа и Итала Балба који су демонстрацијом своје физичке снаге и спортских вештина настојали да се позиционирају као угледни модел за италијанску омладину. Кредо идеолошки инструментализованог образовања кроз школу и партијске организације сумиран је у тексту заклетве чланства Балиле која гласи: “Верујем у вечни Рим мајку моје земље и Италију њену најстарију ћерку.... која се уздигла у небо у слави 1918. и 1922. и која седи са десне стране мајке-Рима која ће доћи да суди живима и мртвима. Верујем у гениј Мусолинија нашег Светог Оца Фашизма, у заједницу мученика, у преобраћење Италијана и рестаурацију Царства.”¹⁵³⁵ Настојећи да привуку омладину партијском апарату вође италијанског фашизма толерисале су слободу политичког говора унутар фашистичких омладинских организација.¹⁵³⁶ Колику је важност фашистички режим придавао монопољу на креирање мишљења млађе популације

¹⁵²⁶ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Itally: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 289-290

¹⁵²⁷ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str. 140

¹⁵²⁸ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Itally: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 221

¹⁵²⁹ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str. 140

¹⁵³⁰ S. Lee, *The European Dictatorship 1918-1945*, New York 1987, str. 103

¹⁵³¹ Емил Лудвиг, *Мусолини: Разговори*, Загреб 1933, стр. 158

¹⁵³² Емил Лудвиг, *Мусолини: Разговори*, Загреб 1933, стр. 184

¹⁵³³ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str. 141

¹⁵³⁴ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str. 144-146

¹⁵³⁵ S. Lee, *The European Dictatorship 1918-1945*, New York 1987 str. 103-104

¹⁵³⁶ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str. 149-150

најбоље се може уочити у сукобу који је 1931 г. избио између католичке цркве и режима. И поред тога што је Латерански уговор сматрао и промовисао као један од својих највећих политичких успеха (први италијански лидер који је измирио цркву и државу) Мусолини је 1931 г. покренуо кампању терора против омладинских организација Католичке акције које су обесхрабривале своје чланство да се придружи омладинским организацијама фашистичке партије.¹⁵³⁷ Подстакнуто од стране виших партијских инстанци чланство омладинских организација фашистичке партије нападало је скупове и просторије Католичке акције приморавајући на тај начин ову лаичку организацију да ограничи обим свог рада међу италијанском омладином.¹⁵³⁸ Поред омладине и радно активно становништво Италије било је изложено идеолошкој индоктринацији преко чланства у партији, фашистичкој милицији и синдикалним организацијама. Нарочито важну улогу у индоктринацији радно активног становништва имала је партијска организација *Opera Nazionale Dopolavoro* (После рада) која је омогућавала свом чланству туристичка путовања и спортске и културне активности (посета биоскопима, позориштима, концертима исл.) по повољним ценама са намером да кроз кроз културне и спортске садржаје пласира вредности фашистичке идеологије.¹⁵³⁹ Женска популација била је обухваћена организацијама *Fasci Femminili* (жене из градова) *Massaie Rurali* (жене са села) које су се углавном бавиле хуманитарним радом и свом чланству нудиле низ курсева из заната и домаћинских послова.¹⁵⁴⁰ Да би контролисала јавно мњење и културно уметнички живот земље, фашистичка партија је основала официјелно удружење новинара и Министарство популарне културе – институције преко којих је режим надзирао штампу, литерарно, музичко и филмско стваралаштво.¹⁵⁴¹ Идеолошки инструментализована штампа уносила је у јавни дискурс термине попут “битка за пшеницу“ и “битка за повећање наталитета“ дајући свој допринос општој милитаризацији друштва под фашистичким режимом. Преко својих присталица из редова футуриста и покрета Новењенто режим је трасирао развој италијанске популарне уметности у правцу оживљавања народних традиција и одбацивања западноевропских и америчких културних утицаја. Нова италијанска уметност која се бавила темама рада, спорта,

¹⁵³⁷ J.R.B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 261-262

¹⁵³⁸ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 216

¹⁵³⁹ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str.158-163

¹⁵⁴⁰ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str.155-157

¹⁵⁴¹ S. Lee, *The European Dictatorship 1918-1945*, New York 1987, str. 105

борбе, материнства, снаге и храбрости приказана је свету на монументалној изложби фашистичке револуције која је одржана 1932.г. на десетогодишњицу марша на Рим. Централна поставка изложбе била је посвећена сквадристима палим у борби са политичким противницима током периода 1919-1922 г.¹⁵⁴² Не заустављајући се на креирању свести кроз образовни систем, партијске организације и културну политику режим је настојао да из колективног сећања становништва потисне све што подсећа на предфашистичку Италију. У оквиру тог настојања режим је 1922. годину - годину марша на Рим и успостављања прве фашистичке владе прогласио за почетну годину фашистичке епохе од које ће се званично мерити време.¹⁵⁴³ До 1939 г. режим је успео да партијским организацијама обухвати масу од преко 22 милиона Италијана (нешто мање од половине укупног броја становништва). Највише успеха фашизам је имао међу омладинском популацијом која је прошла кроз образовни систем и партијске омладинске организације. Партијске омладинске организације пружале су непоколебљиву подршку режиму и захтевале радикализацију идеолошког курса захтевајући улазак у другу фазу фашистичке револуције у којој ће целокупно друштво бити саображено са идеологијом и политиком фашистичке партије.¹⁵⁴⁴ Сам Мусолини охрабривао је укључивање омладине у активни политички живот постављајући на одговорне положаје младе и амбициозне кадрове попут је Дина Грандија (министар иностраних послова), Ђованија Ђентилеа (министар просвете) и Итала Балба (маршал авијације).¹⁵⁴⁵ И поред несумљивих успеха режима на пољу индоктринације становништва Мусолини је оцењивао да се права фашистичка револуција још није догодила и да нови фашистички човек још увек није створен. Према његовој процени омладина васпитана у фашистичком духу мора проћи кроз рат (који је фашизам уздигао на пиједестал “једине хигијене света“)¹⁵⁴⁶ као ултимативни испит способности и спремности на жртву за народну заједницу.¹⁵⁴⁷

¹⁵⁴² Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 223

¹⁵⁴³ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 201

¹⁵⁴⁴ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str. 148-149

¹⁵⁴⁵ Емил Лудвиг, *Мусолини: Разговори*, Загреб 1933, стр. 91

¹⁵⁴⁶ Аластер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр. 28

¹⁵⁴⁷ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 301

III 2. б) Нови човек у идеологији Југословенске акције

Полазећи од теорије интегралног југословенства чија је имплементација у свим аспектима политичког и друштвеног живота неопходан предуслов за остваривање политичке стабилности и функционалности југословенске државе идеолози ЈА су посветили велики простор критици предшестојануарске политичке гарнитуре и њеној неспособности (или невољности) да ову теорију правилно схвати и имплементира. У чланцима попут *У одбрану Југославије*,¹⁵⁴⁸ *Наш став и наш програм*,¹⁵⁴⁹ *Удес једне генерације*,¹⁵⁵⁰ *Негативне силе прошлости и њихова смена*¹⁵⁵¹ и *Дух времена*¹⁵⁵² аутори су критиковали капацитет предшестојануарске политичке елите (али и појединих њених представника унутар режима диктатуре) да схвати политичке, економске и социјалне прилике модерног времена и енергично захтевали смену генерација која ће омогућити темељну друштвену реформу. Насупрот “окамењене психе”¹⁵⁵³ предшестојануарске политичке елите која “није дорасла ситуацији после 1918 г.”¹⁵⁵⁴ и чија се конструктивност исцрпљује у “старачком надмудривању”¹⁵⁵⁵ идеолози ЈА истицали су пожртвовање и идеализам Југословенске националистичке омладине. Припадници предратног омладинског националистичког покрета тзв. “краљева генерација”¹⁵⁵⁶ према оценама идеолога ЈА неправедно је потиснута од стране професионалних политичара на политичку маргину. Према речима Велмар Јанковића: “Нашу добру вољу сачекала је организована завера повампирених негативних сила прошлости...”¹⁵⁵⁷ Резултат оваквог исхода био је политички и економски слом југословенске државе оличен у убиству хрватских посланика у скупштини и увођењу режима диктатуре. Да би спречили да шестојануарски режим понови грешке режима из прве декаде постојања југословенске државе (које су неминовне услед присуства већег броја припадника предшестојануарских странака у оквиру режимског апарата¹⁵⁵⁸), идеолози ЈА осмислили су пројекат стварања новог човека – политичке индивидуе која ће се ослоњена на аутохтоно политичко културно наслеђе спремније суочити са

¹⁵⁴⁸ Аноним, *У одбрану Југославије*, *Југословенска реч* год I бр.1, 6. август 1932

¹⁵⁴⁹ Тихомир Дожудић, *Наш став и наш програм*, *Југословенска реч* год I бр.2, 13. август 1932

¹⁵⁵⁰ Богумил Вошњак, *Удес једне генерације*, *Југословенска реч* год I бр. 16, 19. новембар 1932

¹⁵⁵¹ Владимир Велмар Јанковић, *Негативне силе прошлости и њихова смена*, *Југословенска реч* год I бр. 19, 10. децембар 1932

¹⁵⁵² Анте Дефранчески, *Дух времена*, *Југословенска реч* год III бр.62, 8.март 1934

¹⁵⁵³ Велибор Јонић, *Смисао Југословенства*, *Југословенска реч* год II бр.23, 7.јануар 1933

¹⁵⁵⁴ Аноним, *Слом есхаеске политике*, *Југословенска реч* год II бр.26, 28.јануар 1933

¹⁵⁵⁵ Велибор Јонић, *Југословенска реч на Божић*, *Југословенска реч* год I бр.21/22, 23. децембар 1932

¹⁵⁵⁶ Лука Костренчић, *Зашто смо монархисте*, *Југословенска реч* год I бр.20, 17.децембар 1932

¹⁵⁵⁷ Аноним, *Збор Југословенске акције*, *Југословенска реч* год II бр.27, 4. фебруар 1933

¹⁵⁵⁸ Аноним, *Збор Југословенске акције*, *Југословенска реч* год II бр.27, 4. фебруар 1933

изазовима модерног времена. Ова намера идеолога ЈА најексплицитније је исказана у чланку Велбора Јонића *Духовна основа савременог национализма*¹⁵⁵⁹ у коме аутор полази са становишта се се криза југословенске државе и друштва не може разрешити механичким средствима тј. усвајањем готових политичких и економских модела или применом појединих реформи већ је потребно реформисати самог човека тј. његове моралне, културне и политичке вредности. Према оцени аутора национализам модерног времена (а југословенски национализам спада у ту категорију) има идеалистичко духовну основу тј. захтева од својих присталица безусловну веру у дух нације и њену мисију. Модерне идеологије и друштвено економски системи попут капитализма и марксизма поричу важност духа и идеализма и зато не фигурирају као одржива решења за југословенску државу. Да би се спровела ревизија моралних, политичких и друштвених вредности човека потребно је напустити иностране узоре и потражити инспирацију у народној традицији и искуству. У чланку *О основама нашег национализма*¹⁵⁶⁰ аутор Предраг Митриновић скретао је пажњу да је услед вишевековне борбе за националну независност против туђинских држава југословенски национализам добио изразито деструктивни карактер који велича борбу и насиље. Да би се инхибирао деструктивни моменат југословенског национализма потребно је створити аутохтону југословенску културу. Процес дефинисања и стварања аутохтоне југословенске културе омета не-критички импорт политичких идеја и културних модела из иностранства. Митриновићеве идеје о деструктивном утицају интелектуалних и културних утицаја додатно је разрадио Владимир Велмар Јанковић у чланку под насловом *Духовна криза садашњости*¹⁵⁶¹ у коме је нагласио опасност од не-критичког усвајања политичких економских и културних решења из иностранства којим би се будућа југословенска култура у настајању могла свести на ниво колонијалне подкултуре. Да би се тај импорт зауставио потребно је да југословенски националисти осмисле сопствени културни идентитет. Обраћајући се окупљенима на првом ширем састанку делегата ЈА у Загребу књижевник Владимир Велмар Јанковић сажео је став покрета према коме је за постојање југословенске државе потребно створити новог човека речима: “Наше југословенство то је вера а не само програм и тактика....То је вера да је у нашој земљи, земљи југословенског народа,

¹⁵⁵⁹ Велибор Јонић, *Духовна основа савременог национализма*, *Југословенска реч* год III бр.66, 5.мај 1934

¹⁵⁶⁰ Предраг Митриновић, *О основама нашег национализма*, *Југословенска реч* год I бр.6, 10. септембар 1932

¹⁵⁶¹ Владимир Велмар Јанковић, *Духовна криза садашњости*, *Југословенска реч* год I бр.20, 17. децембар 1932

могућна култура бољег човека, заснована на пуној друштвеној правди и на раду. Ми смо за вољу тог будућег бољег човека прегорели у себи и бољег Србина, и Хрвата и Словенца, али исто тако прегорели и велико-словенског човека и интернационалца марксистичког човека..... Данас је психолошки лакше бити племенски Србин или Хрват или марксистички човек....за сваког овог човека има више готових формула и потпора....Али баш у том је ствар што Југословен хоће у својој земљи слободно да постоји тј. независно од сила које му се са стране натурају...из тог непристајања на нешто што је туђе и спољашње, ми црпемо снагу за нашег новог човека.“¹⁵⁶² На основу идеја изнесених у чланку *Начела*¹⁵⁶³ Велмар Јанковић је тип новог човека дефинисао као борца и учитеља. Да би се тај нови тип човека створио потребан је радикалан раскид са досадашњим методама и смена генерација.

У својим настојањима да дефинишу новог човека идеолози ЈА послужили су се по узору на италијанске фашисте историјским конструкцијама које су имале за циљ да реинтерпретацијом националне прошлости апстрахују један одређени модел личности који би фигурирао као морални, културни и политички симбол на коме почивају темељи државности. Ово настојање идеолога ЈА најексплицитније је изражено у делу истакнутог идеолога покрета Владимира Велмар Јанковића *Поглед са Калемегдана*. Настојећи да прикаже погубност некритичког преузимања политичких идеја и културних модела из иностранства Велмар Јанковић у овом делу ствара историјску конструкцију која за циљ има да докаже да српски (и југословенски народ) по својим политичким и културним традицијама не припада европској цивилизацији. Специфичне историјске околности довеле су до тога да је српски народ створио сопствени политичко-културни модел. Тај модел је потребно прецизно дефинисати и поставити као темељ будуће политичке и економске организациј југословенске државе. Према Велмар Јанковићу Срби од свог доласка на Балкан имају слабе контакте са за латинском - западноевропском цивилизацијом. Све цивилизацијске тековине религију, монархију, законодавство и филозофију Срби су примили преко Византијског царства које је својом хришћанском филозофијом ублажило ригидност римског права и на њему заснованих институција.¹⁵⁶⁴ Пад српских средњевековних држава под власт Османлија пресекао је даље контакте српског народа са европском цивилизацијом и створио специфични духовно-економски поредак у коме је српски народ провео пет

¹⁵⁶² Аноним, *Југословенска акција: Стенографске белешке са првог ширег састанка делегата Југословенске акције у Загребу*, Београд 1932, стр. 26-27

¹⁵⁶³ Владимир Велмар Јанковић, *Начела*, *Југословенска реч* год II бр. 34, 25. март 1933

¹⁵⁶⁴ Владимир Велмар Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010, стр. 86-88

векова. Наиме, османска освајања довела су до уништења феудалног поретка у српским земљама и успостављања социјалне нивелације. Сви припадници српског народа сведени су на ниво раје – сељака закупника царске земље чиме су избрисане све друштвене и социјалне разлике. На рушевинама феудализма и његове хијерархије настало је патријархално сељачко друштво са јасним моралним законима. Ова нивелација поставила је основу за оно што је Велмар Јанковић сматрао да је урођена склоност српског народа ка демократичности.¹⁵⁶⁵ Нестанак државних институција оставило је српску православну цркву као јединог чувара српске државне традиције. Свештенство које је заједно са народом делило недаће отоманске окупације сачувало је у народу свест о постојању српске средњовековне државе и јуначком стогодишњем отпору који је пружан османским освајачима.¹⁵⁶⁶ Када је крајем 18. и почетком 19 в. османски систем управе доживео свој слом и претворио се у анархију и безвашће праћено безобзирном економском експлоатацијом покорених народа од стране одметнутих османских феудалаца, српски народ покреће своју борбу-револуцију са социјалну и националну еманципацију.¹⁵⁶⁷ Према Велмар Јанковићу ова српска револуција имала је специфично аутохтону политичку и економску позадину и није ни у једном свом сегменту повезана са идеологијом Француске револуције. Одсечен османском инвазијом од Европе, српски народ није учествовао у великим културним и политичким концепцијама које је европски континент изнедрио у периоду од 14. до 19 в. Устанци и ослободилачки ратови изразито бруталног карактера у којима је настала српска нововековна држава произвели су специфичан тип човека борца националног и социјалног револуционара који се жртвује за остварење социјалне правде и безбедност националне заједнице.¹⁵⁶⁸ Овај модел човека Велмар Јанковић назива “човеком београдске животне оријентације“ под чиме подразумева индивидуу која је ослоњена на сопствену културно-политичку традицију, из специфично аутохтоних мотива и сопственом снагом извојевала победу и право на своју еманципацију. Створивши самосталну државу човек београдске животне оријентације ушао је у другу фазу борбе у којој је настојао да ослободи своје сплеменике који су се налазили под влашћу османске и аустроугарске империје. Манифест ове борбе изнет је према Велмар Јанковићу у Гарашаниновом *Начертанију* које он тумачи као нацрт и први корак у стварању југословенске државе. Овим настојањима српског народа из Србије

¹⁵⁶⁵ Владимир Велмар Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010, стр. 35, 80-85, 149-157

¹⁵⁶⁶ Владимир Велмар Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010, стр. 61-66, 71

¹⁵⁶⁷ Владимир Велмар Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010, стр. 75-80

¹⁵⁶⁸ Владимир Велмар Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010, стр. 57-59

придружили су се и Срби, Хрвати и Словенци из Хабзбуршке монархије који су прихватили и усвојили циљеве српске националне револуције - борбу за социјалну правду и националну слободу као највише моралне, политичке и културне вредности.¹⁵⁶⁹ Настојећи да се ослободи културне и техничке заосталости српски народ у овој фази борбе преко појединаца који одлазе на школовање у иностранство први пут после пет векова долази у контакт са западноевропским образовним системом и политичким, економским и културним достигнућима европске цивилизације. Погрешно верујући да се усвајањем готових решења могу надокнадити векови ретроградних утицаја османске управе ови појединци доносе и инкорпорирају у српску државу политичке и културне моделе из Западне Европе који нису прилагођени културном и економско друштвеном уређењу српског народа.¹⁵⁷⁰ Либерална демократија, социјализам, парламентаризам и капитализам који представљају функционалне моделе поникле у Западној Европи имплементирани у Србији дегенеришу се у “страшно србијанско партизанство“ тј. беспоштедну и бруталну борбу за власт у којој нестаје традиционална српска демократија и брига за целину народне заједнице.¹⁵⁷¹ Још деструктивнији утицај, према Велмар Јанковићу, имала је имплементација западноевропске филозофије. Просветитељство, рационализам и материјализам а својим утицајем на српску интелектуалну елиту доводе до дезинтеграције основних моралних и духовних вредности српског патријархалног друштва. Финални резултат ове имплементације је човек који одбацује све традиционалне вредности – религију породицу и нацију, а такав човек је према Велмар Јанковићу “опасан као барут или безначајан као прашина.“¹⁵⁷² Он више није човек “београдске животне оријентације“ већ је оријентисан ка интернационалним идеолошким апстракцијама чија је престоница бољшевичка Москва. Деструктивни утицај западноевропских политичких и културних вредности парадоксално достиже свој врхунац у новоствореној југословенској држави – победоносном циљу и исходишту српске националне револуције. Улазак Срба Хрвата и Словенаца из Хабзбуршке монархије, који су вековима били изложени западноевропским утицајима, у југословенску државу доводи до доминације западноевропских културних и политичких вредности над моделом човека београдске животне оријентације.¹⁵⁷³

¹⁵⁶⁹ Владимир Велмар Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010, стр. 51

¹⁵⁷⁰ Владимир Велмар Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010, стр. 135-142

¹⁵⁷¹ Владимир Велмар Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010, стр. 104-108

¹⁵⁷² Владимир Велмар Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010, стр. 99, 132-134

¹⁵⁷³ Владимир Велмар Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010, стр. 110-123

Политичко, економско и друштвено уређење и културна политика југословенске државе који су базирани на некритичком усвајању страног модела који не одговара аутохтоном политичком и културном наслеђу југословенских племена, онемогућава функционисање и стабилизацију југословенске државе. Све политичке недаће које производи западни културно-политички модел (нестабилност парламентарне демократије, опасност большевичког преврата и крах економског система капитализма) нестаће када се југословенски човек врати својим аутохтоним политичким и културним вредностима.¹⁵⁷⁴ Да би се постигла политичка стабилност неопходно је вратити се изворном културно-политичком моделу тј. човеку београдске животне оријентације и његовим вредностима на којима је изнета борба за социјалну и националну еманципацију тј. на којима је створена југословенска држава. Вратити се човеку београдске животне оријентације, значи одбацити Беч и Цариград (феудализам), Рим (католички универзализам) Париз и Москву (материјалистички интернационализам).¹⁵⁷⁵ Другим речима, заговарајући стварање новог човека Велмар Јанковић заговара повратак на вредности српске националне револуције уздижући на пиједестал српског сељака-ратника социјалног и националног револуционара бескомпромисног борца за социјалну правду, слободу, демократију и националну заједницу.¹⁵⁷⁶

Као и италијански фашисти и идеолози ЈА сматрали су да је број људи у савременом друштву који се уклапа у модел новог човека релативно мали. Чланови предратне Југословенске националистичке омладине (које су идеолози ЈА сматрали за аутохтоне моделе новог човека) били су превише малобројна групација да би својим политичким утицајем могли да спроведу радикалан политичко-економско-културни преображај. Као и италијански фашисти идеолози ЈА су најефикаснији начин за стварање модела новог човека видели у индоктринацији омладине – младих нараштаја који нису памтили политички живот пре стварања југословенске државе. У складу са овом поставком идеолози ЈА су у низу чланака попут *Југословенски одгој омладине*,¹⁵⁷⁷ *Предратна и данашња омладина*,¹⁵⁷⁸ и *Наша данашња омладина*¹⁵⁷⁹ заговарали темељиту реформу образовног система са циљем трансформације ове државне институције у оруђе за идеолошку индоктринацију омладине у правцу њеног

¹⁵⁷⁴ Владимир Велмар Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010, стр. 95, 143-146, 157-160

¹⁵⁷⁵ Владимир Велмар Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010, стр. 52, 127

¹⁵⁷⁶ Владимир Велмар Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010, стр. 50

¹⁵⁷⁷ Анте Дефранчески, *Југословенски одгој омладине*, *Југословенска реч* год I бр.3, 20. август 1932

¹⁵⁷⁸ Аноним, *Предратна и данашња омладина*, *Југословенска реч* год I бр.4, 27. август 1932

¹⁵⁷⁹ Аноним, *Наша данашња омладина*, *Југословенска реч* год I бр.19. 10. децембар 1932

моделирања према узору “човека београдске животне оријентације.“ Будући да је за разлику од италијанског фашизма ЈА била маргинални политички покрет њени позиви на реформу образовног система нису имали ширег одзива и импликација на политички живот и државну просветну политику. Изузетак у том смислу био је апел истакнутог идеолога ЈА Богумила Вошњака који је као народни посланик (изабран на листи Петра Живковића 1931 г.) на скупштинском заседању у марту 1934 г. предлагао формирање јединственог државног просветног плана базираног на видовданској етици и моралу који би требао да резултира стварањем јединственог југословенског менталитета (новог југословенског човека) који би био главна препрека ширењу сепаратизма и комунизма.¹⁵⁸⁰ Вошњаков предлог није наишао на разумевање скупштинске већине и владе Николе Узуновића које су биле оптерећене решавањем, за режим много приоритетнијих, проблема попут економске кризе и унутрашњих сукоба унутар ЈНС.

Поред образовног система као још једно оруђе за идеолошку индоктринацију омладине идеолози ЈА су означавали партијску милицију покрета. У чланку *Акционе чете Југословенске акције*¹⁵⁸¹ анонимни аутор је заговарајући стварање партијске милиције предвиђао да ће управо ова институција покрета дати пресудни допринос у изградњи новог типа југословенског човека. У сукобима са политичким противницима омладина из акционих чета повезаће се са наслеђем предратне југословенске националистичке омладине и стећи појам о важности међусобне солидарности и пожртвовања за политику народног и државног јединства. На тај начин омладина ће се кроз непосредну акцију приближити идеалу – националном и социјалном револуционару који је створио југословеску државу у годинама Првог светског рата. Политичка клима и одлучна политика режимске ЈНС у питањима унутрашње безбедности онемогућили су вођство ЈА да спроведе акцију ширех замаха у правцу индоктринације омладине кроз организацију партијске милиције. Милиција покрета – тзв Акционе чете никада нису имале ни прилике ни времена да се развију у масовне организације. И ако у пракси никада није успела да спроведе реализацију пројекта новог човека Југословенска акција поставила је теоријске основе за овај идеолошки конструкт. Утапањем ЈА у организацију ЈНП Збор конструкт новог човека (и концепција његове реализације кроз идеолошку индоктринацију омладине) је наставио да егзистира унутар идеологије зборашког покрета делимично ублажен у односу на

¹⁵⁸⁰ Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр.327

¹⁵⁸¹ Аноним, *Акционе чете Југословенске акције*, *Југословенска реч* год III бр.62, 8. март 1934

оригиналне италијанске узоре и сведен у оквире оживљавања патријархалних моралних и политичких вредности.

III. 3. 3. Закључак

Идеолошки конструкт Југословенске акције - насупрот бројних позивања њених идеолога на неоројалистички покрет Француска акција (које се очитује и у самом називу покрета) био је примарно базиран на рецепцији политичких идеја и решења из базе италијанског фашизма и немачког националсоцијализма. Рецепција идејних решења из корпуса фашизма и националсоцијализма била је условљена и чињеницом да је покрет Југословенске акције *de facto* представљао обнову рада ОРЈУНЕ. У складу са тим Југословенска акција преузела је скоро комплетни идеолошки легат југоинтегралиста из 20 –тих година што се очитује у глорификацији предратне Југословенске националистичке омладине, усвајању орјунашке теорије интегралног југословенства, антиклерикализма и заговарању употребе терора у обрачуна са политичким неистомишљеницима. Измењене политичке околности - тј. репресивна природа режима монарходиктатуре, условиле су извесну модификацију одређених орјунашких идејних решења унутар идеолошког конструкта Југословенске акције. Како је захваљујући присуству великог броја бивших орјунаша унутар апарата режима монарходиктатуре теорија интегралног југословенства постала аксиом државне политике идеолози ЈА су – за разлику од својих предходника из ОРЈУНЕ могли отворено да разматрају слабе стране мита о постојању јединственог југословенског народа и разматрају решења за његово усавршавање. Измењена спољнополитичка ситуација и ригидна безбедносна политика режима монарходиктатуре условила је идеологе ЈА да у значајно мањем обиму разматрају експанзионистичке планове на рачун околних земаља, смање обим критике деструктивног утицаја Римокатоличке цркве на југословенску државу и задрже развој партијске милиције на рудиментарном нивоу. Истовремено измењена политичка ситуација у земљи – увођење диктатуре и забрана рада политичких партија оставила је простор идеолозима ЈА да под утицајем рецепције идеја из корпуса италијанског фашизма и немачког националсоцијализма осмисле идејне конструкте сељачке државе и новог човека. Концепт сељачке државе креиран под утицајем нацистичке идеологије и специфичних унутрашњих политичких околности (забрана рада аграрних партија и ефекти светске економске кризе на аграрну привреду КЈ) представљао је крупан искорак идеолога ЈА у односу на идејне концепције ОРЈУНЕ. Међутим за разлику од нацистичког узора, који је сличном идеолошком трансформацијом успео да продре на немачко село и помоћу те базе однесе победу у циклусу парламентарних избора практичан учинак концепта сељачке

државе који су осмислили идеолози ЈА био је знатно скромнији. Режим монархидиктатуре је и поред формалне обнове парламентарног живота након 1931 г. задржао све практичне полуге власти фингирајући нормализацију политичког живота кроз деловање режимске Југословенске националне странке и фарсичне изборе на којима је учествовала само владина листа. Поред тога, и ако званично распуштене предшестојануарске аграрне партије ХСС и Савез земљорадника наставиле су да раде у илегалу. У процепу између режима који је настојао да задржи пуну контролу над политичком сценом и аграрних партија које су се грчевито бориле да задрже утицај над својим бирачким телом ЈА није успевала да се наметне као релевантан политички фактор. Поред тога сами идеолози ЈА нису прецизно дефинисали основне принципе и институције који би требало да отелотворе концепт сељачке државе. Сам концепт ће ипак опстати и бити надограђен током друге половине тридесетих година у оквиру идеологије ЈНП Збор и наметнути се као један од фундамената зборашког концепта сталешке државе. Сличну судбину доживела је и идеја вођства ЈА о стварању “новог човека“ конципирана према узору италијанског фашизма. За разлику од свог апенинског узора “нови човек“ Југословенске акције остао је искључиво теоријски конструкт будући да његовим креаторима нису стајала на располагању практична оруђа (утицај над образовним системом и партијска милиција) која су била неопходна за његово спровођење у дело. У складу са тим позиви вођства ЈА да се створи “нови човек“ у пракси су се свели на генерацијски сукоб тј. оштру критику предшестојануарских политичких елита. Након утапања ЈА у ЈНП Збор под утицајем клерикалних ставова Димитрија Љотића концепт “новог човека“ модификован је у правцу позива на моралну обнову на трагу евокације традиционалних хришћанских вредности.

Својеврсан парадокс представља чињеница да су из почетка идеолози Југословенске акције у својим јавним наступима и чланцима испољавали децидирано негативан став према Италији и Немачкој и самом феномену фашизма. Идеолози ЈА били су нарочито критични према фашистичком режиму у Италији и његовом вођи Бениту Мусолинију. У чланку *Мусолини, Салвемини, Тревес*¹⁵⁸² анонимни аутор подцртавајући политичку недоследност вође италијанског фашизма у ироничном тону наводи низ Мусолинијевих не-патриотских изјава из периода његовог ангажовања у Социјалистичкој партији Италије попут: “Италијански пролетеријат не сме више

¹⁵⁸² Аноним, Мусолини, Салвемини, Тревес, *Југословенска реч* год I бр.2, 13. август 1932

проливати своју крв да утажи жеђ патриотског Молоха. Национална застава - то је крпа коју треба забити на гнојиште!“ У чланку *Мусолини, Црква и Југословени*¹⁵⁸³ аутор, позивајући се на Мусолинијеву трансформацију из радикалног антиклерикалца у заштитника Ватикана, наводи да услед опортунистичког карактера свог вође фашизам никада неће успети да се уобличи у кохерентан идеолошки систем, већ да ће остати само принцип “глорификације силе“ у служби амбиције једног човека. У чланцима попут *Резултати фашизма у Италији*,¹⁵⁸⁴ *Фашизам и мађине*¹⁵⁸⁵ и *Јадранско питање*¹⁵⁸⁶ критикују се економска достигнућа фашистичке корпоративне државе и репресивна политика фашистичког режима према југословенској националној мањини. Идеолози Југословенске акције су се у чланцима попут *Ђула Гомбош – Хонвед новела*,¹⁵⁸⁷ *Ратни добровољци и поратни усташе*¹⁵⁸⁸ и *Не, не - никада не*¹⁵⁸⁹ критички освртали и на спољну политику фашистичког режима у домену његових настојања да помоћу својих идеолошких сателита у Аустрији (Хајмвер) и Мађарској (Партија расне одбране) створи широку антијугословенску коалицију на Балкану. Ниво анимозитета који су идеолози Југословенске акције испољавали према фашистичком режиму у Италији очитује се и у прештампавању чланака и говора вођа италијанске антифашистичке емиграције у гласилима покрета.¹⁵⁹⁰ Сличан, негативан став идеолози Југословенске акције испољавали су и према Немачкој. У чланцима *Германија и Европа*¹⁵⁹¹ и *Куда иде Европа*¹⁵⁹² аутори су упозоравали јавност на чињеницу да Немачка није довољно ослабљена после Првог светског рата и на опасности које прете Версајском поретку од јачања пангерманских снага у Вајмарској републици. У складу са тиме у чланцима попут *Генерал фон Шлајхер*,¹⁵⁹³ *Немачка тражи свој пут*,¹⁵⁹⁴ *Немачка пред нове изборе*¹⁵⁹⁵ и *Немачки избори*¹⁵⁹⁶ идеолози Југословенске акције су са ниподаштавањем говорили о изборним шансама NSDAP, пружали су подршку војним

¹⁵⁸³ Лука Костренчић, Мусолини, Црква и Југословени, *Југословенска реч* год I бр.7, 17. септембар 1932

¹⁵⁸⁴ Аноним, Резултати фашизма у Италији, *Југословенска реч* год I бр. 13, 29. октобар 1932

¹⁵⁸⁵ Аноним, Фашизам и мађине, *Југословенска реч* год I бр. 21/22, 23. децембар 1932

¹⁵⁸⁶ Аноним, Јадранско питање, *Југословенска реч* год I бр.9, 1. октобар 1932

¹⁵⁸⁷ Аноним, Ђула Гомбош – Хонвед новела, *Југословенска реч* год I бр. 10, 8. октобар 1932

¹⁵⁸⁸ Аноним, Ратни добровољци и поратни усташе, *Југословенска реч* год I бр. 15, 12. новембар 1932

¹⁵⁸⁹ Аноним, Не, не – никада не, *Југословенска реч* год II бр. 29, 18. фебруар 1933

¹⁵⁹⁰ Аноним, Две Италије, *Југословенска реч* год I бр. 5, 3. септембар 1932; Филипо Турати, Филипо Турати, *Југословенска реч* год I бр. 8, 24. септембар 1932; Гаetano Салвемини, Црква и народне мађине у Италији, *Југословенска реч* год II бр. 48/49, 16. јул 1933

¹⁵⁹¹ Аноним, Германија и Европа, *Југословенска реч* год I бр. 5, 3. септембар 1932

¹⁵⁹² Аноним, Куда иде Европа, *Југословенска реч* год II бр. 42/43, 3. јун 1933

¹⁵⁹³ Аноним, Генерал фон Шлајхер, *Југословенска реч* год I бр. 4, 27. август 1932

¹⁵⁹⁴ Аноним, Немачка тражи свој пут, *Југословенска реч* год I бр. 10, 8. октобар 1932

¹⁵⁹⁵ Аноним, Немачка пред нове изборе, *Југословенска реч* год I бр.11, 15. октобар 1932

¹⁵⁹⁶ Аноним, Немачки избори, *Југословенска реч* год I бр. 15, 12. новембар 1932

круговима око председника Хиндебурга и фон Папену у настојањима да спрече изборни тријумф нациста чијег су вођу пежоративно апострофирали као марионету у рукама традиционалне пруске елите и крупног капитала. Нарочито заједљив тон приметан је у чланку *Немачки избори*¹⁵⁹⁷ у коме анонимни аутор, узимајући у обзир да је NSDAP изгубио 35 мандата у односу на резултат из предходног изборног циклуса, истиче да је лош резултат последица отвореног непријатељства које према нацистичком покрету испољавају јункери, велепоседници и индустријалци закључујући своје излагање предвиђањем да у Немачкој наступа “сумрак хитлеризма.” Негативан став вођства Југословенске акције према идеологији националсоцијализма најексплицитније је исказан у чланку *Хитлеровштина и немачки националсоцијализам*¹⁵⁹⁸ у коме анонимни аутор објашњава да идеологија NSDAP није самостални идеолошки систем (као националсоцијализам који је проповедао Шпенглер) већ представља “хитлеровштину” спој специфичне психологије немачке расе и “демагошких украса” и “бајке о Трећем царству” које је пласирао Хитлер. Аутор је нагласио да “хитлеровштина” не представља ексклузивно немачки феномен – она је нашла своје присталице широм европског континента. Наводећи пример Мађарске у којој је почетком 30-тих формирано више десетина покрета устројених по узору на идеологију NSDAP аутор закључује своје излагање оценом да “хитлеровштина” представља “филозофију уговорима оштећених” и демагогију а не поглед на свет тј. кохерентан идеолошки систем. У чланцима попут *Хитлерова Немачка и Совјетска Русија*,¹⁵⁹⁹ *Пакт мира Евразије*¹⁶⁰⁰ и *Бољшевизам, фашизам, хитлеризам*¹⁶⁰¹ аутори су скретали пажњу југословенске јавности на могуће опасности које ће произаћи из (идеолошки условљеног и тиме неминовног) сукоба између нацистичке Немачке и СССР. Нарочито оштар став према оваквом развоју догађаја заузео је Велибор Јонић у чланку *Њихов и наш национализам*¹⁶⁰² у коме је упозорио на растућу опасност која европској цивилизацији прети од стране нових идеолошких система бољшевизма, фашизма и националсоцијализма. Фокусирајући се на Хитлерову личност (поред које, по Јонићу, Стаљин и Мусолини делују као “сталожена и озбиљна господа”) Јонић износи оштру критику на рачун идеологије националсоцијализма коју види као

¹⁵⁹⁷ Аноним, Немачки избори, *Југословенска реч* год I бр. 15, 12. новембар 1932

¹⁵⁹⁸ Аноним, Хитлеровштина и немачки националсоцијализам, *Југословенска реч* год I бр. 14, 5. новембар 1932

¹⁵⁹⁹ Аноним, Хитлерова Немачка и Совјетска Русија, *Југословенска реч* год II бр. 36/37, 16. април 1933

¹⁶⁰⁰ Аноним, Пакт мира Евразије, *Југословенска реч* год II бр. 48/49, 16. јул 1933

¹⁶⁰¹ Аноним, Бољшевизам, фашизам, хитлеризам, *Југословенска реч* год III бр. 59, 17. јануар 1934

¹⁶⁰² Велибор Јонић, Њихов и наш национализам, *Југословенска реч* год II бр. 57, 17. децембар 1933

глорификацију материјалистичко-механичког доживљаја света у коме је насиље једини одговор на све друштвене и политичке проблеме.

И ако су у овим, и многим другим, чланцима главни идеолози ЈА негирали сваку врсту идејне блискости и преузимање идеја из корпуса италијанског фашизма и немачког националсоцијализма пажљивијом анализом текстова у гласилима овог покрета може се закључити да су идеолошке поставке ова два европска фашистичка покрета одиграле битну улогу у настајњу концепата сељачке државе и “новог човека“ – два најкарактеристичнија идејна конструкта ЈА.

III 4. Борачка организација Југославије – Бој

После увођења монархдиктазуре 1929 г. чланови распуштене ОРЈУНЕ у Словенији предвођени великим челником Марком Крањецом наставили су свој политички рад не обазирајући се на забрану рада покрета коју су издале југословенске власти. Током наредне две године словеначки орјунаши су своје напоре сконцентрисали на организацију и спровођење субверзивних делатности на територији Италије.¹⁶⁰³ Према податцима италијанске обавештајне службе бивши орјунаши колективно су ушли у чланство Народне Одбране и под плаштом нове организације настављају свој рад уперен против Италије.¹⁶⁰⁴ Као потврда овог запажања италијанске агентуре може се навести чињеница да је на чело обласног одбора Народне одбране за Дравску бановину (Словенију) дошао је бивши вођа љубљанске ОРЈУНЕ др Јосип Цепудер.¹⁶⁰⁵ Почетком 1930 г. орјунаши из Словеније под предводништвом Марка Крањца повезали су се са чланством центра италијанске антифашистичке емиграције у Паризу зарад заједничке борбе против фашистичког режима у Италији. Ови политички емигранти су углавном били чланови Комунистичке партије Италије тако да су се код југословенских власти појавиле сумње да ће бивши орјунаши пасти под утицај левичарских идеја. Ове сумње мотивисале су југословенске власти да Крањца као главног прегаоца у спровођењу иредентистичких акција преместе из царинске службе у Словенију, прво у Скопље па у Ниш.¹⁶⁰⁶ После Крањчевог одласка из Словеније у октобру 1930 г. орјунашки одреди који су вршили терористичке акције на италијанској територији су се реорганизовани у оквиру организације Одбор за пропаганду на Приморију. На челу ових одреда налазио се генерал у пензији Рудолф Мајстер који се истакао у југословенско-аустријском рату око Штајерске и Коруске 1918-1919 г. Из редова људства Мајстерових одреда потекла је током 1929 г. иницијатива за стварање политичке организације словеначких ратника-ветерана из Првог светског рата. Крајем 1929 г. ангажовањем бивших чланова Југословенске националистичке омладине и ОРЈУНЕ Владислава - Влатка Фабијанчића, Августа Кустнера и Станета Видмара

¹⁶⁰³ Историјски архив Словеније, SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 25.1.1929)

¹⁶⁰⁴ Историјски архив Словеније, SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 26.1.1929)

¹⁶⁰⁵ Историјски архив Словеније, SI AS 1931, 935-600-12, документ: Елаборат о ОРЈУНИ

¹⁶⁰⁶ Историјски архив Словеније, SI AS 1931, 935-600-12 документ: Материјал горичке квестуре о Орјуни (извештај од 10.8. 1936)

формирана је организација под именом Звеза словенских војаков (Савез словеначких војника) која је окупљала Словенце који су се током Првог светског рата борили као добровољци у војсци Краљевине Србије. Неколико месеци касније 1930 г. организација је променила име у Звеза бојевников (Савез ратника) и отворила могућност да у чланство уђу и сви Словенци који су служили војску у Краљевини СХС. На чело организације изабран је генерал у пензији Рудолф Мајстер, а покретом је управљао Централни одбор у који су поред Фабијанчића, Кустера и Видмара улазили представници Народне одбране, Удружења резервних официра, Удружења ратних инвалида и Удружења четника за Дравску бановину.¹⁶⁰⁷ Настојећи да одрже привид да је реч о неполитичкој организацији вођство Звезе бојевников истицало је за своје главне циљеве бригу о социјалном статусу војника ветерана и промоцију идеје о државном и националном јединству. Током првих година свог постојања покрет је уживао покровитељство режимске Југословенске националне странке ЈНС. Многи некадашњи чланови ОРЈУНЕ и њој идеолошки блиске Самосталне демократске странке (СДС) на подручју Словеније ушли су у редове режимске ЈНС и заузели високе функције у државној управи. Првак словеначког СДС Алберт Крамер постао је генерални секретар ЈНС а шеф његовог кабинета био је бивши орјунаш (главни помоћник Марка Крањеца) Антон Вербич. Уживајући подршку Вербича бивши орјунаш а сада бан Дравске бановине Драго Марушић помагао је окупљање и политички рад бивших сабораца у оквиру Звезе бојевников. Под покровитељством режимске ЈНС Звеза бојевников је успоставила низ месних одбора широм Дравске бановине. У чланство покрета поред бивших орјунаша приступали су чланови распуштених партија које су заступале идеологију интегралног југословенства, у првом реду бивши чланови СДС и Словенске кметијске странке (СКС) али и југословенски оријентисани чланови распуштене клерикалне Словенске људске странке (СЛС). Током друге половине 1933 г. Звеза бојевников организовала је више добро посећених зборовна широм Дравске бановине на којима су говорници истицали оданост покрета идејама 6-јануарског манифеста и критиковали рад распуштених странака. Масовљење чланства Звезе бојевников током 1932. и 1933 г. пробудило је амбиције режимске ЈНС и распуштене СЛС да овај покрет ставе под своју контролу. Унутар словеначког огранка ЈНС дошло је до сукоба између чланова распуштених СДС

¹⁶⁰⁷ Све наведене организације су током 20-тих година блиско сарађивале са ОРЈУНОМ. (Види - Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, стр.347, 364)

(Алберт Крамер и подбан Пикмајер) и СКС (бан Марушић) око тога ко ће обезбедити подршку Звезе бојевников режиму.¹⁶⁰⁸ У контексту ових сукоба подбан Пиркмајер је 1933 г. забранио рад Звезе бојевников, али је победом Марушића у унутрашњим превирањима у ЈНС поштет обновио свој рад у децембру 1933 г. под именом Здужење борцев Југославије - БОЈ (Борачка организација Југославије). Под покровитељством бана Драга Марушића обновљени покрет напустио је позиције неполитичног ветеранског удружења и под вођством Фабијанчића, Кустера и Видмара почиње да формира свој политички програм и идеологију.

Слика бр.8; Прво редовно заседање централног извршног одбора БОЈ-а у суботу 15. децембра 1934 (лист "Prelom" год. I бр.49, Narodana in univerzitetna knjižnica u Ljubljani)

Присуство великог броја бивших орјунаша у редовима чланства и вођства БОЈ-а условило је рецепцију великог броја идејних концепција ОРЈУНЕ унутар идеологије новог покрета. У првом реду БОЈ је усвојио орјунашку теорију интегралног југословенства. Попут орјунаша, идеолози БОЈ-а представљали су се као сукцесори политичког рада предратне Југословенске националистичке омладине (ЈНО).

¹⁶⁰⁸ Архив Војске Србије, Пописник бр. 17, Кутија 95, Фасцикла бр.1, документ бр.1, Обавештајни извештај начелнику генералштаба о Боју и СЛС 29.октобар 1934

Тенденција приказивања БОЈ-а као настављача политичког легата ЈНО најоучљивија је у чланцима попут *Наши предходници Препородовци 1914-1934*,¹⁶⁰⁹ *Говор Станета Видмара*,¹⁶¹⁰ и *Двадесетогодишњица Церске битке*.¹⁶¹¹ Аутори ових чланака хвалили су рад словеначке омладине окупљене око љубљанског листа *Препород* која се после Балканских ратова прикључила покрету Југословенске националистичке омладине. Нарочито је истицана улога Владислава Фабијанчића (једног од оснивача БОЈ-а) у повезивању рада југословенски оријентисане словеначке омладине са истомишљеницима у Хрватској, Далмацији и Босни, као и његова служба као добровољца у војсци Краљевине Србије. Из идеја изнесених у чланцима попут *Двадесетогодишњица*,¹⁶¹² *Кобна смена*¹⁶¹³ и *Куда*¹⁶¹⁴ може се закључити да је, као и за орјунаше, и за бојовнике Први светски рат је имао карактер националне револуције у којој је идеја југословенства кроз борбу и пожртвовање чланова ЈНО и подвиге војске Краљевине Србије тријумфовала над анахроним идејама хабзбуршког феудализма и партикуларних национализама југословенских племена. За разлику од ОРЈУНЕ која је услед политичких околности у којима је деловала вршила промоцију идеје интегралног југословенства са позиција политичке маргине и интелектуалне авангарде, идеолози БОЈ-а су истом задатку приступали са знатно конформније позиције у којој је гореспоменута идеја октроисана у аксиом државне политике. Из тог разлога у штампаним гласилима БОЈ-а скоро и да нема чланака у којима се помоћу историјских конструкција идеализује прошлост јединственог југословенског народа. Изузетак представља чланак *Карађорђе првоборац за слободну Југославију*¹⁶¹⁵ у коме је анонимни аутор представио вођу Првог Српског устанака и зачетника династије Карађорђевић као политичког визионара који је почетком 19 в. повео српски народ у борбу за стварање југословенске државе. Ова конформнија позиција омогућавала је идеолозима боја да заузму рационалнији поглед на питање постојања јединственог југословенског народа. За разлику од идеолога ОРЈУНЕ који су сваки облик манифестације племенског индивидуализма третирали као blasphemично одступање од теорије интегралног југословенства, идеолози БОЈ-а сматрали су да свако племе југословенског народа има своју специфичну улогу у југословенској синтези и да стога

¹⁶⁰⁹ Anonim, *Naši predniki Preporodovci 1914-1934*, *Prelom* god I br.11, 29. mart 1934

¹⁶¹⁰ Anonim, *Govor Staneta Vidmarja*, *Prelom* god I br.25, 5. jul 1934

¹⁶¹¹ Vladimir Fabijančić, *Dvajesletnica Cerske bitke*, *Prelom* god I br.32, 23. avgust 1934

¹⁶¹² Anonim, *Dvajesletnica*, *Prelom* god I br.28, 26. jul 1934

¹⁶¹³ Dimitrije Ljotić, *Usodna zamena*, *Prelom* god II br.3, 17. januar 1935

¹⁶¹⁴ Anonim, *Kam*, *Prelom* god II br.23, 31. maj 1935

¹⁶¹⁵ Anonim, *Karadjordje prvoborec za svobodno Jugoslavio*, *Prelom* god I br.6, 22. februar 1934

није конструктивно негирати културне идентитете српског хрватског и словеначког племена/народа.¹⁶¹⁶ Идеолози БОЈ-а усвојили су идејну поставку ОРЈУНЕ да је хрватско племе политички уобличио идеју југословенства док је српско племе својим снагама допринело њеном остварењу.¹⁶¹⁷ Деструктивна политика пред 6-јануарских странака отворила је конфликт између српског и хрватског племена стварајући тиме атмосферу у коме је југословенско питање симплицифистички деградирано на питање споразума између Срба и Хрвата у коме су Словенци маргиналан чинилац уз постојање малициозне тенденције да словеначко племе буде асимиловано од стране Хрвата.¹⁶¹⁸ Насупрот овој незавидној позицији у којој се налази словеначко племе идеолози БОЈ-а су сматрали да су управо Словенци као “најистакнутија тачка Словенства“ према Немачкој и Италији (и стога свеснији опасности која прети Југославији)¹⁶¹⁹ судбински предодређени да постану “југословенска Спарта“¹⁶²⁰ тј. да од хрватског и српског племена преузму предводништво у борби за остварење идеје интегралног југословенства.¹⁶²¹ И поред овог рационалистичког приступа теорији интегралног југословенства идеолози БОЈ-а нису били мање агресивни у њеној промоцији од својих предходника из ОРЈУНЕ и савременика из Југословенске акције. У чланцима својих штампаних гласила идеолози БОЈ-а апострофирани су “племенске сепаратисте“ (присталице пред 6-јануарских странака) као “Јуде Искариотске,¹⁶²² њихово вођство као “трговце у храму Господњем“ (које је краљ 6-јануарским актом трајно одстранио из политичког живота Југославије)¹⁶²³ истичући су да је идеја државног и народног јединства изнета у 6-јануарском Манифесту “јеванђеље БОЈ-а.“¹⁶²⁴ Заједнички наступ БОЈ-а са осталим политичким групама деснице интегрално југословенског усмерења (Југословенска акција, Мали Збор и политичких група окупљених око листова *Буђење* и *Отаџбина*) на листи Димитрија Љотића на парламентарним изборима 1935 г. вођство БОЈ-а окарактерисало је као тријумф југословенске идеје. Према речима анонимног аутора чланка *Димитрије Љотић у Словенији*¹⁶²⁵ удруживањем са снагама интегралног југословенства БОЈ-излази из политичке изолације (“нисмо више усамљени у

¹⁶¹⁶ Vladimir Fabijancic, *Idejne smernice pokreta, Prelom* god I br.2, 18. januar 1934

¹⁶¹⁷ Dimitrije Ljotić, *Temeljni nesporazum, Prelom* god II br.6, 7. februar 1935

¹⁶¹⁸ Anonim, *Ne tako, Prelom* god II br.31, 31. avgust 1935

¹⁶¹⁹ Anonim, *Govor tovariša Tureta Šturma, Prelom* god I br.14, 19. april 1934

¹⁶²⁰ Anonim, *Celjski zbor, Prelom* god I br.18, 17. maj 1934

¹⁶²¹ Anonim, *1935 leto naše besede, Prelom* god I br.50, 27. decembar 1934

¹⁶²² Vladimir Fabijančić, *Idejne smernice pokreta, Prelom* god I br.2, 18. januar 1934

¹⁶²³ Anonim, *Govor tovariša Tureta Šturma, Prelom* god I br.14, 19. april 1934

¹⁶²⁴ Anonim, *Izjava tovariša Kruleja na seji JNS, Prelom* god I br.4, 8. februar 1934

¹⁶²⁵ Anonim, *Dimitrije Ljotić u Sloveniji, Prelom* god II br. 16. 18. april 1935

словеначком ћошку Југославије“) и оснажен истомишњеницима из хрватског и српског племена улази у одлучну фазу борбе за остварење свог политичког програма.

У склопу усвајања орјунашке теорије интегралног југословенства идеолози БОЈ-а усвојили су и експанзионистичке спољнополитичке планове ОРЈУНЕ. У говору одржаном на скупу бојовника у Љубљани 8. јануара 1934 године, Владислав Фабијанчић изнео је спољнополитички програм БОЈ-а речима: “Борачко удружење Југославије хоће да Југославија под жезлом народне династије Карађорђевића постане моћна велика сила која би у братском суживоту здруживала све Словенце, Србе и Хрвате. Хоће да у слободи здружи и зближи сав словенски југ од најудаљенијих граница на којима живе Словенци па до словенског Црног мора.”¹⁶²⁶ Из ових речи најистакнутијег вође БОЈ-а може се закључити да је БОЈ од ОРЈУНЕ преузео идеју стварања Велике Југославије која би се простирала од Трста до Варне. Будући да је БОЈ настао преваходно као организација словеначког племена југословенског народа идеолози овог покрета су по питању спољнополитичких проблема највише пажње посвећивали питању Корушке – аустријске покрајине у којој је живео велики број етничких Словенаца. У чланцима попут *Поводом јубилеја генерала Мајстера*,¹⁶²⁷ *Удружење бораца Југославије у долењској метрополи*,¹⁶²⁸ *Мemento*¹⁶²⁹ и *Генерал Мајстер*¹⁶³⁰ идеолози БОЈ-а су подсећали јавност на необјављени рат који су југословенски добровољци водили са аустријским Хајмвером око Корушке у периоду 1918-1919 г. Аутори чланака истицали су јунаштво и пожртвовање људства југословенских добровољачких одреда које је предводио генерал Рудолф Мајстер (почасни председник БОЈ-а) и неправедну политику европских сила које су Корушку доделиле Аустрији. Аутор чланка *Немачка колонизација у Корушкој*¹⁶³¹ упозоравао је југословенску јавност да су аустријске власти у Корушкој спровеле опсежан пројекат колонизације ове покрајине немачким живљем са циљем да ова покрајина у потпуности изгуби словенски карактер. Аутор је наглашавао а се југословенска држава мора супротставити овима намерама аустријских власти јер ће у противном доћи у опасност и словеначке територије у Краљевини Југославији.

¹⁶²⁶ Архив Југославије, Фонд 38, Фасцикла бр.4, Извештај Централног пресбирора о скупу БОЈ-а у Љубљани 8. јануара 1934

¹⁶²⁷ Anonim, Ob jubileju generala Maistra, *Prelom* god I br.12, 5.april 1934

¹⁶²⁸ Anonim, Združenje borcev Jugoslavije v dolenski metropoli, *Prelom* god I br.13, 12. april 1934

¹⁶²⁹ Anonim, Memento, *Prelom* god I br.21, 7. jun 1934

¹⁶³⁰ Anonim, General Majster, *Prelom* god I br.29, 2.avgust 1934

¹⁶³¹ Anonim, Nemeška kolonizacija na Koroškem, *Prelom* god II br.13, 28.mart 1935

По угледу на распуштену ОРЈУНУ и вођство БОЈ-а је настојало да формира сопствену партијску милицију под именом Редарски одреди. На ову идеју вођство БОЈ-а је дошло почетком маја 1934 г.¹⁶³² Конкретан разлог за стварање редарских орета биле су изгреди и провокације које су комунисти и чланови распуштене СЛС приређивали на митинзима БОЈ-а. У архивској грађи нема помена о акцијама Редарских одреда, али се помиње њихово присуство на неколико зборова које су бојевници одржали у Словенији током лета 1934 г. Према фотографији објављеној у листу *Прелом* од 24. маја 1934 г. може се закључити да су Редарски одреди носили сивомаслинасте униформе, као и да су имали посебне чете на коњима.¹⁶³³

Слика бр.9; Одреди партијске милиције БОЈ-а на коњима (лист "Prelom" god. I br.19, Narodna in univerzitetna knjižnica u Ljubljani)

Попут својих савременика из Југословенске акције и идеолози БОЈ-а су направили оштар заокрет на терену социјалне политике у односу на некадашњу ОРЈУНУ. Као и њихови савременици из ЈА, идеолози БОЈ-а су се у првом реду обраћали сеоском становништву. Бивши орјунаши окупљени унутар новог покрета правилно су оценили да је орјунашка пропаганда која је била фокусирана на придобијање градског радништва и која је село третирала као забран племенског сепаратизма онемогућила продор идеје интегралног југословенства у редове аграрног становништва. Настојећи да за своју идеологију придобију аграрно радништво (које је чинило преко 80% становништва КЈ) бојевници су повели агресивну пропаганду у

¹⁶³² Najava za zbor bojevnicka u Celju na prvoj strani lista *Prelom* od 10.maja 1934 (god I br.17)

¹⁶³³ *Prelom* god I br.19, 24 maj 1934, slika na str. 2

правцу придобијања словеначког сељаштва за циљеве свог покрета. Овој преоријентацији пропагандне делатности словеначких југоинтегралиста несумњиво је доприносила и чињеница да је добар део чланства БОЈ-а долазио из редова Словенске кметијске странке која је имала велики утицај на добро развијени и разгранати задружни покрет на територији Дравске бановине. Поред тога, бојевници су имали и амбицију да преузму задруге и земљорадничке кредитне заводе које је током 20-тих формирала сада распуштена СЛС. У чланцима попут *Сељаци – борци у први план*,¹⁶³⁴ *Оснивачки састанак бановинског одбора БОЈ-а*,¹⁶³⁵ *Сељачки борци за своја права*,¹⁶³⁶ и *Борба за правду*¹⁶³⁷ идеолози БОЈ-а наглашавали су да је сељаштво дало највећи допринос у ратним напорима за стварање и одбрану југословенске државе. И ако су сељаци-војници процентуално највише допринели стварању југословенске државе они и њихови интереси су у њој занемарени због интереса партија које се сете југословенског села само пред изборе. Насупрот томе, идеолози БОЈ-а су истицали да село, његови економски интереси и културне потребе морају постати темељ државне политике и економије.¹⁶³⁸ Тезе које су износили идеолози БОЈ-а о кључној улози словеначког сељаштва у борби за стварање југословенске државе биле су крајње упитног карактера. На подручју Словеније у предратном периоду југословенску идеју прихватио је само узак слој градске интелигенције која је припадала предратној Либералној партији и студентске и средњошколска омладина окупљена око неколико листова који су промовисали идеје Југословенске националистичке омладине (ЈНО). Готово сви Словенци-добровољци у војсци Краљевине Србије и борци у Пивковом батаљону у Италији долазили су из редова либерално оријентисане интелигенције и омладинских кружока који су заступали идеје ЈНО. У предратном и ратном периоду словеначко сељаштво налазило се под претежним утицајем клерикалне СЛС која је до 1918 г. водила лојалистичку политику према Хабзбуршкој монархији. Идеја интегралног југословенства у Словенији је добила ширу подршку тек после 1918 г. када су границе новоформиране државе угрозиле амбиције Италије и Аустрије. Губитак Корушке, Истре, Горице, Трста и Словеначког приморија – провинција са значајним уделом словеначког становништва у корист Аустрије и Италије определили су део аграрног становништва Словеније да прихвати теорију интегралног

¹⁶³⁴ Ferdinand Kafol, Kmetje boric na plan, *Prelom* god I br.2, 18. januar 1934

¹⁶³⁵ Anonim, Ustanovna seja Banovinskog odbora Boja, *Prelom* god I br.3, 1. februar 1934

¹⁶³⁶ Anonim, Kmetiskim borcem za svoje pravice, *Prelom* god I br.4, 8. februar 1934

¹⁶³⁷ Anonim, Boj za staro pravdo, *Prelom* god II br.10, 7. mart 1935

¹⁶³⁸ Anonim, Temeljna načela, *Prelom* god I br.48, 13. decembar 1934

југословенства. Иза настојања вођства БОЈ-а да, не базирајући се на чињенице, исконструише лик словеначког сељака ратника као главног културног, економског и војног актера у југословенској држави називају се (као и у сличном покушају идеолога ЈА) рецепције појединих елемената из идеолошког корпуса NSDAP. Ова идеолошка конструкција требала је да омогући вођству БОЈ-а да приграби утицај над добро развијеним задружним покретом у Дравској бановини. Вођени тим циљем бојовници су пружали отпор покушајима режимске ЈНС да словеначке задруге уведу у Централни савез земљорадничких задруга наводећи да задруге треба деполитизовати и оставити их у аутентичним организационим облицима.¹⁶³⁹

Настојања идеолога БОЈ-а да свом покрету привуку словеначко сељаштво које је стајало под јаким утицајем римокатоличке цркве условило је знатно толерантнији однос словеначких југоинтегралиста према религији.¹⁶⁴⁰ У начелу, идеолози БОЈ-а су, слично орјунашима, наглашавали да мешање религије у политику опструира конституисање јединственог југословенског народа, али су настојали да ту критику ублаже тврдећи да је инструментализација религије у политичке сврхе политичка пракса предшестојануарских партија која нема будућност у Краљевини Југославији. Попут својих предходника из ОРЈУНЕ бојовници су водили полемике са лидерима распуштене СЛС и њиховим гласилом листом *Словенија*.¹⁶⁴¹ У јавним наступима вођства БОЈ-а као и у чланцима штампаних гласила покрета може се запазити често коришћење аналогија из хришћанских светих списа. Тако се у програмским чланцима штампаних гласила БОЈ-а истицало да “Бог чува Југославију“ (у супротном би давно пропала услед лоше управе и корупције),¹⁶⁴² док је увођење 6-јануарске диктатуре и распуштање старих партија поређено са Исусовим изгоном трговаца из храма¹⁶⁴³ а борба БОЈ-а за своје политичке идеје са Христовим искушењима.¹⁶⁴⁴ Поред коришћења библиских аналогија у пропагандном деловању идеолози БОЈ-а су у појединим програмским текстовима изразили спремност да у свом деловању сарађују са црквом, што је представљало апсолутни преседан у дотадашњим ставовима присталица теорије

¹⁶³⁹ Anonim, Poenotenje našega združništva, *Prelom* god I br.35, 13. septembar 1934

¹⁶⁴⁰ Становништво Словеније налазило се се под снажним утицајем свештенства Римокатоличке цркве које је крајем 60-тих година 19 в. стало на чело борбе за политичку и етничку еманципацију Словенаца у Хабзбуршкој монархији. (Види - Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 161, 521) Доминантни положај клера у политичком животу Словеније несумњиво је определио идеологе БОЈ-а да (за разлику од својих предходника из ОРЈУНЕ) избегну отворену конфронтацију са римокатоличким свештенством.

¹⁶⁴¹ Anonim, Odgovor napadalcem, *Prelom* god II br. 28, 19. jul 1935

¹⁶⁴² Anonim, Govor tovariša Dimitrija Ljotića, *Prelom* god II br.34, 25. oktobar 1935

¹⁶⁴³ Anonim, Govor tovariša Tureta Šturma, *Prelom* god I br.14, 19. april 1934

¹⁶⁴⁴ Avgust Kuster, Velika noć, *Prelom* god II br.16, 18. april 1935

интегралног југословенства према улози религије у политичком животу југословенске државе. Најдаље је у том правцу отишао Август Кустер који је у свом чланку под насловом *У преломном времену* расправљајући о узроцима кризе у југословенском друштву дошао до закључка да је један од кључних елемената друштвене кризе општи пад морала и да је поред борбе за политички и економски препород државе неопходно у савезу са црквом повести и борбу за моралну и духовну обнову народа.¹⁶⁴⁵ Борба за моралну обнову са наслоном на хришћанске духовне вредности представљала је једну од највећих иновација коју су идеолози БОЈ-а увели у идеолошки конструкт деснице интегрално југословенског усмерења. Ова иновација ће постати један од фундамената идеологије ЈНП Збор који ће објединити и предводити снаге интегралног југословенства у другој половини 30-тих година.

¹⁶⁴⁵ Avgust Kuster, Na prelomu časa, *Prelom* god I br.1, 4.januar 1934

III 4. 1. Улога ветеранских организација у идеологији фашистичких покрета

Први светски рат као и послератни револуционарни догађаји 1918-1920 оставили су дубок траг на европско друштво. Рат је дестабилизовао систем демократског парламентаризма и либералног капитализма промовишући ауторитет ратних вођа, извршне власти, ограничење политичких слобода и државну интервенцију у привреди.¹⁶⁴⁶ Трауматично ратно искуство истовремено је кроз масовну мобилизацију реафирмисало вредности националне заједнице, (привремено) суспендовало међукласне разлике и глорификовало активизам и хероизам у оквиру националистичке мистике.¹⁶⁴⁷ Завршетак Првог светског рата 1918 г. није донео мир, Велики рат се у периоду 1918-1923 г. преточио у низ мањих конфликта – револуције, контрареволуције и грађанске ратове у којима је дошло до експлозије парамилитаристичког насиља. Ратни ветерани окупљени у оквиру разнородних ветеранских организација узели су живо учешће у овим догађајима профилишући се на тај начин као релевантан политички фактор. Кључну улогу у сузбијању послератног револуционарног таласа и конституисању фашизма као политичког покрета и идеологије имале су паравојне организације попут немачких фрајкорпса, аустријског Хајмвера, мађарског батаљона Пронаи, италијанских Ардита. Људство ових јединица (изузимајући Ардите) већином је долазила из редова војника из армија Централних сила. По завршетку рата поражене војске Централних сила распустиле су своје јединице у којима је било 16 милиона бораца. Револтирани поразом који је довео до промене граница њихових држава и запретио рушењем друштвеног поретка који су познавали 400 000 бораца из немачке и 200 000 из аустроугарске војске (угл. из редова нижих официра из средње и више класе) одбили су да изврше демобилизацију и наставили су оружану борбу против снага које су доживљавали као своје непријатеље.¹⁶⁴⁸ Многи фашистички покрети попут фашистичке партије у Италији, NSDAP у Немачкој, Снопа Жоржа Валоа у Француској¹⁶⁴⁹ и Мозлијеве Британске уније фашиста¹⁶⁵⁰ настојали су да у своје редове привуку ратне ветеране - припаднике

¹⁶⁴⁶ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 78-79

¹⁶⁴⁷ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 185

¹⁶⁴⁸ Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 88-89, 95

¹⁶⁴⁹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 208-209

¹⁶⁵⁰ Oswald Mosley, *My Life*, London 2006, str. 253

средње класе који су били огорчени економском кризом, уплашени болшевизмом и разочарани светом који се појавио након Првог светског рата. Вође ових покрета настојале су да привуку ветеране и да унутар покрета оживе атмосферу другарства јунаштва и идеализма која је постојала током борбе на фронту. Многи ветерани су током вишегодишње службе на фронту потали зависни од атмосфере смрти и насиља и нису успевали да се уклопе у мирнодопски живот.¹⁶⁵¹ Такви појединци спремно су дочекали појаву фашистичких покрета у оквиру чијих су партијских милиција могли да наставе авантуристички живот који су водили у војној служби. Зато су све фашистичке партије евоцирале ратну атмосферу униформишући своје чланство, организујући параде и маршеве и величајући војничке врлине попут хијерархије, вођства дисциплине и пожртвовања.¹⁶⁵² Уска повезаност између ветеранских покрета и фашизма била је у појединим случајевима условљена и негативним, дискриминишућим ставом који су према ветераним заузимале левичарске грађанске партије. Као пример се може навести Италија где је ратним ветеранима је био забрањен приступ у Социјалистичку партију, а левичарски активисти су физички нападали официре и демобилисане војнике.¹⁶⁵³ Насупрот овој пракси фашистички покрет предводили су управо добровољци (Мусолини, Фариначи) и професионални- резервни официри (Гранди, Балбо, Ботаи, Стараће) који су перцепирали своје ангажовање у Првом светском рату као почетак фашистичке револуције а пацифистички став социјалиста као издају националних интереса.¹⁶⁵⁴

Занимљиво је запазити да је, уз изузетак италијанских Ардита, аустријског Хајмвера и мађарских ветеранских организација, већина европских ветеранских покрета имала крајње амбивалентан однос према фашистичкој идеологији. Као пример оваквог односа могу се навести ветеранске организације у Вајмарској републици. Бивши војници немачког царства који су одбили да изврше демобилизацију самоорганизовали су се у тзв. фрајкорпсе (Freikorps- слободне чете) и повели оружану борбу против револуционарних снага унутар Немачке и успостављања пољске власти у бившим царским провинцијама Шлезације, Коридора и Прибалтика.¹⁶⁵⁵ Чланови

¹⁶⁵¹ H.R. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900-1945*, London 1969, str. 37

¹⁶⁵² Аластер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр. 16-17

¹⁶⁵³ Аластер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр.49-50

¹⁶⁵⁴ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 79-83

¹⁶⁵⁵ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 86-90

фрајкорпса (као и чланови сличних организација у Мађарској Аустрији и Италији) доживљавали су себе као ратнике - чуваре државе и нације које изнутра угрожава болшевизам а споља територијалне аспирације суседних држава. Међу њима је владало идеолошко шаренило¹⁶⁵⁶ а на окупу их је држала само апстрактна нада да ће њихов одлучан оружани отпор спољним и унутрашњим непријатељима довести до препорода нације и државе. Анимозитет људства фрајкорпса према болшевизму био је толики да су се поједине њихове јединице укључиле у грађанске ратове у Финској и Русији на страни контрареволуционарних снага. Покушаји фрајкорпса да оружаним отпором спрече припајање немачких источних провинција Пољској претрпели су неуспех тако да су од 1919 г. њихови напори били сконцентрисани на спречавање избијања болшевичке револуције у Немачкој. Почетком 1919 г. вође левог крила немачке социјалдемократске партије (ова групација је била позната као Спартаксов савез) Карл Либкнехт и Роза Луксенбург основали су Комунистичку партију Немачке и почели да пропагирају револуцију по болшевичком моделу стварањем радничких и војничких совјета који би мобилисали масе и оружаним путем преузели власт.¹⁶⁵⁷ У јануару 1919 г. влада је сменила управника берлинске полиције који је био близак КП Немачке на шта је партија одговорила демонстрацијама које су се претвориле у оружани преврат којим су снаге КП презеле контролу над Берлином. Влада је суочена са неспособношћу војске и полиције да успостави ред у Берлину позвала у помоћ јединице фрајкорпса које су брутално угушиле комунистички устанак и ликвидирале Либкнехта и Луксембургову.¹⁶⁵⁸ У Баварској, у којој су у новембру 1918 г. радничка и војничка већа под вођством социјалдемократског дисидента Курта Ајзнера успоставили социјалистичку републику, слом јануарског комунистичког устанка у Берлину и убиство Ајзнера у фебруару 1919 г. довели су до успостављања комунистичког режима под вођством Еугена Левинеа. Левине је спровео конфискацију имовине крупних земљопоседника и индустријалаца, формирао оружане снаге републике под именом Црвена Армија и покушао да успостави сарадњу са СССР и Мађарском совјетском републиком.¹⁶⁵⁹ Савезна влада упутила је регуларне војне јединице да оборе комунистички режим у Баварској којима се у том походу

¹⁶⁵⁶ У јединицама фрајкорпса борили су се многи потоњи високи функционери NSDAP Рудолф Хес, Ернст Јингер, Ернст фон Саломон и др.

¹⁶⁵⁷ Андреј Митровић, *Време нетрпељивих: Политичка историја великих држава Европе 1919-1939*, Подгорица 2004, стр. 105, 107, 120

¹⁶⁵⁸ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 87

¹⁶⁵⁹ Андреј Митровић, *Време нетрпељивих: Политичка историја великих држава Европе 1919-1939*, Подгорица 2004, стр. 122-130

прикључило и 30 000 бораца из јединица фрајкорпса Почетком маја 1919 г. здружене снаге војске и фрајкорпса су поразиле баварску Црвену Армију и заузеле Минхен где су фрајкорпси спровели бруталну одмазду над елементима који су подржавали комунистичку владу.¹⁶⁶⁰ Најпознатија јединица фрајкорпса била је тзв. Ерхартова Бригада настала 1918. г. од људства из морнаричких јединица које је иступило против новембарске револуције под вођством капетана Хермана Ерхарта. Припадници ове јединице били су монархистички оријентисани националисти и одлучни противници левичарских снага које су етикетирали као “новембарске криминалце“ који су проузроковали ратни пораз Немачке и слом традиционалног друштва.¹⁶⁶¹ Ова јединица имала је 6000 бораца и учествовала је у акцијама против успостављања пољске власти у Шлезивији и рушењу Баварске совјетске републике. Када је влада процењујући да је револуционарна опасност прошла почетком 1920 г. покушала да распусти јединице фрајкорпса, Ерхартова бригада је у марту исте године оружаним превратом преузела контролу над Берлином и поставила на власт националистичког политичара Волфганга Капа.¹⁶⁶² Овај покушај државног удара (тзв Капов пуч) сузбијен је помоћу синдикалног штрајка који је иницирала влада а Ерхартова бригада је распуштена. После распуштања ова јединица се трансформисала у тајну Организацију Конзул (Organization Consul – О.С) која је наставила своју борбу против левичарских снага и владе терористичким средствима.¹⁶⁶³ Чланови ове илегалне организације полагали су заклетву на послушност (издаја се кажњавала смрћу) својим вођама у борби за одбрану немачке нације. Вођство организације је у форми суђења доносило смртне пресуде за појединце који су се по њима огрешили о интересе немачке државе и нације налажући чланству да одлуке организацијског суда спроведу у дело.¹⁶⁶⁴ Најпознатија акција организације Конзул било је убиство министра спољних послова Валтера Ретенауа који је убијен због свог учешћа у склапању Рапалског уговора са СССР. Херман Ерхарт је одбио да подржи Хитлера (кога је сматрао за демагога и противника монархије) у Минхенском пучу мада су се поједини чланови организације Конзул нашли у редовима пучиста и касније приступили NSDAP. Нешто другачију судбину

¹⁶⁶⁰ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 150

¹⁶⁶¹ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 87

¹⁶⁶² Волфганг Кап био је оснивач Отацбинске партије, политичке странке настале за време Првог светског рата 1917 г. Ова странка заступала је монархистички поредак, милитаризам и империјализам. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 74)

¹⁶⁶³ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 88

¹⁶⁶⁴ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 88-89

имала је најмасовнија организација немачких ветерана – Шталхелм (Stahlhelm-Челични шлем). Основана 1918 г. од стране ратних ветерана који су пре рата припадали мањим десничарским организацијама, чланство Шталхелма (број чланова је до средине 20-тих премашио 500 000) је заједно са фрајкорпсима учествовало је у борбама против спољних и инутрашњих непријатеља у турбулентном периоду 1918-1923 г.¹⁶⁶⁵ За разлику од фрајкорпса, Шталхелм је остао на нивоу аполитичне организације. Уживао је материјалну подршку фашистичке Италије¹⁶⁶⁶ и одржавао је везе са аустријским Хајмвером и покретом Ђуле Гомбоша у Мађарској. Током 20-тих година Шталхелм се приближио конзервативној Немачкој националистичкој народној партији Алфреда Хугемберга.¹⁶⁶⁷ И ако није дошло до пуног организационог јединства Шталхелм је неформално имао улогу партијске милиције Хугембергове странке. Када је Хугемберг склопио коалицију са NSDAP (унутар Комитета за референдум против Јанговог плана) 1928 г. Шталхелм се први пут нашао унутар истог фронта са национал социјалистима.¹⁶⁶⁸ Након Хитлеровог доласка на власт у јануару 1933 г. вођа Шталхелма Франц Зелте добио је функцију министра рада док је људство организације заједно са нацистичком партијском милицијом укључено у помоћну полицију. Неколико месеци касније (јун 1933 г.) Хитлер је приморао Хугемберга да напусти владу и распусти своју партију чиме је Шталхелм изгубио своје политичко крило да би до краја 1935 г. нестало (као и остале не-нацистичке ветеранске организације) у процесу Gleichschaltung-a.¹⁶⁶⁹ Свеукупно гледано немачки ветерански покрети били су наклоњенији традиционалној конзервативној (монархистичкој) десници (Кап, Хугемберг) него ли револуционарној идеологији националсоцијализма.

За разлику од Немачке у којој су ветерански покрети играли улогу сапутника националсоцијалистичког покрета, у Мађарској су ови покрети представљали главну базу из које су поникли фашистички покрети. У Мађарској, у којој је у марту 1919 г. Комунистичка партија под вођством Беле Куна успоставила Мађарску совјетску републику, долази до стварања контрареволуционарне владе у Сегедину под вођством адмирала Миклоша Хортија. Бивши војници и официри из редова угарских јединица Хабзбуршке војске који су одбили да изврше демобилизацију, из сличних разлога као фрајкорпси у Немачкој, самоорганизовали су се у неколико паравојних јединица које

¹⁶⁶⁵ Macgregor Knox, *To the Treshold of Power 1922/33: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships I*, Cambridge 2007, str. 283-284

¹⁶⁶⁶ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 161

¹⁶⁶⁷ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 163

¹⁶⁶⁸ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 134-135

¹⁶⁶⁹ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 152-153, 156

су се ставиле под команду адмирала Хортија.¹⁶⁷⁰ После пораза које су румунске и чехословачке снаге нанеле мађарској Црвеној Армији Хорти је уз помоћ ових паравојних јединица спровео бруталну одмазду над присталицама Куновог режима и рестаурирао предратни либерално-олигархијски режим у Мађарској.¹⁶⁷¹ Из чланства паравојних формација које су помогле успостављање Хортијевог режима настале су многобројне (чак 101.) политичке организације у оквиру којих су разрађиване идеје о реваншистичком рату и ослобађању мађарске државе од утицаја “међународног јеврејства.” Из реда ових политичких организација (које су биле су познате под заједничким именом Сегедински фашисти) издвојио се покрет MOVE (акроним за Удружење мађарске националне одбране) под вођством Ђуле Гомбоша. Хорти је настојао да све ове организације обједини унутар режимске Партије националног јединства.¹⁶⁷² Незадовољан конзервативним и олигархијским карактером режима Гомбош је 1923 г. заједно са неколицином сабораца из MOVE иступио из режимске странке и основао Партију расне одбране.¹⁶⁷³ Гомбошева партија се развијала под доминантним идеолошким утицајем италијанског фашизма (корпоративизам, партијска милиција, придобијање аграрног радништва) али је истовремено одржавала блиске везе са NSDAP и аустријским Хајмвером.¹⁶⁷⁴

У Аустрији од бораца из редова људства немачких јединица хабзбуршке војске који су одбили да изврше демобилизацију створене су паравојне јединице под заједничким називом Хајмвер које су угушиле покушај комунистичког пуча у Бечу и пружале оружани отпор територијалним претензијама Италије, Мађарске и Краљевине СХС.¹⁶⁷⁵ Постојале су бројне личне везе између немачких фрајкорпса и аустријског Хајмвера. Борац немачког фрајкорпса Валдемар Пабст који је учествовао у гушењу комунистичког устанака у Берлину 1919 г. је после неуспеха Каповог пуча побегао у Аустрију и тамо дао велики допринос организацији Хајмвера. Вођа Хајмвера Ернст Штрахемберг одржавао је везе са баварским фрајкорпсима и 1923 г. учествовао је у Хитлеровом Минхенском пучу.¹⁶⁷⁶ Поједини припадници Хајмвера су учествовали као

¹⁶⁷⁰ Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, стр. 89-90

¹⁶⁷¹ Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 104

¹⁶⁷² *Fascism in Europe* (edit. by S. J. Woolf), London 1981, str. 124-125

¹⁶⁷³ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 131-132

¹⁶⁷⁴ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 172-173

¹⁶⁷⁵ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 223-224

¹⁶⁷⁶ Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 108, 114

добровољци у редовима Хортијевих трупа у терору над присталицама режима Беле Куна у Мађарској и јединицама немачких фрајкорпса у рушењу Баварске совјетске републике. Под идеолошким утицајем и политичком и материјалном подршком италијанског фашизма Хајмвер ће до почетка тридесетих година трансформисати из парамилитаристичке организације у фашистичку политичку партију.¹⁶⁷⁷

Ветеранске организације настале на простору послератне Европе у многим аспектима свог деловања трасирале су правце развоја фашистичке идеологије. Њихови чланови чинили су језгро милиција фашистичких партија доносећи им у наслеђе своје специфичне методе и политичке ставове и иконографију. Паравојне јединице су представљали мост помоћу кога су насиље и бруталност Великог рата нашли улаз у политички живот послератне Европе. Војничка хијерархија и послушност карактеристична за припаднике парамилитаристичких организација постаће обележја фашистичких политичких партија. Њихова борба против европских револуција и негативни став према Јеврејима као носиоцима левичарске идеологије (Ајзнер, Левине и Кун били су по националности Јевреји) дали су европским фашистичким покретима полазне основе за стварање специфичне критике марксима на бази антисемитизма . Презир огорчених ратних ветерана према послератној држави и њеном вођству, персонификованом у грађанским странкама конзервативне оријентације, као застарелих и анахроних формација неспособних да заштите нацију од изазова послератног света подариће европском фашизму ореол револуционарне модерности оличен у захтеву да се створи нови човек, нова политика и нови свет.

¹⁶⁷⁷ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 225

III 4. 1. a) Млади патриоти и Ватрени крстови

У оквиру милеа политичког ангажовања ветерана у послератном политичком животу Француска је представљала спецификум. По завршетку Првог светског рата углед француских оружаних снага налазио се на свом врхунцу. Француске армије реванширале су се традиционалном непријатељу за пораз из 1871 г. ослободиле Алзас и Лорену и окупирале Рајнску област. Престиж француске војске био је додатно потврђен успешним акцијама против бољшевика у Мађарској и Пољској. Целокупно друштво славило је припаднике оружаних снага и одавало дужно поштовање погинулим и рањеним војницима успостављајући култ победе и храбрости француских војника.¹⁶⁷⁸ У изградњи овог култа предњачила је Француска акција неоројалистички покрет који се од свог настанка у Драјфусовој афери наметнуо као заштитник и апологет Армије, а који се током ратних година истакао у неуморној пропаганди против дефетиста, немачких шпијуна и свих политичких елемената који су доводили у питање победу француског оружја. Многобројни припадници неоројалистичког покрета учествовали су у ратним операцијама у оквиру регуларних и добровољачких јединица а неколицина њих истакла се својим ангажовањем на фронту и била награђена високим одликовањима за храброст. На основу безусловне подршке коју је неоројалистички покрет дао ратним напорима француске војске добар део војника подржавао је максималистичке захтеве које је вођство Француске акције представило као неопходне услове за мир са побеђеном Немачком. И неоројалисти и војници очекивали су да побеђена Немачка буде трајно ослабљена територијалним уступцима и плаћањем ратне одштете и на тај начин инхибирана за евентуални покушај реванша у ближој будућности.¹⁶⁷⁹ Одредбе Версајског мировног уговора развејале су ова очекивања. Представник Француске Жорж Клемансо није успео да битанском премијеру Лојду Џорџу наметне француско максималистичко становиште. Британска влада била је забринута бољшевичким револуцијама које су избијле у јужној Немачкој и централној Европи и одбијала је да претерано ослаби Немачку страхујући да би она могла постати ново жариште бољшевичке револуције. Неоројалисти и француски ветерани били су незадовољни условима мировног споразума и тумачили су га као акт који је анулирао и обезвредио победу и жртве које је поднела француска војска. Током

¹⁶⁷⁸ Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после другог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 340-343

¹⁶⁷⁹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, стр. 97-99, 115-117

прве половине 20-тих година француски ветерани већим делом су се држали пасивно према актуелним политичким приликама не осећајући потребу да наступају као организована политичка група. Изузетак представља стварање ветеранског удружења Грађански савез 1920 г. које је настало као одговор бивших војника на низ штрајкова који су покренули синдикати под контролом Социјалистичке партије. Грађански савез био је аполитично удружење бивших војника чија се активност исцрпљивала у неговању култа победе и пружању подршке државним службама чије је функционисање било угрожено активностима штрајкача. И у овом случају иницијални импулс који је покренуо организовани иступ ветерана имао је своје корене у ратној пропаганди неоројалистичког покрета Француска акција.¹⁶⁸⁰

Током предратних и ратних година вођство Француске акције жучно је критиковало пацифистички став Социјалистичке партије. Према теорији неоројалиста иза пацифизма социјалиста званично базираном на интернационалној класној солидарности крила се завера тј. социјалисти су се својом критиком ратне пропаганде и заговарањем мира ставили у службу Немачке у замену за материјалну надокнаду. Жучна антисоцијалистичка кампања неоројалиста довела је до низа физичких напада на истакнуте социјалисте и резултирала убиством вође социјалистичке партије Жана Жореса у само предвечерје великог сукоба. Далекосежнији резултат пропаганде Француске акције био је да је у великој маси становништва дошло до изједначавања појма левичар и издајник- шпијун у служби Немачке. Раднички штрајкови, попустљива политика владе Картела левице према штрајкачима, као и свечана сахрана Жореса коју су комунисти претворили у велике антиратне демонстрације изазвали су велику узнемиреност међу француским ветеранима који су ове догађаје протумачили као поновни узлет Немачке и велику опасност по резултате победе француске војске.¹⁶⁸¹

Комунистичке демонстрације на сахрани Жака Жореса у новембру 1924 г. инспирисале су ратног хероја Пјера Тетанжера да оформи нови ветерански покрет под називом Млади патриоти (*Jeunesses Patriotes*).¹⁶⁸² Покрет у тренутку свог настанка није имао јасно заокружену идеологију већ је наступао као заштитник поретка од

¹⁶⁸⁰ Р. Герварт, Ц. Хорн, Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после другог светског рата 1918-1923, Београд 2013, стр. 348-356

¹⁶⁸¹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, стр. 90-91, 94, 102-103

¹⁶⁸² Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014, стр. 193-194

комунизма, револуционарног социјализма анархизма и масонерије.¹⁶⁸³ Сам Тетанжер био је монархиста- бонапартиста и одржавао је блиске везе са Француском акцијом из чије идеологије и политичке праксе је преузео терор као средство обрачуна са политичким неистомишњеницима и заговарање темељите друштвене реформе на бази класне сарадње. Чланство покрета било је организовано по принципу милиције са центуријама (стотинама) као основном оперативном групом-јединицом. Чланство центурија било је униформисано (плаве блузе и плаве беретке) и наоружано моткама. Елиту унутар партијске- милицијске организације чинила је тзв Борбена бригада коју су чинили Тетанжерови телохранитељи. Према проценама полицијских органа покрет је имао преко 90 000 чланова. Током 1925. и 1926 г. Млади патриоти су одржали преко 180 скупова на којима су критиковали попустљив став владе Картела левице према левичарским екстремистима и организовали маршеве милиције покрета кроз места позната као левичарска упоришта. На овим скуповима и маршевима долазило је до честих сукоба са левичарским активистима у којима је погинуло осам чланова покрета. Погинули припадници партијске милиције слављени су као хероји погинули у борби за отаџбину. Стварањем култа мученика Млади патриоти су се приближавали идеолошким концепцијама италијанског фашизма.¹⁶⁸⁴ У овим уличним сукобима Млади патриоти имали су често подршку и асистенцију партијске милиције Француске акције тзв. Краљевих камелота. Заједничка борба и страдања у сукобима са левичарским активистима додатно су приближили покрет Младих патриота неоројалистима.¹⁶⁸⁵

По угледу на Младе патриоте пословни магнат Франсоа Коти и капетан ветеран Морис Дартоа основали су 1927 г. ветерански покрет под називом Ватрени крстови (Croix de Feu). Оснивач, главни финансијер и главни идеолог покрета био је Франсоа Коти који је имао амбицију да се Ватрени крстови наметну као идеолошки прецизно дефинисан покрет чиме би се издвојили у односу на дотадашње ветеранске политичке организације. И Коти је као и Тетанжер био близак Француској акцији (био је монархиста-бонапартиста и до 1926 г. био је један од главних финансијера неоројалистичког покрета) тако да се идеологија Ватрених крстова у великој мери ослањала на идеје Шарла Мораса. Изузетак је представљала Котијева економска

¹⁶⁸³ *Fascism in Europe* (edit. by S.J. Woolf), London, 1981, str. 312

¹⁶⁸⁴ H.R. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900-1945*, London 1969, str. 75-76

¹⁶⁸⁵ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 160, 162, 300

теорија о националном и анационалном капиталу. Према Котију национални капиталиста био је онај поседник који је своју имовину стекао поштеним радом и који због профита није угрожавао егзистенцију својих сународника радника. Насупрот њему стоји анационални капиталиста који је свој иметак стекао шпекулацијом и изабљивањем радничке класе. У настојању да популаризује свој покрет међу ветеранима Коти је на чело Ватрених крстова довео одликованог ветерана пуковника грофа Франсоа Деларока. Један од најамбициознијих и највештијих политичара француске деснице пуковник Деларок је 1929 г. успео да потисне Котија из вођства покрета и до 1931 г. се позиционира као неоспорни ауторитет чланству.¹⁶⁸⁶ Пуковник је преко своје браће која су се налазила у служби орлеанског претендента војводе од Гиза одржавао блиске везе са неоројалистичким покретом, али је настојао да свој покрет идеолошки и организационо дистанцира од Француске акције чији је терористичке методе и антисемитизам сматрао за анахроне и контрапродуктивне. Насупрот томе Деларок је покушавао да преко својих личних веза са истакнутим политичарима Андреом Тарадијеом и Пјером Лавалом приближи Ватрене крстове политичком курсу и методама грађанских странака.¹⁶⁸⁷

Након што је напустио Ватрене крстове 1929 г. Франсоа Коти је основао нови ветерански покрет под називом Француска солидарност (*Solidarite Francaise*) који је предводио капетан Жан Рено.¹⁶⁸⁸ Преко високотиражних листова у свом власништву попут *Фигароа* и *Пријатеља народа* Коти је пропагирао своју визију патерналистичког капитализма и агресивног антикомунизма коју је осмислио током свог ангажовања у Ватреним Крстовима.¹⁶⁸⁹ Овај концепт привукао је покрету изванредан број индустријских радника из париских предграђа и око 2000 ветерана који су чинили партијску милицију покрета.¹⁶⁹⁰ И ако је на почетку имала велики успех међу ветеранима и радницима покрет је након Котијеве смрти 1934 г. почео брзо да опада.

Почетак 30-тих година у Француској донео је прве ефекте светске привредне кризе који су се нарочито одразили на ветеранску популацију. До 1932 г. због пада индустријске производње велики број ветерана је остао без посла, а слом немачке привреде довео је до обуставе исплаћивања немачких репарација због чега је дошло до

¹⁶⁸⁶ S.J. Woolf, *Fascism in Europe*, London, 1981, str. 312

¹⁶⁸⁷ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 392-393

¹⁶⁸⁸ Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014, str. 193-194

¹⁶⁸⁹ Алaстер Хaмилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр. 248

¹⁶⁹⁰ H.R. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900-1945*, London 1969, str. 78-79

смањења ветеранских и инвалидских пензија. Привредну кризу и пад животног стандарда становништва пратио је низ финансијских афера чији су актери били високи званичници републике. Милионске проневере бивших и актуелних министара и људи блиских режиму изазвале су велико незадовољство у широким слојевима становништва. Широм Француске ветерански покрети су организовали демонстрације због незапослености и смањења пензија. Додатну забринутост донео је почетак 1933.г. који је обележио долазак NSDAP на власт у Немачкој. Француска акција и њено вођство искористили су ово нерасположење ветерана који су се прикључивали демонстрацијама и протестним маршевима неоројалиста на којима је критикована привредна и спољна политика републиканског режима.¹⁶⁹¹

У децембру 1933 г. листови су обелоданили аферу везану за незакониту шпекулацију обвезницама луке Бајон. У центру афере нашао се емигрант, украјинац јеврејског порекла Алксандар-Серж Ставински који је већ био осумљичен за многобројне финансијске преваре.¹⁶⁹² Делећи мито судским и управним властима Ставински је већ неколико пута избегао суђење, али је његова махинација везана за обвезнице луке Бајон финансиски упропастила велики број акционара и пробила се у јавност као афера Ставински.¹⁶⁹³ Међу првима пажњу јавности на аферу скренуо је лист *Француска акција* у коме је Морис Пужо у серији чланака изнео оптужбе да су поједини министри из актуелне владе омогућили Ставинском да оштети грађане и државу у замену за новчане донације. Када је ухапшени Ставински пронађен мртав у својој ћелији лист *Француска акција* је покренуо кампању против полиције тврдећи да се служи мафијашким методама тј. да је Ставински ликвидирао од стране полицијских службеника како на суђењу не би открио који су министри актуелне владе били умешани у његове махинације. Овај догађај покренуо је низ демонстрација које је предводила Француска акција и на којима су камелоти улазили у физичке сукобе са полицијом. Демонстрацијама ФА прикључили су се чланови десничарских организација Младих патриота, Ватрених крстова Француске солидарности, али и многи револтирани грађани који нису били чланови гореспоменутих организација. Током демонстрација 27. јануара 4000 камелота напало је полицијске снаге стациониране испред зграде парламента што је резултирало вишесатном тучом и

¹⁶⁹¹ Алестер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр.243-245

¹⁶⁹² Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014, str. 194-198

¹⁶⁹³ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 319-321

пуцњавом.¹⁶⁹⁴ Овај инцидент довео је до пада левичарске владе и радикализације протеста. Морас је преко листа *Француска акција* отворено претио ликвидацијом сваком припаднику полиције који буде пуцао на демонстранте заступајући теорију да власт која се брани оружјем нема легитимитет.¹⁶⁹⁵

У овој атмосфери вођство неоројалиста је отпутовало у Белгију на консултације са претендентом војводом од Париза. Претендент је, заведен претерано оптимистичним проценама својих саветника о потпуном слому јавне безбедности у Француској и пренебегавајући чињеницу да ван редова Француске акције не постоје активне присталице рестаурације, наложио вођама неоројалиста да искористе демонстрације за извођење насилног државног преврата. Вођство Француске акције, а нарочито Морас, били су веома скептични према овом предлогу. Улични преврат који би предводили Камелоти се по много чему (а у првом реду у броју потенцијалних жртава) разликовао од њихове концепције прецизно изведеног војног удара. На војводино инсистирање Морас се преко воље сложио са овим планом и 6. фебруара позвао своје присталице и све грађане Француске на устанак против социјалистичке владе која мафијашким методама штити министре који су учествовали у пљачки државне имовине. Истог дана под вођством Мориса Пужоа Камелоти су напали полицију која је обезбеђивала трг Конкорд што се претворило у целодневни сукоб. Камелотима који су јуришали на полицијске кордоне прикључило се и чланство Младих патриота, Француске солидарности и још неколико мањих ветеранских организација. Упркос настојањима пуковника Деларока сукобу су се прикључили и чланови Ватрених крстова. Уз помоћ употребе ватреног оружја полиција је до поноћи успела да потисне Камелоте и ветеране са трга Конкорд. Погинуло је 14 демонстраната, а више стотина је било теже и лакше рањено.¹⁶⁹⁶

Овај покушај насилног преврата показао је да је Француска акција неспособна да самосталним деловањем озбиљније угрози републикански режим и да се услед своје монархистичке оријентације налази у политичкој изолацији, немоћна да у своје акције привуче већински републикански оријентисано становништво. Са друге стране држање Камелота током догађаја од 6. фебруара донели су Француској акцији углед

¹⁶⁹⁴ Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014, str. 200-204

¹⁶⁹⁵ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 322-332

¹⁶⁹⁶ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 333-338

најбескомпромисније организације међу француским десничарима.¹⁶⁹⁷ Према изјавама савременика после догађаја на тргу Конкорд у широј јавности сви чланови ветеранских организација перцепирани су као присталице Француске акције и ако формално нису били њени чланови. Блиске везе између неоројалиста и ветеранских покрета добиле су свој формални израз у формирању организације Национални фронт у мају 1935 г.¹⁶⁹⁸ У састав Националног фронта, који је био осмишљен као надстраначка платформа за координацију акције десничарских снага, ушли су Млади патриоти, Француска солидарност и још неколико мањих ветеранских организација.¹⁶⁹⁹ И ако Француска акција формално није ушла у састав Националног фронта она је подржавала његове акције и идеолошки обликовала његов политички програм. На челу организације налазио се формално бонапартиста Шарл Троши, али су многи савременици за правог предводника Националног фронта сматрали Шарла Мораса. Стварањем националног фронта појачао се идеолошки утицај неоројалистичког покрета на ветеранске организације. Ветеранске организације су из идеолошког корпуса неоројализма усвојиле Морасову критику демократије и парламентаризма, визију сталешко-корпоративног преуређења државе и политичку праксу коришћења терора у борби са политичким неистомишљеницима. Једини сегмент идеологије неоројалиста који ветеранске организације нису биле спремне да уствоје представљао је захтев за рестаурацију монархије под династијом Орлеана будући да је већи део вођства ветеранских покрета припадао бонапартистима.

Тенденција окупљања ветеранских организација око платформе Националног фронта и идеологије Француске акције наишла је на отпор вође највеће ветеранске организације Ватрени крстови пуковника Деларока. За разлику од осталих вођа ветеранских организација Деларок је одбио да подржи акцију Камелота током немира у јануару и фебруару те године због чега је од стране неоројалиста био етикетиран као “пуковник Гето“ који је свој покрет ставио у службу Јевреја и корумпираних политичара.¹⁷⁰⁰ Подозревајући да ће његов покрет бити идеолошки и организационо апсорбован у организацију Националног фронта под идеолошким предводништвом Француске акције Деларок који је имао амбиције да задржи самосталну политичку

¹⁶⁹⁷ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 347

¹⁶⁹⁸ Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014, str. 204

¹⁶⁹⁹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 350-351

¹⁷⁰⁰ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 391-393

улогу настојао је да свој покрет задржи ван ових токова. У том настојању де Ларок је повео покрет Ватрених крстова у правцу његове трансформације у грађанску партију која би била прихватљив политички партнер владајућим структурама Републике. У настојању да се приближи токовима легалног политичког живота и дистанцира се од неоројалиста и њихових планова о државном удару Деларок је 1935 г. доследно спровео законску одредбу о распуштању милиције покрета, а наредне 1936 г. трансформисао своју организацију у политичку партију под именом Социјалистичка партија Француске (*Parti Social Francais*). Деларокова жеља да уведе Ватрене крстове у легалне политичке токове и профилише се као прихватљив политички партнер владајућим странкама изазвао је велико незадовољство унутар чланства покрета и многи ветерани су напустили Деларока и прикључили се Националном фронту. Незадовољство ветерана било је додатно појачано одфлуком Ларока да чланство покрета отвори и за не-ветеране. Пуковникова Социјалистичка партија Француске је са пола милиона регистрованих чланова формално фигурирала као најмоћнија партија француске деснице, али је изгубила идеологију и карактер ветеранског покрета и постала партија више средње класе.¹⁷⁰¹ Идеолошка недефинисаност, негативни став деснице према Делароку као амбициозном опортунисти, као и децидирано негативни став левице према Делароковој политичкој прошлости инхибирали су простор за политичке маневре Социјалистичке партије Француске и осудили је на политичку маргину.

Једна од основних карактеристика политичких покрета ратних ветерана у Француској била је организациона и идеолошка разједињеност. Неколико покрета и вођа покушавало је различитим методама да се наметне као ексклузивни представници једне бројне друштвене групације. Идеолошки дијапазон ветеранских покрета био је изузетно широк, али се могао сумирати у неколико тачака као што су антикомунизам, темељите друштвене реформе у правцу споразума рада и капитала на бази класне солидарности и захтеви за одржањем спољнополитичке позиције Француске као главне војне континенталне силе.¹⁷⁰² Још један спецификум био је склоност ветеранских покрета да се у дефинисању својих идеолошких ставова ослањају на идејне концепције покрета Француска акција са којим су сви одржавали блиске везе и сарадњу.

¹⁷⁰¹ S.J. Woolf, *Fascism in Europe*, London, 1981, str. 312-315

¹⁷⁰² *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 234

III 3. 4. 1. б) Борачка организација Југославије

Анализом програмских чланака објављених у главном штампаном гласилу Борачке организације Југославије листу *Прелом* може се закључити да су идеологија и политичка пракса француских ветеранских покрета извршили велики утицај на формирање идеологије и политичке праксе организације БОЈ. Главно гласило БОЈ-а пажљиво је пратило политичке прилике у Француској и учешће тамошњих ветеранских покрета у политичком животу. У чланцима попут *Шта има ново на Западу*,¹⁷⁰³ *Борци у ватри*,¹⁷⁰⁴ *Идеје*,¹⁷⁰⁵ *Говор друга Станета Видмара*¹⁷⁰⁶ и *Француски борци*¹⁷⁰⁷ аутори су хвалили француске ветеранске покрете, њихов патриотизам и одлучност у борби за интересе француске државе и нације. Слично политичким покретима француских ветерана идеолози БОЈ-а полазили су у креирању сопствене идеологије од критике савремене политичке елите и њеног немарног односа према тековинама победе националних оружаних снага у Првом светском рату које за резултат имају довођење у питање концепта националне безбедности. Дефинишући разлоге који су их подстакли да иступе као организована политичка група идеолози БОЈ-а су у чланцима попут *У преломном тренутку*,¹⁷⁰⁸ *Добровољачка акција*¹⁷⁰⁹ и *Збор делегата БОЈ-а из Дравске бановине*¹⁷¹⁰ наводили су да су бивши војници као група која је дала највећи допринос стварању југословенске државе социјално и политички маргинализовани. Не осећајући потребу да се афирмишу као самостални политички фактор бивши војници су пасивно посматрали како професионални политичари због неспособности и личних амбиција доводе у питање резултат свих напора и жртви које су уложене у стварање југословенске државе. Бивши војници не могу више толерисати овакав развој догађаја и БОЈ је израз њихове жеље да се активно укључе у политички живот земље.

Као и у случају француских ветеранских покрета идеолози БОЈ-а видели су велику опсност у поновном јачању Немачке које резултира урушавањем европског поретка базираног на Версајском мировном споразуму. Овај забринут став идеолога БОЈ-а најексплицитије је исказан у чланцима попут *Спољна политика у новом*

¹⁷⁰³ Anonim, Kaj je novega na Zapadu, *Prelom* god I br.5, 15. februar 1934

¹⁷⁰⁴ Anonim, Bojevniki v ognju, , *Prelom* god I br.6, 22.februar 1934

¹⁷⁰⁵ Anonim, Ideje, *Prelom* god I br. 14, 19. april 1934

¹⁷⁰⁶ Anonim, Govor tovariša Staneta Vidmarja, *Prelom* god I br. 14, 19. april 1934

¹⁷⁰⁷ Anonim, Francuski bojovniki, *Prelom* god II br. 23, 31. maj 1935

¹⁷⁰⁸ Avgust Kuster, Na prelomu časa, *Prelom* god I br. 1, 4.januar 1934

¹⁷⁰⁹ Anonim Dobrovoljska akcija, *Prelom* god I br. 1, 4.januar 1934

¹⁷¹⁰ Anonim, Zbor delegatov boja iz vse banovine, *Prelom* god I br.25, 5. jul 1934

времену,¹⁷¹¹ Плебисцит у Сарланду¹⁷¹² и Хабзбуршки демони¹⁷¹³ у којима аутори скрећу пажњу јавности на ревизионистичке тенденције у Европи иза којих стоји националсоцијалистичка Немачка (прикључење Сарланда и припреме за Аншлус) и апелују на владајуће структуре да предузму одговарајуће кораке који би предупредили надолazeћу ратну опасност.

Попут француских ветерана идеолози БОЈ-а заузимали су оштар опозициони став према владајућим структурама које према њиховој оцени својим несавесним вођењем државних послова угрожавали националну безбедност. Наслеђе орјунашке теорије интегралног југословенства и покушаји режимских политичара да БОЈ претворе у експозитуру владајуће партије усмерило је покрет против режимске Југословенске националне странке у којој су према оценама идеолога БОЈ-а главну реч водили политичари из предшестојануарске ере који су зарад личних амбиција неискрено усвојили политику државног и народног јединства. Као и у француском случају режим је критикован са позиција борбе против корупције. У чланцима попут *Чланство у одбрани народа*,¹⁷¹⁴ *За што гласно вичете против корупције*¹⁷¹⁵ и *Против корупције*¹⁷¹⁶ аутори су критиковали режим ЈНС који толерисањем корупције у својим редовима угрожава егзистенцију малог човека и доприноси губљењу поверења у државу и њене институције у ширим слојевима становништва. Властодршци који практикују или заташкавају корупцију апострофирани су као “гробари државе“ који својом несавесном политиком угрожавају одбрамбени потенцијал државе и њен спољнополитички положај. Идеолози БОЈ-а поздравили су пад режима ЈНС чију су владавину окарактерисали као “владу насиља, корупције и протекције под фирмом лажног југословенства.”¹⁷¹⁷ Поред жучних критика на рачун режима ЈНС, владе Божидара Јевтића и Југословенске радикалне заједнице идеолози БОЈ-а нису осмислили заокружен политички програм који би понудили као одговарајућу алтернативу политичком курсу режима.

¹⁷¹¹ Lojze Kuhar, Zunaja politika v novi dobi, *Prelom* god I br. 1, 4.januar 1934

¹⁷¹² Anonim, Plebiscit v Posarju, *Prelom* god II br.4, 24. januar 1935

¹⁷¹³ Anonim, Habzburški demoni, *Prelom* god II br.29, 1. avgust 1935

¹⁷¹⁴ Anonim, Ljudstvo in narodna bramba, *Prelom* god I br.8, 8. .mart 1934

¹⁷¹⁵ Anonim, Ve zakaj vedno grmite zoper korupcijo, *Prelom* god I br.17, 10. maj 1934

¹⁷¹⁶ Anonim Zoper korupcijo, *Prelom* god I br. 26, 12 jul 1934

¹⁷¹⁷ Anonim, Dve leti, *Prelom* god II br.36, 14.decembar 1935

Попут идеолога француских ветеранских покрета идеолози БОЈ-а су се у својим програмским чланцима о потенцијалном типу државног уређења кретали у широком дијапазону идејних решења од заговарања диктатуре¹⁷¹⁸ до хвалоспева демократији као облику државног уређења на чијим принципима почива југословенска држава.¹⁷¹⁹ Став идеолога БОЈ-а према потенцијалном економском моделу који треба имплементирати у југословенској држави био је нешто одређенији, али и даље не прецизно дефинисан у чланцима попут *Борци војници у БОЈ-у*¹⁷²⁰ и *Призма*¹⁷²¹ аутори су критиковали либерални капитализам као неодржив систем који подстиче класне сукобе унутар југословенског друштва. Са друге стране идеолози БОЈ-а нису били јединствени у томе шта представља алтернативу либералном капитализму. Предложена решења кретала су се од државног интервенционизма по моделу који је Рузвелт успоставио у САД,¹⁷²² преко базирања привредне политике на постулатима задругарског покрета до увођења корпоративизма устројеног према италијанском моделу.¹⁷²³ Идеолошка неодређеност и непостојање прецизно дефинисаног политичког програма навели су идеологе БОЈ-а да слично француским ветеранским покретима преузимају поједина идејна решења од идејно блиских али идеолошки утемељенијих покрета. Ова тенденција може се уочити већ од маја 1934 г. када се на збору бојевника у Цељу појављује високи функционер Југословенске акције Иво Малинар који као представник овог идеолошки сродног покрета пласира поједина идејна решења ове организације међу словеначким бојевницима.¹⁷²⁴ Након цељског збора главно гласило покрета БОЈ лист *Прелом* почиње да преноси програмске чланке из гласила осталих југоинтегралистичких покрета Љотићеве *Отаџбине*,¹⁷²⁵ Парезаниновог *Збора*,¹⁷²⁶ и Мојићевог *Буђења*.¹⁷²⁷ Вођство БОЈ-а је са посебним пијететом хвалило политичке идеје изнесене у чланцима листа *Отаџбина* које су квалификовали као најсродније основним идеолошким погледима покрета. Током састанака вођства југоинтегралистичких политичких група у Београду и на Палама током пролећа и лета 1934 г. предводници БОЈ-а Владислав Фабијанчић и Август Кустер упознали су се са

¹⁷¹⁸ Anonim, Ali demokracija res umira, *Prelom* god I br.9, 15. mart 1934

¹⁷¹⁹ Anonim, Za demokraciju ili zoper njo, *Prelom* god I br.11, 29. mart 1934

¹⁷²⁰ Anonim, Borci bojevnik in BOJ, *Prelom* god I br.22, 14. jun 1934

¹⁷²¹ Anonim, Prizma, *Prelom* god II br. 22, 23. maj 1935

¹⁷²² Anonim, Zakaj je Rozvelt zmagal, *Prelom* god I br.48, 13.decembar 1934

¹⁷²³ Anonim, Celjski zbor, *Prelom* god I br. 18, 17. maj 1934

¹⁷²⁴ Anonim, Celjski zbor, *Prelom* god I br. 18, 17. maj 1934

¹⁷²⁵ Dimitrije Ljotić, Kvisku srca, *Prelom* god I br. 27, 19. jul 1934

¹⁷²⁶ Anonim, Nesebičnost, *Prelom* god I br. 33, 30.avgust 1934

¹⁷²⁷ Anonim, Kaj hoće ljudstvo, *Prelom* god I br. 29, 2.avgust 1934

Димитријем Љотићем чија је личност на њих оставила велики утисак.¹⁷²⁸ Оснивач и истакнути идеолог БОЈ-а Август Кустер је истицао да је да је Љотић вишеструко одликовани добровољац из Балканског и Првог светског рата а затим политички теоретичар и задружни активиста - али у првом реду ратник-ветеран и као такав ужива симпатије вођства БОЈ-а.¹⁷²⁹ Након успостављања ове директне везе са Љотићевом политичком групом у програмским чланцима главног гласила покрета БОЈ листа *Прелом* уочавају се многобројне рецепције идејних решења пониклих у кружооку листа *Отаџбина*. Насупрот раније идеолошке неодређености према питањима облика државног уређења и економског устројства од јесени 1934 г. уочава се јасан став вођства БОЈ-а који почива на идејама које је осмислио Димитрије Љотић и група окупљена око листа *Отаџбина*. Из чланака попут *Војници борци у БОЈ-у*,¹⁷³⁰ и *Призма*¹⁷³¹ може се закључити да су идеолози БОЈ-а у потпуности усвојили критику парламентарне демократије и либералног капитализма на бази идејних концепција које је из корпуса Француске акције преузео Димитрије Љотић. У чланку *О сталешком парламенту*¹⁷³² у коме анонимни аутор заговара трансформацију народне скупштине из политичког у професионално представничко тело путем давања права на кандидовање посланика задругама, културним и професионалним удружењима још експлицитније је наглашено усвајање политичких идеја које је осмислио Димитрије Љотић. Из горенаведених примера јасно је да је Љотићева политичка група у односу на БОЈ имала исту функцију коју је Француска акција имала на француске ветеранске покрете. Идеолошко саобраћавање између БОЈ-а и Љотићеве политичке групе крунисано је усвајањем заједничког политичког програма сумираног у тексту *Основна начела* који су истовремено усвојиле и Југословенска акција и Мали Збор Ратка Парезанина. Идеолози БОЈ-а су у чланцима *Темељна начела*¹⁷³³ и *1935-та година наше беседе*¹⁷³⁴ представили усаглашавање програма југоинтегралистичких десничарских покрета као ново поглавље у раду БОЈ-а и нагласили успостављање још ближих веза између југоинтегралистичких снага у скоројјој будућности.

Прилика за успостављање још ближе сарадње указала се у пролеће 1935 г. када су расписани парламентарни избори. Одлука вођства БОЈ-а да подржи листу

¹⁷²⁸ Ратко Парезанин, *Други светски рат Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 47-48

¹⁷²⁹ Avgust Kuster, *Zakaj v listo tovariša Ljotića*, *Prelom* god II br. 14, 4. april 1935

¹⁷³⁰ Anonim, *Borci bojevniki in BOJ*, *Prelom* god I br.22, 14. jun 1934

¹⁷³¹ Anonim, *Prizma*, *Prelom* god II br. 22, 23. maj 1935

¹⁷³² Anonim, *O stanovskome parlamentu*, *Prelom* god II br.33, 3. oktobar 1935

¹⁷³³ Anonim, *Temeljna načela*, *Prelom* god I br.48, 13. decembar 1934

¹⁷³⁴ Anonim, *1935 leto naše besede*, *Prelom* god I br. 50, 27. decembar 1934

Димитрија Љотића довела је до превирања унутар покрета. Заједнички изборни наступ југоинтегралистичких група требао је да представља увод у њихову фузију у јединствени политички покрет. Поједини чланови БОЈ-а који нису са одобравањем гледали на усвајање идејних решења из идеолошког корпуса Љотићеве политичке групе окупили су се око Станета Видмара и успротивили се одлуци вођства да изађе на изборе на листи Димитрија Љотића. Формулишући ставове незадовољника Видмар је иступио против ове одлуке захтевајући да БОЈ задржи своју политичку самосталност и критикујући вођство да је усвајањем заједничког програма са Љотићевом групом одступило од изворних идеја БОЈ-а. Након закулиских борби унутар покрета Видмар и његови истомишљеници су остали у мањини након чега је већина њих иступила из чланства покрета. Овај расцеп у многоме је ослабио БОЈ и инхибирао покрет да спроведе изборну кампању, тако да је на парламентарним изборима на територији Дравске бановине листа Димитрија Љотића добила свега две ипо хиљаде гласова.¹⁷³⁵ Обесхрабрани резултатима избора истакнути прваци БОЈ-а попут Владислава Фабијанчића и Августа Кустера поднели су оставке и напустили политички живот.¹⁷³⁶ Остатак чланства предвођен Артуром - Туретом Штурмом¹⁷³⁷ наставио је свој политички ангажман утопивши се у ЈНП Збор који се након петомајских избора конституисао као јединствени политички покрет.

Као идеолошки непрецизно дефинисан и идејно неоригиналан покрет БОЈ није дао нарочито велики допринос конституисању идеолошке концепције ЈНП Збор. Поред тога бивши бојовници који су након 1935 г. наставили свој политички ангажман у оквиру обласног одбора Дравске бановине ЈНП Збор донели су новом покрету малобројно али зато фанатизовано чланство које није зазирало од употребе терора у борби са политичким неистомишљеницима. Изложени константном притиску од стране клерикалне Словенске људске странке (која је након успостављања режима ЈРЗ 1935 г. добила монопол на политичкој сцени Дравске бановине) традиционалног противника југоинтегралистичких снага, бивши бојовници радикализовали су своје политичке методе на трагу политичке праксе словеначких орјунаша из 20-тих година.¹⁷³⁸ По инструкцијама министра унутрашњих послова и шефа СЛС Антона Корошеца локалне власти у Дравској бановини забрањивале су политичке скупове и

¹⁷³⁵ Младен Стефановић, *Збор Димитрија Љотића 1934-1935*, Београд 1984, стр.44

¹⁷³⁶ Бранислав Глигоријевић, *Политички покрети и групе са националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом Збору*, *Историјски гласник*, бр.4, Београд 1965, стр.74-77

¹⁷³⁷ За више информација о политичком раду А. Штурма види поглавље *Биографске слике*.

¹⁷³⁸ Архив Војске Србије, Пописник бр. 17, кутија 21, фасцикла 4, документ: *Два писма Димитрија В. Љотића Монсињору Антону Корошецу Министру унутрашњих дела*

конференције збораша, одпуштале истакнуте чланове покрета из државне службе и хапсиле зборашке активисте у циљу ометања предизборних активности. Револтирани овим поступцима локалних власти Артур Штурм и девет његових сарадника испланирали су 1938 г. да изврше атентат на Антона Корошеца и Милана Стојадиновића током њихове заједничке посете Љубљани. Захваљујући обавештајним сазнањима љубљанске полиције Штурм и његови сарадници су ухапшени у фази планирања атентата и предати у јуну 1938 г. Суду за заштиту државе. Након двомесечне истраге услед недостатка доказа Штурм и његови сарадници су ослобођени.¹⁷³⁹ Осујеђени покушај атентата, као и вишемесечни боравак у притвору утврдили су углед збораша из Дравске бановине као најбескомпромиснијих следбеника идеологије покрета.

¹⁷³⁹ Архив Југославије, Фонд бр. 37, фасцикла бр 21.

III. 4. 2 Закључак

Процес уобличавања идеологије БОЈ-а умногоме је кореспондирао са случајем Југословенске акције. Нуклеус покрета настао је из остатака некада моћне орјунашке организације са подручија Дравске бановине (Словеније) захваљујући чему је у идеолошки корпус новог покрета инкорпориран комплетан идеолошки легат некадашње ОРЈУНЕ. И поред многобројних идејних веза између ОРЈУНЕ и БОЈ-а нови покрет представљао је јединствен покушај да једна ветеранска организација ослањајући се на сопствени политички програм наступи као самосталан фактор на политичкој сцени Краљевине Југославије. Идеја вођства БОЈ –а да ратне ветеране и њихова многобројна удружења обједини у један самостални политички покрет несумљиво је била инспирисана моделом француских ветеранских покрета који су се крајем 20-тих и почетком 30-тих година наметнули као озбиљан фактор на политичкој сцени Француске. На овај потез вођство БОЈ –а је несумљиво инспирисала и специфична геостратешка позиција Дравске бановине (Словеније) – крајњег северозападног руба југословенске територије који је трпео двостуки притисак од стране фашистичке Италије и аустријског Хајмвера. Угрожени од стране експанзионистичких планова фашистичке Италије и њеног идеолошког сателита – аустријског Хајмвера вођство БОЈ-а настојало је да, по узору на хегемона Версајског поретка – Француску, мобилише ратне ветеране и њихове организације као елемент који је показивао највише разумевања за безбедносноне изазове пред којим се југословенска држава нашла. Измењене унутрашње политичке околности – суспензија политичких слобода под режимом монарходиктатуре, су као и у случају ЈА условиле извесну модификацију основних идејних постулата орјунашког покрета. Карактер ових модификација је од велике важности јер је најављивао радикалне политичке заокрете у идеолошком развоју југоинтегралистичких покрета радикалне деснице. У модификованом тумачењу орјунашке теорије интегралног југословенства од стране идеолога БОЈ-а први пут се јавља став да гушење културно-политичких традиција југословенских племена има дугорочно гледано негативан ефекат на процес њихове националне и културно-политичке унификације. Овак критички однос према ригидној централистичкој политици биће касније додатно развијен у идеологији ЈНП Збор. Истовремено у јавним наступима вођства БОЈ-а по први пут се јавља критика режимске југоинтегралистичке политике која је према њиховој оцени искључиво

коњуктурног карактера и као таква представља канал преко кога се на политичку сцену враћа предшестојануарска политичка елита. Устројена према моделу преузетом од француских ветеранских покрета оштра критика лидера режима Југословенске националне странке – углавном преко општужби за политички опортунизам (коњуктурно југословенство) и корупцију представљаће матрицу по којој ће касније и ЈНП Збор водити пропагандну борбу против режима Југословенске радикалне заједнице. Оно по чему је идеолошки конструкт БОЈ-а највише одступио од идејних концепција ОРЈУНЕ било је радикално ублажавање антиклерикалне реторике. У идејном конструкту БОЈ-а се по први пут у идеологији југоинтегралистичких покрета радикалне деснице јавља став да црква може бити конструктивни елемент у процесу југословенске унификације. За разлику од својих предходника из ОРЈУНЕ и савременика из Југословенске акције идеолози БОЈА –а су уважили чињеницу да Римокатоличка црква представља значајан фактор у политичком животу Дравске бановине (Словеније). Идеја вођства БОЈ –а о хришћанству и његовој позитивној улози у процесу југословенске унификације биће инкорпорирана и додатно развијена унутар идеолошког конструкта ЈНП Збор током друге половине 30-тих година. Занимљиво је запазити да су идеолози БОЈ-а умногоме модификовали непријатељски став према италијанском фашизму и немачком националсоцијализму који је био присутан у идеологији ОРЈУНЕ. У чланку *Омладина и -изми*¹⁷⁴⁰ анонимни аутор наводи да је БОЈ као патриотска организација дужан да прати савремене политичке покрете у Европи и уз објективну критику одреди свој став према њиховим идеолошким смерницама. Разматрајући политичке и економске успехе фашистичког режима у Италији и нацистичког у Немачкој аутор долази до закључка да ови покрети и поред свог непријатељског става према југословенској држави имају у својој идеолошкој конструкцији одређених сегмената (апсолутизација принципа државног и народног јединства) које би требало имплементирати и у Краљевини Југославији. У наставку текста аутор подцртава став да ће БОЈ настојати да промовише идеју апсолутизације државног и народног јединства угледајући се на ове савремене покрете уз оgradu да то неће бити у облику усвајања туђих решења, већ ће идеолози БОЈ-а модификовати ову идеју тако да она буде у складу са аутохтоном југословенском традицијом и културом.

Свеукупно гледано, устројен према моделу француских ветеранских покрета БОЈ је доживео сличну судбину. Услед недостатака интелектуалних и организационих

¹⁷⁴⁰ Anonim, *Mladina in izmi*, *Prelom* god II br.20, 10. maj 1935

капацитета свог вођства покрет није успевао да стекне кохерентан идеолошки оквир и наметне се као релевантан политички фактор на политичкој сцени Краљевине Југославије. Као и његови француски узор излаз је потражио у сарадњи са идејно изграђенијим снагама сличне идеолошке провинијенције. Стављајући се још од почетка 1934 г. под идеолошки патронат групе окупљене око листа *Отаџбина* и Димитрија Љотића БОЈ је успео да изађе из оквира локалне политике а његове оригиналне идејне конструкције су добиле прилику да се развију унутар идеолошког конструкта ЈНП Збор.

IV Југословенски народни покрет Збор

IV 1. Југоинтегралистичка десница и политичке прилке у Краљевини Југославији у другој половини 30-тих година

Почетком 1934. појавили су се поуздани знаци да је покушај краља Александра да консолидује југословенску државу путем поштреног централизма и усвајања теорије интегралног југословенства доживео неуспех.¹⁷⁴¹ Унутар парламента режимски блок је потресао сукоб између Југословенске националне странке као експонента утицаја предшестојануарских политичких снага и Југословенске народне странке – групе политичких неофита која је инсистирала на безкомпромисном спровођењу идеја изнетих у 6-јануарском манифесту. Унутар вођства режимске ЈНС беснео је сукоб између дисидента из НРС, ДС и СДС.¹⁷⁴² Ови унутрашњи сукоби преламали су се у спољној, унутрашњој и привредној политици владе умањујући њену ефикасност. Начета унутрашњим сукобима ЈНС није успевала да осмисли и спроведе адекватан привредни програм који би омогућио опоравак југословенске привреде од девастирајућих последица светске економске кризе. Насупрот политици режима која је прокламовала тријумф идеје интегралног југословенства у Хрватској је јачао сепаратистички покрет под предводништвом Сељачко-демократске коалиције (СДК) а јављале су се и аутономистичке тежње у Словенији, Црној Гори, Војводини и Македонији.¹⁷⁴³ До 1934 г. непопуларност ЈНС у ширим слојевима друштва је достигла такав степен да су њено вођство и политику почели да критикују и политичке групе попут Југословенске акције и БОЈ-а које су стајале на позицијама 6-јануарског Манифеста. На својим политичким скуповима прваци ових организација критиковали су вођство ЈНС као издајнике идеје 6. јануара, лажне присталице југословенског интегрализма, а саму ЈНС као главни извор корупције и нереда у држави. Политички банкрот режимске странке и идеолошка конфузија унутар њених редова приморали су краља Александра да покуша да обнови сарадњу са распуштеним опозиционим партијама. У првој половини 1934 г. краљ је ступио у преговоре са вођством СДК,

¹⁷⁴¹ Мира Радојевић, *Удружена опозиција 1935-1939*, Београд 1994, стр. 37

¹⁷⁴² Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр. 322

¹⁷⁴³ Мира Радојевић, *Удружена опозиција 1935-1939*, Београд 1994, стр. 37

НРС, ЈМО и СЛС.¹⁷⁴⁴ Паралелно са овим преговорима краљ је најавио и персоналне промене у оквиру ЈНС уздижући на положај министра иностраних послова дотадашњег министра двора Богољуба Јевтића који се налазио у оштром сукобу са вођством режимске ЈНС.

Криза режима ЈНС дала је нов импулс југоинтегралистичким покретима екстремне деснице. Револтиран политиком режимске ЈНС у периоду 1931-1933 г. Ратко Парезанин некадашњи члан Младе Босне и Југословенске националистичке омладине иницира стварање политичке опозиционе групе која ће бити позната под именом Мали Збор.¹⁷⁴⁵ Чланство ове групе чинили су у првом реду лични пријатељи Ратка Парезанина, а касније су јој приступили многи његови партијски саборци из распуштене Народне радикалне странке. Група је током првих година постојања имала карактер затвореног кружока чији су чланови расправљали о решењима актуелних политичко-економских проблема Краљевине Југославије.¹⁷⁴⁶ Током 1933 г. ова организација је проширила своје редове фузионишући се са опозиционим политичким групацијама из Баната и Босне и Херцеговине. Банатску групу предводио је Милорад Мојић а босанскохерцеговачку Јусуф Тановић.¹⁷⁴⁷ Оснажен приливом нових чланова Мали Збор почетком 1934 г. покреће листове *Збор* у Београду и *Буђење* у Петрограду (Зрењанин) и креће у активну промоцију својих политичких идеја. Током 1933 г. на иницијативу Ратка Парезанина Мали Збор успоставља везе са два најснажнија југоинтегралистичка покрета Југословенском акцијом и БОЈ-ем.¹⁷⁴⁸ На Тврђевдан 1933 г. Мали Збор је организовао тајни конгрес на Палама коме су присуствовали и делегати БОЈ-а Владислав Фабијанчић и Август Кустер. На конгресу је критикован рад режима и наглашена потреба обједињавања југоинтегралистичких снага.¹⁷⁴⁹ Успостављене су и везе са покретом Југословенска акција, али није досло до ближе сарадње јер је вођство Малог Збора и БОЈ-а имало извесне резерве по питању појединих личности у вођству ЈА. Након конгреса на Палама Мали Збор је успоставио везе и са политичком групом Димитрија Љотића која је била окупљена око листа *Отаџбина*. Љотић је почетком 1932 г. формирао сопствену политичку групу која током прве две године постојања функционисала као затворени политички кружок да би

¹⁷⁴⁴ Мира Радојевић, *Удружена опозиција 1935-1939*, Београд 1994, стр.36-37

¹⁷⁴⁵ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр.228-229

¹⁷⁴⁶ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2011, стр. 22-25

¹⁷⁴⁷ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2011, стр. 25,35,45

¹⁷⁴⁸ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2011, стр. 27-28,42-43

¹⁷⁴⁹ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2011, стр. 45-49

постала позната широј јавности тек са покретањем свог листа *Отаџбина*.¹⁷⁵⁰ Личност Димитрија Љотића оставила је велики утисак на вођство Малог Збора које је од тада почело да заговара идеју уједињења југоинтегралистичких група под предводништвом Љотића. Током лета и јесени 1934 г. одржано је више неформалних састанака између вођства Малог Збора, бојевника, Југословенске акције и Љотићеве групе у циљу стварања заједничког политичког програма и уједињења у јединствени политички покрет. Убиство краља Александра у Марсеју 9. октобра 1934 г. изазвало је велике промене на политичкој сцени Краљевине Југославије. Вођство Малог Збора, БОЈ-а, Југословенске акције и групе Димитрија Љотића састало се током исте ноћи у Београду и донело одлуку о уједињењу свих група у јединствени политички покрет под именом Југословенски народни покрет Збор.¹⁷⁵¹

Кнез Павле Карађорђевић који је на челу Намесништва (Раденко Станковић, Иво Перовић) преузео врховну власт био је решен да радикално промени политички курс земље тј. да одбаци начело интегралног југословенства и политику 6-јануарског Манифеста. Услед отпора режимске ЈНС кнез је био приморан да ове промене спроведе у две етапе. У првој етапи кнез је у децембру 1934 г. помоћу најближих сарадника краља Александра министра иностраних послова Богољуба Јевтића и генерала Петра Живковића потиснуо са власти ЈНС сменивши владу Николе Узуновића.¹⁷⁵² Мандат за састав нове владе добио је Богољуб Јевтић који је најавио раскид са режимом ЈНС и обнову вишестраначког парламентарног живота. Јевтићева влада дозволила је де факто (и ако не де јуре) обнову рада пред 6-јануарских политичких партија и позвала неке од њих (НРС, СЛС и ЈМО) да преузму поједине министарске ресоре. Поред тога, као знак добре воље амнестиран је вођа ХСС Влатко Мачек амнестиран и пуштен на слободу.¹⁷⁵³ Насупрот Јевтићевим очекивањима све опозиционе партије одбиле су сарадњу са његовом владом.¹⁷⁵⁴ Суочен са одбијањем сарадње Јевтић је расписао изборе за 5. мај 1935 г.¹⁷⁵⁵

Расписивање петوماјских парламентарних избора довело је до поларизације политичке сцене. Хрватска сељачка странка која је под предводништвом Влатка Мачека апсорбовала мање политичке партије у Хрватској (ХПС, ХСП и ХЗ) и стала на чело хрватског националног покрета заузела је опозициони став према Јевтићевој

¹⁷⁵⁰ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2011, стр. 34-41

¹⁷⁵¹ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2011, стр. 51-54

¹⁷⁵² Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр.7-8, 18

¹⁷⁵³ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 289

¹⁷⁵⁴ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 278-279

¹⁷⁵⁵ Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935-1939*, Београд 1997, стр. 17-19

влади захтевајући ревизију уставних и законских одредби у правцу федералног уређења државе.¹⁷⁵⁶ Позиција ХСС била је додатно ојачана успостављањем изборне коалиције са српским опозиционим партијама ДС и СЗ. Ојачане и приступањем ЈМО предшестојануарске политичке партије уједињене у коалицију под називом Удружена опозиција (УО) иступиле су као респектабилан политички противник изборној листи Богољуба Јевтића.¹⁷⁵⁷

Док су предшестојануарске снаге створиле јединствени блок, политички пул присталица интегралног југословенства налазио се у процесу организационог и идеолошког превирања. Званична ЈНС инхибирана губитком подршке круне и издвајањем Јевтићеве групе није ни покушала да постави сопствену изборну листу.¹⁷⁵⁸ Изборна листа Хођерине ЈНС није прихваћена од стране изборне комисије због недостатка потписа (а странка је парадоксално позвала своје присталице да гласају за листу УО коју су чиниле федералистички оријентисане снаге).¹⁷⁵⁹ Поред листе Б. Јевтића као једини носилац идеја интегралног југословенства и бранилац политичког легата 6-јануарског манифеста иступала је листа Димитрија Љотића и његовог Југословенског народног покрета Збор који се налазио у фази формирања.¹⁷⁶⁰

Суочен са листом УО Јевтић је као носилац владине листе могао се ослонити само на дисиденте из ЈНС који су заједно са њим напустили режимску партију. Поред некадашњих сабораца из ЈНС Јевтић је могао да рачуна и на подршку дисидената из Савеза Земљорадника који су под вођством Војислава Ђорђевића имали одређени утицај над задругарским покретом на подручију Србије и Војводине. У настојању да прошири круг својих сарадника Јевтић је успоставио везе са десничарским југонтегралистичким покретима. Јевтић је вођству ових покрета ставио у изглед педесет посланичких мандата и високе државне функције ако подрже његову листу. Већи део вођства југоинтегралиста одбио је сарадњу са Јевтићем сматрајући да његова влада представља наставак политике компромитоване ЈНС. Појединци попут Александра Штулхофера, Луке Костренчића, Милана Банића, Николе Кабалина (сви из Југословенске акције) и Милана Бацака (Мали Збор) напустили су чланство својих

¹⁷⁵⁶ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр. 233, 259

¹⁷⁵⁷ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр.2 92

¹⁷⁵⁸ Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935-1939*, Београд 1997, стр. 20

¹⁷⁵⁹ Богумил Храбак, *Југословенска народна странка 1935. и 1936. године, Новопазарски зборник бр.31*, Нови Пазар 2008, стр.74

¹⁷⁶⁰ Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935-1939*, Београд 1997, стр. 27

покрета и кандидовали се на листи Богољуба Јевтића.¹⁷⁶¹ Јевтић је уочи самих избора у априлу 1935 г. покренуо акцију у правцу стварања своје сопствене политичке организације под именом Патриотски омладински фронт (ПОФ) која би дала организациони и идеолошки оквир хетерогеном скупу личности окупљених око његове изборне листе.¹⁷⁶² На месту шефа изборног штаба листе Б. Јевтића нашао се некадашњи вођа војвођанских орјунаша, а сада дисидент из ЈНС Добросав Јевђевић.

Парадоксално, и ако је Јевтићева влада требало да представља отклон од политике монарходиктатуре присуство великог броја дисидената из ЈНС и чланова десничарских југоинтегралистичких покрета на владиној изборној листи имало је за резултат да је влада изашла на изборе са програмом одбране политичког легата 6-јануарског манифеста, Октроисаног устава и бескомпромисног државног и националног унитаризма.¹⁷⁶³ У изборној кампањи Јевтић је насупао под паролом “За Оплепац или за Јанка Пусту” као једини сукцесор политике краља Александра и чувар његовог политичког легата, док је листа УО етикетирана као политичко крило усташких терориста који су извршили Марсејски атентат.¹⁷⁶⁴ Жучна кампања владине листе била је праћена репресијом државних органа према опозиционарима, претњама и застрашивањем политичких неистомишљеника.¹⁷⁶⁵ Са друге стране у Савској и Приморској бановини присталице ХСС су методама “терора одоздо” застрашивале кандидате и гласаче владине листе.¹⁷⁶⁶ Захваљујући употреби терора и фалсификовању изборних резултата владина листа однела је убедљиву победу на изборима. Владина листа освојила је 303 а листа опозиције 67 мандата док листе Б. Максимовића и Д. Љотића нису прешле изборни цензус за улазак у парламент.¹⁷⁶⁷

Влада Б. Јевтића ослањала се на дисиденте из ЈНС, задружни покрет (који је контролисао Војислав Ђорђевић) и појединце из редова југоинтегралистичких покрета екстремне деснице.¹⁷⁶⁸ Министарске функције у Јевтићевој влади вршили су бивши орјунаш а сада члан БОЈ-а Драго Марушић и Људевит Ауер истакнути члан

¹⁷⁶¹ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 61

¹⁷⁶² *Историја грађанских странака у Југославији 1918-1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр. 357

¹⁷⁶³ Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр. 13

¹⁷⁶⁴ Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935-1939*, Београд 1997, стр.20-21

¹⁷⁶⁵ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр. 211

¹⁷⁶⁶ Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, стр.331-332

¹⁷⁶⁷ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 311

¹⁷⁶⁸ Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр. 8-9

Југословенске акције.¹⁷⁶⁹ Преседан је представљао улазак у владу истакнутог члана распуштене НРС Милана Стојадиновића као министра финансија.¹⁷⁷⁰ Присуство члана ГО НРС (која је бојкотовала петوماјске изборе) у влади која је формално стајала на позицијама 6-јануарског манифеста најављивало је радикалане промене у политичком животу КЈ. Компромитована у јавности и у очима кнеза Павла репресивним методама којим је дошла до изборне победе (које су додатно заоштриле политичку ситуацију у Хрватској), гледана са неповерењем од југоинтегралистичких кругова (због присуства М. Стојадиновића) влада Б. Јевтића пала је после непуних месец дана (20. јуна 1935) након што је извојевала изборну победу.¹⁷⁷¹

Пад Јевтићеве владе довео је до радикалних промена у политичком животу КЈ. Мандат за састав нове владе добио је Милан Стојадиновић као представник НРС који се по ранијем договору са кнезом-намесником обратио за сарадњу Антону Корошецу и Мехмеду Спахи вођама СЛС и ЈМО. Представници три партије формирали су нову политичку организацију под именом Југословенска радикална заједница ЈРЗ. И ако је влада ЈРЗ номинално наступала са позиције Октроисаног устава из 1931. г. њено формирање је у пракси означило радикални раскид са политичким легатом монарходиктатуре и идеологијом интегралног југословенства.¹⁷⁷² Ослањајући се на партијски апарат званично распуштених СЛС и ЈМО странака изразито регионалног и конфесионалног карактера које су у својим пунктацијама оштро осудиле режим монарходиктатуре Стојадиновић је де факто напустио позиције 6-јануарског манифеста. Покушавајући да формално остане унутар шестојануарског оквира државног и националног унитаризма нова политичка формација је пласирала политику тзв “реалног југословенства“ тј она је признавала постојање једног југословенског народа, али је са друге стране наглашавала постојање различитих политичких и културних традиција унутар националног корпуса.¹⁷⁷³ Идеолози ЈРЗ наглашавали су да ће ове традиције - племенске особености бити уважаване и да ће се влада одрећи репресивних метода шестојануарског режима у циљу постепене унификације националног корпуса. У циљу ове поступне унификације режим ЈРЗ је наговештавао активирање локалних и обласних самоуправних органа (чије је постојање предвиђао

¹⁷⁶⁹ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, стр. 280-281

¹⁷⁷⁰ Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр.19

¹⁷⁷¹ Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935-1939*, Београд 1997, стр.21-24

¹⁷⁷² Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.211

¹⁷⁷³ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.265

Октроисани устав).¹⁷⁷⁴ Нова политичка организација која се наслањала на партијски апарат три странке које су имале већину међу Србима, босанскохерцеговачким Муслиманима и Словенцима требала је да влади да привид легитимитета и подршке у народу и истовремено заокружи и минимизира утицај хрватског националног покрета на политичку сцену КЈ.¹⁷⁷⁵ Кнез намесник и Стојадиновић су сматрали да ће у догледном временском периоду политиком “опкољавања Хрватске“ принудити ХСС на капитулацију и приморати је да се утопи у режимску ЈРЗ.¹⁷⁷⁶ И ако је влада ЈРЗ у својој декларацији наводила да ће стајати на позицијама аманета краља Александра тј. на позицији државног и народног јединства, сам карактер владајуће партије онемогућавао је извршење ове замисли. И ако је начелно представљала јединствену партију ЈРЗ је у пракси представљала лабаву коалицију НРС, СЛС и ЈМО.¹⁷⁷⁷ Према интерном договору Стојадиновића, Корошеца и Спаха ове три партије су поделиле интересне сфере. НРС је требало да оствари свој утицај унутар Дунавске, Дринске, Моравске и Вардарске бановине, СЛС унутар Дравске бановине, док је ЈМО добила примат на простору на коме су живели босанскохерцеговачки муслимани (делови Дринске, Врбаске, Приморске и Савске бановине).¹⁷⁷⁸ Другим речима, режим ЈРЗ представљао је увод у неформалну федерализацију државе тј. наговештавао је напуштање централистичког државног уређења предвиђеног Октроисаним уставом.¹⁷⁷⁹

Договор о подели интересних сфера који је постигао Стојадиновић са вођама СЛС и ЈМО изазвао је велико незадовољство унутар НРС која је морала да препусти ЈМО политички примат у БиХ где је имала јака упоришта. Маргинализација чланова НРС на простору БиХ и Дравске бановине у комбинацији са непречишћеним односима између вођства НРС и Стојадиновића довели су у децембру 1935 г. до иступања НРС из ЈРЗ.¹⁷⁸⁰ Око Стојадиновића је остао само мањи број чланова НРС тако да се шеф владе налазио у знатно неповољнијој позицији од вођа СЛС и ЈМО који су иза себе имали добро организован партијски апарат. Капитализујући ову предност вођство СЛС и ЈМО је настојећи да претвори своје интересне сфере у ексклузивне политичке

¹⁷⁷⁴ Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр.54-55

¹⁷⁷⁵ Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935-1939*, Београд 1997, стр.36

¹⁷⁷⁶ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.375

¹⁷⁷⁷ Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935-1939*, Београд 1997, стр.43

¹⁷⁷⁸ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.310-311,340

¹⁷⁷⁹ Зоран Јањетовић, *Утицај српског фактора на положај националних мањина у Југославији у раздобљу између два светска рата, Писати историју Југославије*, Београд 2007, стр.106

¹⁷⁸⁰ Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр. 77-83, 94-97

забране својих партија водило политику уцена према шефу владе измамљујући од њега бројне уступке који су ишли на уштрб уставног поретка и државног ауторитета.¹⁷⁸¹ Још већи изазов уставном поретку и ауторитету државе представљао је пасиван став ЈРЗ према политичкој ситуацији у Савској и Приморској бановини које су се после петوماјских избора нашле под политичком доминацијом ХСС. Наступајући као носилац хрватског националног покрета, ХСС је повела одлучну политику ликвидације политичког легата монархдиктатуре као главне препреке за успостављање хрватске федеративне јединице унутар КЈ. Присталице ЈНС, као и други југоинтегралистички елементи су одстрањени из свих државних служби и изложени прогону и физичком терору од стране тзв. Сељачке заштите партијске милиције ХСС. Охрабрени пасивним ставом владе, радикални елементи унутар ХСС усмерили су терор и ка члановима владајуће ЈРЗ који су узалудно тражили заштиту од државних органа.¹⁷⁸²

Стојадиновићев ауторитет био је додатно компромитован чињеницом да је влада била принуђена да сарађује са скупштином изабраном на петوماјским изборима у којој су већину имали југоинтегралистички оријентисани посланици изабрани на листи Богољуба Јевтића.¹⁷⁸³ Обећањима, застрашивањем и корупцијом влада ЈРЗ је успела да оформи сопствени посланички клуб и тесну парламентарну већину. Поред тога унутар народне скупштине остао је значајан број посланика који су остали верни политици Б. Јевтића и који су организовани у Југословенски клуб повели оштру парламентарну борбу против владе ЈРЗ оптужујући је за хаотично стање које је владало у Савској и Приморској бановини и напуштање политике државног и народног јединства. Револтирани политиком владе ЈРЗ чланови Југословенског народног клуба служећи се интригама и насилном опструкцијом парламентарног рада настојали су да оборе владу Милана Стојадиновића уздајући се да ће кнез-намесник мандат за састав нове владе поверити генералу Петру Живковићу који је као министар војске представљао једини преостали елмент политичког апарата монархдиктатуре.¹⁷⁸⁴ Запаљива атмосфера у парламенту достигла је свој врхунац 6. марта 1936 г. када је посланик Југословенског клуба Дамјан Арнаутовић извршио атентат на Милана Стојадиновића. Неуспешни атентат омогућио је Стојадиновићу да се оштро обрачуна са парламентарном опозицијом и политички компромитује и искључи из владе Петра Живковића. Смена Живковића са места министра војске означила је коначни пораз

¹⁷⁸¹ Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935-1939*, Београд 1997, стр.49-50

¹⁷⁸² Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр.83-85

¹⁷⁸³ Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935-1939*, Београд 1997, стр.69-70

¹⁷⁸⁴ Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр. 34

југоинтегралистичких снага у парламентарној борби са владом ЈРЗ.¹⁷⁸⁵ Након смене Живковић је преузео вођство Југословенске националне странке ојачавши њене позиције измирењем са политичком групом Б. Јевтића која се заједно са својим предводником вратила у редове матичне партије. Компромитована у очима јавности методама и резултатима своје владавине у периоду 1932-1935 г. и изложена прогонима од стране ХСС у Приморској и Савској бановини и прогонима од стране владе ЈРЗ на остатку државне територије, ЈНС није успевала да се консолидује и оствари већи политички утицај. У сличној позицији налазиле су се и ванпарламентарне снаге југоинтегралистичког усмерења Борбаша и ЈНП Збор које су биле изложене прогонима од стране ХСС и владајуће ЈРЗ.

Настојећи да ојача положај своје владе и побољша незавидну ситуацију државних финансија влада Милана Стојадиновића направила је радикалан заокрет на плану спољне политике. Према упутствима кнеза намесника (који се налазио у блиским односима са британским двором) Стојадиновић је напустио политику ослоња на Француску (која је карактерисала период 1918-1934 г.) и приближио се спољнополитичким концепцијама Велике Британије. Ова промена спољнополитичке оријентације манифестовала се у удаљавању од савеза Мале Антанте и Балканског споразума – дипломатских творевина које су представљале саставни део антиревизионистичког версајског поретка на чијем је челу била Француска.¹⁷⁸⁶ У складу са британском спољном политиком која је под кабинетом конзервативца Невила Чемберлена повела политику апасмента са фашистичком Италијом и нацистичком Немачком, Стојадиновић је повео политику приближавања и сарадње са Осовинским силама.¹⁷⁸⁷ Приближавање осовинским силама довело је до успостављања интензивних привредних веза између КЈ и Немачке. Користећи се системом клириншке наплате Немачка је из КЈ добијала прехранбене производе и индустријске сировине у замену за готове индустријске производе. Интензивирање привредне размене са Немачком резултирало је растом животног стандарда југословенског аграрног становништва али је са друге стране доводило југословенску државу у све већу политичку зависност од свог трговинског партнера.¹⁷⁸⁸ Приближавање Италији и

¹⁷⁸⁵ Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935-1939*, Београд 1997, стр.85-90

¹⁷⁸⁶ Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр.189

¹⁷⁸⁷ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.382-383

¹⁷⁸⁸ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр. 284-285

Немачкој, као и личне амбиције М. Стојадиновића резултирале су усвајањем појединих спољних обележја фашистичких режима унутар политичке иконографије ЈРЗ. Пред изборе 1938 г. почело је формирање партијске милиције ЈРЗ чије је чланство (из редова омладинске организације странке) обезбеђивало партијске скупове униформисано у зелене кошуље. Још један омаж фашистичким узорима било је формирање ЈУГОРАС-а (Југословенског радничког савеза) који је преко режимских синдиката требао да влади обезбеди подршку радничке класе и умањи утицај КПЈ.¹⁷⁸⁹ Поред тога, сам Стојадиновић охрабривао је стварање култа своје личности (Вођа). Битно је нагласити да су ова усвајања појединих обележја тоталитарних режима имала више маркетиншки него ли суштински карактер. Режимска партија ЈРЗ је имала карактер лабаве коалиције и ниуком погледу није била подобна за трансформацију у политичку странку фашистичког типа. Малобројна партијска милиција није била наоружана, режимски синдикати нису имали широку базу унутар радничке класе а сам Стојадиновић се налазио у потпуној зависности од ауторитета кнеза-намесника Павла Карађорђевића.¹⁷⁹⁰

На плану унутрашње политике Стојадиновићев режим од краја 1936 г. улази у фазу кризе. У покушају да придобије подршку Ватикана (и на тај начин лиши ХСС потенцијално моћног савезника) Стојадиновић покреће пројекат ратификације конкордата са Римокатоличком црквом чија би имплементација довела у питање начело верске равноправности прокламоване у Октроисаном уставу. Овај потез произвео је револт у редовима хијерархије СПЦ која је добила подршку већег дела православног становништва. У борбу против Конкордата укључиле су се и опозиционе партије НРС, ДС, СЗ, ЈНС, КПЈ и ЈНП Збор. Под притиском јавности који се манифестовао кроз бројне демонстрације (на којима је долазило до физичких обрачуна демонстраната са полицијом) Стојадиновић је био приморан да одустане од ратификације конкордата што је умногоме пољуљало његов утицај међу српском популацијом и његов углед код кнеза-намесника.¹⁷⁹¹

Додатну конфузију у функционисање режима уносио је активизам КПЈ. На основу одлука донетих у Москви КПЈ је прихватила политику Народног фронта тј. стратегију сарадње са грађанским политичким странкама у борби против фашизма.

¹⁷⁸⁹ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.383-385

¹⁷⁹⁰ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр. 285-289

¹⁷⁹¹ Милош Мишовић, *Српска црква и конкордатска криза*, Београд 1983, стр. 47-49, 75-78, 87-90, 104-112,133,141

Оцењујући режим ЈРЗ као фашистички, КПЈ је подржала акцију српске опозиције у борби против Конкордата, помагала акције српске и хрватске опозиције истовремено инфилтрирајући своје чланство унутар грађанских партија и друштвених организација попут Сокола Краљевине Југославије, Југословенског скаутског савеза и сличних удружења. Кроз ове организације чланство КПЈ довело је кампању за промоцију својих политичких идеја међу ширим друштвеним слојевима који су до тада представљали забран грађанских политичких партија.¹⁷⁹²

Осим политике унутрашњег (сарадња са СЛС и ЈМО) и спољашњег (приближавања Италији и Немачкој) “опкољавања Хрватске“ Стојадиновић није предузимао конкретне мере у працу решења хрватског питања. Његова тактика базирала се на оптимистичној претпоставци да ће ХСС (пре или касније) напустити своје максималистичке захтеве и утопити се у режимску ЈРЗ. У нади да ће придобити ХСС за сарадњу, Стојадиновић је пасивно посматрао развој догађаја на просторима Савске и Приморске бановине где је ХСС након преузимања власти у већини општина на изборима 1936 г. почела изградњу паралелних структура власти. У свим општинама под влашћу ХСС уклоњени су државни симболи. Централа ХСС инструктирала је циркуларним дописом општинске начелнике да не примењују законе донесене у периоду монархидиктатуре.¹⁷⁹³ Агитација међу аграрним становништвом провођена је преко Господарске слоге – страначке организације ХСС која је окупљала производне и кредитне задружне организације на хрватском селу. Партијска организација Сељачка слога је са друге стране организовала фолклорна друштва и одржавала предавања и течајеве ширећи путем њих пропаганду ХСС међу хрватским сељаштвом. Партијска милиција ХСС тзв. Сељачка заштита се од својих скромних почетака 1935 г., када је представљала групу Мачекових телохранитеља, до 1938 г. развила у озбиљну оружану формацију са 200-250 000 наоружаних бораца. Свеукупно, у периоду владавине М. Стојадиновића (1935-1939) ХСС је успео да неометан од централне власти изгради паралелне економске, културне и безбедоносне структуре тако да су територије Савске и Приморске бановине представљале државу у држави.¹⁷⁹⁴ Општи пад државног ауторитета на овим просторима манифестовао се у низу физичких и оружаних сукоба између активиста ХСС и њихових политичких неистомишљеника. Општу слику анархичног стања осликавао је случај масакра у Керестинцу. Почетком априла 1936 г.

¹⁷⁹² Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр. 217

¹⁷⁹³ Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр.179-180

¹⁷⁹⁴ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр. 272-274, 386

руља од неколико хиљада хрватских сељака напала је и масакрирала шест чланова ЈРЗ који су били у приватној посети председнику бановинског одбора режимске партије на његовом имању у Керестинцу.¹⁷⁹⁵

Стојадиновић је игнорисао процес изградње парламентарних структура и пад система јавне безбедности на подручју Савске и Приморске бановине. Ослањајући се на подршку круне и политичких представника босанскохерцеговачких Муслимана и Словенаца сматрао је да је политичка акција ХСС успешно изолована и ограничена у овирима локалне политике. У том смислу значајан ударац његовим концепцијама представљао је споразум између српских опозиционих странака НРС, ДС, СЗ и СДК склопљен 8. октобра 1937 г. у Фаркашићу. Новоформиран Блок народног споразума је као своје циљеве истакао смену владе Милана Стојадиновића и суспензију Октроисаног устава након чега би власт преузеле опозиционе партије и расписале изборе за уставотворну скупштину. Уставотворна скупштина би донела устав на основу већине у којој ће бити већина Срба Хрвата и Словенаца избегавајући сваку могућност мајоризације или прегласавања на националном принципу. Потписници споразума у Фаркашићу признавали су монархију и династију Карађорђевића, али су сви остали елементи државног уређења остављени одлуци уставотворне скупштине. У тексту споразума из Фаркашића није прејудуцирано федералистичко уређење државе али је у њега укључена оштра критика принципа државног и националног унитаризма на којима су почивали Видовдански и Октроисани устав.¹⁷⁹⁶

У настојању да парира растућој моћи ХСС оличеној у стварању Блока народног споразума, Стојадиновић се пред изборе у децембру 1938 г. враћа на позиције југоинтегрализма.¹⁷⁹⁷ Први наговештаји овог заокрета видљиви су у чланцима режимски листова који су споразум у Фаркашићу (чији је текст објављен 9. октобра на дан Марсејског атентата) оценили као напад на личност и политичко дело краља Александра.¹⁷⁹⁸ Да би ојачао изборни капацитет ЈРЗ Стојадиновић скалапа коалициони споразум са Борбашима Светислава Хођере и води преговоре о заједничком изборном наступу са ЈНС Петра Живковића и ЈНП Збор.¹⁷⁹⁹ Настојања Стојадиновића да на бази идеологије интегралног југословенства формира коалицију која ће се супродставити федералистичкој концепцији Уједињене опозиције окупљене око ХСС имала су

¹⁷⁹⁵ Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр. 182-183

¹⁷⁹⁶ Мира Радојевић, *Удружена опозиција 1935-1939*, Београд 1994, стр.176-179

¹⁷⁹⁷ *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008, стр.265-266

¹⁷⁹⁸ Мира Радојевић, *Удружена опозиција 1935-1939*, Београд 1994, стр.179

¹⁷⁹⁹ Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935-1939*, Београд 1997, стр.227,232

половичан успех. На владиној листи наступили су поред борбаша само дисиденти-појединци из ЈНС и ЈНП Збор. Као куриозитет који речито осликава радикалну преоријентацију ЈРЗ на правац југоинтегрализма може се навести телеграм подршке који је Стојадиновић добио од ОРЈУНЕ¹⁸⁰⁰ у коме је вођство ове организације позвало своје присталице да на изборима подрже листу ЈРЗ као аутентичног заступника државног и народног јединства. Живковићева ЈНС прикључила се коалицији УО (дезавујишући свој југоинтегрализам) док је ЈНП Збор истакао самосталну листу. У предизборној кампањи ЈРЗ је наступала под паролама југоинтегралистичког карактера попут “Његова је политика- недељива Југославија“ и “Један краљ - један народ - једна држава“ а говорници режимске странке нападали су опозициону коалицију око ХСС (са нагласком на ЈНС Петра Живковића) као сепаратисте и издајнике народног и државног јединства.¹⁸⁰¹ Наступајући са позиција националног унитаризма, служећи се бројним злоупотребама и притисцима листа ЈРЗ однела је тесну победу над листом Блока народног споразума. Стојадиновићев тријумф на изборима имао је карактер Пирове победе. Његова политика доживела је банкрот како на питањима унутрашње тако и на питањима спољне политике. Јанусовска тактика Стојадиновића у решавању хрватског питања - опкољавање Хрватске и пасивно држање према изградњи парадржавних институција у Савској и Приморској бановини није дала очекиване резултате. Лидер ХСС Влатко Мачек одбијао је да одступи од захтева за ревизијом Октроисаног устава и приђе режимској странци ЈРЗ. Поред тога Мачек је упркос политици спољног опкољавања успео да (преко франковачке емиграције) успостави и интензивира везе са Немачком и Италијом које су биле заинтересоване да преко подршке ХСС стекну већи утицај над политиком КЈ. Кључни фактор Стојадиновићевог пада налазио се у домену спољне политике. Након Минхенског споразума владајући кругови Велике Британије напустили су политику апасмента према Немачкој и отпочели припреме за неминовни сукоб са осовинским силама. У склопу ових припрема рачунало се на Краљевину Југославију и њен војни потенцијал као озбиљног савезника на простору Југоисточне Европе.¹⁸⁰² У складу са тим владајући кругови Велике Британије захтевали су од кнеза-намесника да у најкраћем року изврши унутрашњу консолидацију југословенске државе што је у првом реду подразумевало

¹⁸⁰⁰ Питање је ко заправо стоји иза овог телеграма подршке. Према одређеним податцима из Архива Југославије реч је о малобројној политичкој скупини бивших орјунаша из Сплита окупљених око Целимира Пезеља (до 1936 г. издавао лист *Зов са Јадрана*) која је представљала “остатке остатака“ некада моћног југоинтегралистичког покрета из 20-тих година.

¹⁸⁰¹ Бојан Симић, *Пропаганда Милана Стојадиновића*, Београд 2007, стр. 245,250,258

¹⁸⁰² Бранко Петрановић, *Југословенско искуство српске националне интеграције*, Београд 1993, стр.44-45

решење хрватског питања које је угрожавало не само борбене ефикасне југословенске војске већ и сам опстанак југословенске државе.¹⁸⁰³

Ово питање додатно је добило на важности након јануара 1939 г. када је Мачек у Загребу објавио стварање Хрватског народног заступништва (скупштине) коју су чинили посланици изабрани на листи ХСС које је прогласило бојкот Стојадиновићеве владе и новоизабране народне скупштине као и ништавност свих закона и уредби нове скупштине на подручју Хрватске.¹⁸⁰⁴ Стојадиновићева југоинтегралистичка платформа са које је наступио на изборима 1938 г. као и поједине изјаве које је давао у кругу најближих политичких сарадника (у смислу употребе репресивних мера против ХСС у будућности) онемогућавале су лидера ЈРЗ да постигне споразум са ХСС што је у фебруару 1939 г. резултирало падом његове владе. По истом рецепту по коме је оборена влада Б. Јевтића - по инструкцији кнеза намесника министри из ЈМО и СЛС поднели су оставке образлажући их неспособношћу М. Стојадиновића да постигне споразум са хрватским националним покретом.¹⁸⁰⁵

Пад владе М. Стојадиновића довео је до краха југоинтегралистичке платформе на којој је била окупљена коалиција око ЈРЗ. Истовремено отпочео је процес дезинтеграције саме режимске странке. На место председника владе дошао је дотадашњи министар социјалних питања и шеф ЈУГОРАС-а Драгиша Цветковић политичар без великог значаја. Према упутствима кнеза-намесника његов примарни задатак био је постизање споразума са ХСС у што краћем року. Додатни разлог за журбу представљали су преговори које је вођа ХСС започео са фашистичком Италијом у којима је разматрана могућност да ХСС подигне оружани устанак, изврши сецесију и ступи у персоналну унију са Италијом. Инхибиран овим околностима, након вишемесечних преговора Цветковић је 25. августа 1939 г. постигао коначни споразум са лидером ХСС.

Овај споразум имао је карактер капитулације режима и уставног поретка пред максималистичким захтевима ХСС. Споразум је предвиђао стварање Бановине Хрватске која је обухватала територију Савске, Приморске и делова Зетске, Врбаске и Дунавске бановине. Коначни територијални опсег ове федералне јединице није био утврђен већ је остављена клаузула по којој су јој могле бити прикључене све општине са хрватском већином. Законодавну власт на подручју Бановине Хрватске делили су

¹⁸⁰³ Бранко Петрановић, Национални односи у Краљевини Југославији и стварање Бановине Хрватске, *Војно-историјски гласник* бр.3, Београд 1991, стр. 244

¹⁸⁰⁴ Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр. 219

¹⁸⁰⁵ Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића 1935-1937*, Београд 1985, стр.218-220

краљ и хрватски сабор, а извршну власт је вршио краљ преко бана кога је он именовао и разрешавао а који је био одговоран краљу и хрватском сабору. Питање компетенција такође није било прецизно дефинисао, уз обећање круне да ће Бановина Хрватска добити висок степен финансијске самосталности. На простору Бановине Хрватске партијска милиција ХСС Сељачка заштита преузела је дужност жандармерије и полиције, добила је униформе и плату. Формално правно кнез-намесник је за спровођење споразума искористио овлашћења које му је давао члан 116 Октроисаног устава који је предвиђао да монарх у случају ванредне ситуације (рат, побуна исл) има права да доноси уредбе и законе о којима ће скупштина бити консултована накнадно. Будући да је скупштина била распуштена синхроно са формирањем владе Цветковић-Мачек (а избори за нови сазив нису спроведени до Априлског рата) споразум од 26. августа никада није законски одобрен.¹⁸⁰⁶ Тиме је уставна реформа преуређења у правцу федерализације КЈ остала нека врста неформалног договора између круне и ХСС, а сама Бановина Хрватска, њен опсег и надлежности остали су у домену правно недефинисаног провизоријума.

Неформални и провизорни карактер Бановине Хрватске постали су нов извор немира у држави и самој ХСС. И ако је споразум од 26. августа представљао тријумф двадесетогодишње политичке борбе ХСС унутар до тада јединствене партије долази до крупних размимоилажења и расцепа. Екстремно десни елементи унутар ХСС (угл бивши чланови ХСП и ХЗ) критиковали су споразум због његовог неформалног и недореченог карактера (нарочито у домену територијалног опсега Бановине Хрватске). Ови елементи оптуживали су лидера ХСС да се “продао Београду“ у замену за неодређена усмена обећања и захтевали су радикализацију политичких циљева у правцу стварања самосталне државе Хрватске. Истовремено екстремно лево крило партије састављено од чланова изворног ХСС и инфилтрираних чланова КПЈ инсистирало је да вођство партије изврши имплементацију свог социјално-економског програма у циљу побољшања економског стандарда становништва Бановине Хрватске.¹⁸⁰⁷ Растрзан између два крила која су истовремено захтевала максималистичка решења у домену националног и социјалног програма, ауторитет В. Мачека почео је рапидно да опада. Страначки кадрови ХСС који су заузели положаје

¹⁸⁰⁶ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр.295-298

¹⁸⁰⁷ Хрвоје Матковић, *Повијест Хрватске сељачке странке*, Загреб 1999, стр. 409

унутар Бановине Хрватске и југословенског државног апарата нису имали искуства у пословима државне управе што је паралисало функционисање југословенске државе.

Влада састављена након потписивања споразума у којој је Цветковић био председник а Мачек подпредседник означила је коначну ликвидацију ЈРЗ. Некадашња режимска странка добила је у новој влади свега четири ресора. Да би ојачао свој положај Цветковић је у владу увео некадашње саборце из НРС Лазара Марковића и Божидара Максимовића. По један ресор добиле су СДС и СЗ док су поједини ресори били препуштени не-политичким личностима (МИП Цинцар Марковић, МУП Михалцић и одбрана Милан Недић). Доминантни утицај у влади имала је ХСС која је поред подпредседничког места добила ресоре трговине и индустрије, финансија и поште преко којих је водила кључну реч у економском и политичком животу Краљевине Југославије.¹⁸⁰⁸ Положај ХСС био је додатно ојачан чињеницом да споразум Цветковић-Мачек није предвиђао успостављање других федералних јединица тако да је ХСС поред суверене власти над Бановином Хрватском преко својих министара у влади остваривала знатан политички утицај над остатком југословенске територије.

Доминантан положај ХСС изазвао је реакцију СЛС, ЈМО и дела српске опозиције. Револтиран губитком политичког утицаја који је био резултат ликвидације ЈРЗ вођа СЛС Антон Корошец покренуо је акцију за смену Цветковића захтевајући за Словенце унутар Дравске бановине исте повластице које су Хрвати добили оснивањем Бановине Хрватске.¹⁸⁰⁹ ЈМО која је била инхибирана изненадном смрћу свог лидера Мехмеда Спахе нашла се угрожена како прикључивањем појединих срезова БиХ Бановини Хрватској тако и активном агитацијом коју је ХСС спроводила међу аграрним становништвом БиХ. Унутар ЈМО дошло је до расцепа између крила која су заговарала сарадњу са ХСС, крила које је захтевало да БиХ добије статус федералне јединице са истим прерогативима као Бановина Хрватска и крила које је тражило сарадњу са српским политичким снагама. Снаге српске опозиције налазиле су се у процесу моралне, идеолошке и организационе дезинтеграције. НРС, ДС и СЗ биле су компромитоване уступцима федералистичком концепту ХСС (предвиђеном споразумом у Фаркашићу 1937 г.), напуштене од стране Мачека (који је одбацио своје савезнике из УО зарад споразума са Цветковићем) и морално деградиране уласком

¹⁸⁰⁸ Мира Радојевић, *Удружена опозиција 1935-1939*, Београд 1994, стр.188

¹⁸⁰⁹ Овај захтев А. Корошеца био је већ фактички остварен током владавине ЈРЗ 1935-1939 г. (види Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр. 580-581)

својих дисидената у владу Цветковић-Мачек. Унутар њихових редова избио је расцеп између присталица и противника споразума.

Реакција српских политичких кругова на споразум Цветковић-Мачек и пројекат федерализације државе добила је свој израз у јачању покрета Српски културни клуб. Овај покрет настао је у јануару 1937 г. на позадини конкордатске борбе и пасивног држања ЈРЗ према изградњи парадржавних институција у Савској и Приморској бановини добио је пун замах након подписивања споразума Цветковић-Мачек. Вођство ове организације чинили су универзитетски професор Слободан Јовановић, Драгиша Васић и Стеван Мољевић. СКК је путем свог часописа и јавних предавања промовисала идеју стварања српске федералне јединице унутар КЈ у циљу постизања политичког паритета са хрватским националним покретом и заштите српских националних интереса у југословенској држави.¹⁸¹⁰ И ако формално надстраначки покрет СКК је уживао подршку дела чланства партија које су имале упориште у српском гласачком телу у првом реду НРС, ДС, СЗ и Српске радикалне странке (политичке партије коју је након искључења из ЈРЗ основао Милан Стојадиновић).¹⁸¹¹

На политичкој сцени КЈ, чијом је динамиком након пада Милана Стојадиновића доминирао сукоб између хрватског и српског националног покрета, парламентарне снаге југоинтегралистичког усмерења налазиле су се у општој дефанзиви. Некадашњи ослонац режима ЈРЗ налазила се у процесу дезинтеграције, и последњи трагови њеног политичког утицаја анулирани су распуштањем скупштине. Борбаши Светислава Хођере који су на изборима 1938 г. освојили свега два мандата делом се утапају у ЈРЗ, делом у ЈНП Збора а делом се политички пасивизирају тако да ова странка нестаје са политичке сцене Краљевине Југославије.¹⁸¹² Компромитована подршком федералистичкој коалицији УО на децембарским изборима 1938 г. ЈНС Петра Живковића губи велики део југоинтегралистички оријентисаних присталица које прилазе ЈРЗ и ЈНП Збор тако да и ова странка престаје да игра улогу релевантног политичког фактора.¹⁸¹³

¹⁸¹⁰ Бранко Петрановић, Момчило Зечевећ, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987, стр. 568-570

¹⁸¹¹ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, стр. 303-308

¹⁸¹² Александар Раствовић, Програма југословенске народне странке, *Зборник Матице Српске за историју*, Нови Сад 2006, стр.132

¹⁸¹³ Момчило Павловић, *Историја грађанских странака у Југославији 1918 -1945 I*, Београд 2008, стр. 359-360

Као једини заступник теорије интегралног југословенства и политике државног и народног јединства профилише се ЈНП Збор. И пре избора 1938 г. ЈНП Збор је одрицао Живковићевој ЈНС и Хођериним Борбашима карактер југоинтегралистичких политичких снага право на баштињење идеја 6-јануарског Манифеста. Према Љотићевој оцени, странке П. Живковића и С. Хођере представљале су непринципијелне скупине политичара из пред шестојануарске ере који су зарад каријеризма само формално усвојили идеју интегралног југословенства. Поред тога што је сумњао у њихову оданост идеји југоинтегрализма, Љотић је ЈНС и борбашима порицао политичку оригиналност тј. тврдио је да су политички програми ових странака анахрони и неприлагођени потребама модерног времена.¹⁸¹⁴ Вођство Збора децидирано је осудило споразум Цветковић-Мачек као капитулацију државног врха пред сепаратистичким снагама. Истовремено вођство је апострофирало све племенско-сепаратистичке снаге СЛС у Словенији ХСС у Хрватској и СКК у Србији као дефетисте- издајнике државне идеје и позвало све југоинтегралистичке елементе на сарадњу у борби за очување државног и националног јединства. Оснажен приливом југоинтегралистички оријентисаних дисидената из ЈРЗ, ЈНС и странке Борбаша ЈНП Збор у периоду 1939-1941 г. развија жучну агитацију иступајући истовремено како против кнеза намесника и владе, тако и против свих опозиционих снага од НРС до КПЈ.

У позадини унутрашњег сукоба који је пратио процес федерализације југословенске државе помаљао се светски оружани конфликт. У очи избијања Другог светског рата КЈ се налазила у изразито неповољном положају. Просес њеног политичког опкољавања од стране осовинских сила који је започео аншлусом Аустрије 1938 г. наставио се комадањем Чехословачке 1938-1939, италијанском окупацијом Албаније у априлу 1939 г. и приступањем Мађарске, Румуније и Бугарске Тројном пакту у периоду од новембра 1940 до марта 1941 г. Мусолинијев напад на Грчку и слом Француске означили су потпуно заокружење југословенске државе.¹⁸¹⁵ Тада су до пуног изражаја дошли негативни ефекти проосовинске спољне и економске политике коју је водила влада Милана Стојадиновића у периоду 1935-1939 г. Приступајући политичкој линији Велике Британије, дистанцирајући се од Француске и савеза Мале Антанте и Балканског споразума југословенска држава се у пролеће 1941 г. нашла у

¹⁸¹⁴ Архив Југославије, Фонд бр.38, фасцикла бр.353, документ : чланак *Странке или покрети*

¹⁸¹⁵ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988 I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд, стр. 360-367

непријатељском окружењу ревизионистичких осовинских сила. Са друге стране Велика Британија једини спољнополитички савезник КЈ настојала је да у циљу заштите сопствених интереса гурне југословенску државу у оружани сукоб са силама Осовине. Све осовинске државе претендовале су на делове југословенске територије и само су економски интереси Немачке зауздавали антијугословенске експанзионистичке амбиције мањинских партнера Тројног пакта.¹⁸¹⁶

¹⁸¹⁶ О немачко-италијанском привредном супарништву на простору Балкана и његовом утицају на спољнополитичке планове Осовине на овом подручју види – Милан Ристовић, *Немачки нови поредак и Југоисточна Европа 1940/41 – 1944/45: Планови о будућности и пракса*, Београд 1991, стр. 49, 58, 290-309

IV 1. 1. Идеолошко наслеђе југоинтегралистичких покрета радикалне деснице из 20-тих и прве половине 30-тих у идејним концепцијама ЈНП Збор

Као и ОРЈУНА, Југословенска акција, БОЈ и ЈНП Збор стајао је на позицијама интегралног југословенства. Реагујући у јесен 1935 г. на одбијање краљевске владе да изда дозволу којом се одобрава оснивање ЈНП Збор, под образложењем “да се из програма пријављеног покрета не види да ли је овај покрет за јединство народа и државе, за монархију и династију“ Димитрије Љотић се обратио јавности летком *Краљевској влади - Писмо отворено*.¹⁸¹⁷ У тексту летка Љотић је чланове владе ЈРЗ оптужио за цинизам и фарисејство наводећи да је управо државно и национално јединство идеолошки фундамент ЈНП Збор. Одричући право представницим “племенско-сепаратистичких странака“ као што су СЛС и ЈМО морално право да одлучују о томе ко заступа ставове државног и националног јединства, Љотић завршава своје обраћање речима: “Има људи који су за народно и државно јединство, када тако захтева какав интерес, нарочито када је у питању долазак на власт. Код нас се то не мења. Наш југословенски карактер нема никакве везе са политичком коњуктуром.“ Као и југоинтегралистички покрети из 20-тих и прве половине 30-тих година идеолози ЈНП Збор видели су свој покрет као директи наставак рада предратне Југословенске националистичке омладине. Позивање на политички легат ЈНО највидљивије је у чланцима *Клеветницима*¹⁸¹⁸ и *Омладина ударна снага Збора*.¹⁸¹⁹ Одговарајући на инсинуације да је ЈНП Збор фашистички покрет у служби Немачке вођа збораша у Далмацији Чедомиљ Медини, члан предратне ЈНО и пређашњи високи функционер ОРЈУНЕ и Југословенске акције, у чланку *Клеветницима* одбацује ове оптужбе и наводи: “Ради оних наших пријатеља, који нас око Збора познају у душу не би требало на те срамне алузије трошити ниједне ријечи... Око Збора у Сушак у окупила се најпре она генерација, која је стајала у првим редовима југословенске предратне националне омладине у овом крају. Сушак је био пред свјетски рат и за вријеме свјетског рата жариште југословенске националне мисли, био је збориште националне револуционарне омладине, која је већ тада не жацајући пред жртвама, минирала зграду нама туђинске државе. Многи из те генерације чамили су у

¹⁸¹⁷ Архив Београда, Фонд Љотићева организација Збор, кутија бр.6, летак: *Краљевској влади- Писмо отворено*

¹⁸¹⁸ Чедомиљ Медини, *Клеветницима, Збор* (Сушак), 15.3.1937

¹⁸¹⁹ Хрвоје Магазиновић, *Омладина ударна снага Збора, Вихор*, 20.3.1937

аустријским тамницама и концентрационим логорима, а многи опет као ратни добровољци стављали су своје младе животе у службу националне мисли. Све то без икаквих претензија на признање и награде.“ Идеолози ЈНП Збор су у текстовима попут *Ускршња размишљања*,¹⁸²⁰ *Судбоносна раскрсница*,¹⁸²¹ *Југословенска драма*,¹⁸²² *Важније од важног*¹⁸²³ понављали историјске конструкције о јединству југословенског народа и његовим вишевековним напорима да створи јединствену југословенску државу тј. ставове које су почетком двадесетих година износили идеолози ОРЈУНЕ Фрањо Малин и Првислав Грисогоно. Идеолози ЈНП Збор пласирали су историјске конструкције о “тринаестовековној историји југословенског народа,” Видовдану (Косовској битци) као “средишту српске и југословенске историје“¹⁸²⁴ и Првом српском устанку као “почетној фази југословенске револуције.“¹⁸²⁵

Битно је напоменути да је у историографским радовима из периода социјалистичке Југославије постављена нетачна и неутемељена теза по којој ЈНП Збор има карактер српског националистичког покрета и по којој идеолошки не припада блоку југоинтегралистичких политичких организација. Ову тезу први је презентовао Бранислав Глигоријевић у свом чланку *Напад Љотићеваца на студенте техничког факултета у Београду у октобру 1940 и растурање Љотићевог Збора*¹⁸²⁶ У овом раду Глигоријевић је заступао гледиште да је Димитрије Љотић био један од главних идеолога Српског културног клуба (СКК), организације која је заступала становишта српског националног интереса, односно, српског национализма и један од заговорника концепта Велике Србије. Истина је међутим да је поставком ове тезе Глигоријевић направио крупан пропуст који се негативно одразио на целокупан опус социјалистичке и постсоцијалистичке историографије која се бавила овом темом (или се ње дотицала). Наиме, поред многобројних горенаведених програмских чланака на основу чије садржине се може недвосмислено закључити да је ЈНП Збор стајао на позицијама интегралног југословенства, постоји и низ чланака у којима су се идеолози ЈНП Збор децидирано критички постављали према феномену српског национализма и покушајима стварања политичке организације засноване на овом идеолошком

¹⁸²⁰ Димитрије Љотић, *Ускршња размишљања*, *Отаџбина* бр.7, 7. април 1934

¹⁸²¹ Димитрије Љотић, *Судбоносна раскрсница*, *Отаџбина* бр.47, 27. јануар 1935

¹⁸²² Димитрије Љотић, *Југословенска драма*, *Отаџбина* бр.146, 6. јануар 1937

¹⁸²³ Димитрије Љотић, *Важније од важног*, *Отаџбина* бр.149, 11. фебруар 1937

¹⁸²⁴ Димитрије Љотић, *Видовданска размишљања*, *Нови пут* бр.24, 3.јул 1938

¹⁸²⁵ Димитрије Љотић, *Окренимо се избору наше прве слободе*, *Нови пут* бр.16-17, 15.мај 1938

¹⁸²⁶ Бранислав Глигоријевић, *Напад Љотићеваца на студенте техничког факултета и растурање Збора*, *Историјски гласник* бр.2, Београд 1963 (стр 52-81)

конструкту. Такав критички тон најексплицитније је изражен у чланцима попут *Опасне пароле*,¹⁸²⁷ *Војвођански меморандум*,¹⁸²⁸ *Српски фронт*,¹⁸²⁹ *Српски глас*,¹⁸³⁰ *Реч две Србима*,¹⁸³¹ *Окупљање Срба*.¹⁸³² У овим чланцима Димитрије Љотић, главни идеолог ЈНП Збор, оштро критикује све политичке снаге који позивају српски народ на политичко окупљање на “племенској” (националној) основи. Како аутор наглашава тзв. хрватско питање је управо резултат “српског греха” тј. последица вишегодишње корупционашке политике коју су предводили политички лидери српског племена југословенског народа који су од Уједињења имали доминантну улогу у политичком животу југословенске државе. Неefикасна и корумпирана државна управа коју су инсталирали српски политичари резултирала је појавом “хрватског греха” тј мржњом према југословенској држави и урушавањем угледа југословенске државне и националне идеје у западним покрајинама. Насупрот предлозима о политичком груписању Срба на племенској основи као одговору на јачање хрватског националног покрета Љотић као једино решење види смену генерација и идеја у врху српске политичке елите.¹⁸³³ Нове политичке снаге предвођене ЈНП Збор ће у првом реду донети морални препород који ће означити крај “партизанске и корупционашке” праксе у управљању државом. Када се тај концепт оствари и “српски грех” нестане “хрватски грех” (сепаратистички хрватски национални покрет) изгубиће своју деструктивну снагу и бити ограничен на маргину политичког живота Краљевине Југославије (тј. сепаратизам ће заступати само Хрватска странка права). Другим речима, свако инсистирање на политичком окупљању Срба на бази српског

¹⁸²⁷ Димитрије Љотић, *Опасне пароле*, *Отаџбина* бр. 95, 5. јануар 1936

¹⁸²⁸ Димитрије Љотић, *Војвођански меморандум*, *Отаџбина* бр. 97, 10. јануар 1936

¹⁸²⁹ Димитрије Љотић, *Српски фронт*, *Отаџбина* бр. 147, 28. јануар 1937

¹⁸³⁰ Димитрије Љотић, *Српски глас*, *Билтен* бр.33-34, 1. децембар 1939, стр.17-18

¹⁸³¹ Димитрије Љотић, *Реч две Србима*, *Билтен* бр. 42, 2. април 1940, стр.11-13

¹⁸³² Димитрије Љотић, *Окупљање Срба*, *Наш пут* бр.6, 12. мај 1940

¹⁸³³ “... Ми нисмо од оних који за све ово бацају анатему на Хрвате. Ми за све што се дешава кривимо, углавном, Србе. Хрватски грех долази као секундарна појава: он живи од српског греха. И ако Срби немају довољно храбрости да то виде, да то себи кажу, да се због овог греха дубоко покају, искрено га омрзну и презру, истински себе због њега презру, онда нема спаса Србима па ни Југославији Онда су тешки болесници без наде за оздрављење... Нека онда не слушају шта им брижно шапућу да праве српску јединицу: Где ћеш веће српске јединице од Југославије... Нека не губе време о српској јединици – нека се не враћају назад, ако су одиста јуначко колена, како се о њима мислило, већ нека једном постављени циљ, Југославију, неодступно, ма и сами самцати засад, бране. Јер изван тога је све кукавичество и декадентство, први знак пропасти једног царског соја које до сад нигде и никад за толике векове не поје у назад... Нека не падну у искушење да пођу за хрватским примером. Мала ће бити одговорност Хрвата сутра, јер им је далеко мање и дато од истинске величине и замаха... Не кривимо дакле Хрвате. Окривимо себе. Нашом слабошћу греховном њина снага греховна се хранила и ојачала. И не трчимо да подражавамо брата свог нејаког, већ ходимо својим путем, христовосним и крстовосним. Све друго ће бити дато због тога и кроз то. “ (Види- Димитрије Љотић, *Реч две Србима*, *Билтен* бр.42, 2. април 1940, стр. 11-13)

национализма допринеће ескалацији “племенске психозе“ и ојачати политичку позицију хрватског сепаратизма и самим тим убрзаће слом југословенске државе.

Негативан став ЈНП Збор према политичкој организацији Српски културни клуб најексплицитније је исказан у чланцима попут *Посета студената Српског културног клуба Смедереву*¹⁸³⁴, *Српски фронт*¹⁸³⁵, *Југословенска мисао г. Слободана Јовановића*¹⁸³⁶ и *Српска јединица и избори*¹⁸³⁷ из чије садржине се јасно може видети да ЈНП Збор наступа са позиција интегралног југословенства (које представља један од фундамената његове идеологије) и да нема ни најмање симпатија за ставове СКК. У чланку *Посета студената Српског културног клуба Смедереву* Љотић наглашава да је ЈНП Збор од стране чланства СКК перципиран управо као “издајнички“ интегрално југословенски покрет који је непријатељски настројен према идеји политичког груписања српског народа. Такође, у чланку *Српски глас*¹⁸³⁸ Љотић се, коментаришући идеолошке ставове које заступа лист *Српски глас* – главно гласило СКК, оградио од сваке могућности сарадње са овим листом наводећи да је инсистирање на српском национализму управо оно што даје снагу сепаратистичком покрету у Хрватској. Како је мишљење председник ЈНП Збор имао о СКК и његовом вођству најречитије говори чланак *Српски фронт* у коме Љотић говорећи о људима који су покренули Српски културни клуб каже: “Све чешће чују се гласови о потреби стварања српског фронта. Најчешће ти гласови долазе од оних који су највише криви за ово и овакво стање у земљи.... Зато се они тако лако саглашавају са разбијањем Југославије. Зато тако лако пристају на стварање Велике Србије. Велике Србије која није ништа, која се ниуком погледу не може мерити са Југославијом.“¹⁸³⁹ Своју веру у теорију интегралног југословенства Љотић је најексплицитније изложио у чланку *Југословенска мисао г. Сл. Јовановића*. Полемишући са С. Јовановићем о ставу који је вођа СКК изнео у својој брошури *Југословенска мисао у прошлости и будућности*¹⁸⁴⁰ да југословенство треба свести са нивоа националне на ниво државне идеје Љотић каже: “Ми се никад нисмо хтели упуштати у јалову дискусију да ли смо један или три или четири народа. За нас лично јасно је да смо један народ. Али оне који у то не верују нисмо ни покушали да

¹⁸³⁴ Димитрије Љотић, *Посета студената Српског културног клуба Смедереву*, *Билтен* бр.13, 21.5.1939

¹⁸³⁵ Димитрије Љотић, *Српски фронт*, *Билтен* бр.27, 11.9.1939

¹⁸³⁶ Димитрије Љотић, *Југословенска мисао г. Слободана Јовановића*, *Билтен* бр.37, 14.1.1940

¹⁸³⁷ Димитрије Љотић, *Српска јединица и избори*, *Билтен* бр. 38, 8.2.1940

¹⁸³⁸ Димитрије Љотић, *Српски глас*, *Билтен* бр.33-34, 1. децембар 1939, стр.17-18

¹⁸³⁹ Димитрије Љотић, *Српски фронт*, *Билтен* бр.27, 11.9.1939

¹⁸⁴⁰ Слободан Јовановић, *Југословенска мисао у прошлости и будућности*, Београд 1939

убедимо. Место тога ми смо истакли друго гледиште – јединство судбине. Нема добра ни Србима ни Хрватима, ни Словенцима, ни Бугарима, без једне јединствене државе, као јединственог инструмента – јединства судбине.¹⁸⁴¹

Могући извор забуне која је навела Глигоријевића (и историчаре који су прихватили његову тезу о ЈНП Збор као заступнику српског национализма) да класификују ЈНП Збор као српски националистички покрет представљало би специфично Љотићево тумачење теорије интегралног југословенства као и амбивалентан став који је ЈНП Збор имао према водећој хрватској политичкој партији – Хрватској сељачкој странци (ХСС). Став идеолога ЈНП Збор према идеји о постојању јединственог југословенског народа у појединим сегментима се разликовао од концепта који су заступали идеолози југоинтегралистичких покрета из 20-тих и прве половине 30-тих година. У чланцима попут *Пут ка јединству*,¹⁸⁴² *Судбоносна раскрсница*¹⁸⁴³ као и аутобиографском делу Димитрија Љотића *Из мог живота*¹⁸⁴⁴ могу се запазити констатације да је југословенски покрет био дело младих идеалиста-романтичара који су олако прелазили преко чињеница да југословенска племена спаја само језик, а да их одвајају различито писмо, религија и традиција, као и да су главни мотиви југословенског покрета у Хрватској и Словенији били страх од социјалног преврата и италијанског експанзионизма. Док се теорија о постојању јединственог југословенског народа код идеолога југоинтегралистичких покрета радикалне деснице из 20-тих и прве половине 30-тих ослањала превасходно на псеудонаучне историјске конструкције и неутемељену претпоставку о постојању јединственог југословенског културног обрасца, идеолози ЈНП Збор су веру у постојање јединственог југословенског народа заснивали на мистичном концепту “јединства судбине.” У гореспоменутим чланцима у којима се презентовала историјска конструкција о тринаестовековној историји јединственог југословенског народа, Димитрије Љотић истиче да су у том периоду сви појединачни покушаји југословенских племена да створе сопствене државне творевине претрпели неуспех чији је резултат био да су ова племена три петине своје историје провела у ропству. Другим речима, само уједињена југословенска племена могу себи обезбедити слободу и неспутан културно-економски развој тј. њихова судбина је да заједно успеју у изградњи југословенске државе или у супротном појединачно нестану са политичке карте Европе. Сама судбина упућује

¹⁸⁴¹ Димитрије Љотић, Југословенска мисао г. Сл. Јовановића, *Билтен* бр.37, 14. јануар 1940

¹⁸⁴² Димитрије Љотић, *Пут ка јединству*, *Отаџбина* бр.5, 25. март 1934

¹⁸⁴³ Димитрије Љотић, *Судбоносна раскрсница*, *Отаџбина* бр.47, 27. јануар 1935

¹⁸⁴⁴ Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 329, 333

југословенска племена на стварање свести о заједничким интересима тј. међусобну сарадњу и стварање јаке југословенске државе. Свест о “јединству судбине“ према Љотићу представља есенцију југословенске идеје, док су њени политички и организациони облици питања од секундарног значаја. Стога су идеолози ЈНП Збор насупрот политичком и организационом јединству државе (централизам и унитаризма) на коме су инсистирали идеолози југоинтегрализма из 20-тих и прве половине 30-тих година истицали примат постизања “духовног и идеолошког јединства од Триглава до Ђевђелије.“¹⁸⁴⁵ Спремност идеолога ЈНП Збор да одбаце централизам и унитаризам као једине могуће облике уређења југословенске државе најексплицитније је изражена у чланку *Ни централизам ни унитаризам ни федерализам*¹⁸⁴⁶ у коме је Димитрије Љотић и централизам и федерализам окарактерисао као “вештачки крпеж механички уређене државе.“ Куриозитет овог чланка представља Љотићева оштра критика централистичко-унитаристичке политике коју је заступала Самостална демократска странка и њен лидер Светозар Прибићевић. Љотић је осуђивао Прибићевићев манир да све поборнике федерализма третира као издајнике југословенског народа и државе (јер је по Љотићу федерализам био само још једно лоше решење а не издаја). Слична осуда централистичке политике СДС и њеног лидера Светозара Прибићевића присутна је и у мемоарским делима истакнутих функционера ЈНП Збор Ратка Парезанина¹⁸⁴⁷ и Хрвоја Магазиновића.¹⁸⁴⁸ Насупрот “механичким решењима“ – централизму и федерализму идеолози ЈНП Збор су се, по узору на неоројалистички покрет Француска акција, залагали за стварање широких самоуправа на бази историјских покрајина.¹⁸⁴⁹ Спремност идеолога ЈНП Збор да одбаце централизам као једини могући систем уређења југословенске државе резулирао је знатно толерантнијим односом према хрватском националном покрету који је предводила Хрватска сељачка странка Влатка Мачека. Док је у штампи југоинтегралистичких покрета из 20-тих и прве половине 30-ти ХСС перципирана као “племенско-сепаратистичка странка“ њене присталице као “антијугословенске животиње“ а њен вођа Стјепан Радић пежоративно апострофиран као “душевни болесник и алкохоличар,“ у гласилима ЈНП Збор све до 1939 г. аутори су показивали доста пијетета и разумевања према политици ХСС и њеном лидеру

¹⁸⁴⁵ Димитрије Љотић, Пут ка јединству, *Отаџбина* бр.4, 18. март 1934

¹⁸⁴⁶ Димитрије Љотић, Ни централизам ни унитаризам ни федерализам, *Отаџбина* бр.102, 23. фебруар 1936

¹⁸⁴⁷ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 103-104

¹⁸⁴⁸ Хрвоје Магазиновић, *Кроз једно мучно стољеће*, Ваљево 2009, стр. 44-45, 49-50

¹⁸⁴⁹ О ставовима ЈНП Збор по питању децентрализације југословенске државе на бази историјских покрајина више у поглављу *Критика Француске револуције у идеологији ЈНП Збор*

Влатку Мачеку. Овај став најбоље илуструју речи Димитрија Љотића који у чланку *Како Мачекови замишљају спољнополитички положај Југославије* наводи: “Ми имамо своје одређено мишљење о др. Мачеку које никада нисмо мењали. Ми смо веровали да је он поштен, озбиљан и уман човек и ако његова концепција државе није као наша.”¹⁸⁵⁰ Овај толерантнији став идеолога ЈНП Збор према ХСС био је условљен са једне стране одбацивањем централизма а са друге стране надом да ће аграризам карактеристичан за идеологију ХСС и ЈНП Збор одиграти улогу кохезионог фактора у зближавању хрватског и српског племена југословенског народа. У периоду 1934-1937 г. у ретким чланцима у којима су се идеолози ЈНП Збор критички освртали на потезе ХСС попут *На орлов узлет*,¹⁸⁵¹ *Хрватско питање*¹⁸⁵² и *Наш чвор*¹⁸⁵³ преовладава умерени тон у коме се лидер ХСС третира као човек уских погледа (он захтева Хрватску до Земуна, а Краљ му нуди Хрватску до Ђевђелије), неспособан да изађе из старих политичких формула (формула хрватског историјског права), који се чак пореди са “себичним јежом” који се “дури” али се његова оданост југословенској држави не доводи у питање. Међутим већ 1937 г. долази до промене у ставу ЈНП Збор према ХСС. У чланцима попут *Шта хоће др. Мачек*,¹⁸⁵⁴ *Неспоразум код споразумаша*,¹⁸⁵⁵ *Зверка и њен траг*¹⁸⁵⁶ Димитрије Љотић износи сумњу у лојалност вође ХСС југословенској држави. Након склапања споразума између Уједињене опозиције и ХСС у октобру 1937. г. Љотић у чланцима *Весела земља*,¹⁸⁵⁷ *Нови споразум удружене опозиције*¹⁸⁵⁸ и *Прва размишљања о споразуму*¹⁸⁵⁹ износи низ оптужби на рачун Влатака Мачека, од тога да је споразум ХСС и УО заправо намера да се ликвидирају сва достигнућа 6-јануарског режима, да помаже режиму ЈРЗ да преброди Конкордатску кризу и да се представи као заштитник југословенства од сепаратизма. Нарочито оштар критички тон Љотић заузима у чланку *Прва размишљања о споразуму* у коме је овај потез ХСС окарактерисан као нови “атентат на Краља и његово дело- Југославију” иза кога се назире “потпис” Анте Павелића и Густава Перчеца – организатора Марсејског атентата. Пред парламентарне изборе 1938 г. идеолози ЈНП Збор делимично

¹⁸⁵⁰ Димитрије Љотић, Како Мачекови замишљају спољнополитички положај Југославије, *Билтен* бр.15, 6. јун 1939

¹⁸⁵¹ Димитрије Љотић, На орлов узлет, *Отаџбина* бр.9, 22. април 1934

¹⁸⁵² Димитрије Љотић, Хрватско питање, *Отаџбина* бр.74, 4. август 1935

¹⁸⁵³ Димитрије Љотић, Наш чвор, *Отаџбина* бр.114, 17. мај 1936

¹⁸⁵⁴ Димитрије Љотић, Шта хоће др. Мачек, *Отаџбина* бр.162, 12. јун 1937

¹⁸⁵⁵ Димитрије Љотић, Неспоразум код споразумаша, *Отаџбина* бр.163, 19. јун 1937

¹⁸⁵⁶ Димитрије Љотић, Зверка и њен траг, *Отаџбина* бр.166, 10. јун 1937

¹⁸⁵⁷ Димитрије Љотић, Весела земља, *Отаџбина* бр. ? (датум публикације нечитак)

¹⁸⁵⁸ Димитрије Љотић, Нови споразум удружене опозиције, *Отаџбина* бр. 167, октобар 1937

¹⁸⁵⁹ Димитрије Љотић, Прва размишљања о споразуму, *Отаџбина* бр. 167, октобар 1937

ревидирају свој негативан став према хрватском националном покрету што долази до изражаја у чланку *Наша замерка споразуму*¹⁸⁶⁰ у коме аутор поздравља чињеницу да је ХСС споразумом одбацио сепаратизам и признао заједничке државне границе и династију (уз изражено жаљење што није признао и есенцију идеологије југословенског интегрализма- јединство судбине југословенских племена). Уверење идеолога ЈНП Збор да је ХСС југословенски оријентисана странка читовало се и у чињеници да су идеолози покрета одобравали аутономистичке тежње ХСС сматрајући да на тај начин ХСС штити хрватски део југословенског народа од безакоња режима ЈРЗ.¹⁸⁶¹ Ова промена става према политици ХСС није добила задовољавајуће теоријско образложење у програмским чланцима ЈНП Збор али архивска грађа упућује на закључак да је овај преокрет у ставу ЈНП Збор према хрватском националном покрету заправо био последица започетих преговора између вођства Збора и ХСС о заједничком наступу на парламентарним изборима 1938 г. Пред парламентарне изборе 1938 г. у извештајима Централног пресбириоа налазе се вести да су чланови ХСС давали потписе за листу ЈНП Збор на простору Приморске бановине.¹⁸⁶² О постојању извесног степена сарадње између вођства ХСС и ЈНП Збор сведочи и заједничка изјава представника листе Владимира Мачека и Димитрија Љотића у којој су представници оба покрета изнели тешке оптужбе на рачун владајуће ЈРЗ и начина на који су спровођени парламентарни избори у новембру 1938 г.¹⁸⁶³ Према Љотићевим речима са Мачеком је био постигнут договор да ЈНП Збор уђе у предизборну коалицију ХСС и УО, али је сарадња отказана у последњи час јер се таквом потезу ХСС енергично супродставило вођство српских опозиционих странака.¹⁸⁶⁴

Након склапања споразума Цветковић - Мачек у августу 1939 г. и стварања Бановине Хрватске долази до радикалне промене у односу идеолога ЈНП Збор према ХСС. Ова промена видљива је већ у садржини чланка *Споразум*¹⁸⁶⁵ у коме Љотић скреће пажњу јавности да је Мачек почео да води отворену сепаратистичку политику по узору на франковце (ХСП). Резултат ове политике је да “широм бановине Хрватске плаћају својим животима људи предани Краљу и Југославији“ тј. да се под заштитом банских власти врши погром Срба и југословенски оријентисаних Хрвата. У чланцима

¹⁸⁶⁰ Димитрије Љотић, *Наша замерка споразуму*, *Нови пут* бр.15, 1. мај 1938

¹⁸⁶¹ Архив Војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр.21, фасцикла бр.4, документ бр. 60

¹⁸⁶² Архив Југославије, Фонд бр.38, фасцикла бр.12, документ: Извештај ЦПБ од 8.новемба 1938

¹⁸⁶³ Архив Југославије, Фонд бр. 730, предмет бр.47

¹⁸⁶⁴ Архив Војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр.21, фасцикла бр.4, документ бр.60

¹⁸⁶⁵ Димитрије Љотић, *Споразум*, *Билтен* бр.28, 21. септембар 1939, стр.14-16

*Нисмо мислили,*¹⁸⁶⁶ *Безглавост,*¹⁸⁶⁷ *По примеру Загреба*¹⁸⁶⁸ и *Лајбек је закопчан*¹⁸⁶⁹ Љотић је оптуживао ХСС и Мачека као главне инспираторе терора Сељачке заштите и хаотичног стања које влада на територији бановине Хрватске. Насилни испади страначке милиције ХСС тзв. Сељачке заштите (која је на простору Бановине Хрватске незванично преузела дужност полиције) према зборашима и осталим присталицама интегралног југословенства на простору Бановине Хрватске у периоду 1939-1941 г. разбиле су илузију вођства ЈНП Збор о пројугословенској оријентацији ХСС.¹⁸⁷⁰ Убиство истакнутог збораша адвоката Здравка Ленца у Загребу 10. априла 1940 г. од стране припадника Сељачке заштите окарактерисано је као доказ “керенштине и расула“ који владају у Бановини Хрватској под режимом ХСС.¹⁸⁷¹ Према запажањима Драгутина Модерчина Бановина Хрватска је “тројански коњ Југославије“ тј. инструмент у рукама страних сила које помоћу хрватског националног покрета хоће да униште југословенску државу.¹⁸⁷² Сумирајући стање у бановини Хрватској у чланку *Др. Мачек и годишњица “споразума“*¹⁸⁷³ Љотић закључује да је хрватски национални покрет политички банкротирао – под управом ХСС финансијско стање Бановине Хрватске је још горе него под режимом ЈРЗ. Да би повратио пољуљани углед и утицај ХСС Мачек као врстан демагог истиче нове захтеве који воде сецесији и препушта “милион Срба и пола милиона југословенски оријентисаних Хрвата терору олоша организованог у хрватској Грађанској и Сељачкој заштити.“ Терор који је над југоинтегралистима спроводила партијска милиција ХСС и пасиван став банских власти према оваквој пракси били су кључни аргументи због којих је Димитрије Љотић у свом писму кнезу намеснику¹⁸⁷⁴ чланцима *Закључак,*¹⁸⁷⁵ *Унутрашњи преглед*¹⁸⁷⁶ бојећи се да би сепаратистички елементи могли да изврше сличан чин као Словаци у случају Чехословачке, предлаже да се изврши реорганизација војске тј. да се у војску позивају само Срби, Муслимани и Албанци уз додатак да се примају и само они Хрвати и Словенци који се пријаве добровољно.

¹⁸⁶⁶ Димитрије Љотић, Нисмо мислили, *Билтен* бр.30. 16. октобар 1939, стр.17-20

¹⁸⁶⁷ Димитрије Љотић, Безглавост, *Билтен* бр.31, 1.новембар 1939, стр. 11-14

¹⁸⁶⁸ Димитрије Љотић, По примеру Загреба, *Билтен* бр.33-34, 1.децембар 1939, стр.23-24

¹⁸⁶⁹ Димитрије Љотић, Лајбек је закопчан, *Билтен* бр.37,14. јануар 1940, стр. 12-14.

¹⁸⁷⁰ Архив Србије, фонд БИА II 72, документ: *Најновији догађаји у Загребу*

¹⁸⁷¹ Архив Југославије, Фонд бр.37, фасцикла бр.21, документ: летак *Београђани*

¹⁸⁷² Аноним, Далекосор политичког духа једног љотићевца, *Хрватски дневник*, 4.април 1940

¹⁸⁷³ Димитрије Љотић, Др. Мачек и годишњица “споразума“, *Билтен* бр.53, 22. август 1940 стр. 20-21

¹⁸⁷⁴ Димитрије Љотић, Друго писмо, *Наша борба* бр.1, 7. септембар 1941

¹⁸⁷⁵ Димитрије Љотић, Закључак, *Билтен* бр.30, 16. октобар 1939, стр.31-33

¹⁸⁷⁶ Димитрије Љотић, Унутрашњи преглед, *Билтен* бр.8, 12.април 1939, стр. 4-6

Битно је напоменути да је и поред специфичности коју је поседовала зборашка теорија интегралног југословенства (идеја децентрализације) и појединих политичких потеза (контакти са ХСС и СКК) ЈНП Збор од стране својих савременика (чак и политичких неистомишљеника) перцепиран као ортодоксна југоинтегралистичка политичка групација. О ЈНП Збор као последњој политичкој партији која стоји на позицијама теорије интегралног југословенства говорио је, сумирајући распоред политичких снага у КЈ пред крај 1939 г., шеф пропаганде режима ЈРЗ Милан Јовановић Станимировић у свом *Дневнику* наводећи: “У свим гимназијама у земљи, у свим средњим школама и на свим универзитетима још се само љотићевци боре за националистички идеал интегралног југословенства, сви су други абдицирали, попустили и попузнули!”¹⁸⁷⁷ Чак и након слома југословенске државе у Априлском рату и распарчавања њене територије међу силама Осовине и њеним савезницима идеолози ЈНП Збор нису се одрекли теорије интегралног југословенства.¹⁸⁷⁸ Током маја 1942 г. Љотић је преко Владислава Стакића ступио у преговоре са италијанским војним аташеом у Београду Бонфатијем. О теми и току разговора италијански аташе известио је свој генералштаб речима: “Упућујем на извештаје бр. 384 од 8. августа 1941, 548 од 18. септембра 1941, 617 од 26. септембра 1941. и друге, о југословенским тендицијама Љотића. Оне нису много промењене. Он остаје присталица уједињења Јужних Словена са једном ауторитативном организацијом. Из тог разлога, он се дистанцира идеолошки од Недића и националистичких кругова који га окружују. Док је Недић за стварање једне Велике Србије без било каквог компромиса са другим балканским народима, Љотић инсистира на свом унитаристичком програму. И, у складу са својим осећањима, на повратку Карађорђевића. С обзиром да је Љотић патриота, не осећа да треба да одбије Недићеве српске тезе. У суштини, оставља отворена врата неким ширим решењима.”¹⁸⁷⁹ У наставку поменутог разговора Љотић је настојећи да подстакне италијанско-немачко супарништво предочио италијанском аташеу да би обнова југословенске државе могла умногоме ојачати италијански утицај на Балкану речима:

¹⁸⁷⁷ Милан Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936-1941*, Нови Сад 2000 стр. 328

¹⁸⁷⁸ У својим плановима о успостављању Новог европског поретка вођство нацистичке Немачке испољавало је децидирано негативан став према југословенској држави (идеји) која је перцепирана као версајска творевина и отелотворење српске хегемоније на Балкану. (Види - Милан Ристовић, *Немачки нови поредак и Југоисточна Европа 1940/41 – 1944/45: Планови о будућности и пракса*, Београд 1991, стр. 60-70)

¹⁸⁷⁹ Бојан Симић, Разговори генерала Милана Недића и Димитрија Љотића са представницима италијанског посланства у Београду током пролећа 1942, стр.14-15 (Рад је резултат рада на пројекту *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (№ 47019), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.)

“Али пре него што Италија дефинитивно одреди свој став према Балкану, ја бих желео да изнесем свој поглед на ситуацију. Не мислим да је Италија учинила добро тиме што је растурила Југославију: Италија је довела Павелића, Италија је обновила Црну Гору. Шта се десило са Хрватском? Хрватска се у многим духовним, економским, политичким, војним и другим аспектима потпуно везала за Немце са једним антииталијанским ставом. То стање хрватског духа деле многи кругови у Немачкој који немају много симпатија и поверења према Италији и који подржавају Хрвате у њиховом отпору италијанском притиску. Неки хрватски и немачки кругови нису се одрекли аспирација да имају део Јадрана. Хрвати мисле да ће уз немачку помоћ, када сложенији проблеми буду решени, успети да избаце Италију са многих делова Јадрана. Шта је добила Италија после растурања Југославије? Једну Србију потпуно окупирану од Немаца, која не може чак ни да дише; једну Хрватску која је више непријатељска Италији него пријатељска, и која је осуђена да јој буде још непријатељскија; један црногорски проблем који није добро решен. Како може једна Србија овако мала и слаба да води независну политику под притиском и љубомором Немаца? Ја сам спреман да прихватим пријатељство Италије и српски проблем како га ви желите, али желео бих да саветујем Италију да поново сагледа унутрашњи проблем Балкана и, под њеном командом, направи од три стуба Србија-Хрватска-Црна Гора који су сада слаби, једну државу која ће бити састављена из три дела и која неће бити Југославија из 1918, већ нека врста Југославије са италијанском подршком. Тада би Италија на Балкану имала једну јачу државу од ове која није представљена постојањем ова три раздвојена елемента и где би могла рачунати на пријатељство и сарадњу Срба. Италија ће имати потребу за стварањем једне овакве Југославије, зато што је вероватно да ће се у будућности створити једна друга Југославија под немачким притиском у којој ће хрватски елементи имати надмоћ над српским. Таква Југославија створена по вољи Немаца могла би имати антииталијански став.”¹⁸⁸⁰

Из чланака попут *Какву политику хоћемо*,¹⁸⁸¹ *Борба за нову Југославију*¹⁸⁸² изводи се недвосмислени закључак да је ЈНП Збор задржао експанзионистичке идеје карактеристичне за југо-интегралистичке покрете из 20-тих и прве половине 30-тих година. Говорећи о неопходности консолидације идеје државног и народног јединства

¹⁸⁸⁰ Бојан Симић, Разговори генерала Милана Недића и Димитрија Љотића са представницима италијанског посланства у Београду током пролећа 1942, стр.16-17 (Рад је резултат рада на пројекту *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20. веку* (№ 47019), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.)

¹⁸⁸¹ Димитрије Љотић, *Какву политику хоћемо*, *Нови пут* бр.16-17, 15.мај 1938

¹⁸⁸² Димитрије Љотић, *Борба за нову Југославију*, *Нови пут* бр.20 5.јун 1938

у КЈ као држави која стоји између Европе и Азије, Љотић наводи: “Зато смо ми противници сваког сепаратизма. Југославија, ако хоће опстати, мора се увећавати а не смањивати. Тек држава на три мора (алузије на прикључење Бугарске и Егејске Македоније југословенској држави - прим. аутора) биће у стању да одоли свим ударцима судбине.”¹⁸⁸³ Идеолози Збора су нарочиту пажњу посвећивали питању прикључења Бугарске Краљевини Југославији. У чланцима попут *Шта јача међународни положај*,¹⁸⁸⁴ *Бугарска и Југославија*,¹⁸⁸⁵ *Три решења бугарског проблема*¹⁸⁸⁶ заговорано је уједињење Бугарске и Југославије под династијом Карађорђевића. Многобројне сукобе између Србије и Бугарске који су доминирали односима две државе крајем 19. и почетком 20. века главни идеолог ЈНП Збор Димитрије Љотић у чланку *Краљевска посета Софији*¹⁸⁸⁷ минимизирао је као борбу два највећа југословенска племена око позиције стожера југословенског уједињења. Став зборашких идеолога према Бугарској најексплицитније је изражен у једанестој тачки Смерница покрета у којима се наводи следеће: “Стојимо на гледишту да без Бугара југословенска народна заједница није потпуна јер јој они и по крвном сродству и по свагдашњој нераздељеној судбини припадају.”¹⁸⁸⁸ Пун опсег експанзионистичких планова ЈНП Збор приказан је на пропагандном плакату из 1940 г. (који је коришћен и као илустрација на насловној страни брошуре *Драма савременог човечанства*).

Слика бр.10; Плакат ЈНП Збор из 1940 г. (Приватна колекција)

¹⁸⁸³ Димитрије Љотић, Какву политику хоћемо, *Нови пут* бр.16-17, 15.мај 1938

¹⁸⁸⁴ Димитрије Љотић, Шта јача међународни положај, *Отаџбина* бр.4, 18. март 1934

¹⁸⁸⁵ Аноним, Бугарска и Југославија, *Отаџбина* (датум публикације нечитак- Ускрс 1936. г. ?)

¹⁸⁸⁶ Димитрије Љотић, Три решења бугарског проблема, *Билтен* бр.10, 27. април 1939, стр.3-5

¹⁸⁸⁷ Димитрије Љотић, Краљевска посета Софији, *Отаџбина* бр. 32, 30. септембар 1934

¹⁸⁸⁸ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 95-96

На плакату се јасно види да су идеолози ЈНП Збор у оквиру стварања Велике Југославије поред уједињења са Бугарском заговарали прикључивање италијанских (Трст, Истра, Горица), немачких (Корушка) и грчких (Трачко приморије) територија. Занимљиво је напоменути да су спољнополитичке амбиције идеолога ЈНП Збор превазилазиле чак и оквире Велике Југославије. Слично идеолозима ОРЈУНЕ зборашко вођство предвиђало је уједињење свих словенских држава у Европи у Велику Славију. Још већи куриозитет представља чињеница да су зборашки веровали да ће ово уједињење бити последица спољнополитичких потеза нацистичке Немачке. Расправљајући о последицама агресивне спољне политике нацистичког режима Љотић у интерном комуникацијском покрету наводи: “У науци се зна за катализаторе. Катализатор је оно што самим својим присуством, у иначе туђој средини, натера ту средину да похита са свршавањем једног започетог, а не довршеног процеса.... То је Хитлер за Славенство. Чехословачка се распала и пропала. Југославија је из темеља уздрмана И Чехословачка и Југославија су творевине словенског духа који је у њима и кроз њих изрекао своју тежњу за уједињавањем Словена. Али сувише су над тим малим и слабир масама имале утицаја разне разједињавајуће силе. Отуда долази присуство Хитлерово и оно ће имати за крајњу последицу уједињавање свију Славена – Славију од Владивостока до нас овамо на Јадрану.... Тако је Наполеон био катализатор за Германе, и тако ће Германец Хитлер бити за Славене...Хитлер има свој од Промисли постављени задатак и он ће – велити- то и испунити. Али то није оно што он мисли, већ оно што ми видимо.... Мала је Југославија зато јој се темељи љуљују. Славији одиста неће.”¹⁸⁸⁹

ЈНП Збор имао је у теорији изразито негативан став према употреби терора у борби са политичким противницима. О томе сведочи оцена рада ОРЈУНЕ у мемоарском делу Хрвоја Магазиновића^v *Кроз једно мучно стољеће*. Говорећи о политичком раду интегрално југословенских снага у Сплиту и Далмацији, Магазиновић (вођа зборашке омладине у Далмацији) је оцењивао да је ОРЈУНА и поред великих успеха у домену културног рада и борбе против страног капитала остала запамћена по злу због необузданих насилних испада према својим политичким противницима.¹⁸⁹⁰ Занимљиво је напоменути да је Магазиновић насилне испале присталица ХСС и чланова Хрватске заштите према присталицама ЈНП Збор и југословенски оријентисаним Хрватима после успостављања бановине Хрватске 1939 г. видео као наставак политичке праксе

¹⁸⁸⁹ Архив Југославије, фонд бр. 37, фасцикла бр. 21, документ: *ЈНП Збор Београд - Билтен бр. 5*

¹⁸⁹⁰ Хрвоје Магазиновић, *Кроз једно мучно стољеће*, Ваљево 2009, стр. 36-39

ОРЈУНЕ.¹⁸⁹¹ У периоду 1934-1937 г. вођство ЈНП Збор остало је доследно у свом негативном ставу према употреби терора у обрачуна са политичким противницима. Од 1938 г. низ догађаја условиће да се овај став дијаметрално промени. Јачање утицаја КПЈ и узлет сепаратистичког покрета у Хрватској и Словенији изазваће оштру реакцију омладине ЈНП Збор која је у свом политичком раду почела да се ослања на употребу физичке силе.¹⁸⁹² У идеологију ЈНП Збор интегрисана су и идејна решења Југословенске акције - концепти новог човека и сељачке државе и Борачке организације Југославије - глорификација ветерана ратова за Уједињење и борба за њихово активније учешће у политичком животу Краљевине Југославије. Концепт сељачке државе заснован на рецепцији идејних решења националсоцијализма биће искоришћен као основа за конструкцију пројекта сталешке државе која ће бити један од фундамената зборашке идеологије. Теорије о јединственом сељачком народу који насељава просторе од Јадранског до Црног мора које је од ОРЈУНЕ преузела Југословенска акција манифестовали су се у идеологији ЈНП Збор кроз присуство портрета Димитрија Љотића, Стјепана Радића, Александра Стамболијског и Михе Крека великана југословенске аграрне мисли у централи покрета.¹⁸⁹³ Идеја о стварању “новог човека“ такође ће бити прихваћена у идеолошком концепшту ЈНП Збор. Услед изразито клерикалне оријентације вођства ЈНП Збор концепт новог човека који су поставили идеолози Југословенске акције биће модификован у правцу “унутрашње револуције“ тј. духовне - моралне обнове на трагу традиционалних хришћанских вредности. Зборашки концепт новог човека изложен је чланцима *Збор и младост*¹⁸⁹⁴ и брошурама *Идеали савремене омладине*¹⁸⁹⁵ и *Омладини на Стражилову*.¹⁸⁹⁶ Зборашки концепт новог човека најексплицитније је изложен у стенограму говора који је Димитрије Љотић одржао зборашкој омладини на Стражилову 29. маја 1938 г. Обраћајући се окупљенима Љотић наводи: “ Други су поставили мање циљеве: промену министара или владе, установа или устава. Збор је рекао: може бити да има рђавих министара, рђавих влада, може бити да и установе не ваљају, па чак и устав да би ваљало мењати, али оно што је сигурно да се мора мењати, - то је дух и оно без чега

¹⁸⁹¹ Хрвоје Магазиновић, *Кроз једно мучно стољеће*, Ваљево 2009, стр. 82,114

¹⁸⁹² Више о употреби терора од стране ЈНП Збор у поглављу *Критика марксизма у идеологији ЈНП Збор*

¹⁸⁹³ Хрвоје Магазиновић, *Кроз једно мучно стољеће*, Ваљево 2009, стр. 120

¹⁸⁹⁴ Димитрије Љотић, *Збор и младост*, *Нови пут* бр. 13, 17. април 1938

¹⁸⁹⁵ Димитрије Љотић, *Идеали савремене омладине*, Петровград (Зрењанин) 1940, стр. 3-7

¹⁸⁹⁶ Димитрије Љотић, *Омладини на Стражилову*, стенограм говора одржаног 29. маја 1938, Преузето са: <http://www.czipm.org/> стр. 1-3

ниједна промена неће вредети - то је опет дух..... Отуда и Збор у нашој земљи није могао поставити друге циљеве. Као свој задатак једини, најважнији, најпресуднији он је истакао: промену владајућег духа. Дајте да нам земљом завеје снажан дух јунаштва и самопрегоревања. Да сте само то па да видите највећег чуда и највеће револуције за час, на наше очи..... И Збор тражи од вас само то што тражи Бог, за чим вапију људи, чега је земља жедна: да будете сунчани, светли људи. Шта ћете Богу, земљи и људима мрачни?.... Зато вам и кажем, младости Збора, у борбу прво да постанете господари своје душе. Да учините да тамо загосподари Божји мир и Божја радост. Како ћете загосподарити судбином земље своје, ако прво не постанете господари душе своје? Запамтите: мрачних је и без вас много. Не исплати се више бити кукавица и шићарџија. Намножио се исувише тај род. Род јуначки и мученички се проредио. Потрудите се да га попуните, али не само уснама него стварно.¹⁸⁹⁷ У штампаним гласилима и памфлетистици ЈНП Збор готово да нема текста који у неком свом подељку није тематизовао заслуге ратних им и њихову улогу у стварању југословенске државе. Попут организације БОЈ идеолози ЈНП Збор су у чланцима попут *Ланац одговорности*,¹⁸⁹⁸ *Француска криза*¹⁸⁹⁹ и *Смотра војске Ставинског*¹⁹⁰⁰ пажљиво испратили активност француских ветеранских организација Ватрени крстови и Млади патриоти (и њихових савезника из Француске акције) поводом афере Ставински. У чланцима попут *Кобна смена*¹⁹⁰¹ и *Југословенски добровољци*,¹⁹⁰² главни идеолог ЈНП Збор Димитрије Љотић указивао је на тешке социјалне прилике у којим живе ратни ветерани и апеловао на актуелни режим да ветеранима - првоборцима југословенске идеје обезбеди достојанствену егзистенцију. Горљивост са којом су идеолози ЈНП Збор заступали ратне ветеране имала је лични тон - многи истакнути функционери зборашког покрета попут Димитрија Љотића, Милорада Мојића, Милоша Масаловића и Михајла Олћана учествовали су у Првом светском рату и били су носиоци високих одликовања за храброст и ратне заслуге.¹⁹⁰³ Димитрије Љотић – добровољац у првом и

¹⁸⁹⁷ Димитрије Љотић, *Омладини на Стражилову*, стенограм говора одржаног 29. маја 1938, Преузето са: <http://www.czipm.org/> стр. 1-3

¹⁸⁹⁸ Димитрије Љотић, *Ланац одговорности*, *Отаџбина* бр.22, 22. јул 1934

¹⁸⁹⁹ Димитрије Љотић, *Француска криза*, *Отаџбина* бр. 38, 18. новембар 1934

¹⁹⁰⁰ Димитрије Љотић, *Смотра војске Ставинског*, *Отаџбина* бр. 66, 9. јун 1935

¹⁹⁰¹ Димитрије Љотић, *Кобна смена*, *Отаџбина* бр. 44, 6. јануар 1935

¹⁹⁰² Димитрије Љотић, *Југословенски добровољци*, *Отаџбина* бр. 112, 3. мај 1936

¹⁹⁰³ Мојић и Олћан – обојица војни обвезници Аустро-Угарске монархије дезертирали су из аустријске војске на почетку Првог светског рата и прикључили се као добровољци војсци Србије. Након рата обојица су организовали и предводили низ локалних ветеранских организација на подручју Баната и Бачке. Милош Масаловић, Љотићев ратни друг из Дринске дивизије (и касније венчани кум) био је професионални официр (пуковник). И ако професионални војници званично нису могли да се активно

другом Балканском рату и члан Скопског ђачког батаљона (1300 каплара) а затим наредник у Дринској дивизији у својој аутобиографији *Из мог живота* истицао је (уз напомену да је у младости био пацифиста и антимилитариста) да су године проведене у рату представљале кључни период његовог живота у коме је утврдио веру у хришћанство и стекао основна сазнања о људима и људској природи.¹⁹⁰⁴ Држање за време Првог светског рата било је призма кроз коју су идеолози ЈНП Збор посматрали све актуелне политичке догађаје. Као пример за то може се навести текст жалбе који је у процесу које је јавно тужилаштво поднело против Илије Трифуновића Бирчанина (због говора на сахрани патријарха Варнаве) поднео његов адвокат Димитрије Љотић. У намери да подцрта апсурд ситуације у којој је Бирчанин као ветеран из три рата осуђен за антидржавно деловање Љотић у ироничном тону наводи: “ И кад је ова земља дочекала да јој на челу владе седи Милан Стојадиновић, што у најпунијој младићкој снази нигде не дође до фронта, где су се јунаци шест година крварили и мучили, но у најдубљој позадини тераше сојке, онда је право да Илија Бирчанин што десет пуних година, ради неких националних идеала, стављаше своју главу у торбу, па на послетку и руку своју остави на македонском фронту, седи у затвору. Јер не могу обојица бити у части. Неко је погрешно: или Стојадиновић или Бирчанин. Па кад је већ Стојадиновић председник владе, значи Бирчанин је погрешно, и зато нека га у затвору.”¹⁹⁰⁵

баве политиком Масаловић је био отворени поборник идеологије ЈНП Збор. Из ове позиције Масаловић је вршио пропаганду идеја ЈНП Зборе међу официрским кором због чега је и пензионисан након инцидента на Техничком факултету у октобру 1940 г.

¹⁹⁰⁴ “Провео сам одиста најлепше године свог живота, од 23 до 29. године, у војсци и ништа не жалим..... Мислим да сам највеће духовне сласти доживео баш у то време... Не верујем да бих више научио на ма ком факултету и ма у ком граду света, него што сам отворених очију и отворене душе успео да научим, да примим у себе међу пешацима на фронту и у војсци... Војска и рат дали су ми чврстину ...Научили су ме истини да љубав често захтева од човека да буде непопустљив, па чак и немилосрдан према другима. Они су ми искуством начинили да схватим одиста божанску природу власти у људском друштву, божанску у смислу органском, тесно везану за појам друштва.” (Види -Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 294)

¹⁹⁰⁵ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 138-139

IV 2. 1. Монархизам у идеологији европских фашистичких покрета

Однос према монархији као облику политичког уређења био је једно од питања у којима су се идеолошки системи европских фашистичких покрета оштро разилазили. У идеолошким поставкама италијанског фашизма и њему гравитирајућих европских фашистичких покрета који су баштинили идеолошки легат Француске револуције,¹⁹⁰⁶ монархија је била означена као део старог поретка који треба срушити. Парадоксално и поред овог негативног става према институцији монархије велики број италијанских аристократа (нарочито на подручју Тоскане) прикључио се фашистичком покрету и заузео високе положаје у његовој хијерархији.¹⁹⁰⁷ Вођен личном идеолошком трансформацијом Мусолинија и његовим реал политичким амбицијама италијански фашизам, који је у свом програму из 1919 г. заговарао републиканско уређење, је већ почетком 1921 г. ревидирао свој програм и прихватио монархију¹⁹⁰⁸ и династију Савоја.¹⁹⁰⁹ Битно је напоменути да ова ревизија није имала карактер капитулације, већ да је династија под претњом оружаног преврата (марш на Рим)¹⁹¹⁰ била приморана да адоптира фашистички покрет у владајућу елиту.¹⁹¹¹ Сличан негативан став према монархији постојао је и у идеологији NSDAP и њему идејно сродних европских фашистичких покрета.¹⁹¹² Поред легата Француске револуције идеолози NSDAP су део своје антимонархистичке аргументације црпели и из расистичких теорија. Наиме, према Хитлеровим запажањима изнетим у *Мајн Кампф*, немачки средњевековни владари, царска династија Хабзбурга као и пруска династија Хоенцолерна су зарад династичких и приватних материјалних интереса помогли инфилтрацију Јевреја и Словена у земље немачког царства.¹⁹¹³ Битно је напоменути да је ово идеолошко непријатељство према монархији (осим у случају NSDAP) остало већим делом на

¹⁹⁰⁶ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 201

¹⁹⁰⁷ Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973, str. 167

¹⁹⁰⁸ Унутар фашистичког покрета егзистирала је мала фракција тзв. монархофашиста који су хтели да искористе фашистичку револуцију у циљу оснажења краљевског ауторитета и увођења монархистичке диктатуре. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 112)

¹⁹⁰⁹ J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 176

¹⁹¹⁰ Поред страха од оружаног преврата италијански монарх Виктор Емануел III зазирао је од веза између фашиста и свог рођака војводе од Аосте, који би у случају да се монархија отворено супродстави фашистичком покрету, иступио као фашистички претендент на италијанску круну. (Види - J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 181)

¹⁹¹¹ Након што је освајање Етиопије 1935-1936 учврстило углед и популарност режима Мусолини је поново актуелизовао план о детронизацији династије Савоја. Услед лојалности коју је официрски кор регуларне армије испољавао према краљу Виктору Емануелу Мусолини је одлучио да извршење плана одложи за време након смрти 70-тогодишњег монарха. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 235)

¹⁹¹² Cyprian Blamires, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 432

¹⁹¹³ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф*, Београд 2001, стр. 12, 133, 166, 206, 209

нивоу теоријске спекулације. Зарад доласка на власт Мусолини је 1922 г. признао монархију и уклопио је у политички поредак фашистичке Италије,¹⁹¹⁴ док идеолошки сателити NSDAP попут Народног савеза Видкунга Квислинга, Данске национал-социјалистичке радничке партије и холандског Националсоцијалистичког покрета Антона Мусерта и поред своје антимонархистичке оријентације никада нису смогли храбрости да јавно иступе против монархистичког поретка у својим државама.¹⁹¹⁵ Постојали су и европски фашистички покрети који су и поред идеолошке блискости са италијанским фашизмом и немачким национал-социјализмом заступали монархистички поредак због специфичних локалних политичких прилика. Као такви примери могу се навести фламански фашистички покрети Лига националне солидарности и Фламански национални савез који су подржавали монархију као једину институцију која симболише јединство белгијске државе.¹⁹¹⁶ Још симптоматичнији пример представља румунска Гвоздена гарда која се због своје антисемитске идеологије нашла у ошром сукобу са краљем Каролом Хоенцолерном али је истовремено ватрено заступала монархистички поредак и династију због њених заслуга у процесу уједињења румунског народа.¹⁹¹⁷

Са друге стране, Француска акција и покрети који су се налазили под њеним идеолошким утицајем, попут белгијског REX-а,¹⁹¹⁸ шпанске Фаланге и португалске Националне уније ослоњени на идеолошко наслеђе контрареволуције и клерикализма заступали су монархистичко државно уређење као једини природни политички поредак. Битно је напоменути да је и унутар ове про-монархистичке групације европских фашистичких покрета било примера недоследности у спровођењу идеолошких постулата у праксу. Као пример може се навести случај португалског диктатора Антонија Оливеире Салазара, политичара пониклог из монархистичких и клерикалних кругова чија се идеолошки конструкт великим делом ослањао на идеологију Француске акције, а који током своје педесетогодишње диктатуре није показао велико интересовање за идеју рестаурације монархистичког поретка у

¹⁹¹⁴ Knox MacGregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships*, Cambridge 2007, str. 367

¹⁹¹⁵ Cyprian Blamires, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 432

¹⁹¹⁶ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 210-211

¹⁹¹⁷ Бернард Фишер, *Балкански диктатори: Диктатори и ауторитарни владари југоисточне Европе*, Београд 2009, стр. 119, 127

¹⁹¹⁸ Christus Rex је заступао монархију као институцију која обједињује етнички, конфесионално и језички подељену Белгију. (Види – Robert o. Paxton, *The Anatomy of Fascism*, New York 2004, str. 73-74)

Португалији.¹⁹¹⁹ Амбивалентан однос који су заступници фашистичке идеологије имали према институцији монархије најбоље се може сагледати на примеру шпанске Фаланге. Овај покрет основан 1933 г. био је састављен од разнородних елемената, присталица свргнуте династије Бурбона, поштовалаца неоројалистичког покрета Француска акција и поклоника идеологија италијанског фашизма и немачког националсоцијализма. Монархистички елементи унутар покрета (Морасови поштоваоци из Шпанске акције, Националне уније монархиста и Шпанске обнове)¹⁹²⁰ – припадници старије генерације (чије су финансиске донације и политичке везе биле кључне за настанак и развој Фаланге) налазили су се у оштром сукобу са млађом генерацијом политичких неофита (Рамос, Редондо и Ривера тзв. националсиндикалисти) који су своје узоре видели у фашистичкој Италији и нацистичкој Немачкој.¹⁹²¹ Будући да је вођа фалангиста Антонио Примо де Ривера из личних разлога (нелојалност коју је Алфонсо XIII испољио према његовом оцу) био противник свргнуте династије, антимонархистички ставови млађе генерације доминирали су идеологијом Фаланге током првих година њеног постојања. Идеолошки и генерацијски сукоб унутар покрета ескалирао је у завери коју је вођа монархистичког крила Хуан Антонио де Ансалдо¹⁹²² (вођа фалангистичке милиције) испланирао са циљем физичке ликвидације де Ривере и антимонархистички оријентисаних чланова вођства.¹⁹²³ Ривера је успео да осујети заверу, али његова смрт и уједињење Фаланге са монархистичким покретом Карлиста (1937 г.) током Шпанског грађанског рата довели су до миноризације антимонархистичких елемената унутар Фаланге и инаугурације монархистичке идеје као једног од идеолошких фундамената фалангистичког покрета.¹⁹²⁴ Фашистичка Италија и нацистичка Немачка које су помагале антимонархистичке елементе унутар Фаланге оцениле су овај заокрет као негативну појаву сматрајући да је покрет шпанских фашиста пао под утицај реакционара.¹⁹²⁵

¹⁹¹⁹ Antonio de Figueriedo, *Portugal: Fifty Years of Dictatorship*, London 1975, str. 27-29

¹⁹²⁰ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 224/226

¹⁹²¹ Stanley G. Paine, *Falange: A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961, str. 14, 26-28, 41-42

¹⁹²² Размере политичког утицаја Француске акције међу фалангистичким вођством добро осликава Ансалдова изјава медијима дата за време Шпанског грађанског рата у којој је Ансалдо причајући о свом ратном ангажовању нагласио да му није жао што је изгубио слух јер се на тај начин барем мало приближио свом интелектуалном узору Шарлу Морасу - који је од рођења имао проблема са слухом. (Види - Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 384-385)

¹⁹²³ Stanley G. Paine, *Falange: A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961, str. 60-63

¹⁹²⁴ H. R. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900- 1945*, London 1969, str. 106

¹⁹²⁵ Stanley G. Paine, *Falange: A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961, str. 194-198

IV 2. 1. a) Монархизам у идеологији Француске акције

Вођа и главни идеолог Француске акције Шарл Морас рођен је 1868. г. у Мартигесу у Прованси у ројалистички оријентисаној породици чији су припадници служили као официри у администрацији и ратној морнарици орлеанске и бонапартистичке монархије. Урођени хендикеп (оштећење слушног канала) онемогућио је Мораса да настави породичну традицију- ступи у морнарицу и усмерио га ка интелектуалном раду на пољу проучавања античке филозофије и књижевности.¹⁹²⁶ Средина у којој је поникао и предмет његовог изучавања инспирисали су Мораса да осмисли јединствени идеолошки систем који ће афирмисати својом активношћу у оквиру покрета Француска акција. Важно је напоменути, да нико из вођства Француске акције није био монархистички опредељен осим самог Мораса.¹⁹²⁷ И поред тога Морас је успео да целокупној организацији наметне програм који је предвиђао обнову француске монархије под Орлеанском династијом засноване на милитаризму, као и обнову предреволуционарних друштвених и економских институција (сталежи и еснафи) заснованих на вишевековном државотворном искуству француског народа и цивилизацијским вредностима католицизма.¹⁹²⁸

Католичка црква је, према Морасу, унутар своје догме у виду дела црквених отаца генерисала филозофију и моралне вредности великих мислилаца античке грчко-римске цивилизације и пренела их у културну баштину западноевропских народа.¹⁹²⁹ Идеалан спој ових хришћанских и античких вредности нашао је најчистији израз у успостављању француске теократске монархије Меровинга у раном средњем веку. Француска монархија династије Капета као главни заштитник католичанства у западној Европи представљала је мост преко кога је европска средњевековна цивилизација сачувала континуитет са достигнућима Римског Царства у домену филозофије, права и администрације. Монархистичко политичко уређење, католичка вера и римско право представљају темељ француске државности и доминантног положаја Француске у Европи.¹⁹³⁰ Морас је идеализовао уређење средњевековне

¹⁹²⁶ Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014, str. 93-96

¹⁹²⁷ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 20

¹⁹²⁸ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 22

¹⁹²⁹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 116

¹⁹³⁰ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str.11

француске монархије и њене друштвене и економске институције у виду сталежа, еснафа и провинцијских аутономија.

Полазна идеја вође француских ројалиста била је да је монархија створила Француску и да стога уништење монархије представља почетак деградације француског народа и државе. Ослањајући се на идеје великана контрареволуционарне мисли Едмунда Берка и Жозефа де Местра, Морас је тумачио Француску револуцију као насилни чин којим је прекинут континуитет француске државности. По Морасовом мишљењу француски народ је 1789 г. желео реформе а не укидање монархије тако да је убиство Луја XVI по њему представљало дело шачице политичких авантуриста који су били вођени личним интересима¹⁹³¹ - од тада Француску раздиру борбе интересних група које се боре за власт. Непријатељство јакобинаца према монархији, Морас је тумачио као намеру малобројне групе политичких авантуриста да уништи културну основу француске државности и терором успостави диктатуру са циљем задобијања политичких и материјалних бенефиција. Последице успостављања јакобинске диктатуре – рушење монархистичког уређења и успостављање парламентаризма, Морас је видео као покушај уништења француске државе а самим тим и западноевропске цивилизације Насупрот републиканском режиму који су успоставили јакобинци, Морас је идеализовао монархију као гаранцију јавне добробити, будући да се простом логиком интерес наследног монарха мора поклапати са општим интересом француске државе и народа.¹⁹³² Другим речима, наследни монарх који је својим интересима органски повезан са интересима француског народа, далеко је ефикаснији владар од председника републике који је услед изборности своје функције приморан да се додворава партијама и баналним инстинктима масе запостављајући при том примарне интересе Француске.¹⁹³³ За разлику од републиканског режима који услед своје изборности нестабилан и без ауторитета, монархистички режим је стабилан са јасним правилима наслеђа и ослоњен на традицију хиљадугодишњи ауторитета династије у народу.¹⁹³⁴

У Морасовој визији, монарх суверено контролише француску војску и дипломатију и представља руководећу фигуру нације која је независна од свих подређених елемената што му омогућава да планира државну политику у дужем

¹⁹³¹ Weber Eugen, *Action Francaise; Royalism and Reastion in Twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 14

¹⁹³² Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 132

¹⁹³³ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 57, 75, 78-79, 83-84

¹⁹³⁴ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 92

временском периоду. У овој визији француска монархија је "краљевство армије"¹⁹³⁵ тј. војна диктатура или цезаризам, а краљ је примарно војсковођа-неограничени врховни командант који води свој народ у контрареволуцији и рату. Оваква милитаристичка концепција монархије била је резултат Морасовог патолошког страха од спољних (Немачка) и унутрашњих непријатеља (настављачи идеја Француске Револуције) који по његовом мишљењу непрекидно раде на уништењу Француске, рушећи Армију као њен главни ослонац.

Поред овог страха, Морасов монархизам имао је свој корен и у његовој изразитој одбојности према републиканском уређењу. Он је поистовећивао Републику са партијаштвом тј. легализованом анархијом у којој се политичке партије-интересне групе (које су често експоненти страних интереса) под маском демократије свим средствима боре за власт и личне интересе не базирајући се на потребе народа и државе. Према Морасу република је била "режим потрошње". Она је према Морасу усред својих унутрашњих противречности стерилна и неспособна да произведе нове снаге и нове вредности. Као таква она је способна само да губи позиције (територије и углед) које је Француској на међународном плану обезбедила монархија.¹⁹³⁶ Спољна политика Републике резултирала је великим војним поразима и непријатељским инвазијама у којима је у три наврата Париз био окупиран од стране непријатељске војске.¹⁹³⁷ Говорећи о монархистичком уређењу као једином природном поретку Француске, Морас је скретао пажњу да се у ванредним околностима попут рата република сама одриче сопствених институција и претвара у монархију суспендујући изборе и предајући власт појединцу из редова политичких и војних структура.¹⁹³⁸ Према Морасу, потреба народа за диктатором-монархом који би зауставио опадање француске војне моћи под републиканским режимом добила је свој израз у покрету генерала Буланжеа и широкој подршци коју је добила армија током Драјфусове афере.¹⁹³⁹

Многе савременике привлачила је једноставност Морасове идеологије која је глорификујући социјалну стабилност и спољнополитичке успехе француске монархије од Републике конструисала симбол свих невоља које муче француско друштво- од пораза у рату са Пруском 1871 г. до актуелних социјалних немира и финансијских

¹⁹³⁵ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 120

¹⁹³⁶ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 77,89,96

¹⁹³⁷ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 91,126

¹⁹³⁸ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 88

¹⁹³⁹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 126

афера. Својим следбеницима Морас је нудио једноставно и брзо решење за све изазове модерног времена, све што је потребно да би се повратила идеализована визија Старог режима (јединствена и моћна Француска) јесте државни удар којим би се срушило републиканско уређење и обновила монархија. Овај симплицифистички концепт привукао је веома широк спектар следбеника од монархиста орлеанске и бонапартистичке линије, присталица војне диктатуре (буланжисти) па све до разочараних републиканаца – бивших гласача радикалне и социјалистичке партије из чијих редова су дошли неки од првака Француске акције попут Анрија Вожоа и Леона Додеа.¹⁹⁴⁰ Сви ови елементи вођени сопственим мотивима усвојили су доктрину Француске акције, манихејску визију политике у којој се добро и зло, монархија и република налазе у отвореном грађанском рату.

Неколико година по свом оснивању ФА се наметнула као главни заговорник монархизма на политичкој сцени Француске окупивши око себе све ројалистичке снаге. Ипак, поједини сегменти идеологије неоројалиста, као и поједине неортодоксне методе политичке борбе које је заговарало вођство ФА изазивали су повремене сукобе покрета са династијом. До првих несугласица између неоројалистичког покрета и династије дошло је још пре избијања Првог светског рата. Почетком 1908. г. студенти из редова присталица ФА започели су са насилним ометањем предавања на Сорбони која су држали професори који по Морасу нису показивали довољно пијетета према великанима француске историје попут Јованке Орлеанке или су због вођења студентских стручних екскурзија у Немачку били означени као германофили. Ово насилно прекидање предавања убрзо је ескалирало у низ физичких сукоба између студената, присталица Француске акције, и студената републиканаца. Да би успешније парирали својим бројчано надмоћним противницима студенти ројалисти су се самоорганизовали у групу под именом Краљевски Камелоти под вођством Мориса Пужоа. Језгро ове групе чиниле су млађе присталице покрета које су биле ангажоване као улични продавци листа *Француска акција* – већина њих нису били студенти, већ су долазили из редова занатских радника и трговачких помоћника¹⁹⁴¹ али су услед својих активности које су биле везане за простор универзитета Сорбона, Краљевски Камелоти били перципирани као превасходно студентски покрет. Током наредних година сукоби Камелота и републикански оријентисаних студената из редова омладине радикалне и

¹⁹⁴⁰ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 25

¹⁹⁴¹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 55, 64

социјалистичке партије добијали су на интензитету и ширили се ван студентских квартава Париза.¹⁹⁴² Насилне акције омладине неоројалиста изазвале су пажњу шире јавности када је почетком 1910 г. један од чланова Камелота је на јавној манифестацији физички напао премијера Аристида Бријана. Употреба физичког терора као легитимног средства у политичкој борби изазвао је осуду Камелота и ФА од стране конзервативних монархиста и угрозио углед покрета код војводе од Орлеана. И ако је овај интерни сукоб у оквиру ројалистичког табора изглађен без већих политичких последица по јединство покрета из њега се развила клица незадовољства која је десетак година касније лишило ФА подршке династије.¹⁹⁴³

Још веће незадовољство представника династије и конзервативних монархиста Француском акцијом изазвао је покушај неоројалиста да агресивном антисемитском кампањом и сарадњом са анархосиндикалистима Жоржа Сорела у оквиру организације Прудонов клуб придобију припаднике радничке класе за идеју обнове монархије.¹⁹⁴⁴ Под притиском конзервативних монархиста и свештенства - елемената који су обезбеђивали већи део средстава за финансирање покрета, Морас је био принуђен да се крајем 1913 г. дистанцира од Сорела и Прудоновог клуба. Притисак конзервативне струје унутар покрета и избијање Првог Светског рата окончали су сарадњу ФА са револуционарним синдикалистима, али су поједине личности покрета – у првом реду Жорж Валоа остали наклоњени идеји сарадње са неортодоксно марксистички оријентисаним елементима радничког синдикалног покрета.

Незадовољство династије и конзервативних монархиста практичним политичким потезима Француске акције поново је избило на површину током Првог Светског рата када је Морас одлучио да покрет обустави агресивну анти-републиканску кампању и води помирљиву политику према ратним владама залажући се за очување националног и политичког јединства Француске.¹⁹⁴⁵ Током ратних година главна преокупација ФА била је борба против дефетизма и немачке шпијунске мреже у Француској у савезу са полицијом и војном обавештајном службом. Главна мета патриотске кампање ФА биле су анархистичке и социјалистичке политичке

¹⁹⁴² Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 52-54

¹⁹⁴³ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 56-61

¹⁹⁴⁴ Mark Antlif, *Avant- Garde Fascism: The Mobilisation of Myth, Art and Culture in France*, London 2007, str. 65-69

¹⁹⁴⁵ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 93

организације које су оптуживали за шпијунажу у корист Немачке.¹⁹⁴⁶ И ако је током ратног стања привремено обуставио активну пропаганду у корист монархизма Морасови ставови о условима које треба наметнути Немачкој после победе Антанте речито говоре о значају и својствима који је Француска акција приписивала монархистичком поретку. Наиме, у завршној фази рата, вође ФА пласирале су у јавности идеју да се Француска после победе у рату мора изборити за мировне услове по којима би у Немачкој била укинута монархија. Немачко царство треба свести на републикански устројену лабаву конфедерацију двадесет и шест држава чије би војне снаге биле строго ограничене, а економска моћ умањена наметањем исплате ратне одштете Француској и њеним савезницима. Овај став произилазио је из чврстог Морасовог убеђења да је монархистички поредак у Немачкој фундамент њене експанзионе моћи, и да ће се његовим укидањем у републиканском режиму Немачка свести на државу другог реда.¹⁹⁴⁷

Данунцијева акција у Риједи и успон фашистичког покрета у Италији умногоме су инспирисали вођство ФА да се окрену оружаном преврату као најефикаснијем средству за обнову монархистичког уређења у Француској. Морас, Доде али и многи њихови савременици који нису били чланови ФА доживљавали су Данунција и Мусолинија као ученике француског ројалистичког покрета.¹⁹⁴⁸ Према Морасовим теоријама, Италија је по свом културном и етничком карактеру била најближа Француској. Италијанска монархија са ауторитарним политичким режимом је у много чему представљала визију коју је Морас заговарао међу својим присталицама.¹⁹⁴⁹ И ако се није слагао са свим сегментима фашистичке идеологије Италија је у очима Мораса представљала јединог идеолошки, конституционално и културно прихватљивог спољнополитичког савезника Француске. Успех Мусолинијевог марша на Рим у октобру 1922 г. дао је реалистичну подлогу идејама Француске акције о преузимању власти и обнови монархистичког поретка путем државног удара. Постављајући монархију на пиједестал једине гаранције јавног добра Морас је сматрао да је чињеница да је већина становништва у Француској републикански оријентисана апсолутно ирелевантна. Елита која има свест о свим предностима монархије дужна је да силом или лукавством обезбеди рестаурацију монархије, а инертне масе ће

¹⁹⁴⁶ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 81

¹⁹⁴⁷ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 98

¹⁹⁴⁸ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str.

133

¹⁹⁴⁹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str.

276

временом спознати у усвојити све предности монархистичког уређења.¹⁹⁵⁰ Морасове идеје о обнови монархије уз помоћ државног удара, настале током двадесетих година, подразумевале су да ФА успе да пронађе “француског Монка“ (енглески генерал Џорџ Монк који је 1660 г извршио рестаурацију енглеске монархије без крвопролића) који би добро организованим оружаним превратом оборио републикански режим.¹⁹⁵¹ Као једини кандидат за ову улогу истицао се прослављени војсковођа из Првог Светског рата маршал Филип Петен који је био поштовалац Француске акције као покрета који је дао велики допринос ратним напорима Француске. И ако се у многим питањима слагао са идејама Француске акције Петен није био монархистички оријентисан тако да није био упоредљив за улогу коју му је наменио Морас.¹⁹⁵²

Почетком 1934 г. избијање афере Ставински истовремено је актуелизовало планове ФА о обнови монархије путем државног удара, али и отворило нове размирице између покрета и династије. У децембру 1933.г. листови су обелоданили аферу везану за незакониту шпекулацију обвезницама луке Бајон. У центру афере нашао се емигрант, украјинац јеврејског порекла Алксандар Ставински који је већ био осумљичен за многобројне финансијске преваре. Делећи мито судским и управним властима Ставински је већ неколико пута избегао суђење, али је његова махинација везана за обвезнице луке Бајон финансијски упропастила велики број акционара и пробила се у јавност као афера Ставински.¹⁹⁵³ Међу првима пажњу јавности на аферу скренуо је лист *Француска акција* у коме је Морис Пужо у серији чланака изнео оптужбе да су поједини министри из актуелне владе омогућили Ставинском да оштети грађане и државу у замену за новчане донације. Када је ухапшени Ставински пронађен мртав у својој ћелији лист *Француска акција* је покренуо кампању против полиције тврдећи да се служи мафијашким методама тј. да је Ставински ликвидиран од стране полицијских службеника како на суђењу не би открио који су министри актуелне владе били умешани у његове махинације. Овај догађај покренуо је низ демонстрација које је предводила Француска акција и на којима су камелоти улазили у физичке сукобе са полицијом. Демонстрацијама ФА прикључили су се чланови десничарских организација Младих патриота, Ватрених крстова, Француске солидарности, али и многи грађани који нису имали везе са десничарским организацијама. Током

¹⁹⁵⁰ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 127-130

¹⁹⁵¹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 203

¹⁹⁵² Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, стр. 417

¹⁹⁵³ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, стр. 319-321

демонстрација 27. јануара 4000 камелота напало је полицијске снаге стациониране ипред зграде парламента што је резултирало вишесатном тучом и пуцњавом. Овај инцидент довео је до пада левичарске владе и радикализације протеста. Морас је преко листа *Француска акција* отворено претио ликвидацијом сваком припаднику полиције који буде пуцао на демонстранте заступајући теорију да власт која се брани оружјем нема легитимитет.¹⁹⁵⁴

У овој атмосфери вођство неоројалиста је отпутовало у Белгију на консултације са претендентом војводом од Париза. Претендент је, заведен претерано оптимистичним проценама својих саветника о потпуном слому јавне безбедности у Француској и пренебегавајући чињеницу да ван редова Француске акције не постоје активне присталице рестаурације, наложио вођама неоројалиста да искористе демонстрације за извођење насилног државног преврата. Вођство Француске акције, а нарочито Морас, били су веома скептични према овом предлогу. Улични преврат који би предводили Камелоти се по много чему (а у првом реду у броју потенцијалних жртава) разликовао од њихове концепције прецизно изведеног војног удара. На војводино инсистирање Морас се преко воље сложио са овим планом и 6. фебруара позвао своје присталице на устанак против социјалистичке владе која мафијашким методама штити министре који су учествовали у пљачки државне имовине. Истог дана под вођством Мориса Пужоа, Камелоти су напали полицију која је обезбеђивала трг Конкорд што се претворило у целодневни сукоб у који су се упркос забранама својих вођа укључили и чланови других десничарских организација. Уз помоћ употребе ватреног оружја полиција је до поноћи успела да потисне десничаре са трга Конкорд. Погинуло је 14 демонстраната, а више стотина је било теже и лакше рањено.¹⁹⁵⁵

Овај покушај насилног преврата показао је да је Француска акција неспособна да самосталним деловањем озбиљније угрози републикански режим и да се услед своје монархистичке оријентације налази у политичкој изолацији, немоћна да у своје акције привуче већински републикански оријентисано становништво. Са друге стране држање Камелота током догађаја од 6. фебруара донели су Француској акцији углед најбескомпромисније организације међу француским десничарима.¹⁹⁵⁶ Из учешћа чланства Младих патриота и Француске солидарности у протесту Француске акције на

¹⁹⁵⁴ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 322-332

¹⁹⁵⁵ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 333-338

¹⁹⁵⁶ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 347

тргу Конкорд настала је организација Национални фронт. Ова организација, на чијем челу се номинално налазио бонапартиста Шарл Троши, налазила се под јаким идеолошким утицајем монархистичке концепције Француске акције и функционисала је као надстраначка платформа за координацију акције десничарских снага.¹⁹⁵⁷

Парадоксално, конституисање Националног фронта у козистентну политичку организацију са монархистичким програмом осудиле су на неуспех интриге из династичких кругова које су биле последице политичких амбиција пуковника Де ла Рока вође ветеранске организације Ватрени крстови. Ларок, који је после владине забране партијских милиција из 1936 г. свој ветерански покрет Ватрени крстови трансформисо у Социјалистичку партију Француске која је са 500 000 чланова фигурирала као најмоћнија партија француске деснице, имао је амбицију да сам постане вођа француске деснице. Сукоб између пуковника и Француске акције и датирао је из почетка 1934 г. када је вођа Ватрених крстова одбио да подржи акцију Камелота током немира у јануару и фебруару те године због чега је од стране неоројалиста био етикетиран као “пуковник Гето“ који је свој покрет ставио у службу Јевреја и корумпираних политичара.¹⁹⁵⁸ Подозревајући да ће његов покрет бити апсорбован у коалицију Националног фронта под предводништвом Француске акције Ларок је преко својих рођака који су заузимали саветничке положаје у служби претендента војводе од Париза покренуо низ интрига које су имале за циљ компромитовање политичког угледа Француске акције.¹⁹⁵⁹ Снагу Лароковим интригама дао је терористички напад који је извршен на зграду Уније послодаваца у Паризу септембра 1937 г. Званична истрага није открила починиоце, али су листови ФА као виновнике овог инцидента означили комунисте.¹⁹⁶⁰ Неколико недеља касније полиција је открила да иза ових напада стоји тајна десничарска организација Кагул (Cagoule). Ову организацију основали су бивши чланови ФА који су напустили покрет незадовољни неуспехом покушаја државног преврата у демонстрацијама 6. јануара 1934 г. Под вођством бившег функционера ФА Еугена Делонклеа ови ројалистички ренегати су 1935 г. основали организацију под именом Тајни комитет за

¹⁹⁵⁷ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 350-351

¹⁹⁵⁸ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 391-393

¹⁹⁵⁹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 405

¹⁹⁶⁰ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 396-397

револуционарну акцију (Comite Secret d Action Revolutionnaire). Ова организација је задржала идеологију Француске акције али је била решена да се за своје политичке идеје бори терористичким методама.¹⁹⁶¹ До септембра 1937 г. ова организација је ликвидирала неколико левичарских политичара, саботирала слање војне помоћи шпанској републици и извршила неколико терористичких напада на десничарке организације са циљем да наведу полицију на закључак да су извршиоци напада комунисти.¹⁹⁶² У новембру 1937 г. полиција је успела да ухапси Делонклеа и седамдесет припадника организације и обелодани јавности деловање ове организације која је постала позната под именом Кагул (Кукуљичари) по одорама које су користили у ритуалима пријема нових чланова. ФА је цео случај окарактерисала као настојање полиције да заштити комунистичке терористе тврдећи да Кагул не постоји и нудећи правну помоћ Делонклеу и његовим саборцима. Полицијска истрага је открила да је већина ухапшених терориста припадала покрету ФА и у модерној науци је и даље отворено питање да ли је Кагул заправо био тајно терористичко крило ројалистичког покрета.¹⁹⁶³

Повезивање ФА са терористичком активношћу Кагула дало је аргументе интригама Ларока и резултирало коначним раскидом између ФА и династије. У новембру 1937 г. претендент, војвода од Гиза, издао је манифест у коме је критиковао вођство ФА да су својом политиком и терористичким методама компромитовали династију и монархистичку идеју извитоперили у величање цезаризма и аутократије повлачећи своју подршку Морасовом покрету.¹⁹⁶⁴ Вођство ФА трудило се да минимизира сукоб приписујући критику изнету у манифесту интригама војводиних саветника који су поступали по упутствима Ларока тако да је већи део монархиста у Француској остао веран Морасу и ако је званично наступао у име претендента који се одрекао његовог покрета.¹⁹⁶⁵

¹⁹⁶¹ *Fascism in Europe* (edit. by S.J. Woolf), London, 1981, str.317

¹⁹⁶² Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 398-399

¹⁹⁶³ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 400-402

¹⁹⁶⁴ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 403-405

¹⁹⁶⁵ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 408-409

IV 2. 1. б) Монархизам у идеологији ЈНП Збор

Монархизам је, макар на први поглед, представљао једну од константи у идеологијама југоинтегралистичких покрета радикалне деснице у међуратном периоду. Величање династије Карађорђевић и њених прегнућа у борби за уједињење југословенског народа били су свеprisутни у програмским чланцима штампаних гласила ОРЈУНЕ.¹⁹⁶⁶ Поједини чланови директоријума ОРЈУНЕ, попут Пашка Фабриса и Љубе Леонтића су у више наврата одлазили у аудијенције код краља Александра Карађорђевића и извештавали га о раду организације. Са друге стране у појединим чланцима и говорима идеолога ОРЈУНЕ јављају се назнаке да унутар организације постоје извесне симпатије за републикански облик државног уређења и извештаван степен неповерења према династији. Најексплицитнију изјаву у том смислу дао је Нико Бартуловић у свом говору на првом конгресу ОРЈУНЕ у Сплиту изјављујући да је већина вођства организације (теоретски) републикански оријентисана, али да и поред тога прихвата монархистички облик уређења и поштује заслуге династије Карађорђевић у борби за стварање југословенске државе. У даљем говору Бартуловић упозорава на опасност да племенски оријентисане странке злоупотребе династију тј. да је (позивајући се на њено српско порекло) претворе у оруђе за распиривање племенске мржње.¹⁹⁶⁷ Слични ставови могу се наћи и у чланцима попут *Ауторитет Круне и Монархије*¹⁹⁶⁸ и *Орјуна о монархији*¹⁹⁶⁹ у којима се може детектовати извесна доза неповерења орјунаша према династији. Наиме, Јевђевић је као аутор оба наведена чланка упозоравао на могућност да династија, која би требало да симболише државно и народно јединство, буде (невољно) увучена у међустраничне обрачуне и тако изгуби ауторитет или још горе, постане плен “племенских сепаратиста“ (аутор мисли преваходно на Народну радикалну странку) који се у својим иступима против интегралног југословенства често позивају на њен ауторитет и “племенско“ (тј. српско) порекло. Сличан, амбивалентан, став према институцији монархије може се уочити и у идеологији Југословенске акције. У чланку *Зашто смо монархисте*¹⁹⁷⁰ аутор Лука Костренчић један од чланова Југословенске националистичке омладине отворено говори о томе да је предратна револуционарна омладина била републикански

¹⁹⁶⁶ Иван Бошковић, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 82-83

¹⁹⁶⁷ *ОРЈУНА нје циљи и методе: Govor brata Nike Bartulovića na prvem kongresu vseh Orjun dne 1-3. decembra 1923 v Split*, Ljubljana 1923, str. 9-10

¹⁹⁶⁸ Добросав Јевђевић, *Ауторитет Круне и Монархије, Видовдан* год II бр.101, 14. новембар 1923

¹⁹⁶⁹ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 23-28

¹⁹⁷⁰ Лука Костренчић, *Зашто смо монархисте, Југословенска реч* год I бр.20, 17.децембар 1932

оријентисана и да је остварење своје политичке мисије могла да замисли само на рушевинама поретка феудалне аристократије. Као кључне разлоге који су мотивисали припаднике ЈНО да се одрекну својих републиканских уверења и прихвате монархизам као модел владавине у југословенској држави Костренчић је издвојио ангажовање Петра Карађорђевића у босанскохерцеговачком устанку (када се будући монарх борио раме уз раме са обресправљеним чифчијама против босанских бегова) и прегалаштво које је у Првом светском рату показао регент Александар. Показавши својим делима да осећа социјал-економску компоненту југословенске револуције, династија Карађорђевића придобила је симпатије и лојалност предратне револуционарне омладине и тако потиснула њихов републикански концепт државног уређења у други план.

За разлику од југоинтегралистичких покрета из 20. и прве половине 30-тих година који су монархистичко уређење видели као једну од опција, или чак показивали одређени степен неповерења према држању династије у међуплеменским сукобима ЈНП Збор је монархизам поставио у средиште свог идеолошког конструкта. Димитрије Љотић се упознао са радом Француске Акције током свог боравка у Паризу од октобра 1913. до јуна 1914 г. где је похађао Агрономски институт. У то време се упознао са ликом и делом Шарла Мораса кога је сматрао за највећег француског патриоту који је покушавао да спречи политичко и морално расуло Француске и под чијим утицајем је посматрао политичке појаве 19. и 20. века.¹⁹⁷¹ И ако се у гласилима ЈНП Збор не могу наћи директна преузимања текстова Мораса, Пужоа и других идеолога Француске Акције а вести о политичким активностима овог покрета се јављају веома ретко, анализа основних начела оба покрета упућује на знатан идеолошки утицај који су француски ројалисти имали на идејне основе ЈНП Збор. Владислав Стакић, члан уредништва листа *Политички гласник*, првог гласила које је популаризовало идеје ФА у Краљевини Југославији, оцењивао је да се ЈНП Збор, а нарочито његов председник Димитрије Љотић налази под јаким идеолошким утицајем француског неоројалистичког покрета.¹⁹⁷² Идеолошки утицај Француске Акције на каснији Љотићев политички ангажман огледа се пре свега у изразито монархистичкој и проклерикалној оријентацији Збора. И Љотић и Морас сматрали су да монархија представља једини природни и успешни облик државног уређења који је гаранција државног јединства и стабилности. Анализом текстова у гласилима ЈНП Збор долази се

¹⁹⁷¹ Димитрије В. Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 286

¹⁹⁷² Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 200

до закључка да су монархистичке концепције Француске Акције и Збора готово истоветне, с тим што је краљ Александар Карађорђевић за Љотића био еманација свих особина које је Морас захтевао од свог идеалног монарха тј. он је уистину био ратник, државотворац и симбол јединства своје државе. Потврда за ово запажање може се пронаћи у Морасовој изјави да само у Француској и Србији монархија и династија долазе из народа и идентификују се са историјским смислом нације и државе.¹⁹⁷³ У чланку *Активност комуниста* Љотић наводи: “Никада наш народ није могао бити без монархије. Ни његова уметност ни његова философија не могу замислити васељену без Бога, државу без Краља и дом без домаћина.”¹⁹⁷⁴ Главни идеолог ЈНП Збор Димитије Љотић у својим говорима и чланцима ретко је пропуштао прилику да нагласи да се његова породица налази у служби династије Крађорђевић још од Првог српског устанка (његов отац Владимир био је верен сестром краља Петра I Карађорђевића- она је умрла пре него што је брак био склопљен, али га је Петар I сматрао за рођака и блиског пријатеља¹⁹⁷⁵) и да установа монархије представља идеолошки фундамент ЈНП Збор. Његова вера у неприкосновеност личности монарха и неопходност апсолутног поштовања краљевског ауторитета, најочљивија је у одломку разговора који је водио са краљем Алесксандром 1934. г. у коме каже "...када постоји Краљ, онда он мора сам поправљати своје политичке грешке, сваки покушај поправљања политике од других лица, и ако монархистички настројених, у ствари је слабљење монархије".¹⁹⁷⁶ По запажањима његових савременика “краљ је за њега био санктосанктно биће, кроз које се оличавају Божија воља и Божија милост.”¹⁹⁷⁷ Пратећи Морасове закључке, да је Француска револуција била више резултат декаденције династије него реалне снаге револуционара Љотић је у чланку *Како настају револуције*¹⁹⁷⁸ нагласио да је успешном монарху потребно да увек ставља дужност испред права. Илуструјући своју тврдњу примером из новијег времена Љотић је говорећи о абдикацији британског монарха који се одрекао престола зарад брака са неодговарајућом женом наводи: “Али млади краљ је одлучан и вели: Као што сваки човек има права на личну срећу, тако и ја....Кад сам прочитао згрануо сам се над страховитом слабошћу духа, над провалијом коју је испод свог престола открио млади краљ. *Као сваки човек*, вели краљ... Зар он није изузетан

¹⁹⁷³ Богдан Радица, *Агонија Европе*, Београд 2003, стр. 34-36

¹⁹⁷⁴ Димитрије Љотић, *Активност комуниста*, *Билтен* бр.14, 29.мај 1939

¹⁹⁷⁵ Архив Србије, Фонд БИА II 69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр.1

¹⁹⁷⁶ Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 422

¹⁹⁷⁷ Архив Србије, Фонд Биа II 69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр. 5

¹⁹⁷⁸ Димитрије Љотић, *Како настају револуције*, *Отаџбина* бр. 158, 24.април 1937

човек? Зар није обасут влашћу, чашћу и slashћу? Откуд то да тај млади краљ хоће одједном да у једној врло важној ствари буде *као и сваки човек*? Само тако што је заборавио потпуно на горње дужности и тешка бремена због којих је власт и права добио.... Ето ти раслабљености духа, ето ти одвајања права од бремена, одвајања сласти од горчине, ето ти револуције што у даљини тутњи! “ У складу са Морасовом цезаристичком концепцијом монархије Љотић је говорећи о краљу Александру увек истицао његово јуначко држање током Првог светског рата и његову пресудну улогу у одбијању склапања мира са Хабзбуршком монархијом током ратне кризе 1915 г.¹⁹⁷⁹ Пошто је по Љотићу регент Александар био најзаслужнији за успешно вођење и окончање борбе коју је српска војска водила за ослобођење југословенских народа он је тиме постао "отац Југославије"¹⁹⁸⁰ и отелотворење јединства њених народа. У чланцима попут *Путем Великог Балканца и Мирносоца*¹⁹⁸¹ и *Наш млади краљ*¹⁹⁸² Љотић је глорификовао потезе које је Краљ Александар повлачио у домену спољне политике. У овим чланцима монарх је са пуно пијетета називан “великим градитељем балканског мира“ и “Витешким Краљем Ујединитељем.“ У чланку *Драма Дела- Драма Хероја*¹⁹⁸³ убијени краљ Александар глорификован је као херој који је спасио своје дело (југословенску државу) из хаоса истовремено пежоративно описујући његове опоненте речима: “Разуме се да су злоћа и пакост сами себи сметња, те од дрвећа не виде шуму: њиховим микроскопским очима није ни дато да сагледају стварност, и на сунцу би видели пеге, а светлост и топлоту не би.“ Пресликавање Морасове визије монарха као ратника и симбола државног јединства највидљивија је у чланку *Промашени циљ*¹⁹⁸⁴ у коме Љотић каже "Убице нашег Краља имале су двоструки циљ. Склонити једну изузетно јаку личност која се..... показује као брана народног и државног јединства... Они нису стварно хтели да у нашем Краљу убију Александра Карађорђевића – већ Александра Карађорђевића хероја творца и извршиоца једне национално-политичке замисли." И ако се зборашки монархизам у начелу ослањао на Морасову цезаристичку концепцију краља-ратника приметно је одсуство Морасовог агресивног милитаризма које се може објаснити тиме да је ЈНП Збор за разлику од

¹⁹⁷⁹ Д. Љотић, Поводом смрти једног Хероја, *Отаџбина*, 14.октобар 1934

¹⁹⁸⁰ Д. Љотић, Поводом смрти једног Хероја, *Отаџбина*, 14.октобар 1934,

¹⁹⁸¹ Димитрије Љотић, Путем Великог Балканца и Мирносоца, *Отаџбина* бр.130, 11.септембар 1936

¹⁹⁸² Димитрије Љотић, Наш млади краљ, *Отаџбина* бр.166, 10.јун и937

¹⁹⁸³ Димитрије Љотић, Драма Дела-Драма Хероја, *Отаџбина* бр.134, 8. октобар 1936

¹⁹⁸⁴ Димитрије Љотић, Промашени циљ, *Отаџбина* бр.34, 21.октобар 1934

Француске Акције био задовољан резултатима Версајског мира и до 1938.г. није тако непосредно био окупиран страхом од немачког реваншизма.

Једини сегмент у коме је Љотић улазио у критику лика краља Александра била је његова унутрашња политика у периоду након доношења Октроисаног устава 3. септембра 1931 г. Примери ове критике могу се наћи у чланцима попут *Ланац одговорности*,¹⁹⁸⁵ *Наш став*,¹⁹⁸⁶ *Комедија у трагедији*¹⁹⁸⁷ и *Две револуције*.¹⁹⁸⁸ У овим чланцима Љотић је на посредан начин критиковао краља Александра углавном у домену лошег избора сарадника и неодлучности да програм 6-јануарског Манифеста спроведе до крајњих консеквенци. Ова критика долази до изражаја у чланку *Апел шефовима партија и свим истакнутим партијским људима*¹⁹⁸⁹ у коме Љотић закључује своје излагање речима: “Покушај Краљев није добро прошао. Он је знао само шта неће. Устав од 3. септембра са прављењем странке био је за то доказ. “ Говорећи у чланку *Истинска револуција*¹⁹⁹⁰ о мотивима због којих је ушао у владу Петра Живковића, Љотић наводи: “ ...пошли смо у ауторитарни режим, верујући да је он та, морална, политичка и економска револуција што мора доћи. Изашли смо из тог режима кад смо видели какав му накардни смисао дају *практични и реални* политичари .“

После смрти краља Александра ЈНП Збор је имао доста амбивалентне односе са првим намесником кнезом Павлом Карађорђевићем. И ако се у чланку *Којим путем*¹⁹⁹¹ Љотић врло похвално изразио о личности кнеза Павла и понудио му подршку у државничком задатку који је пред њим, дневнополитичке околности су убрзо довеле до све већих размимоилажења између ЈНП Збор и кнеза намесника. Кад је влада Б. Јевтића током предизборне кампање у пролеће 1935 г. починила низ злоупотреба у циљу опструкције изборне кампање ЈНП Збор, изборни штаб покрета обратио се кнезу-намеснику са молбом да се овакве злоупотребе онемогуће. У молби је наглашен случај кандидата ЈНП Збор за нашички срез судије Драгутина Модерчина солунског добровољца и носиоца ордена Карађорђеове звезде који је под оптужбом за антидржавно деловање ухапшен током вршења предизборне пропаганде у Кошки и у

¹⁹⁸⁵ Димитрије Љотић, *Ланац одговорности*, *Отаџбина* бр. 22, 2. јул 1934

¹⁹⁸⁶ Димитрије Љотић, *Наш став*, *Отаџбина* бр. 35, 28. октобар 1934

¹⁹⁸⁷ Димитрије Љотић, *Комедија у трагедији*, *Отаџбина* бр. 77, 25. август 1935

¹⁹⁸⁸ Димитрије Љотић, *Две револуције*, *Отаџбина* бр. 78, 1. септембар 1935

¹⁹⁸⁹ Димитрије Љотић, *Апел шефовима партија и свим истакнутим партијским људима*, *Билтен* бр.46. 21. мај 1940, стр. 11-12

¹⁹⁹⁰ Димитрије Љотић, *Истинска револуција*, *Отаџбина* бр.143, 18. децембар 1936

¹⁹⁹¹ Димитрије Љотић, *Којим путем*, *Отаџбина* бр. 34, 21.октобар 1934

оковима спроведен у затвор у Нашицама.¹⁹⁹² Одговарајући на захтев Краљевске канцларије локални органи МУП-а доставили су извештај да је Модерчин ухапшен због вербалног напада на службено лице и да је познат као агресиван човек који својим иступима угрожава ауторитет полицијских органа.¹⁹⁹³ На основу овог извештаја кнез намесник одбацио је молбу ЈНП Збор и жалбе изнесене у њој као неосноване. Поједини извори упућују на закључак да је између кнеза-намесника и Димитрија Љотића постојао однос бременит обостраним неповерењем и антипатијом. Према извештају једног добро имформисаног сарадника УДБ-е из 1952 г. однос Љотића и кнеза намесника описан је следећим речима: “Што се тиче кнеза Павла... Љотић га је сматрао као једног меканог човека, млакоњу и парадног принца. Као што ни овај о њему није имао високо мишљење, јер један другом нису одговарали ни по чему: кнез је био помпезна салонска личност, која се држала извесних форми енглеске отмености; Љотић је био врло једноставан у свим својим манирима, непосредан и одвећ тврдоглав да би могао да мајмунише, угађајући укусима тог оксфордског естетe и космополита... Они су били напросто створени да буду одбојни један за другог, односно да иду на нерве један другом.”¹⁹⁹⁴ У прилог тези о постојању сукоба између ЈНП Збор и кнеза намесника говори и низ чланака попут *Наш краљ*,¹⁹⁹⁵ *Краљев рођендан*¹⁹⁹⁶ и *Наш млади Краљ у народу*¹⁹⁹⁷ у којима се критикују резултати политике кнеза Павла и сва нада полаже у долазак на престо малолетног Петра II. Главна личност Намесништва, Кнез Павле Карађорђевић пружио је пуну подршку Милану Стојадиновићу који је као председник владе током 1937 г. започео енергични прогон ЈНП Збор. У одговор на овакво држање кнеза-намесника у чланку *Вест о љутњи и претњи*¹⁹⁹⁸ Љотић је коментаришући споразум између Удружене опозиције и ХСС посредно оптужио кнеза Павла да има намеру да противзаконито измени устав и прекрши тестамент краља Александра тако што ће пензионисати преостала два намесника и тако увећати свој политички утицај. Поред тога, Љотић је у наставку чланка на посредан начин оптужио кнеза намесника као главног инспиратора подписивања споразума УО и ХСС којим је дат замах хрватском сепаратизму. И ако је кнез Павле у потпуности подржавао

¹⁹⁹² Архив Југославије, Фонд бр. 74, фасцикла бр.12, документ: *Његовом краљевском височанству кнезу намеснику Павлу*

¹⁹⁹³ Архив Југославије, Фонд бр. 74, фасцикла бр.12, документ: *МУП Одељење за државну заштиту Канцеларији његовог величанства Краља*

¹⁹⁹⁴ Архив Србије, Фонд БИА II 69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр.8

¹⁹⁹⁵ Димитрије Љотић, *Наш млади краљ, Отаџбина* бр.166, 10.јун 1937

¹⁹⁹⁶ Димитрије Љотић, *Краљев рођендан, Нови пут* бр.32, 11. септембар 1938

¹⁹⁹⁷ Ј. Сарачевић, *Наш млади Краљ у народу, Наш пут* бр.20, 28.јул 1939

¹⁹⁹⁸ Димитрије Љотић, *Вест о љутњи и претњи, Отаџбина* бр.171, новембар 1937

Стојадиновићеве оштре мере против ЈНП Збор вођство овог покрета на челу са Љотићем остало је формално доследно у својој оданости идеји монархије и династији Карађорђевић. О том ставу најречитије сведочи чланак *Наш млади Краљ у народу*¹⁹⁹⁹ у коме аутор на питање да ли постоји покрет који заступа интересе народа и монархије износи следеће "Такав идеолошки покрет код нас постоји и то је ЈНП Збор..... Он се бацио свом снагом на ширење своје задружно-сталешке мисли.....имајући пред очима увек три главна вредносна руководна начела БОГ, КРАЉ И НАРОД". Одговарајући на притисак режима ЈРЗ, ЈНП Збор покушавао је да се наметне као заштитник и једини искрени пријатељ владајуће династије. Са тим циљем идеолози ЈНП Збор лансирани су преко брошуре *Наши дани*²⁰⁰⁰ и многобројних летака²⁰⁰¹ оптужбу да је председник владе Милан Стојадиновић током свог опозиционог деловања у НРС током монарходиктатуре ковао планове о убиству краља Александра.²⁰⁰² Покушавајући да изазову сукоб између првог намесника и председника владе прваци ЈНП Збор обраћали су се директно кнезу Павлу тражећи да он својим ауторитетом обезбеди објективно спровођење истраге која ће разобличити председника владе као "интелектуалног убицу Блаженопочившег Краља."²⁰⁰³ Током децембра 1940 г. када су прогони ЈНП Збор достигли кулминацију и када је влада званично забранила рад ЈНП Збор и похапсила његове истакнуте чланове, Љотић (који се налазио у бекству) се поводом тога путем три писма обратио кнезу Павлу. У овим писмима Љотић је апострофирао кнеза намесника као главног кривца за анулирање свих позитивних тековина политике убијеног краља Александра. Према Љотићу кнез Павле је био главни виновник како хрватског сепаратизма²⁰⁰⁴ (који је октроисао споразумом Цветковић-Мачек и стварањем Бановине Хрватске) тако и успона утицаја КПЈ²⁰⁰⁵ (коме је допринео успостављањем дипломатских односа са СССР). У трећем писму од 25. децембра 1940.

¹⁹⁹⁹ Ј. Сарачевић, *Наш млади Краљ у народу*, *Наш пут* бр.20, 28.јул 1939

²⁰⁰⁰ Архив Југославије, Фонд бр. 102, фасцикла бр.7, документ: *Наши дани* (брошура)

²⁰⁰¹ Архив војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр. 21, фасцикла бр.4, документ: *Два писма Димитрија В. Љотића Монсињору Антону Корошецу Министру унутрашњих дела*

Архив Југославије, Фонд бр 37, фасцикла бр. 21, документ: *Тражимо да се Димитрије Љотић изведе пред суд*

Архив војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр.21, фасцикла бр.4, документ бр.18 (летак: *Грађани*)

²⁰⁰² Ова Љотићева оптужба на рачун Милана Стојадиновића резултирала је покретањем судског процеса. У фебруару 1938 г. Љотић је изнео своја сазнања о овом случају пред тужиоцем Окружног суда у Београду. Након Љотићеве изјаве тужиоцу процес је обустављен без даље истраге. Челници ЈНП Збор су обуставу истраге тумачили као потврду истинитости оптужби које је на рачун Стојадиновића изнео Љотић.

²⁰⁰³ Архив Југославије, Фонд бр.37, фасцикла бр. 21, документ: *Његовом Краљевском Височанству Кнезу Павлу Првом Намеснику*

²⁰⁰⁴ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 248-250

²⁰⁰⁵ Димитрије Љотић, *Друго писмо*, *Наша борба* бр.1, 7. септембар 1941

г. Љотић каже "Ваше Краљевско Височанство је одобрило и наредило наше гоњење.....Молим Вас да гоњење буде продужено, да би се тако ви уверили да оно што данас мислите о мени и Збору није истина, тј. да сте у заблуди."²⁰⁰⁶ Прогони, хапшења и многе друге непријатности којима су били изложени чланови и симпатизери ЈНП Збор довели су до радикализације ставова код појединих чланова покрета. Према појединим податцима које пружа фонд БИА у Архиву Србије, кнез намесник желео је да ликвидира вођу ЈНП Збор ког је доживљавао као главног такмаца у придобијању наклоности нацистичке Немачке.²⁰⁰⁷ У јануару 1941 г. полиција је пресрела писмо збораша др Нике Маринковића новинара из Загреба упућено председнику Димитрију Љотићу. У том писму Маринковић је предлагао Љотићу да се најодлучније обрачуна са кнезом Павлом Карађорђевићем по узору на начин са којим се Гвоздена гарда обрачунала са румунским краљем Каролом. Маринковић је закључио своје писмо речима: "С њиме ни најмање обзира! Иначе, оде наша глава, јер ће нас предухитрити ..."²⁰⁰⁸ Маринковић је ухапшен и предат Суду за заштиту државе, али процес није окончан услед избијања рата. Према речима Ратка Парезанина случај Маринковићевог писма био је монтиран од стране активиста КПЈ са циљем изазивања раздора између ЈНП Збор и династије.²⁰⁰⁹ Чак високо позиционирани чиновници режима ЈРЗ нису одрицали ЈНП Збор и његовом вођи искрена монархистичка убеђења. Шеф пропаганде режима ЈРЗ Милан Бата Јовановић Стоимировић (који је на изборима 1938 г. био контракандидат Љотићу у смедеревском срезу) записао је у свом *Дневнику* о Љотићу и његовом односу према монархији следеће: "Он је сав у прабини монархизма, и она ће га прогутати. Јер монархија не награђује лојалне него нелојалне људе. А Љотић је одвећ лојалан и сав у неким чудним идеалима."²⁰¹⁰

Занимљиво је напоменути да је монархизам који је представљао идеолошки фундамент како Француске Акције тако и ЈНП Збор имао дијаметрално различити утицај на развој и судбину ова два покрета. Наиме, агресивни ројализам је Француску Акцију по аутоматизму гурнуо на десну маргину политичке сцене Француске Републике, онемогућио јој утицај на републикански оријентисане масе и самим тим постао препрека за легално преузимање власти. И сам Морас је био свестан ограничења које му је наметнула његова идеологија рестаурације монархије, тако да је

²⁰⁰⁶ Димитрије Љотић Треће писмо, *Наша борба* бр.6, 12.октобар 1941

²⁰⁰⁷ Архив Србије, Фонд БИА II 69, документ: ЈНП Збор – наставак 4

²⁰⁰⁸ Архив Југославије, Фонд бр.63, фасцикла бр.139/1940, документ: Писмо Н. Маринковића

²⁰⁰⁹ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 223-224

²⁰¹⁰ Милан Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936-1941*, Нови Сад 2000, стр. 315

у неколико наврата ковао планове о остварењу тог циља путем државног удара.²⁰¹¹ Морас међутим никад није покушао да реализује тај сценарио (ако се изузму догађаји на тргу Конкорд од 6. фебруара 1934 г.) па чак и у доба Вишија када је његов утицај био у зениту а прилика за рестаурацију најповољнија, није интервенисао код Петена да озбиљније размотри амбиције грофа од Париза²⁰¹², што наводи на закључак да је Морасов монархизам био заправо апстрактна идеолошка спекулација тј. више израз његовог непријатељства према Републици (која је за њега била узрок и персонификација свих недаћа од којих је патило француско друштво), него што је био чврсто утемељено политичко опредељење. Са друге стране, монархизам, лојалност династији Крађорђевић и блиски и сараднички односи између Љотића и краља Александра немало су допринели афирмацији ЈНП Збор на политичкој сцени Краљевине Југославије. Какав је идеолошки значај имала идеја монархије (оличена у краљу Александру) за ЈНП Збор најбоље се види у томе да је Марсељски атентат био катализатор настанка овог покрета и да је Љотић као примарни задатак Збора означио наставак борбе за циљеве које је за живота поставио убијени краљ Александар Карађорђевић.²⁰¹³

²⁰¹¹ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 77

²⁰¹² Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 116-123

²⁰¹³ Димитрије Љотић, Поводом смрти једног Хероја, *Отаџбина* бр. 33, 14. октобар 1934
Димитрије Љотић, Ауторитет, *Отаџбина* бр. 35, 28. октобар 1934

IV 3. 1. Клерикализам у идеологији европских фашистичких покрета

Однос према улози религије и свештенства у политичком и јавном животу друштва представљао је једну од главних тачака идеолошких размимоилажења европских фашистичких покрета.²⁰¹⁴ Као што смо установили у поглављу *Антиклерикализам у идеологији европских фашистичких покрета* италијански фашизам и национал социјализам су сваки из својих специфичних разлога имали негативан однос према хришћанској религији и активној улози цркве унутар њихове визије савршеног друштва. Са друге стране унутар идеолошког корпуса европског фашизма постојао је и значајан број покрета који је истицао хришћанску религију и њене вредности као фундамент својих идејних поставки и заговарао активније учешће црквених организација у политичком животу. Као пример оваквих покрета могу се навести Француска акција,²⁰¹⁵ аустријски Хајмвер и Отаџбински фронт,²⁰¹⁶ Салазарова Национална унија,²⁰¹⁷ белгијски покрет REX, шпанска Фаланга,²⁰¹⁸ румунски покрет Гвоздена гарда и мађарски Стреласти крстови.²⁰¹⁹ Ослањајући се на теоријске поставке контрареволуционарних мислилаца Жозефа де Местра, Едмунда Берка и Луја де Боналда главни идеолог Француске акције Шарл Морас конципирао је идеологију неоројалистичког покрета у чијем се средишту налазило католичанство као фундамент европске цивилизације. Морасова поставка о католичанству као једном од фундамената европске цивилизације и конструктивног елемента у изградњи националне културе и државности наишла је на велики број присталица широм Европе. У Белгији ову поставку усваја Леон Дегрел студент језуитског колеџа у Немуру – будући вођа белгијског фашистичког покрета Рекс.²⁰²⁰ У Шпанији се под Морасовим

²⁰¹⁴ Различита тумачења карактера улоге Цркве унутар идеолошких поставки европских фашистичких покрета била су умногоме условљена специфичним односом хришћанских номинација према нацији и националној држави. Условно речено протестантске номинације које су функционисале (готово искључиво) у националним - регионалним оквирима лакше су се уклапале у ексклузивистичко-шовинистичке идеолошке оквире фашизма, док је екуменистички карактер Римокатоличке и Православне цркве умногоме инхибирао уподобљавање њених верника идеолошкој матрици фашизма. Ова примедба је искључиво генералног карактера – поједини протестантски пастори пружали су одлучан отпор нацистичком режиму у Немачкој док су фашистички покрети у Шпанији (Фаланга) и Румунији (Гвоздена гарда) добијали снажну подршку из редова локалне високе католичке и православне хијерархије.

²⁰¹⁵ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 78-79, 98

²⁰¹⁶ Michael Mann, *Fascists*, Cambridge 2004, str. 209

²⁰¹⁷ Antonio de Figueiredo, *Portugal: Fifty Years of Dictatoeship*, London 1975, str. 19-47

²⁰¹⁸ Stanley G. Payne, *Falange: A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961, str. 69

²⁰¹⁹ Michael Mann, *Fascists*, Cambridge 2004, str.267-269

²⁰²⁰ Леон Дегрел започео је своје политичко ангажовање средином 20-тих година у оквиру омладинске организације Католичке Акције на универзитету у Лувену. Био је уредник клерикалног листа Rex

утицајем формира интелектуални кружок *Action Espanola* (Шпанска акција) чије ће идеолошке поставке обликовати политичке програме Карлистичког покрета, странке CEDA (Конфедерација аутономних шпанских десница) и фашистичког покрета Фаланга.²⁰²¹ У Португалији, под идејним утицајем неоројалиста формира се покрет *Integralismo Lusitano* (Интегралисмо Лузитано) у коме је своје политичко ангажовање започео Антонио Оливеира Салазар главни идеолог Националне уније и уставотворац хришћанско-корпоративне португалске Естадо Ново.²⁰²² Формално гледано фундаменталне вредности хришћанства деловале су потпуно неспојиво са политичком идеологијом и праксом фашизма. Од доба раног Средњег века црквена хијерархија обликовала је политички живот Европе саображавајући га екуменистичким циљевима Римокатоличке цркве. Избијање Француске револуције означило је крај примата религије као једног од фундамената политичког уређења Европе. Устајући у одбрану монархистичко-теократског поретка унутар Римокатоличке цркве и кругова њој наклоњених интелектуалаца лаика (Жорж де Местр, Едмунд Берк) развија се идеолошки уобличена (антиматеријалистичка) критика политичког легата Француске револуције – концепта секуларне државе, нације, либерализма, социјализма и културног концепта просветитељства. Током 19. века РКЦ водила је своју борбу са концептом националне државе, либерализмом и секуларизмом (ова борба добила је нарочито оштре облике у Француској, Италији и Немачкој) пактирајући у тој борби са конзервативним политичким групацијама. Ове политичке групе преузели су негативан став римокатоличке хијерархије према либерализму, социјализму, демократији и парламентаризму. Из ових групација настају прве политичке странке радикалне деснице попут Хришћанско-социјалног покрета Адолфа Штекера у Немачкој и Хришћанско-социјалистичке партије Карла Лугера у Аустрији.

Потребно је истаћи да је већина фашистичких покрета, без обзира на њихов однос према религији имала амбивалентан однос са званичним црквеним структурама. Комплексан однос између званичних црквених структура и клерикалних партија према феномену фашизма најбоље илуструју примери компромисног савеза између

блиског Католичкој партији. Када је Ватикан осудио Француску акцију Дегрел се одрекао Мораса али је приватно остао присталица неоројалистичких идеја. (Види – F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 212-213)

²⁰²¹ Stanley G. Paine, *Falange: A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961, str. 14, 26-28, 41-42, 60-63, 68

²⁰²² Антонио Оливеира Салазар школовао се у црквеним школама припремајући се за свештенички позив. И ако је после револуције 1910 г. одустао од намере да постане свештеник већина његових пријатеља и будућих сарадника у стварању Естадо Ново (португалске хришћанске корпоративне републике) долазили су из редова високе португалске црквене хијерархије. (Види - Antonio de Figueiredo, *Portugal: Fifty Years of Dictatoeship*, London 1975, str. 19-47)

Хришћанско социјалне партије и покрета Хајмвер у Аустрији и сукоба између Салазаровог режима и Национал-синдикалистичког покрета Ролаа Прета у Португалу. Хришћанско-социјална партија коју је основао Карл Лугер је под његовим наследником Игњацим Сајпелом успела да се уз Социјал-демократску партију наметне као водећа политичка снага послератне Аустрије.²⁰²³ У надметању са Социјал-демократском партијом за политичку доминацију, Хришћанско-социјална партија је од краја 20-тих година успоставила сарадњу са покретом Хајмвер који се развијао под утицајем идеологије италијанског фашизма.²⁰²⁴ Слабост званичних служби безбедности (аустријска војска и полиција су радикално редуковане по одредбама Версајског мира) упутио је Хришћанску-социјалну партију да у оружаним одредима Хајмвера нађе савезника у сузбијању револуционарних планова Социјал-демократске партије (која је располагала партијском милицијом Шуцбунд од 80 000 бораца)²⁰²⁵ и аустријског огранка NSDAP.²⁰²⁶ Под Сајпеловим наследником Енгелбертом Долфусом, Хришћанско-социјалистичка партија увела је 1932 г. Хајмвер у владу као коалиционог партнера. Уз помоћ Хајмвера режим хришћанских социјалиста је угушио оружани устанак Социјал-демократске партије у фебруару и покушај нацистичког пуча у јулу 1934 године.²⁰²⁷ Сарадња између два покрета крунисана је у мају 1933 г. стварањем Отаџбинског фронта, формално надпартијског покрета, који је у пракси представљао фузију Хришћанско-социјалне партије и Хајмвера. И поред дугогодишње успешне сарадње и стварања заједничке политичке организације идеологије ова два покрета размимоилазиле су се у неколико круцијалних питања. По узору на италијански фашизам Хајмвер је заступао радикалну реформу државног уређења стварање централизоване државе, изградњу модерног корпоративног система са јаким синдикалним организацијама и стварање новог аустријског националног идентитета.²⁰²⁸ Насупрот томе Хришћански социјалисти заступали су регионалну аутономију, њихова визија корпоративне државе била је уподобљена са филозофијом конзервативног католичког корпоративизма (која је оперисала са већ постојећим друштвено-економским организацијама заснованих на добровољности а не државно октроисаним синдикалним организацијама)²⁰²⁹ и по преузимању вођства покрета од

²⁰²³ Barbara Jelavich, *Modern Austria: Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 151-155

²⁰²⁴ Michael Mann. *Fascists*, Cambridge 2004, str. 209

²⁰²⁵ Barbara Jelavich, *Modern Austria: Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 183

²⁰²⁶ Philip Morgan, *Fascism in Europe 1919-1945*, London 2003, str. 34

²⁰²⁷ Barbara Jelavich, *Modern Austria: Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 201-202, 205-207

²⁰²⁸ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 247

²⁰²⁹ Michael Mann. *Fascists*, Cambridge 2004, str. 209

стране Курта Шушнига показивали су симпатије за потенцијалну рестаурацију монархистичког поретка.²⁰³⁰ Вођа Хајмвера Ернст Штрахемберг који је потицао из редова клерикално оријентисаног племства²⁰³¹ био је спреман да у формирању политичког програма Отацбинског фронта подреди идеологију Хајмвера конзервативним политичким ставовима Хришћанских социјалиста.²⁰³² Спремност Штрахемберга да препусти последњу реч идеолозима хришћанских социјалиста није умањило неповерење потоњих према Хајмверу као изразу политичког радикализма. Пошто је 1936 г. у оквиру Отацбинског фронта формирао партијску милицију Frontmiliz (милиција фронта), Шушниг је вештим политичким маневром избацио из владе два најугађенија функционера Хајмвера Ернста Штрахемберга и Емила Феја а затим је специјалном уредбом наредио распуштање Хајмвера.²⁰³³ Још карактеристичнији пример дубоког идеолошког размимоилажења између клерикализма и фашизма пружа сукоб између Салазаровог режима у Португалу и Национал-синдикалистичког покрета Ролаа Прета. И ако су и Салазар и Прето започели свој политички ангажман у оквиру конзервативног про-клерикалног покрета Integralismo Lusitano (Интегралисмо Лузитано) потоњи је до почетка 30-тих година под идеолошким утицајем италијанског фашизма еволуирао у правцу левице.²⁰³⁴ Насупрот Салазаровој концепцији презервације традиционалних политичких (национална скупштина) и економских институција (задружне организације),²⁰³⁵ Претов покрет заговарао је радикалан раскид са традицијом – увођење корпоративног парламента устројеног по италијанском моделу у циљу убрзане модернизације португалског друштва. Национал-синдикалистички покрет је по свом оснивању 1932 г. привукао велики број присталица углавном из редова студентске омладине и млађих официра који су Салазаров режим оцењивали као реакционаран и анахрон.²⁰³⁶ Годину дана по оснивању Национал-синдикалистички покрет је са 25 000 активних чланова надмашивао режимску партију Национална унија (20 000 чланова). Посебан изазов режиму представљала је партијска милиција Национал-синдикалистичког покрета тзв. плаве кошуље која је била устројена по моделу фашистичке милиције у Италији у оквиру чијег чланства је глорификован принцип директне акције и систематске употребе

²⁰³⁰ Barbara Jelavich, *Modern Austria: Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 208-209

²⁰³¹ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 226

²⁰³² Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 247

²⁰³³ Barbara Jelavich, *Modern Austria: Empire and Republic*, Cambridge 1988, str. 209-210

²⁰³⁴ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 314

²⁰³⁵ Charles F. Delzell, *Mediterranean Fascism 1919-1945*, New York 1970, str. 334

²⁰³⁶ Cyprian Blamires, Paul Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 571

терора према политичким противницима. Салазарова критика идеологије Национал-синдикалистичког покрета као “паганског цезаризма“ који заступа концепцију омнипотентне државе у којој су приоритету економског развоја подређене све политичке традиције и морални обзири прибавили су режиму²⁰³⁷ подршку високе католичке хијерархије.²⁰³⁸ Сукоб између режима и Национал-синдикалистичког покрета заоштравао се током 1934 г. да би кулминирао оружаном побуном коју су национал-синдикалисти у савезу са десним републиканцима и Социјалистичком партијом подигли у септембру 1935 г. Неуспех побуне резултирао је ликвидацијом Национал-синдикалистичког покрета чије чланство је послато у затворе у удаљеним португалским колонијама.

Ови, а и многи други примери амбивалентних односа између цркве и фашистичких покрета речито сведоче о дубокој идејној некомпатибилности и ривалском односу између ова два ентитета. Ватикан је 1927 г. осудио политичко деловање покрета Француска акција и ставило Морасова дела на индекс забрањених књига, вођа белгијског покрета Рекс Леон Дегрел разишао се 1936 г. са Клерикалном партијом и постао њен огорчени противник док је Хришћанско-социјалистичка партија у Аустрији настојала да унутар Отацбинског фронта на сваки начин маргинализује утицај Хајмвера. Румунски патријарх Мирон Кристеа налазио се на челу владе која је 1938 г. покренула бруталну репресију над Гвозденим гардом у којој је страдао Корнелије Зелea Кодреану и неколико стотина водећих функционера покрета.²⁰³⁹

²⁰³⁷ Уставом из 1933 г. Салазаров режим октроисао је католицизам као једину званичну религију Португала и оставио је РКЦ слободу јавног деловања (право на оснивање друштвено-економских организација). И поред ових уступака (нетипичних за један фашистички режим) Салазар је оставио на снази републикански концепт раздвојености државе и цркве. (Види - Charles F. Delzell, *Mediterranean Fascism 1919-1945*, New York 1970, str. 342-343)

²⁰³⁸ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 315-317

²⁰³⁹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 288

IV 3. 1. a) Клерикализам у идеологији Француске акције

Поред монархизма, један од стубова идеологије Француске Акције био је католицизам. Морасове политичке идеје почивале су на теорији о римокатоличком хришћанству као основи европске цивилизације. Католичка црква је према Морасу унутар своје догме у виду дела црквених отаца генерисала филозофију и моралне вредности великих мислилаца античке грчко-римске цивилизације и пренела их у културну баштину западноевропских народа.²⁰⁴⁰ По овом концепту Католичка црква је промовисањем духовних вредности створила цивилизацију средњевековне Европе (а самим тим и Француску која се у ово доба формирала као самостални политички ентитет, као доба "лепоте и спасења."²⁰⁴¹ Поред тог Католичка црква у западној Европи представљала је мост преко кога је европска средњевековна цивилизација сачувала континуитет са достигнућима Римског Царства у домену филозофије, права и администрације. Црква је, према Морасу, била главни савезник династије Капета у мукотрпном вишевековном процесу институционалне и територијалне изградње француске државе.²⁰⁴² Поред тога што је активно учествовала у стварању француске културе, црква је Француској дала и неколико великих државника попут кардинала Ришељеа за време чије владавине је (по по Морасовој процени) француска држава досегла свој врхунац.²⁰⁴³ Монархистичко политичко уређење, католичка вера и римско право представљају темељ француске државности и доминантног положаја Француске у Европи.²⁰⁴⁴ У складу са овом поставком Морас је критиковао све историјске појаве које су слабиле утицај Католичке цркве сматрајући да оне имају подједнако деструктиван утицај на француску државу. У том духу Морас је посматрао раскол између Рима и Цариграда и Реформацију критикујући их да су уништиле цивилизацијско су јединство средњевековне Европе. Морас је имао наглашено негативни однос према Реформацији која је, по његовом мишљењу, одвојила Немачку од европске културе и учинила је идеолошким противником Француске која је уз Католичку цркву једини сукцесор и бранилац европске цивилизације.²⁰⁴⁵

Дефинишући католицизам уз монархију као главни ослонац француске државности, Морас је жучно критиковао негативни однос Француске револуције према

²⁰⁴⁰ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 116

²⁰⁴¹ Богдан Радица, *Агонија Европе*, Београд 2003, стр. 30

²⁰⁴² Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 136

²⁰⁴³ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 140-141

²⁰⁴⁴ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str.11

²⁰⁴⁵ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр.158

Католичкој цркви. Према Морасу непријатељски однос револуционара према католичкој цркви произилазио је из чињенице да су револуционари црпели своје политичке идеје из јеврејске и протестантске традиције које су биле неспојиве са католицизмом који проповеда хијерархију и дисциплину.²⁰⁴⁶ Непријатељство револуционара према католичкој цркви Морас је видео као намеру малобројне групе политичких авантуриста да терором уништи културну и моралну основу Француске (“најстарије ћерке Цркве и најхришћанскијег краљевства”²⁰⁴⁷) и успостави диктатуру са циљем задобијања политичких и материјалних бенефиција. Политичке странке Републике, у првом реду радикали, социјалисти и комунисти баштине антиклерикални идеолошки легат револуције. Њихово чланство према Морасу долази из редова не-католичког становништва Француске (протестанти, масони и Јевреји) и стога су ове политичке снаге антикатолички оријентисане и самим тим неспособне да схвате суштину француске државности. Својом борбом против утицаја католицизма у политици, образовном систему ове снаге поткопавају јединство и културну традицију Француске.²⁰⁴⁸

У складу са овим Морасовим теоријским поставкама Француска Акција је од свог настанка настојала да се дефинише као главни бранилац утицаја Католичке цркве у Француској. ФА је наступала као заштитник црквених редова током прогона које је против њих преузео републикански режим у периоду 1899-1903.г. и ватрено бранила папство које је (из солидарности према немачким римокатолицима) одбијало да осуди агресивну политику Немачке током Првог светског рата.²⁰⁴⁹ Неоројалистичка штампа енергично је бранила “Силабус” папску објаву рата модерном друштву и савременим идејама, спис од кога су зазирали чак и поједини искрени католици, а Морас је писао хвалоспеве папској столици попут дела “Блажени Пије X спаситељ Француске”.²⁰⁵⁰ Колики је значај католицизам имао за Морасову визију јединствене Француске говори и то што је француске протестанте (уз Јевреје, масоне и метеке) означио као одпаднике од француске националне и државне идеје и самим тим један од главних фактора унутрашње нестабилности. Са друге стране, Ватикан је био један од првих

²⁰⁴⁶ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 96

²⁰⁴⁷ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 65

²⁰⁴⁸ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 110-111

²⁰⁴⁹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 33-35, 97

²⁰⁵⁰ Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014, str. 106

међународних фактора који је приметио политички потенцијал Француске Акције и сам Пије X се није устручавао да изјави да благосиља Морасово политичко дело.²⁰⁵¹

Црква и Француска Акција су у савезу водили борбу против бранилаца Драјфуса и левичарских снага и током већег дела своје егзистенције (осим у периоду 1926-1939 г.) на политичкој сцени Француске, Француска Акција уживала је подршку клера и била је сматрана за једног од најрадикалнијих експонената интереса Цркве.²⁰⁵² Католички верници и њихове организације обезбеђивали су преко добротворних прилога једну петину средстава за функционисање покрета.²⁰⁵³ Колико је савез Цркве и ФА деловао монолитно, најбоље говори изјава једног од Морасових политичких противника "После рата Морас и његова школа имали су у рукама све што је изблиза или из далека било у вези са француским католичанством-они су дириговали њиме по својој вољи."²⁰⁵⁴ Међутим, време је показало да се иза слике складне сарадње крије савез из рачуна. Црква је била рада да прихвати подршку Француске Акције ради јачања своје угрожене позиције и утицаја у Републици али није била спремна да зарад тога постане оруђе у рукама Морасових присталица.

До првих несугласица између Католичке цркве и Француске акције дошло је још пре Првог светског рата. Почетком 20.в. неоројалисти су у савезу са конзервативним клером повели одлучну кампању против групе католичких свештеника и лаика окупљених око демохришћанског покрета Марка Сањијеа Le Sillon (Пут) који је настојао да измири католицизам са републиканским режимом. ФА и конзервативни свештенички кругови повели су оштру кампању против овог покрета који је према њиховим оценама био плод "јудеомасонске завере" која има за циљ да одвоји француске католике од Ватикана и доведе их под ауторитет републиканског режима. Кампања је уродила плодом, и под утицајем неоројалиста папа Пије X је 1910. г. осудио демохришћански покрет. И ако су демохришћани били привремено потиснути од стране конзервативних католика и неоројалиста, велики број присталица овог покрета из редова провинцијалног свештенства задржао је своје положаје и представљао је струју унутар католичке заједнице која је заговарала одлучан обрачун

²⁰⁵¹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 222

²⁰⁵² Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 32

²⁰⁵³ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 63

²⁰⁵⁴ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 98

са ФА као лаичким покретом који се меша у црквена питања.²⁰⁵⁵ Насилне акције Камелота, сарадња ФА са Жоржом Сорелом у оквиру Прудоновог клуба и приближавање идејним решењима италијанског фашизма у виду активности Жоржа Валоа, отвориле су сукоб између вођства Француске акције и конзервативно оријентисаних свештеничких кругова.²⁰⁵⁶ У редовима високе католичке хијерархије владало је незадовољство овим појавама у оквиру покрета ФА које је било додатно појачано личним афинитетима двојице вођа францускигх ројалиста Мораса и Додеа. Парадоксално, Морас који је католичку цркву сместио у центар своје политичке доктрине био је декларисани атеиста који је имао крајње неортодоксне погледе на одређене фундаменте хришћанске догме. Он је сматрао да изворно хришћанство почива на трибалној религији јеврејског народа и да библијски концепт слободе и обећање стварања савршеног друштва у облику доласка Краљевства Светаца носе у себи идеје анархизма и утопије. Према Морасу католичка црква је кроз дела Светих Отаца прочистила изворно хришћанство од анархистичко утопистичких идеја и придодала му највиша достигнућа грчко римске филозофије.²⁰⁵⁷ Католичка хијерархија је са неодобравањем гледала на Морасов презрив однос према “Христу Јеврејину“ и старозаветном делу Светог Писма.²⁰⁵⁸ Морас је у својим текстовима, у функцији критике протестантизма, испољавао и отворен презир према Новом завету говорећи: “Ја нећу напустити знање Црквених Отаца, Концила и Папа... и положити своје поверење у списе четворице опскурних Јевреја.”²⁰⁵⁹ Морасове похвале католичкој цркви налазиле су се у домену њене способности да кроз дела црквених Отаца у западноевропску културу инкорпорира дела филозофа грчко-римске античке цивилизације док је у Старом Завету и његовој интерпретацији Исуса као јеврејског Месије видео остатке оријенталног варварског трибализма који су неспојиви са француском културом.²⁰⁶⁰ Католички кругови били су незадовољни и личношћу, другог по важности првака Француске акције, Леона Додеа, који се у младости декларисао као атеиста и чије је књижевно стваралаштво обиловало порнографским

²⁰⁵⁵ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 66-67, 220

²⁰⁵⁶ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 76

²⁰⁵⁷ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 115-116

²⁰⁵⁸ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 71

²⁰⁵⁹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str.8

²⁰⁶⁰ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 14

елементима који су били неспојиви са католичким схватањем морала.²⁰⁶¹ Ова лична убеђења двојице кључних људи из вођства ФА довеле су поједине припаднике католичке хијерархије (међу којима је најгласнија била група демохришћана) до закључка да се неоројалистички покрет бескрупулозно користи католичком црквом као политичким оруђем. Ватикан је и поред наклоности према неоројалистичком покрету као упоришту политичког католицизма у Француској почело да зазире од поистовећивања између католицизма и ФА. Папство је било узнемирено многобројним извештајима у којима је свештенство наглашавало да је у немогућности да успостави ближу везу са радницима из своје пастве који на клер гледају као на интегрални део реакционарног покрета ФА.²⁰⁶²

До првог значајнијег сукоба између Француске Акције и Ватикана долази 1923. г. пошто је Пије XI иступио против француске окупације Рурске области и драконских контрибуција које је Морас захтевао од Вајмарске републике.²⁰⁶³ Овај сукоб је довео до постепеног удаљавања два савезника које је кулминирало у Морасовој изјави "Отац (Папа) који тражи од сина да убије мајку (Француска).....може се саслушати са поштовањем али му се не може покоравати..... Не можемо издати своју домовину."²⁰⁶⁴ Растућем неповерењу црквених кругова према ФА додатно је доприносио утицај који је неоројалистички покрет стекао међу омладином образованом у клерикалним образовним установама. На католичким универзитетима у Белгији, Шпанији и Италији католичка омладина је као свог главног политичког и интелектуалног узора поред папе наводила Шарла Мораса.²⁰⁶⁵ Под утицајем идеологије ФА многи прваци католичке омладине попут Леона Дегрела (будућег оснивача белгијског фашистичког покрета Рекс) формирали су своје политичке погледе који се нису подударали са жељама и плановима Цркве. Сукоб између неоројалиста и црквених структура око питања Рура био је привремено превазиђен, да би се поново отворио 1926 г. када је низ католичких великодостојника из редова демохришћана јавно изнео своју осуду ројалистичког покрета у домену идеологије, метода и односа према католичкој цркви. Поједини припадници високог клера окарактерисали су идеологију ФА као "велику

²⁰⁶¹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, стр. 47

²⁰⁶² Аластер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр. 239

²⁰⁶³ Аластер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр. 239

²⁰⁶⁴ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 85

²⁰⁶⁵ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, стр. 193, 227

јерес модерног времена,“ “заговарање паганства,“ “антихришћанство“ и “антикатолицизам“ апострофирајући вођство неоројалистичког покрета као “католике не по вери већ по калкулацији.”²⁰⁶⁶ Кампања црквених структура против неоројалистичког покрета досегла је свој врхунац у децембру 1926 г. када је папа Пије XI оптужио Француску акцију за политичку злоупотребу католичке цркве, уврстио Морасова књижевне радове на Индекс забрањених дела и позвао све католике да иступе из ројалистичког покрета. Успех папске осуде био је скроман. Већина католика који су подржавали Француску акцију остали су уз неоројалистички покрет и ако им је 1928 г. због непоковања папској објави укинута право на црквене обреде (венчање, исповест, укупни обред). Ниже свештенство које је остало верно Француској акцији није се обазирало на упутства Ватикана и пружало је свештеничке услуге француским ројалистима без обзира на папске објаве. Упутства Ватикана о напуштању ФА следило је само високо свештенство и део конзервативно оријентисаних ројалиста старије генерације. Вођство ФА заузело је помирљив став према Ватикану пласирајући преко својих гласила теорију да је папство учинило овај потез обмануто од стране злонамерних људи који су нападајући ФА заправо рушили најаче упориште католицизма у Француској.²⁰⁶⁷ Одбијање свештенства које је поштовало папске одлуке да пружа свештеничке услуге члановима неоројалистичког покрета радикализовало је однос вођства ФА према сукобу за који су у прво време сматрали да има искључиво привремени карактер. На сахрани истакнутог члана ФА у Пикардији на којој је свештеник одбио да изврши укупни обред више стотина Камелота је претворило церемонију у бучну демонстрацију против клерикалне нетолеранције која се завршила демолирањем локалне цркве.²⁰⁶⁸ У појединим традиционално монархистички оријентисаним регионима Француске попут Бретање и Гароне свештенство које се повиновало папским објавама било је изложено систематском физичком терору и вербалним провокацијама од стране неоројалиста.²⁰⁶⁹ У чланцима ројалистичких гласила и на јавним скуповима вођство ФА је нападало “германофилску“ политику Цркве са истом жестином и истим вокабуларом са којим се обрачунавало и са

²⁰⁶⁶ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 229-231

²⁰⁶⁷ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 234

²⁰⁶⁸ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 239

²⁰⁶⁹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 242-243

омрзнутом Републиком.²⁰⁷⁰ Раскол између некадашњих савезника трајао је пуних десет година, након чега је дошло до постепеног смиривања страсти и међусобног приближавања. Постепено приближавање почевши од 1936 г. иницирао је истоветан став Цркве и неоројалиста према грађанском рату у Шпанији који су обе стране виделе као покушај бољшевичких снага да силом униште културно наслеђе традиционалистичке католичке Шпаније и успоставе богоборачки режим у срцу Западне Европе. Почевши од 1937.г. започео је процес помирења који је крунисан повлачењем папске осуде 7. јула 1939 г.²⁰⁷¹ Без обзира на помирење из 1939 г. тринаестогодишње раздобље (1926-1939) непријатељства са црквом током кога су неоројалисти отворено пркосили папском ауторитету и вербално и физички терорисали свештенство лојално Ватикану наводи на закључак да је клерикализам (попут ројализма) био само још једна идеолошка концепција коју је Морас био спреман да експлоатише докле год се она уклапа у његове политичке планове.

²⁰⁷⁰ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 234, 315

²⁰⁷¹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 248-249

IV 3. 1. б) Клерикализам у идеологији ЈНП Збор

Став ЈНП Збор према израженом антиклерикализму југословенских интегралиста из двадесетих година најбоље је формулисан у чланку *Пастири душа народних*²⁰⁷² у коме Љотић критикујући њихову нетрпељивост према цркви (нарочито римокатоличкој) наводи: “Вештачко продубљавање јаза између православних и католика искористиле су присталице паганизма којим је затрован цвет наше великоварошке интелигенције па су..... почели објављивати како Југославији тобож прети погибао од клерикализма, изричито католичког, јер он , кажу, има паклену намеру да разори Југославију да би се на њеним рушевинама основао савез католичких држава са Хабзбурзима на челу савеза. Наши паганци су се тога уплашили.... те су против цркава и клерикализма предузели да мобилишу горњи слој великоварошке интелигенције, често иностраног порекла, затим су се прогласили јединим правим интегралним Југословенима, одричући ту част сваком другом Словенцу, Хрвату или Србину који није припадник њихове котерије. “ Сличан став је изражен и у чланку *Вера и држава*²⁰⁷³ у коме Љотић наглашава да је страх појединих кругова од учешћа цркве у политичком животу потпуно неоснован, јер све религије у Југославији почивају на порукама мира и толеранције, а да су сви сукоби на конфесионалној линији у ствари резултат деструктивног рада политичких партија које су зарад сопствених интереса злоупотребљавале религиозни сентимент својих бирача. За разлику од југоинтегралистичких покрета радикалне деснице из 20-тих и прве половине тридесетих година ЈНП Збор је уствојио проклерикални став Француске Акције тј. виђење цркве као једног од главних носилаца државног јединства и европске цивилизације. Ова идеолошка рецепција је најочигледнија у чланку *Пастири душа народних*²⁰⁷⁴ у коме Љотић представља Цркву и свештенство као чуваре националне и државотворне идеје југословенских народа. Позивајући се на дело Св. Августина *О држави Божијој*, аутор износи тезу да би се одбацивањем хришћанске традиције југословенска држава одрекла како сопственог историјског континуитета, тако и националног и културног индентитета. У чланку *Ускршања размишљања*²⁰⁷⁵ Љотић наводи да је (уз народну традицију) хришћански дух фундамент и полазна тачка из које

²⁰⁷² Димитрије Љотић, Пастири душа народних, *Отаџбина* бр.101, 16 фебруар 1936

²⁰⁷³ Димитрије Љотић, Вера и држава, *Отаџбина* бр. 41, 12.децембар 1934.

²⁰⁷⁴ Димитрије Љотић, Пастири душа народних, *Отаџбина* бр.101, 16 фебруар 1936

²⁰⁷⁵ Димитрије Љотић, Ускршања размишљања, *Отаџбина* бр.7, 7. април 1934

треба почети са развојем јединствене југословенске културе завршавајући своје излагање констатацијом да је “судбина југословенског народа под Христовим знаком.“ Главни идеолог Збора, Димитрије Љотић, је за разлику од Мораса био искрени верник и велики део његове идеолошке конструкције базирао се на тријади "Бог домаћин у Васељени, Краљ домаћин у држави и Отац-муж домаћин у кући".²⁰⁷⁶ На своје савременике остављао је утисак побожног човека који живи у сладу са хришћанским правилима живота.²⁰⁷⁷ Љотић и пре свог политичког ангажовања помагао црквене организације и активно учествовао у њиховом раду. Као студент био је истакнути активни члан међународне панхришћанске организације Хришћанска заједница младих људи, путовао је у иностранство на њихове конгресе и пратио проблеме савременог хришћанства. Као велики познавалац Библије и дела Светих Отаца Цркве Љотић је од поглавара СПЦ патријарха Димитрија добио свештеничко право учења тј. ексклузивну привилегију да држи проповеди за време литургије коју није имао ни један лаик. Постоје индиције да су појединци у црквеним круговима у њему видели будућег епископа СПЦ, али је та могућност нестала његово женидбом са Ивком Мавринац (која је припадала католичкој вероисповести).²⁰⁷⁸ Приликом ступања на дужност министра правде у влади Петра Живковића 1931 г. Љотић је од високих великодостојника СПЦ добио телеграме честитања и подршке.²⁰⁷⁹ Као истакнути верник и активни поборник СПЦ он је изабран за подпредседника Браничевског епархијског савета а 1935 г. ушао је у Патријаршијски савет СПЦ. Током свог ангажовања у овом црквеном телу упознао се са припадницима високе црквене хијерархије тако да су неки од њих попут епископа Николаја Велимировића, монаха Митрофана Матића постали ако не чланови, онда сигурно веома важни поборници идеја за које се залагао ЈНП Збор. Међу свештенством СПЦ, као чланови ЈНП Збор истицали су се свештеници Алекса Тодоровић (на изборима 1938 г. био је кандидат Збора за драгачевски срез), Драгутин Булић (вођа збораша у Чачку) и доценти Теолошког факултета у Београду Димитрије Најдановић и Ђоко Слијепчевић.

Битно је напоменути да је и поред блиских веза ЈНП Збор и СПЦ вођа покрета Димитрије Љотић показивао велики пијетет према Римокатоличкој цркви. Преко својих политичких и духовних узора Шарла Мораса и Блеза Паскала, Љотић је био добро упознат са доктрином и филозофијом РКЦ. Један од оснивача Југословенске

²⁰⁷⁶ Димитрије Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1939, стр. 28

²⁰⁷⁷ Архив Србије- фонд Биа II 69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр.5

²⁰⁷⁸ Архив Србије- фонд Биа II 69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр.2-3

²⁰⁷⁹ Архив Србије- фонд Биа II 76, документ: *телеграм епископа Вењамина министру правде Д. Љотићу*

акције и потоњи члан ЈНП Збор Милан Банић (који се декларисао као верник РКЦ) оцењивао је да Љотић представља једног од ретких поклоника екуменизма међу српским политичарима описујући његов став према РКЦ речима: “Љотић је тек формално био православац и то добар православац. Стварно је он *хришћанин*, свестан чињенице да је црквени раскол хришћанске цркве дело грешних људи, жељних власти и превласти. Зато је Димитрије Љотић један од најобјективнијих православаца у односу према католичкој цркви и горљиви поборник поновног јединства у једну једину хришћанску цркву... он је идеалиста не само југословенски него и европске и светске политике.”²⁰⁸⁰ О добрим односима који је ЈНП Збор одржавао са клерикалним круговима у Хрватској, сведочи чланак *Разговори и договори који нас не забрињују*²⁰⁸¹ у којима анонимни аутор наводи да је током новембра 1937. г. на загребачком Каптолу дошло до састанка између Димитрија Љотића и првака распуштене Хрватске пучке странке (главна политичка групација хрватских клерикалаца током 20-тих година) предвођених др Јанком Шимраком који је за циљ имао успостављање сарадње између ЈНП Збор и пучкаша који су намеравали да обнове рад своје странке. Будући да је Шимрак током једног дела своје политичке каријере, слично ЈНП Збор, стајао на позицијама југословенства, клерикализма и федерализма²⁰⁸² гласине о овом састанку и потенцијалној сарадњи ЈНП Збор и ХПС нису биле без основа.

Битно је напоменути да се и поред добрих односа са РКЦ ЈНП Збор (као и југоинтегралистичке снаге из 20-тих година) налазио се у оштром сукобу са Словенском људском странком и њеним вођом католичким свештеником Антоном Корошецом једним од три шефа (“јерарха“) режима ЈРЗ. За разлику од својих предходника збораши су признавали Корошецу југословенску оријентацију и извесне заслуге у процесу стварања југословенске државе али су оштро критиковали његове моралне квалификације апострофирајући вођу словенских клерикалаца као аморалног опортунисту и каријеристу који профанише свој углед свештеника користећи се свим средствима у остварењу својих политичких амбиција. Говорећи о вођи СЛС у брошури *Прича о шећеру: Илити горка истина*, Љотић наводи: “Корошец, народе југословенски нити ће украсти нити ће убити - али ће допустити да се покраде и побије пола Југославије, ако то захтева његов тренутни политички интерес, те нема права да се

²⁰⁸⁰ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр.121

²⁰⁸¹ Аноним, *Разговори и договори који нас не забрињују*, *Југословенски лист* (Сарајево), 18.11.1937

²⁰⁸² Љубодраг Димић, Никола Жутић, *Римокатолички клерикализам у Краљевини Југославији 1918-1941*, Београд 1992, стр. 19

сматра поштенијим од оног што је само једном украо или само једном убио.²⁰⁸³ У чланку *Корошец и начелност*²⁰⁸⁴ анонимни аутор је оптуживао Корошеца да је као министар унутрашњих послова злоупотребама службеног положаја константно опструирао рад ЈНП Збор, да је помоћу активиста КПЈ покушао да разбије скуп збораша у биоскопу Триглав у Београду (фебруар 1937. г.) и су у два наврата по његовом наређењу полицијски органи у спрези са комунистима покушали да изврше етентат на Димитрија Љотића приликом зборова у Прељини (31.8.1938) и Селевцу (21.9.1938). Ван негативног односа према личности Антона Корошеца једина критика вођства РКЦ забележена је у чланку *Пут Његовог Краљевског Височанства у Загреб*²⁰⁸⁵ у коме је Љотић оштро осудио говор надбискупа Алојзија Степинца у коме је овај изнео критике на рачун убијеног Краља Александра. Изражавајући поштовање за Степинца као добровољца са Солунског фронта и високог свештеника РКЦ Љотић је његов говор окарактерисао као “безобзирно искоришћавање првосвештеничког положаја“ у циљу подстицања сепаратизма и “племенске мржње.“

И поред свих похвала, Љотић се није устручавао да пребаци духовним вођама југословенског народа да ускогрудом верском политиком саботирају државно јединство и идеологију интегралног југословенства. Ова критика долази до изражаја у чланку *Пастири душа народних*²⁰⁸⁶ у коме Љотић скреће пажњу на повремени деструктивни утицај религије запажајући да су се у прошлости поједини свештеници из СПЦ и РКЦ уплитали у политичку борбу која је на тај начин попримила димензију верског сукоба између католика и православних. Пример ове критике може се видети и у чланку *Реформа државе и племенски проблем*²⁰⁸⁷ у коме Љотић наводи: " Код нас заправо превладава једна религија али постоје две цркве, две организације које воде две различите политике. Утицај религије на сељачки народ је велики и има корен у мистици сељачке душе.....Само једна јединствена црквена политика може народ да спаја.“ У својим обраћањима јавности идеолози ЈНП Збор су често наглашавали да се обраћају свим југословенима без обзира на њихову вероисповест. У том тону написан је летак *Свим гласачима без разлике вјере*²⁰⁸⁸ којим се овај покрет обратио гласачима из БиХ пред парламентарне изборе 1938 г. Анонимни аутор летка скренуо је пажњу да

²⁰⁸³ Димитрије Љотић, *Сабрана дела VI* (приредио Д. Суботић), Београд 2001, стр. 179

²⁰⁸⁴ Аноним, *Корошец и начелност*, *Билтен ЈНП Збор*, 14.јануар 1940, стр. 24

²⁰⁸⁵ Димитрије Љотић, *Пут Његовог Краљевског Височанства у Загреб*, Билтен бр.38, 6.фебруар 1940, стр. 12-14

²⁰⁸⁶ Димитрије Љотић, *Пастири душа народних Отаџбина* бр.101, 16. фебруар 1936

²⁰⁸⁷ Димитрије Љотић, *Реформа државе и племенски проблем*, *Отаџбина* бр.58, 14 април 1935

²⁰⁸⁸ Архив Војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр.21, фасцикла бр.4, документ бр.18

су партијска и религијска подвојеност негативно утицале на економску и политичку позицију аграрног становништва и позива како православне тако и католике и муслимане да на изборима подрже ЈНП Збор који ће се борити за њихове интересе.

Као доказ верске толеранције која је владала унутар покрета може се навести чињеница да су многе одговорне положаје у хијерархији покрета заузимали припадници католичке и исламске вероисповести. И ако су многи савременици перцепирали ЈНП Збор као покрет превасходно базиран на вредностима хришћанске религије вођа покрета Димитрије Љотић негирао је овакве тврдње речима: “А где то у Основним начелима и Смерницама пише да је Збор хришћански покрет? Истина је да Збор почива на хришћанским начелима, али он није затворен за друге етички изграђене људе, јер и изван хришћанства има етичких људи. Куран је изванредна књига. Она би требала бити обавезно штиво за сваког збораша.”²⁰⁸⁹ Један од оснивача тзв. Малог Збора и касније први човек ЈНП Збор на простору БиХ био је сарајевски адвокат и књижевник Јусуф Тановић. Тановић је на конференцији ЈНП Збор у Сарајеву 14.априла 1940 поднео реферат о ситуацији на босанском селу и ширењу идеологије Збора на простору БиХ.²⁰⁹⁰ У свом реферату Тановић је нагласио да су Југославија и југословенство најпотребнији управо у БиХ као инструмент политичке стабилности где су на малом простору измешани припадници православне католичке и исламске вероисповести.²⁰⁹¹ На кандидатској листи ЈНП Збор на парламентарним изборима 1935 г. приметан је велики број кандидата из редова босанскохерцеговачких, санџачких, косовскометохијских и македонских Муслимана. Поред већ поменутог Тановића који је био кандидат за сарајевски срез истичу се и имена Ахмета Ахметагића (срез градишки), Деде Сејдића (срез дервентски), Селима Шкиљића (срез грачанички), Дервиша Дедића (срез бихаћки), Мухарема Хацића (срез цазински), Мехмеда Сулејмановића (срез митровачки), Кардуша Мулахацића (срез пећки) и Хасана Хусеина Рушидовића (срез скопски).²⁰⁹² Готово да не постоји чланак или говор Димитрија Љотића који се у неком свом делу није дотицао важности религије како у политичким питањима тако и у свакодневном животу. У “Смерницама”²⁰⁹³ у којима су

²⁰⁸⁹ Хрвоје Магазиновић, *Кроз једно мучно стољеће*, Ваљево 2009, стр. 95-96

²⁰⁹⁰ Архив Београда, Фонд Љотићева организација Збор, кутија бр.6, документ: *Манифестације Збора у Босни*

²⁰⁹¹ Архив Београда, Фонд Љотићева организација Збор, кутија бр.6, документ: *Конференција и конгрес Збора у Илици*

²⁰⁹² Архив Београда, Фонд: Љотићева организација Збор, кутија бр.6, документ: *Земаљска кандидатска листа за изборе народних посланика за Народну скупштину на дан 5. маја 1935 године*

²⁰⁹³ Аноним, *Смернице, Збор бр.6, 25. децембар 1934*

изложени фундаменти идеологије Збора наведено је да религија представља једну од највиших духовних вредности југословенских народа. У чланку *"Жива црква"*²⁰⁹⁴ у коме износи критику тренутне политичке и културне ситуације у Југославији која је оптерећена корупцијом и ускопартијским интересима, Љотић као једини излаз види повратак целокупног народа (а нарочито оних који претендују да њиме владају) изворним хришћанским вредностима искрености, поштењу и осећају за добробит целокупне заједнице. Критикујући пропаганду КПЈ која је према његовој оцени промоцијом "слободне љубави" (предбрачних сексуалних односа) допринела ширењу неморала међу југословенском омладином, Љотић упозорава омладину цитирајући Св Павла: "Све нам је дозвољено, али нам није све корисно."²⁰⁹⁵ Он корумпирани државни врх који зарад личних и партијских интереса води државу у пропаст, карактерише као "трговце у храму Господњем" и "лажне апостоле"²⁰⁹⁶ који морају бити немилосрдно уклоњени, да би југословенска држава могла изаћи из кризе. Критикујући режиме који су се смењивали у периоду 1931-1935 г. (Љотић ове владајуће гарнитуре саркастично апострофира као "реалне политичке комбинације") Љотић се у чланку *Истинска револуција*²⁰⁹⁷ послужио метафором библијског греха наводећи: "Најгори и најтежи грех, раван најтежем греху, ономе који се опростити неће, греху против Духа Светог учинила је свака од тих реалних политичких комбинација: умањивала је народни морални капитал. Правила га је горим него што је. " На сличан начин Љотић је све невоље од којих је патила КЈ окарактерисао као спој специфично српских (корупција, партизанство) и хрватских (франковлук, мржња према Србима) грехова.²⁰⁹⁸ Занимљиво је напоменути да је вођство ЈНП Збор често користило библијске аналогije и цитате дела Отаца Цркве у промовисању сопственог политичког програма. Као добар пример може се навести летак *Југославенски народни покрет Збор и Хрвати* у коме аутор пледирајући за зборашку уставну концепцију тзв. "сталешког федерализма" наводи: "На питање какав ће положај заузимати Хрвати у таквој држави одговарамо ријечима филозофа Св. Аугустина: "У ономе што је заједничко-јединство, у ономе што је различито-слобода а у свему пак љубав."²⁰⁹⁹ Неодлучни симпатизери ЈНП Збор поређени су са "благообразним Јосифом и Никодимом" богаташима који су

²⁰⁹⁴ Димитрије Љотић, *Жива црква*, *Отаџбина* бр.17, 17. јун 1934

²⁰⁹⁵ Димитрије Љотич, Чланак без наслова, *Отаџбина* бр.161, 29 мај 1937

²⁰⁹⁶ Димитрије Љотић, *Лажни апостоли*, *Отаџбина* бр. 15, 3. јун 1934

²⁰⁹⁷ Димитрије Љотић, *Истинска револуција*, *Отаџбина* бр. 143, 18. децембар 1936

²⁰⁹⁸ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 261-262

²⁰⁹⁹ Архив Београда, Фонд Љотићеве организације Збор, кутија бр.6, летак: *Југославенски народни покрет Збор и Хрвати*

подржавали Христа, али му нису помогли у његовој мисији.²¹⁰⁰ Чланак *Мач Збора*²¹⁰¹ речито илуструје да је приврженост хришћанској традицији и принципу икономије ишла код Љотића дотле да је ЈНП Збор давао месијанску улогу тј. да је пропагирање својих политичких идеја видео као наставак ширења Божије речи које је започео Исус Христ. Ове месијанистичке претензије најбоље се очитују у чланку *Пастири душа народних*²¹⁰² у коме Љотић дефинишући улогу Збора наводи: “Збор је за себе узео улогу апостола југословенског месијанизма међу Јужним Словенима и бори се против комунистичких и других паганских интернационала...” Многи Љотићеви савременици и политички опоненти попут вође Савеза земљорадника Драгољуба Јовановића сматрали су да вођа ЈНП Збор прорачунато манипулише својим јавним испољавањем побожности²¹⁰³, или су га са друге стране као министар двора Милан Антић сматрали “мистиком”²¹⁰⁴ или чак у случају Милана Јовановића Станимировића “фанатиком-хришћанином који нема мере.”²¹⁰⁵ Као илустративан пример у којој мери је Љотићева јавна манифестација побожности одређивала став његових политичких противника према њему говори податак да га је режим ЈРЗ после хапшења пред парламентарне изборе 1938 г. у циљу његове дискредитације упутио на посматрање у душевну болницу под сумњом да пати од религиозног лудила.²¹⁰⁶ Блиске везе између СПЦ и ЈНП Збор дошле су до пуног изражаја током заједничке борбе против режима ЈРЗ током тзв. конкордатске кризе. Сукоб који је крајем 1935 г. избио између режима ЈРЗ и СПЦ која се нашла погођена појединим тачкама Конкордата који је влада желела да потпише са Ватиканом распламсао се пуном снагом у пролеће 1937 г. Тумачења појединих истакнутих првака СПЦ да овај споразум фаворизује РКЦ у Краљевини Југославији на рачун осталих вероисповести изазвала су велику узнемиреност међу православним верницима који су се груписали око вођства СПЦ. Све политичке групације које су се налазиле у опозицији према режиму ЈРЗ укључиле су се у овај сукоб са намером да га искористе у циљу рушења владе Милана Стојадиновића.²¹⁰⁷ Међу овим групацијама налазио се и ЈНП Збор који је од почетка сукоба стао на страну вођства СПЦ. У низу протесних окупљања против ратификације Конкордата које је

²¹⁰⁰ Димитрије Љотић, Благообразни Јосиф и Никодим, *Отаџбина* бр.137, 29.октобар 1936

²¹⁰¹ Д. Љотић, Мач Збора, *Наш пут* бр.36, 19. новембар 1939

²¹⁰² Димитрије Љотић, Пастири душа народних *Отаџбина* бр.101, 16. фебруар 1936

²¹⁰³ Драгољуб Јовановић, *Медаљони III*, Београд 2008, стр. 377

²¹⁰⁴ Милан Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936-1941*, Нови Сад 2000, стр. 299

²¹⁰⁵ Милан Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936-1941*, Нови Сад 2000, стр. 328

²¹⁰⁶ Милан Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936-1941*, Нови Сад 2000, стр. 217

²¹⁰⁷ Милош Мишовић, *Српска црква и конкордатска криза*, Београд 1983, стр. 64-65, 71, 75, 89

организовала СПЦ током лета 1937 г. учествовали су прваци и чланови ЈНП Збор. На појединим протесним окупљањима долазило је до сукоба између демонстраната и жандармерије који су за последицу имали десетине мртвих и рањених. На протесном скупу у Младеновцу, маса демонстраната револтирана провокацијом локалних чланова ЈРЗ напала је кућу народног посланика ЈРЗ испред које се налазио вод жандармерије. У тучи и пуцњави које су уследиле рањено је 17 демонстраната а убијен је и један од најугледнијих збораша у том крају Милован Кузмановић.²¹⁰⁸ Када је због говора одржаног на сахрани патријарха Варнаве ухапшен војвода Илија Трифуновић Бирчанин, његову одбрану пред судом преузео је Димитрије Љотић.²¹⁰⁹ У усијаној атмосфери која је настала након смрти патријарха Варнаве ЈНП Збор се обратио јавности летком *Грађанима Југославије* у коме је Љотић изнео тврђење да је Конкордат заправо инструмент којим Милан Стојадиновић путем изазивања верске нетрпељивости покушава да ликвидира југословенство и Југославију.²¹¹⁰ Колико су прваци СПЦ уважавали подршку коју им је пружао ЈНП Збор најбоље сведочи летак *Наша реч православном народу* у коме се СПЦ обратила својим следбеницима позивајући их да оборе владу М. Стојадиновића и државну управу предају у руке владе на чијем би челу били епископи Доситеј, Иринеј и Николај а у којој би функцију министра правде (под чији ресор су долазила и црквена питања) вршио Димитрије Љотић.²¹¹¹ За разлику од осталих опозиционих група укључивањем у ову борбу ЈНП Збор нашао се у изразито незавидној ситуацији. Наиме, пружајући безрезервну подршку врху СПЦ у борби са режимом ЈНП Збор се као декларисани југоинтегралистички покрет излагао великом ризику да буде перцепиран као српска националистичка организација и тако дође у сукоб са основним постулатима своје идеологије и изгуби своје чланство (римокатоличке вероисповести) у Хрватској и Словенији. Велику забринутост која је поводом овог питања владала међу вођством ЈНП Збор најбоље илуструје упутство које је путем *Билтена* (у питању је интерни коминике који је издавао Отсек за пропаганду ЈНП Збор, а не потоњи зборашки лист *Билтен*) изложио чланству Димитрије Љотић. Позивајући се на своје ставове изречене у летку *Грађанима Југославије* Љотић говори о подршци народа и опозиције СПЦ наводи: “Има извесних тенденција да се овај покрет претвори у великосрпски покрет... улажемо сав труд да, и ако се све ово одиграва за сад само међу православним Србима,

²¹⁰⁸ Архив Југославије, Фонд бр.102, фасцикла бр.7, документ: Билтен бр.8 (3.9.1937)

²¹⁰⁹ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 138

²¹¹⁰ Архив Југославије, Фонд бр. 102, фасцикла бр.7, летак: *Грађанима Југославије*

²¹¹¹ Архив Југославије, Фонд бр.37, фасцикла бр.25, летак: *Наша реч православном народу*

ипак не буде искоришћено против Југославије.. Опасност од стварања антијугословенске психозе код Срба постоји.... Наше организације у католичком делу нашег народа, треба с једне стране да послуже обавештењем католичког дела земље да овај процес код православних Срба није задојен мржњом и нетрпељивошћу према римокатолицима, нити жели да православној цркви очува неке привилегије над римокатоличком црквом, као што се баш из редова Владе чује. Стојимо на гледишту да би римокатоличкој цркви конкордатом требала да буду зајамчена права и дужности. Колика год права имала православна црква мора имати и римокатоличка.²¹¹² У складу са овим ставом ЈНП Збор је са задовољством поздравио измирење између владе и СПЦ које је постигнуто захваљујући дипломатским вештинама Патријарха Гаврила Дожића. Из заједничке борбе против режима ЈРЗ током тзв. Конкордатске кризе произашло је стварање блиских веза између ЈНП Збор и Богомољачког покрета који је предводио Николај Велимировић.

Занимљиво је приметити да је и поред уважавања улоге хришћанства у питањима државотворности и дневне политике ЈНП Збор попут Француске Акције на ширем плану имао веома амбивалентан однос са званичном СПЦ. Поједини црквени великодостојници СПЦ нису одобравали отворено ангажовање свештеника и монаха у ЈНП Збор- пример за то је случај јеромонаха Митрофана Матића који је био кажњен од стране свог епископа шабачко-ваљевског Симеона због отворене агитације за ЈНП Збор. Са друге стране вођство Збора није се устезало да подржи Матића и позове га на отворену непослушност према свом епископу.²¹¹³ Поред тога Љотић је у појединим наступима умео да изрекне веома оштре критике на рачун СПЦ. Као добар пример може се навести Љотићева критика одлуке СПЦ да налазишта цемента која су припадала манастиру Беочин препусти на експлоатацију конзорцијуму из Мађарске у коме је велики удео имао капитал ондашње јеврејске заједнице. Говорећи о том питању Љотић у брошури *Сад је ваш час и област таме: Ко изашто гони Збор* наводи:“ прича вели како су Срби под туђином били свесни и никако ту отимачину и крађу не хтедоше признати, већ се борише пред судовима годинама да докажу своје право. Али ето у Југославији деси се оно што нико помислио не би, да се незаконито и против-законито православна Црква приволи царству земаљском и за "чанак сочива", не само да преда јеврејима у руке, оно што су им Срби педесет година оспоравали, већ уступе и већа и шира права, сад не више голобосим, већ пребогатим јеврејима, и даде свој благослов те

²¹¹² Архив Југославије, Фонд бр.102, фасцикла бр.7, документ: *Билтен* бр.8 (3.9.1937)

²¹¹³ Архив Србије- фонд Биа I 146, документ: *Писмо главног тајника ЈНП Збор Митрофану Матићу*

крађу и отимачину претвори у "правично и поштено" дело.²¹¹⁴ Знатно значајнији и по последицама по ЈНП Збор далекосежнији сукоб са СПЦ отпочео је у предвечерје Другог светског рата. У пролеће 1941 г. када је ЈНП Збор забрањен рад а његово вођство се налазило у затворима или у бекству, део хијерархије СПЦ предвођен епископом Николајем Велимировићем пружио је политичку подршку генералу Душану Симовићу у пропагандној припреми 27-мартовског пуча. Обавештен од стране својих присталица у војсци и СПЦ о припремама за предстојећи државни удар Димитрије Љотић обратио се 26. марта 1941 г. Патријарху Гаврилу и епископима Иринеју и Николају писмом у коме је оштро осудио подршку дела вођства СПЦ пучистима и упозорио патријарха и епископе да ће њихово ангажовање у овом случају нанети велику штету народу и држави речима: "Једини излаз из наше ситуације била је правилна и чврста балканска политика... Кад се таква политика није водила онда је земља већ била на низбрдици, а та се низбрдица завршавала амбисом. На ивици овог амбиса израсло је дрво што се зове пакт. И Кнез, који је крив што је земља била на низбрдици, у последњем тренутку ухватио се за дрво које се зове пакт. И сад он заједно са нама виси над провалијом и прима честитања што није пао у провалију. Они који раде против пакта лако ће то дрво престругати, али и Кнез ће онда пасти у провалију, али и ми заједно са њим... Политичка последица тога биће расуло државе... Према томе ја вас молим и преклињем да се с ваше стране не чине овакве ствари које ће нас све бацити у пропаст... Ако се о ову молбу оглушите па продужите антипактовски рад, она ћете на своја леђа натоварити сву одговорност за слом државни и народни и пред Богом ћете испасти *као они људи који траже славу не код Бога већ код људи*"²¹¹⁵ Још оштрију осуду политици СПЦ Љотић је изрекао у свом чланку *Ни врући ни хладни*²¹¹⁶ у којима је изразио своје негодовање текстом посланице коју је СПЦ објавила поводом устанка у окупираној Србији. Настојећи да избегне директну конфронтацију са свим актерима грађанског рата који се распламсавао СПЦ је у посланици лаконски позвала све своје вернике на мир и слогу. Револтиран чињеницом да СПЦ није у тексту посланице јасно означила виновнике за избијање грађанског рата у Србији (КПЈ и покрет ДМ) Љотић је у свом чланку навео: "Позивати грађане на мир слогу и љубав јесте празна реч у време неслоге, немира и мржњи, ако се не укаже отворено, смело јасно и конкретно на пут којим ће се доћи до тих одиста ретких добара. А говорити

²¹¹⁴ Димитрије Љотић, *Сад је ваш час и област таме: Ко и зашто гони Збор*, Београд 1940. стр. 14

²¹¹⁵ Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 237

²¹¹⁶ Димитрије Љотић, *Ни врући ни млади*, *Наша борба* бр. 7, 19. октобар 1941

празне речи не приличи ни обичним људима, а камоли онима који су со земљи и видело свету.“

Битно је напоменути да је клерикализам као један од фундамената идеологије ЈНП Збор пресудно утицао и на формирање спољнополитичких ставова покрета. У чланцима попут *На прелому*,²¹¹⁷ *Судбоносни тренутци*²¹¹⁸ и *Сутрашња Европа*²¹¹⁹ Љотић је осудио италијанску агресију на Абисинију и пасивност Друштва Народа наводећи да Етиопија као “једна од најстаријих хришћанских земаља “ не сме бити остављена на милост и немилост фашистичкој Италији. Са друге стране порив да се заштити хришћанска вера и њени поклоници произвели су дијаметрално другачији политички став ЈНП Збор према зараћеним снагама у Шпанском грађанском рату. Брутални испади републиканских левичарских милиција према клеру и имовини РКЦ током Шпанског грађанског рата наишли су на жестоку осуду од стране зборашке штампе у чланцима попут *Самоуништење Шпаније*,²¹²⁰ *Јунаци Алказара*,²¹²¹ *Како умиру националисти у Шпанији*,²¹²² *Шпанска кланица*²¹²³ и *Забрањени Божић*.²¹²⁴ Слично покрету Француска акција идеолози ЈНП Збор у овим чланцима оштро су осудили бруталне богоборачке методе којима су се користили леви екстремисти у обрачуна са РКЦ и пружили отворену подршку побуњеницима под командом Франсиска Франка. Главни мотив због кога је ЈНП збор подржао страну побуњеника у Шпанском грађанском рату најексплицитније је исказан у чланку *Забрањени Божић* у коме Љотић наводи: “Јављају нам из Шпаније – оне народно-фронтовске разуме се, да је овогодишње празновање Божића забрањено.... Шта је то Исус учинио Лењину и Стаљину, Кабалеру и Компанису, да му се на Рождество тако оборе? Да није он случајно властодржац, заклето сиротих, болесних, обременених и остављених? Да његова наука није случајно проповедала тиранију, насиље, експлоатацију и грабеж?...Зар га среброљупци нису издали, зар га привилеговани нису окривили, зар га властодршци нису разапели?.... Цркве многе сте порушили и попалили....Имања црквена сте разграбили и поделили. Свештенике сте поубијали, уколико их нисте позатварали и прогнали.... Не прогоните ви господари слободарске Шпаније Исуса зато

²¹¹⁷ Димитрије Љотић, *На прелому*, *Отаџбина* бр.85, 20. октобар 1935

²¹¹⁸ Димитрије Љотић, *Судбоносни тренутци*, *Отаџбина* бр.96, 12. јануар 1936

²¹¹⁹ Димитрије Љотић, *Сутрашња Европа*, *Отаџбина* бр.111, 26. април 1936

²¹²⁰ Димитрије Љотић, *Самоуништење Шпаније*, *Отаџбина* бр.127, 20 август 1936

²¹²¹ Аноним, *Јунаци Алказара*, *Отаџбина* бр.133, 1.октобар 1936

²¹²² Аноним, *Како умиру националисти у Шпанији*, *Отаџбина* бр.136, 22. октобар 1936

²¹²³ Аноним, *Шпанска кланица*, *Отаџбина* бр.138, 5. новембар 1936

²¹²⁴ Димитрије Љотић, *Забрањени Божић*, *Отаџбина* бр.146, 6. јануар 1937

што је легенда. Други је дубљи, много дубљи разлог вашем поступку. Чија душа нема мира и радости не може да подноси Христов лик. Бежи од њега. ... Христос и Антихрист су се сагледали у тами векова већ, и Антихрист је напао на Христа, рушио, палио и убијао, али га у очи није могао гледати. И данас је тако. Може да руши да пали да убија – али лик Исусов не може да гледа, поглед његових очију не може да издржи. Зато му прогони успомену. Зато забрањује празник. Велика тајна је то.“ Сличан тон може се наћи и у чланку *Забрањени Ускрс*²¹²⁵ у коме Љотић наводи: “Прећуткују хиљаде манастира и црква разрушених, свештеника, калуђерица и владика поубијаних, а калуђерица, још пре тога, и осрамоћених. Прећуткују онај вандалски и рушилачки бес што пирује, који иде дотле, да мртве калуђерице вади из њихових гробова и у разним смешним или одвратним позама излаже по улицама оних градова који имају ту несрећу да њима господаре народно-фронтоске снаге.“ Свој коначни закључак о питању карактера Шпанског грађанског рата Љотић доноси у чланку *Мистерија Исусова*²¹²⁶ у коме наводи: “Нема више Божића и нема Ускрса. Забрањује се њихово празновање под разним изговорима. Антирелигиозна, у ствари антихристова пропаганда, узима невиђене сразмере под окриљем властодржаца, порицатеља оног што се одрећи не може. Руше се велелепне цркве, убијају свештеници и гоне као дивље звери они побожни људи што се усудише да не сакрију своју побожност...Није нам циљ о Мистерији Исусовој да пишемо... Већ нам је циљ да објаснимо многе политичке појаве у свету, оним чиме се обично не објашњавају: сулудом реакцијом порицатеља Христових, када се, којом несрећом, на власт земаљску попну.... Чувајте се владе антихриста. Будите обазриви и опрезни и лукави према његовој лукавости. Стотину одела и маски ће променити да учини што је наумио. Чувајте се за времена. “ Куриозитет представља и податак да се један од истакнутих чланова ЈНП Збор Милош Војновић Лаутнер (за време немачке окупације постао познат као командант одреда СДК који је оперисао у источној Босни против снага НДХ) борио као добровољац у Шпанији на страни снага генерала Франсиска Франка.²¹²⁷ И након Шпанског грађанског рата главни идеолози ЈНП Збор наставили су праксу посматрања актуелних политичких догађаја у Европи кроз призму односа њихових актера према хришћанству. У чланку *Напад на Холандију и Белгију*²¹²⁸ Љотић наглашав свој став да су ратне прилике на европском континенту у директној корелацији са опадањем религиозности

²¹²⁵ Димитрије Љотић, *Сабрана дела IV* (приредио Д. Суботић), Београд 2001, стр. 110/113

²¹²⁶ Димитрије Љотић, *Мистерија Исусова*, Отаџбина бр.159, 1. мај 1937

²¹²⁷ Архив Србије- фонд Биа II 69, документ: *Белешка о Војновић Милошу*

²¹²⁸ Димитрије Љотић, *Напад на Холандију и Белгију*, *Билтен* бр.45, 12. мај 1940, стр.1-4

и закључује своје излагање речима: “ Европа је хтела морал без Христа и без Бога – и добила га је Хитлер, Мусолини и Стаљин су њена дела – Казна Божија за одметништво европско.“ Сличан тон може се приметити и у чланку *Унутрашња политика*²¹²⁹ у коме је Љотић напад нацистичке Немачке на Француску тумачио као последицу деструктивне идеологије Француске револуције закључујући своје излагање речима: “Французи су измислили морал без Христа – Жетва је стигла!“ Поред своје улоге у позиционирању у домену спољне политике клерикализам је имао кључну улогу у перцепцији и односу идеолога ЈНП Збор према многим европским фашистичким покретима. Поред традиционалне наклоности према клерикалној Француској акцији и политичким идејама Антонија Оливеире Салазара у чланцима попут *Прилике у Румунији*,²¹³⁰ *Румунија*²¹³¹ и *Опет Румунија*²¹³² аутори су исказали велике симпатије за белгијски покрет REX Леона Дегрела и Гвоздену гарду Корнелија Зелее Кодреану као политичких покрета чије се идеологије базирају на хришћанским вредностима и моралу.

И у периоду Другог светског рата и немачке окупације клерикализам је наставио да обликује судбину ЈНП Збор. Према аутору елабората *Збор Димитрија Вл. Љотића* похрањеног у фонду БИА Архива Србије одсуство вође ЈНП Збор у Влади народног спаса генерала Милана Недића била је условљена управо Љотићевим клерикализмом. Према речима аутора елабората: “Он је (Љотић прим. аутора) био од Немаца држан по страни, тј. они му нису дали да уђе у Недићеву владу, јер су га сматрали за једног верског фанатика, а национал-социјалистима такви људи нису конверирали.“ Завршавајући своје излагање о ЈНП Збор аутор елабората закључује: “...онај ко жели да добро анализира њихову историју, мора да их студира скоро као једну верску секту ради чега му је потребно одприлике онакво познавање теолошких предрасуда каквим је располагао Анатоли Франс када је објашњавао, критиковао и осуђивао француске ултрамотанце.“²¹³³

²¹²⁹ Димитрије Љотић, *Унутрашња политика*, *Билтен* бр. 47, 3. јун 1940, стр.18-20

²¹³⁰ Аноним, *Прилике у Румунији*, *Нови пут* бр.16, 8.мај 1938

²¹³¹ Димитрије Љотић, *Румунија*, *Билтен* бр.55, 21. септембар 1940, стр.1-2

²¹³² Димитрије Љотић, *Опет Румунија*, *Билтен* бр.57, 18. октобар 1940, стр. 5-7

²¹³³ Архив Србије, Фонд БИА II 69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр.13-14

IV 4. 1. Критика Француске револуције у идеологији европских фашистичких покрета

Однос према Француској револуцији и њеном политичком легату представља једну од тачака идејних размимоилажења европских фашистичких покрета. Идеолози првог европског фашистичког покрета, Француска акција, конципирали су свој идеолошки конструкт на идејама контрареволуционарних мислилаца Жозефа де Местра, Едмунда Берка и њихових епигона Луја де Бонала и Де Ла Тур Ди Пена. Величајући Ancien régime (Стари режим) и његове носеће институције (монархију и хришћанску цркву), економске органе (сталеже, гилде и цехове) контрареволуционарни мислиоци тумачили су Француску револуцију као негативну преломну тачку у историји Европе која је донела дисконтинуитет у органском развоју европског друштва и културе резултирајући њиховом убрзаном ентропијом. Насупрот политичком легату Француске револуције: републиканству, секуларизму, демократији, парламентаризму, либералном капитализму, индивидуализму, идеолози Француске акције реафирмисали су монархију, клерикализам, ауторитаризам, концепт органске државе са децентрализованом државном управом и привредом. Овакве идеје присутне су (уз мање варијације) у идеологији покрета који су се развијали под утицајем француских неоројалиста као што су Салазарова национална унија у Португалу,²¹³⁴ шпанска Фаланга,²¹³⁵ румунска Гвоздена гарда²¹³⁶ и белгијски Christus Rex.²¹³⁷ Са друге стране налазили су се италијански фашизам, националсоцијализам и покрети који су се налазили под њиховим преобладајућим идеолошким утицајем. Идејни творац италијанског фашизма Мусолини никада се није у потпуности одрекао својих социјалистичких уверења и одбијао је предпоставку да се фашизам ослања на идеологију контрареволуције.²¹³⁸ Дефинишући фашизам као самостални идеолошки систем у *Enciclopedia Italiana* Мусолини наводи: “Фашистичка негација социјализма, демократије и либерализма не треба да води закључку да фашизам жели повратак свету

²¹³⁴ Charles F. Delzell, *Mediterranean Fascism 1919-1945*, New York 1970, str. 331

²¹³⁵ Stanley G. Paine, *Falange: A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961, str.14, 26-28, 41-42, 60-63

²¹³⁶ Бернанд Фишер, *Балкански диктатори: Диктатори и ауторитарни владари југоисточне Европе*, Београд 2009, стр. 119, 127

²¹³⁷ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 212

²¹³⁸ Карактеристичан пример утицаја политичког легата Француске револуције на идеологију италијанског фашизма представља увођење фашистичког календара. По узору на француске револуционаре који су мереили време од пада Бастиље, италијански фашисти су за прву годину нове (фашистичке) епохе узели 1922. - годину марша на Рим. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 215)

пре 1789.... Ми се не враћамо назад. Фашизам није изабрао Де Местра за свог пророка.²¹³⁹ Нарочито карактеристичан - контраверзан однос према феномену Француске револуције и његовом политичком легату имао је национасоцијализам. Формално гледано у идеолошким поставкама нацистичког покрета овај феномен тумачен је превасходно у контексту миленијумског сукоба Аријеваца са расно инфериорним становништвом европског континента. Другим речима, овај догађај од изузетног значаја, деградиран је на епизоду у вишевековној борби између француског племства аријевског порекла и нижих класа које представља сукцесоре Алпске расе (Гало-романа) за доминацију у политичком животу Француске.²¹⁴⁰ Насупрот овој симплицифистичкој поставци приметно је да многе од основних идеја националсоцијализма потичу управо из доба Просветитељства и идејног корпуса француских револуционара које су у нацистичкој реинтерпретацији доведене до бруталног екстрема. Биолошки расизам који је почивао у фундаментима идеологије националсоцијализма био је продукт модерне науке 19. века, концепт народног суверенитета и нације као више историјске силе настао је управо у Француској револуцији. Попут француских револуционара Хитлер је одбацивао целокупно политичко и културно наслеђе средњевековне Европе – у првом реду историјско хришћанство и монархистичко уређење.²¹⁴¹ Амбивалентан однос идеолога националсоцијализма према Француској револуцији и њеном политичком легату био је један од многобројних парадокса који су поједине историографе повели у правцу закључка да идеологија национализма не поседује кохерентан оквир и да се као таква може окарактерисати као непринципијелни опортунизам.

²¹³⁹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 214

²¹⁴⁰ David B. Dennis, *Inhumanities: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2015, str.142,162

²¹⁴¹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 202-204

IV 4. 1. a) Критика Француске револуције у идеологији Француске акције

Дефинишући монархију и цркву као два креатора и ослоња француске државности, главни идеолог Француске акције имао је изразито критички однос према Француској револуцији и њеним достигнућима на идеолошком, унутрашњеполитичком и спољнополитичком плану. Ослањајући се на поставке великана контрареволуционарне мисли Едмунда Берка и Жозефа де Местра о органској природи политичког уређења Француске у доба старог режима Морас је тумачио Француску револуцију као насилни чин којим је прекинут континуитет француске државности. Према Морасовој процени француски народ је 1789. г. желео реформе а не укидање монархије тако да је убиство Луја XVI по њему представљало дело шачице политичких авантуриста који су зарад личних политичких амбиција угрозили опстанак француске државе и који су насилно наметнули свој наум већини француског народа путем крваве диктатуре Конвента.²¹⁴² Као и Едмунд Берк пре њега Морас је као главне инспираторе револуције означио интелектуалце (књижевнике попут Жан Жака Русоа) који су зарад апстрактних замисли и сопствених амбиција уништили традиционалне друштвене и политичке институције француског народа.²¹⁴³ Идеје које су инспирисале револуционаре Слобода-Једнакост-Братство имале су према Морасу страну (јеврејко-германско) порекло тј. представљале су интелектуални продукт анархистичко-трибалистичког схватања слободе које је изнесено у Библији и које је популаризовано у Европи кроз идеју Реформације.²¹⁴⁴ Као главни доказ за своје тврдње Морас је наводио запажање да су идеје револуционара (захваљујући својим германским изворима) ујединиле и оснажиле Немачку, док су у латинским земљама попут Француске, Италије и Шпаније изазвале политичку и друштвену анархију.²¹⁴⁵

Велику помоћ француским револуционарима у извођењу овог апокалиптичног плана пружиле су снаге унутар француског друштва. Ове снаге које је Морас апострофирао као анти-Француску представљали су Јевреји, масони, протестанти и

²¹⁴²Weber Eugen, *Action Francaise; Royalism and Reaction in Twentieth-Century France*, Stanford 1962, str. 14

²¹⁴³ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 55-56

²¹⁴⁴ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 71

²¹⁴⁵ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 61-62

метеци (израз за странце у античкој Атини).²¹⁴⁶ Јевреји су подржали Француску револуцију и чували њене политичке тековине јер су јој дуговали своју политичку и социјалну еманципацију.²¹⁴⁷ Аналогно томе масони су такође имали позитиван став према револуцији и њеним достигнућима јер су по Морасу представљали политичку организацију јеврејске интелигенције. Француски протестанти, за које је Морас сматрао да су углавном немачког етничког порекла, били су сличног мишљења – револуционарна дехристијанизација није угрожавала њихову теологију која је била отпорнија према проучавањима Библије и рационалистичким испитивањима.²¹⁴⁸ Категорија метека представљала је најапстрактније дефинисану групу непријатеља француске државности – у њу је Морас убрајао према тренутној потреби Немце, Јевреје, Британце или друге групације које нису биле етнички Французи. Ове четири групације представљале су према Морасу “племство Републике“ главне баријере и главне профитере револуционарног преврата који им је донео високе позиције унутар француског друштва које не одговарају њиховој бројчаној заступљености.²¹⁴⁹ Овом поставком Морас је симплицистичким методом сводио Француску револуцију на успешно изведену узурпацију власти од стране амбициозних појединаца и странаца-непријатеља Француске.²¹⁵⁰ Морас је сматрао да је Француска револуција нарочито неповољно утицала на спољнополитички положај Француске. Револуција је буђењем националне свести код европских народа жртвовала примат који су Французи до тада имали на пољу националне освешћености.²¹⁵¹ Највећа последица делатности револуционара у сегменту спољне политике било је пресађивање националне идеје на просторе источно од Рајне што је резултирало стварањем Немачке која је својом националистичком политиком довела до суноврата Европе.²¹⁵²

Према Морасовим тврдњама, мотивисани потребом да обезбеде резултате успешног преврата и учврсте своју власт, револуционари су девастирали све облике традиционалних друштвених, економских и политичких институција Старог режима попут еснафа сталеза и историјских провинција са намером да осаме појединца и тако га онемогуће да пружи отпор свемоћној централизованом држави под управом

²¹⁴⁶ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр.76

²¹⁴⁷ Ерик Хобсбаум, *Доба Револуције : Европа 1789-1848*, стр.198

²¹⁴⁸ Ерик Хобсбаум, *Доба Револуције : Европа 1789-1848*, стр.198

²¹⁴⁹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 77, 79-80, 93,124-125

²¹⁵⁰ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 13

²¹⁵¹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 60

²¹⁵² Богдан Радица, *Агонија Европе*, Београд 2003, стр.32

революционара.²¹⁵³ Настојећи да своје практичне политичке потезе прикажу као хуманистички филозофски систем револуционари су под максимом Слобода-Једнакост-Братство по Морасу пласирали индивидуалистичко-материјалистичку филозофију у којој су под маском филантропије појединац и његово материјално благостање уздигнути у ранг највише вредности. Индивидуалистичко-материјалистичка филозофија према Морасу довела је до опадања француске националне културе. Према Морасовим речима: "Ми смо видели рушевине у домену мисли и укуса пре него што смо приметили друштвену, војну и економску штету која је резултат демократије."²¹⁵⁴

Тријумф индивидуалистичко-материјалистичке мисли довео је по Морасу у политичком животу до стварања новог типа државног уређења - парламентарне демократије са партијама као управљачима државног живота, а у економији до стварања модела либералног капитализма.²¹⁵⁵ Како Морас наводи "Демократија је највећа заблуда прошлог века...Она је у привреди и политици дозволила стварање капиталистичког режима који у држави уништава оно што демократске идеје у мислима разарају, наиме нацију породицу, обичаје, тиме што на место закона духа стављају законе злата."²¹⁵⁶ Демократија је непријатељски расположена према традицији тј. традиционалним друштвеним и политичким институцијама и Морас је стога карактерише као "режим заборав"²¹⁵⁷ који зарад својих апстрактних циљева одваја француски народ од плодова његовог вишевековног политичког и државотворног искуства. Његова највећа замерка демократији је да је као облик владавине неспособна да детектује и заштити општи интерес. Присталице демократије погрешно верују да ће општи интерес бити механички формулисан силом притиска и покретачким силама партикуларних интереса али прави резултат овог схватања је да држава постаје плен похлепе безобзирних појединаца. Другим речима, у демократском систему немогуће је чак и дефинисати општи интерес а камо ли га заштитити, тако да партикуларни интереси преузимају примат. Из овог произилази да је демократија немоћна да одговори потребама народа и државе већ је у стању само да се поводи за појединачним интересима "најгрлатијих" и најбогатијих појединаца и да она заправо

²¹⁵³ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 68

²¹⁵⁴ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 9

²¹⁵⁵ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 86

²¹⁵⁶ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 80

²¹⁵⁷ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 117

представља неку врсту легализоване анархије.²¹⁵⁸ Према Морасу пресудни утицај на резултат избора има штампа коју контролишу богати појединци из чега заправо произилази да демократском државом влада финансијска олигархија.²¹⁵⁹ Морас је скретао пажњу да је у свим демократским земљама власт одавно преузела финансијска олигархија- крупни индустријалци и банкарски који финансирају политичке партије и штампу. Успон модерних диктатура, Мусолинија у Италији и Хитлера у Немачкој морас је тумачио као побуну маса која је тиранији олигарха предпоставила отворену диктатуру.²¹⁶⁰ ФА је стога одлучно иступала против демократске институције избора сматрајући да је она владавина принципа броја над принципом квалитета. Критикујући изборни принцип (закон броја) који је према његовој оцени у демократији уздигнут у статус божанства Морас наводи: “Ми исувише поштујемо народ да би смо му рекли да је довољно пребројати гласове нестручних да се реше питања од општег интереса, питања која траже дуге године студија, праксе и размишљања.... јер су ови интереси сувише сложени да би их сви подједнако и јасно схватили.... Тако говоримо народу јер је то истина.... Причати му штетносно бајке значи мрзети га, или га рђаво волети. А користити се његовим наивним поверењем, које има у нас, да би смо га слагали, значило би извршити злоупотребу...”²¹⁶¹ Према Морасовим речима вера у изборни процес представља издавање “бланко потписа непознатим лицима“ тј. наивност првог реда. Морас је инсистирао да ова наивност може имати катастрофалне последице наводећи као пример Први Светски рат у коме је незнање бирача и њихово непознавање европске политике довело до грешке коју је својим животом платило милион ипо Француза.²¹⁶²

Неспособност демократије да штити општи интерес по Морасу највише последица доноси у домену спољне политике. Демократски изабран парламент представља арену партијске борбе и јалових бесконачних дискусија и суштински је неспособан да доноси одлуке и повлачи одлучне потезе.²¹⁶³ Парламент који је растрзан борбом између партија и који је као изборно тело немоћан да води конзистентну спољну политику у дужем временском периоду, не представља достојног противника Немачкој. По Морасовом мишљењу прави владар Треће републике је немачки цар

²¹⁵⁸ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр.120

²¹⁵⁹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 79,103

²¹⁶⁰ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 194

²¹⁶¹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 72

²¹⁶² Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 78

²¹⁶³ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 87

Вилхелм II јер он својим делањем приморава нејединствену и неефикасну француску владу и парламент да вуку изнуђене потезе.²¹⁶⁴

Вођство политичких партија према Морасу представља малобројну богату елиту којој остатак народа служи као маса за експериментисање и извор прихода.²¹⁶⁵ Морас је скретао пажњу да кандидати за народне посланике током изборне кампање дају велика обећања својим гласачима. Након успешног избора ови посланици врше притисак на владу (претећи да ће ускратити подршку владајућој већини) настојећи да на тај начин добију различите уступке и бенефиције од извршних власти да би испунили обећања које су дали својим бирачима током изборне кампање.²¹⁶⁶ Између посланика и његових бирача ствара се клијентски однос на штету законитости и ефикасности државне управе. И ако се позива на слободу демократија је по Морасу довела до тога да уместо једног краља постоји неколико хиљада краљева (министри посланици, висока администрација) са својим дворовима.²¹⁶⁷ Настојања посланика да испуне своја предизборна обећања и беспопштена борба партија за власт онемогућава владу да успостави ефикасну администрацију и доноси одлуке.²¹⁶⁸ Насупрот овој пракси републиканског режима Морас је инсистирао да посланички положај не би смео да буде занат – професија која доноси материјалне користи већ дужност која обавезује и захтева жртве.²¹⁶⁹ Непријатељство идеолога ФА према политичким партијама и професионалним политичарима као главним елементима демократског режима огледа се у Морасовом захтеву да у обновљеној монархији буду укинута све политичке партије као главна претња националном јединству и политичкој стабилности Француске. У обновљеној монархији ројалисти неће деловати као странка јер би то изједначило положај монарха са положајем шефа политичке партије. Насупрот томе монарх мора бити независна фигура да би као такав могао да арбитражује у сукобима између појединих елемената друштва. Вођство ФА перципирало је чак и сам неоројалистички покрет не као партију, већ као политичку школу која за циљ има да убеди народ у корист од успостављања монархистичког уређења. После обнове монархије ФА би се самораспустила да би избегла да се трансформише у ројалистичку странку.²¹⁷⁰

²¹⁶⁴ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 84

²¹⁶⁵ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 90,134

²¹⁶⁶ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 101-102

²¹⁶⁷ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 73

²¹⁶⁸ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 95-96

²¹⁶⁹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 105

²¹⁷⁰ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр.192-193

Према Морасу демократија је неодржив систем јер почива на корупцији и подмићивању, а његови водећи елементи (министри, посланици, администрација) живе од злоупотреба на рачун државних финансија.²¹⁷¹ Као доказ за своје тврдње Морас наводи низ корупционашких скандала који су потресале живот републике од Панамске афере до афере Ставинског.²¹⁷² Стога је под демократским режимом слом државних финансија питање времена тако да овај систем у себи носи клицу сопствене пропасти.²¹⁷³ Растући дефицит који ствара републикански режим надокнађује се сталним повећавањем пореза чиме становништво сиромаша и ствара се атмосфера погодна за левичарске партије које заговарају социјалне немире.²¹⁷⁴

Морас принципу народног суверенитета који је интелектуални конструкт Француске револуције предпоставља суверенитет јавног добра. Он није био противник саме институције избора (ФА се залагала за опште право гласа) али је сматрао да се државни ауторитет и вођство не могу препустити ђудима јавног мњења, већ да би предмет гласања требало да буду само локални и професионални интереси који гласачи добро познају и у чију су проблематику упућени својим свакодневним животом.²¹⁷⁵ Сам парламент је према Морасу страна институција британског порекла, коју су револуционари наметнули Француској. Француској традицији припадају искључиво скупштине покрајина и економских организација.²¹⁷⁶ Морас види демократију као систем хаоса јер она инсистира на принципу једнакости а основни елемент сваке организације подразумева стварање хијерархије и неједнакости. Према Морасовим речима: “Нема лепоте без реда, реда без хијерархије вредности, хијерархије без ауторитета...”²¹⁷⁷ По Морасу једнакост на којој демократија инсистира могуће је остварити само у земљама са једноставнијом економском структуром попут Швајцарске или Норвешке.²¹⁷⁸ Насилно увођење вештачке једнакости у сложенем друштву попут Француске довело би до стагнације у свим сферама друштвеног живота јер сваки напредак по Морасу захтева успостављање хијерархије и доноси диференцијацију.²¹⁷⁹

²¹⁷¹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 90,135

²¹⁷² Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр.103

²¹⁷³ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр.107

²¹⁷⁴ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр.108

²¹⁷⁵ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 109-110, 117

²¹⁷⁶ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 103

²¹⁷⁷ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 9

²¹⁷⁸ Богдан Радица, *Агонија Европе*, Београд 2003, стр. 35-36

²¹⁷⁹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 63-65

IV 4. 1. б) Критика Француске револуције у идеологији ЈНП Збор

Однос према феномену Француске револуције и њеном идеолошком и политичком наслеђу једна су од тачака у којима се ЈНП Збор највише удаљио од идеолошког конструкта југоинтегралистичких покрета радикалне деснице из 20-тих и прве половине 30-тих година. Јован Скерлић као један од првих заступника југоинтегралистичке тезе на чије ставове су се позивали сви орјунашки идеолози²¹⁸⁰ био је противник концепта апсолутистичке монархије и поборник вредности Француске револуције и њеног политичког легата- парламентарне демократије. У коментарима савремених дешавања на политичкој сцени Француске, Скерлић је наступао као истомишљеник Жака Жореса (вођа француских социјалиста) и противник десничарских снага окупљених у оквиру анти-Драјфусовског тора. ²¹⁸¹ У једином чланку у орјунашкој штампи који се критички осврће на институцију парламентарне демократије под насловом *Крива нашег парламентаризма*²¹⁸² анонимни аутор у резигнираном тону констатује да југословенски парламент не функционише због рудименталног нивоа на коме почивају политичке странке (регионални и конфесионални идентитети) и општа политичка култура народа.

Сличан позитиван став према феномену Француске револуције и његовом идеолошком и политичком легату заузимали су идеолози Југословенске акције у првим годинама деловања покрета. У чланцима попут *У одбрану Југославије*,²¹⁸³ *Француска и Југославија*²¹⁸⁴ и *Рат и мир*²¹⁸⁵ аутори перцепирају Француску револуцију и њена идеолошка и политичка достигнућа (пораз режима феудалне аристократије, победа принципа националитета над принципом легитимитета, увођење демократије и парламентаризма) као фундаменте савремене цивилизације истичући Француску Републику као огледни пример стабилне и прогресивне државе. Аутор чланка *Француска и Југославија* је чак изнео тврдњу да је Први српски устанак (који представља почетак борбе за југословенско уједињење) интегрални део Француске револуције и да је у крајњој консеквенци настанак нових словенских држава након

²¹⁸⁰ Аноним, Први југословенски националиста, *Видовдан*, год II бр.13, 6. фебруар 1923
Аноним, Јован Скерлић о Анти Старчевићу, *Будућност*, год II бр.21, 26. мај 1923
Аноним Успомени Јована Скерлића, *Орјуна* (Загреб), год I бр.5, 16. мај 1923

²¹⁸¹ *Срби 1903-1914: Историја идеја* (приредио М. Ковић), Београд 2015, стр. 549, 557, 569

²¹⁸² Аноним, Крива нашег парламентаризма, *Видовдан* год III бр.40, 27. април 1924

²¹⁸³ Аноним, У одбрану Југославије, *Југословенска реч* год I бр.1, 6. август 1932

²¹⁸⁴ Аноним, Француска и Југославија, *Југословенска реч* год I бр.4, 27. август 1932

²¹⁸⁵ Аноним, Рат и мир, *Југословенска реч* год I бр.9, 1.октобар 1932

Првог светског рата управо резултат напора француских револуционара. У глорификацији политичког легата Француске револуције најдаље је отишао истакнути идеолог Југословенске акције Богумил Вошњак који је у својој брошури *Победа Југославије: Националне мисли и предлози* означио Наполеона као творца прве југословенске државе (мисли се на тзв. Илирске провинције) и првог заступника југословенске идеје.²¹⁸⁶ Сличан став према Француској револуцији и њеном политичко идеолошком легату заузимали су и идеолози Борачке организације Југославије. У чланку *За демократију или против ње*²¹⁸⁷ аутор Ј. Ражем наглашава да су тенденције фашистичких режима да политички легат Француске револуције – парламентарну демократију представе као вештачки и застарео концепт заправо покушаји да се дестабилизују саме основе европског поретка и Краљевине Југославије као једног од његових чинилаца. Постављајући идеје слободе и демократије на пиједестал највећих идеолошких легата Француске револуције и фундамената на којима је настала Краљевина Југославија, аутор је сваку критику политичких достигнућа француских револуционара апострофирао као субверзивни напад фашистичких сила на југословенску државу. Међутим, након 1932 г. у појединим чланцима гласила Југословенске акције могу се запазити извесне тенденције да се процес југословенског уједињења одвоји од политичког легата Француске револуције. Таква тенденција најексплицитније је манифестована у чланку *Југословенска револуција*²¹⁸⁸ у коме аутор Лука Костренчић наглашава да југословенска револуција има своје специфичности које је одвајају од начела и праксе француских револуционара. Та специфичност је, према Костренчићу, чињеница да југословенска револуција за разлику од француске, није акт само градске - буржоаске класе, већ представља масовни покрет југословенских сељака против туђинске феудалне аристократије тј. представља манифестацију борбе југословенског села против две империјалне силе (Османског Царства и Хабзбуршке монархије) које су вековима експлатисале Јужне Словене. У чланку *Слом либералне демократије*²¹⁸⁹ аутор Спасоје Мадираца заузима децидирано негативан став према феномену Француске револуције истичући да су њене главне вредности слобода, једнакост и братство изгубиле своју привлачну снагу у савременом модерном друштву. Насупрот очекивањима француских револуционара, модерним европским друштвом које је базирано на вредностима револуције уместо слободе, једнакости и братства

²¹⁸⁶ Богумил Вошњак, *Победа Југославије: Националне мисли и предлози*, Београд 1931, стр. 95-102

²¹⁸⁷ Janko Ražem, *Za demokraciju ili zoper njo*, *Prelom* год I бр.11, 29. mart 1934

²¹⁸⁸ Лука Костренчић, *Југословенска револуција*, *Југословенска реч* год II бр.36/37, 16.април 1933

²¹⁸⁹ Спасоје Мадираца, *Слом либералне демократије*, *Југословенска реч* год III бр.65, 17.април 1934

доминирају племенски и верски сукоби и класна борба који су заједно довели до слома либералне демократије као система који се сматрао баштиником Француске револуције. Овај скептичан и негативан став појединих идеолога Југословенске акције према феномену Француске револуције биће додатно разрађен у другој половини 30-тих година када се овај покрет утопио у ЈНП Збор. За разлику од вођства југоинтегралистичких покрета из предходног периода лидер и главни идеолог ЈНП Збор Димитрије Љотић није припадао предратном револуционарном покрету Југословенске националистичке омладине и налазио се под преобладајућим утицајем идеја реакционарног неоројалистичког покрета Француска акција. Идеолошки утицај Француске Акције на формирање става ЈНП Збор према феномену Француске Револуције и њене улоге у историји европске цивилизације, најјасније се испољава у чланцима *Либерална демократија и сталежи*,²¹⁹⁰ *Истинска револуција*,²¹⁹¹ *Позив на ред*,²¹⁹² *Једна стопедесетогодишњица*²¹⁹³ и *Пред судом историје*.²¹⁹⁴ У чланку *Истинска револуција* Љотић наводи: “Невоље савременог друштва потичу из индивидуалистичког начела, на којем је, пре сто педесет година, дефинитивно, француском револуцијом, друштво људско постављено. То начело узело је јединку људску као суверено мерило свију вредности, заборављајући при том њен однос према васељени, народу и породици, заборављајући при том да без породице и без народа јединка не би могла опстати, губећи из вида да само постављена у правилан однос према васељени, јединка људска може бити схваћена. Окренувши тако наопачке поредак, овај индивидуалистички принцип породило је материјализам, капитализам и политичку демократију, па је тако дошло до садашњег материјалистичко-демократско-капиталистичког друштва.“ У чланку *Пред судом историје* Љотић осуђује Француску Револуцију за “...пораз и опадање дотадашњих заштитних система моралних, политичких и етичких, друштвених и економских који је сваки народ кроз векове свог ранијег живота изаткао..... И отуд нас а нарочито хришћанску цивилизацију и Европу туку све невоље данашњице. Све. И оне у границама државе и оне које споља долазе.”²¹⁹⁵ Из овог цитата постаје јасно да је Љотић усвојио Морасово виђење Француске Револуције као негативне преломне тачке у историји модерне Европе. Морасова теза да демократски облик владавине неизбежно резултира дезинтеграцијом

²¹⁹⁰ Димитрије Љотић, *Либерална демократија и сталежи*, *Отаџбина* бр. 135, 15. октобар 1936

²¹⁹¹ Димитрије Љотић, *Истинска револуција*, *Отаџбина* бр.143, 18.децембар 1936

²¹⁹² Димитрије Љотић, *Позив на ред*, *Отаџбина* бр. 150, 20. фебруар 1937

²¹⁹³ Димитрије Љотић, *Једна стопедесетогодишњица*, *Наш пут* бр10, 14 мај 1939

²¹⁹⁴ Димитрије Љотић, *Пред судом историје*, *Наш пут* бр.13, 11. јун 1939

²¹⁹⁵ Димитрије Љотић, *Пред судом историје*, *Наш пут* бр.13, 11. јун 1939

државног организма умногоме је кореспондирала са мучним искуством демократског парламентаризма у Краљевини СХС (Југославији) у међуратном периоду. Страначки непотизам, корупција, убиства посланика у скупштини, завођење монархидиктатуре, доношење Октоисаног устава, избори без опозиције, стварање и растурање немогућих партијских конструкција попут Југословенске радикалне сељачке демократије и Југословенске радикалне заједнице представљали су практично отелотворење свих невоља које демократија по Морасовом мишљењу неумитно доноси. Стога не чуди што је идеолошки став ЈНП Збор према демократији и парламентаризму био одређен управо Морасовим учењем. Потврду за то можемо наћи у чланку *Унутрашња политика*²¹⁹⁶ у коме Љотић испитујући порекло савремене демократије наводи: “И демократија као политички систем и морал без Христа дошли су Европи кроз индивидуалистичку мисао, а ова је победила кроз Француску револуцију пре 151 године.” Морасов утицај је највидљивији у брошури *Криза демократије и будући облик владавине*²¹⁹⁷ коју је 1938. г. објавио инжењер Милосав Васиљевић,²¹⁹⁸ који је уз Димитрија Љотића био један од главних идеолога ЈНП Збор. У овој брошури Васиљевић је попут Мораса заступао гледиште да је демократија као систем владавине сувереног народа обмана. Из ове флоскуле заправо се крије “закон броја“ тј. принцип већинског одлучивања који дозвољава грађанима да се једном у четири године изаберу кандидата кога не кандидују они већ политичке партије. Овако изабрани кандидати који свој положај дугују у првом реду партији, а не народу нису ни вољни ни моћни да доносе одлуке у интересу народа већ у првом реду штите интересе партија којима дугују свој положај. Васиљевић негира да је већинско одлучивање принцип који гарантује ваљаност тако донетих одлука одговарајући да том логиком “три чобанина имају већи интелектуални капацитет од Слободана Јовановића.”

Утицај Морасовог учења највидљивији је у чланцима *Да ли демократија и парламентаризам*²¹⁹⁹, *Браниоцима демократије*²²⁰⁰ и *Ван демократије нема нам спаса*²²⁰¹ у којима Љотић тврди да су демократија и парламентаризам као политички систем нестали (чак су и САД као бастион демократије од 1933. г. под Рузвелтом увеле нови политички курс) и да је од њих остала само правна љуштурса иза које се скрива владавина појединаца и интересних група које зарад својих интереса спроводе

²¹⁹⁶ Димитрије Љотић, Унутрашњи преглед, *Билтен* бр.47, 3. јун 1940, стр.18-20

²¹⁹⁷ Милосав Васиљевић, *Криза демократије и будући облик владавине*, Смедерево 1938

²¹⁹⁸ За више информација о М. Васиљевићу види поглавље *Биографске слике*.

²¹⁹⁹ Димитрије Љотић, Да ли демократија и парламентаризам, *Отаџбина* бр.50, 17. фебруар 1935

²²⁰⁰ Димитрије Љотић, Браниоцима демократије, *Отаџбина* бр.75, 11.август 1935

²²⁰¹ Димитрије Љотић, Ван демократије нема нам спаса, *Наш пут* бр.1, 7.јануар 1940

политику која нема додирних тачака са стварним потребама југословенског народа и државе. Избори за парламент су у потпуности обесмишљени утицајем богатих магната и партијским калкулацијама тако да парламент више није народно представништво већ гласачка машина у рукама олигарха. Ипак, аутор истиче да није против парламента као народног представништва већ је против оног у шта се парламент претворио у систему дегенерисане демократије. Према Љотићу посланици су се трансформисали у “нахијске кнезове“ који корупцијом и терором држе своје срезове у покорности.²²⁰² Љотић инсистира да је чак и демократија у свом интегралном облику страна духу југословенског народа јер је за демократију друштво једнако збиру једнаких индивидуа а југословенски народ интуитивно осећа да је друштво виша органска целина састављена од неједнаких индивидуа са различитим функцијама које се међусобно допуњавају у заједничкој сарадњи ради одржавања органске народне заједнице.

Пратећи матрицу Морасовог погледа на Француску револуцију као идеолози ЈНП Збор указивали су у чланцима попут *Два излаза*,²²⁰³ *Две револуције*,²²⁰⁴ *Минирање*²²⁰⁵ и *Нови браниоци демократије*²²⁰⁶ на идеолошку узрочно-последичну везу и дневнополитичку спрегу између демократије и комунизма. У овим чланцима Љотић је скретао пажњу јавности да су III Интернационала и Коминтерна дали налог свим европским комунистичким партијама да помогну деловање демократских снага. Љотић је ову одлуку објашњавао са једне стране идеолошком сродношћу између комунизма и демократије (имају исти идеолошки корен у индивидуалистичкој и материјалистичкој филозофији које су победиле у Француској револуцији) а са друге стране тешким спољнополитичким положајем у који је запао СССР (који се после Хитлеровог доласка на власт нашао опкољен антикомунистичким снагама). У чланку *Нормални развој ситуације*²²⁰⁷ Љотић наглашава да се и у Југославији спроводе одлуке III Интернационале и да услед инфилтрације комуниста у редове српских демократских партија Удружена опозиција “служи III Интернационали као бакцилентрегер, као разносач клица комунизма“ док владајућа ЈРЗ “проповеда и омогућује керенштину.“ Према проценама идеолога ЈНП Збор инфилтрација кадрова КПЈ оставила је највеће последице на идеологију и политичку праксу Савеза земљорадника – нарочито на лево крило ове партије које је предводио Драгољуб Јовановић. Ова некада конзервативна

²²⁰² Димитрије Љотић, Основи савремене Југославије, *Отаџбина* бр. 89, 17. новембар 1935

²²⁰³ Димитрије Љотић, Два излаза, *Отаџбина* бр.76, 18. август 1935

²²⁰⁴ Димитрије Љотић, Две револуције, *Отаџбина* бр.78, 9. септембар 1935

²²⁰⁵ Димитрије Љотић, Минирање, *Отаџбина* бр.105, 15. март 1936

²²⁰⁶ Димитрије Љотић, Нови браниоци демократије, *Нови пут* бр.30, 28. август 1938

²²⁰⁷ Димитрије Љотић, Нормални развој ситуације, *Отаџбина* бр.87, 3. новембар 1935

аграрна партија преузела је, како Љотић наводи у чланцима *Зверка и њен траг*,²²⁰⁸ *Нови браниоци демократије*²²⁰⁹ у подпуности светоназоре КПЈ, трансформишући се у класну сељачку политичку организацију (третирајући сељачки сталеж на исти начин како болшевици третирају пролетеријат) и употребљавајући у пропаганди међукласну мржњу и сукобе.

Као и у случају француских неоројалиста пропаганда ЈНП Збор против парламентарне демократије водила се превасходно кроз критику корупције и финансијских афера у које су били умешани високи функционери тадашњих режима. У чланцима попут *Корупција*,²²¹⁰ *Један тежак случај*,²²¹¹ *Лажне величине*,²²¹² *Отаџбина изнад свега*,²²¹³ *Док још нисмо робље*²²¹⁴ главни идеолог ЈНП Збор Димитрије Љотић маркирао је злоупотребе службеног положаја и учешће највиших државних службеника у бројним финансијским скандалима који су обележили јавни живот Краљевине Југославије у другој половини 30-тих година попут случаја сивачке шећеране и Нашичке афере. У том смислу карактеристична је садржина летка под насловом *Шта хоће Димитрије Љотић*²²¹⁵ којим се новоформирани ЈНП Збор обратио бирачима пред парламентарне изборе у мају 1935 г. У овом летку централно место заузима позив на немилосрдну борбу против корупције и материјалних злоупотреба почињених од стране предходних режима. У складу са тим анонимни аутор летка наводи: “Да народни суд састављен од честитих српских, хрватских и словеначких домаћина испита порекло свачије имовине, а нарочито оних људи који су имали и уживали, у име разних партија власти и разне концесије.... Да се одузму све министарске пензије као и да се изведе ревизија свих пензија уопште и да се одмах одузму оним људима који су те пензије неправично и незаслужено и на партизански начин стекли.... Да се све афере, које су после рата избиле у јавност, од стране једног нарочитог изабраног суда најхитније и најтачније испитају, и да се сви они, ма ко и ма што они били, најстрожије казне. Тиме ће сви лопови и сви афераши добити заслужену казну....“ Одговарајући на критику коју је на рачун зборашке концепције задружно

²²⁰⁸ Димитрије Љотић, *Зверка и њен траг*, *Отаџбина* бр. 166, 10. јун 1937

²²⁰⁹ Димитрије Љотић, *Нови браниоци демократије*, *Нови пут* бр.30, 28. август 1938

²²¹⁰ Димитрије Љотић, *Корупција*, *Отаџбина* бр. 10, 29. април 1934

²²¹¹ Димитрије Љотић, *Један тежак случај*, *Отаџбина* бр.12, 13. мај 1934

²²¹² Димитрије Љотић, *Лажне величине*, *Отаџбина* бр.12, 13. мај 1934

²²¹³ Димитрије Љотић, *Отаџбина изнад свега*, *Отаџбина* бр. 25, 12. август 1934

²²¹⁴ Димитрије Љотић, *Док још нисмо робље*, *Отаџбина* бр. 73, 28. јул 1935

²²¹⁵ Архив Београда, Фонд Љотићева организација Збор, кутија бр.6, летак: *Шта хоће Димитрије Љотић*

планске привреде изнео др. Драгомир Иконић који је у свом говору у Шапцу оценио економске концепције Збора као магловите теоријске фразе (спекулације) на трагу фашизма Велибор Јонић је у ауторском тексту изјавио: “За г. др. Иконића су фразе којима се опсењују *мали људи*, питање општенародне и општедржавне политике и планске привреде. Међутим за *мале људе* то су питања ослобођења од корупције, клика котерија, пљачке и експлоатације. Сит је *мали човек* магле демократије.”²²¹⁶

Љотић је у склопу Морасове критике демократије усвојио и анти-партијски став француских ројалиста и током целокупног свог политичког ангажовања инсистирао је да ЈНП Збор није партија која се бори за власт већ народни покрет који се залаже за духовну и моралну обнову народа и државе. У летку под насловом *Шта хоће Димитрије Љотић*²²¹⁷ којим се ЈНП Збор по први пут представио бирачима на парламентарним изборима 1935 г. аутор наглашава негативни став према партијама²²¹⁸ речима: “Највеће зло нашег народа су политичке партије које су народ поцепале и посвађале и тако га онеспособиле и онемогућиле му да испољи своју снагу за добро своје, Краља и Отаџбине.” Негативни став према партијама уочљив је и у чланцима *Мафија*,²²¹⁹ *Странке или покрети*,²²²⁰ *Велике странке*²²²¹ и *Партизанство*²²²² у којима су партије окарактерисане као вештачке творевине чије је време прошло и чије ће место, у визији будућности ЈНП Збор, заузети сталежи. У овим чланцима вођство југословенских партија критиковано је због недостатка капацитета да прихвати теорију интегралног југословенства тако да њихове политичке групе представљају превазиђене формације конципиране на принципу анахроних племенских, регионалних и верских идентитета. Као последица тих концепција ове странке су у својој суштини неспособне да функционишу у оквиру југословенске државе тј. оне су “странке на комад” неспособне да схвате ширину и суштину југословенског питања и потребе југословенског народа и државе. Критика вођства југословенских партија као безидејне, некарактерне класе коју покрећу искључиво лични интереси најоучљивија у

²²¹⁶ Архив Југославије, Фонд бр.38, фасцикла бр. 353, документ: чланак *ЈНП Збор одговара г. др. Иконићу и побија његово тврђење да је програм Збора фашистички*

²²¹⁷ Архив Београда, Фонд Љотићева организација Збор, кутија бр.6, летак: *Шта хоће Димитрије Љотић*

²²¹⁸ Чињеницу да је сам ЈНП Збор устројен као политичка партија Љотић оправдава речима: “ Морали смо деловање да саобразимо законима ове земље и да тражимо назив *странка* иако нисмо странка, већ покрет, јер се против странака боримо.” (Види – Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 55)

²²¹⁹ Димитрије Љотић, *Мафија*, *Отаџбина* бр.7, 7. април 1934

²²²⁰ Димитрије Љотић, *Странке или покрети*, *Отаџбина* бр.8, 15. април 1934

²²²¹ Димитрије Љотић, *Велике странке*, *Отаџбина* бр.75, 11.август 1935

²²²² Димитрије Љотић, *Партизанство*, *Наш пут* бр29, 1. октобар 1939

чланку *Писмо из Србије*²²²³ у коме Љотић коментаришући непринципијелност и непостојање чврстих политичких уверења међу професионалним политичарима (који управо прилазе КПЈ и залажу се за савез са СССР) наводи: “Она марва која је за ових двадесет година услужно служила све могуће режиме најревноснија је сада... То су они који су све до 6. јануара 1929 били дибидуз радикали, па после ЈРСД, па ЈНС, па ЈРЗ.... То је све олош ове земље, од кога није могао честити човек да отвори уста, а да не буде проглашен као антидржаван. Ја бих рекао да комуниста у нашој земљи и нема, него има олоша кога су врбовале све могуће владе... и који ће сутра мирне душе да изда и прода своју земљу.“ Негативни став вођства ЈНП Збор према политичким партијама дошао је до свог пуног изражаја у акцији коју је Димитрије Љотић повео током пролећа 1940. године. Ослањајући се на подршку Слободана Јовановића идеолога и вође Српског културног клуба, Љотић је безуспешно покушао да придобије вођу Народне радикалне странке Ацу Станојевића за пројекат стварања не-партијског југословенског политичког фронта. Према Љотићевој замисли, Станојевић је као вођа најаче политичке партије међу српским делом југословенског народа требао да распусти своју политичку организацију што је требало да буде почетна фаза у распуштању свих политичких партија у земљи. Након самораспуштања свих партија у земљи најугледнији политички радници под вођством Станојевића формирали би јединствени југословенски политички покрет коме би се прикључили и југословенски оријентисани Хрвати и Словенци. Овај покрет срушио би владу Цветковић – Мачек и успоставио режим који би консолидовао стање у југословенској држави.²²²⁴

Занимљиво је напоменути да је усвајање идеја француских неоројалиста у домену одбацивања централистичког државног уређења као (деструктивног) идеолошког продукта Француске револуције навео ЈНП Збор да одступи од политике централизма која је била једна од главних карактеристика југоинтегралистичких покрета радикалне деснице из 20-тих и прве половине 30-тих година.²²²⁵ У склопу Морасових идеја о обнови предреволюционарних институција, обнова аутономија

²²²³ Димитрије Љотић, *Писмо из Србије*, *Билтен* бр.48, 16. јун 1940, стр. 20-21

²²²⁴ Архив Војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр.21, фасцикла бр.3, документ бр.45

²²²⁵ Као једини иступ против централистичког уређења у редовима југоинтегралистичке радикалне деснице издваја се став једног од вођа Југословенске акције Богумила Вошњака који је у брошури *Победа Југославије* заступао идеју федерализације југословенске државе на бази историјских покрајина. Будући да је ова брошура изашла 1931 г. остаје питање да ли је то било Вошњаково аутентично мишљење (његова Самостална кметијска странка подржала је централистички Видовдански устав) или се овај став може пре тумачити као прагматични потез - подршка режиму монархидиктатуре који је извршио децентрализацију државне управе по систему бановина. (Види – Богумил Вошњак, *Победа Југославије: Националне мисли и предлози*, Београд 1931, стр. 75-86)

историјских (средњовековних) покрајина фигурира као сегмент потпуно нетипичан за фашистичко поимање државе које инсистира на централизму. Као што се може видети из чланака *Неоправдана радост*,²²²⁶ *Основи савремене Југославије*²²²⁷ и аутобиографског дела *Из мог живота*²²²⁸ Љотић је, водећи се Морасовом максимумом да само демократија из своје дисфункционалности и склоности ка бирократизацији тежи тоталној централизацији,²²²⁹ усвојио идеју децентрализације. И ако је Морасов модел децентрализације државе на бази историјских покрајина у Краљевини Југославији представљао потенцијалну полугу дезинтеграције државе по националном кључу ЈНП Збор је дословно преузео ово уставно решење из идеолошког корпуса француских ројалиста. Усвајање неоројалистичког концепта децентрализације на бази историјских покрајина највидљивије је летку *Југословенски народни покрет Збор и Хрвати* (текст летка објављен је и као чланак у зборашком листу *Вихор* 15.11.1938) којим се ЈНП Збор обратио својим присталицама пред парламентарне изборе у новембру 1938 г. Покушавајући да приближи хрватским гласачима зборашки концепт сталешке државе аутор износи став: “Збор стоји на становишту да постоје дијелови народа који су живјели одвојеним својим животом, као такви изграђивали су своју културу и стекли своје посебне особине. Тим посебним племенским особинама треба дати могућност да развију све своје позитивне стране... Различити наши крајеви имају своје посебне потребе који могу они сами најбоље ријешити.... Постојаће један заједнички централни сталешки парламент у који ће цијели народ слати своје слободно изабране сталешке представнике. Они ће доносити општенародне, општедржавне законе.... Све оно што није заједничко, разни ће крајеви сами ријешавати. Узмимо на пр. Савску и Приморску Бановину где претежно живе Хрвати. Наше засебне потребе најбоље ми сами познајемо и ми ћемо најбоље и знати ријешити. Не може власт у Београду имати толико смисла за луке, промет и туризам на Јадрану као што га ми можемо имати. Зато Збор стоји на становишту да ћемо ми таква питања сами ријешавати у нашем самоуправном сталешком тијелу на пр. бановинском сталешком већу.... По овом систему који би се можда могао назвати сталешки федерализам, поред учешћа Хрвата

²²²⁶ Димитрије Љотић, *Неоправдана радост*, *Отаџбина* бр71, 14. јул 1935

²²²⁷ Димитрије Љотић, *Основи савремене Југославије*, *Отаџбина* бр. 89, 17. новембар 1935

²²²⁸ Димитрије Љотић, *Из мог живота*, Минхен 1981, стр. 369-382

²²²⁹ Шарл Морас, *Ројалистичке идеје*, Београд 1996, стр. 16

у доношењу опћенародних закона, Хрвати ће имати и услова да покажу своје способности и управљају својом судбином.“²²³⁰

Све до 1939 г. Морасова критика Француске Револуције представљала је призму кроз коју су идеолози ЈНП Збор проматрали како дневнополитичке догађаје тако и филозофско идеолошке проблеме свог времена. Као добар пример издваја се садржина чланка *Позив на ред*²²³¹ у коме се политичке снаге које иступају против ЈНП Збор у тзв. афери Техничка унија (у питању су биле политичке групе широког идеолошког спектра од конзервативне ЈРЗ, преко центристичке СДС па све до КПЈ) апострофирају као “духовна браћа“ покретача Француске револуције тј. као аморални политиканти – корупционаши који не презају од употребе лажи и обмане у циљу дискредитације својих политичких противника. Занимљиво је напоменути да се са приближавањем Другог светског рата и јачањем идејних утицаја нацистичке Немачке у идеолошком дискурсу вођства ЈНП Збор појављује тенденција да се поједине политичке појаве тумаче не као постпродукти Француске револуције већ кроз визуру нацистичких антисемитских теорија. Као почетак те тенденције може се издвојити садржина чланка *Општа разматрања*²²³² у коме Љотић наводи да је највећа последица Француске револуције била еманципација Јевреја тј. укидање “заштитних система“ (репресивних закона о сегрегацији) којима су се европски народи штитили од агресивних планова Јевреја. Другим речима, након 1939 г. под све јачим утицајем анти-семитске идеологије национал-социјализма Морасова критика Француске револуције излази из идеолошког фокуса ЈНП Збор и њено место заузимају ирационалне теорије о "јеврејској завери" које је на политичку сцену Европе вратио *Мајн Кампф*.

²²³⁰ Архив Београда, Фонд Љотићеве организације Збор, кутија бр.6, летак: *Југославенски народни покрет Збор и Хрвати*

²²³¹ Димитрије Љотић, *Позив на ред*, *Отаџбина* бр. 150, 20. фебруар 1937

²²³² Димитрије Љотић, *Општа разматрања*, *Билтен* бр.10. 27. април 1939, стр. 1-2

IV 5.1. Сталешка држава у идеологији европских фашистичких покрета

Концепт сталешке државе представља је карактеристику политичких програма европских фашистичких покрета који су се ослањали на теоријске поставке контрареволуционарних мислилаца. Насупрот њима стоје покрети који су под утицајем италијанског фашизма у мањој или већој мери усвојили модел корпоративне државе.²²³³ Политички мислиоци попут Жозефа де Местра, Едмунда Берка, Ренеа Де Ла Тур Ди Пена и Луја де Бонала величали су концепт средњовековне монархије – државе која се у политици ослања на институцију сталежа а у економији на организације еснафа, гилди и цехова. Ове политичке и економске институције средњовековних монархија идеолози контрареволуције тумачили су као плод вишевековног друштвеног развоја и израз аутентичних историјских традиција. Према овој поставци све политичко-економске кризе које су погађале европска друштва од времена Француске револуције тумачене су као последица укидања ових институција њихове замене демократско-парламентарним државним уређењем и економском теоријом либералног капитализма. Ова теоријска поставка није била искључиво везана за конзервативне кругове. Идеју обнове средњовековних политичко-економских институција заговарали су и поједини теоретичари либералне оријентације²²³⁴ попут економиста Сисмондеа де Сисмонди и друштвеног теоретичара Алексиса де Токвила.²²³⁵ Ослањајући се на политички легат контрареволуционарних мислилаца главни идеолог Француске акције Шарл Морас осмислио је пројекат обнове политичко-економских институција у о оквиру васпостављене француске “социјалне” монархије.²²³⁶ Под утицајем француских неоројалиста концепт сталешке државе усвојио је и режим Антонија Оливеиरे Салазара у Португалу. Салазар, доктор наука из

²²³³ Теоретичари корпоративне државе такође су се позивали на политичко наслеђе средњовековне Европе истичући еснафе, цехове и гилде као претече модерних корпорација. Суштинска разлика између присталица сталешке и корпоративне државе налазила се у томе што су потоњи као основне инструменте поретка означили синдикалне организације – продукте модерног друштва и марксистичке теорије док су присталице концепта сталешке државе настојали да као основне органе политичко-економског поретка употребе већ постојеће друштвене организације попут задруга, кооператива, културних, просветних, религиозних удружења и др.

²²³⁴ Јурај Шћетинец, *Социјална организација фашизма*, Загреб 1935, стр. 12-17

²²³⁵ Токвилово дело *Стари режим и Француска револуција* (1856) представља апологију политичке и економске стабилности предреволуционарног поретка у Француској. Позивајући се на Токвилову анализу социјалних прилика под монархијом идеолози Француске акције поставиће као аксиом да монархистички поредак са својим политичким и економским институцијама нуди већу друштвену стабилност и економску ефикасност од актуелног републиканског режима. (Види – Алексис де Токвил, *Стари режим и револуција*, Сремски Карловци 1994)

²²³⁶ Детаљније о Морасовом концепту сталешке државе у подпоглављу *Сталешка држава у идеологији Француске акције*.

области политичке економије, постављен је 1928 г. за министра финансија у диктаторској влади генерала Оскара Кармоне са задатком да стабилизује португалску привреду која је услед политичких турбуленција (за предходних 16 година у Португалији се сменило 9 председника, 44 владе и 3 војне диктатуре) доживела свој слом.²²³⁷ Салазар се као економски стручњак налазио под утицајем економских концепција Француске Акције (у младости је био члан покрета *Integralismo Lusitano* који се идеолошки ослањао на Морасово учење) и католичког социјализма²²³⁸ израженог у посланици папе Пија XI *Quadragesimo Anno*.²²³⁹ У складу са тим Салазар је посматрао нацију као органску целину а корпорације (које је Салазар посматрао као наследнице средњевековних гилди које су у Португалу укинуте тек 1834 г.) као тела која представљају различите делове те органске целине. Водећи се логиком да ни један живи организам не трпи насилно прекрајање ради поштовања доктринарних правила Салазар је постепено путем декрета у периоду 1929-1933 г. изграђивао корпоративни систем тако да буде усаглашен са постојећим економским приликама и потребама народа.²²⁴⁰ Будући да је више од две трећине Португалаца живело од земљорадње, винарства и риболова Салазар је изградњу корпоративног система започео управо међу овим сегментима португалског друштва. Како је у овим занимањима тешко прецизно класификовати ко спада у категорију радника а ко у категорију послодаваца (поготово у случају рибара где су појединци и власници пловила а истовремено и раде на њима), Салазар је искористио традиционалне задружне организације које су већ постојале тзв *Casas dos Pestadores* (Рибарске куће) и *Casas dos Povo* (Народне куће) - задружне организације рибара и ситних земљопоседника третирајући их као корпорације у малом чије је деловање ограничено на једно село.²²⁴¹ Настојање да се очувају народне традиције и регионалне особености као и стварање корпоративних тела за Цркву, војску, универзитет и уметничке делатности јасно одвајају Салазаров “саморганизовани корпоративизам “ (у коме се у корпоративни систем интегришу већ постојеће друштвене организације) од “државног корпоративизма“ у фашистичкој Италији (у коме су држава и партија главни иницијатори стварања синдиката и корпорација). Поред ових специфичности португалски корпоративни систем је за

²²³⁷ Stephen J. Lee, *The European Dictatorships 1918-1945*, London 1987, str. 221-222

²²³⁸ Поред папских енциклика Салазар је, попут Мораса проучавао и дела истакнутих католичких социјалних мислилаца Фредерика Ле Плеја, Алберта де Муна и Ренеа де Ла Тур ди Пена. (Види- Charles F. Delzell, *Mediterranean Fascism 1919-1945*, New York 1970, str. 332)

²²³⁹ Antonio de Figueiredo, *Portugal: Fifty Years of Dictatoeship*, London 1975, str. 19-47

²²⁴⁰ Charles F. Delzell, *Mediterranean Fascism 1919-1945*, New York 1970, str. 333-334

²²⁴¹ Michael Deerick, *The Portugal of Salazar*, New York 1989, str. 69, 101-107

поједине гране производње (нпр трговина и индустрија) имао и корпорације устројене по италијанском моделу као тела састављених од удружења послодаваца тзв *gremios*²²⁴² и радничких синдиката.²²⁴³ Португалске корпорације су поред економске имале и политичку функцију тиме што су учествовале у изборима за градска и провинцијска већа и слале своје делегате у Корпоративну комору која је представљала Горњи Дом португалског парламента задужен за економско и социјално законодавство и улађивање интереса између различитих грана производње (корпорација). Поред тога постојала је и Народна Скупштина тзв Доњи дом, која је бира на директним изборима.²²⁴⁴ Салазарова уставна концепција представљала је хибрид Морасове сталешке државе и корпоративног система италијанског фашизма. Концепт сталешке државе био је присутан и у идеологији аустријског Отаџбинског фронта – политичке организације настале 1933 г. фузијом клерикално-конзервативне Хришћанско-социјалистичке партије и фашистичког покрета Хајмвер.²²⁴⁵ Режим Отаџбинског фронта донео је 1. маја 1934 г. устав *Christliche Standesstaat* (хришћанске сталешке државе) у коме се преплићу концепти сталешке и корпоративне државе. По ово уставу аустријски парламент чинила су четири већа (коморе): Државно веће (бира се општим правом гласа), Културно веће (бирају га чланови религиозних, просветних, културних и уметничких организација), Привредно веће (бирају га грађани организовани у оквиру седам економских корпорација) и Земаљско веће (бира се по покрајинама).²²⁴⁶ Овај устав кореспондирао је са концептом сталешке државе тј. представљао конзервацију политичких традиција Хабзбуршке монархије, он је очувао покрајине (сукцесоре хабзбуршких круновина) као политичке ентитете са својим специфичним особеностима и традицијама и уважавао је већ постојеће друштвено-економске организације као активне чиниоце политичког живота. Европски фашистички покрети који су поштовали политички легат Француске револуције – италијански фашизам, немачки националсоцијализам као и покрети који су стајали под њиховим предоминантним утицајем одбацивали су идеју сталешке државе као анахрон и реакционаран концепт. У идеологији националсоцијализма може се говорити о, условно речено, амбивалентном

²²⁴² По узору на италијански модел корпоративизма Салазаров режим је иницирао оснивање синдиката послодаваца, док су у конструкцији корпорација инплементирани већ постојећи раднички синдикати под условом да се одрекну “деструктивних метода класне борбе” – тј. штрајка (Види - Michael Deerick, *The Portugal of Salazar*, New York 1989, str. 89,91)

²²⁴³ Michael Deerick, *The Portugal of Salazar*, New York 1989, str. 88-91

²²⁴⁴ Stephen J. Lee, *The European Dictatorships 1918-1945*, London 1987, str. 223-224

²²⁴⁵ Philip Morgan, *Fascism in Europe 1919-1945*, London 2003, str. 73

²²⁴⁶ Милорад Екмечић, *Основе грађанске диктатуре у Европи између два светска рата*, Сарајево 1967, стр. 51-52

ставу према идеји сталешке државе и обнови њених политичко-економских институција. Главни идеолог националсоцијализма Адолф Хитлер негирао је сваку повезаност свог програма са немачком политичком традицијом али је истовремено глорификовао политичко уређење средњовековног Рајха (Римског царства немачког народа). Поред презира за монархистички облик владавине Хитлеру је ипоновала експанзионистичка политика германских императора који су поред Немачке владали и над Западним Словенима, земљама Бенелукса, Данском, западним деловима Француске (Лотарингија и Бургундија) и Италијом. Идеја о царству заснованом на лојалности и части (однос сизерен-вазал) а не на државним институцијама (које је Хитлер одбацивао као чисто латински - романски концепт стран изворној германској политичкој традицији) умногоме је осликавала националсоцијалистичку визију будуће Немачке.²²⁴⁷ Наклоност идеолога националсоцијализма ка оживљавању империјалних традиција приметна је и у концепту уређења аграрне производње који је од стране модерне историографије означен као неофеудалистички. Закон о наслеђу сељачких поседа (Erbhofgesetz) из 1933 г. умногоме је представљао отелотворење средњовековног феудалног система у коме су земљорадници добијали земљишне поседе као фиеф у замену за службу држави (у нацистичкој интерпретацији – нацији тј. раси).²²⁴⁸ Наглашавајући важност аграрног становништва као чувара расе и расне културе национал социјалисти организовали су 1933 г. све учеснике у аграрној производњи у оквиру сталежа исхране.²²⁴⁹ И ако је био формално устројен као сталешка институција Сталеж исхране је у пракси представљао државни труст формиран у процесу Gleichschaltung –а (уподобљавања) кроз присилну нацификацију свих економских чинилаца и организација које учествују у процесу аграрне производње.²²⁵⁰ Сви чиниоци који су учествовали у аграрној производњи (земљорадничке задруге, кооперативе, комерцијална и приватна газдинства) изгубили су аутономију пословања и располагања сопственим средствима за производњу тако да се нацистички концепт сталешке организације умногоме разликовао од модела који су заговарали европски фашистички покрети који су се налазили под утицајем контрареволуционарних мислилаца. До почетка Другог светског рата нацистички режим није предузимао кораке у правцу стварања других сталешких организација

²²⁴⁷ *The Fascism Reader* (edit by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 272-273

²²⁴⁸ *The Fascism Reader* (edit by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 273

²²⁴⁹ Данило Грегорић, *Економска и социјална политика националног социјализма и њене доктринарне основе*, Београд 1936, стр. 197-207

²²⁵⁰ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 192

(изузимајући пројекат стварања културне коморе Рајха) тако да питање односа нацистичке идеологије према концепту сталешке државе остаје отворено.²²⁵¹

²²⁵¹ Приметно је да националсоцијализам у другим сегментима привреде (ван домена аграра) поштовао право својине, личне иницијативе и тржишне конкуренције. У складу са тиме може се закључити да режим није имао намеру да принцип сталешке организације прошири на остале сегменте немачког друштва. (Види - Stanley G, Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 186-190)

IV 5. 1. a) Сталешка држава у идеологији Француске акције

Према Морасовом запажању све политичке и друштвене промене које је донела Француска Револуција биле су пропраћене темељним уништавањем свих старих политичких, економских и духовних институција.²²⁵² Нестанак ових институција имао је по Морасу катастрофалне последице по Француску како на унутрашњем тако и на спољнополитичком плану. На унутрашњем плану то је довело до стварања републиканско-демократског режима који је сам по себи вештачки и нестабилан. Да би се као такав одржао он мора осамити и обесправити појединца на тај начин што ће уништити традиционалне институције, сталече у политици и еснафе у економији, који су вековима представљали посредника између појединца и државе. Нарочито тешке последице на француско друштво оставила је антиклерикална политика револуционара. Потискујући цркву из друштвеног живота револуционари су уништили важеће моралне норме и устоличили моралну анархију. Атомизирани појединац остаје без заштите од самовоље властодржаца и капиталиста као и без начина да ефикасно утиче на државну политику. У условима моралне анархије атомизирани појединац је од стране идеолога револуције константно охрабриван да бескрупулозно остварује сопствене жеље и прохтеве чиме је материјални интерес индивидуе устоличен као једини подстрек људске делатности. Заснован на трци за профитом и беспощедној конкуренцији атомизираних индивидуа економски систем либералног капитализма постаје главни узрок унутрашњих сукоба и друштвене нестабилности.²²⁵³ На овим основама настала је класна себичност и класна борба које девастирају француско друштво и доводе до његове фрагментације. Оваква погубна политика на унутрашњем плану доводи до слабљења Француске и њене деградације на ниво другоразредне силе. Морас често истиче да су Француску са трона Европе потиснуле управо Пруска и Енглеска државе које су задржале традиционална друштвена и економска тела и које по његовим речима " ...израђују више производа од нас, боље их продају од нас чак и рађају више деце од нас."²²⁵⁴ Он је сматрао да су старе тзв. историјске институције (засноване на вишевековном народном искуству) попут сталеча, еснафа и покрајинских аутономија старије од државне организације тј да је држава настала удруживањем ових институција.²²⁵⁵ Морас је сматрао да је поновна афирмација ових

²²⁵² Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 68

²²⁵³ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 174

²²⁵⁴ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 115

²²⁵⁵ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 67-68

институција неопходан предуслов за функционисање друштва и државе и предвиђао је њихово васкрснуће у оквиру обновљене француске монархије.²²⁵⁶

Главни идеолог ФА Шарл Морас био је књижевник који није имао потребна теоријска знања која би му омогућила да конципира систем економског уређења обновљене француске монархије. Стога је овај део идеологије неоројалистичког покрета развијао одређен идејама и приступима његових сарадника. Током првих година постојања неоројалистичког покрета економски програм ФА био је конципиран на идејама конзервативног социјалног мислиоца маркиза Тур де Пена који је 1905.г. пришао ројалистичком покрету. Тур де Пен сматрао је да се измирење рада и капитала може постићи путем гилди -организација радника и послодаваца унутар једне струке. Ове економске организације функционисале би на принципима хришћанске солидарности, а улогу медијатора између радника и послодаваца имали би представници клера.²²⁵⁷ Морас је био децидирани противник социјализма чије је корене видео у марксистичкој идеологији коју је створио немачки Јеврејин Карл Маркс са циљем да промовисањем теорије класне борбе доврши апокалиптични план о уништењу француског друштва који су започели јакобинци.²²⁵⁸ Са друге стране као присталица органске теорије друштва у којој припадници свих класа имају подједнаку важност за функционисање државе Морас је придавао велику пажњу придобијању нижих класа за пројекат рестаурације монархије.²²⁵⁹ Насупрот класне борбе коју је заговарала марксистичка идеологија Морас је презентовао идеју хармоничне сарадње класа кроз обнову историјских економских и друштвених институција еснафа и сталеза. Да би придобила француско радништво за учешће у васпостављању ове на прото-корпоративним основама устројене монархије и одвојила га од утицаја марксистичке идеологије ФА се по угледу на Делуред и Дримона ослонила на промоцију антисемитизма заснованог на економским факторима. Главни протагониста ове политике унутар редова ФА био је Леон Доде, бивши сарадник у Дремоновом антисемитском листу *Либре Пароле* чији се однос према антисемитизму у служби придобијања радничке класе за неоројалистичке концепције могао сажети у његовој изјави упућеној француским радницима : “Дајте нам Краља, а ми ћемо вам дати

²²⁵⁶ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 168-169

²²⁵⁷ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 212

²²⁵⁸ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 123

²²⁵⁹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 56

Јевреје.²²⁶⁰ По опробаном шаблону, који је успоставио Дримон, Доде је нападао Јевреје као представнике крупног капитала који у савезу са корумпираним владајућим структурама Републике немилосрдно експлатишу француско радништво.

До радикалних промена у економским концепцијама ФА долази почетком 1907 г. када се неоројалистичком покрету прикључује Жорж Валоа ученик Жоржа Соела творца идеологије револуционарног синдикализма. Неколико година пре ступања Валоа у редове неоројалиста насилне акције Камелота против режима радикалне и социјалистичке странке привукле су Француској акцији одређени број присалица из редова социјалистичких ренегата, револуционарних синдикалиста и анархиста. Ови елементи, који и сами нису зазирали од терористичких метода у политичкој борби у затворима су упознали припаднике Камелота који су их заинтересовали за Морасове политичке теорије. Савезништво између Камелота, социјалистичких ренегата, револуционарних синдикалиста и анархиста настало у затворима на бази заједничке насилне борбе против републиканског режима добило је у антисемитизму заснованом на економским основама свој заједнички именитељ. Под заставом борбе против експлататорских тенденција јеврејског крупног капитала и режима који је неспособан да заштити интересе нижих класа Камелоти и левичарски ренегати су заједничким снагама подржавали радничке штрајкове на којима су изазивали физичке сукобе са полицијом.²²⁶¹ Ова сарадња левих и десних екстремиста под патронатом ФА привукла је пажњу Жоржа Сорела творца теорије револуционарног синдикализма и заговорника употребе насиља као легитимног средства у политичкој борби. Посредством једног од својих ученика Жоржа Валоа који се 1907 г. прикључио ФА Сорел је успоставио прве везе са Морасом и ројалистичким покретом. Сорел, који је био разочаран реформистичком политиком Жана Жореса и других вођа француске социјалистичке партије која је увела социјалистички покрет у по њему непринципијелну парламентарну сарадњу са грађанским партијама, видео је у насилним акцијама Камелота и левих ренегата последњу прилику да се радничке масе отргну из “живог блата“ компромиса са буржоаским поретком.²²⁶² Још једна карика која је повезивала

²²⁶⁰ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 71

²²⁶¹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 84-85

²²⁶² Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 74

Сорела са идеологијом ФА био је његов антисемитизам.²²⁶³ Поред тога што је себе сматрао ортодоксним марксистом Сорел је био и декларисани антисемита (који је веровао у опскурне теорије по којима Јевреји отимају хришћанску децу да би их убијали у својим религијским ритуалима).²²⁶⁴ Почетком 1910 г. Сорел је написао више чланака за лист *Француска акција*²²⁶⁵ и у сарадњи са његовим уредништвом покренуо часопис *Независност* преко кога је промовисао фузију неоројалистичких и револуционаросиндикалистичких идеја. У децембру 1911 г. сарадња Сорела са ФА крунисана је стварањем нове политичке организације Прудонов клуб. Ова организација је требала да обезбеди идеолошку платформу преко које ће се повезати деловање ФА и синдикалиста који су се налазили под Сореловим утицајем. Прва декларација Прудоновог клуба осудила је демократију као највећу грешку предходног столећа која је непријатељ културе и производње²²⁶⁶ и која је главни бранилац деструктивног капитализма и немилосрдне експлатације француског радништва и позвала на рушење капиталистичког поретка и обнову монархије.²²⁶⁷ У свом теоретском делу *Монархија и радничка класа* Валоа је изложио идеју тзв. монархистичког синдикализма. Позивајући се на средњевековне еснафе и сталеже Валоа је наглашавао да је монархија одувек признавала реалност класне подељености. Насупрот републиканском режиму који је подстицао класне сукобе обновљена монархија ће признати појединачне класне интересе и инкорпорирати у свој управни систем синдикате као реалне чиниоце привредног и друштвеног живота. Потенцијалне сукобе између класа организованих у својим синдикатима решаваће монарх коме је поред улоге предводника народа у рату предвиђена и улога вође и координатора привредног живота земље.²²⁶⁸ Присталице Прудоновог клуба сматрале су себе ројалистичким социјалистима чији је главни циљ

²²⁶³ Своја антисемитска уверења Сорел је већим делом преузео из корпуса социјалистичког теоретичара Пјера Жозефа Прудона (1809-1865) који је Јевреје сматрао за “антипроизвођаче” главне заступнике шпекулантског капитала који представља један од главних инструмената економске деградације радничке класе. (Види -Дорц Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 169-170)

²²⁶⁴ Mark Antliff, *Avant- Garde Fascism: The Mobilisation of Myth, Art and Culture in France*, London 2007, str. 64, 99-100

Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 37, 85-86

²²⁶⁵ Парадоксално, Сорел и Француска акција почетком 20 в. налазили су се на потпуно супротним деловима спектра политичке сцене Француске. Десетак година раније Сорел је дао одлучну подршку Алфреду Драјфусу и политичким снагама које су се залагале за ревизију његовог процеса. (Види - Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 41-42)

²²⁶⁶ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 87

²²⁶⁷ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 80

²²⁶⁸ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 49

насилно уништење капитализма и парламентаризма.²²⁶⁹ Према оценама многих савременика (са којима се слаже и модерна историографија²²⁷⁰) Прудонов клуб који је у себи спојио идеолошке постулате екстремне левице и екстремне деснице представљао претечу фашизма.²²⁷¹ Главни инспиратор стварања Прудоновог клуба Жоржа Валоа окарактерисао је достигнуће и значај ове политичке организације следећим речима: “Било је то 1912. када смо створили темеље фашистичке синтезе..... Да је Морас правилно схватио наше напоре ми бисмо можда победили и успоставили један социјалистички монархизам који су предвиђали Бизмарк и Ласал.“

Под утицајем Сорелове теорије о синдикатима као основним ћелијама политичко-економске организације модерног друштва, неоројалисти су модернизовали свој економски програм тако да је Морас заузео становиште да је француски народ несвесно почео да се враћа својим предреволюционарним институцијама тако да је појаву и јачање синдикалног покрета француског радништва тумачио као фазу која води ка обнови сталежа и еснафа.²²⁷² Према Морасовим запажањима синдикати ће као модерне друштвене заједнице играти улогу коју су катедрале имале у 12 веку тј. биће средиште економско политичког живота обновљене монархије.²²⁷³ Организовани у модернизоване еснафе-синдикате и корпорације – тела која почивају на професионалној оријентацији својих чланова и стога имају надкласни карактер француски радници и послодавци би нашли начина да ублаже своје несугласице и остваре међусобну сарадњу у процесу производње и политичком животу.²²⁷⁴ Сарадња ФА са левичарским ренегатима у оквиру Прудоновог клуба као и антисемитизам и величање насиља изазвали су велико незадовољство у редовима конзервативно оријентисаних монархиста и свештенства.²²⁷⁵ Под притисцима ових елемената који су обезбеђивали већи део средстава за финансирање покрета Морас је био принуђен да се крајем 1913 г. дистанцира од Сорела и Прудоновог клуба. Притисак конзервативне струје унутар покрета и избијање Првог Светског рата окончали су сарадњу ФА са револуционарним синдикалистима, али су поједине личности покрета – у првом реду Жорж Валоа остали наклоњени идеји сарадње са неортодоксно марксистички

²²⁶⁹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 75

²²⁷⁰ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 87-88, 90

²²⁷¹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 50

²²⁷² Шарл Морас, *Ројалистичке идеје*, Београд 1996, стр. 14

²²⁷³ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 169

²²⁷⁴ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 69-70

²²⁷⁵ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 76

оријентисаним елементима радничког синдикалног покрета. По завршетку Првог Светског рата Валоа је желео да обнови сарадњу неоројалиста са револуционарним синдикалистима започету оснивањем Прудоновог круга. Почетком 1920 г. Валоа је основао организацију Конфедерација француске интелигенције и произвођача преко које је намеравао да оствари фузију ројализма и синдикализма. Преко ове организације и њеног гласила *Француска производња* Валоа је заговарао груписње свих учесника производних процеса (радника и послодаваца) у синдикате који би се удруживали у корпорације по гранама производње и регионима. Ове корпорације би из редова свог чланства требале да бирају делегате који би чинили чланство Националног економског савета који би имао функцију економског представничког тела.²²⁷⁶ Током 1923 г. Валоа је боравио у туристичкој посети Италији где се упознао са још једним поштоваоцем идеја Жоржа Сорела творцем италијанског фашизма Бенитом Мусолинијем.²²⁷⁷ Ово путовање оставило је велики утисак на Жоржа Валоа и навело га да радикализује своје идеје које су и пре тога показивале велике сличности са визијом корпоративне државе коју су заговарали синдикалисти унутар фашистичког покрета. Сматрајући да политици ФА недостаје динамизам фашистичког покрета Валоа је по свом повратку из Италије почео да за свој покрет придобија ратне ветеране – елемент који је италијанском фашизму обезбедио долазак на власт.²²⁷⁸ Процењујући да економска криза која је захватила Француску услед девалвације франка отвара могућност за насилно преузимање власти по Мусолинијевом моделу, Валоа је крајем 1925 г. напустио ФА и основао самостални политички покрет Ле Фашио (Сноп) и од својих присталица из редова ратних ветерана формирао униформисану партијску милицију под именом Легионари (познати и као Плаве кошуље).²²⁷⁹ Вођство ФА је било задовољно оваквим исходом, оно је зазирало од идеја које је пропагирао Валоа које су их још у време оснивања Прудоновог круга довеле у сукоб са конзервативно оријентисаним ројалистима и католицима.²²⁸⁰ Његово отворено копирање имена, идеја и метода италијанског фашизма није било блиско Морасу који је сматрао Мусолинија

²²⁷⁶ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 206

²²⁷⁷ H.R. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900-1945*, London 1969, str. 77

²²⁷⁸ Mark Antlif, *Avant- Garde Fascism: The Mobilisation of Myth, Art and Culture in France*, London 2007, str. 12

²²⁷⁹ Аластер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978, стр. 236-237

²²⁸⁰ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 207-208

(и ако је поштовао његов политички успех) за диктатора-скоројевића који се не може поредити са идеалном сликом француског монарха.²²⁸¹ Морас је био догматични доктринар код кога је идеологија увек имала предност над економијом и коме је било страшно свако одступање од идеја у име практичних достигнућа.²²⁸² Многи млађи чланови ФА нису делили мишљење вођства покрета и добар део њих приступио је организацији Жоржа Валоа. У почетку су односи између ФА и Валоа били коректни, али је убрзо дошло до сукоба пошто је вођа француских фашиста покушао да преузме централно издавачко предузеће ФА Нова национална библиотека. Почетком 1926 г. Камелоти су насилно растурили један скуп француских фашиста чиме је отпочео низ физичких обрачуна између Камелота и Легионара.²²⁸³ Убрзо после избијања сукоба са ФА, Валоа је додатно модификовао своје идеје у правцу револуционарног синдикализма проглашавајући у том духу Мусолинија за реакционара и преименујући своју организацију у Национално синдикалистички покрет. Већина неоројалиста која га је пратила у напуштању ФА била је разочарана овим заокретом и успостављањем блиских веза са комунистима тако да се већи део њих вратио у чланство матичног покрета.²²⁸⁴ Ослабљен одласком ројалиста Валоа је у наредним годинама наставио свој политички ангажман као вођа мале организације без ширег политичког утицаја. Ослобођена утицаја Жоржа Валоа и његових револуционарно синдикалистичких идеја ФА и њена економско-привредна организација Конфедерација француске интелигенције и произвођача (преименована 1924 у Унију француских корпорација) вратила се на позиције ближе патерналистичком корпоративизму маркиза Тур ди Пена.²²⁸⁵ ФА је задржала идеју Прудоновог клуба о оснивању синдиката радника и послодавца и њиховог удруживања у корпорације по гранама производње. За разлику од фашизма који је корпорацијама организованим на националном нивоу давао кључну улогу у креирању привредног живота, као и важне политичке функције, неоројалисти су корпорацијама наменили знатно скромнију улогу. Сматрајући да би удружење свих корпорација на националном нивоу (корпоративни парламент) представљало превише

²²⁸¹ H.R. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900-1945*, London 1969, str. 73

²²⁸² Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 215

²²⁸³ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 209-211

²²⁸⁴ H.R. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900-1945*, London 1969, str. 78

²²⁸⁵ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 212

моћну организацију, програм ФА је предвиђао да се корпорације оснују само на регионалном нивоу, без права удруживања на територији целе Француске.²²⁸⁶ Према замисли вођства ФА уместо дотадашње административне поделе на 72 департмана целокупна територија Француске била би подељена на седамнаест региона конципираних на бази историјских покрајина из доба монархије.²²⁸⁷ Чланство ових регионалних корпорација бирало би своје делегате који би заједно са представницима других елемената локалне привреде чинили представничко тело које би учествовало у креирању регионалног привредног законодавства и по потреби давало савете и предлоге о унапређењу регионалне привредне политике.²²⁸⁸ Поред законодавне и саветодавне функције регионалне корпорације би, према програму ФА, требало да се старају и о стручном усавршавању и образовању својих чланова, као и о социјалном осигурању у случају повреде на раду или болести. У могућим споровима између синдиката радника и синдиката послодаваца арбитражао би тзв. корпоративни комитет тело састављено од представника радника и послодаваца, док би монарх био задужен да усклађује интересе између регионалних корпорација исте гране производње.²²⁸⁹ Свих седамнаест региона имало би скупштине које би чинили делегати изабрани на нивоу сеоских општина и градова. Ове регионалне скупштине би уз скупштине регионалних корпорација управљале административним пословима и привредним животом региона. Једном годишње регионалне и корпоративне скупштине слале би своје делегате на двор, где би заједно са краљем вршили контролу државних финансија. Вође најуспешнијих корпорација и регионалних управа чинили би краљевски савет који би саветовао монарха у питањима економске политике и државне управе. У компетенцији централне власти остали би само дипломатија одбрана, правосуђе и полиција. Овим ресорима управљали би министри који би били одговорни само краљу.²²⁹⁰ Тако би према Морасовој визији обновљена монархија представљала федерацију полуаутономних региона са суженим и прецизно дефинисаним компетенцијама централне државне управе.²²⁹¹ Након неуспешног покушаја да преко Жоржа Валоа и Конфедерације француске интелигенције и произвођача веже за неоројалистички покрет француско урбано радништво Морас је крајем 20-тих и почетком 30-тих година за патерналистички корпоративизам Ла Тур ди

²²⁸⁶ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 98, 176-177

²²⁸⁷ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 97

²²⁸⁸ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 177-178

²²⁸⁹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 178-179

²²⁹⁰ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 135

²²⁹¹ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 97-99

Пена и свој концепт сталешке државе покушао да придобије француско сељаштво.²²⁹² У остварењу овог циља Француска акција се окренула активној пропаганди међу аграрним становништвом Француске²²⁹³ у циљу које је неоројалистички покрет покренуо специјални недељни лист за пољопривреднике.²²⁹⁴ Морас је сматрао да је аграрно становништво Француске – маса од двадесет милиона сељака земљопоседника најчвршћи гарант приватне својине и највећа препрека државном преврату који би за циљ имао успостављање болшевизма.²²⁹⁵ Вођа неоројалиста истицао је да француско сељаштво поред економске и политичке има и важну културну функцију као чувар католичке вере, патријархалног морала и народних обичаја и традиције.²²⁹⁶ У својим текстовима Морас је упоређивао династију Капета и њену борбу за заокруживање националне територије са сељачком породицом која вишегенерацијским трудом заокружује и унапређује свој земљопосед. Оваквим аналогијама Морас је настојао да француским земљорадницима приближи идеју монархије инсистирајући на народном пореклу династије.²²⁹⁷ У појединим круговима неоројалистичког покрета јављала су се и парадоксалне идеје о реаграризацији француске привреде којом би биле ревитализоване традиционалне друштвене вредности пред-револуционарне Француске. Ово пропагандно деловање почетком 30-тих година наишло је на добар одзив²²⁹⁸ у западној и јужној Француској где су се на челу синдиката аграрног радништва, земљорадничких производних и кредитних задруга и културних друштава још од 20-тих година налазле присталице Француске акције из редова осиромашених племића земљопоседника и католичког свештенства.²²⁹⁹ Поред сеоског радништва и земљопоседника ова пропаганда привукла је и друге категорије руралног

²²⁹² Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 213

²²⁹³ Према америчком историчару Роберту Пакстону кључни елемент успеха фашистичких покрета у Италији и Немачкој представљала је њихова способност да придобију аграрно становништво за свој политички програм. У складу са тиме Пакстон сматра да је преоријентација француских фашистичких покрета на пропаганду међу аграрним становништвом (више од 50% француског становништва живело је од аграрне производње) која је уочљива током 30-тих година заправо покушај опонашања немачког и италијанског модела. (Види – Robert O. Paxton, *The Anatomy of Fascism*, New York 2004, str. 68-73)

²²⁹⁴ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 48

²²⁹⁵ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 170-171

²²⁹⁶ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 213-214

²²⁹⁷ Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 2002, стр. 146

²²⁹⁸ Преоријентација неоројалистичке пропаганде са урбаног радништва на аграрно становништво крајем 20-тих и почетком 30-тих година временски се поклопила са девастирајућим ефектима светске економске кризе на аграрну производњу. Захваљујући овој коинциденцији Француска акција – до тада политички покрет урбане интелигенције и радништва, успела је да до средине 30-тих година успостави свој утицај и у руралним областима Француске.

²²⁹⁹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 213

становништва попут занатлија, ситних трговаца и обртника који су у сталешкој монархији видели инструмент који ће обуздати интересе махинације крупног капитала (трговаца, индустријалаца и банкара) које угрожавају егзистенцију руралног становништва и функционисање аграрне производње.²³⁰⁰ Покушај неоројалиста да током 30-тих година за свој политички програм придобију шире масе аграрног становништва имао је ограничен успех. Продор неоројалиста на француско село ометала је организација Комитет сељачке одбране²³⁰¹ – фашистички покрет конципиран на моделу италијанског фашизма који је под вођством Анрија Доржера почетком 30-тих придобио велики број присталица међу аграрним становништвом Бретање и Нормандије.²³⁰²

²³⁰⁰ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 214-215

²³⁰¹ Добар приказ идеологије и улоге Комитета сељачке одбране у политичком животу Француске дао је амерички историчар Роберт Пакстон. (Види - Robert O. Paxton, *French Peasant Fascism*, Oxford 1997)

²³⁰² Robert O. Paxton, *The Anatomy of Fascism*, New York 2004, str. 71-72

IV 5. 1. б) Сталешка држава у идеологији ЈНП Збор

У формирању сопственог концепта идеалног друштвено политичког уређења идеолози ЈНП Збор полазили су од Морасових идеја обнове предреволюционарних политичких и економских институција. Ово је представљало једну од најзапаженијих идеолошких иновација у односу на југоинтегралистичке покрете радикалне деснице из 20-тих и прве половине 30-тих година. За разлику од идеолога ОРЈУНЕ и Југословенске акције и БОЈ-а који су се у конципирању друштвено-економског уређења ослањали на инструменте које је патентирао италијански фашизам - синдикализам и корпоративизам идеолози ЈНП Збор потражили су своју инспирацију у конзервативној идеологији Француске акције која је заговарала обнову сталешког система. Идеолози ЈНП Збор су у формирању концепта идеалног државног уређења полазили од запажања да је социјално-економско питање кључ за решење свих питања (политичког, националног и уставног) које муче југословенско друштво. Социјално-економско питање је остало нерешено током првих шеснаест година постојања југословенске државе, јер је она била организована на принципима парламентарне демократије и либералног капитализма.²³⁰³ Као и француски неоројалисти идеолози Збора сматрали су да либерални капитализам (који је једини могући облик економског уређења режима парламентарне демократије) негира органско јединство друштвене заједнице промовишући профит као основни покретачки импулс привредног живота. Трка за профитом и привреда базирана на принципу понуде и потражње претвара привредни живот у беспштедно надметање у коме најгоре пролазе најсиромашнији слојеви становништва. Резултат либералног капитализма је гомилање богатства у рукама малог броја појединаца и беда широких слојева становништва. Ово производи револт у нижим слојевима и даје снагу марксистичкој пропаганди која заговара класну борбу која ће кулминирати у револуцији и успостављању диктатуре пролетеријата. У чланцима попут *Наш став*²³⁰⁴ идеолози Збора износили су своју процену да систем парламентарне демократије не може донети излаз из кризе, јер на управне положаје не долазе економски стручњаци и успешни привредници већ професионални политичари који никада нису учествовали у реалном економском, културном и друштвеном животу. Да би се југословенска држава стабилизовала неопходно је спровести темељите реформе тј. одбацили парламентарну демократију и либерални капитализам

²³⁰³ Аноним, Наш социјални конструктивни национализам, *Отаџбина* бр.(бр. публикације нечитак), 9. јун 1935

²³⁰⁴ Аноним, Наш став, *Отаџбина* бр.27, 26. август 1934

и друштвено уређење конципирати сталежима и задругама - институцијама које су настале као резултат тринаестовековног народног искуства и хиљадугодишње хришћанске традиције.

Прихватајући Морасову идеју обнове историјских институција, Љотић је изградио своју специфичну визију идеалног државног уређења које је подразумевало обнову сталешког система, који би био оличен у успостављању скупштине сталежа као врховног законодавног тела које би контролисало законитост рада владе и заједно са монархом управљало државом. Овај пројекат државног уређења Љотић је осмислио још 1931 г.²³⁰⁵ у доба када је заузимао положај министра правде у влади Петра Живковића, али због краљевог противљења овај нацрт никада није спроведен у дело. И у свом каснијем политичком ангажману Љотић је наставио да пропагира Морасову идеју сталешке државе као једини излаз из кризе. Полазећи од Морасове идеје обнове историјских институција Љотић у чланцима *Сталежи и Збор*²³⁰⁶ и *Извори наших основних начела*²³⁰⁷ поставља теорију да друштвени поредак у југословенској држави поседује специфичности које га одвајају од друштвеног поретка у другим земљама. Према Љотићу, друштвени поредак југословенског народа вековима почива на институцији породичне задруге која доминира као друштвено организациони облик и на модерном југословенском селу. Породична задруга као аутохтона југословенска институција, према Љотићу, почива на ауторитету домаћина (предводника задруге), солидарности њених чланова и прецизно дефинисаној подели рада међу њима. Ове специфичности југословенског друштва имплицирају да су традицији југословенског народа страни сви политичко-економски облици друштвене организације који егзистирају у систему парламентарне демократије и либералног капитализма који почивају на принципима антиауторитативности, непошtedне конкуренције и диктата тржишта. Неусклађеност између традиције народног живота и импортованих идеја страног порекла (демократија и капитализам) према Љотићу, представља главни разлог тешког стања у коме се налази политички и економски систем југословенске државе. Стога као једини излаз из политичко-економске кризе (која прати југословенску државу од њеног оснивања) Љотић препоручује повратак народној традицији тј. постављање породичне задруге као узорног модела за уређење југословенске државе и друштва. Да би се то постигло потребно је одбацити демократију, парламентаризам и

²³⁰⁵ Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 395-398

²³⁰⁶ Димитрије Љотић, *Сталежи и Збор*, *Отаџбина* бр.94, 29. децембар 1935

²³⁰⁷ Димитрије Љотић, *Извори наших основних начела*, *Отаџбина* бр. 106, 22. март 1936

либерални капитализам и уместо њих инсталирати тзв. сталешки систем у коме би становништво било политички организовано по принципу професије (нпр. сељачки сталеж, занатлијски сталеж), док би економски живот и његову динамику требало базирати на постулатима породичне задруге (што је већ делимично оживотворено у југословенском задружном покрету). Љотић је у чланцима попут *Нова стварања*²³⁰⁸ и *Задругарство у сталешкој држави*²³⁰⁹ наглашавао да ће задруге и задружни покрет имати кључну улогу у сталешкој држави као главна покретачка снага југословенске привреде и као медијаторна тела (будући да задруга окупља представнике више сталежа) у међусталешким и међуљудским односима.

Битно је напоменути да Љотићеве идеје о важности задруга у друштвеном и политичком животу имају своје претече у задружној теорији Михајла Аврамовића оснивача задругарског покрета у Србији. Аврамовић (који је заједно са Љотићевим оцем Владимиром основао прву српску задругу у селу Враново код Смедерева²³¹⁰) је у својим теоријама инсистирао на гледишту да задруге поред економске улоге поседују и не мање битну етичку и образовну функцију тј. да поред унапређења производње и пласмана требају да се старају и за јачање принципа солидарности међу својим чланством као и за његово основно и стручно образовање.²³¹¹ У појединим чланцима попут *Пред скупштину Главног савеза српских земљорадничких задруга*,²³¹² *Задругарима главног савеза*²³¹³ и *Упркос свему*²³¹⁴ Љотић је наглашавао да се у свом односу према друштвено-политичкој улози задруга ослања превасходно на теоријске поставке и практични рад Михајла Аврамовића. Блиска сарадња између Љотића и Аврамовића наставиће се и током 40-тих година и њихове идеје представљаће фундамент концепта “сељачке задружне државе“ који ће промовисати Влада Народног спаса генерала Милана Недића.²³¹⁵

У чланку *Основи савремене Југославије*²³¹⁶ Љотић тврди да су сталежи једна од најстаријих друштвених институција (тј. да су настали са првом поделом рада у

²³⁰⁸ Димитрије Љотић, *Нова стварања*, *Отаџбина* бр. 32, 30. септембар 1934

²³⁰⁹ Димитрије Љотић, *Задругарство у сталешкој држави*, *Отаџбина* бр.102, 23.фебруар 1936

²³¹⁰ Архив Србије, Фонд БИА, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр. 2, 9

²³¹¹ Обрен Благојевић, *Економска мисао у Србији до Другог светског рата*, Београд 1980, стр.741

²³¹² Димитрије Љотић, *Пред скупштину Главног савеза српских земљорадничких задруга*, *Отаџбина* бр.30, 16. септембар 1934

²³¹³ Димитрије Љотић, *Задругарима главног савеза*, *Отаџбина* бр. 82, 29. септембар

²³¹⁴ Димитрије Љотић, *Упркос свему*, *Отаџбина* бр. 152, 13. март 1937

²³¹⁵ *Начела српске сељачке задружне државе: Говори председника Српске владе генерала Милана Ђ. Недића, председника главног задружног савеза Михаила Аврамовића и председника Главног савеза српских земљорадничких задруга др. Танасија Митровића*, Београд 1943

²³¹⁶ Димитрије Љотић, *Основи савремене Југославије*, *Отаџбина* бр. 89, 17. новембар 1935

људском друштву) и да постоје чак и када су игнорисани од стране државе и да само посредством такве, на народном искуству засноване и независне институције, држава може бити успешан регулатор друштвених односа. У анонимном тексту *Ка економској демократији*²³¹⁷ аутор дефинише сталеж као "скуп јединки повезаних истом привредном делатношћу" а класе као "скуп јединки приближно исте величине прихода", истичући тиме да "човек за живота може променити неколико класа али да увек остаје у истом сталежу". Из тога произилази да су сталежи једине стабилне и на природном начелу засноване друштвене организације и да као такве треба да замене партије (вештачке, механичке организације засноване на личним интересима) као поуздани посредници између народа и државе. Према Љотићу сталежи су требали да буду груписани према својим друштвеним функцијама (нпр сталеж исхране, сталеж саобраћаја, сталеж духовних радника исл).²³¹⁸ Идеја сталешке државе је према Љотићевој оцени имала још једну предност у односу на све остале системе друштвено политичког уређења. Како Љотић наводи у чланку *На други приговор*²³¹⁹ поред својих политичких и економских функција сталежи су (будући да ће се у њима по професионалном принципу груписати припадници свих југословенских племена) предодређени да буду главни инструмент у елиминацији тзв. "племенског проблема" чијом ће дефинитивном ликвидацијом у сталешкој држави бити остварен идеал интегралног југословенства – државно и народно јединство.

Идеолози ЈНП Збор уложили су велики труд у покушају да за концепт сталешке државе придобију југословенско сељаштво које је чинило преко 80% становништва Краљевине Југославије ослањајући се на идеолошки концепт сељачке државе²³²⁰ коју су пласирали прваци Југословенске акције. Пратећи матрицу коју су поставили идеолози Југословенске акције чланци у зборашким гласилима који су се бавили привредном и друштвеном улогом југословенског села попут *Земљорадник је темељ државе*,²³²¹ *Ко кога треба да опомиње*,²³²² *Проблем села проблем нације*,²³²³ *Извори наших основних начела*²³²⁴ истичу важност села као чувара народних обичаја и јединствене културе југословенских народа, његову кључну улогу у борби за стварање

²³¹⁷ Аноним, *Ка економској демократији*, *Отаџбина* бр.68, 23.јун 1935

²³¹⁸ Димитрије Љотић, *Сталежи и Збор*, *Отаџбина* бр.94, 29. децембар 1935

²³¹⁹ Димитрије Љотић, *На други приговор*, *Отаџбина* бр.92, 15. децембар 1935

²³²⁰ Види поглавље *Сељачка држава у идеологији Југословенске акције*.

²³²¹ Димитрије Љотић, *Земљорадник је темељ државе*, *Отаџбина* бр.1, 25 фебруар 1934

²³²² Димитрије Љотић, *Ко кога треба да опомиње*, *Отаџбина* бр. 55, 24.март 1935

²³²³ Димитрије Љотић, *Проблем села проблем нације*, *Отаџбина* бр.66, 9 јун 1935

²³²⁴ Димитрије Љотић, *Извори наших основних начела*, *Отаџбина* бр. 106, 22.март 1936

југословенске државе али и његово економско опадање и политичку маргинализацију у систему "дегенерисане" парламентарне демократије. Наступајући као ексклузивни заштитник сељачког сталежа од друштвене маргинализације, политичке инструментализације,²³²⁵ зеленаша²³²⁶ идеолози ЈНП Збор су у ведрим бојама приказивали будуће место и улогу аграрног становништва под сталешким државним уређењем. Као најбројнији сталеж сељаштво ће имати највећи број представника у сталешкој скупштини изабраних искључиво из редова аграрног становништва. На тај начин југословенско сељаштво политички груписано у свом сталежу и економски организовано у оквиру земљорадничких задруга имаче водећу реч у формирању државне правосудне и економске политике политике.²³²⁷ Идеализована слика улоге сељачког сталежа у сталрешкој држави најексплицитније је осликана у летку *Свим гласачима без разлике вјере* у коме анонимни аутор наводи: "Сељаци припадају сељачком сталежу. Они ће стога из своје средине слободном вољом изабрати своје представнике за за сталешки парламент. Тко зна боље муке сељакове, његове жеље и потребе него сам сељак. Стога само сељаци могу да решавају о својим потребама, па да њихов рад буде плодноносан и за саму домовину. Право је стога да сељака представља само сељак, као што ће и радника представљати само радник, трговца само трговац, занатлију само занатлија итд..... Сељаци удружени у свом сталежу имаће своје земљорадничке задруге под заштитом зборашке државне управе. Преко тих задруга сељаци ће продавати своје у зноју стечене производе уз праведне цијене, које ће одговарати њиховом уложеном труду. Тако сељаци неће бити изложени пљачкању и уцењивању од стране купаца.... Збор хоће да врати част југословенском народу.... јер сељаци расцијепани по вјерама у разне демократске странке, слаби су и немоћни, али удружени у свој сталеж, они представљају бујицу, која ће рушити све препреке њиховом напретку, њиховој срећи и њиховом државном задовољству."²³²⁸ Захваљујући овим идеолошким поставкама као и Љотићевој активној улози у задружном покрету ЈНП Збор је стекао велики број присталица из редова земљорадника нарочито на простору Смедеревског округа. Наступајући као посланички кандидат режимске ЈРЗ на парламентарним изборима 1938 г. у Смедереву Милан Јовановић Стојимировић је у песимистичном тону коментарисао у свом *Дневнику*: "Изводим закључак да ја

²³²⁵ Димитрије Љотић, Сељаци против себе, *Отаџбина* бр. 104, 8. март 1936

²³²⁶ Димитрије Љотић, Уредба о заштити земљорадника, *Отаџбина* бр. 30. 16. септембар 1934

²³²⁷ Димитрије Љотић, На други приговор, *Отаџбина* бр.92, 15. децембар 1935

²³²⁸ Архив Војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр.21, фасцикла бр.4, документ бр.18 (летак *Свим гласачима без разлике вјере*)

апсолутно не треба да се кандидујем тамо...У ствари у Миту (Д. Љотића) две хиљаде Смедереваца верује као у Бога..... Борити се са тим светом, то би био слом.“²³²⁹

Поред сељаштва ЈНП Збор се у промоцији сталешког државног уређења обраћао и занатлијама, економско-социјалној групи која је била угрожена индустријализацијом. У чланку *Органска држава и занатство*²³³⁰ Данило Грегорић је изнео своја запажања да занатство представља један од најстаријих и најспецифичнијих сталежа. Специфичност овог сталежа која одваја његове припаднике од сталежа индустријских радника базира се на чињеници да занатски производи имају уметничку и духовну димензију а сам процес производње почива на патријархалном односу учитељ- ученик између мајстора и шегрта. Капитализам (који фаворизује ефикасност производње) и марксизам (који из идеолошких разлога тежи да одстрани самосталне субјекте из привредног живота) теже да униште занатску производњу и да занатлије сведу на ниво пролетера слабо плаћених мануелних радника у фабричким постројењима. Према Грегорићевим проценама занатство може опстати само у органској држави са сталешким уређењем.

Чланци *Сталешко државно уређење у Португалији*,²³³¹ *Задругарство у сталешкој држави*²³³² и *Самоуништење Шпаније*²³³³ сведоче да је изванредан утицај на Љотићеву визију идеалне сталешке државе поред Морасове идеје о обнови историјских институција имао и Салазарова *Estado Nuovo* (Нова држава)- португалска хришћанско корпоративна република чији се устав из 1933 г. у пракси највише приближио погледима на сталешко државно устројство које је заговарао ЈНП Збор. Високо мишљење које је о сталешком уређењу Португалије имао главни идеолог ЈНП Збор Димитрије Љотић најексплицитније је изражено у чланку *Самоуништење Шпаније*. У овом чланку, говорећи о недаћама Шпаније коју раздире грађански рат Љотић наводи: “А како је Португалија избегла шпанску судбину? ... Просто тако што је на чело државне управе дошао човек који је увидео сву погибију у коју партизанство гура земљу и народ. ... Организовао је СТАЛЕЖЕ и на њих пренео бригу о народним и државним пословима. И сталежи су се показали далеко способнији за вођење државних и народних послова од политичких партија. Тиме је португалски председник владе САЛАЗАР спасао Португалију која би данас сигурно била у истом стању као и суседна

²³²⁹ Милан Јовановић Станимировић, *Дневник 1936-1941*, Нови Сад 2000, стр. 198

²³³⁰ Данило Грегорић, *Органска држава и занатство*, *Отаџбина* (бр. публикације нечитак), 15. децембар 1935

²³³¹ Аноним, *Сталешко државно уређење у Португалији*, *Отаџбина* бр.96, 12. јануар 1936

²³³² Димитрије Љотић, *Задругарство у сталешкој држави*, *Отаџбина* бр.102, 23. фебруар. 1936

²³³³ Димитрије Љотић, *Самоуништење Шпаније*, *Отаџбина* бр.127, 20. август 1936

Шпанија.“ На први поглед могу се запазити бројне паралеле између Салазарове концепције сталешко-корпоративне државе и нацрта устава који је Љотић написао на захтев краља Александра Карађорђевића 1931 г. и касније га у чланцима презентовао. Љотић је као и Салазар желео да искористи већ постојеће професионалне, сталешке и културне организације попут сељачких задуга, добротворних, верских и културних организација као тела која би предлагала кандидате за посланике Народне скупштине који би били бирани општим тајним гласањем.²³³⁴ Главни задатци Народне скупштине били би да контролише законитост рада владе и да доноси законе Кандидовањем за посланике од стране професионалних, сталешких и културних удружења елиминисало би из политичког живота политичке партије и спречило улазак у Парламент људи који су непознати у народу и који путем партијских изборних листа добијају посланичко место као страначку синекуру. Као и португалски државник Љотић је сматрао да ова уставна реформа мора да се спроведе етапно тј. да се уставни прописи објаве у начелу али да се њихово ступање на снагу спроведе парцијално специјалним краљевим декретима како би поједини аспекти новог уређења могли да се прилагоде приликама и потребама народног живота.²³³⁵ Централну улогу у овој уставној реформи требале су да имају већ постојеће друштвено економске организације тј задруге. Сам Димитрије Љотић активно се бавио задругарством и пре уласка у политику (његов отац Владимир Љотић је са Михајлом Аврамовићем оснивач задружног покрета у Србији)²³³⁶, био је члан управног одбора Главног савеза српских земљорадничких задуга, управног одбора Привилеговане Аграрне банке а основао је и неколико задуга које су се бавиле производњом и прометом воћа и индустријског биља.²³³⁷ На основу свог личног ангажовања у задружном покрету Љотић је осмислио привредни модел чије су основе изнесене су у чланцима *За националну и планску привреду*,²³³⁸ *Задругарство излаз из кризе*,²³³⁹ *Планска привреда и либерално демократска држава*,²³⁴⁰ *За органску државу*²³⁴¹ из којих се види да је Збор заговарао Салазаров сталешки корпоративизам под словенизираним термином сталешке задружне државе. У економској визији ЈНП Збор задруге су представљале слободна радна удружења чији су чланови припадници

²³³⁴ Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 395-398

²³³⁵ Архив Србије, Фонд БИА – П 69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр. 5

²³³⁶ Архив Србије, Фонд БИА – П 69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр. 2, 9

²³³⁷ Михајло Вучковић, *Историја Задружног покрета у Југославији 1918-1941*, Београд, стр. 28, 80, 82

²³³⁸ Димитрије Љотић, *За националну и планску привреду*, *Збор* бр.5, 12. децембар 1934

²³³⁹ Димитрије Љотић, *Задругарство излаз из кризе*, *Отаџбина* бр.5, 25. март 1934

²³⁴⁰ Димитрије Љотић, *Планска привреда и либерално демократска држава*, *Отаџбина* бр.64, 26. мај 1935

²³⁴¹ Димитрије Љотић, *За органску државу*, *Наш пут* бр.9, 28. јун 1940

различитих занимања ангажовани у једној грани производње.²³⁴² Економско-политичка функција задружних организација у идеологији ЈНП Збор тумачена је из визуре фашистичке максиме да решење социјалних питања не лежи у сукобима између социјалних група, већ у њиховој интеграцији по професионалном принципу и подређивању њихових интереса интересима целине тј државе. Попут Морасових сталешких колегија и Салазарових корпорација задруге су требале да изнедре техничко-производну и управљачку (политичку) елиту која ће посредовати између сталежа у политичким и економским питањима и која ће бити гарант економско-политичке стабилности.

Потребно је запазити да се у чланцима зборашких гласила који се баве темом сталешког уређења и задругарства јављају одређене контрадикторности нарочито у питању принципа устројства и идеолошког карактера задруга и њихове улоге у политичко-економском систему. Ове недоследности се могу објаснити тиме да су уз Љотића главни креатори економског програма ЈНП Збоа били бивши чланови Југословенске акције доктор правних наука и публициста Данило Грегорић²³⁴³ и лекар Светислав Стефановић који су заговарали пресликавање национал социјалистичког сталешког система и фашистичког корпоративизма под термином задружно планске привреде. Насупрот Грегорићу и Стефановићу Љотић је, што се најбоље може видети у чланку *Задругарство у сталешкој држави*,²³⁴⁴ имао изразито негативан став према привредним концепцијама национал социјализма (који је фаворизујући сталеже запоставио задругарство) и италијанског фашизма (који је уништио задруге јер није могао да их уклопи у корпоративни систем базиран на синдикализму). Концепт националсоцијалистичког сталешког система који је заговарао Грегорић кореспондирао је са Љотићевом замисли у домену признавања органске целине привреде и значаја сталежа као њене организационе основе, али се са друге стране налазио са њом у оштрој колизији будући да је национал социјализам укинуо начело добровољног организовања у задруге и сталеже - начело које је Љотић сматрао једном од главних карактеристика југословенског задружног покрета. Љотићев негативан став према тенденцији државно диригованог (присилног) удруживања долази до пуног изражаја у чланку *Пројекат Чубриловићеве уредбе за коју је надлежан Суд за*

²³⁴² Димитрије Љотић, *Задругарство у сталешкој држави*, *Отаџбина* бр.102, 23. фебруар 1936

²³⁴³ За више информација о политичком раду Д. Грегорића види поглавље *Биографске слике*.

²³⁴⁴ Димитрије Љотић, *Задругарство у сталешкој држави*, *Отаџбина* бр.102, 23. фебруар 1936

заштиту државе.²³⁴⁵ Коментаришући у овом чланку уредбу министра Чубриловића по којој је чланство у земљорадничким задругама постало обавезно и којом се уводила присилна колективна обрада земље Љотић је уредбу оценио као насилничку и по свом маниру “бољшевичку“ завршавајући своје излагање апелом влади да смени Чубриловића и изведе га пред Суд за заштиту државе због заступања бољшевичких теорија и метода.

Стефановићеви текстови *О дуалистичком изборном систему*,²³⁴⁶ *Нови национализам и корпоративни систем*,²³⁴⁷ *Криза демократије – наступ корпоративног система*²³⁴⁸ и *Између идеолошких и фразеолошких фронтова*²³⁴⁹ у којима је заговарао усвајање економско-политичких решења из домена италијанског корпоративизма²³⁵⁰ такође се нису уклапали у Љотићеву визију економско-политичке организације Краљевине Југославије. Стефановићев узор Мусолини никада није превазишао своје социјалистичке почетке (све до 1914. г. био је један од главних пропагатора марксистичке мисли у Европи) и стога је његов корпоративни систем уважавао постојање класне борбе као економску реалност коју је покушавао да разреши механичким путем – сврставајући раднике и послодавце у одвојене синдикате чије је међусобне спорове решавала фашистичка партија унутар корпорација. Таква поставка била је неспојива са Љотићевом визијом сталешког органског друштва које почива на солидарности и виђења класне борбе као вештачког импорта (непостојеће теоретске спекулације) из домена марксистичке идеологије. Поред очигледне разлике између ова два концепта – заступници сталешке државе заговарали су обнову предреволюционарних економских институција док је корпоративизам почивао на модерним синдикалним организацијама суштинску разлику између ове две концепције најбоље је дефинисао Алфредо Роко главни законодавац фашистичког режима у Италији. Елаборирајући ову тему Роко наводи: “Модерне корпорације веома се разликују од средњевековних корпорација или гилди. Потоње су у потпуности

²³⁴⁵ Димитрије Љотић, Пројекат Чубриловићеве уредбе за коју је надлежан Суд за заштиту државе, *Билтен* бр.57, 18. октобар 1940, стр.14-16

²³⁴⁶ Светислав Стефановић, *Старим или новим путевима: Одабрани политички списи 1899-1943*, Нови Сад 2006, стр. 64-68

²³⁴⁷ Светислав Стефановић, *Нови национализам и корпоративни систем, Идеје* год I бр. 9, 27. децембар 1934

²³⁴⁸ Светислав Стефановић, *Старим или новим путевима: Одабрани политички списи 1899-1943*, Нови Сад 2006, стр. 205-207

²³⁴⁹ Светислав Стефановић, *Између идеолошких и фразеолошких фронтова, Вихор* (бр. публикације нечитак), 9. јануар 1936

²³⁵⁰ Битно је напоменути да је Стефановић 1937 г. превео и објавио најважније документе на којима се темељио Мусолинијев пројекат корпоративне државе. (Види – Бенито Мусолини, *О корпоративној држави: Говори-доктрина-законодавство*, Београд 1937)

представљале самоуправне организације произвођача које су организовале производњу у складу са сопственим себичним интересима. Гилде су егзистирале ван државе а понекад и насупрот ње, што је и природно будући да су оперисале унутар суженог круга сопственог интереса што је за резултирало гушењем производње и револтом широке масе потрошача. Насупрот томе фашистичке корпорације регулишу производњу кроз произвођаче, не само у њиховом интересу већ примарно у интересу свих, под ефективним надзором државе. Модерне корпорације нису организоване ван већ унутар државе, као државна тела.²³⁵¹

Плурализам (трогласје) у предлозима идеолога ЈНП Збор на основу којих треба базирати економско-политички живот Краљевине Југославије окончао се се 1938 г. када су Грегорић и Стефановић заједно са осталим првацима Југословенске Акције, Велибором Јонићем и Данилом Вуловићем искључени из Збора због пактирања са режимом Милана Стојадиновића.²³⁵² После овог догађаја идеолошки утицај национал социјализма италијанског фашизма на политичко- економску концепцију Збора слаби и у каснијим текстовима са економском тематиком не могу се наћи примери заговарања немачког сталешког система и италијанског корпоративизма.

Историографски радови настали у периоду СФРЈ често повезују Љотићев нацрт устава из 1931 г. са фашизмом и национал социјализмом апострофирајући ЈНП Збор као антипарламентарни покрет. Битно је напоменути да је током уставне расправе 1921 г. од стране Стојана Протића (влада) и Југословенског клуба (опозиција) било предлагано да се створи дводомна Скупштина у којој би један дом био биран од стране професионалних и сталешких удружења- тај дом (тзв Сенат или Економска скупштина) би имао ингеренције у области финансија, сталешко-правних послова, надзора продукције, струковног школства, социјалне политике и здравства.²³⁵³ Овакав уставни концепт подржао је 1923 г. и угледни правник Слободан Јовановић²³⁵⁴ што сведочи да Љотићев нацрт устава из 1931 г. не представља развлашћивање парламента по фашистичком и нацистичком моделу већ покушај парламентарне реформе који је имао својих претеча у историји југословенског парламентаризма.

²³⁵¹ *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 148

²³⁵² Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр, 146-151

²³⁵³ Архив Југославије 80-29-146

²³⁵⁴ Архив Југославије 305-36

IV 6.1. Критика марксизма у идеологији европских фашистичких покрета

Критика марксизма и децидирано негативан став према левичарским партијама свих идејно политичких усмерења (од социјал-демократа до комуниста) представљају опште место у идеолошким конструктима свих европских фашистичких покрета.²³⁵⁵ Теоријске замисли Карла Маркса представљале су сложен идеолошки систем који је подразумевао радикалну ревизију наратива историје човечанстава. По Марксу историја почива на институцији класне борбе коју генеришу економски фактори. Кроз све ступњеве развоја човечанства постојале су мањинске групе (владајућа класа) које су контролисале материјална добра и групе које су настојале да им оспоре контролу над материјалним добрима. Групе које су упућивале изазов владајућој класи представљале су револуционарни покрет (класу) свог времена. Сукоб владајуће и револуционарне класе завршавао се победом револуционарне класе или њеним поразом (који је са собом повлачио уништење обе класе). Према Марксу у капиталистичком друштву (које представља предпоследњи стадијум историје човечанства) доћи ће до прекида цикличног развоја човечанства кроз сукоб владајуће и револуционарне класе. У индустријском капиталистичком друштву власт владајуће класе (капиталиста) зависи од непосредних произвођача - радничке класе (пролетеријата) који представља већину. Пошто по први пут у историји револуционарна класа (радништво) представља већину класна борба између капитала и пролетеријата завршиће се победом пролетеријата која ће резултирати стварањем новог комунистичког друштва које ће се темељити на заштити права и интереса већине. Марксизам је позивао целокупну радничку класу свих земаља да се уједини у борби против владајуће класе. Став марксистичке идеологије према националној држави и националном осећању као оруђу владајуће класе упреном против интереса радништва²³⁵⁶ резултирали су негативним однос свих европских фашистичких покрета према партијама које су се позивале на политички легат Карла Маркса.²³⁵⁷ Битно је напоменути да је и поред овог заједничког негативног става према марксистичкој идеологији због њене негације улоге нације и државе европски фашистички покрети нису били јединствени у позицији са које је критикована марксистичка идеологија, нити је ова критика имала исту улогу и значај у формирању њихових идејних конструкта. Идеолози Француске акције посветили су

²³⁵⁵ *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 95-96

²³⁵⁶ A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 164-165, 171

²³⁵⁷ Cyprian Blamires, Paul Jackson, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 403-406

мало пажње критици марксизма. Периферна улога критике марксизма у идеолошком конструкту Француске акције била је условљена Морасовом поставком да комунизам представља само једно од идеолошких исходишта Француске револуције тј. принцип либералне демократије који је из сфере политике проширен и на сферу управљања привредним животом земље.²³⁵⁸ Другим речима за Мораса је комунизам представљао само једну од варијација доследне примене републиканског начела које инсистира на разбијању органске целине друштва.²³⁵⁹ Овакав поглед на марксизам био је усвојен и у европским фашистичким покретима који су се налазили под снажним идеолошким утицајем Француске акције попут Салазарове Националне уније²³⁶⁰ и белгијског REX-a.²³⁶¹ У идеологији немачког националсоцијализма марксистичка теорија је на основу етничког порекла свог аутора (и истакнутом положају активиста јеврејског етничког порекла у револуционарним покретима у Русији, Немачкој и Мађарској) деградирана на улогу оруђа у рукама Јевреја²³⁶² који промоцијом интернационализма и класне борбе настоје да разбију јединство немачког народа.²³⁶³ Овом симплицистичком поставком идеолози националсоцијализма су компликоване друштвено економске покрете који су доминирали политичким животом Европе у првој половини 20. века свели на једну од епизода у миленијумском расном сукобу између Аријевске и Левантинско-Семитске (јеврејске) расе.²³⁶⁴ У сладу са тим европски фашистички

²³⁵⁸ Занимљиво је напоменути да је унутар идеолошког корпуса Француске акције постоји и тумачење марксизма као специфичног амалгама немачког варварста и јеврејског анархистичког трибализма који је осмислио немачки јеврејин Карл Маркс. Полазећи од ове поставке идеолози неоројалиста су поједине потезе левичарских активиста видели као део шире завере иза којих стоји званична политика Немачке. Као пример оваквог погледа на марксизам може се навести случај убиства вође париских камелота Мориса Платоа које је извршила анархистичка активисткиња а које су идеолози неоројалиста окарактерисали као “германо-бољшевичку заверу“ иза које стоји званични Берлин. (Види - Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014, str. 122-123)

²³⁵⁹ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр.127-129

²³⁶⁰ Charles F. Delzell, *Mediterranean Fascism 1919-1945*, New York 1970, str. 335

²³⁶¹ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 212-213

²³⁶² Агресивна антикомунистичка реторика вођства NSDAP која је карактерисала јавне наступе нацистичких агитатора током првих година покрета представљала је заправо део ширег плана акције против Јевреја. Увиђајући да антисемитизам базиран на миту о Аријевској раси и социјалдарвинистичким теоријама нема задовољавајући пријем Хитлер је тезом о марксизму као оруђу у рукама “светског јеврејства“ (јудеобољшевизам) успео да за своје опскурне антисемитске теорије придобије конзервативне политичке елите и грађанство. (Види - Роберт С. Вистрих, *Антисемитизам – најдужа мржња*, Београд 2012, стр. 105)

²³⁶³ Тезу о марксизму као обмани којом се Јевреји (још од античких времена!) користе у разбијању јединства не-јеврејских народа поставио је Хитлеров политички ментор Дитрих Екарт у својој брошури *Бољшевизам од Мојсија до Лењина: Дијалог између мене и Хитлера* (1925).

²³⁶⁴ Колико су идеолози националсоцијализма подцењивали могућност да следбеници марксистичке идеологије могу утицати на политички живот Немачке речито говори пример штрајка транспортних радника који је организовала КП Немачке у Берлину у јануару 1933 г. У намери да изврше притисак на владу генерала Шлајхера тј. укажу јавности њену неспособност да одржи систем јавне безбедности јединице SA су се прикључиле штрајку који је пет дана парализовао живот престонице. Неколико месеци касније (март 1933 г.) након исцениране паљевине Рајхстага нацистички режим се без већих

покрети који су инкорпорирали аријевску расну теорију у своје идеолошке системе попут Квислинговог Народног савеза (Nasjonal Samling) у Норвешкој,²³⁶⁵ Лиге холандске националне солидарности и Фламански национални савеза у Белгији,²³⁶⁶ и данске Национал-социјалистичке радничке партије²³⁶⁷ прихватили су овај симплицистички поглед на марксистичку идеју. Сличан став према идеологији марксизма као оруђу Јевреја у њиховој борби за доминацију над не-јеврејским народима заузимали су и европски фашистички покрети који су (по узору на NSDAP) осмислили сопствене теорије националног мита попут румунске Гвоздене гарде²³⁶⁸ и мађарских Стреластих крстова.²³⁶⁹ За разлику од горенаведених европских фашистичких покрета у којима је играла периферну улогу критика марксизма представљала је основну клицу из које је настала и развијала се идеологија италијанског фашизма.

трзавица израчунао са КП Немачке – највећом и најбоље организованом европском марксистичком партијом. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 1995, str. 173-176)

²³⁶⁵ S. J. Woolf, *Fascism in Europe*, New York 1981, str. 228-230

²³⁶⁶ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 208-211

²³⁶⁷ S. J. Woolf, *Fascism in Europe*, New York 1981, str. 239

²³⁶⁸ Корнелије Зелча Кодреану, *Мојим легионарима (Гвозденој гарди)*, Београд 2002, стр. 12

²³⁶⁹ M. Lacko, *Arrow-Cross Men, National Socialists 1935-1944*, Budapest 1969, str. 13-14

IV 6. 1. а) Критика марксизма у идеологији италијанског фашизма

О значају критике марксизма и њеној улози у стварању заокружене идеологије фашизма, најречитије сведочи Мусолинијева изјава да је фашизам у свом зачетку био више негација марксистичко-материјалистичке мисли него заокружена политичка доктрина.²³⁷⁰ Пореклом из социјалистичке породице Мусолини је започео свој политички активизам као ортодоксни марксиста.²³⁷¹ У складу са својим уверењима Мусолини је организовао и предводио радничке протесте и штрајкове против Либијског рата у коме “италијански пролетери убијају арапске и турске пролетере зарад профита италијанске буржоазије.”²³⁷² Постепена идеолошка трансформација оснивача идеологије фашизма започела је током Мусолинијевог боравка у Швајцарској (1902-1904) где се упознао са Сореловом критиком марксизма преко његових ученика револуционарних синдикалиста на предавањима на универзитету у Лозани.²³⁷³ Под утицајем револуционарних синдикалиста Мусолини је усвојио Сорелову антиматеријалистичку ревизију марксистичке идеологије по којој главног покретача револуције не чине рационални – економски већ мит тј. психолошко-ирационални фактори.²³⁷⁴ Сорел је сматрао да идеолози европских социјалистичких покрета ригидно тумаче поједине сегменте Марксовог учења који су услед дистанце од времена у коме су настали изгубили на значају. Време и историјски развој су према Сорелу дефинитивно доказали да пролетеријат организован у социјалистичком покрету није способан да изнесе револуцију тј. изврши оружани преврат и уклони владајућу класу. Према Сорелу извор ове неспособности пролетеријата да изврши своју историјску улогу лежи у опортунистичкој политици вођства социјалистичких покрета које је напустило револуционарни метод и окренуло се политици реформизма тј сарадње са буржоаским снагама зарад постепеног побољшања економског и политичког положаја радничке класе. Насупрот опортунистичкој политици вођства европских социјалистичких покрета Сорел се залаже за повратак на револуционарни метод са том разликом што ће револуцију повести елита радничког покрета окупљена у синдикалним организацијама а не компромитовано вођство партија и инертне масе пролетеријата. Ова револуционарна елита (синдикалисти) покренуће инертне

²³⁷⁰ Бенито Мусолини, *Доктрина фашизма*, Фиренца 1939, стр. 21-22, 26-28

²³⁷¹ Benito Mussolini, *My Autobiography with Political and Social Doctrine of Fascism*, Dover 2006, str. 2,8

²³⁷² Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр.172

²³⁷³ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994, str. 196

²³⁷⁴ James Gregor, *Marxism Fascism and Totalitarianism Chapters in the intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 137-137

пролетерске масе инструментализованом употребом терора и мита. Сорел је први унутар левичарског корпуса означио мит као покретача револуције указујући да је овај психолошко-ирационални фактор (а не рационални проблеми из домена економије) покретач свих великих догађаја у историји човечанства. Идеалу постепеног побољшања политичко-економског положаја радничке класе који су заступали реформисти Сорел је супродставио мит генералног штрајка који ће срушити капиталистичко друштво. Критичарима који су његову реинтерпретацију марксистичке теорије о миту генералног штрајка тумачили као утопију Сорел је одговорио примедбом да Црква већ две хиљаде година експлатише мит о Исусовом повратку (који се још није догодио) и на основу њега обликује европско друштво. Сорелове критике вођства европских социјалистичких покрета и теорије о миту као покретачу револуције и револуционарној елити окупљеној у синдикалистичком покрету оствариле су велики утицај на Мусолинија. Италијанска социјалистичка партија означила је Сорелове теорије као радикално одступање од Марксовог учења и током 1909. и 1910 г. из својих редова искључила све револуционарне синдикалисте (како су себе називали Сорелови ученици). Суочен са оштрим ставом партије Мусолини се 1910. г. јавно одрекао Сорела као реакционара – апострофирајући његову сарадњу са Француском акцијом у оквиру организације Прудонов клуб, али је приватно остао присталица његових идеја.²³⁷⁵ Друга фаза Мусолинијеве идеолошке трансформације наступила је током његовог боравка у Аустро Угарској 1909-1911 г. где је у провинцији Трент (јужни Тирол) насељеној претежно италијанским становништвом вршио функцију обласног секретара италијанске социјалистичке партије. Током боравка у Тренту Мусолини је сарађивао са Чезареом Батистијем²³⁷⁶ локалним лидером италијанских социјалиста који је у својом политичком ангажману уживао подршку како радничке тако и буржоаске класе. Подршка италијанске буржоазије социјалистичком покрету у Тренту довела је Мусолинија до закључка да и ако међусобно супродстављене у својим економским интересима различите класе могу сарађивати у интересу вишег циља (у случају Трента то је борба за политичку и

²³⁷⁵ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994, str. 201-202

²³⁷⁶ По избијању Првог светског рата Батисти је пребегло у Италију где се прикључио интервенционистичком покрету који је предводио Мусолини. По уласку Италије у рат на страни Антанте Батисти је отишао на фронт као добровољац. У лето 1916 г. заробљен је од стране хабзбуршких снага и обешен као издајник. По доласку на власт 1922 г. Мусолини је у више наврата истицао значај Батистијевог патриотског рада (уврстивши га у редове фашистичких мученика) и његов утицај на сопствену идеолошку трансформацију. (Види J.R.V. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 34-36, 326-327)

економску еманципацију Италијана у Хабзбуршкој монархији). Ова околност упутила је Мусолинија у правцу признања националног сензибилитета као фактографије и конструктивног елемента реал политике. Потврду за овај закључак проналазио је и код Сорела који је све врсте људских заједница (религијске, трибалне, националне, државне) тумачио као подстицајни фактор у развоју социјалистичког друштва. Према Сорелу све ове заједнице представљају афирмацију принципа солидарности и степенице којим ће се човечанство попети до идеала пацифистичког интернационализма.²³⁷⁷ Под утицајем Сорелове антиматеријалистичке критике марксизма и искуства са конструктивном улогом националног сентимента у раду италијанске социјалистичке партије у Хабзбуршкој монархији Мусолини почиње да се удаљава од званичне партијске идеолошке линије.²³⁷⁸ У годинама пред Први светски рат (1913) он покреће лист *Утонија* на чијим страницама заједно са многобројним ауторима из редова социјалиста, анархиста и револуционарних синдикалиста расправља о интелектуалним аспектима марксизма и различитим тумачењима ове политичке теорије.²³⁷⁹ Финална фаза Мусолинијеве идеолошке трансформације започела је избијањем Првог светског рата. После Сарајевског атентата, који је најавио могућност великог ратног конфликта, у Италији избијају антиратни протести које предводе социјалисти и анархисти. У склопу догађаја који ће бити познати као “Црвена недеља“ у јуну 1914 г. Социјалистичка партија је објавила генерални штрајк и у низу градова у централној Италији левичарске снаге су блокирале војне и полицијске касарне и прогласиле збацивање монархије и успостављање републике. Партијска милиција странке италијанских националиста, која је ове немире у предвечерје највећег ратног сукоба оценила као националну издају и подривање одбрамбених потенцијала Италије, изашла је на улице градова и отпочела низ уличних сукоба са социјалистима и анархистима – војним и полицијским појачањима требало је пуне две недеље да успоставе ред.²³⁸⁰ Неуспех Црвене недеље навео је Мусолинија да посумња у способност пролетеријата да спроведе насилну револуцију, и да по Сореловом примеру у годинама које су уследиле у својој визији револуције улогу пролетера додели нацији.²³⁸¹ По избијању Првог светског рата италијанска Социјалистичка партија је заузела анти-ратни став тумачећи овај сукоб као обрачун империјалистичких

²³⁷⁷ A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 86-87, 91, 93

²³⁷⁸ *Fascism* (edit. by R. Griffin), Oxford 1995, str. 26-28

²³⁷⁹ J.R.B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 52

²³⁸⁰ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 45

²³⁸¹ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994, str. 212

сила у коме пролетеријат нема интереса да учествује. У својим чланцима на страницама листа *Аванти* Мусолини је до септембра 1914. г. подржавао званични курс партије, али месец дана касније он радикално мења свој став и почиње да заговара улазак Италије у рат на страни Антанте. Због одступања од званичног анти ратног става Социјалистичке партије Мусолини је смењен са функције уредника *Авантија* и искључен из странке. Избијање Првог светског рата и спремност радничких класа зараћених земаља да се упусте у међусобни сукоб зарад интереса нације довело је Мусолинија до закључка да је интернационални социјализам нестао као кохерентна доктрина и да наступа време национализма. Рат је довршио Мусолинија у правцу идеолошке трансформације ка националном социјализму тј. новом социјализму који ће измирити појмове класе и нације.²³⁸² Мусолинијева сарадња са Италијанском националистичком партијом у оквиру интервенционистичког покрета и подршке Данунцију у Ријечи додатно је приближило социјалистичког ренегата идеологији национализма тј. њеном потенцијалу као средству мобилизације широких слојева становништва. Под њиховим утицајем бивши пацифиста и интернационалиста Мусолини усвојио је тумачење рата као виталистичког појма који ће довести националне револуције.²³⁸³ Мусолинијева критика марксизма, коју је започео да развија током ратних година налазила се у уској вези са Сореловом теоријом о нацији као органски повезаном скупу у коме су појединци и групе између себе повезани начелима солидарности и социјалне правде а сви заједно су подчињени интересу добробити целине. У складу са тим главна замерка фашизма марксистичкој доктрини била је да пропагирањем теорије о класној борби негира органско јединство народа и државе. Марксистичка теорија историјског материјализма сводила је историју људске цивилизације на борбу интереса између различитих социјалних група (класа). Мусолини је признавао важност економских фактора али је (под утицајем Сорела) негирао могућност да се историја људске цивилизације може свести искључиво на њихово деловање. Фашизам одбацује марксистичку максиму да ће у потпуном комунизму сви бити задовољни јер ће имати онолико материјалних добара колико им је потребно. Мусолини је сматрао да изједначавањем материјалног благостања са људском срећом марксизам своди човека на животињу ".....која мисли само на једну

²³⁸² Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994, str. 213-215

²³⁸³ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 114

ствар само на то како да се нахрани и утови..."²³⁸⁴. По његовом мишљењу Први Светски рат је донео смрт марксистичкој доктрини управо стога што је доказао да још увек постоји хероизам тј. дела у којима не дејствује никакав економски мотив близак или далек.

Током првих послератних година чланство социјалистичке партије се удвостручило (2 милиона чланова) и она је на парламентарним изборима 1919 г. освојила поверење једне трећине укупног броја гласача. На таласу овог успеха социјалисти су успоставили власт над 2000 општина и 26 провинција Италије. Унутар партије није постојала јединствена визија у предузимању наредних корака. Мањи део партије, предвођен Туратијем, остао је на реформистичким позицијама залажући се да се кроз учешће у парламентарном животу настави борба за права радништва легалним средствима. Са друге стране, новопрстигли чланови из редова војника-ветерана захтевали су под утиском Октобарске револуције у Русији револуционарно рушење постојећег друштвено-економског поретка.²³⁸⁵ Већ током 1919 г. радикално крило које је захтевало усвајање бољшевичког модела (тзв. максималисти) однело је превагу у унутар партијским форумима. У наредне две године 1919-1920 г. – периоду који ће добити назив *biennio rosso* (црвено двоогође) максималисти су организовали преко четири хиљаде штрајкова у индустрији, пољопривреди и саобраћају и иницирали насилно преузимање земљишних поседа широм Италије.²³⁸⁶ Врхунац револуционарне кампање максималиста представљало је насилно заузимање фабричких погона у северноиталијанским градовима у септембру 1920 г. Мусолини је још 1917 г. оценио бољшевичку револуцију као краткотрајни експеримент који је у дужој временској перспективи осуђен на неуспех. Руска револуција је по Мусолинију представљала резултат специфичних друштвено-економских односа који су владали у овој земљи и који нису присутни у другим државама Европе.²³⁸⁷ Бруталне методе руских револуционара (терор, конфискација имовине) Мусолини је оцењивао као (на неуспех осуђен) покушај бољшевичког вођства да “примитивном акумуляцијом капитала” превазиђе вишевековну заосталост руског друштва.²³⁸⁸ У складу са овом поставком Мусолини је критиковао револуционарно крило социјалистичке партије оптужујући их да су угледајући се на бољшевички модел усвојили Лењинову (дисфункционалну)

²³⁸⁴ Бенито Мусолини, *О корпоративној држави*, Београд 1937, стр. 69

²³⁸⁵ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 101-104

²³⁸⁶ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 89

²³⁸⁷ A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 277

²³⁸⁸ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 87

интерпретацију марксистичке теорије чија ће имплементација у Италији резултирати катастрофом.²³⁸⁹ У својим нападима на Лењинове присталице Мусолини је ишао дотле да је негирао револуционарност марксизма. По његовом мишљењу остварење марксистичке идеје о диктатури пролетеријата не доноси никакву промену јер се тако само стара диктатура приватног капитала замењује новом диктатуром капитала којим управља држава. Из тога произилази да марксистичко учење не доноси никакву новину већ представља само логични продужетак атрофираног демократско капиталистичког система. Насупрот марксистима Мусолини као једине праве револуционаре у Италији означава фашисте јер по његовим речима " Ми смо у Италији једини који имамо право да говоримо о револуцији.....Ми немамо потребе на чекамо на револуцију као крдо чланова социјалистичке странке.....Ми смо револуцију извели још 1915. г. Спријечити тријумф реакционарних снага ратом било је револуционарно дело у највишем степену."²³⁹⁰ Мусолини је наглашавао контрареволуционарни карактер болшевичког режима који је рестаурирао све институције царистичке државе – у првом реду војску и бирократију и ликвидирао већи број социјалиста (мењшевика, социјал-револуционара) него царистичка полиција.²³⁹¹ Према Мусолинијевој оцени болшевички режим представља карикатуру социјализма тј. диктатуру мале групе политичких авантуриста на штету грађана и сељака.²³⁹² Лењинов економски концепт уништио је руску привреду и довео целокупну земљу у стање анархије – милиони људи умиру од глади, наоружане банде отимају имовину и самовољно деле правду а противници се шаљу у смрт и логоре. Према Мусолинијевом уверењу Италија је заостала аграрна земља којој је неопходна модернизација кроз интензивну индустријализацију а не класне борбе и (неуспешни) утопистички експерименти.²³⁹³ Да би се омогућила модернизација Италије неопходно је повести политику продуктивног социјализма који ће окончати класну борбу кроз сарадњу рада и капитала у интересу повећања производње и економског развоја.²³⁹⁴ Мусолини је оцењивао да је класна борба есенцијално деструктивна појава – јер она елиминише део учесника у процесу

²³⁸⁹ A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 277

²³⁹⁰ Игнацио Силоне, *Фашизам његов постанак и развој*, Загреб 1935, стр. 77

²³⁹¹ A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 278-279

²³⁹² A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 278

²³⁹³ A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 280

²³⁹⁴ A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 277

производње (буржоазија) уместо да их организује у циљу унапређења производног процеса.²³⁹⁵ Другим речима Мусолини је као главни циљ поставио повећање производње у служби величине нације.²³⁹⁶ Према Мусолинију “социјалистичка партија је руска војска која се улогорила у Италији“ и фашисти су једини позвани да сачувају отаџбину од претње “азијатског бољшевизма.”²³⁹⁷ У складу са овом (милитаристичком) поставком Мусолини је у априлу 1919 г. покренуо кампању оружаног отпора револуционарној акцији максималиста. Боље организована партијска милиција фашистичког покрета је у року од годину дана сломила отпор левичарских милитаната уништивши њихова упоришта и организације у већем делу северне и централне Италије.²³⁹⁸ До краја 1920 г. утицај социјалистичке партије био је ограничен на неколико великих индустријских градова (Ђенова, Парма, Специја) тзв. црвених тврђава где су добро организоване социјалистичке синдикалне организације наоружале своје чланство. И поред критика на рачун италијанских социјалиста и жестоких сукоба између фашистичких и социјалистичких активиста по улицама италијанских градова Мусолини се све до 1921 г. сматрао социјалистом и веровао је да ова партија има своју улогу у политичком животу Италије.²³⁹⁹ У виду је имао превасходно реформистичко крило партије коме је замерао пасивност (поредио их је са занесеним верницима који чекају Христов повратак не обазирајући се на реално стање друштва) и сарадњу са италијанском буржоазијом.²⁴⁰⁰ Мусолини је био уверен да је опасност од бољшевичке револуције нестала већ крајем 1920 г. и да су казнене експедиције фашистичких сквадри ликвидирале револуционарни потенцијал Социјалистичке партије.²⁴⁰¹ Његове закључке подржавао је и развој догађаја унутар Социјалистичке партије на чијем је конгресу у Анкони 1920 г. дошло до пораза револуционарног крила (које се недуго затим издвојило и формирало Комунистичку партију Италије) и тријумфа реформиста који су се одрекли револуционарне реторике и потражили сарадњу са грађанским партијама. Настојећи да искористи тријумф реформиста Мусолини у августу 1921 г. склапа споразум о сарадњи са Социјалистичком партијом (тзв Пакт о пацификацији) и

²³⁹⁵ Mark Antlif, *Avant- Garde Fascism: The Mobilisation of Myth, Art and Culture in France*, London 2007, str. 165

²³⁹⁶ A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 281

²³⁹⁷ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 134,139

²³⁹⁸ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 95-97

²³⁹⁹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 99

²⁴⁰⁰ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 172

²⁴⁰¹ Р. Герварт, Ц. Хорн, *Пат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр. 150

отпочиње преговоре са Пополарима у циљу стварања умереног левог блока који би са позиција фашистичког програма из 1919 г. могао да упути озбиљан изазов Либералној странци која је већ двадесет година владала Италијом.²⁴⁰² Покушај Мусолинија да се врати на програм из 1919 г. и уз помоћ реформистичке струје социјалиста и Пополара легалним путем преузме власт над Италијом наишао је на опште неодобравање у редовима вођа фашистичке милиције (тзв расова) и довео је до Мусолинијевом привременог повлачења са чела покрета.²⁴⁰³ На конгресу фашистичког покрета у Риму у новембру 1921 г. Мусолини се одрекао својих планова о стварању коалиционог блока са социјалистима и пополарима и аминовао намеру расова да терором униште последња упоришта социјалиста а затим у оружаном преврату преузму власт над државом. Заузврат расови су признали његов ауторитет као вође и идеолога покрета и пристали на ограничавање свог ауторитета подржавајући трансформацију фашизма из некохерентног покрета у централизовану политичку партију.²⁴⁰⁴ Мусолинијева капитулација пред екстремистима означила је тријумф праксе (терора) над теоријом (антиматеријалистичка ревизија марксизма) у идеологији фашистичког покрета. У складу са закључцима Римског конгреса током пролећа и лета 1922 г. расови су покренули кампању терора у циљу преузимања власти у тзв. црвеним тврђавама - великим индустријским градовима (Ђенова, Парма, Специја) који су се још увек налазили под контролом социјалиста. У настојању да се одупру фашистичкој офанзиви социјалисти су у фебруару 1920 г. заједно са анархистима и републиканцима формирали надпартијску организацију *Alleanza del Lavoro* (Алијанса рада) и партијски милицију *Arditi del Popolo* (Народни ардити). Сукоби између фашистичких одреда и Народних ардита довели су Италију у стање необјављеног грађанског рата. Општи утисак слома система јавне безбедности појачао је генерални штрајк, који је организовала Алијанса рада у августу 1922 г. који је резултирао парализом јавног транспорта и индустријске производње.²⁴⁰⁵ Реактивно насиље левичарских милитаната и генерални штрајк узнемирили су владајућу елиту и приморали је да се за помоћ обрати фашистичком покрету – једином фактору који је имао ефективну силу да успостави ред. По Мусолинијевом наређењу чланство фашистичких синдиката је преузело послове штрајкача у кључним секторима индустрије и транспорта и тако

²⁴⁰² Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 99-100

²⁴⁰³ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 216-217

²⁴⁰⁴ Р. Герварт, Ц. Хорн, *Рат у миру: Паравојно насиље у Европи после Првог светског рата 1918-1923*, Београд 2013, стр.151

²⁴⁰⁵ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 107

изазвало слом штрајкачког покрета.²⁴⁰⁶ Овим потезом Мусолини је успео да испрофилише фашистичку партију као браниоца јавног реда и капиталистичког поретка и тако је учини прихватљивим коалиционим партнером великих грађанских странака.²⁴⁰⁷ Он је искористио класну борбу (класне сукобе у италијанским градовима и селима 1919-1922) тј. страх буржоазије од бољшевичког преврата да јој се наметне као заштитник и са позиције апсолутне власти подреди њене интересе потребама нације.²⁴⁰⁸ Слом штрајка је изазвао дезинтеграцију Алијансе рада и њених паравојних снага тако да су фашистичке сквадре до јесени 1922. г. без већег отпора успоставиле контролу над преосталим упориштима Социјалистичке партије. Након преузимања власти у октобру 1922 г. Мусолини није предузимао репресивне мере против вођства и чланства социјалистичке партије. Путем закона из 1923 г. (којим је победничкој листи обезбеђено две трећине посланичких мандата) Мусолини је обезбедио маргинализацију опозиционих снага. Поред тога Мусолини је и даље разрађивао планове о сарадњи са реформистичким крилом социјалистичке партије.²⁴⁰⁹ Коначну тачку на те спекулације ставило је убиство социјалистичког посланика Ђакома Матеотија. У јуну 1924 г. након што је у парламенту изнео низ тешких оптужби за корупцију на рачун фашистичког режима Матеоти је отет од стране групе сквадриста предвођених Америгом Думинијем. Када је неколико недеља касније пронађен његов леш настао је одијум протеста у италијанској и европској јавности који је претио да озбиљно уздрма ауторитет фашистичког режима. У знак протеста целокупна опозиција објавила је бојкот скупштинских заседања и преселила се на Авентинско брдо (догађај познат као Авентинска сецесија по узору на политичку кризу у античком Риму) а њихов пример следиле су и поједини конзервативци из фашистичког покрета. Насупрот тврдњама које су се појавиле у јавности Мусолини је негирао да он или било који званичник режима има везе са овим злочинем.²⁴¹⁰ Након шест месеци, током којих је постојала могућност да круна ускрати поверење фашистичкој влади,²⁴¹¹ вођство милиције извршило је притисак на Мусолинија да предузме одлучан корак. Под утицајем овог ултиматума Мусолини је у јануару 1925 г. преузео одговорност за Матеотијево убиство

²⁴⁰⁶ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 62

²⁴⁰⁷ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 222

²⁴⁰⁸ Mark Antliff, *Avant-Garde Fascism: The Mobilisation of Myth, Art and Culture in France*, London 2007, str. 166

²⁴⁰⁹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 113

²⁴¹⁰ Мотив Думинија да изврши овај злочин остао је неразјашњен. Будући да је Думини као демобилисани официр 1918 г. био жртва линча од стране социјалистичких активиста могуће је да је Матеотијево убиство било чин личне освете.

²⁴¹¹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 114

и започео процес трансформације режима у једнопартијску диктатуру.²⁴¹² У склопу овог процеса 1926 г. забрањен је рад свих политичких партија и основан је Специјални суд за заштиту државе који је судио у питањима политичког деликта. И ако је основан са основном сврхом да се обрачуна са левичарским активистима²⁴¹³ Суд за заштиту државе је током целокупног постојања осудио свега пет хиљада људи на временске казне и два пута толико на казну интернације.²⁴¹⁴ И поред тога сто је на власт дошао као последња одбрана грађанског поретка од претње бољшевичке револуције Мусолини се никада није дистанцирао од својих политичких убеђења из младости чије су реминисценције остале видљиве у конструкту фашистичке корпоративне државе²⁴¹⁵ и блиским односима које је фашистичка Италија одржавала са СССР. Италија је била једна од првих европских држава која је признала СССР (1924 г.) и успоставила мрежу конзуларних представништава на његовој територији.²⁴¹⁶ Трговачки уговор потписан исте године имао је велики значај за функционисање италијанске индустрије и саобраћаја који су били зависни од увоза сировина и енергената. Поред економске сарадње између два режима су успостављене и блиске културне везе. Уметничка дела футуриста и покрета Новењенто која су третирали тематику рада, спорта, борбе и материнства наилазила су на позитивне критике бољшевичког вођства. Истовремено преко институције Венецијанског Бијенала фашистички режим је организовао изложбе совјетске уметности чији су радови покривали сличне теме. Утицај званичне совјетске уметности на режим италијанског фашизма био је највидљивији у копирању пропагандних постера (са темама индустријске производње и рата) и усвајању естетско-пропагандних решења у концепцији јавних прослава Дана рада.²⁴¹⁷ Респект који је Мусолини показивао према СССР најбоље се очитује у његовој изјави да поред фашизма једино бољшевизам поседује карактеристике универзалне идеологије и да будућност Европе одређује управо сукоб два универзалистичка центра Рима и

²⁴¹² Велики број левичарских ренегата (бивших социјалиста и револуционарних синдикалиста) на високим функцијама унутар фашистичког покрета, попут Алчесте де Амбриса (коаутора првог корпоративног устава Ријечке државе), напустио је фашистичку партију и отишао у емиграцију не одобравајући трансформацију режима у једнопартијску диктатуру. (Види - J.R.B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 223-224)

²⁴¹³ Парадоксално од 9 смртних казни које је изрекао Специјални суд за заштиту државе у 8 случајева радило се не о левичарима већ о словеначким иредентистима члановима организација ORJUNAVIT и TIGR. (Види - Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 117)

²⁴¹⁴ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 117

²⁴¹⁵ Основну организациону јединицу корпоративне државе чиниле су синдикалне организације – економске институције које су биле продукт европских марксистичких мислилаца.

²⁴¹⁶ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 227-228

²⁴¹⁷ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 223

Москве.²⁴¹⁸ Позитиван став према СССР може се објаснити и потребама спољне политике – СССР је уз фашистичку Италију био један од главних опонената Версајског поретка. Поред тога треба узети у обзир и специфичан Мусолинијев став према идеологији марксизма. Своју идеолошку трансформацију – усвајање национализма као покретачког елемента револуције Мусолини је тумачио као оригиналну реинтерпретацију марксистичке теорије коју ће временом усвојити и остали европски марксисти. Лењина смрт (1924) и извесне модификације које је у функционисању болшевичке државе увео Стаљин наводиле су Мусолинија на закључак да је под утицајем фашистичке концепције фузије социјализма и национализма Стаљин (кога је сматрао за криптофашисту)²⁴¹⁹ отпочео стварање нове идеологије национал-болшевизма и да ће у СССР бити успостављен “црвени фашизам.”²⁴²⁰ Ова Мусолинијева теза одржала све до средине 30-тих година када је под утицајем агресивне спољне политике фашистичког режима дошло до прекида добрих односа са СССР.²⁴²¹ Болшевички режим осудио је фашистичку инвазију на Етиопију 1935 г. и прикључио се санкцијама против Италије које је објавило Друштво народа. Односи су се заоштрили када је у јулу 1936 г. Мусолини подржао антирепубликанску побуну генерала Франка у Шпанији. На бојиштима Шпанског грађанског рата дошло је до директне конфронтације између морнаричких, пешадијских и ваздухопловних снага две државе. Директан сукоб “два универзализма“ вратио је фашистички режим на ригидне антикомунистичке позиције са почетка 20-ти година. У јулу 1936 г. склопљен је савез са нацистичком Немачком, а годину дана касније Италија се прикључила и Антикоминтерна пакту. Потенцијални савезник (и / или идеолошки сателит) постао је поново непријатељ чије постојање угрожава виталне интересе италијанске нације. Парадоксално, у завршној фази Другог светског рата у коме је фашистичка Италија ушла у директан сукоб са СССР (италијански експедициони корпус учествовао је у операцијама на Источном фронту) Мусолини се након привременог краха фашистичког режима 1943 г. поново вратио својим политичким ставовима из младости. Републикански и левичарски програм фашистичког покрета из 1919 г. којим

²⁴¹⁸ Stanley G, Payne, *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 217

²⁴¹⁹ Мусолинијево (илузорно) очекивање да ће болшевички режим на послетку постати идеолошки сателит фашизма читава се и у склапању италијанско-совјетског уговора о пријатељству и сарадњи 1933 г. као и техничка помоћ коју је италијанска војска пружила у обнови и унапређивању војно поморских снага СССР 1934 г. (Види - J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 305 и Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 229 - 230)

²⁴²⁰ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 127,230

²⁴²¹ J.R.B. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str.285-286

је доминирао антикапиталистички дискурс доживео је свој васкрс и своју пуну афирмацију у краткотрајној Републици Сало.²⁴²²

²⁴²² J.R.B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 223

IV 6. 1. б) Критика марксизма у идеологији ЈНП Збор

Идеје италијанског фашизма присутне су на просторима Краљевине СХС још од двадесетих година. Први експонент ових идеја на југословенском простору била је ОРЈУНА (Организација југословенских националиста) чија је идеологија имала неколико додирних тачака са италијанским фашизмом попут унитаризма, експанзионистичких тежњи, антикомунизма и коришћења насиља у борби са политичким неистомишљеницима²⁴²³. Са успостављањем монархдиктатуре 1929 г. забрањен је рад ОРЈУНЕ али је рецепција идеја италијанског фашизма настављена преко покрета Југословенска акција који је основан 1930 г. Овај покрет се 1934 г. утопио у ЈНП Збор и његови главни идеолози попут Велибора Јонића, Данила Грегорића и Јураја Коренића заузеле важне позиције у организационој структури Збора и наставиће да буду главни заговорници преузимања идејних решења италијанског фашизма.²⁴²⁴ Негативан однос према марксизму представља константу присутну у идеологији свих покрета југоинтегралистичке радикалне деснице. Током 20-тих година идеолози ОРЈУНЕ критиовали су марксизам као есенцијално деструктивну – анационалну идеологију. И поред негативног става према марксизму и радикалних мера са којим су се орјунаши обрачунавали са његовим присталицама идеолози ОРЈУНЕ нису развили теоретски утемељену критику марксизма.²⁴²⁵ У малобројним чланцима који су се дотicali идеологије марксизма и деловања њених присталица у Краљевини СХС попут *Градски савет и полиција помажу комунисте*,²⁴²⁶ *Комунисти и ОРЈУНА*,²⁴²⁷ *Комунисти убијају раднике*,²⁴²⁸ *Бољшевички режим у Цапрагу*²⁴²⁹ и *Ка новом раду*,²⁴³⁰ присталице КПЈ апострофирани су као политички авантуристи или у

²⁴²³ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста ОРЈУНА, *Историја XX века*, Зборник радова V, Београд 1963, 315-393

²⁴²⁴ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, 142-153

²⁴²⁵ И ако су пре Првог светског рата присталице марксистичке идеологије на јужнословенским просторима од показивале мало интересовања за југословенску идеју од 1917 г. концепт југословенске државе је прихваћен унутар већег дела снага које ће се 1920 г. конституисати у КПЈ. Све до Дрезденског конгреса 1928 г. југословенски марксисте остали су на позицији очувања југословенске државне заједнице. (Види – Бранислав Глигоријевић, *Коминтерна југословенско и српско питање*, Београд 1992, стр. 22-27, 241-243) Околност да КПЈ током већег дела 20-тих година није оспоравала југословенски концепт изместили су марксистичку идеологију из фокуса ОРЈУНЕ чији је примат била борба против унутрашњих и спољашњих непријатеља југословенске државе.

²⁴²⁶ Аноним, Градски савет и полиција помажу комунисте, *Видовдан* год II бр.13, 6. фебруар 1923

²⁴²⁷ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови сад 1925, стр. 29-32

²⁴²⁸ Аноним, Комунисти убијају раднике, *Победа* год V бр.49, (датум публикације нечитак)

²⁴²⁹ Аноним, Бољшевички режим у Цапрагу, *Победа* год V бр.51, (датум публикације нечитак)

²⁴³⁰ Аноним, Ка новом раду, *Орјуна* (Београд) год I бр.1, 12. јун 1927

најекстремнијем случају као терористи - плаћеници у служби антијугословенских снага. Током прве половине 30-тих година идеолози југоинтегралистичких покрета радикалне деснице су посветили мало пажње феномену марксизма. Одсуство теоретски утемељене критике марксизма у политичким програмима Југословенске акције²⁴³¹ и Борачке организације Југославије било је резултат смањене активности КПЈ која се под репресивним мерама режима монархдиктатуре повукла у илегалу и чији је руководећи кадар пребегао у иностранство.²⁴³²

За разлику од југоинтегралистичких покрета екстремне деснице из 20-тих и прве половине 30-тих година критика марксизма заузимала је једно од централних места у идеологији ЈНП Збор и пресудно је утицала на поједине елементе његове дневнополитичке праксе. Аналогно идеологији италијанског фашизма творци идејних концепција ЈНП Збор полазили су од апсолутизације принципа државног и националног јединства. Као и италијански фашисти идеолози ЈНП Збор посматрали су марксистичку идеологију и њена исходишта – класну борбу, револуцију и диктатуру пролетеријата као претњу националном и државном јединству. У чланцима попут *Не класа него нација*,²⁴³³ *Радник и марксизам*,²⁴³⁴ *Разговор са једним земљорадником*²⁴³⁵ и *Наш национализам*²⁴³⁶ Љотић по фашистичком моделу напада марксистичко учење о класној борби као анти-државно тј. као фактор дезинтеграције народног јединства. У чланку *Два излаза*²⁴³⁷ Љотић наводи да се слаже са комунистичком идеологијом у домену поставке да је тренутна друштвена криза резултат кризе либералног капитализма. У наставку свог излагања Љотић наводи да је решење комунистичке идеологије за излазак из друштвене кризе (диктатура пролетеријата) по свом карактеру механичко и деструктивно јер предвиђа уништење институција породице, приватне својине и политичких слобода док је решење које заступа ЈНП Збор (сталешка држава) по свом карактеру органско тј. оно ће очувати гореспоменуте институције док ће са

²⁴³¹ Једини осврт Југословенске акције на питање марксистичке идеологије представља чланак анонимног аутора *Руска револуција* објављен у листу *Југословенска реч* 3. децембра 1932 г. У овом чланку анонимни аутор проматра феномен руске револуције не као продукт марксистичке идеологије већ као завршне фазе вишевековног процеса дезинтеграције апсолутистичког феудализма. У наставку аутор је болшевички режим оценио као (на неуспех осуђени) експеримент базиран на симплицифистичкој теорији историјског материјализма. Према аутору овај експеримент ће се завршити сломом болшевичког режима и успостављањем “Треће Русије.”

²⁴³² Бранислав Глигоријевић, *Коминтерна југословенско и српско питање*, Београд 1992, стр. 243-245, 253

²⁴³³ Димитрије Љотић, *Не класа него нација*, *Отаџбина* бр.16, 10. јун 1934

²⁴³⁴ Данило Грегорић, *Радник и марксизам*, *Отаџбина* бр. 92, 15. децембар 1935

²⁴³⁵ Димитрије Љотић, *Разговор са једним земљорадником*, *Нови пут* бр.25, 10. јул 1938

²⁴³⁶ Димитрије Љотић, *Наш национализам*, *Нови пут* бр.31, 4. септембар 1938

²⁴³⁷ Димитрије Љотић, *Два излаза*, *Отаџбина* бр.76, 18. август 1935

друге стране ограничити игру индивидуалних интереса крупног капитала. Поредећи идеологију ЈНП Збор и италијанског фашизма у чланку *Да ли смо фашисти*²⁴³⁸ Љотић наводи: “Народи нису једнаки, као ни људи. Оно што је добро за Италијане... није добро за нас. То не значи да са овим покретима немамо заједничких црта. И ми, као и они, поникли смо из идеалистичког погледа на свет, а не из материјалистичког. И ми, као и они, због тога смо противници индивидуализма који узима јединку за полазну тачку у друштву. И ми, као и они, сматрамо да су материјалистички и индивидуалистички став довели до демократије и капитализма. И ми, као и они, сматрамо да органски поглед на свет и друштво мора да спречи одржавање капиталистичког и демократског поретка, јер овај фатално води у комунизам. И ми, као и они, сматрамо да се то мора извршити револуцијом, јер *нормални развој ситуације* води у комунизам. И ми, као и они, сматрамо да је комунизам један експеримент којим се поништавају основне људске вредности и против кога на послетку живот мора да се побуни и да га збрише.... Дотле смо једно. Одатле полазе знатне и дубоке разлике...”

Утицај Мусолинијевог критике марксизма долази до изражаја у Љотићевом мемоарско теоријском делу *Из мог живота*²⁴³⁹ у коме је у два тома изнео основе свог политичког учења. Чак четири поглавља другог тома посвећена су управо марксизму и његовом разорном утицају на југословенску државу. Поред тога што теорију класне борбе карактерише као рецепт за грађански рат аутор негира и други стуб марксистичког учења – историјски материјализам. Дајући кратак преглед историје југословенских народа и служећи се чак и епском поезијом Љотић одриче постојање класних сукоба у било ком периоду историје југословенских народа сугеришући тиме да економски фактори који у марксистичкој визији прошлости имају главну покретачку улогу никада нису успели да наруше народни осећај судбинског јединства свих његових припадника.²⁴⁴⁰ Попут Мусолинија и Љотић је у овом делу негирао револуционарност марксизма и карактерисао га као логични наставак демократско-капиталистичког система. Ова негација револуционарности марксизма најексплицитније је исказана у чланку *Истинска револуција* у коме Љотић наводи: “Невоље савременог друштва потичу из индивидуалистичког начела на којем је пре сто педесет година...људско друштво постављено.... Није марксизам револуција из простог разлога јер потиче из истог индивидуалистичког начела. Ма како то чудно изгледало, марксизам је не само

²⁴³⁸ Димитрије Љотић, *Да ли смо фашисти*, *Отаџбина* бр. 138, 5. новембар 1936

²⁴³⁹ Димитрије Љотић, *Сабрана дела XI* (приредио Д. Суботић), Београд 2001, стр. 101-131

²⁴⁴⁰ Димитрије Љотић, *Сабрана дела XI* (приредио Д. Суботић), Београд 2001, стр. 124-129

непосредни историјски, већ природни логички и морални наставак данашњег друштва. Револуција је прекид једног природног развитка, а марксизам није то. Напротив, он је најприроднији развитак индивидуалистичке победе у осамнестом веку. Он излази из досадашњег поретка као пиле из јајета. Он се разликује од данашњег материјалистичко- капиталистичко- демократског друштва, не по суштини, већ по обиму. Данашње друштво је материјалистичко. Марксистичко ће бити материјалистичко без стида, пошто је држава једини капиталиста, једини послодавац, једини господар – све опет у рукама једне партије. “ Потпору за ове тврдње он је налазио у општепознатим сазнањима о тешком животу сељака и радника под совјетским режимом. По његовом мишљењу у СССР није дошло до револуционарних промена, јер је револуција представљала само подржављење приватног капитала тако да се "капитализам заснован на приватној иницијативи“ само трансформисао у “државни капитализам”²⁴⁴¹ који је услед моћи државе неупоредиво немилосрднији према радној снази од свог предходника. По угледу на италијанске фашисте Идеолози ЈНП Збор су покушавали да приближе своје антимарксистичке ставове широј јавности стварајући путем новинских текстова и летака слику о комунистичкој опасности од која је уперена против малог човека – тј. ситних земљопоседника, трговаца и занатлија. Дobar пример овакве пропаганде може се наћи у брошури *И теби се обраћамо*²⁴⁴² у којој анонимни аутор наводи: “У овим тешким данима обраћамо се теби, кога комунисти називају презрењем буржуом. Комунисти проповедају свуда да је твоја мучно и поштено стечена својина – пљачка, а твој труд и посао – лоповлук.... озлојеђују они несвесну народну масу само против вас, ситних сопственика.... слепци црвеног слепила чине све напоре да вас, нешто имућније чланове тешко осиротеле народне заједнице, учине одговорним за све големе невоље, које се годинама, без ваше кривице, гомилају у овој земљи. Они оштре секиру на вашем мршавом врату и унапред уживају у вашој крви. Ви треба по глупој логици комуниста да платите грехе јеврејско-капиталистичког покора.“ Предочавајући читаоцима да ће комунисти у случају доласка на власт одузимати од ситних поседника не само њихову имовину већ и животе аутор завршава своје обраћање апелом у коме наводи: “Останеш ли и даље по страни од започете борбе, знај да је то народно издајство. Још нешто: то је и твоје самоубиство. Јер не победи ли Збор бићеш ти прво поражен. Лупиће те јудео-комунистичка сатара и по кеси и по глави... Ти борбу Збора можеш и мораш помоћи!”

²⁴⁴¹ Димитрије Љотић, *Сабрана дела XI* (приредио Д. Суботић), Београд 2001, стр. 108-111

²⁴⁴² Архив Југославије, Фонд бр.37, фасцикла бр.21, документ: (брошура) *И теби се обраћамо*

Поред тога што се пропаганда покрета у првом реду обрађала земљорадницима, занатлијама и ситним обртницима идеолози ЈНП Збор покушавали су да за свој политички програм заинтересују и индустријско радништво. У летку *Друговима радницима: сељацима, физичким интелектуалним и послодавцима*²⁴⁴³ који је потписао Милан Вапа познати београдски индустријалац и један од главних финансијера ЈНП Збор критикује се неспособност режима ЈНС да олакша тешке економске прилике у којима живи југословенско радништво. Уместо класне борбе Вапа као решење за излазак из кризе препоручује солидарност радника и послодаваца који ће уједињени у ЈНП Збор оборити режим и створити ново друштво социјалне правде (тзв патерналистички антикапитализам). Радикалан антикомунистички став умногоме је утицао на формирање специфичног погледа идеолога ЈНП збор на целокупну политичку сцену Краљевине Југославије. Због подређености КПЈ оперативним циљевима Коминтерне (разбијање Краљевине Југославије као значајног сегмента Версајског поретка) комунисти су у идеологији ЈНП Збор перцепирани као противници теорије интегралног југословенства и концепта југословенске државе.²⁴⁴⁴ У чланку *Унутрашњи преглед*²⁴⁴⁵ Љотић је оптужио СССР за подстицање сепаратистичких покрета у Краљевини Југославији. Да би КПЈ као главни експонент интереса СССР ступила у ближе везе са југословенским сепаратистима, она се по налогу из Москве 1938 г. поделила на српску, хрватску и словеначку комунистичку партију.²⁴⁴⁶ Стратегија Народног фронта, коју је Коминтерна објавила 1935 г. у оквиру које је комунистичким партијама наложено да помогну грађанске снаге у борби против фашизма²⁴⁴⁷ у идеологији ЈНП Збор тумачена је као настојање КПЈ да под паролом сарадње заправо преузму организациону структуру опозиционих парија и искористе их

²⁴⁴³ Архив Југославије, Фонд бр. 102, фасцикла бр.7, документ: *Друговима радницима: сељацима, физичким интелектуалним и послодавцима*

²⁴⁴⁴ Након дуготрајног отпора који је пружала тзв. десна фракција предвођена Симом Марковићем КПЈ је 1928 г. на Дрезденском конгресу капитулирала пред директивама Коминтерне и изјаснила се за издвајање Словеније, Хрватске, северне Војводине, КиМ, Црне Горе, и Македоније из састава југословенске државе. Одлуке Дрезденског конгреса, као и оперативна подршка КПЈ хрватском, албанском и македонском сепаратистичком покрету у периоду 1928-1934 учврстили су идеологе југоинтегралистичке радикалне деснице у уверењу да КПЈ представља страну агентуру у служби СССР. (Види - Бранислав Глигоријевић, *Коминтерна југословенско и српско питање*, Београд 1992, стр. 172, 192, 197, 211, 242, 255)

²⁴⁴⁵ Димитрије Љотић, *Унутрашњи преглед*, *Билтен* бр.8, 12. април 1939, стр.5-6

²⁴⁴⁶ Љотић није био добро информисан о стању унутар КПЈ. Коминтерна је од 1926 г. форсирала децентрализацију КПЈ по националном кључу. Након капитулације десне фракције (која је стајала на позицијама југословенства и централистички уређене партије) на Дрезденском конгресу 1928 г. средиште партије је пресељено у Загреб и формиран су тзв. Покрајински комитети за Словенију, Хрватску и Србију. (Види- Бранислав Глигоријевић, *Коминтерна југословенско и српско питање*, Београд 1992, стр. 255-257, 271-285)

²⁴⁴⁷ Бранислав Глигоријевић, *Коминтерна југословенско и српско питање*, Београд 1992, стр. 247,308-316

за извршење револуционог преврата.²⁴⁴⁸ Велику забринутост идеолога ЈНП Збор изазивале су везе КПЈ и ХСС.²⁴⁴⁹ У децембру 1939 г. вођа ЈНП Збор Димитрије Љотић обратио писмом неиндентификованом министру из владе Драгише Цветковића скрећући му пажњу (и молећи га да о томе обавести кнеза Павла) на недавно одржан састанак између Владка Мачека и активиста КПЈ. Према Љотићевој оцени: “Из тога ћете видети да Др. Мачек још није дошао дотле да зна (а никада неће ни доћи) да се с комунистима уопште не разговара, јер се нема о чему, нити може разговарати – а исто тако ћете видети да Др. Мачек оправдава борбу против комуниста само страхом од реакције – што значи да сама борба против комунизма не излази из основног става Владе..... борба против комунизма није борба на парче.... види се лепо и јасно да је борба против комунизма предата у руке људи који не верују у моралну оправданост те борбе, а још мање у оправданост поретка, који иначе обилно искоришћују.”²⁴⁵⁰ Идеолози ЈНП Збор су у чланцима попут *Споразум*,²⁴⁵¹ *Нисмо мислили*,²⁴⁵² *Безглавост*²⁴⁵³ оцењивали да је КПЈ искористила ХСС да направи своје упориште у оквиру Бановине Хрватске. У гореспоменутом чланцима зборашки идеолози истицали су да су комунисти (уз франковце) главни иницијатори анархичног стања које влада у Бановини Хрватској - које ће се услед неспособности власти ХСС неминовно завршити комунистичким пучем. Поред ХСС идеолози ЈНП Збор оцењивали су да је КПЈ путем стратегије Народног фронта преузела контролу и над другим грађанским партијама а њиховим посредством и над режимом ЈРЗ. У чланцима попут *Један министар који много обећава*,²⁴⁵⁴ *Безглавост*²⁴⁵⁵ и *Пројекат Чубриловићеве уредбе за коју је*

²⁴⁴⁸ Аноним, *Комунизам на Београдском универзитету 1929-1940*, Београд 2001, стр. 35-36

²⁴⁴⁹ Везе између КПЈ и ХСС успостављене су још током 20-тих година. Настојећи да ослаби Краљевину СХС као важног чиниоца Версајског поретка Коминтерна је од 1924 г. пружала подршку Стјепану Радићу у његовој борби са режимом НРС. Након што је Радић 1928 г. раскинуо споразум са режимом (склопљен 1925) Коминтерна је инструктирала КПЈ да пружи оперативну подршку коалицији ХСС-СДС. Током периода Радићеве колаборације са режимом Коминтерна је помагала и рад ХСП и касније усташког покрета покрета Анте Павелића. У складу са политиком Коминтерне КПЈ је подржала и тзв. Велебитски устанак – покушај групе усташких активиста убачених из Италије да покрене побуну у Лици 1932 г. Након усвајања стратегије Народног фронта КПЈ је наставила да пружа оперативну подршку ХСС као стожеру антирежимске опозиције. (Види- Бранислав Глигоријевић, *Коминтерна југословенско и српско питање*, Београд 1992, стр. 163-168, 258-270)

²⁴⁵⁰ Архив Југославије, Фонд бр. 115, фасцикла бр.1, документ: Писмо Д. Љотића од 27. 12. 1939 г. министру

²⁴⁵¹ Димитрије Љотић, *Споразум*, *Билтен* бр.28, 21. септембар 1939, стр.14-16

²⁴⁵² Димитрије Љотић, *Нисмо мислили*, *Билтен* бр.30, 16. октобар 1939, стр. 17-20

²⁴⁵³ Димитрије Љотић, *Безглавост*, *Билтен* бр.31, 1. новембар 1939, стр.11-14

²⁴⁵⁴ Димитрије Љотић, *Један министар који много обећава*, *Билтен* бр.30, 16. октобар 1939, стр.20-28

²⁴⁵⁵ Димитрије Љотић, *Безглавост*, *Билтен* бр.31, 1. новембар 1939, стр. 11-14

надлежан Суд за заштиту државе²⁴⁵⁶ Љотић стоји на позицији да је инфилтрација комуниста у чланство Савеза земљорадника и Самосталну демократску странку – партија које имају своје представнике у влади Цветковић-Мачек, довело Краљевину Југославију под директни утицај СССР. Укратко КПЈ је у идеологији Збора постала главни заједнички садржалац и *spiritus movens* за све недаће и опасности које прете Краљевини Југославији и југословенској идеји. Тако су комунисти истовремено перцепирани и као помагачи федералистичких снага окупљених у оквиру Уједињене опозиције²⁴⁵⁷ и као сарадници диктаторског режима ЈРЗ,²⁴⁵⁸ као дефетистички пацифисти који подривају одбрамбене потенцијале југословенске државе и као ратни хушкачи који настоје да увуку Краљевину Југославију у сукоб великих сила.²⁴⁵⁹

Радикализација антикомунистичког става крајем 30-тих година умногоме је утицала на политичку праксу и у крајњој инстанци на судбину ЈНП Збор. И ако формиран на принципима легализма и употребе конвенционалних метода у политичкој борби већ крајем 1936 г. дошло је до првих физичких сукоба између активиста ЈНП Збор и КПЈ.²⁴⁶⁰ У децембру 1936 г. Љотић је покушао да одржи политички скуп у Краљеву али је био физички спречен од стране активиста КПЈ. Недељу дана касније (7.12.1936) Љотић се поново појавио у Краљеву у пратњи 300 збораша наоружаних дрвеним палицама које је предводио ратни херој Станислав Краков, који су након физичког сукоба са активистима КПЈ омогућили вођи ЈНП Збор да одржи политичку конференцију. Коментаришући овај случај у чланку *Њихови напади чине нам част и радост*²⁴⁶¹ вођа ЈНП Збор изразио је жаљење због употребе физичке силе од стране својих присталица, али је тај потез означио као легитиман и нужан тј. као борбу за слободу говора која је угрожена од стране активиста КПЈ. Следећи сукоб између активиста ЈНП Збор и КПЈ одиграо се 28. фебруара 1937 г. испред биоскопа Триглав у Сарајевској улици у Београду пред почетак скупа на коме је Љотић требао да се обрати

²⁴⁵⁶ Димитрије Љотић, Пројекат Чубриловићеве уредбе за коју је надлежан Суд за заштиту државе, *Билтен* бр.57, 18.октобар 1940, стр. 14-16

²⁴⁵⁷ Anonim, Die Kommunisten bei uns und wir, *Erwache: National-soziales Kampfblatt Organ der Jugoslawische Volksbewegung Zbor*, II Jahrgang Nr.1, januar 1937

²⁴⁵⁸ Архив Југославије, Фонд бр.14, фасцикла 22, док. Нови скандал владе Стојадиновића

²⁴⁵⁹ Димитрије Љотић, Нашим левичарима, *Нови пут* бр.12, 10. април 1938

²⁴⁶⁰ Поред сукоба са активистима КПЈ збораша су се повремено сукобљавали и са тзв. франковцима присталицама распуштене Хрватске странке права. Међу овим сукобима издваја се случај од 24. марта 1939 г. када је скупина од 30-так студената збораша револтирана демонстрацијама на којима су франковци клицали Хитлеру и Мусолинију и позивали на повратак Анте Павелића у Загреб наоружана палицама напала групу франковаца на Загребачком универзитету и избацила их из зграде. (Види - Архив Војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр.21, фасцикла бр.1, документ бр. 29)

²⁴⁶¹ Димитрије Љотић, Њихови напади чине нам част и радост, *Отаџбина* бр.152, 13. март 1937

чланству поводом афере Техничка унија. Нешто пре почетка скупа зграду биоскопа напала је група од око 300 активиста КПЈ наоружаних камењем и моткама што је резултирало вишесатном тучом коју су на крају зауставиле полицијске снаге. Биланс сукоба био је десет теже (један члан КПЈ, остало чланови ЈНП Збор) и неколико десетина лакше повређених учесника инцидента и демолирана зграда биоскопа Триглав.²⁴⁶² Коментаришући овај инцидент у чланку *Да се не заборави*²⁴⁶³ Љотић је нагласио да су активисти КПЈ у овој акцији имали подршку полиције тј. режима ЈРЗ и да је цела акција имала карактер покушаја да се применом физичке силе заплаше присталице ЈНП Збор. Закључујући своје излагање по том питању Љотић је нагласио да већина ЈНП Збор припада ратним ветеранима, да их је немогуће заплашити и да ће убудуће сваки покушај активиста КПЈ и власти да физичком силом ометају активности покрета наићи на одлучан одговор. Од тог времена може се запазити агресивнији став активиста ЈНП Збор у сукобима са присталицама КПЈ широм територије Краљевине Југославије. У августу 1938 г. на скупу ЈНП Збор у Прељини код Чачка група локалних активиста КПЈ напала је окупљене збораше што је резултирало вишесатном тучом. Бројчано надвладани зборашки активисти су употребом ватреног оружја растерали нападаче.²⁴⁶⁴ У августу 1939 г. одговарајући на напад активиста КПЈ на једног члана ЈНП Збор у Бања Луци група од 70-так збораша је уз повике “На терор терором, доле комуна доле Стаљин, доле плаћеници“ демолирала зграду Радничког дома и започела тучу са активистима КПЈ која је заустављена интервенцијом полицијских снага.²⁴⁶⁵ Битно је напоменути да ЈНП Збор до краја 1939 г. није располагао партијском милицијом, нити било каквом организованом групом која би могла спроводити терор над политичким неистомишљеницима тако да су сукоби између активиста ЈНП Збор и КПЈ имали карактер спорадичних инцидената чији су иницијатори у највећем броју случајева били активисти КПЈ.²⁴⁶⁶ Током 1939 г. тежиште сукоба између активиста

²⁴⁶² Архив Београда, Фонд Љотићеве организације Збор, кутија бр.7, документ: Истина о збору код Триглава

²⁴⁶³ Димитрије Љотић, *Да се не заборави*, *Отаџбина* бр.162, 12. јун 1937

²⁴⁶⁴ Архив Југославије, Фонд бр.14, фасцикла 22, док. Нови скандал владе Стојадиновића

²⁴⁶⁵ Архив Југославије, Фонд бр.14, фасцикла бр.23, документ: Полицијски билтен за 1939

²⁴⁶⁶ Идеолози ЈНП Збор покушавали су да капитализују нападе активиста КПЈ на своје чланство у циљу стварања мартирологије покрета. Ова тенденција је највидљивија у летку *Црногорци* којим се ЈНП Збор обратио гласачима из Зетске бановине пред парламентарне изборе 1938.г. Говорећи о страдањима којима су били изложени активисти покрета анонимни аутор наводи: “Пут којим је Љотић са друговима пролазио био је тежак и трновит. Напади су долазили с десна и лијева.... Прогонства, поруге, подвале, злостављања, хапшења и смрти биле су Зборашима пратиоци у борби за правду и истину.... Преко гробља иду пути величине. Преко борбе достиже се циљ. Борба јесте једино што Збор обећава својим данашњим члановима... Збор не тражи бројну гласачку пљеву већ људе праве хероје. Као што су хероји

ЈНП Збор и КПЈ премешта се на простор Београдског Универзитета (БУ).²⁴⁶⁷ Вођство ЈНП Збор посветило је велику пажњу активностима КПЈ међу југословенском омладином (нарочито средњошколском и универзитетском). У чланцима попут *Не класа него нација*,²⁴⁶⁸ *Још једном: Комунисти!*²⁴⁶⁹ и *Нови браниоци демократије*²⁴⁷⁰ Димитрије Љотић упознаје јавност са присуством активиста КПЈ у омладинским организацијама речима: “Добри народе наш прени се....Ти си Соко изградио да соколиш нараштаје за стару славу и подвиге. Знаш ко се ту ушуњао? Ти си трезвена друштва изградио да ти младост буде будна трезна и трезвена. Знаш ли какав се црв ту поткожио?... Ти си школе подигао и децу за школу мучно одгајио. Знаш ли ко школу разара, а децу трује?... Не знаш народе наш. непријатељ твој, највећи непријатељ, јесу комунисти. И још једном: Комунисти!”²⁴⁷¹ Да би спречили ширење марксистичке пропаганде међу југословенском омладином идеолози ЈНП Збор покренули су већ током 1936 г. контраакцију током које су почели да пропагирају свој политички програм међу средњошколском и студентском омладином. Поред тога зборашки су настојали да под свој утицај доведу омладинска спортска и студентска удружења попут Сокола, Скаута и Аеро-клуба. Највише успеха зборашки су имали међу чланством средњошколских литерарних дружина, појединих студентских удружењима (Студентска самопомоћ, Југословенско-Бугарска лига) и појединих соколских жупа. У гимназијама и стручним школама у Марибору, Шибенику, Бањалуци, Сарајеву, Новом Саду, Скопљу и Никшићу око литерарних дружина стварају се групе зборашке омладине.²⁴⁷² Почетком 1939 г. у Београду је покренут лист *Гаврило Принцип* као главно гласило зборашке средњошколске омладине. Централна тема у чланцима овог листа била је борба зборашке омладине са чланством КПЈ око утицаја над средњошколским и студенстским удружењима. Зборашка идеологија наишла је на добар пријем међу члановима Југословенског Сокола, организације која је базирана на идеологији интегралног југословенства. Соколске жупе у Нишу, Загребу, Љубљани и Марибору су се чак и активно укључиле у пропагандни рад ЈНП Збор финансирајући, штампајући и дистрибуирајући летке покрета у којима су због антидржавне делатности

створили Југославију они ће је данас знати спасти... (Види - Архив Југославије, Фонд бр. 102, фасцикла бр.7, летак: Црногорци!)

²⁴⁶⁷ Динамика сукоба између активиста КПЈ и ЈНП Збор на простору БУ 1938-1940 г. приказана је у брошури *Комунизам на Београдском универзитету 1929-1940* коју је издао ЈНП Збор 1940 г.

²⁴⁶⁸ Димитрије Љотић, *Не класа него нација*, *Отаџбина* бр.16, 10. јун 1934

²⁴⁶⁹ Димитрије Љотић, *Још једном: Комунисти!*, *Отаџбина* бр.139, 12 новембар 1936

²⁴⁷⁰ Димитрије Љотић, *Нови браниоци демократије*, *Нови пут* бр.30.28. август 1938

²⁴⁷¹ Димитрије Љотић, *Још једном: Комунисти!*, *Отаџбина* бр.139, 12 новембар 1936

²⁴⁷² Ратко Парезанин, *Димитрије В. Љотић и Други светски рат*, Београд 2001, стр.153

нападали КПЈ и режим ЈРЗ.²⁴⁷³ Ширење зборашке идеологије међу средњошколцима и студентима обезбедиће покрету највиталнији и најборбенији део његовог чланства и увести га у нову фазу борбе са КПЈ која ће ескалирати у сукобима на београдском и загребачком универзитету у периоду 1939-1940. г. Крајем 1939. и почетком 1940 г. присталице ЈНП Збор на љубљанском, загребачком и београдском универзитету формирале су удружење Бели Орлови. Ово удружење²⁴⁷⁴ функционисало је као аутономно тело унутар ЈНП Збор са сопственим статутом и Старешинством на чијем челу су били новинар Ратко Живадиновић, правник Владимир Ленац и инжењер Симеон Керечки. Чланови удружења окупљали су се око мензи које су биле у власништву организације и у којима су у вечерње сате одржавали предавања и дискусије на теме из домена зборашке идеологије, књижевности и савремене спољнополитичке ситуације. Удружење имало неформални карактер,²⁴⁷⁵ није било чланских карти нити посебних правила о учлањењу, већ је сам акт присуства на овим предавањима и дискусијама сматран као приступање удружењу.²⁴⁷⁶ Главна мотивација за оснивање Белих орлова била је борба против активиста КПЈ који су контролисали велики број студентских удружења и организација.²⁴⁷⁷ Идеолози ЈНП Збор сматрали су да је Београдски универзитет под доминацијом активиста КПЈ (и њој наклоњеног професорског кадра) постао “аутономна совјетска република“ и “држава у држави“ тј. једна од главних тачака ослоња за “деструктивни и антидржавни рад КПЈ.“²⁴⁷⁸ У многобројним чланцима, летцима и брошурама²⁴⁷⁹ које су за тему имале политичку ситуацију на БУ идеолози ЈНП Збора оптуживали су активисте КПЈ да физичким терором и обманом намећу већини студената своје политичке ставове као што су

²⁴⁷³ Никола Жутић, Соколи: *Идеологија у физичкој култури Краљевине Југославије 1929-1941*, Београд 1991, стр. 177

²⁴⁷⁴ Пре оснивања Белих орлова чланство ЈНП Збор на БУ било је окупљено у оквиру студентског националног удружења Свети Сава. (Види - Аноним, *Комунизам на Београдском универзитету 1929-1940*, Београд 2001, стр. 42, 59)

²⁴⁷⁵ По саставу чланства и организационом облику Бели орлови су били најсличнији Краљевским камелотима партијској милицији покрета Француска акција. Попут милиције француских неоројалиста коју су чинили углавном студенти и чије је деловање било ограничено на Латински кварт и простор универзитета Сорбона организација Белих орлова успостављена је готово искључиво у оквиру већих универзитетских центара (Београд, Загреб, Љубљана).

²⁴⁷⁶ Аноним, Интервју са г. Владом Љотићем, *Ново Видело*, 29. децембар 2010, <http://www.novo-videlo.com/intervju-sa-g-vladom-ljoticem/>

²⁴⁷⁷ Аноним, *Комунизам на Београдском универзитету 1929-1940*, Београд 2001, стр. 9-17, 53

²⁴⁷⁸ Аноним, *Комунизам на Београдском универзитету 1929-1940*, Београд 2001, стр. 24, 40,45-46,50,

²⁴⁷⁹ Поред пропагандног рада против КПЈ чланство Белих орлова је сакупљало обавештајне податке о активистима и организацијама КПЈ стварајући специјалну картотеку која је требало да буде употребљена у борби против КПЈ када ЈНП Збор дође на власт. (Види – Архив Србије - БИА, Фонд П 69, документ: Рад одсека С покрета Збор под фирмом СДК)

подршка Шпанској републици и савез са СССР.²⁴⁸⁰ Формирање студентског добровољачког батаљона – који је формиран у мају 1939 г. као знак подршке Чехословачкој у чланку *Војничка обука студената*²⁴⁸¹ представљен је као вешта обмана активиста КПЈ који су на тај начин обезбедили војну обуку за своје чланство. Према Љотићу крајњи циљ ове акције је формирање комунистичке паравојне формације (по угледу на шпанске републиканске милиције) која ће послужити за извршење оружаног преврата. Поред тога што на тај начин КПЈ добија наоружану партијску милицију, као још већу опасност Љотић је маркирао изазивачки став према Немачкој и Италији који може резултирати спољнополитичком катастрофом.²⁴⁸² У децембру 1939 г. летцима *Комунисти и комеморација Адмиралу Гепрату*²⁴⁸³ и *Свом поштену и родољубиву грађанству*²⁴⁸⁴ вођство ЈНП Збор обавестило је јавност о испаду који су активисти КПЈ направили на комеморацији генерала Гепрата. Наиме, активисти КПЈ искористили су овај скуп како би акламацијом промовисали своје политичке ставове и изнели оштре оптужбе на рачун капитулантске политике Велике Британије и Француске. У оба летка аутори су оптужили активисте КПЈ да су својим иступањем против Француске и Велике Британије и захтевима за склапање савеза са СССР заправо желели да испровоцирају напад Немачке на Краљевину Југославију.²⁴⁸⁵ Организовани у оквиру Белих Орлова студенти-присталице ЈНП Збор преузели су управу над студентским удружењима Свети Сава, Југословенско-Бугарска лига и покренули лист *Југословенски студент*.²⁴⁸⁶ Активности Белих Орлова привукле су удружењу још неколико студентских политичких клубова југоинтегралистичке оријентације попут остатака ОРНАСА (Организација националних студената - под патронатом ЈНС) и студентског клуба ЈРЗ Словенски Југ (који је након пада Милана Стојадиновића остао на југоинтегралистичким позицијама и одрекао послушност партиској централи).²⁴⁸⁷ Ојачани подршком осталих југоинтегралиста Бели Орлови су у 7. априла 1940 г. уз претњу физичком силом преузели управу над студентским

²⁴⁸⁰ Димитрије Љотић, Универзитет и његова аутономија, *Билтен* бр.35-36, 28. децембар 1939, стр.18-21

²⁴⁸¹ Димитрије Љотић, Војничка обука студената, *Билтен* бр. 13, 21. мај 1939, стр.19

²⁴⁸² Архив Југославије, Фонд бр. 102, фасцикла бр.7, летак *Шта је то Уједињена студентска омладина*

²⁴⁸³ Архив Војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр. 26а, фасцикла бр.1 документ бр.14

²⁴⁸⁴ Архив Војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр. 26а, фасцикла бр.1 документ бр.14

²⁴⁸⁵ Ови летци довели су до дезинтеграције студентског клуба Уједињене опозиције (којим су доминирали активисти КПЈ). Због оштре критике активиста КПЈ на рачун Велике Британије и Француске из клуба су иступила студентска удружења Савеза земљорадника, Демократске и Радикалне странке чиме је знатно ослабљен утицај КПЈ на БУ. (Види - Аноним, *Комунизам на Београдском универзитету 1929-1940*, Београд 2001, стр. 62)

²⁴⁸⁶ Аноним, *Комунизам на Београдском универзитету 1929-1940*, Београд 2001, стр. 78,

²⁴⁸⁷ Аноним, *Комунизам на Београдском универзитету 1929-1940*, Београд 2001, стр. 65

удружењем Аеро-клуб на Техничком факултету који се до тада сматрао главним упориштем КПЈ.²⁴⁸⁸ Овај догађај покренуо је спиралу физичких сукоба између активиста КПЈ и Белих Орлова на простору Београдског универзитета. У септембру и октобру 1940 г. ови сукоби су досегли своју кулминацију. Прво су 22. октобра Бели Орлови прекинули скуп КПЈ на Медицинском факултету да би за одмазду активисти КПЈ отпочели погром истакнутих збораша сачекујући их и пребијајући их испред Правног, Филозофског и Шумарског факултета. Након што су активисти КПЈ 22. октобра претукли десетак чланова Белих Орлова у послеподневним сатима 23. октобра организована група од 250 Белих Орлова наоружана палицама, ножевима и револверима упала је на Технички факултет. У вишесатном сукобу који је уследио са обе стране коришћено је хладно и ватрено оружје и теже је повређено десетак лица. Након што су се обрачунали са активистима КПЈ на Техничком факултету Бели Орлови су наставили сукоб са присталицама КПЈ које су се окупиле око зграде факултета, а у току ноћи 24. октобра упали су у студентски дом Краљ Александар и тамо се обрачунали са студентима- члановима КПЈ.²⁴⁸⁹ Према сведочењу Ратка Парезанина руководство ЈНП Збор није знало ништа о планираном нападу Белих Орлова на Технички факултет, а сам Љотић је осудио ову акцију оцењујући да је она плод сарадње КПЈ и режима ЈРЗ који ће ову акцију искористити у циљу распуштања ЈНП Збор.²⁴⁹⁰ Након овог инцидента уследила је оштра реакција власти која је 24. октобра забранила рад ЈНП Збор и до 27. новембра ухапсила 160 чланова Белих Орлова и високих функционера покрета.²⁴⁹¹ Пред Судом за заштиту државе покренут је процес против похапшених збораша за велеиздају, сепаратизам и спремање државног удара.²⁴⁹² Вођа ЈНП Збор Димитрије Љотић који је испрва стављен под полицијску пристојну, успео је да избегне хапшење и сакрије се у манастиру. Пошто је већина активиста и кључних функционера била или у затвору или у бекству ЈНП Збор је престао да постоји као организован политички покрет све до 27. марта 1941.г. када је пучистичка влада генерала Симовића опозвала мере које је против ЈНП Збор донела влада Цветковић-Мачек.

²⁴⁸⁸ Аноним, *Комунизам на Београдском универзитету 1929-1940*, Београд 2001, стр. 76-77

²⁴⁸⁹ Бранислав Глигоријевић, *Напад Љотићеваца на студенте техничког факултета у Београду у октобру 1940. и растурање Љотићевог Збора*, *Историјски гласник*, бр.2, Београд 1963, стр. 62-65

²⁴⁹⁰ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр.155

²⁴⁹¹ Бранислав Глигоријевић, *Напад Љотићеваца на студенте техничког факултета у Београду у октобру 1940. и растурање Љотићевог Збора*, *Историјски гласник*, бр.2, Београд 1963, стр. 69

²⁴⁹² Младен Стефановић, *Збор Димитрија Љотића 1934-1945*, стр.87

Радикализација антикомунистичког курса коју је осликавало интензивирање физичких сукоба збораша са активистима КПЈ била је последица дубљих идеолошких превирања. У периоду после 1938 г. услед све јачег утицаја национал-социјалистичке доктрине на идеологију ЈНП Збор долази до приметне радикализације антикомунистичког курса који је био праћен темељном ревизијом става о пореклу марксистичке доктрине. Као почетак овог процеса може се означити чланак *Биће плач и шкргут зуба* у коме Љотић расправљајући о пореклу марксизма долази до закључка да је "...Јеврејски народ тај канал преко кога је та мисао (марксизам) не само дошла у свет већ и завладала светом.Израиљ је од ове материјалистичке концепције направио извозни артикал за остали свет, а нарочито за хришћански. А није добронамерно, јер сам јеврејски народ..... верује да дух влада светом..... и да им је обећао владавину над целим светом... Значи Израиљ је лукаво мреже заплео да помоћу њих ослаби хришћански свет". Из овог чланка и каснијих текстова попут *Драма савременог човечанства*²⁴⁹³ и брошуре *Сад је ваш час и област таме*²⁴⁹⁴ може се закључити да је Љотић у потрази за изворима марксистичке мисли напустио Мусолинијеву теорију о марксизму као продукту кризе либералног капитализма и да под јаким упливом нацистичког антисемитизма у идеологији Збора долази до идентификације марксизма као оруђа "међународног јеврејства" у борби за доминацију над свим нејеврејским народима. Изједначавање марксистичке идеологије са оруђем интернационалног јеврејства најексплицитније је изражено у брошури *И теби се обраћамо*²⁴⁹⁵ у којој анонимни аутор наводи: "Да ли ти је познато да јеврејство главни творац комунистичке мисли да је јеврејство главни финансијер свих комунистичких роварења у свету.... По јеврејским салонима кују се мисли о револуцији. Револуција је кравава степеница којом јеврејство мисли да се докопа власти у овој земљи. Досад су после рата били јевреји свуда у свим пучевима и револуционарним покретима, главни архитекти црвеног покоља. У сваком јеврејину чучи крвожедни Бела Кун." У складу са тим, фокус зборашке критике марксизма помера се из домена рационалне критике политичког система на поље магловитих теорија завере у коме чак и завереници (Јевреји) постају параван за деловање самог ђавола који помоћу марксизма спрема уништење југословенског народа.²⁴⁹⁶

²⁴⁹³ Д. Љотић, *Драма савременог човечанства*, *Билтен* бр.33-34, 1. децембар 1939, стр.14-16

²⁴⁹⁴ Д. Љотић, *Сад је ваш час и област таме*, Београд 2000

²⁴⁹⁵ Архив Југославије, Фонд бр.37, фасцикла бр.21, документ: брошура *И теби се обраћамо*

²⁴⁹⁶ Димитрије Љотић, *Моба*, *Наши пут* бр.31, 15. октобар 1939

Негативан став према марксистичкој идеологији, као и његова радикализација крајем 30-тих година у многоме су утицали на став ЈНП Збор према СССР и самим тим фундаментално одређивали спољнополитичку оријентацију покрета. Монархистичка оријентација ЈНП Збор, захвалност према помоћи коју је царска Русија пружила Краљевини Србији у Првом светском рату,²⁴⁹⁷ децидирани антисовјетски став краља Александра као и блиски односи које је вођа покрета Димитрије Љотић одржавао са покретима беле емиграције у Југославији²⁴⁹⁸ условили су априори негативан став идеолога ЈНП Збор према СССР. Занимљиво је напоменути да је у првим годинама постојања покрета унутар вођства доминирао став да је СССР услед деструктивног карактера марксистичке идеологије осуђен на пропаст након које ће васкрснути Руско Царство. Овај став је највидљивији у чланцима попут *Совјетска Русија и култ Отаџбине*²⁴⁹⁹ и *Чудна спрега*²⁵⁰⁰ у којима је Љотић износио своју процену да је руско сељаштво својим отпором (саботажом пољопривредне производње због присилне колективизације) приморало Лењина и бољшевице да се одрекну економских основа марксистичке доктрине. Према Љотићу немогућност да се у пракси консеквентно спроведу сви постулати марксистичке идеологије усмерили су бољшевичко вођство (Стаљина и Воршилова) у правцу ревитализације култа отаџбине (тј Русије) као главног идеолошког кохезионог фактора СССР.²⁵⁰¹ Сличан тон преовладавао је и у чланцима попут *Две револуције*²⁵⁰² и *Минирање*²⁵⁰³ у којима је Љотић позивао Коминтерне европским комунистичким партијама да помогну демократске снаге (тзв. политика Народног фронта) тумачио као одраз слабости СССР тј. страха бољшевичког вођства од сукоба са Хитлеровом Немачком. Избијање Шпанског грађанског рата и активна помоћ коју је СССР пружио републиканским снагама у многоме је променио перцепцију СССР код вођства ЈНП Збор. Увиђајући успех политике Народног фронта у Француској као и обим совјетске интервенције у Шпанском грађанском рату идеолози

²⁴⁹⁷ Димитрије Љотић, Закључак, *Билтен* бр.28, 21. септембар 1939, стр. 11-12

²⁴⁹⁸ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 106

²⁴⁹⁹ Димитрије Љотић, *Совјетска Русија и култ Отаџбине*, *Отаџбина* бр.23, 29. јул 1934

²⁵⁰⁰ Димитрије Љотић, *Чудна спрега*, *Отаџбина* бр.90, 1. децембар 1935

²⁵⁰¹ Вођство ЈНП Збор није било добро информисано о потезима совјетских државника. Лењинов пројекат “нове економске политике“ (НЕП) – којим се одустало од доследне имплементације марксистичке доктрине у привреди представљао је само привремено узмицање. Толерисање приватног власништва на селу (и толеранција према личној иницијативи у ситној трговини и занатству) било је неропходно како би се спречио крах совјетске привреде. Лењин је оцењивао да је повратак на капиталистичку привреду привремен - тактички уступак неопходан ради остварења вишег циља – одржања бољшевичког режима у Русији. (Види - Бранислав Глигоријевић, *Коминтерна југословенско и српско питање*, Београд 1992, стр. 56)

²⁵⁰² Димитрије Љотић, *Две револуције*, *Отаџбина* бр.78, 9. септембар 1935

²⁵⁰³ Димитрије Љотић, *Минирање*, *Отаџбина* бр.105, 15. март 1936

ЈНП Збор су ревидирали своју оптимистичну прогнозу о скором паду бољшевичког режима у Русији и ставили СССР у фокус својих спољнополитичких концепција. У чланку *Без наслова*²⁵⁰⁴ Љотић наводи да СССР покушава да одложи неминовни сукоб са нацистичком Немачком, тако што ће изазвати ратни сукоб на Балкану. У чланку *СССР није словенска Русија*²⁵⁰⁵ Љотић је заузео становиште да су бољшевици ради обмане европских народа само привремено и привидно одустали од појединих тачака марксистичке доктрине наводећи као доказ понашање и методе совјетских власти у окупираној Пољској где су се на удару бољшевика нашли и црква и приватно власништво. У чланцима попут *Совјетија и Југославија*,²⁵⁰⁶ *Наши левичари*,²⁵⁰⁷ *Совјетска загонетка*,²⁵⁰⁸ СССР је апострофиран као главни кривац за пад Чехословачке. Зборашка критика марксизма и децидирано негативан став према СССР сумирани су у књизи Милосав Васиљевића *Истина о С.С.С.Р.*²⁵⁰⁹ Ово дело које је изашло у октобру 1940 г. (непосредно пред забрану рада ЈНП Збор) било је конципирано као одговор идеолога зборашког покрета на совјетску пропаганду у Краљевини Југославији. У уводним поглављима Васиљевић је дао критички приказ бољшевичке идеологије фокусирајући се на негацију научног принципа у њеним основним постулатима као што су подела рада, негација приватне својине, класна борба и дијалектички материјализам.²⁵¹⁰ У наставку брошуре Васиљевић је изнео (катастрофалне) резултате примене марксистичке доктрине у совјетској привреди која је за исходиште имала опадање пољопривредне и индустријске производње и драстичан пад животног стандарда совјетског становништва.²⁵¹¹ И ако је већи део садржаја ове брошуре био конципиран на утемељеној критици марксистичке политичке и привредне доктрине сам поговор овог дела (који је написао Димитрије Љотић) представљао је крајње неортодоксно тумачење унутрашње и спољне политике СССР. Према Љотићевим речима: “Није СССР Русија ни по постанку, ни по духу, ни по циљу ни по методама. Није СССР као друге државе инструмент судбине свога рускога народа, а још мање Словенства. СССР је само државна организација јеврејско-марксистичке мисли. То је њена тврђава одакле се она спрема да пође у освајање целог

²⁵⁰⁴ Димитрије Љотић, *Без наслова*, *Билтен* бр.5, март 1939, стр.5

²⁵⁰⁵ Димитрије Љотић, СССР није словенска Русија, *Наши пут* бр.30, 8.октобар 1939

²⁵⁰⁶ Димитрије Љотић, *Совјетија и Југославија*, *Билтен* бр.9, 19. април 1939, стр. 5-6

²⁵⁰⁷ Димитрије Љотић, *Наши левичари*, *Наши пут* бр.31, 15. октобар 1939

²⁵⁰⁸ Димитрије Љотић, *Совјетска загонетка*, *Наши пут* бр.32, 22. октобар 1939

²⁵⁰⁹ Милосав Васиљевић, *Истина о С.С.С.Р.*, Петроград (Зрењанин) 1940

²⁵¹⁰ Милосав Васиљевић, *Истина о С.С.С.Р.*, Петроград (Зрењанин) 1940, стр. 6-13

²⁵¹¹ Милосав Васиљевић, *Истина о С.С.С.Р.*, Петроград (Зрењанин) 1940, стр. 47-105

света. Будућа светска државна организација којој теже Јевреји нема потребе да тражи име, грб и заставу. Све је то већ дато у Уставу СССР. Није СССР потребан мир већ рат, јер јој је потребна због стављања целог света под иго јеврејско-марксистичке мисли, светска комунистичка револуција. ²⁵¹²

²⁵¹² Милосав Васиљевић, *Истина о С.С.С.Р.*, Петроград (Зрењанин) 1940, стр. 177-178

IV 7. 1. Расизам у идеологији европских фашистичких покрета

Расистичке теорије биле су присутне у идеолошким конструкцијама свих европских фашистичких покрета²⁵¹³ (у смислу апострофирања свих не-европских народа као инфериорних) али је релативно мали број њих у своју идеологију инкорпорирао идејна решења из корпуса псеудонаучног биолошког расизма која су углавном остала ограничена на програме покрета пониклих у германофоним земљама.²⁵¹⁴ Немачки национал социјализам је полазећи од мита о Аријевској раси позиционирао расне теорије у фундамент свог идеолошког конструкта. И ако су се идеолози национал-социјализма у пропагирању својих расистичких теорија позивали на достигнућа модерне (псеудо)науке све до преузимања власти у Немачкој 1933 г. они нису имали могућности (стручни кадар, финансијска средства) да својим теоријским поставкама обезбеде емпиријске доказе. Захваљујући томе нацистичке расне теорије су све до средине 30-тих година остале на нивоу митологизованих историјских конструкција о расној супериорности Аријеваца тј. германских народа као њихових ексклузивних сукцесора. У складу са тим нацистички псеудонаучни расизам налазио је следбенике готово искључиво у германским земљама. Насупрот томе, фашистички покрети поникли у не-германским земљама Европе имали су изразито негативан став према расистичким теоријама. Идеолози Француске акције имали су изразито негативан став према расистичким теоријама перцепирајући их превасходно као продукт епохе просветитељства (која је изнедрила и Француску револуцију) и немачке националистичке пропаганде.²⁵¹⁵ Актуелне расистичке теорије поникле у оквиру француских (Буленвиер, Гобино, Лапуж) и немачких кругова (Чемберлен, Роземберг) инсистирале су на кључној улози германских племена (Франака и Визигота) у развоју француске државности, док је романско становништво у овим визијама играло улогу политички пасивног и економски обесправљеног елемента. Оваква тумачења, која су инсистирала на кључној улози германског етницитета и његове политичке и културне традиције на формирање и функционисање француске нације и државе, били су неспојиви са идеологијом Француске акције која је промовисала латински етнички елемент и његова културна и политичка достигнућа као основу модерне европске

²⁵¹³ *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 113

²⁵¹⁴ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 1945*, Wisconsin 2003, str. 11

²⁵¹⁵ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003, str. 235

цивилизације. Поред тога социјал-дарвинистичке теорије које су чиниле есенцијални део модерног псеудонаучног расизма налазиле су се у оштрој колизији са хришћанском догмом и учењем Римокатоличке цркве на чији су се легат позивали француски неоројалисти. Сличан негативан став према расистичким теоријама био је присутан и у идеолошким концепцијама других европских фашистичких покрета који су се позивали на легат латинске цивилизације и хришћанске традиције попут италијанских фашиста, португалске Националне уније, шпанске Фаланге и белгијског REX-а. Поред заступника и противника теорије о супериорности Аријевске расе као спецификум издваја се расистичка теорија поникла унутар идеологије финског фашистичког покрета Лапуа. Идеолози овог покрета сматрали су да је становништво Финске настало мешањем Нордијске и Балтичке расе и да су потомци настали укрштањем наследили најбоље психо-физичке особине обе расе.²⁵¹⁶ Другим речима идеолози покрета Лапуа конструисали су (за присталице Аријевског мита јеретичку) теорију супериорности раса насталих укрштањем²⁵¹⁷ у односу на тзв. чисте расе.²⁵¹⁸

Средином 30-тих година, под утицајем успона нацистичке Немачке у Северној Европи појавио се велики број фашистичких покрета који су дословно преузели комплетан идеолошки конструкт NSDAP укључујући и теорију о супериорној Аријевској раси. Као пример могу се навести Национал-социјалистичка партија Данске,²⁵¹⁹ Nasjonal Samling (Народни савез) Видкунга Квислинга у Норвешкој и Национал-социјалистичка партија Шведске.²⁵²⁰ Агресивне спољнополитичке концепције нацистичке Немачке истовремено ће инспирисати вођство многих европских фашистичких покрета да радикално ревидирају свој однос према расистичким теоријама.²⁵²¹ Као пример драстичне ревизије може се издвојити случај италијанског фашизма. Током првих година свог постојања италијански фашизам²⁵²²

²⁵¹⁶ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 311

²⁵¹⁷ Идеју о супериорности мешаних раса утемељио је француски антрополог Пол Брока (1824-1880) који је овом тезом настојао да парира немачким расистичким теоретичарима. (Види - Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 103)

²⁵¹⁸ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 165

²⁵¹⁹ S. J. Woolf, *Fascism in Europe*, New York 1981, str. 239

²⁵²⁰ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 306, 308

²⁵²¹ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 210-211

²⁵²² Поједини чланови Италијанске националистичке партије која се 1923 г. фузионисала са фашистичким покретом заступали су став да сви народи представљају мешавину три фундаменталне расе и да је ниво психо-физичких квалитета једног народа условљен превасходно његовим културним обрасцем а не расно-биолошким факторима. (Види - Кнох Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str.117-118)

децидирано је одбацивао све расистичке теорије²⁵²³ будући да је већина њих убрајала становништво Италије у тзв. Медитеранску расу која је по својим психо физичким квалитетима умногоме заостајала у односу на Алпску и Нордијску расу.²⁵²⁴ Са друге стране у италијанском друштву постојале су укорењене расистичке предрасуде о Словенима и арапском и негроидном становништву италијанских колонија. Поред свог негативног става према расистичким теоријама фашистички режим је већ током 20-тих година усвојио и спроводио одређене сегменте расистичких теорија у домену еугенике (подстицање природног прираштаја – тзв. Битка за наталитет и кампања против абортуса).²⁵²⁵ Рестаурација италијанске власти у предратаним колонијама Либији и Еритреји током 20-тих година, као и освајање Етиопије 1936 г. ставили су фашистички режим пред питање односа према арапском и негроидном становништву ових територија. Суочен са оваквим тенденцијама режим је 1938 г. донео законе који забрањују одржавање интимних односа између Италијана и колонијалног становништва²⁵²⁶ и низ уредби којима је успостављен систем расне сегрегације у свим сферама друштвеног живота.²⁵²⁷ Насупрот својим негативним ставовима према расистичким теоријама италијански фашизам је усвојио расизам као један од постулата своје идеологије. Ову рецепцију несумљиво је олакшало Хитлерово (накнадно) запажање да је становништво северне Италије несумљиво (нордијског) аријевског порекла без примеса (инфериорне) медитеранске расе.²⁵²⁸ У склопу усвајања немачког модела расног учења италијански антрополог Гвидо Ландра је 1938 г. уз подршку режима исконструисао теорију о постојању аутохтоне италијанске расе (тзв. Littorali) високих психофизичких квалитета која од настанка човечанства насељава Апенинско

²⁵²³ Мусолини је у оквиру свог политичког рада у италијанској социјалистичкој партији на простору Аустро-Угарске (1909-1910) у више наврата критиковао расизам као псеудо науку која оперише обманом а не емпијским антрополошким доказима и чији је главни циљ да пружи рационално образложење за политику немачког империјализма. (A. James Gregor, *Marxism, Fascism and Totalitarianism: Chapters in the Intellectual History of Radicalism*, Stanford 2009, str. 157)

²⁵²⁴ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 117

²⁵²⁵ J.R.B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 243-244

²⁵²⁶ Занимљиво је напоменути да се ови расни закони нису односили на арапско и берберско становништво италијанске колоније Либије, које је за разлику од негроида у источноафричким италијанским колонијама сматрано за потомке древних цивилизација. Гувернер Либије Итало Балбо оформио је колонијални огранак фашистичке партије и залагао се да локално становништво које је било регрутовано у колонијалне војне снаге добије пуноправно италијанско држављанство. Мусолини је подржавао ову политику промовишући себе као заштитника ислама – наследника римских царева који су верском толеранцијом подстицали културну асимилацију покорених народа. (Види – Денис МекСмит, *Мусолинијево Римско царство*, Загреб 1980, стр. 114)

²⁵²⁷ J.R.B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 369, 384-385, 414-415

²⁵²⁸ J.R.B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 300

полуострво и њему гравитирајуће области. Ова теорија је као и њен немачки узор експлатисана превасходно у домену спољне политике²⁵²⁹ пружајући рационално оправдање за претензије фашистичког режима према француским територијама Корзици и Прованси.²⁵³⁰ Псеудонаучни биолошки расизам заступљен у идеологији NSDAP умногоме је утицао и на модификацију идеологије мађарског покрета Стреласти крстови Ференца Салашија. И поред блиских веза које је одржавао са нацистичком Немачком, Салаши је до 1938 г. критиковао нацистички мит о Аријевској раси као “јеврејски“ концепт изабраног народа који се налази у оштрој колизији са хришћанском традицијом коју је истицао као један од фундамената идеологије Стреластих крстова.²⁵³¹ Пошто је након немачке анексије остатака Чехословачке у марту 1939 г. Мађарска добила делове словачке територије – Прикарпатску Украјину а након Бечке арбитраже у августу 1940 г. и румунску Трансилванију, Салаши је настојао да усвајањем нацистичких расних теорија подстакне нацистичко руководство да у даљем прекрајању европских граница подржи пројекат стварања Велике карпатско-дунавске отаџбине. У склопу овог настојања посланици Стреластих крстова у мађарском парламенту предложили су увођење “просветно-културне аутономије“ за све не-мађарске народе унутар граница Угарске. Практичне одредбе овог предлога закона заправо су представљале мере расне сегрегације тј. законске санкције потенцијалног расног мешања између припадника Туранске расе (Мађара) и покорених народа.²⁵³² Прихватајући псеудонаучне расне теорије Салаши је “модернизовао“ 19-то вековни концепт сентиштванских граница на бази нацистичког расног империјализма. Још драстичнији случај утицаја спољнополитичких потеза нацистичке Немачке на модификације основних идеолошких постулата европских фашистичких покрета представљају примери шпанске Фаланге и Британске уније фашиста. Главни идеолог Фаланге Хосе Антонио Примо де Ривера у првим годинама постојања покрета одбацивао расистичке теорије као “романтичарске расне инстинкте.“ Неколико година касније током Шпанског грађанског рата фалангисти су се одрекли ставова свог оснивача и у потпуности се приклонили расистичким теоријама из идеолошког корпуса национал социјализма. И ако је антисемитизам био чисто академско питање у

²⁵²⁹ У функцији спољне политике Ландра је етничке Албанце прогласио за сукцесоре древних Пелзага народа који је у античко доба насељавао знатне територије Балканског полуострва. На овај начин фашистички режим је покушао да истакне рационално образложење за свој пројекат Велике Албаније као италијанског мостобрана на Балкану.

²⁵³⁰ J.R.B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 405, 419

²⁵³¹ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 272-273

²⁵³² M. Lacko, *Arrow-Cross Men :National Socialists 1935-1944*, Budapest 1969, str. 86-87

земљи која је прогнала и покрестила (присилно асимиловала) припаднике јеврејске националне мањине још у средњем веку, листови Фаланге су након 1936 г. преплављени чланцима антисемитске тематике.²⁵³³ Вођа Британске уније фашиста Освалд Мозли је до 1938 г. у својим јавним наступима инсистирао да су нацистичке расне теорије неуподобљиве са основним спољнополитичким циљем покрета - политиком залагања за одржање мултинационалног Британског царства. Под утиском успона утицаја нацистичке Немачке у Европи Британска унија фашиста је након Минхенског споразума у свој програм инкорпорирала поједине сегменте нацистичког псеудонаучног биолошког расизма у домену негативних еугеничких мера (присилна сегрегација и стерилизација психички и физички оболелих).²⁵³⁴

²⁵³³ Stanley G. Payne, *Falange: A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961, str.74-75, 126

²⁵³⁴ Oswald Mosley, *Fascism: 100 Questions Asked and Answered*, London 2006, str. 30, 35

IV 7.1. a) Расизам у идеологији NSDAP

Мит о супериорној Аријевској раси носиоцу цивилизације и прогреса човечанства представљао је један од фундамената национал социјалистичке идеологије. Инспирацију за креирање овог мита идеолози национал-социјализма пронашли су у политичком легату бечких ариозофа и Георга Ритера Фон Шенерера који су конципирали историјске конструкције на којима је почивао мит о Аријевској раси. У свом мемоарско-теоријском делу *Мајн Кампф*, Хитлер је изнео своју теорију о древној Аријевској раси која је својим психичким и физичким квалитетима предодређена да влада инфериорним расама (народима) којима је намењена судбина обесправљеног техничког инструмента у служби Аријеваца, лучоноша цивилизације и људског напретка.²⁵³⁵ Аријевци ће бити у стању да даље воде и унапређују човечанство све дотле док су у стању да очувају чистоту своје крви. Када се Аријевци буду оглушили о закон крви (забрану мешања са “инфериорним расама“) започеће њихов пад и крај цивилизације какву човечанство познаје. Поставка о расном мешању као узроку ултимативне ентропије – декомпозицији аријевског расног корпуса, садржала је у себи сублимирану поруку о чињеници да поједини етнички Немци (осим у културолошком смислу) не припадају Аријевској раси.²⁵³⁶ Ова поставка о расно страним елементима унутар немачког народа имала је велику употребну вредност у домену унутрашње политике. Будући да су Аријевци постојали само као идејни конструкт (Аријевац је онај који као Аријевац поступа) то је дало националсоцијалистима право да одређују ко припада Аријевском расном корпусу и да своје политичке противнике представе као расно страни елемент. Дисквалификација политичких неистомишљеника као расно страних елемената (и извора расног загађења) достигао је свој врхунац у пројекту систематске демонизације припадника јеврејске националне мањине.

У светлу теоријских поставки које су изнели Хитлер и Роземберг раса је представљала основну јединицу људског друштва и главни субјекат историје човечанства. У складу са тим све расе биле су у складу са својим психо-физичким карактеристикама устројене у пирамиду на чијем врху се налазила Аријевска (Нордијска) раса која је на основу својих квалитета преодређена да предводи целокупно човечанство. И ако су идеолози националсоцијализма наглашавали да

²⁵³⁵ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 157

²⁵³⁶ Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 109

Немци представљају ексклузивне сукцесоре Аријевске расе Хитлер је у оквиру свог приватног круга износио другачије мишљење – тврдио је да су и унутар других европских нација опстале енклаве Аријевске расе.²⁵³⁷ У складу са тим вођа NSDAP сматрао је да један од главних задатака свог покрета представља поновно укључивање ових енклава у аријевски расни корпус. Другим речима, апсолутизујући јединство аријевског расног корпуса Хитлер је наговестио да “националистички клише“ тј. концепт Европе нација и националних граница преставља реликт прошлости и да ће га у будућности заменити нацистички “револуционарни“ концепт расе.²⁵³⁸

По доласку на власт 1933 године, национал социјалисти утروшили су знатно време и материјалне ресурсе са циљем да своје фантазмагоричне теорије о Аријевској раси уклопе у токове званичне науке.²⁵³⁹ Као добар пример тих настојања може се издвојити већ поменути случај института Аненербе. У настојању да потврде теорију о сеоби Аријеваца са подручија Арктика (тј. митске Атлантиде) на простор Индијског подконтинента особље овог института састављено од бизарне мешавине научника са озбиљним кредибилитетом и самоуких шарлатана организовало је више научних експедиција на подручију Скандинавије (Шведске и Финске) и Југоисточне Азије (Кина Тибет и Индија).²⁵⁴⁰ Поред новоформираних научних институција у режимску кампању институционализације укључили су се и многи етаблирани научни институти и њихово особље. Немачки научници попут Алфреда Плеца, директора Института за психијатрију Кајзер Вилхелм, Ернста Рудина и директора Института за антропологију Кајзер Вилхелм Ојгена Фишера пружили су подршку нацистичком режиму у остварењу ове намере. Тројица гореспомнутих научника ушли су у Консултативно веће експерата за популациону и расну политику - новоформирано тело при министарству унутрашњих послова које је координирало акцију прикупљања података о здравственом стању немачког становништва. Циљ ове акције у коју је био укључен целокупни здравствени систем био је превасходно прикупљање података о пацијентима оболелим од наследних болести. Ово тело подржало је закон о присилној стерилизацији као и пројекат еутаназије физички и ментално хендикепираних лица.

²⁵³⁷ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 157

²⁵³⁸ Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 110

²⁵³⁹ Тежња да се ирационалне расистичке теорије уклопе у токове званичне науке присутна је још крајем 19 в. У складу са тим немачки социјалдарвинисти (Ернест Хекел, Алфред Плец, Теодор Фрич, Ојген Фишер и др) који су своје расистичке теорије пласирали под именом “расне и социјалне биологије“ помогли су настојања нацистичког режима псеудо-научним расистичким теоријама обезбеде рационалну- научну подлогу. (Види - Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 93-98)

²⁵⁴⁰ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 65

Међу бројним научним (и псеудо научним) институцијама које су биле инструирани да пруже рационалну – научну подлогу за митски конструкт Аријевске расе посебну улогу имао је Немачки институт за истраживање крвних група. Овај институт бавио се изучавањем сероантропологије (серологија – наука о крви, антропологија – наука о човеку) псеудонауком која је покушавала да докаже директну везу између крвних група и расе (психофизичких карактеристика појединца). Развој ове псеудонауке отпочео је открићем Карла Ландштајнера – аустријског Јеврејина који је 1900 г. у склопу истраживања заразних болести на бечком Институту за патологију открио постојање крвних група.²⁵⁴¹ Пољски лекар, добровољац у српској војсци Лудвиг Хиршфелд²⁵⁴² искористио је концентрацију разнородних савезничких трупа на Солунском фронту да прошири базу Ландштајнеровог истраживања. Резултате овог истраживања Хиршфелд је објавио у часопису Солунског медицинског друштва у реферату под насловом *Серолошке разлике између крви различитих раса: Резултати истраживачког рада на Македонском фронту* у јуну 1918 г. У овом реферату Хиршфелд је поставио теорију да међу европским народима доминира А а међу азијским и афричким Б крвна група. У складу са тим Хиршфелд је закључио да постоје две расе европска коју карактерише предоминантно присуство крвне групе А која је настала на подручју северне и западне Европе и азијско-афричка раса са предоминантним присуством крвне групе Б која је настала на подручју Индијског подконтинента. Становништво са предоминантном АБ крвном групом Хиршфелд је дефинисао као потомке укрштања европске и афричко-азијске расе.²⁵⁴³ Према Хиршфелду даље истраживање крвних група несумљиво ће допринети реконструкцији историје човечанства која представља динамичан однос између европске и афричко азијске расе. Резултати Хиршфелдовога истраживања наишли су на скептичан став званичних научних кругова. Хиршфелд није успео да докаже директну везу између

²⁵⁴¹ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood:." Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 17-18,26

²⁵⁴² Лудвиг Хиршфелд рођен је 1884 г. у Лођу у јеврејској породици - касније је прешао у католичку веру и изјашњавао се као Пољак. Крајем 19 в. одлази у Немачку где студира медицину на универзитету у Берлину. По окончаним студијама 1907 г. запошљава се на Онколошком институту у Хајделбергу. Почетком 1911 г. напушта Немачку и одлази у Швајцарску. Крајем 1915 г. прикључује се војсци Краљевине Србије као лекар-добровољац где се ангажује у сузбијању епидемије пегавог тифуса. Заједно са српским трупама прелази Албанију и на Солунском фронту формира бактериолошку лабораторију Српске војске у оквиру које спроводи своја прва сероантрополошка истраживања. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood:." Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str.28-29, 51-52)

²⁵⁴³ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood:." Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 39-47

крвне групе и расе а његов концепт биохемијског индекса (процентуалног подноса присуства А и Б крвне групе унутар једног народа на основу кога се може закључити да ли он припада европској или азијско-афричкој раси) није пружао утемељене научне доказе за његове хипотезе. У складу са тим релевантни научни часописи попут *British Medical Journal* одбијали су да објаве резултате Хиршфелдовога истраживања. Са друге стране Хиршфелдови резултати и методе истраживања стекле су велику популарност у круговима научника и псеудо научника екстремно десног политичког опредељења широм Европе. Европски расисти и социјал-дарвинисти који су већ дуже време оперисали са појмом крви као метафором по којој је крв (пре)носилац специфичних психофизичких особина једне етничке групе прихватили су Хиршфелдове хипотезе као начин да своје фантазмагоричне идеје преведу на језик емпиријске науке. Поред тога Хиршфелдова теорија о постојању две расе јасно омеђене крвним групама давала је научни кредибилитет старој расистичкој теорији о полигенези – уверењу да различите расе имају различито порекло и сопствене путеве еволуције. На бази Хиршфелдових хипотеза мађарски лекари Фригес Верцер и Оскар Весецки са универзитета у Дебрецину 1921 г. спровели су испитивање крвних група на узорку од 2500 испитаника из околине Будимпеште који су припадали мађарској, немачкој и ромској националности. Резултати овог истраживања у потпуности су се подударали са Хиршфелдовим хипотезама. Становништво немачких насеља је имало највиши проценат присуства крвне групе А, мађарско становништво нешто нижи (као резултат куманске и турске инвазије), док је међу ромским становништвом доминирао број носилаца крвне групе Б. Податци мађарских сероантрополога изазвали су велико интересовање стручне јавности у Немачкој јер су мађарски стручњаци први извели истраживање крвних група на субјектима немачке националности (Хиршфелд током свог истраживања на Солунском фронту није имао приступ довољном броју немачких ратних заробљеника да би могао формирати релевантну групу субјеката). Верцер и Весецки упоредили су биохемијски индекс из немачких насеља из околине Будимпеште и подручија Хесена (одакле су ови колонисти дошли у Мађарску у 16 в.) нагласивши закључак да је процентуално присуство крвне групе А истоветно у оба подручија. У складу са тим мађарски научници поставили су хипотезу да су Немци из околине Будимпеште задржали свој оригинални биохемијски индекс јер се нису ступали у брачне односе са локалним становништвом.²⁵⁴⁴ Инспириран овим закључком

²⁵⁴⁴ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood:” Seroanthropology in Weimar and National Socialist*

немачки морнарички лекар Паул Штефан отпочео је 1921 г. циклус истраживања крвних група на подручју северне Немачке у намери да закључцима мађарских сероантрополога обезбеди ефектнији научни кредибилитет тако што ће проширити базу (број субјеката) истраживања. Фокус својих истраживања Штефан је усмерио на руралне делове северне Немачке – у првом реду области Источне Фризије и Шлезвиг-Холштајна. Према његовим претпоставкама становништво ових области се због удаљености од прометних комуникација није мешало са другим народима и управо међу њима налазе се директни потомци Хиршфелдове “европске расе“ коју карактерише високи проценат носилаца крвне групе А. Штефанова истраживања (извршена на доста скромном броју субјеката) потврдила су у потпуности његове почетне претпоставке. Ослањајући се на резултате добијене у истраживању у периоду 1921-1925 г. Штефан је поставио одређене исправке теоретске поставке коју је 1918 г. презентовао Хиршфелд. Према Штефану раса коју карактерише највеће процентуално присуство крвне групе А (тзв атлантска) настала је у Немачкој, док је раса у којој процентуално доминирају носиоци крвне групе Б настала на праисторијском континенту Гондвана (који се састојао из копнене масе јужне Африке, Мадагаскара, Индије и Аустралије). У складу са овим закључком Штефан је као аутентичне примерке расе Гондвана означио народе који су се на почетку 20. в. налазили на најнижим ступњевима цивилизацијског развоја попут аустралијских Аборигина, афричких Бушмана, индијских Гонда идр.²⁵⁴⁵ У настојању да обезбеде објективне доказе о супериорним психофизичким карактеристикама Аријевске расе немачки сероантрополози Франц Шулиц, Едгар Велиш, Макс Гундел и Хајнц Хајман спровели су током 20-тих година серију истраживања међу осуђеницима, штићеницима установа за ментално здравље и пацијентима болница које су збрињавале оболеле од наследних болести. Резултати која су ова истраживања (која су већином извршена на премалом броју субјеката да би оправдала тако далекосежне закључке) дала потврдила су почетне претпоставке својих аутора да међу најтежим преступницима (убице, силоватељи, чедоморке), менталним болесницима и носиоцима наследних болести

Germany, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 62-70

²⁵⁴⁵ Rachel E. Boaz, *The Search for “Aryan Blood:” Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 71-73, 79-80

доминирају носиоци крвне групе Б.²⁵⁴⁶ Истраживања немачких сероантрополога извршена током 20-тих година допринела су да се крвна група Б у јавности повеже са примитивним народима, извршитељима бруталних злочина и носиоцима тешких психичких и физичких обољења. Процес уподобљавања сероантрополошких истраживања традиционалним расистичким предрасудама добио је системски карактер оснивањем Немачког института за истраживање крвних група 1926 г. На челу овог института нашао се Ото Реше – немачки антрополог кога је Паул Штефан током 1925 г. заинтересовао за сероантропологију. Реше који је по образовању био лекар (током основних студија медицине на универзитету у Јени паралелно је изучавао компаративну филологију, етнологију и праисторију) налазио се под снажним утицајем Ернеста Хекела и Феликса фон Лушана етаблираних немачких антрополога који су били познате присталице социјалдарвинизма. Током првих деценија двадесетог века Реше је спровео низ антрополошких истраживања на подручју Европе и Океаније која су за циљ имала да егзактним методама установе постојање људских раса и утврде њихове специфичне психофизичке карактеристике. У овим истраживањима Реше се преваходно ослањао на методу утврђивања анатомских карактеристика субјеката – мерење висине, тежине, промера лобање, утврђивање фацијалних карактеристика и нијанси пигментације коже и косе. До средине 20-тих година Реше је установио да анатомске карактеристике не представљају довољан доказ о постојању људских раса и стога се захваљујући раду Паула Штефана заинтересовао за сероантропологију надајући се да ће изучавање крвних група обезбедити емпиријске доказе за теорију постојања Аријевске расе. Штефан и Реше основали су Немачки институт за истраживање крвних група у Бечу 1926 г. чији је основни циљ био да обезбеди неоториве научне доказе о постојању директне везе између крвних група и расних ентитета. У оснивачкој повељи института Реше је нагласио да ће се у проучавању овог питања истраживачи користити комбинацијом антрополошких (проучавање анатомских и културолошких карактеристика) и серолошких истраживања. Институту се убрзо прикључио већи број европских сероантрополога попут мађарских научника Версера и Весецког, норвешког сероантрополога Освада Штрэнга као и изванредан број етаблираних антрополога попут Еугена Фишера. Званичне научне институције аустријске и Вајмарске републике су

²⁵⁴⁶ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood:" Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 88-96

испрва одбијале сарадњу са Решеовим институтом, али је његово особље упркос томе наставило и интензивирало свој истраживачки рад. Почетком 1928 г. институт је покренуо сопствену публикацију *Zeitschrift fur Rassenphysiology* (Часопис за расну физиологију) у коме су поред сероантрополошких истраживања објављивани и чланци везани за друге аспекте науке о раси.²⁵⁴⁷ Напори немачких сероантрополога окупљених унутар Института за истраживање крвних група крајем 20-тих и почетком 30-тих година били су фокусирани на откривање оригиналног немачког расног типа и утицаја расног мешања на његову декомпозицију. Користећи се комбинацијом анатомских, културолошких и серолошких испитивања немачки сероантрополози добили су краће неочекиване резултате. Наиме велики број субјеката који су поседовали психофизичке карактеристике резервисане за Аријевску расу (високи, исдужене лобанје, светла пигментација коже и косе) заправо су поседовали Б крвну групу. Поред тога истраживачи су детектовали присуство становништва Б крвне групе у појединим деловима северозападне Немачке (Олденбург и Рајна-Вестфалија) која би према теоријским поставкама Хиршфелда и Штефана требало да представљају матичне територије и искључиви забран европске-германске расе са А крвном групом. Истраживачи Института за истраживање крвних група тврдили су да ове контрадикторности представљају последицу недостатка институционалне подршке. Због мањка финансијских средстава сероантрополози нису могли да обезбеде довољан број субјеката за истраживања а постојање великог броја становника са Б крвном групом у Рајни-Вестфалији образложено је присуством великог броја шпанских војника на овим територијама током 16 и 17. века и константним приливом романских досељеника из Француске.²⁵⁴⁸ Резултати ових истраживања донекле су пољуљали и уверење самог руководства Института за истраживања крвних група о директној вези између крвне групе и расе тако да је сам Реше дошао до закључка да психофизичке карактеристике не морају обавезно кореспондирати са крвном групом. Према Решеу било је могуће да неко има физичке карактеристике Аријевца али да са друге стране поседује Б крвну групу. Као решење у оваквим случајевима Реше је препоручивао да истраживачи обрате пажњу на психичке особине и ментални склоп субјекта. Према његовом уверењу лабилан карактер, склоност ка непромишљености и девијантном

²⁵⁴⁷ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, докторска дисертација одбранјена на Државном универзитету Kent у августу 2009 (internet izdanje), str. 133-134

²⁵⁴⁸ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, докторска дисертација одбранјена на Државном универзитету Kent у августу 2009 (internet izdanje), str. 142-143

понашању несумљиво ће потврдити да субјекат поседује Б крвну групу и да представља расно страни елемент. Још резервисанији став заузео је Ојген Фишер који је дошао до закључка да крвна група представља само један (а свакако не најважнији) од индикатора расног идентитета. Без обзира на контрадикторне резултате које су добијали истраживачи института, теорија о директној вези између крвних група и расних ентитета наишла је на велику подршку унутар Немачке националсоцијалистичке радничке партије (NSDAP) која је крајем 20-тих година отпочела свој успон на власт. Будући да је мит о Аријевској раси налазио у центру идеолошког конструкта NSDAP главни идеолози нацистичке партије показивали су велико интересовање за сероантрополошка истраживања као потенцијални инструмент који ће њихове теорије о постојању Аријевске расе уклопити у токове званичне науке. Улогу промотера сероантрополошких теорија међу руководством NSDAP играли су поједини чланови Института за истраживања крвних група. Сарадници института попут Јулијуса Лемана,²⁵⁴⁹ Филатела Куна, Хана Конопацког-Кнопата и Паула Шулцеа били су чланови NSDAP још од раних двадесетих година, а након 1933 г. у нацистичку партију учланило се комплетно руководство института на челу са Оттом Решеом, Паулом Штефаном и Ојгеном Фишером. Многе теоријске поставке сероантрополога окупљених унутар Института за истраживање крвних група умногоме су кореспондирале са фундаменталним поставкама нацистичког мита о Аријевској раси. И нацистички идеолози и истраживачи Решеовог института веровали су у постојање различитих људских раса, расну хијерархију, теорију да Аријевска раса потиче са простора северозападне Европе као и да мешање између раса доводи до снижавања психофизичких квалитета супериорних раса. Такође истакнути чланови Института за истраживање крвних група попут Ота Решеа, Јулијуса Лемана и Ојгена Фишера показивали су попут главних идеолога националсоцијализма презир према постулатима званичне науке који се нису уклапали у њихове теоријске поставке и

²⁵⁴⁹ Јулијус Фридрих Леман (1864 -1935) германофони Швајцарац, издавач, рођени брат бактериолога Карла Лемана. Почетком 1900 г. преселио се из Цириха у Минхен где је отворио своје издавачко предузеће превасходно оријентисано на медицинску периодику. Члан Пангерманске лиге и друштва Туле, одржава блиске везе са формацијама фрајкорпса и NSDAP. Учествовао у рушењу Баварске совјетске републике 1919 г. и Минхенском пучу 1923 г. У низу медицинских часописа (*Немачка обнова*, *Архив за расну и социјалну биологију*, *Народ и раса* и др) које је покренуо и финансирао Леман је промовисао расистичке теорије и њихову фузију са открићима модерне медицинске науке. Својом издавачком делатношћу Леман је приближио идеје псеудонаучног расизма многобројним групама немачке екстремне деснице. Његово ангажовање унутар Института за истраживање крвних група умногоме је допринело рецепцији сероантрополошких теорија унутар идеологије NSDAP. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood:." Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, докторска дисертација одбрањена на Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 155-156)

веровали у оправданост (неопходност) примене негативних еугеничких мера (присилне сегрегације и стерилизације расно страних елемената и психички и физички хендикепираних) у борби за очување аријевског расног корпуса. И ако је на први поглед деловало да ће Институт за истраживање крвних група заузети истакнуто место унутар институција национал-социјалистичке Немачке овакав резултат је изостао. Разлог за то били су резултати до којих су истраживачи института дошли након 1933 г. када су оснажени материјалном подршком државе покренули нови циклус истраживања широм Немачке. По први пут рађена на репрезентативном броју субјеката истраживања немачких сероантрополога дала су резултате који су у потпуности поништили њихове теоријске поставке и довели их у колизију са званичном идеологијом нацистичког режима.²⁵⁵⁰ Према добијеним податцима међу становништвом источне и јужне Немачке преовладала је крвна група Б коју су сероантрополози у својим предходним теоријским поставкама повезивали са афричко-азијском расом инфериорном по својим психофизичким карактеристикама. Новодобијени податци налазили су се у колизији са нацистичком теоријом о хомогености немачког расног корпуса, претили су да изазову антагонизам унутар саме немачке нације²⁵⁵¹ тј. представљали су потенцијални извор опасности за стабилност нацистичког режима.²⁵⁵² Из ових разлога Институт за истраживање крвних група и резултати до којих су дошли његови истраживачи нису више промовисани у широј јавности. И ако су налази сероантрополога након 1933 г. дошли у колизију са званичном идеологијом NSDAP њихов утицај на званичну политику нацистичког режима опстао је у домену реторике. Присуство сероантрополошких теоретских поставки највидљивије је у одређеним сегментима Нимбершких закона који су представљали први корак у институционализацији нацистичког мита о Аријевској раси. Основна поставка Закона о заштити крви донетог у Нимбергу 1935 г. почивала је

²⁵⁵⁰ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 261,

²⁵⁵¹ Поједини немачки сероантрополози који су деловали ван Решеовог института (попут Ханса Вајнерта) увидели су ову опасност и настојали су да увере јавност да етнички Немци који поседују крвну групу Б нису расно страни елемент нити су на било који начин инфериорни у односу на своје сународнике са крвном групом А. Присуство великог броја становника са крвном групом Б на простору између Лабе и Одре Вајнерт је тумачио као резултат расног мешања које се догодило у далекој прошлости и чије последице могу бити саниране систематским спровођењем позитивних еугеничких мера. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 286)

²⁵⁵² Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 270-271

на сероантрополошкој теорији да је расни идентитет биолошки факат утемељен у посебним крвним групама. У складу са тим пуноправни грађанин Рајха дефинисан је као човек “немачке крви.“ Поред тога ови закони су за главни циљ имали санкционисање расног мешања које је по сероантропологији главни узрок декомпозиције и деградације супериорне Аријевске расе. Забрана склапања брака и одржавања ванбрачних сексуалних веза између особа немачке и не-немачке крви (Јевреја) представљала је институционализацију сероантрополошке теорије о расном мешању као главном узроку опадања психофизичких квалитета Аријевске расе. И ако су резултати немачких сероантрополога након 1933 г. дошли у колизију са званичном идеологијом нацистичког режима њихове теоријске поставке умногоме су обликовале дух Нимбершких закона. Снажан утицај сероантрополошких идеја на обликовање закона и ставова јавног мњења најбоље илуструје судски процес покренут против јеврејског лекара Ханса Селермана. Укратко, Селерман који је имао лекарску ординацију у Кемницу пружио је у септембру 1935 г. медицинску помоћ једном члану SA који је био тешко повређен у саобраћајној несрећи. Будући да је пацијенту дао сопствену крв Селерман је пред судом оптужен да је “упрљао“ крв свог пацијента тј. да је трансфузијом довео у питање његову припадност аријевском расном корпусу. Пресуда коју је суд донео у овом случају умногоме је осликавала апсурд, идеолошку конфузију и лицемерни дух нацистичких расних закона. Суд је узевши у обзир да је Селерман служио у редовима немачке војске у Првом светском рату и да је као такав изузет из расног закона о цивилној служби из априла 1933 г. донео закључак да пошто правно гледано Селерман не припада дискриминисаном слоју становништва његова крв није могла угрозити расни статус његовог пацијента. Са друге стране суд је проценио да је Селерман са злом намером, користећи се беспомоћним стањем свог пацијента, намерно “упрљао“ његову крв због чега је несрећни лекар осуђен на депортацију у концентрациони логор.²⁵⁵³ Настојећи да задрже подршку нацистичког режима сероантрополошким истраживањима поједини истраживачи Решеовог института покушавали су да резултате својих истраживања уподобе са званичном идеологијом NSDAP. Ова тенденција највидљивија је у теоретским поставкама немачког антрополога Ота Рабеса и норвешког сероантрополога Освалда Штренга који су присуство великог броја становника са крвном групом Б у јужним и источним

²⁵⁵³ Rachel E. Boaz, *The Search for “Aryan Blood:” Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, докторска дисертација одбранјена на Државном универзитету Kent у августу 2009 (internet izdanje), str. 253-256

деловима Немачке покушали да објасне сложеном структуром аријевског расног корпуса. Према њиховим запажањима свега половина становништва немачке припада чистокрвној Аријевској раси док друга половина припада различитим подваријететима Аријевске расе као што су Динарска, Алпска, Медитеранска и Полапска раса које су настале као последица мешања Аријеваца са суседним словенским, романским и угро-финским народима. Нацистички режим је усвојио на овај начин модификоване теоријске поставке сероантрополога које су у стручним тумачењима Нимбершких закона правника Ернеста Брандиса из 1936 г. усвојене као интегрални део нацистичког расног законодавства.²⁵⁵⁴

И ако је расна политика нацистичког режима (без обзира на његово настојање да је инструментализацијом званичне науке преведе у домен рационалног резоновања) од стране већине савременика доживљавана као дубоко ирационална и анахроно-трибалистичка њена имплементација откривала је низ сасвим конкретних намерањених твораца у домену спољне и унутрашње политике. У првом реду расне теорије националсоцијалистичких идеолога омогућиле су NSDAP да се испрофилише као ексклузивна опозициона снага у мору десничарских партија које су егзистирале у Вајмарској републици. Профилишући се као ексклузивни носилац знања о Аријевској раси NSDAP је понудила револуционарну алтернативу постојећем политичко-економском поретку. Хитлер и остали идеолози покрета показивали су апсолутни презир према аристократији, традиционалној политичкој, културној и економској елити и њеном учинку у животу немачког друштва. Насупрот постојећој елити која је функционисала унутар постојећег политичког поретка националсоцијалисти су заговарали револуционарни преврат и редефиницију свих вредности друштвених вредности – револуцију духа. Духовна револуција, која је у првом реду подразумевала усвајање мита о Аријевској раси и саобраћавање свих друштвених вредности и државних институција постулатима расне политике, изнедриће нову елиту – расну елиту која ће предводити ново немачко друштво.²⁵⁵⁵ Расна револуција поред смене елита нудила је и крај унутрашњих подела и сукоба унутар немачког друштва и она је сваком појединцу (одговарајућег порекла) нудила и чланство у монолитној Volksgemeinschaft (народној заједници) унутар које ће бити превазиђене све класне

²⁵⁵⁴ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 250-251, 269-271

²⁵⁵⁵ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 180

разлике и политичке поделе.²⁵⁵⁶ Расистичке теорије идеолога NSDAP су поред друштвене стабилности и прецизно одређене хијерархије обезбеђивале и јасну манихејску црно-белу визију света тј. симплификовану слику високе политике која је сведена на епизоде унутар вишемиленијумског сукоба између Аријеваца и нижих раса.²⁵⁵⁷

Доследна имплементација расистичких теорија нацистичких идеолога (расна револуција) у пракси је подразумевала “очишћење” аријевског расног корпуса од “инфериорних” (физички и психички хендикепираних) припадника немачког народа и асимилацију, сегрегацију и физичко уништење не-немачког становништва.²⁵⁵⁸ На удару нацистичког режима и негативних еугеничких мера први су се нашли физички и ментално хендикепирани етнички Немци. Сетом закона донетих у јулу 1933 г. који су за циљ имали “превенцију генетски оптерећеног (болесног) потомства” нацистички режим покренуо је кампању присилне стерилизације психички и физички хендикепираних лица. У овој кампањи медицинско особље немачких установа осакатило је преко 350 000 људи од којих су многи накнадно подлегли последицама нестручно изведених захвата.²⁵⁵⁹ Након 1935 г. нацистички режим је започео припреме за физичку елиминацију физички и психички хендикепираног становништва али је његову реализацију одложио до почетка ратних дејстава која би скренула пажњу немачке јавности са овако етички осетљивог питања. Крајем 1938 г. када је рат већ био на видику при министарству унутрашњих послова основан је Комитет за научну регистрацију наследних болести у који су ушли представници министарства, Хитлеровог кабинета и група нацистички оријентисаних медицинских стручњака. Комитет је овластио локалне медицинске установе широм Немачке да еутаназирају сву новорођену децу која показују знаке телесних деформитета и душевних болести. Вођено овим упутствима особље немачких медицинских установа у периоду 1938-1939 извршило је еутаназију (изгладњивањем и смртоносним инекцијама) над 5200 новорођенчади. Током лета 1939 г. политика физичке елиминације проширена је и на одрасле физички и ментално хендикепиране особе. Недостатак медицинских капацитета и бурна реакција једног дела немачке јавности (предвођене католичким и протестантским свештенством) приморали су режим да званично заустави програм еутаназије (мада је он у пракси настављен кроз систематско изгладњивање и

²⁵⁵⁶ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 194

²⁵⁵⁷ David B. Dennis, *Inhumanities: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2015, str.11

²⁵⁵⁸ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 195-196

²⁵⁵⁹ M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 136-138

ускраћивање адекватне медицинске неге у немачким болницама) у августу 1941 г. До тог датума живот је изгубило између 70 и 90 хиљада људи који су од стране власти означени као “генетски оптерећено“ становништво. Велики део настрадалих убијен је на изразито бруталне начине – стрељањем или присилним учешћем у медицинским експериментима.²⁵⁶⁰ Са подршком нацистичког режима социјалдарвинисти из редова немачких лекара, антрополога и криминалиста умногоме су проширили појам “генетски оптерећеног становништва“ тако да су у ову категорију сврстани алкохоличари, промискуитетне јединке, хомосексуалци, скитнице, вишеструки законски преступници као и многе друге особе чији су изглед, понашање и стил живота од стране нацистичких идеолога окарактерисани као асоцијални, девијантни или друштвено неприхватљиви. Попут физички и психички хендикепираних ови појединци су били изложени мерама присилне стерилизације, сегрегације, еутаназије а поједине особе из ових категорија становништва упућиване су и у концентрационе логоре где је већина њих страдала од мучења, изгладњивања и последица присилног рада.²⁵⁶¹ Расна политика нацистичког режима заснована на бруталном спровођењу негативних еугеничких мера јасно је осликавала препотентну природу нацистичких идеолога који су сматрали да им њихово знање даје дозволу да се “играју Бога“ тј. креирају правац и динамику процеса људске еволуције.²⁵⁶² До које мере су идеолози националсоцијализма веровали у позитивни утицај систематског спровођења негативних еугеничких мера у циљу ојачавања психофизичких квалитета расе речито говоре ставови изнети на конференцији у Ванзеу 1942 г. на којој је донета формална одлука о физичком уништењу европске јеврејске популације. Расправљајући о судбини европских Јевреја који би евентуално преживели тежак присилан рад у концентрационим логорима говорници на конференцији донели су једногласну одлуку да преживели морају неизоставно бити ликвидирани. У складу са својим убеђењем у истинитост социјал-дарвинистичке максиме о преживљавању најспособнијих, идеолози националсоцијализма закључили су да би преживели Јевреји представљали велику опасност – као биолошки супериорна група настала системом бруталне селекција која би као таква могла (у случају да буде остављена у животу) да

²⁵⁶⁰ M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 142-154, 164-165

²⁵⁶¹ M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 137-138, 167-182, 188-197

²⁵⁶² *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 135

представља заматак обнове јеврејске расе.²⁵⁶³ Током међуратног периода на удару расистичке политике нацистичког режима поред јеврејске (о чему ће детаљније бити речи у наредном поглављу) нашле су се словенска и ромска национална мањина.²⁵⁶⁴ Словенско становништво источне Немачке – народи Кашуба²⁵⁶⁵ и Лужичких Срба²⁵⁶⁶ су од стране нацистичких идеолога и расних теоретичара означени као један од елемената који је умногоме допринео декомпозицији Аријевске расе. Особље института за Истраживање крвних група је у својим сероантрополошким истраживањима извршеним на простору источно од Лабје дошло до закључка да је на овом простору услед мешања Аријеваца са словенским становништвом дошло до стварања посебног подваријетета Аријевске расе - тзв. Полапске расе. Према немачким расним теоретичарима овај ватријетет Аријевске расе одликовало је високо присуство крвне групе Б, заобљена лобања, тамнија пигментација косе и очију као и склоност ка ирационалном понашању.²⁵⁶⁷ И ако је режим формално стајао на становишту да припадници Полапске расе у својим психофизичким квалитетима не заостају за остатком аријевског расног корпуса NSDAP је непосредно по доласку на власт започео кампању бруталне репресије која је за циљ имала “очишћење“ територија источне Немачке од расно страних елемената. У пракси ова политика је значила германизацију и физичко уништење народа Кашуба и Лужичких Срба. До 1937 г. нацистички режим је водио политику присилне германизације. Нацистичке институције су порицале етнички идентитет словенских националних мањина представљајући их као Венде –

²⁵⁶³ *Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and D. Lynch), London 2002, str. 122

²⁵⁶⁴ M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 130

²⁵⁶⁵ Кашуби – западнословенско племе које је живело на граници између Пруске и Пољске средином 15 века изгубило је своју политичку самосталност и његове територије постале су предмет дуготрајних сукоба између ове две државе. Током ових сукоба припадници народа Кашуба су били наизменично изложени кампањама полонизације и германизације али су до почетка двадесетог века успели да очувају свој језик и обичаје и развију националну свест. (Види - M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 130-131)

²⁵⁶⁶ Лужички Срби – западнословенски народ који је насељавао југоисточне делове Саксоније (Горња и Доња Лужица) и који је у састав немачке државе ушао још у раном средњем веку је насупрот вишевековној политици насилне германизације успео да очува свој језик и обичаје. Национални покрет Лужичких Срба конституисао се у првој деценији двадесетог века, а након Првог светског рата његови представници су уз подршку Чехословачке и Пољске на основу Вилсоновог принципа самоопредељења затражили од Версајске конференције право на стварање самосталног државног ентитета. И ако ови захтеви нису наишли на разумевање великих сила Вајмарска Немачка је водила репресивну политику према овој националној мањини. Вајмарски режими порицали су постојање Лужичких Срба као самосвојног етничког и културног ентитета представљајући њихов национални покрет као сепаратистичку организацију коју финансирају Чехословачка, Југославија, Пољска и Француска. Нацистички режим је након 1933 г. додатно поштрио репресивну политику својих вајмарских предходника. (Види - M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 131-135)

²⁵⁶⁷ Rachel E. Boaz, *The Search for “Aryan Blood:” Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 100, 250-251, 270, 290

славенофоне етничке Немце, забрањујући јавну употребу народног језика и неговање народних обичаја. Пошто је интелектуална елита словенских мањина пружила отпор насилној германизацији нацистички режим је отпочео систематски прогон словенских учитеља и свештеника који су масовно хапшени, депортовани у концентрационе логоре или слати у интернацију. Почетак Другог светског рата привремено је зауставио прогон словенских националних мањина и одложио коначно решење њиховог статуса унутар Рајха. Водећи идеолози националсоцијализма током рата износили су више могућих решења коначне судбине словенских мањина која су се кретала у широком опсегу од германизације, преко принудног пресељења на подручје Алзаса све до физичке елиминације.²⁵⁶⁸ Став нацистичког режима према припадницима ромске националне мањине у многоме је осликавао амбивалентан однос између традиционалних предрасуда немачког становништва према овој националној мањини, званичне идеологије NSDAP и настојања званичних друштвених институција да се прилагоде новим политичким околностима. У немачком друштву, још од средине 15 в. (када су Роми у својим сеобама први пут ступили на територију Немачке) формиран је низ дубоко укорених предрасуда према овој националној мањини. Због специфичног начина живота, Роми су оптуживани за крађу, отмицу деце, преваре и вршење магијских ритуала. Ове предрасуде су током модерног доба нашле свој израз у низу рестриктивних закона који су припаднике ромске националне мањине сводили на грађане другог реда и који су у својој крајњој инстанци имали за циљ присилну денационализацију и асимилацију ове мањинске групе. Насупрот овој поставци идеолози NSDAP имали су толерантнији однос према ромској популацији који је био условљен одређеним сегментима нацистичког мита о Аријевској раси. Према историјским конструкцијама које су поставили Хитлер и Роземберг Аријевци су у свом првом великом освајачко-колонизаторском походу дошли до Индијског подконтинента и покорили расно инфериорно домицијално становништво наметнувши му улогу политички обесправљених хелота.²⁵⁶⁹ Након извесног времена аријевски освајачи почели су да ступају у бракове са домицијалном инфериорном расом тако да је према идеолозима националсоцијализма становништво Индије било делимично аријевског порекла. У складу са овом поставком Роми који су дошли из Пенцаба у Немачку били су далеки потомци некадашњих аријевских освајача. Насупрот ставовима идеолога националсоцијализма немачки сероантрополози су у својим истраживањима дошли до

²⁵⁶⁸ M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 130-135

²⁵⁶⁹ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 66

закључка да индијски подконтинент представља матичну територију инфериорне афричко-азијске расе коју карактерише високо присуство носилаца крвне групе Б.²⁵⁷⁰ По доласку на власт идеолози NSDAP нашли су се пред питањем у складу са којим начелима ће се режим поставити према припадницима ромске националне мањине. И ако су схватања сероантрополога умногоме обликовала расну политику нацистичког режима поједини истакнути функционери NSDAP попут Роберта Ритера и Хајнриха Химлера одбијали су да прихвате тезу да Роми припадају инфериорној афричко-азијској раси.²⁵⁷¹ Нацистички научници окупљени под Химлеровим патронатом унутар института Аненербе предузели су чак и научну експедицију на просторе северне Индије надајући се да ће обезбедити доказе за теорију да су Аријевци у античко доба владали овим подконтинентом.²⁵⁷² Велики део немачке јавности и добар део чланства NSDAP није показивао разумевање према овом сегменту мита о Аријевској раси.²⁵⁷³ Чак и у очима појединца који су се налазили на високим позицијама унутар нацистичке партије теорија о Индији као Аријевској прапостојбини и ромском становништву као делу аријевског расног корпуса звучала је крајње blasphemично. Као компромисно решење режим је усвојио резултате истраживања Роберта Ритера психолога који се бавио изучавањем малолетничке деликвенције који је поставио теорију да су Роми свакако припадали аријевском расном корпусу али да су се током својих вишевековних сеоба у великој мери измешали са инфериорним расама. Последице мешања Рома са нижим расама према Ритеру јасно су се очитовале у њиховом асоцијалном начину живота и високом броју законских преступника. Након што је усвојио Ритерово гледиште, нацистички режим отпочео је систематски прогон припадника ромске националне мањине. Подзаконским актом из 1935 г. санкционисано је склапање брака и одржавање ванбрачних сексуалних веза између Рома и Немаца. Након тога ромској популацији одузета је слобода кретања и њени припадници су хапшени и упућивани у сабирне логоре у којима су припадници ове националне мањине били изложени изгладњивању, мучењу и присилном раду. Након

²⁵⁷⁰ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 48, 67, 80

²⁵⁷¹ M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 118-119

²⁵⁷² Хедер Прингл, *Химлеров велики план: Химлерови научници и холокауст*, Београд 2013, стр. 136-137, 143, 155-156

²⁵⁷³ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 237-238

1939 г. отпочео је процес масовног пресељавања ромске популације са централних територија Рајха на простор окупиране Пољске. На простору источноевропских и балканских држава које је окупирала немачка армија СС јединице су стрељањем ликвидирале преко 250 000 припадника локалне ромске популације. Злочини које су СС јединице извршиле над ромским становништвом окупираних територија представљале су само увод у коначно решење ромског питања. У децембру 1942 г. сви Роми из Немачке депортовани су у концентрациони логор Аушвиц где се одпочело са њиховом систематском ликвидацијом.²⁵⁷⁴

²⁵⁷⁴ M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 120-125

IV 7.1. б) Расизам у идеологији ЈНП Збор

Једну од истакнутих карактеристика дефиниција и идеја о нацији почетком 20. века јесу покушаји да се одреди расни тип народа. Ова карактеристика била је присутна и у покушајима југо-интегралиста да прецизно дефинишу јединствену југословенску нацију. Идеолози ОРЈУНЕ и Југословенске акције позивали су се на научни рад Јована Цвијића и његову тезу о постојању јединственог динарског расног типа који (са својим блиским варијацијама) насељава територију Краљевине Југославије. Цвијићева теза кореспондирала је са резултатима француског антрополога Жозефа Деникера који је 1900 г. у својој систематизацији европских раса дефинисао динарску (јадранску) расу (насталу укрштањем јерменске и нордијске расе) која насељава источну обалу Јадрана и њено дубоко залеђе у целовитом простору од северне Албаније до Венеције. Деникероци и Цвијићеви закључци нису били оптерећени ставовима о супериорним и инфериорним расама, већ су се задржавали на утврђивању њихових општих психо-физичких карактеристика.²⁵⁷⁵ Тек у другој половини 30-тих година међу идеолозима југо-интегрализма окупљених у ЈНП Збор доћи ће до настојања да се динарској раси на основу псеудо-научног биолошког расизма (под утицајем идеологије NSDAP) припишу супериорни психо-физички квалитети. Како се може видети из текстова *Стара песма*,²⁵⁷⁶ г. Адолф Хитлер председник немачког Рајха²⁵⁷⁷ и *Нова Немачка*²⁵⁷⁸ зборашка штампа је пажљиво пратила развој политичке ситуације у Немачкој далековидо оцењујући да Хитлеров долазак на власт има кључни значај за будућност европских народа. Према Љотићевим речима "Ту доскора наша штампа писала је о национал-социјализму као неозбиљном и бесциљном огледу. У Хитлеру видела се често појава која би била достојна и шале! Међутим национал социјализам јесте појава која се мора пратити. Појава која није новум и баш због тога заслужује посебну пажњу".²⁵⁷⁹ Од тог времена потези нацистичког режима како у унутрашњој тако и у спољној политици налазили су се у фокусу пажње зборашких гласила. У горенаведеним текстовима приметна је извесна доза наклоности према национал-социјалистичком режиму и његовим достигнућима у

²⁵⁷⁵ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 501-504

²⁵⁷⁶ Димитрије Љотић, *Стара песма*, *Отаџбина* бр.13, 20. мај 1934

²⁵⁷⁷ Димитрије Љотић, г. Адолф Хитлер председник немачког Рајха, *Отаџбина* бр.25, 12. август 1934

²⁵⁷⁸ Димитрије Љотић, *Нова Немачка*, *Отаџбина* бр.126, 13. август 1936

²⁵⁷⁹ Димитрије Љотић, *Стара песма*, *Отаџбина* бр.13, 20. мај 1934

домену унутрашње политике али са друге стране уочљива је и критика немачке агресивне спољне политике и пактирања са ревизионистичким силама које су угрожавале Југославију.

Занимљиво је запазити да је учење о аријевском надчовеку које је пропагирао NSDAP у прво време наилазило на подсмех и негацију у гласилима ЈНП Збор. Као пример за то може се навести чланак "*Расно биолошко одабирање*"²⁵⁸⁰ у коме анонимни аутор каже "Политичка расна хигијена Хитлерова натерала је и науку да се упрегне у кола национал-социјалистичког вође.....Нажалост немачки стручни листови сваки час доносе "научне" чланке у смислу Хитлерове расне политике". Овакав став јасно упућује да је ЈНП Збор испрва у потпуности одбацивао нацистичко учење о потреби очувања чистоте крви као ненаучну спекулацију и критиковао Хитлера који хоће на силу да упрегне науку у своје политичке комбинације.²⁵⁸¹ Међутим, само неколико месеци касније долази до фундаменталне промене у ставу ЈНП Збор према расном питању. Узрок ове промене јесте колективно присупање чланова Југословенске акције Љотићевом покрету 1935 г. када на страницама штампаних гласила ЈНП Збор почињу да се оглашавају лекари Светислав Стефановић и Бранимир Малеш^{vi2582} као отворени заговорници расистичких теорија блиских ставовима NSDAP. Ова двојица лекара упознала су се током I Светског рата када су заједно са још једним чланом ЈНП Збор лекаром Стеваном Иванићем и пољским имунологом и микробиологом Лудвигом Хиршфелдом на Солунском фронту основали прву бактериолошку лабораторију Српске војске.²⁵⁸³ Поред бактеоролошких испитивања у циљу сузбијања ширења маларије међу савезничким трупама, ова група се, инспирисана чињеницом да се на малом простору солунског залеђа у Савезничкој армији налазе припадници више од двадесет нација, бавила и Ландштајнеровом методом испитивања крвних група. Спроведено истраживање довело је ове научнике

²⁵⁸⁰ Аноним, *Расно биолошко одабирање*, *Отаџбина* бр.4, 18. март 1934

²⁵⁸¹ Негативан став идеолога ЈНП Збор према расистичким теоријама идеолога NSDAP несумњиво је био условљен односом немачких расних теоретичара према становништву Балкана и словенским народима уопште. Према немачким расним теоретичарима Балкан је био подручје Европе на коме је дошло до мешања супериорне европске и инфериорне азијско-афричке расе и који је као такав осуђен да буде стални извор политичких немира у Европи. И ако су поједини немачки расни теоретичари (попут Х. Гинтера) стајали на становишту да Словени припадају аријевском расном корпусу они су истовремено оцењивали да су услед мешања са азијско-афричким елементима Словени у великој мери изгубили супериорне психофизичке карактеристике везане за аријевски расни корпус. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, докторска дисертација одбрана на Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 245)

²⁵⁸² За више информација о Б. Малешу погледати поглавље *Биографске слике*.

²⁵⁸³ Светислав Стефановић, О расном питању као културном и националном проблему у Југославији, *Летопис Матице Српске*, 1926

до закључка да европски народи у великој већини имају А крвну групу, док код народа из Азије и Африке доминира Б крвна група²⁵⁸⁴. Као главни заговорник расизма у ЈНП Збор истицао се Светислав Стефановић²⁵⁸⁵ лекар преводилац и публициста. Позивајући се на резултате истраживања са Хиршфелдом Светислав Стефановић је у чланку “*Западноевропски човек аријевске расе постоји*”²⁵⁸⁶ изнео тврдњу да се установљавањем биохемијског индекса (процентуалне присутности А или Б крвне групе у оквиру једног народа) дошло до необоривог научног доказа да постоји западноевропска тј аријевка раса. Под очигледним утицајем Розенберговог “*Мита двадесетог века*” Стефановић је у европски-аријевски расни корпус убрајао нордијску, динарску и медитеранску расу означавајући их као твотрце западноевропске културе и носиоце прогреса.²⁵⁸⁷ Испрва је Стефановић одбијао поделу на супериорне и инфериорне расе²⁵⁸⁸ тј квалификацију да су народи у чијем биохемијском индексу преовлађује крвна група А у било ком погледу супериорнији од народа у чијем биохемијском индексу преовлађује крвна група Б, већ да су знатно другачији. Та различитост је по Стефановићу значила да су народи у којима преовлађује А крвна група државотворци, освајачи и проналазачи, док су они код којих преовлађује Б крвна група контемплативни и мистични са особинама оснивача религија²⁵⁸⁹. По Стефановићу супериорност једне расе над другом је релативна тј условљена приликама и потребама историјске епохе у којој делује. У модерном времену расе склоне контемплацији и мистицизму биће инфериорне у односу на расе чији је интелект усмерен ка иновацији на пољу техничких проналазака (и ако је у прошлости то није био случај). На основу те супериорности бела раса је завладала светом, али није искључено да жута раса асимилује техничка достигнућа беле расе и тако постане супериорнија од ње.²⁵⁹⁰ У чланцима попут *О крвним групама и расном проблему*²⁵⁹¹ и *Раса и култура I*²⁵⁹² Стефановић је критиковао оне који су порицали научну подлогу

²⁵⁸⁴ Светислав Стефановић, Западневропски човек аријевске расе постоји, *Време* 25.8.1934

²⁵⁸⁵ За више информација о С. Стефановићу видети поглавље *Биографске слике*.

²⁵⁸⁶ Светислав Стефановић, Западневропски човек аријевске расе постоји, *Време* 25.8.1934

²⁵⁸⁷ Светислав Стефановић, Расизам и економска структура друштва, *Идеје*, 18.5.1935

²⁵⁸⁸ У овом питању Стефановић је одступио од оригиналних закључака Хиршфелдовога истраживања. Парадоксално, Хиршфелд Јеврејин образован у Немачкој – касније натурализован и Пољак и панслависта веровао је у психофизичку супериорност европских народа над домицијалним становништвом Азије и Африке. (Види -Rachel E. Boaz, *The Search for “Aryan Blood.” Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 212-213)

²⁵⁸⁹ Светислав Стефановић, Још две речи о расном проблему, *Време* 3.9.1934

²⁵⁹⁰ Светислав Стефановић, Раса и култура II, *Идеје* 20.4.1935

²⁵⁹¹ Светислав Стефановић, О крвним групама и расном проблему, *Идеје* 24.11.1934

²⁵⁹² Светислав Стефановић, Раса и култура I, *Идеје* 13. 4. 1935

расизма и апострофирају расни фактор као назадњаштво и мрачњаштво ослањајући се на критику пионира расне теорије Лапужа и Гобиноа а притом занемарују нова сазнања немачких научника (попут нацистичког расног идеолога Ханса Гинтера)²⁵⁹³ у тој области. Потпуно усвајајући Розенбергово и Хитлерово становиште о кључном утицају расног фактора на развој људске цивилизације, Стефановић је тврдио да је успон античких цивилизација Египта, Грчке и Рима био условљен расним особинама њених твораца, а да је њихов пад био проузрокован инфилтрацијом робовских слојева у више друштвене кругове²⁵⁹⁴. По Стефановићу, већина становника Југославије припада чистокрвном динарском²⁵⁹⁵ тј. аријевском типу. Највиши расни крвни индекс (процентуално највеће присуство крвне групе А) имају становници Београда, Дунавске, Моравске, Зетске, Вардарске и Приморке бановине²⁵⁹⁶ (то су територије насељене претежно српским становништвом - ту су најаче државотворне снаге²⁵⁹⁷), док се нешто нижи крвни индекс становништва Дринске, Врбаске, Савске и Дравске бановине може објаснити инфилтрацијом крви азијских народа Турака и Мађара.²⁵⁹⁸ Занимљиво је напоменути да је Стефановић из свог излагања искључио Хиршфелдово запажање да се на основу биохемијског расног индекса јужнословенски народи – у првом реду Срби и Бугари налазе “на самој ивици европског расног типа“ а да источни Словени у првом реду Руси припадају азијско-афричком расном типу због високог процента присуства носилаца крвне групе Б.²⁵⁹⁹ И ако је у одређеној мери показивао наклоност ка расистичким теоријама немачких националсоцијалиста Стефановић је у

²⁵⁹³ Стефановић је пропустио да напомене да се Ханс Гинтер још 1933 г. оградио од сероантрополошких истраживања изјављујући да крвне групе не могу бити сматране за поуздани индикатор расног идентитета. Насупрот томе Гинтер је препоручивао да је утврђивање анатомских и психолошких карактеристика појединца једина поуздана метода расне класификације. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for “Aryan Blood:” Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 232)

²⁵⁹⁴ Светислав Стефановић, *Раса и култура I, Идеје* 13. 4. 1935

²⁵⁹⁵ Појам Динарске расе први су лансирали немачки расни теоретичари током 19 в. У формирању теоријских оквира за своја истраживања немачки сероантрополози из 20-тих година 20 в. су као Динарску расу означавали немачко становништво насељено на просторима Баварске, Баден-Витемберга и Аустрије. Због високог процента присуства крвне групе Б према стандардима немачких сероантрополога немачко становништво ових области није могло бити убројано у Аријевски расни корпус већ је дефинисано као посебан расни (под)ентитет који је настао у процесу мешања чистокрвних Аријеваца са азијским, романским и словенским становништвом. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for “Aryan Blood:” Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str.84-85, 233-234, 250-251)

²⁵⁹⁶ Светислав Стефановић, *Западноевропски човек аријевске расе постоји*, *Време* 25.8.1934

²⁵⁹⁷ Светислав Стефановић, *О расном питању као културном и националном проблему у Југославији*, *Летопис Матице Српске*, 1926

²⁵⁹⁸ Светислав Стефановић, *Још две речи о расном проблему*, *Време* 3. 9. 1934

²⁵⁹⁹ Rachel E. Boaz, *The Search for “Aryan Blood:” Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 45

разради њихових постулата отишао корак даље и развио теорију о постојању и специјалној улози динарске расе у будућности Европе. Стефановић је сматрао да југословенски народ има историјску мисију да славизира Балкан и дефинише нови расни тип- динарски тип човека који се очитује као творац, јунак и светитељ.²⁶⁰⁰ И ако је нордијску расу сматрао интегралним делом аријевског расног корпуса Стефановић је оспоравао тврдње нацистичких идеолога да само њени припадници имају државотворне и владарске особине наводећи као контрааргумент примере Александра Македонског, Константина Великог и Јустинијана који су по њему били аутохтони динарци.²⁶⁰¹ Узимајући у обзир неповољну демографску слику нордијске расе Стефановић није искључивао могућност да је она завршила своју историјску мисију, да ће предводништво од ње преузети динарска раса и да будућност Европе неће више обликовати нордијски “владарски“ тип, већ динарски “чојствени“ тип човека.²⁶⁰² Поред Светислава Стефановића најистакнутији заговорник расизма у редовима ЈНП Збор био је др Бранимир Малеш антрополог и лекар, доцент Београдског универзитета и члан Италијанског друштва за антропологију и Римског друштва за експерименталну биологију. У београдским интелектуалним круговима тридесетих година истицао се као екстремни заговорник расизма на научној основи и за разлику од Стефановића није доводио у питање примат нордијске расе у Европи. У свом капиталном делу *О људским расама*²⁶⁰³ Малеш је на истим основама као и Стефановић развио теорију о постојању Динарске расе²⁶⁰⁴ којој припада већина становника Краљевине Југославије²⁶⁰⁵ и која погледу својих психофизичких квалитета²⁶⁰⁶ парира нордијској раси у којој нацистички

²⁶⁰⁰ Светислав Стефановић, О расном питању као културном и националном проблему у Југославији, *Летопис Матице Српске*, 1926

²⁶⁰¹ Светислав Стефановић, Расизам и економска структура друштва, *Идеје*, 18.5.1935

²⁶⁰² Светислав Стефановић, Раса и култура II, *Идеје* 20.4.1935

²⁶⁰³ Бранимир Малеш, *О људским расама*, Београд 1936

²⁶⁰⁴ “Динариди - Последња расна група, група која је за нас од највеће важности, група коју сматрамо исто тако изразито европском као и Нордиска што је, то је - Динарска раса. По неким ауторима Динариди наставају не само безмало целу Југославију и целу Албанију, већ и највећи део Бугарске (осим јужног и североисточног приморја), затим Карпате, Украјину до Дњепра, Словачку, Аустрију и Доломите. Али има антрополога по којима Динариди не обухватају овако велику територију. Szezanowski своди распрострањење Динарида углавном на југословенске области, нешто мало на западну Бугарску, на Аустрију и Доломите.“ (Види- Бранимир Малеш, *О људским расама*, Београд 1936, стр. 35)

²⁶⁰⁵ “За нас је важно да су Срби и Хрвати у главном и већем свом делу антрополошки једнога типа. Расна слика Југословена много је хомогенија од слике других народа, Италијана, Француза, Немаца, Енглеца, Руса. Док су други народи расно поцепани видимо да је велики део нашега народа, без разлике имена, вере и раније административне и државне поделе, припадник једне расне скупине. Оно што друге цепа нас веже. Значи да смо заједнички дошли под исте биолошке утицаје, да смо и у прастаро доба били једно, као што смо и данас једно.“ (Види- Бранимир Малеш, *О људским расама*, Београд 1936, стр. 39-40)

²⁶⁰⁶ “Снажној појави динарског човека, његовом смелом лицу, атлетском и у исти мах витком изгледу, одговарају нарочите душевне одлике (Venzmer): природност, отсуство вештачке углађености, храброст,

научници налазе директне потомке митских Аријеваца. Занимљиво је напоменути да је Малеш тврдио да у појединим деловима Југославије (Словенија и Шумадија) постоји посебан расни тип (подраса) тзв. "Плава динарска раса" која је настала укрштањем Динараца и Нордијаца (тј. Динароида и германских Трачана) и која по својим психофизичким квалитетима одговара Фенонордијском подрасном типу.²⁶⁰⁷ Поред настојања да конструише директну везу између Нордијске и Динарске расе, Малеш је усвојио и еугенички аспект нацистичких расних теорија што долази до изражаја у следећем одломку: "Пре свега дакле треба сачувати психичке одлике, јер оне су у ствари битно народне, А затим треба отстранити неспособно за живот, производ болести и дегенерације, неизлечиво болесно, па ма којој раси припадале такве наследно оптерећене особе. Треба омогућити потомство здравих родитеља и телесно и душевно, нарочито потомство расно чистих типова и са већом телесном и душевном хармонијом. И не дозволити да се развију појединци и генерације биолошки и карактерно слабије вредности. То мора да је најсветији циљ једног свесног народа. Јер је у томе непрекидна биолошка борба коју води сваки народ, свака нација, био тога свестан или не."²⁶⁰⁸ У серији чланака под заједничким насловом "*Расна теорија*" објављеним у "*Отаџбини*" током маја 1936, Малеш је износио своје теорије о Динарској раси и њеној компатибилности са Аријевском расом и нападао све оне који негирају расно учење које су промовисали нацистички расни теоретичари. Као пример несумњиве подршке нацистичким расним теоријама може се навести чланак "*Расна теорија и њена антидемократска улога*"²⁶⁰⁹ у коме Малеш полемишући са неистомишљеницима иронично каже "У име науке сервирају нам се најневероватније ствари!..... Главна је да немачки научници "расисти" лажу и да изврћу научне резултате.... Све ово личи на неке моменте борбе клерикалаца против теорије о еволуцији врста." Будући да се после гореспоменуте серије Стефановићевих²⁶¹⁰ и Малешевих чланака зборашка гласила више никада нису дотакла расног питања, очигледно је да теорија о Динарској раси није наишла на одобравање чланства покрета

смелост, високи степен самосвести, ратоборност и истрајност у борби за живот, индивидуалност, а у исти мах осећање заједнице (задруга), склоност ка шали и музичка обдареност. Ово су особине Динарске расе по суду немачких аутора." (Види- Бранимир Малеш, *О људским расама*, Београд 1936, стр. 41)

²⁶⁰⁷ Бранимир Малеш, *О људским расама*, Београд 1936, стр. 36-37

²⁶⁰⁸ Бранимир Малеш, *О људским расама*, Београд 1936, стр. 43

²⁶⁰⁹ Бранимир Малеш, *Расна теорија и њена антидемократска улога*, *Отаџбина* бр.112, 3. мај 1936

²⁶¹⁰ Крајем 1938 г. Светислав Стефановић је заједно са групом сабораца из бивше Југословенске акције (Грегорић-Јонић-Перић-Вуловић) напустио ЈНП Збор и приближио се режиму Југословенске радикалне заједнице. Околност да се након 1938 г. у штампи ЈНП Збор више не појављују чланци који говоре у прилог расистичким теоријама националсоцијализма наводе на закључак да су главни промотери ових идеја у ЈНП Збор били управо искључени чланови Југословенске акције.

јер је подржавање (социјал-дарвинистичких) нацистичких псеудо-научних теорија било у колизији са хришћанским учењем које је представљало један од идеолошких фундамената ЈНП Збор. Овај став чланства најбоље је илустрован у чланку *Раскрсница*²⁶¹¹ у коме аутор критикујући материјалистичке концепције савремене науке, напада идејне основе псеудонаучног расизма наводећи: “ Долази Дарвин и каже.... Човек се развио од животиње. Мајмун му је деда или по некима стриц. (Хекел) Његово је порекло животињско а не божије и нема братства и љубави него је све борба за опстанак. Ко је јачи тај тлаци!“ О колизији између расизма и идеологије ЈНП Збор говори Љотићев став изнесен у чланку *Да ли смо фашисти* у коме аутор наводи: “Ми смо убеђени да све расе имају неку мисију у свету. Па иако смо убеђени да наша словенска раса има своје огромне вредности, ми не сматрамо да је она једини израз божанског да она представља “изабрани народ“ у смислу искључивом.... Ми дакле не можемо узети своју расу за божанство.“²⁶¹² Још експлицитније одбацивање расизма приметно је у брошури *Идеали савремене омладине*²⁶¹³ у којој Љотић наводи: “Ја нисам расиста: као Словен нисам то. Расисти су Германи.... Германи веле: Морамо бити јаки крвљу, расом! Латини кажу: Морамо бити јаки умом! Словени кажу: Морамо бити јаки духом! Свакако снага којој теже Словени највећа је... Као Словени и хришћани, нисмо могли да се зауставимо на оним штацијама на којима су застали Мусолини и Хитлер.“ Хитлерову тежњу да до највише вредности (коју у идеологији Збора представља Бог) дође кроз стварање (биолошки) савршеног човека тј. кроз крв, Љотић у наставку текста оцењује као фундаментално наивну и погрешну јер “Бог може и кроз камен да говори.“ Битно је напоменути да током краткотрајног промовисања теорије Динарске расе у гласилима ЈНП Збор није било позивања увођење тзв “негативних“ еугеничких мера (присилна сегрегација и стерилизација расно страних елемената и психички и физички хендикепираних појединаца) већ да је програм ЈНП Збор предвиђао тзв. позитивне еугеничке мере – унапређење медицинских и социјалних служби.²⁶¹⁴

На послетку поставља се питање који је био циљ главних промотера нацистичких расних теорија у редовима идеолога ЈНП Збор. Очигледан одговор на ово питање био би да су Стефановић, Малеш и Иванић попут идеолога NSDAP настојали да за теорију интегралног југословенства обезбеде рационалну научну подлогу у виду

²⁶¹¹ Иво Мудровчић, *Раскрсница, Отаџбина* бр.63, 19. јун 1937

²⁶¹² Димитрије Љотић, *Да ли смо фашисти, Отаџбина* бр.138, 5. новембар 1936

²⁶¹³ Димитрије Љотић, *Сабрана дела VI* (приредио Д. Суботић), Београд 2001, стр. 191-211

²⁶¹⁴ Rachel E. Boaz, *The Search for “Aryan Blood:” Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 15

креирања конструкције о Динарској раси. Другим речима, измаштана Динарска раса је (попут подједнако имагинарних Аријеваца) требало да представља интегративни фактор једне мултиетничке и мултиконфесионалне државне творевине. Међутим, као и у немачком случају сероантрополошка истраживања које је спровео Стефановић (виши биохемијски индекс у покраинама које насељавају Срби и нижи у областима које насељавају Хрвати и Словенци) пре су могла да изазову додатне сукобе међу “племенама“ југословенског народа него ли да ојачају њихову кохезију. Будући да су се расистичке теорије које су пропагирани Стефановић, Малеш и Иванић налазиле у оштрој колизији са фундаменталним идеолошким поставкама ЈНП Збор - хришћанским моралом и теоријом о јединственом југословенском народу намеће се закључак да је овај покушај рецепције и промоције нацистичких расних теорија²⁶¹⁵ био лични подухват тројице гореспомнутих зборашких идеолога који није осликавао ставове већине вођства покрета.

У прилог овом закључку говори и позитиван однос идеолога ЈНП Збор према не-словенским мањинама²⁶¹⁶ у Краљевини Југославији – у првом реду Албанцима, Мађарима и Немцима. На изборим 1935 г. на кандидатској листи ЈНП Збор нашао се велики број кандидата из редова ових не-словенских мањина. Тако су се на листи ЈНП Збор нашли Албанци Рамадан Жуп (за срезове митровачки и дренички), Љатиф Љатифовић (срез прешевски) и Муртеза Шафир-Цана и Муслиу Нимон (за срез ђаковички), Мађар Селеси Јосиф (за срез тополски) и Немци Јосиф Хофман (за срез панчевачки), Јозеф Фишер (за срез ојачки) и Јакоб Бекер (за срез паланачки).²⁶¹⁷ Током 1936 г. у чланство ЈНП збор колективно је ступила организација немачке националне мањине Народна обнова. У питању је било одцепљено омладинско крило Културбунда – кровне просветно-економске организације Немаца у Краљевини Југославији. Расцеп унутар Културбунда имао је сасвим прозаичан повод (вођа организације Крафт одбио је да запосли Јакоба Авендера у централи организације)²⁶¹⁸ али је временом добио

²⁶¹⁵ Питање је да ли су заговорници расистичких теорија унутар ЈНП Збор били информисани о ставу идеолога нацистичке Немачке који су Балкан третирали као подручје интензивног продора турско-татарске и предње-азијске крви, услед чега балканско становништво представља велику опасност за одржање чистоте Аријевске расе. (Види -Милан Ристовић, *Немачки нови поредак и Југоисточна Европа 1940/41 – 1944/45: Планови о будућности и пракса*, Београд 1991, стр. 76-78, 81)

²⁶¹⁶ Позитиван однос према не-словенским националним мањинама представља један од кључних сегмената унутрашње политике у којима се ЈНП Збор разликовао од југоинтегралистичких покрета из 20-тих и прве половине 30-тих година.

²⁶¹⁷ Архив Београда, фонд: Љотићева организација Збор, кутија бр. 6, документ: *Земаљска кандидатска листа за изборе народних посланика за Народну скупштину на дан 5. маја 1935 године*

²⁶¹⁸ Зоран Јањетовић, *О нацификацији војвођанских Шваба, Токови историје* бр.1-4, Београд 1999, стр. 245

карактер генерацијског, религиозног и идеолошког сукоба. Вођство Културбунда окупљено око Јозефа Крафта било је лојалистички расположено према режиму ЈРЗ, конзервативних политичких начела и католичке вероисповести док су присталице Авендера (тзв “обновитељи“) били углавном били млади студенти који су током свог школовања у Немачкој приступили NSDAP и који су већином били протестантске вероисповести. Нашавши се под притиском вођства Културбунда и њихових савезника из режима ЈРЗ обновитељи су приступили ЈНП Збор како би могли да обезбеде легалност рада својих организација.²⁶¹⁹ Вођство ЈНП Збор поздравило је приступање Народне обнове, доптирало Јакоба Авендера у главно тајништво (Генерални секретаријат) покрета²⁶²⁰ и покренуло листове *Erwache* (Пробуди се), *Sturm* (Јуриш) *Angriff* (Напад) у Петрограду, као и лист *Vaterland* (Отаџбина) у Апатину, на немачком језику који су имали за циљ да за покрет придобију фолксдојчере из Дунавске бановине (Војводине).²⁶²¹ Обновитељи су подржавали листе ЈНП Збор на општинским изборима 1936 г. и послали своју делегацију на митинг ЈНП Збор која је учествовала у сукобима са активистима КПЈ испред београдског биоскопа Триглав у фебруару 1937 г. Авендерови поступци наишли су на осуду немачког амбасадора у Београду фон Херена који је сматрао да савез обновитеља са ЈНП Збор наноси велику штету немачкој заједници у Југославији (која се на тај начин излаже непријатељству режима ЈРЗ) и значајно нарушава добре политичке и економске односе између две земље.²⁶²² Дезавуисан од стране званичног представника Немачке који је подржао Крафта и његову политику сарадње са ЈРЗ, Авендер је потражио ослонац у партијским структурама NSDAP чиме је покрет обновитеља (који је до тада наступао са идеолошки неутралне позиције) добио изразито пронацистички карактер.²⁶²³ У другој половини 1937 г. захваљујући подршци NSDAP и у првом реду Франца Нојхаузена (шефа Немачког саобраћајног бироа у Београду) Авендер је успео да потисне старо вођство Културбунда и до краја 1939 г. наметне се као једини представник немачке националне мањине у Краљевини Југославији.²⁶²⁴ Након друге половине 1937 г. престаје сарадња између ЈНП Збор и обновитеља. Нема прецизних података из ког

²⁶¹⁹ Архив Војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр.21, фасцикла бр.3, документ бр.24, стр.2-4

²⁶²⁰ Архив Србије, Фонд БИА I -32, документ: Југословенски народни покрет Збор - Према материјалу Ђорђевић Војислава, стр.2-3

²⁶²¹ Бранко Бешлин, *Весник трагедије: Немачка штампа у Војводини 1933-1941*, Нови Сад 2001, стр. 90

²⁶²² Бранко Бешлин, Немци у Војводини (1918-1941), *Токови историје* бр.1-4, Београд 1999, стр. 216

²⁶²³ Зоран Јањетовић, О нацификацији војвођанских Шваба, *Токови историје* бр.1-4, Београд 1999, стр. 253-254

²⁶²⁴ Архив Војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр.21, фасцикла бр.3, документ бр.24, стр.4

разлога и којом приликом је дошло до прекида сарадње и иступања Народне обнове из ЈНП Збор, али се из доступних података стиче утисак да је у питању био савез из рачуна. Током првих година постојања обновитељског покрета док је Авендер деловао у опозицији према званичном Културбунду (и његовим савезницима из режима ЈРЗ) главни мотив сарадње са обновитељске стране легализација рада (ЈНП Збор био је једна од ретких политичких организација која је имала дозволу рада), а са зборашке, покушај проширења гласачке базе у Дунавској бановини. Након 1938 г. услед агресивних спољнополитичких потеза нацистичке Немачке долази до радикалне ревизије става ЈНП Збор према припадницима немачке националне мањине. У чланку *Закључак*²⁶²⁵ Љотић је скретао пажњу јавности на нелојалан став немачке националне мањине и активну нацистичку пропаганду међу немчурима (германизовани Словенци) у Дравској бановини. Из тог разлога Љотић препоручује да се припадници немачке националне мањине приликом мобилизације упућују искључиво у неборачке – радне јединице. Као једини начин да се поврати стабилност у Дравској бановини Љотић је предлагао да се искористи позив нацистичке Немачке о репатријацији југословенских фолксдојчера и да се што већи број припадника немачке националне мањине исели из Југославије јер представљају нелојалан елемент. Негативан однос према немачкој националној мањини долази до изражаја у писму које је истакнути збораш инжењер Ранко Вујић (уредник гл. гласила покрета листа *Отаџбина*) упутио министру одбране 11.маја 1940 г. Предлажући неколико потеза које би требало предузети у одбрани земље Вујић је поред стварања сеоских одреда (које би чинили локални чланови ЈНП Збор и добровољци) против ваздушно десантних снага изнео и предлог да се састави списак најугледнијих припадника немачке националне мањине у Југославији како би исти могли бити ухапшени у случају напада Немачке и употребљени као таоци.²⁶²⁶

²⁶²⁵ Димитрије Љотић, *Закључак*, *Билтен* бр.30, 16. октобар 1939, стр.31-33

²⁶²⁶ Архив Југославије, Фонд бр.115, фасцикла бр.1, документ: Писмо Ранка Вујића министру војном

IV 8. 1. Антисемитизам у идеологији европских фашистичких покрета

Антисемитизам – нетрпељивост, мржња према Јеврејима као религијској или етничкој групи присутан је у политичком животу Европе од античких времена.²⁶²⁷ Извори овог феномена налазе се у домену религије, економије и псеудо-научних расистичких теорија. Такође антисемитизам представља једну од (готово) незаобилазних компоненти идеологије свих европских фашистичких покрета. Колики је значај антисемитизам (као сабирна тачка свих негативних утицаја у модерном друштву) имао за европске фашистичке покрете најбоље говори његово присуство у идеологији шпанске Фаланге, покрета насталог у земљи из које се јеврејско становништво иселило још у средњем веку.²⁶²⁸ У прилог тези да антисемитизам представља један од фундамената идеологије европских фашистичких покрета речито сведочи чињеница да је окидач за настанак покрета Француска акција (који је у модерној историографији перцепиран као први европски фашистички покрет) била Драјфусова афера. Ова афера развила се из процеса војног правосуђа против генералштабног официра јеврејског порекла Алфреда Драјфуса који је 1894 г. оптужен за шпијунажу у корист Немачке и осуђен на робију у казненој колонији. Годину дана касније обавештајна служба француске војске је дошла до сазнања да је за шпијунажу био одговоран официр Фердинанд Естерхази и да је Драјфус неправедно осуђен. Желећи да сачува кредибилитет војног правосуђа пуковник Хубер Анри је фалсификовао материјалне доказе о Естерхазијевој шпијунској делатности и тако спречио поновно отварање случаја. Драјфусова породица се 1897 г. изборила за ревизију процеса на темељу тврдње о Естерхазијевој кривици, али је захваљујући фалсификату пуковника Анрија Естерхази проглашен невиним. Ревизија процеса пробудила је интересовање јавности за судбину капетана Драјфуса.²⁶²⁹ Почетком 1898 г. књижевник Емил Зола је у чланку *Оптужујем* јавно оспорио кредибилитет војног правосуђа тврдећи да су војне структуре свесно осудиле невиног човека и тиме отворио јавну дебату о питању Драјфусове кривице која ће поделити француско друштво на присталице теорије о Драјфусовој невиности и њихове опоненте.²⁶³⁰ У

²⁶²⁷ Више о томе види у – John G. Gager, *The Origins of Anti-Semitism: Attitudes Toward Judaism in Pagan and Christian Antiquity*, Oxford 1983

²⁶²⁸ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 202

²⁶²⁹ Хана Арент, *Извори тоталитаризма*, Београд 1998, стр. 91-97

²⁶³⁰ Сурпrian Blemires, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 180

корену ове расправе налазио се страх републикански настројених грађанских снага од војних структура које су као упориште монархизма подршком цезаристичким амбицијама Наполеона III и генерала Буланжеа угрожавале републикански поредак. У складу са овом поставком већина гласача социјалистичке и радикалане партије предвођених интелектуалцима републиканске оријентације конституисали су политички блок који је захтевао ревизију процеса у циљу доказивања Драјфусове невиности.²⁶³¹ Са друге стране већина некадашњих Буланжеових присталица окупила се 1898 г. у оквиру Патриотске лиге која је захтевала поштовање ауторитета војног правосуђа.²⁶³² Неконвенционалне методе (мити) којима су чланови Драјфусове породице дошли до информација и докумената који су доказивали Драјфусову невиност створиле су код чланова Лиге отаџбине Француске уверење да се иза захтева за ревизијом процеса крије завера јеврејских финансијских кругова да по сваку цену ослободе свог саплеменика.²⁶³³ Идеја о постојању овакве завере нашла је свој пуни израз у најпознатијем антисемитском памфлету *Протоколи сионских мудраца* – фантастичне конструкције настале сарадњом руских и француских полицијских структура²⁶³⁴ која је требала да пружи доказе о постојању јеврејске завере и ојача позицију француског војног тужилаштва.²⁶³⁵ У лето 1898 г. на скупштинском претресу Драјфусове пресуде дошло је до открића о фалсификовању докумената о Драјфусовој кривици од стране пуковника Анрија. Суочен са чињеницама, пуковник је признао кривицу да би био одведен у притвор где је извршио самоубиство под неразјашњеним околностима. Незадовољство кругова окупљених око Патриотске лиге оваквим расплетом афере и мистериозном смрћу пуковника Арија нашло је свој израз у чланку *Прва крв* провансалског књижевника Шарла Мораса. У овом чланку Морас је глорификовао пуковников фалсификат као дело мотивисано најискренијим

²⁶³¹ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр.181

²⁶³² Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in twentieth-century France*, Stanford 1962, str.17

²⁶³³ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1991, стр. 64

²⁶³⁴ Царска служба безбедности Охрана на челу са Пјотром Ивановичем Рашковским (начелником обавештајног одељења) је комбинујући садржаје брошура руских мистика и немачких антисемита изфабриковала прво издање *Протокола сионских мудраца* представљајући их као аутентичан документ. Рашковски, који је био стациониран у Паризу, подметнуо је овај фалсификат је француским службама безбедности којима је овај спис послужило за подупирање ауторитета Армије који је била компромитована у Драјфусовој афери. (Види – Norman Cohn, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, New York 1969, str. 77-107) Занимљиво је напоменути да су анонимни састављачи *Протокола сионских мудраца* “позајмили“ већи део садржаја ове брошуре из романа *Бијариц* (1868) немачког књижевника Хермана Гедшеа. (Види - Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 137-138)

²⁶³⁵ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр.181

патриотским осећањима а његову смрт као проливање невине крви од стране јеврејских завереника, крви која мора бити освећена. Овај чланак привукао је пажњу Комитета Француске акције - једне мање групације која се издвојила из Лиге отаџбине Француске (сматрајући је за гломазну и неефикасну организацију) под вођством књижевника Мориса Пужоа и професора филозофије Анрија Вожоа, која је кооптирала Мораса у своје редове. Полазећи са позиција браниоца морално компромитоване Армије коју је сматрао за главни ослонац француске државности, вођство Комитета Француске акције започело је конституисање сопственог идеолошког система који се у модерној историографији сматра претечом фашизма. Изникла из Драјфусове афере Француска акција поставила је фундаменте фашистичког антисемитизма ослањајући се на идеолошки легат француског новинара и памфлетисте Едуарда Дримона (1844-1917). Дремон је у својој књизи *Јеврејска Француска* и свом дневном листу *Слободни свет* поставио теорију о Јеврејима као господарима крупног капитала који зарад профита угрожава егзистенцију француских радника и занатлија.²⁶³⁶ Ослањајући се на наслеђе хришћанског антисемитизма, своје тумачење узрока и последица Француске револуције и Дремонове теорије Морас је изградио специфичан поглед на место и улогу Јевреја у Француском друштву. Према Морасу Јевреји су уз протестанте, масоне и странце (метеке) представљали тзв. “Анти-Француску” – туђинску државну формацију унутар француског друштва. Ове “четири савезне државе” како их назива Морас биле су главни ослонац снага које су извеле Француску револуцију²⁶³⁷ која је ликвидирала монархистички поредак и тако уништила политичку и економску стабилност Француске.²⁶³⁸ Према Морасу Јевреји су помогли револуционаре јер се у фундаментима јудаизма налази клица анархизма – ирационални порив ка супротстављању поретку латинске цивилизације (“Очеви револуције су у Женеви, Витембергу и у још ранијим временима у Јерусалиму, они су плод јеврејског духа...“).²⁶³⁹ Унутар успостављеног републиканског режима Јевреји су добили

²⁶³⁶ Сурпrian Blemires, *World Fascism: A Historical Encyclopedia*, Oxford 2006, str. 181

²⁶³⁷ Теза о масонско-јеврејској завери која је срушила француску монархију представљала је још један сегмент у коме се идеологија француске акције ослањала на традицију клерикалног антисемитизма. Током контрареформације језуитски ред је први пут пласирао идеју о масонима као удружењу у служби Јевреја. Током револуционарних ратова у 19 в. ова језуитска теза је поново добила на актуелности. Римокатоличка црква која се борила за одржање свог утицаја под таласом дехристијанизације који су подигли француски револуционари (а који је додатно ојачао са појавом социјализма и комунизма) конструисала је слику у којој се у позадини свих идејних и политичких достигнућа Француске револуције (либерализам, секуларизам, парламентаризам социјализам, комунизам,) налазе Јевреји – стари такмаци који настављају свој вековни обрачун са хришћанством.

²⁶³⁸ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр.76

²⁶³⁹ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр.132-133

политички и економски утицај који се налази у несразмери са њиховом бројчаном заступљеношћу у Француској. Према Морасовој оцени, Јевреји су превасходно заинтересовани за извлачење материјалне користи (“Желе да нас денационализују, да нас опљачкају“).²⁶⁴⁰ Француска револуција која је уништила традиционални француски политичко-привредни систем заснован на сталежима и еснафима омогућила је страном капиталу (којим према Морасу управљају Јевреји) да извалчи енормни профит из француске привреде на штету француских грађана и државе. Означавајући као два центра јеврејског капитала Лондон и Франкфурт, Морас је антисемитизам спојио и спољнополитичком опасношћу, али никада није прецизно дефинисао да ли се јеврејски капитал налази у служби Велике Британије и Немачке или је обрнуто.²⁶⁴¹ Идеолози Француске акције сматрали су да је бољшевичка револуција производ савеза Немачке и Јевреја усмереног против Француске и европске цивилизације у целини. За њих је Немачка центар светске револуције а СССР владају немачки Јевреји.²⁶⁴² Идеолози Француске акције сматрали су да су антисемитски ставови NSDAP заправо део ширег плана немачке завере који обезбеђује алиби за досељавање великог броја немачких Јевреја у Француску. Циљ овог плана је инфилтрација шпијуна у Француску и ојачавање левичарских партија.²⁶⁴³ И ако је антисемитизам играо другостепену улогу у идеолошком конструкту Француске акције, Морас је признавао да промоција антисемитских идеја има кључну улогу у популаризацији неоројалистичког програма. Према његовим речима: “ Све изгледа немогуће или страховито тешко без појаве антисемитизма. Он омогућава да све буде уређено, углађено и симплификовано.“²⁶⁴⁴ У складу са овом Морасовом максимом Француска акција се позиционирала као патриотски покрет бранећи ауторитет француске Армије од Драјфусових присталица и лансирајући предвечерје Првог светског рата жучну кампању против Јевреја као шпијуна у служби Немачке.²⁶⁴⁵ Антисемитизам је био главна идеолошка платформа са које су неоројалисти нападали републикански режим пласирајући провокативне ставове да председник Француске није Поенкаре већ Ротшилд²⁶⁴⁶ и пежоративно

²⁶⁴⁰ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр.123

²⁶⁴¹ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр.130-131

²⁶⁴² Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр.133-134

²⁶⁴³ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in Twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 282,414

²⁶⁴⁴ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 85

²⁶⁴⁵ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр.80

²⁶⁴⁶ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in Twentieth-century France*, Stanford 1962, str.133

апострофирајући владу Народног фронта Леона Блума као “владу Талмуда“ којој се на челу налази немачки Јеврејин рођен у Бесарабији.²⁶⁴⁷ Према замислима идеолога Француске акције антисемитизам је требао да послужи и за омасовљавање чланства неоројалистичког покрета. Леон Доде који је сарађивао у Дремоновом антисемитском листу *Слободни свет* дошао је на идеју да путем критике крупног јеврејског капитала примамима радничке масе у табор неоројалиста (“Ви нама дајте краља, а ми ћемо вама дати Јевреје“).²⁶⁴⁸ У складу са овим поставкама неоројалисти су неретко употребљавали оштру реторику и физичку силу у обрачуну са припадницима јеврејске мањине. Након што су левичарски милитанти 1925 г. ликвидирали неколико чланова Француске акције, Морас је отворено претио министру унутрашњих послова Шрамеку (Јеврејину) да ће бити “ устрељен као пас“ ако полиције не преузме енергичне мере у откривању починилаца²⁶⁴⁹ а партијска милиција покрета је физичком силом ометала предавања јеврејских професора на Сорбони.²⁶⁵⁰ Насупрот очекивањима вођства Француске акције жучна антисемитска реторика и испади чланова омладине и партијске милиције умногоме су негативно утицали на популаризацију неоројалистичког покрета. Револтиран антисемитским потезима вођства Француске акције монархистички претендент гроф од Париза 1937 г. путем јавног писма ускратио даљу подршку Морасовим следбеницима.²⁶⁵¹ И ако је Драјфусова афера била окидач за настанак Француске Акције а Морасови антисемитски чланци идеолошки нуклеус око кога су се окупили оснивачи овог покрета, антисемитизам у идеологији Француске Акције никада није имао централну улогу какву му је Хитлер доделио у својој политичкој доктрини.²⁶⁵² Морасов антисемитизам или како га је он називао "антисемитизам државе" имао је политичко-економску позадину и умногоме се разликовао од Хитлеровог "антисемитизма коже" који је почивао на псеудо-научним теоријама из корпуса биолошког расизма.²⁶⁵³ Известан број Јевреја је пришао Француској акцији у својству пуноправних чланова и симпатизера.²⁶⁵⁴ У складу са тим

²⁶⁴⁷ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in Twentieth-century France*, Stanford 1962, str.372-375

²⁶⁴⁸ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in Twentieth-century France*, Stanford 1962, str.71-72

²⁶⁴⁹ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 82,104

²⁶⁵⁰ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in Twentieth-century France*, Stanford 1962, str.54

²⁶⁵¹ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in Twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 408

²⁶⁵² Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014, str. 102-103

²⁶⁵³ Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990, стр. 91

²⁶⁵⁴ Eugen Weber, *Action Francaise: Royalism and Reaction in Twentieth-century France*, Stanford 1962, str. 195-196

Француска Акција за разлику од NSDAP-а никада није заговарала физичко уништење Јевреја већ искључиво свођење њиховог политичког и економског утицаја на меру која се налази у складу са њиховим бројем. Значајно је напоменути да је код Мораса дошло до фузије антисемитизма и антигерманизма тј. да је он у Јеврејима видео страно тело које уз помоћ своје економске снаге и друштвених веза опструира функционисање француске државе на рачун својих наредбодаваца у Немачкој тј. Јевреји су за Мораса представљали још један инструмент којим се Немачка, архи-непријатељ Француске, служи у покушају да уништи стабилност и јединство француског друштва.²⁶⁵⁵

Већина европских фашистичких покрета пониклих током 20-тих година ослањала се у формирању својих антисемитских ставова на идејну поставку Француске акције. У идеологији аустријског Хајмвера, Снопа Жоржа Валоа, белгијског REX-а и мађарске Партије расне одбране Ђуле Гомбоша Јевреји су били перцепирани као туђинска етничко-религиозна група неподобна за асимилацију (држава у држави) чији чланови контролишу привредни систем држава-домаћина уз помоћ трибалистичког непотизма и корупције. Као и у случају Француске акције ова слика о Јеврејима као господарима и координаторима мултинационалног капитала налањала се на укоренење неповерење и предрасуде које су постојале према овој заједници у свим европским хришћанским државама. По узору на неоројалисте ови европски фашистички покрети замерали су Јеврејима политичко-економски утицај који превазилази њихов удео у укупном броју становништва али у њиховој идеологији није било позива на истребљење ове мањинске етничке групе. Спецификум идеолошког миљеа европског фашизма представља подпуно одсуство антисемитизма у идеологији и политичкој пракси италијанског фашизма. Пет припадника јеврејске националне мањине учествовало је у оснивачкој скупштини фашистичког покрета у Милану 1919 г. и 10 000 Јевреја (што је једна четвртина од њиховог укупног броја у Италији) налазило се у чланству фашистичке партије. Многи припадници јеврејске мањине били су ангажовани и у фашистичкој милицији, њих 230 учествовало је у маршу на Рим а тројица су уврштена и међу фашистичке “мученике“ који су положили свој живот за фашистичку револуцију.²⁶⁵⁶ Многи Јевреји заузимали су високе положаје унутар хијерархије фашистичког режима попут Анђела Оливетија координатора фашистичких

²⁶⁵⁵ Богдан Радица, *Агонија Европе*, Београд 2003, стр. 36

²⁶⁵⁶ J.R.V. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 415-416

синдикалних организација и члана Националног савета корпорација,²⁶⁵⁷ Алда Финција Мусолинијевог личног пратиоца и члана Великог фашистичког већа, Гвида Јанга вршиоца дужности министра финансија у периоду 1932-1935, Ернеста Натана градоначелника Рима и др.²⁶⁵⁸ Илустративане примере привржености припадника јеврејске националне мањине идеологији фашизма²⁶⁵⁹ представљају случај Албета Луција члана фашистичке милиције који се као добровољац истакао у Шпанском грађанском рату и вође фашистичке милиције у Торину Етореа Оваце који је издавао антиционистички лист и 1938 г. организовао напад на редакцију ционистичког листа у Фиренци.²⁶⁶⁰ Под утицајем национал социјалистичке идеологије фашистички режим је усвојио расистичке теорије које су се очитовале у режимској подршци теоријама антрополога Гвида Лантре. У склопу ове рецепције у периоду од августа до новембра 1938 г. донесен је сет антисемитских закона којима су италијански Јевреји уклоњени из образовног система, оружаних снага, забрањено им је да држе хришћанску послугу и ступају у брачне односе са особама “аријевског“ порекла. Овај антисемитски курс остао је већим делом мртво слово, широки слојеви италијанског становништва, па и чланови вођства фашистичке партије попут Мусолинија и Итала Балба јавно су иступали против антисемитизма.²⁶⁶¹ Фашистичка Италија наставила је своју политику пружања уточишта јеврејским избеглицама из Немачке и Аустрије.²⁶⁶² Јевреји чланови фашистичке партије игнорисали су доношење антисемитских закона сматрајући их за привремену меру која ће бити укинута када Италија оствари своје територијалне захтеве (тј. када јој више не буде била потребна подршка нацистичке Немачке). Антисемитске законе и њихову доследну примену заговарали су само најекстремнији појединци унутар фашистичке партије попут Роберта Фариначија и Ђузепеа Ботаија.²⁶⁶³ Слично италијанском случају, успон нацистичке Немачке условио је рецепцију антисемитских ставова и увођење антисемитских закона у многим земљама које су у домену спољне политике гравитирале Осовини. Као пример може се навести

²⁶⁵⁷ Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*, Princeton 1994, str. 191

²⁶⁵⁸ J.R.B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 188, 309

²⁶⁵⁹ У овом смислу илустративан је и пример Теодора Луиса британца јеврејског порекла светског првака у боксу који је обучавао партијску милицију Уније фашиста и наступао као кандидат Мозлијево Нове партије на изборима 1931 г. у општини Вајтчепел. (Види – Oswal Mosley, *My Life*, London 2006, str. 252)

²⁶⁶⁰ J.R.B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 415-416

²⁶⁶¹ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A Kallis), London 2003, str. 344-345

²⁶⁶² Међу јеврејским избеглицама из Немачке које су нашле уточиште у фашистичкој Италији налазила се и породица историчара Џорџа Моса – аутора капиталног дела о историји европског расизма.

²⁶⁶³ J.R.B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 416-421

увођење антисемитских закона у Румунији 1937 г. (режим Октавијана Гоге)²⁶⁶⁴ и Хортијевој Мађарској 1938 г.²⁶⁶⁵

Насупрот овим примерима стоје фашистички покрети који су по узору на националсоцијализам своју идеологију базирали на националним митовима и биолошком расизму попут Скитских крстова Золтана Борзоменија у Мађарској²⁶⁶⁶ и Гвоздене гарде у Румунији. Нарочито је карактеристичан пример Гвоздене гарде чији брутални антисемитизам није заостајао за немачким узором.²⁶⁶⁷ Корен антисемитизма гардиста налазио се у фантазмагоричној теорији Корнелија Зелее Кодреануа о аутохтоности румунског народа и његовој мистичној вези са тлом које насељава. Према Кодреануу свако угрожавање везе између аутохтоног румунског народа и његове земље представља злочин према божанском поретку света.²⁶⁶⁸ Не улазећи у детаље Кодреану је изнео поставку да Јевреји имају намеру да на територији Источноевропске равнице – на простору од обала Балтика до доњег тока Дунава и обале Црног мора формирају своју државу тзв. Нову Палестину. У процесу стварања Нове Палестине Јевреји су разрадили свеобухватан план о уништењу не-јеврејског становништва које насељава Источноевропску равницу. Будући да територија румунске државе улази у састав Нове Палестине, Кодреану је сматрао да су Јевреји решени да униште румунски народ и преузму његове територије – чиме ће целокупни васељенски поредак бити доведен у питање. Потврду за ову фантазмагоричну теорију Кодреану је проналазио совјетском режиму терора који већ контролише већи део Источноевропске равнице и за који је сматрао да представља владавину Јевреја под маском бољшевизма.²⁶⁶⁹

²⁶⁶⁴ Stanley G. Payne *A History of Fascism 1914-1945*, Wisconsin 2003, str. 287-288

²⁶⁶⁵ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A Kallis), London 2003, str. 344

²⁶⁶⁶ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A Kallis), London 2003, str. 205-206

²⁶⁶⁷ Битно је напоменути да идеолози Гвоздене гарде нису тражили упориште за своје антисемитске ставове у псеудо-научним теоријама биолошког расизма. Њихов антисемитизам почивао је на религиозним, културним и економским основама. Гардисти су видели Јевреје као страни етнички елемент који је узурпирао положај румунске средње класе и који на тај начин опструира успостављање органске целине румунског народа.

²⁶⁶⁸ Корнелије Зелее Кодреану, *Мојим легионарима (Гвозденој гарди)*, Београд 2002, стр. 28, 33-34

²⁶⁶⁹ Корнелије Зелее Кодреану, *Мојим легионарима (Гвозденој гарди)*, Београд 2002, стр. 49-50

IV 8. 1. а) Антисемитизам у идеологији NSDAP

Антисемитизам се налазио у фундаментима идеологије NSDAP, он је представљао интегрални део мита о Аријевској раси и теоријску призму кроз коју су идеолози националсоцијализма тумачили све историјске појаве и догађаје из савременог политичког живота. Као и сама теорија о постојању Аријевске расе концепт антисемитизма ослањао се превасходно на псеудоисторијске конструкције. Према Роземберговом *Миту двадесетог века* Аријевци који су у првом таласу свог освајачко-колониционог похода допрли до Индијског подконтинента сусрели су се на простору Блиског истока и Северне Африке са представницима тзв. Семитско- Левантинске расе тј. народима Феничана, Пелзага, Етрураца и Јевреја.²⁶⁷⁰ Роземберг је цивилизације ових народа окарактерисао као номадско-трговачке, културно неоригиналне и есенцијално деструктивне. Њихова друштва су према Роземберговој оцени почивала на материјалистичко-опортунистичкој филозофији трговаца – номада чија је једина државна политика и етичко мерило био профит и стога су као таква била неспособна да достигну форму државе задржавајући свој организациони облик на нивоу градова (трговачких испостава) и теократских трибалних федерација.²⁶⁷¹ Ова друштва су према Розембергу била оптерећена низом обичаја и религиозних веровања анахроног, неморалног и девијантног карактера попут вишеженства, хетеризма (проституције), хомосексуалности, педофилије, ропства и тираније.²⁶⁷² Другим речима Роземберг је осликавао друштва Левантинско-Семитске расе као оштар опозит државном и друштвеном уређењу, филозофији и култури Аријеваца. Аријевске државне формације (у облику хеленистичких држава и Римског Царства) ослоњене на сељаке-ратнике са пуном свешћу о интересима заједнице, јасним моралним правилима (брачни живот и презир према сексуално девијантним облицима понашања), високо развијеном културом и религијом, доказале су своју војну супериорност покоривши државне творевине Левантинско-Семитске расе још у периоду антике. И ако војно надмоћни, Аријевци су према Розембергу у широј перспективи заправо били поражени од стране представника Левантинско-Семитске расе.²⁶⁷³ Наиме, интегрисани путем освајања у аријевско друштво Семити су у њему ширили своја религиозна веровања, обичаје и филозофију. Пелзаги су у хеленистичку цивилизацију увели хтонска божанства и

²⁶⁷⁰ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр.27-36

²⁶⁷¹ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр.191,195,316-317

²⁶⁷² Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр.36,42,59,105

²⁶⁷³ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр.49-50

шаманизам (оличен у култу Диониса, елеусинских мистерија и бахаткиња). Етрурци су у религију и обичаје римских земљорадника увели ирационалне магијска ритуале, педофилију и проституцију док су Феничани угрозили аграрни карактер хеленистичке и римске цивилизације промовишући трговину и спекулацију као примарне привредне гране.²⁶⁷⁴ Према Розембергу, деструктивни утицај Јевреја у многоне је превазилазио учинак осталих левантинско-семитских народа. Јевреји су према Розембергу изопачили култ Ахура Мазде, прву монотеистичку религију коју су Аријевци створили на Иранској висоравни, деградирајући је на ниво трибалистичког култа Јахвеа.²⁶⁷⁵ Хиљаду година касније јеврејско свештенство присвојило је Христово учење (Христ је према Розембергу потицао из не-јеврејског аријевског племена из Галилеје) и у хришћанство инкорпорирало низ сакралних текстова, ритуала и обичаја из свог анахроног трибалистичког култа.²⁶⁷⁶ Преко апостола Павла (који је према Розембергу био јеврејски зилот који се никада није одрекао јудаизма) типично семитски обичаји почели су да продиру у хришћанство манифестујући се у разним негативним појавама у католичкој цркви попут симоније, продаје индулгенција и концепта цезаропапизма.²⁶⁷⁷ Продаја црквених звања и опроштајница од греха представљала је одјек материјалистичке филозофије семитског духа, док су крути церемонијал, као и поједини ритуали нпр узимање нафоре при причешћу представљали реликте магијског ритуала крвне жртве типичне за култ Јахвеа. За аријевску цивилизацију – у првом реду њеног сукцесора Римско царство немачког народа као највећа опасност наметао се концепт тзв. цезаропапизма тј. настојања папства да поред духовне успостави и световну власт. Према Розембергу овај настојање папства да преузме световну власт представљао је заправо замаскирано оживљавање карактеристичне семитске идеје о теократској монархији, анахроној државној концепцији карактеристичној за јудејску трибалну државу у доба владавине шофета (судија). Отпор Аријеваца продору семитског утицаја очитовао се у отпору немачких императора из династије Хоенштауфена концепту цезаропапизма и појави многобројних реформистичких покрета у немачким земљама (Лутер, Калвин, Цвингл) који су настојали да ослободе хришћанство семитског филозофског, идеолошког и политичког наслеђа.²⁶⁷⁸ На основу ових поставки о доминацији јеврејских принципа унутар самог хришћанства,

²⁶⁷⁴ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр.36-42,55-56,59

²⁶⁷⁵ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр.34,100

²⁶⁷⁶ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр.63-65

²⁶⁷⁷ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр.127

²⁶⁷⁸ Алфред Роземберг, *Мит двадесетог века*, Београд 2013, стр.70-71

идеолози национал социјализма одбацивали су традиционални хришћански антисемитизам (антијудаизам) као контрадикторан и неучинковит концепт.²⁶⁷⁹ Покушај немачких реформатора да поврате основне принципе хришћанског учења завршио се поразом Аријеваца – под командом папства католичке силе Француска и Шпанија (уз помоћ Хабзбуршке династије) сломиле су отпор немачких владара и верских реформатора. Кулминацију ове борбе представљао је Тридесетогодишњи рат у коме је уништено Римско царство немачког народа а његова територија претрпела знатна материјална разарања и велики губитак у људским животима. На ове фантастичне историјске конструкције о миленијумској борби између Аријеваца и Семита које је поставио Роземберг у *Миту двадесетог века* надовезао се Хитлер у свом мемоарско-теоријском делу *Мајн Кампф*. Концентришући своје излагање на историју немачких земаља у периоду након Лутерове реформе Хитлер је изложио ток и методе економске и идеолошке пенетрације Јевреја на просторима матичних земаља аријевске расе. Током овог вишевековног процеса који је започео доласком јеврејских трговаца на просторе Римског царства немачког народа Јевреји су успоставили монопол над економским животом земље наступајући у улози трговаца, банкара и зеленаша. Путем својих банкарских услуга они су од немачких владара изнудили низ повластица које су им омогућиле да њихове заједнице функционишу као држава унутар државе са својим посебним законима и правилима. Заштићени овим привилегијама Јевреји неометано експлоатишу широке слојеве немачког народа путем зеленашких камата и потискују домаће трговце и занатлије из привредног живота.²⁶⁸⁰ Пошто су стекли доминацију над привредним животом немачких земаља, Јевреји путем брачних веза почињу да улазе у владајуће кругове остварујући тако утицај на све немачке династије.²⁶⁸¹ Паралелно са успостављањем веза са владајућим круговима Рајха, јеврејска заједница је успостављала утицај и међу ширим слојевима становништва креирајући нове идеолошке и политичке покрете попут комунизма и социјализма. Према Хитлеру ови политички покрети и њихова идеологија (заснована на материјалистичкој филозофији типичној за све интелектуалне продукте семитске расе) представљали су демагошку обману тј. само пуко практично оруђе Јевреја у вишемиленијумском расном рату између Аријеваца и Семита. У складу са овом поставком идеолози национал-социјализма тумачили су болшевичку револуцију у

²⁶⁷⁹ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр.84-85

²⁶⁸⁰ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр.205-206

²⁶⁸¹ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр.166,209

Руском Царству, не као политички и идеолошки покрет од прворазредног значаја, већ само као завршну епизоду у дуготрајном расном сукобу између племства аријевско-германског порекла и широких народних маса мешане словенско-монголске расе предвођених большевичком партијом којом су доминирали кадрови из редова јеврејске заједнице.²⁶⁸²

Јеврејски утицај који је према Хитлеру почивао на доминацији јеврејске заједнице над привредним животом Немачке, као и на личним везама успостављеним са владајућим династијама немачких држава обликовао је спољнополитичке концепције Другог Рајха и довео до Првог светског рата. Наиме, трговачко-банкарски лоби јеврејске заједнице усмеравао је економску политику Рајха у правцу интензивне индустријализације, међународне трговине и колонијалне експанзије. Ова привредна политика резултирала је стагнацијом немачке пољопривредне производње (чиме је Немачка почела да зависи од увоза хране из иностранства) и довела је немачку државу у сукоб са Великом Британијом на пољу колонијалне политике и пласмана индустријске робе на међународном тржишту.²⁶⁸³ Резултат, од стране јеврејског лобија дириговане немачке унутрашње и спољне политике, било је избијање Првог светског рата који је уздрмао немачку државу и довео у питање опстанак немачког народа. Истовремено, према Хитлеровој процени, сам рат имао је донекле позитивну улогу у домену политичке и идеолошке хомогенизације немачког народа које су се појавиле услед евокације основних принципа Аријевске расе – борбе, хероизма и бескомпромисне жртве појединца за добробит националне (расне) заједнице.²⁶⁸⁴ Ове позитивне појаве у немачком друштву резултирале су променом политике јеврејске заједнице која је у настојању да задржи доминацију над политичким и привредним животом Немачке преко својих лидера у комунистичким и социјалистичким организацијама иницирала избијање Новембарске револуције 1918 г. која је довела до капитулације Немачке,²⁶⁸⁵ њеног територијалног распарчавања, пада монархије и

²⁶⁸² Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 145-146, 210-216

²⁶⁸³ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр.106-108, 392-393

²⁶⁸⁴ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр.113-117

²⁶⁸⁵ Хитлерова теза да су Јевреји одговорни за пораз Немачке у Првом светском рату представља ординарну неистину. Од пола милиона немачких Јевреја чак 80 хиљада њих служило је у редовима немачке војске – 12 хиљада њих је погинуло а преко 35 хиљада је одликовано медаљама за храброст. Проглашавање Јевреја за главне виновнике немачког слома у Првом светском рату представљало је патетичан покушај национал-социјалиста дан на сваки начин одрже фасаду мита о Аријевској раси тако што ће представити пораз “супериорних Аријеваца“ као последицу “светске јеврејске завере.“ Види – *Anti Semitism in Times of Crisis* (edit. by Sander L. Gilman and Steven T. Katz), New York 1991, str. 228-231

успостављања Вајмарске републике.²⁶⁸⁶ Устанак комуниста из организације Спартак и стварање Ајзнерове совјетске републике у Баварској представљали су према Хитлеру покушај јеврејске заједнице да путем оружане силе успостави своју власт над немачким народом²⁶⁸⁷ на сличан начин на који су њихови саплеменици то спровели у болшевичкој револуцији у Руском Царству.²⁶⁸⁸ Овај покушај претрпео је неуспех услед енергичног отпора Фрајкорпса – паравојних формација немачких ветерана који су у сарадњи са војском успели да сачувају легитимни поредак. Неуспех у директном оружаном сукобу као и губитак упоришта у династичким и црквеним круговима, преоријентисали су “јеврејске заверенике“ да се у циљу остварења својих планова за постизање доминације над немачким народом преоријентишу на политику подршке комунистичком и социјалистичком покрету унутар политичког система Вајмарске републике.²⁶⁸⁹ Сама Вајмарска република са својим парламентарно-демократским уређењем чијом су политичком сценом током првих година доминирале левичарске и центристичке партије окарактерисана је од стране идеолога националсоцијализма као *Judenrepublik* (Јеврејска република) којом путем корупције и интрига Јеврејска мањина влада над немачком већином.²⁶⁹⁰ Паралелно са успостављањем политичке доминације јеврејска заједница је према Хитлеру водила низ субверзивних акција у оквиру немачког друштва и његовог културног живота у циљу слабљења политичке, идеолошке и расне кохезије немачког народа. Према Хитлеровим запажањима Јевреји, који су услед својих расних особина склони социјално-патолошком понашању, настоје да путем промоције алкохолизма, проституције и сексуално девијантног понашања (предбрачни сексуални односи, хомосексуализам исл.) негативно утичу на репродукцију и расни квалитет широких слојева немачког становништва у смислу дискредитације традиционалне брачне заједнице и ширењу полно преносивих болести.²⁶⁹¹ Поједини Хитлерови сарадници попут Јулијуса Штрајхера вође нимбершког огранка NSDAP показивали су у свом пропагандном раду опсесивну фиксацију (по њиховој процени) сексуално девијантним понашањем припадника јеврејске заједнице и негативним утицајем које оно оставља на аријевски расни корпус. У свом пропагандном листу *Der Sturmer* (*Јуришник*) Штрајхер је креирао слику

²⁶⁸⁶ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр.132,137-138

²⁶⁸⁷ *Anti Semitism in Times of Crisis* (edit. by Sander L. Gilman and Steven T. Katz), New York 1991, str. 235-239

²⁶⁸⁸ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 340

²⁶⁸⁹ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 295,297

²⁶⁹⁰ *Anti Semitism in Times of Crisis* (edit. by Sander L. Gilman and Steven T. Katz), New York 1991, str. 234

²⁶⁹¹ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 44,165-166,269

Јевреина као сексуалног предатора који систематски, користећи се својим материјалним статусом, али по потреби и силом, атакује на част жена аријевске расе.²⁶⁹² Иза ове фиксације крила се још једна псеудо научна теорија херeditета по којој жена након сексуалног односа са припадником јеврејске (или неке друге инфериорне) расе преузима генетски материјал свог љубавника,²⁶⁹³ тако да она касније у браку склопљеним са Аријевцем рађа потомство са психофизичким карактеристикама свог првобитног расно инфериорног партнера.²⁶⁹⁴

Други правац субверзивног деловања јеврејске заједнице одвијао се у домену науке, уметности и популарне културе. Према проценама идеолога национал социјализма јеврејска заједница која под својом контролом држи многобројне издавачке куће, штампана гласила, позоришта и биоскопе настоји да промовише интернационализам, пацифизам и разнолике облике уметности који су неспојиви са традиционалним вредностима немачке културе и на тај начин одвоји немачку омладину и интелигенцију од борбе за националне интересе немачког народа.²⁶⁹⁵ Главни идеолог национал социјализма Адолф Хитлер поставио је у *Мајн Кампф* теорију по којој Јевреји услед материјалистичке филозофије која представља једну од главних психичких карактеристика њихове расе нису биолошки способни за апстрактно размишљање и да су стога неспособни да створе било какав креативни конструкт на пољу уметности и културе.²⁶⁹⁶ Развијајући ову Хитлерову мисао аутори чланака у главном штампаном гласилу NSDAP – листу *Фолкшце Беобахтер* пежоративно су апострофирали све мислиоце - научнике и уметнике јеврејског порекла у попут филозофа Баруха Спинозе композитора Феликса Менделсона, песника Хајнриха Хајнеа и научника Алберта Ајнштајна као опсенаре, фалсификаторе и компилаторе чији је успех заснован преваходно на присвајању плодова рада њихових колега аријевског порекла.²⁶⁹⁷ У складу са овом поставком идеолози национал социјализма су настојали да докажу да су многобројни ствараоци аријевског порекла били свесни деструктивног утицаја Јевреја у европском научном, културном и

²⁶⁹² Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood:” Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 186

²⁶⁹³ Ову псеудонаучну теорију утемељио је немачки књижевник Артур Динтер у свом роману *Die Sünde wider Das Blute* (Грех против крви) из 1917 године. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood:” Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 30-31)

²⁶⁹⁴ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 189

²⁶⁹⁵ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 42-45

²⁶⁹⁶ Адолф Хитлер, *Мајн Кампф* (приредио Р. Смиљанић), Београд 2001, стр. 200-202

²⁶⁹⁷ David B. Denis, *Inhumanites: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2012, str. 108, 111, 343

уметничком животу и да су у складу са тим и сами стајали на позицијама антисемитизма. Аутори чланака у листу *Фолкшпе Беобахтер* су путем фалсификата и тенденциозног цитирања настојали да докажеу да су велики европски мислиоци аријевског порекла попут Светог Томе Аквинског, Мартина Лутера, Гетеа, Шопенхауера, Вилијема Шекспира и Рихарда Вагнера у својим личним и професионалним ставовима у потпуности кореспондирани са антисемитским теоријама NSDAP.²⁶⁹⁸ Дела савремених стваралаца јеврејског порекла наилазила су на децидирану осуду на страницама партијских гласила NSDAP. Тако је дело књижевника Ернста Гласера *Класа 1902* роман који је за тему имао однос немачке омладине према Првом светском рату оцењен као субверзивна провокација – дело без литерарне вредности у коме је аутор малициозно извргнуо руглу патриотска осећања и ратне жртве немачког народа. Још веће нетадовољство изазвала је екранизација Ремарковог романа на *Западу ништа ново* који је у америчкој продукцији режирао немачки Јеврејин Карл Лемле. Екранизација приче о бестијалности и бесмислу светског ратног сукоба тумачена је од стране пропаганде NSDAP као још један покушај јеврејске расе да релативизује и морално деградира највише вредности Аријеваца (борбеност, хероизам и пожртвовање) путем злоупотребе свог утицаја у медијима и популарној култури. Колику су важност идеолози NSDAP придавали својим теоријама о деструктивном утицају јеврејске расе на немачко друштво путем субверзивног деловања кроз популарну културу, речито говори чињеница да је Јозеф Гебелс гаулајтер берлинске области 1930 г. организовао систематску опструкцију приказивања Лемеовог филма у биоскопским салама Берлина.²⁶⁹⁹ Припадници одреда СА упадали су у биоскопске сале, растеривали публику и уништавали кинопројекторе.²⁷⁰⁰ Акција јавног спаљивања књига аутора јеврејског порекла (Маркс, Ајнштајн, Фројд, Хајне) организована од NSDAP 10. маја 1933 широм Немачке представљала је у очима идеолога национал социјализма чин ритуалног очишћења културног живота аријевске расе од субверзивног интелектуалног наслеђа јеврејске заједнице. У годинама које су уследиле, чланови NSDAP запослени у јавним и стручним библиотекама широм Немачке спровели су детаљну претрагу унутар библиотечких фондова уништавајући све књиге и стручне чланке јеврејских аутора тако да је већ 1938 г. главно гласило стручног савеза библиотекара са поносом објавило да се процес

²⁶⁹⁸ David B. Denis, *Inhumanites: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2012, str.84-105

²⁶⁹⁹ F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles, str. 136

²⁷⁰⁰ David B. Denis, *Inhumanites: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2012, str.290-291, 299-305

брисања последњих остатака деструктивног јеврејског утицаја на интелектуални живот аријевске расе налази при свом крају.²⁷⁰¹

Паралелно са субверзивним потезима у домену унутрашње полититике ситуације јеврејска раса је, према проценама идеолога национал социјализма водила и агресивну политику на међудржавном нивоу са циљем политичке изолације, и у коначној перспективи, уништења Немачке као последњег бастиона аријевске расе. Према Хитлеровим запажањима јеврејска раса је користећи се сличним методама као у Немачкој још пре избијања Првог светског рата преузела утицај над политичким животом Француске која је након победе у рату постала хегемон Европе. Јевреји који иза кулиса управљају француском спољном политиком опколили су разоружану Немачку са истока и југа путем савеза са Пољском и Малом Антантом. Као један од доказа да се иза агресивне политике Француске према Немачкој налазе интереси Јевреја, националсоцијалисти су наводили околност да су француске армије које су окупирале Рајнланд биле углавном састављене од колонијалних трупа из Марока, Сенегала и Индокине. Француска окупација Рајнланда је на тај начин приказана у форми расно-биолошког рата који “међународно јеврејство“ води против немачког народа координирајући империјалистичке амбиције Француске са агресивним сексуалним поривима инфериорних раса. Везе између окупационих војника “инфериорних раса“ са локалним немачким женама представљају према Хитлеру двоструку опасност тј. оне ће довести до расне деградације у овом пограничном региону Немачке и тако олакшати продор француске армије на том подручју.²⁷⁰² Као главни експонент спољнополитичких концепција јеврејске расе фигурирао је СССР. Ова држава је према ариоцентричној теорији национал социјалиста настала истребљењем аријевских елемената од стране Јевреја који су под маском болшевичке револуције окренули народне масе (припаднике инфериорне словенске и монголске расе) против германске аристократије. Настала као резултат успешно изведеног оружаног преврата који је координирала јеврејска раса, устројена на комунистичкој идеологији (у чијим се фундаментима налази материјализам карактеристичан за све интелектуалне конструкте јеврејске расе) ова држава је у идеологији NSDAP представљала отелотворење архинепријатеља.²⁷⁰³ Агресивна спољна политика СССР (Лењинов концепт светске

²⁷⁰¹ M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 80-81,83

²⁷⁰² M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str.128-130

²⁷⁰³ Занимљиво је напоменути да је нацистички режим у покушају да широким масама објасни радикални заокрет у спољној политици – склапање пакта Рибентроп-Молотов 1939 г. порекао све своје дотада исфабриковане конструкције о СССР као упоришту моћи светског Јеврејства. Без оклевања

револуције) тумачена је од стране идеолога NSDAP као еманација амбиција јеврејске расе да под маском бољшевичке револуције оствари светску доминацију.²⁷⁰⁴

Другим речима, у идеологији национал социјализма Јевреји су представљали извориште и сабирну тачку свих негативних појава које су оптерећивале немачко друштво и државу како у унутрашњеполитичком тако и у спољнополитичком погледу. Ову идеолошку поставку карактерисао је низ унутрашњих супротности и логичких парадокса. Према идеолозима национал социјализма Јеврејин је истовремено контролисао католичку цркву и активно радио против ње, био је истовремено симбол капитализма и творац и промотер антикапиталистичких идеологија, био је патријархалано-конзервативан и сексуално девијантан, анахрон и модеран, агресиван и слаб, креатор научних теорија и културног миљеа а опет лишен сваке интелектуалне оригиналности. Ова парадоксална идејна конструкција о омнипотентном и свемоћном непријатељу добијала је призивак рационалног само у оквиру измаштане теорије о вишемиленијумској манихејској борби између Аријевске и Левантинско - семитске расе.

Многи савременици, као и поједини аутори модерне историографије, сматрали су да је антисемитизам само демагошко оруђе - симплицифистичка теорија намењена за придобијање широких маса. Насупрот таквим оценама стоји чињеница да су национал социјалисти уложили велики напор, време и средства да своје антисемитске теорије уклопе у главне токове модерне науке и на основу тога их преквалификују из домена опскурних псеудонаучних спекулација у категорију општеприхваћене – рационално образложене универзалне истине²⁷⁰⁵ на бази које ће бити организовани ново друштво и држава.²⁷⁰⁶ Непосредно по доласку на власт 1933 г. NSDAP је започео процес институционализације антисемитске теорије кроз стварање низа државних и партијских органа, као и научних институција. Унутар NSDAP формирана је Канцларија за расну политику која је под вођством Валтера Гроса координирала више постојећих званичних и незваничних научних (и псеудо-научних) институција које су се бавиле анрополошким, медицинским, биолошким и генетским истраживањима попут института Аненербе, Института за истраживање крвних група, Немачког

нацисти су ове конструкције окарактерисали као обману коју је промовисала Велика Британија и Јевреји који се налазе на њеном челу! (Види - Norman Cohn, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, New York 1969, str. 204)

²⁷⁰⁴ Norman Cohn, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, New York 1969, str. 195-196, 201-203

²⁷⁰⁵ Роберт С. Вистрих, *Антисемитизам – најдужа мржња*, Београд 2012, стр. 94

²⁷⁰⁶ M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str.45-46, 56

друштава за расну хигијену и и Института за антропологију наслеђе и еугенику Кајзер Вилхелм. Поред тога при министарству унутрашњих послова формиран је Комитет за популациону и расну политику, а при министарству здравља формиран је Истраживачки центар за расну хигијену и генетско наслеђе.²⁷⁰⁷ У рад ових институција били су укључени многобројни немачки научници, лекари, антрополози и биолози који су свој истраживачки рад ставили у службу нацистичког режима. Поједини научници - попут антрополога Ојгена Фишера – директора института Кајзер Вилхелм и лекара Герхарда Вагнера – вође лекарске коморе Рајха кореспондирани су у својим личним уверењима са политиком режима, док је највећи део пружио подршку режимској политици из чисто опортунистичких мотива. Ове научне институције и државни органи имали су за циљ да прибаве научну аргументацију за идејни конструкт аријевске расе и антисемитизма и тако поставе рационалне основе за доношење државне легислативе која ће омогућити легалну сегрегацију и елиминацију расно-страних елемената из аријевског расног корпуса. Паралелно са оснивањем ових институција режим је у периоду 1933-1935 г. донео низ законских уредби које су имале за циљ искључивање припадника јеврејске заједнице из државне службе, образовног система, лекарске праксе и појединих грана привредног живота. Тзв. Нимбершки закони, прокламовани на партијском скупу у Нимбергу 1935 г. лишили су припаднике јеврејске заједнице грађанских права и санкционисали склапање брака (као и одржавање ванбрачних сексуалних односа) између Јевреја и Аријеваца.²⁷⁰⁸ Амбициозно замишљена и помпезно спроведена антисемитска политика режима садржала је у себи низ логичких парадокса који су инхибирали њену примену и онемогућили њено консеквентно спровођење. Сва настојања режимских научника да дефинишу основне карактеристике Јевреја као расе (да би као такви могли бити детектовани и одстрањени) остала су на нивоу бесмислених псеудонаучних теоријских спекулација. Томе у прилог говори и чињеница да су Нимбершки закони дефинисали припадника јеврејске расе као Израелита - верника јудејске вероисповести тј. као религијски (културни) а не као биолошки ентитет.²⁷⁰⁹ Ова дефиниција архинепријатеља на бази религијског опредељења сведочила је о немоћи нацистичког режима да обезбеди рационалну научну подлогу за своје фантазмагоричне, псеудоисторијске и псеудоантрополошке конструкције. У пракси је често долазило до компликованих

²⁷⁰⁷ M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 51-57

²⁷⁰⁸ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A Kallis), London 2003, str. 333-336

²⁷⁰⁹ M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 44-48

ситуација у којима је требало донети суд о томе којој раси припада поједина особа. Нпр. у случају да је у другом колену са очеве или мајчине стране особа имала од једног до три претка јудејске вероисповести субјекат је категоризован као мешанац тзв. Mischlinge (мишлинг).²⁷¹⁰ У зависности од броја особа јудејске вероисповести у свом породичном стаблу особа са статусом мишлинга могла је бити послата у концентрациони логор или пак вршити одговорне друштвене функције (попут службе у снагама безбедности). Приликом сваког појединачног случаја у коме је било потребно утврдити да ли поједина особа припада аријевској или јеврејској раси формирана је комисија која је на основу увида у документа давала своје мишљење које је одређивало даљу судбину појединца. Мишљење комисије је доношено на основу докумената, а у случају да су документи били недоступни одлука би зависила од баналних метода попут процене физичког изгледа особе, њеног владања (тј политичког опредељења) у прошлости исл. Уместо егзактних научних метода режим је у свом прогону чланова јеврејске заједнице морао да се служи знатно прозаичнијим средствима – парохијским књигама, полицијском картотеком и списковима бирача.

Неуспех нацистичког режима у настојању да Јевреина дефинише као посебни биолошко-антрополошки ентитет ипак није умањио решеност режима да се обрачуна са припадницим јеврејске заједнице. Низом законских уредби (укупно 13) донесених у периоду 1935-1939 г. припадници јеврејске заједнице у Немачкој и њој прикљученим територијама (Аустрија, Чешка) сведени су на грађане другог реда, тзв. поданике Рајха без политичких права чије су право на рад и сама егзистенција били угрожени низом закона дискриминационог карактера и повременим погромима (Кристална ноћ 1938 г.).²⁷¹¹ Парадоксално, и поред тога што је антисемитизам представљао један од фундамената нацистичке идеологије а уклањање Јевреја кључни сегмент програма за обнову Аријевске расе нацистичко руководство није имало јасно дефинисан став по питању коначне судбине јеврејског становништва. У оптицају су били како масовно пресељење на Мадагаскар (актуелно до пролећа 1940 г.)²⁷¹² тако и пресељење на

²⁷¹⁰ Законска одредба према којој је као Јевреин дефинисана она особа која има више од 75% јеврејске крви изазвала је велико незадовољство унутар радикалног антисемитског крила NSDAP које је предводио Јулијус Штрајхер. Штрајхер и његови истомишљеници сматрали су да “присуство и једне капи јеврејске крви“ трајно дисквалификује појединца за чланство у Аријевском расном корпусу. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for “Aryan Blood:” Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, докторска дисертација одбрана на Државном универзитету Kent у августу 2009 (internet izdanje), str. 241)

²⁷¹¹ *The Fascism Reader* (edit. by Aristotle A Kallis), London 2003, str. 333-336

²⁷¹² Norman Cohn, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, New York 1969, str. 59

подручије источне Европе.²⁷¹³ Злокобан предзнак будуће политике нацистичког режима према јеврејској заједници очитовао се у говору који је Хитлер одржао у предвечерје Другог светског рата (јануар 1939). Рекапитулирајући дотадашње успехе нацистичког режима у борби против планова “међународног јеврејства“ канцелар Рајха закључио је своје узлагање у тону недвосмислене претње: “У време моје борбе за власт Јевреји су се испрва смејали мојим пророчанствима када сам рекао да ћу једног дана преузети вођство државе... и да ћу онда, поред многих ствари, решити јеврејски проблем. Њихов смех је био гласан, али ја мислим да се они већ гуше од тог смеха. Данас ћу опет бити пророк: уколико међународни јеврејски финансијер у Европи и изван ње буду успели да гурну нације још једном у светски рат, онда резултат неће бити бољшевизација планете па, тако, ни победа Јевреја, него уништење јеврејске расе у Европи!”²⁷¹⁴ Развој ратне ситуације онемогућио је остварење планова о масовном пресељењу и окренуо нацистичко руководство у правцу “коначног решења“ тј. физичке елиминације припадника јеврејске заједнице које је у свом говору из јануара 1939 г. предвидео немачки канцелар.

²⁷¹³ M. Burleigh, W. Wippermann, *The racial state: Germany 1933-1945*, Cambridge 1991, str. 99-100

²⁷¹⁴ Роберт С. Вистрих, *Антисемитизам – најдужа мржња*, Београд 2012, стр. 108

IV 8. 1. б) Антисемитизам у идеологији ЈНП Збор

Још током 20-тих година може се запазити присуство антисемитских идеја у идеологији југоинтегралистичких покрета радикалне деснице. Антисемитске идеје поникле у круговима Свенемачког покрета Георга Шенерера и Хришћанско-социјалистичке партије Карла Лугера су још крајем 19. и почетком 20. в. нашле пут до идеолошких поставки хрватских и словеначких партија одакле су се пренеле на кругове окупљене око Југословенске националистичке омладине.²⁷¹⁵ У гласилима ОРЈУНЕ може се наћи читав низ текстова на тему антисемитизма попут *Антисемитизам*,²⁷¹⁶ *Превласт Јевреја над позориштем*,²⁷¹⁷ *Светска акција Јевреја*,²⁷¹⁸ *Постоји ли чврст јеврејски програм*,²⁷¹⁹ *Када Јеврејин дође до власти*,²⁷²⁰ али они већим делом представљају преводе чланака и извода из антисемитских брошура страних аутора попут Хенрија Форда, Жерома Тароа и др. У овим чланцима се излаже историја антисемитизма у Европи, оптужбе на рачун Јевреја на трагу теза из *Протокола сионских мудраца* и теорије о бољшевичкој револуцији као јеврејској светској завери. На овим идејним темељима у ретким ауторским чланцима попут *За ослобођење Војводине од Жидовског капитала и радикалске корупције*,²⁷²¹ *Из рупе у рупу*²⁷²² и *Влада удружених Српскожидовских банкократа*²⁷²³ аутори су критиковали Јевреје као сараднике (кредиторе) крупних земљопоседника и страних предузећа у Војводини оптужујући их да се иза њихових пословних махинација налазе експанзионистички планови Мађарске и Аустрије. На сличан начин у чланку *Данашњи идеали*²⁷²⁴ и *Куга у Југославији*²⁷²⁵ Јевреји из Хрватске и Славоније оптуживани су као помагачи мађарског иредентизма и пангерманизма. И ако су у појединим чланцима попут *Господину команданту I Армије*²⁷²⁶ и *Чивутски*

²⁷¹⁵ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 509-510

²⁷¹⁶ Spectator, *Антисемитизам, Орјуна* (Загреб) год I бр.6, 24.мај 1923

²⁷¹⁷ Хенри Форд, *Превласт Јевреја над позориштем*, *Видовдан* год VI бр.377, 15. јануар 1927

²⁷¹⁸ Хенри Форд, *Светска акција Јевреја*, *Југославија* (Скопље) год I бр.7-8, 24.април 1927

²⁷¹⁹ Хенри Форд, *Политичка моћ Јевреја*, *Видовдан* год VI бр. 397, 22. мај 1927

²⁷²⁰ Жером Таро, *Када јеврејин дође до власти*, *Видовдан* год VI бр.411, 14. август 1927

²⁷²¹ Аноним, *За ослобођење Војводине од жидовског капитала и радикалске корупције*, *Видовдан* год V бр.371, 5. децембар 1926

²⁷²² Аноним, *Из рупе у рупу*, *Видовдан* год VI бр. 377, 15. јануар 1927

²⁷²³ Аноним, *Влада удружених Српскожидовских банкократа*, *Видовдан* год VI бр.411, 14. август 1927

²⁷²⁴ Аноним, *Данашњи идеали*, *Будућност* год II бр.6, 10. фебруар 1923

²⁷²⁵ Аноним, *Куга у Југославији*, *Победа* год I бр.6, 17. септембар 1921

²⁷²⁶ Аноним, *Господину команданту I Армије*, *Видовдан* год II бр.1, 1.јануар 1923

безобразлук²⁷²⁷ орјунашки идеолози користили оштру реторику у обраћању припадницима јеврејске заједнице, то су биле претње појединцима, а званични став покрета је наглашавао да се испади појединаца не могу стављати на терет целокупне јеврејске заједнице. Нарочито благонаклон став Орјуне уживали су припадници јеврејске заједнице из предратне Србије који су истицани као пример патриотизма и поштења својим сународницима из осталих крајева Краљевине СХС.²⁷²⁸ Једини забележени иступ орјунашких Акционих одреда против припадника јеврејске заједнице догодио се у марту 1924 г. када је група загребачких орјунаша демолирала неколико локала чији су власници били Јевреји.²⁷²⁹ Недостатак ауторских текстова на тему антисемитизма, као и чињеница да се међу чланством и функционерима ОРЈУНЕ налазио извештај број Јевреја (нпр Александар Штулхофер, члан предратне револуционарне омладине и један од оснивача и високих функционера покрета био је по националности Јеврејин) наводе на закључак да је антисемитизам у идеологији ОРЈУНЕ играо периферну улогу у домену теоретске спекулације.

У идеологији покрета Југословенска акција антисемитизам је играо још спореднију улогу. Извештаји полицијских органа са скупова ЈА на подручју Савске бановине помињу поједине изјаве првака ЈА у којима се Јевреји помињу у негативном контексту углавном у улози представника страног капитала који зарад свог профита угрожава егзистенцију југословенског индустријског и аграрног радништва. И ако су на овим скуповима поједини говорници апострофирали Јевреје као “пљачкаше народа”²⁷³⁰ пласирали демагошке паролу попут “Сишу нам крв странци и Жидови”²⁷³¹ и најављивали да ће Југословенска акција “ослободити сељаке од Цинцара и Јевреја”²⁷³² у чланцима гласила покрета се не може наћи пример теоријски уобличеног антисемитизма. Поред тога, прваци Југословенске акције су у више наврата демантовали да њихов покрет заступа антисемитске идеје,²⁷³³ а поједини од њих су и

²⁷²⁷ Аноним, Чивутски безобразлук, *Видовдан* год VI бр.411, 14. август 1927

²⁷²⁸ Аноним, Данашњи идеали, *Будућност* год II бр.6, 10. фебруар 1923

²⁷²⁹ Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације, Група VII, документ бр. 852

²⁷³⁰ Хрватски државни архив, Грађанске странке и друштва, Група VI, документ бр, 3970 (извештај среског начелства у Доњем Михољцу од 16.8.1934)

²⁷³¹ Хрватски државни архив, Грађанске странке и друштва, Група VI, документ бр, 3970 (извештај среског начелства у Нашицама о забрањеном збору ЈА у Кошки 8.9.1934)

²⁷³² Хрватски државни архив, Грађанске странке и друштва, Група VI, документ бр, 3970 (извештај даруварског жандармеријског вода о збору ЈА у Јасеновцу 20.5. 1934)

²⁷³³ Хрватски државни архив, Грађанске странке и друштва, Група VI, документ бр, 3970 (извештај даруварског жандармеријског вода о збору ЈА у Јасеновцу 20.5. 1934)

критиковали окупљене који су на зборовима ЈА извикивали антисемитске паролe.²⁷³⁴ У гласилима ЈА не може се наћи ни један текст у коме се у негативном смислу помињу чланови јеврејске заједнице у Краљевини Југославији. У једном од ретких чланака у коме су (узгредно) поменути припадници јеврејске националне мањине аутор се похвално изражава о Јеврејима наводећи да је већи део јеврејске интелигенције искрено прихватио и подржао идеју југословенства.²⁷³⁵

За разлику од југоинтегралистичких покрета радикалне деснице из 20-тих и прве половине 30-тих година у чијој је идеологији антисемитизам имао другоразредну улогу овај феномен позиционирао се као један од фундамената идејних концепција ЈНП Збор. Идеолошки утицај национал-социјализма се најдрастичније испољио у модификацији погледа ЈНП Збор на јеврејско питање. Антисемитизам је био присутан у идеолошким основама ЈНП Збор од самих почетака овог покрета, али је све до 1936. г. углавном био одређен антисемитским поставкама неоројалистичког покрета Француска акција. Током првих година постојања ЈНП Збор гласила покрета ретко су се бавила питањем јеврејске заједнице и њене улоге у друштвеном и политичком животу Краљевине Југославије. Први Љотићеви чланци у зборашкој штампи који говоре о јеврејском питању *Дијалог са Јеврејином*²⁷³⁶ и *Одговор Малхут Јизраелу*²⁷³⁷ (*Malchut Jizrael* је лист јеврејске заједнице из Новог Сада у коме су промовисане ционистичке идеје, излазио у периоду 1935-1937²⁷³⁸) имају прилично умерен тон и у њима се аутор брани од оптужби јеврејске заједнице за антисемитизам наводећи да је фасциниран јеврејском историјом. У чланку *Дијалог са Јеврејином* Љотић истиче да су Јевреји одиграли значајну улогу у настанку европске цивилизације као сведоци настајања хришћанства и да су јудаизам и хришћанство путем Старог завета нераскидиво повезани. У наставку чланка (који је писан у форми дијалога Љотића са анонимним Јеврејином) Љотић указује на своје запажање да су Јевреји једни од главних промотера интернационалних (левичарских идеологија) и деструктивног капитализма у Краљевини Југославији али га његов саговорник уверава да су поједине негативне особине (материјализам) које су се развиле међу његовим сународницима последица номадског живота - вишевековног изгнанства у коме обитава јеврејски народ. Истичући да су аутохтоне особине јеврејског народа као творца древне

²⁷³⁴ Хрватски државни архив, Грађанске странке и друштва, Група VI, документ бр. 3970 (извештај среског начелства у Доњем Михољцу од 16.8.1934)

²⁷³⁵ Аноним, 34 пута Вајс 12 пута Марковић, *Југословенска реч* год II бр.52/53, 23. септембар 1933

²⁷³⁶ Димитрије Љотић, *Дијалог са Јеврејином*, *Отаџбина* бр. 84, 13. октобар 1935

²⁷³⁷ Димитрије Љотић, *Одговор Малхут Јизраелу*, *Отаџбина* бр. 126, 13. август 1936

²⁷³⁸ Вук Драговић, *Српска штампа између два рата*, Београд 1956, стр. 223

земљорадничке цивилизације сасвим супротне од оних које је његов народ развио током изгнанства, Љотићев саговорник долази до закључка да ће те негативне особине нестати када Јевреји поново задобију сопствену државу. На овај начин дијалог се завршава у тону међусобног разумевања и уз обострани закључак да ће ционистички покрет у обновљеној јеврејској држави вратити јеврејски народ његовим аутохтоним вредностима. У чланку *Одговор Малхут Јизраелу* Љотић је поновио своје ставове о Јеврејима као главним промотерима индивидуалистичке филозофије, капитализма и демократско-парламентарног државног уређења. И ако је остао при Морасовом ставу да Јевреји нису измислили индивидуализам, капитализам и демократију, Љотић је нагласио да су ове тековине Француске револуције ослабиле европске народе који ће зарад свог одржања морати да ступе у конфликт са Јеврејима као главним протагонистима ових идеологија. У идеологији ЈНП Збор био је присутан и антисемитизам заснован на економским факторима који најексплицитније долази до изражаја на странама брошуре *Прича о шећеру: Илити горка истина*²⁷³⁹ у којој Љотић оптужује руководиоце Југословенске индустрије шећера (од њих шесторице петорица су Јевреји) да су зарад остварења личног профита спремни да финансиски униште на десетине хиљада сељака и оптужује државу да је немоћна да спречи самовољу јеврејских капиталиста. И ако су се на мети критике у овој брошури формално нашли режими ЈНС и ЈРЗ (који су услед корумпираности својих функционера угрозили егзистенцију великог броја југословенских сељака) *Прича о шећеру* садржала је сублимирану поруку о спремности јеврејског капитала да путем мита и интрига одређује динамику развоја југословенске привреде. Сличне конструкције о Јеврејима као немилосрдним експлататорима југословенског сељаштва присутне су и у чланцима *Вршидба и пореза*²⁷⁴⁰ и *Јевреји у Југославији*.²⁷⁴¹ У последње поменутом чланку, Љотић је истакао закључак да је економски утицај јевреја у југословенској индустрији банкарству и трговини у великој несразмери са њиховим уделом у броју становника Краљевине Југославије (половина процента) и да овај дизбаланс у пракси значи да југословенски народ “поново кулучи“ за стране господаре. И поред овако озбиљних оптужби на рачун Јевреја Љотић је током првих година постојања покрета задржао извесну дозу објективности. Критички приступ тези да Јевреји представљају главне покретаче корупције у високим политичким круговима, присутан је у летку *Шта хоће*

²⁷³⁹ Димитрије Љотић, *Прича о шећеру: Илити горка истина*, Београд 1937

²⁷⁴⁰ Димитрије Љотић, *Вршидба и пореза*, *Отаџбина* бр. 125, 6. август 1936

²⁷⁴¹ Димитрије Љотић, *Јевреји у Југославији*, *Нови пут* бр.2, 13. јануар 1938

*Димитрије Љотић*²⁷⁴² у коме аутор наговештавајући одлучан обрачун са корупцијом по доласку ЈНП Збор на власт наводи: “ Праведни народни суд, међутим, мораће да утврди да су корупцију и афере поред Јевреја подједнако, са истим жаром и са истим даром, стварали и српски и хрватски и словеначки одроди и изроди, и да је у том погледу одавно извршено право народно јединство, договор и споразум и српских и хрватских и словеначких пљачкаша и афераша.“ Свеукупно гледано до краја 1937 г. антисемитски ставови главних идеолога ЈНП Збор развијали су се под преобладајућим утицајем Француске акције која је Јевреје критиковала превасходно у домену њихове економске позиције у друштву и њихове неспособности да постану интегрални део нације-домаћина.

Даљом анализом текстова у зборашким гласилима који говоре о Јеврејима стиче се утисак да долази до све јачег уплива нацистичке антисемитске пропаганде на ЈНП Збор. За разлику од Мораса који је Јевреје видео као само један од фактора који дестабилизују Француску, у идеологији национал-социјализма Јеврејима је припадало неславна позиција извора свог зла на свету. Тако Хитлер у *Мајн Кампфу* оптужује Јевреје за заверу којој је крајњи циљ владавина Јевреја над свим не-јеврејским народима. Да би остварили тај циљ Јевреји користе своју финансиску моћ (до које су дошли вишевековном експлоатацијом не-јевреја) уз помоћ које стављају под свој утицај све аспекте културног живота европских народа. Пошто на тај начин стичу контролу над духовним животом европских народа Јевреји им одузимају њихов национални идентитет и гуше њихову културну и политичку традицију и уместо ње пласирају анационалне политичке идеологије социјализам и марксизам. Марксизам је, по Хитлеру, јеврејски продукт уз помоћ кога је јеврејска мањина завладала Руским Царством и тако створила базу за даље ширење јеврејске моћи и утицаја под маском залагања за светску револуцију. Уз помоћ марксизма Јевреји, по сценарију који је реализован у Русији 1917 г., изазивају унутрашње сукобе унутар европских држава са намером да у њима изазову револуције и прикључе их СССР-у и на тај начин под маском бољшевизма уједине читаву Европу под својом влашћу. У остварењу овог плана Јевреји не бирају средства а једно од њих је и атаковање на чистоту крви Аријевских народа што по Хитлеру представља монструозни злочин против цивилизације и Божанских закона. Током 1938 г. приметно је заоштравање антисемитске реторике у гласилима ЈНП Збор. Радикализација антисемитске реторике

²⁷⁴² Архив Београда, Фонд Љотићева организација Збор, кутија бр.6, летак: *Шта хоће Димитрије Љотић*

најприметнија је у писању зборашког листа *Наш пут* из Петрограда (данашњи Зрењанин). Примери заговарања крајње нетрпељивости и агресивних намера према Јеврејима су чланци *Дрскост Јеврејина Хувенау Отона*²⁷⁴³ и *Јеврејин не ферма ни Државни Савет*²⁷⁴⁴ у којима анонимни аутор истиче ароганцију и безобзирност Јевреја према њиховим суграђанима и њихово елементарно непоштовање верских обичаја народа и закона државе у којој живе. Лист је *Наш пут* уређивао Милорад Мојић истакнути главешина Збора у Банату (био је један од оснивача "малог Збора" и уредник једног од првих зборашких гласила листа *Буђење* који је излазио у Петрограду у периоду 1934-37 г. а након 1938 г. и генерални секретар покрета) који се наметнуо својим антисемитским ставовима у текстовима објављеним у листовима *Erwache* и *Angriff*. Према запажањима службеника државног тужилаштва у Петрограду лист *Erwache* је услед оштрог антисемитског тона наилазио на добар пријем код припадника немачке националне мањине у Банату.²⁷⁴⁵ Због текстова објављених у листу *Erwache*²⁷⁴⁶ 1936 г. јеврејска заједница из Београда је подигла тужбу против Мојића (тзв Талмудски процес) због ширења мржње према Јеврејима што је представљало први процес те врсте у Краљевини Југославији.²⁷⁴⁷ У листу *Angriff* (који је излазио током 1938 г.) публикован је велики број чланака попут *Die Juden in Wien*²⁷⁴⁸ (Јевреји у Бечу), *Der Jude Berliner und der Phonix-Skandal*²⁷⁴⁹ (Берлински јевреји и афера Феникс) и *New York die judische machtzentrale*²⁷⁵⁰ (Њујорк центар јеврејског рада) у којима је разрађивана нацистичка теорија о Јеврејима који се плански насељавају у градовима – политичким и финансијским средиштима западних земаља као би на тај начин стекли контролу над привредним животом земље-домаћина. Поред тога, у

²⁷⁴³ Аноним, Дрскост Јеврејина Хувенау Отона, *Наш пут* бр.11, 28. мај 1939

²⁷⁴⁴ Аноним, Јеврејин не ферма ни Државни Савет, *Наш пут* бр.17, 30. јун 1939

²⁷⁴⁵ Архив Југославије, Фонд бр.37, фасцикла бр. 1/1937, документ: Државно тужилаштво у Петрограду бр. К. П. 16/1937

²⁷⁴⁶ У библиотекама и архивским установама Србије, Хрватске Босне и Херцеговине и Словеније сачувано је тек неколико бројева листа *Erwache* тако да није могуће установити садржину текстова због којих је јеврејска заједница из Београда покренула процес против Мојића. Током 1941 г. Мојић је (према речима приређивача реиздања овог дела из 1994) компилирао ове текстове у оквиру брошуре *Српски народ у канџама Јевреја* која је издата крајем 1941 г. у Београду. На основу садржаја брошуре може се закључити да се Мојић у гореспоменутих текстовима у листу *Erwache* заправо бавио критичким коментарима садржаја јеврејских светих књига *Талмуд* и *Шулхан арух*. Путем тенденциозног тумачења поједаних секвенци из ових списа Мојић је настојао да докаже да је јудаизам налагао својим верницима да на сваки начин изабљују остале не-јеврејске народе. (Види - Милорад Мојић, *Српски народ у канџама Јевреја*, Београд 1994, стр. 2-10)

²⁷⁴⁷ Милорад Мојић, *Српски народ у канџама Јевреја*, Београд 1994, стр. 1

²⁷⁴⁸ Anonim, Die Juden in Wien, *Angriff* br. 2, 16. januar 1938

²⁷⁴⁹ Anonim, Der Jude Berliner und der Phonix Skandal, *Angriff* br.3, 23. januar 1938

²⁷⁵⁰ Anonim, New York die judische mahtzentrale, *Angriff* br. 10, 6. mart 1938

гореспоменутом листу током пролећа 1938 г. под насловом *Die Juden in Jugoslawien*²⁷⁵¹ (Јевреји у Југославији) у облику фељтона објављивани су исечци из монографије Љубомира Стефана Косијера *Јевреји у Југославији и Бугарској* (Загреб 1930). У оквиру овог фељтона уз одломке из Косијеровог дела објављивани су и коментари кроз које је сугерисано да јеврејска маџина контролише индустријску производњу и банкарство и да на тај начин посредно контролише правце и динамику развоја привредног живота југословенске државе. У чланцима под насловом *Gebt dem Volk mehr Licht!*²⁷⁵² (Дајте народу светлости) и *Die Judenfrage ist in Jugoslawien keine frage*²⁷⁵³ (Јеврејско питање у Југославији није питање) анонимни аутори износе мишљење да је питање “светске јеврејске завере“ још увек непознато у Краљевини Југославији и хвале ЈНП Збор и Димитрија Љотића као једини фактор у политичком животу земље који скреће пажњу јавности на деструктиван рад Јевреја у економском и политичком животу земље. Под утицајем Хитлерових ставова о јеврејском питању изнетих у *Мајн Кампфу* долази до фундаменталних измена у идеологији ЈНП Збор а овај процес је највидљивији у чланцима *Пред судом историје*²⁷⁵⁴ и *Демократија је мртва-Живјела демократија*²⁷⁵⁵ у којима се одступа од Морасовог учења да су моралне и политичке вредности Француске Револуције довеле до суноврата Европе и као креатор, како саме Револуције тако и њених филозофских, идеолошких и економских нус продуката (материјализам, демократија, капитализам и марксизам), означавају се Јевреји. Рецепција појединих теорија из домена национал социјализма у смислу перцепирања Јевреја као главних промотера девијантних облика понашања у циљу задобијања политичке моћи најексплицитније се очитава у чланку *Die Agenten der Unzucht: Madohenhandel und Pornographie als Judische Domanen*²⁷⁵⁶ (Агенти блуда: Подвођење и порнографија као јеврејски домен) и летку *Мајке! Жене! Девојке!*²⁷⁵⁷ У гореспоменутом летку студентикње омладинске организације ЈНП Збор скретале су пажњу јавности на покушај активисткиња КПЈ јеврејске националности да политички инструментализују покрет југословенских жена за женско право гласа. Констатујући да се на чело покрета за женско право гласа инфилтрирала група Јеврејки-комунисткиња припаднице

²⁷⁵¹ Anonim, Die Juden in Jugoslawien, *Angriff* br. 19- 25, мај-јун 1938

²⁷⁵² Anonim, Gebt dem Volk mehr Licht!, *Angriff* br.4, 30. januar 1938

²⁷⁵³ Anonim, Die Judenfrage ist in Jugoslawien keine frage, *Angriff* br. 19, 8. maj 1938

²⁷⁵⁴ Димитрије Љотић, Пред судом историје, *Наш пут* бр.13, 11. јун 1939

²⁷⁵⁵ Аноним, Демократија је мртва-Живјела демократија, *Вихор* бр.20, 31 октобар 1940

²⁷⁵⁶ Anonim, Die Agenten der Unzucht Madohenhandel und Phornographie als Judische Domanen, *Angriff* br.

14, 3. april 1938

²⁷⁵⁷ Архив Југославије, Фонд бр.102, фасцикла бр.7, документ бр.19

омладине ЈНП Збор оцењивале су да је тиме цео покрет искомпромитован и усмерен у правцу промоције марксистичке идеологије међу женском студентском омладином. У наставку текста припаднице омладине ЈНП Збор упозоравале су јавност да је једно од главних оруђа комуниста у придобијању женске омладине промоција слободне љубави (предбрачних сексуалних односа) која стоји у колизији са аутохтоним вредностима југословенског друштва. Летак се завршава апелом: “Мајке! Немојте помагати морално расуло Ваших кћери препуштајући их духовном утицају јеврејских комунисткиња, пропагаторки слободне љубави која је толике девојке одвела већ у смрт и болницу. Жене! Не дозволите да вам јеврејке-комунисткиње разарају славенски спасоносни породични морал. Девојке! Сачувајте Ваша чиста срца од најезде јудео-комунистичке мисли која срзава сва Ваша најплеменитија осећања. Спремајте се да постанете мајке да нашем роду одгојите здраве и чиле нараштаје.”

Анализом текстова у зборашким гласилима након 1938 г. приметно је да су идеолози ЈНП Збор почели да тумаче многе догађаје из унутрашње и спољне политике кроз националсоцијалистичку призму о “завери међународног јеврејства.” Као пример тумачења унутрашњих политичких питања из угла постојања непријатељства “међународног јеврејства” према Краљевини Југославији могу се навести чланци *Г. Мачек долази у Београд*²⁷⁵⁸ и *Један министар који много обећава.*²⁷⁵⁹ У чланку *Г. Мачек долази у Београд* посета лидера ХСС југословенској престоници тумачи се не као политичка одлука вође хрватског националног покрета већ као извршење наредбе “међународног јеврејства” које је Мачеку пренео Јурај Крњевић (по народности Хрват, али зато јеврејски зет) у циљу дестабилизације југословенске државе актуелизацијом хрватског питања. Сублимирана порука овог чланка била је да “међународно јеврејство” преко Јураја Крњевића инструментализује хрватски национални покрет и пружа подршку опозиционом федералистичком блоку и на тај начин подрива политику државног и националног јединства. Идеја да “међународно јеврејство” путем женидбених веза припадница јеврејске националне мањине са истакнутим политичким личностима и високим функционерима југословенске владе управља политичким догађајима у Краљевини Југославији присутна је и у чланку *Један министар који много обећава.*²⁷⁶⁰ У овом чланку Љотић је, тумачећи непријатељски став који је према зборашком покрету заузимао утицајни министар пољопривреде, првак Савеза

²⁷⁵⁸ Димитрије Љотић, Г. Мачек долази у Београд, *Нови пут* бр.28, 14. август 1938

²⁷⁵⁹ Димитрије Љотић, Један министар који много обећава, *Билтен* бр.30, 16. октобар 1939, стр. 20-23

²⁷⁶⁰ Димитрије Љотић, Један министар који много обећава, *Билтен* бр.30, 16. октобар 1939, стр. 20-23

Земљорадника, Бранко Чубриловић, нагласио да је главни мотив због кога Чубриловић води кампању против ЈНП Збор (и прети смрћу вођи збораша из Бањалуке) околност да је Чубриловић ожењен припадницом јеврејске националне мањине. Из визуре постојања „светске завере међународног јеврејства“ идеолози ЈНП Збор тумачили су и крупна дешавања на европској политичкој сцени. У чланцима попут *Демократија*,²⁷⁶¹ *Шта ће бити са Француском*²⁷⁶² и *Филип Петен*²⁷⁶³ идеолози ЈНП Збор оптуживали су француске политичаре јеврејског порекла - бишег премијера у влади Народног фронта Леона Блума и министра просвете Жана Зеја²⁷⁶⁴ да су својом анационалном политиком и прогоном патриотских снага (Француске акције) морално ослабили француску државу и војску и на тај начин помогли успех немачке инвазије на Француску. Рецепција нацистичке теорије о Јеврејима као главним протагонистима анационалних левичарских идеологија, корупције и јавног неморала, најексплицитније долази до изражаја у чланку *Шта ће бити са Француском*²⁷⁶⁵ у коме аутор, коментаришући политичку ситуацију након француске капитулације подцртава Леона Блума као главног виновника слома француске државе дајући опис његове личности речима: “Огромне су погрешке које је Француска учинила за ових последњих стотину и педесет година. Тај систем пљачке и неморала под видом *народне* владавине дошао је до своје кулминаторне тачке оног дана када се појавио Леон Блум, човек без ичег људског у себи. Та морална наказа успела је да влада земљом на својствени убитачни начин прилично дуго. Уништавајући оно најосновније и најсветије у човеку, тај Јеврејин који је научио да спава у перију, да живи у богатим апартманима, а да се у исто време *бори за права масе* својим погледима на друштво и морал представља најјачи егземпляр једне аморалне средине. Његова књига о браку најјаснији је доказ. Пропагирајући путем штампе **родоскрвнуће, неморал пре брака и у браку, слободну и јавну љубав**, и све остало што служи за дегенерисање народа, тај Леон Блум, бивши председник владе, масон и циник данас седи.... бацајући безобразно крилатицу.... да су десничари у Француској криви за војну пропаст.“ Управо у тумачењу

²⁷⁶¹ Димитрије Љотић, *Демократија*, *Нови пут* бр 34, 25. септембар 1938

²⁷⁶² Мирко Петров, *Шта ће бити са Француском*, *Наши пут* бр. 14, 1. новембар 1940

²⁷⁶³ М. Ж. Филип Петен, *Наши пут* бр. 14, 1. новембар 1940

²⁷⁶⁴ “Зар би у Француској могао доћи за министра националног васпитања Жан Изаја Зеј, чистокрвни јеврејин, разуме се, масон, а иначе песник чувене песме посвећене француској тробојци, у којој се ова назива прљавом крпом за брисање задњице (песник је песму испевао после 1918 г. и рата кад је под том "крпом" пало 1,500.000 младих Француза), да се Француска није одрекла "закона своје политике", па постала "демократија", којом су зато завладали само јевреји, и сви које су они засенили својим духом?“ (Види –Димитрије Љотић, *Сад је ваш час и област таме: Ко и зашто гони Збор*, Београд 1940, стр. 26)

²⁷⁶⁵ Мирко Петров, *Шта ће бити са Француском*, *Наши пут* бр. 14, 1. новембар 1940

спољнополитичких дешавања кроз визуру постојања “светске завере међународног јеврејства“ ће рецепција антисемитских теорија националсоцијализма извршити кључан утицај на идеологију (и даљу судбину) ЈНП Збор. Месец дана по отпочињању Другог светског рата главни идеолог ЈНП Збор Димитрије Љотић је у циклусу предавања под насловом *Драма савременог човечанства* (које ће 1940 г. бити објављено у облику брошуре)²⁷⁶⁶ изнео своје виђење узрока избијања општеевропског сукоба. На самом почетку брошуре Љотић је позивајући се, у помало увијеној форми, на садржај *Протокола сионских мудраца*²⁷⁶⁷ поставио тезу да Јевреји још од античких времена воде борбу са хришћанским народима за превласт над светом.²⁷⁶⁸ Читава историја модерне Европе предстрављена је кроз (симплификовану) призму вишевековног сукоба Јевреја и европских хришћанских народа. У складу са овом поставком Љотић је избијање Другог светског рата представио као финализацију вишевековних тежњи и делања Јевреја да покоре хришћанске народе Европе означавајући рат као “Драму“ а Јевреје као њене “Редитеље.“ У садржају ове брошуре Љотић је коментаришући избијање општеевропског сукоба изнео велики број конструкција које су се налазиле у фундамента антисемитске теорије националсоцијализма. Према Љотићу, полазећи од процене да су превише малобројни да војничком силом покоре европске народе, Јевреји су “у прологу Дrame“ покренули субверзивни рат против хришћанства – фундамента културних и политичких традиција европских народа. У складу са тим Љотић је оптужио Јевреје као интелектуалне подстрекаче Француске револуције и свих њених идеолошких исходишта (индивидуализам, материјализам, атеизам, демократија и марксизам)²⁷⁶⁹ чиме је

²⁷⁶⁶ Д. Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1940

²⁷⁶⁷ “И ако се сад појави једна књига, која цео план јеврејског рада изнесе и та књига дође, рецимо 1902. године, и као дело јеврејског плана износи догађаје који ће се догодити доцније, онда упркос тога што ће Јевреји да вичу да је то “фалсификат”, ја морам да закључим да тај “фалсификат” предсказује будућност на чудноват начин, да је та књига управо открила њихове планове.“ (Види - Д. Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1940, стр. 9)

²⁷⁶⁸ “И Јевреји знају и веле: Мора доћи час, кад ће Израил владати свима народима. Али не овако с маском на лицу већ владати без маске. Мора доћи час када ће Израил моћи слободно да скине маску и да као суверен стане пред народима. Не као данас да изиграва другостепене и десетостепене, да пусти којекакве аријевске глупаке да изигравају прве, а он позади само да вуче конце. Не то! Него да Израил стане на право место своје, на подиум где му је место, да виде народи Израила у свој слави и величини његовој.“ (Види - Д. Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1940, стр. 7)

²⁷⁶⁹ “И благодарећи томе он је успео на крају 18. века хришћанске ере да све заштитне системе европских народа поруши..... Али тај рад Јевреја био је само пролог пролога ове драме, одигран пре сто педесет година са такозваном француском револуцијом. Права драма почиње у наше дане. Јер је Израил за ових 150 година у владавини над светом много напредовао. Али све је то било само подножје које му

одступио од теза Француске акције да су Јевреји само савезници француских револуционара. На овај начин Љотић је дошао на становиште теорије националсоцијалиста да Француска револуција не представља врхунац дуготрајног историјског процеса већ само епизоду у дуготрајном сукобу између Јевреја и европских народа. Специфично је да је Љотићев антисемитизам који се налазио под све јачим утицајем национал-социјализма задржао приметну клерикалну ноту што је видљиво у одељцима ове брошуре у којима Љотић истиче јеврејску ароганцију и дволичност позивајући се на библијске приче о Исаковом рвању са Богом (Јевреји су склони да силом долазе до привилегованог положаја) и Јаковљевим јарећим кожицама уз помоћ којих је преварио слепог оца Исака (јареће кожице су метафора за марксизам којим Јевреји обмањују европске народе).²⁷⁷⁰ У наставку Љотић је изнео своје виђење болшевичке револуције као успешног државног удара који су Јевреји извели у Руском царству, преузимајући власт над руским земљама под маском болшевика. У складу са овом поставком Лењинов план о светској револуцији, оснивање Коминтерне и избијање низа комунистичких устанака у Европи означени су као “пролог Дrame“ у коме су Јевреји овладавши Руским царством покушали да преко револуционарног покрета силом покоре европске народе.²⁷⁷¹ Пошто се овај покушај завршио неуспехом

је било потребно за последњи ефикасни скок.“ (Види - Д. Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1940, стр. 5)

²⁷⁷⁰Зар се није праотац Јаков, онај по коме они имају име Израил, целу ноћ, на месту које је названо Фануил, рвао с Богом што на се узе лик човечји. И кад би пред зору, зар не рече човек који се рваше с Јаковом: "Пусти ме, зора је!" А Јаков му поносито одговори: "Нећу те пустити, док ме не благословиш!" И Човек – назвавши га Израилем – благослови га и рече. "Борио си се и рвао с Богом и људима и одолио си! Да си благословен!" Који је то народ и има ли иједног који се у својој историји дрзнуо да помисли да се рве с Богом? Кад Јаков чу да слепи Исак посла старијег Исава да нешто улови, да донесе мајци да спреми оно што воли душа старога му оца, да би јео и благословио га пред смрт, потрча у стадо, те заклавши два јарета донесе мајци да спреми, а он дошавши пред оца свога рече: "Устани оче... Донех ти што је тражила душа твоја, једи и благослови ме. " И превари оца зачуђеног како се тако брзо врати како је Господ сам учинио да лов изиђе преда њ. А затим кад отац посумња и затражи да опипа врат и руке његове, јер у Јакова беху глатки, док у брата му беху рутасти, принесе мирно врат и руке обложене јарећим кожицама. И опипавши их слепи би преваром заведен, успркос сумње да је глас Јаковљев, те благослови благословом старешинства Јакова: "Племена ти се клањала, а народи те слушали. Благословен који тебе благослови, а проклет био онај који тебе успроклиње."..... И заиста видимо; будући у средини, која му никад није могла бити пријатељска, Израил је стално под маском. Врло се ретко да сагладати његово лице. По правилу мора бити обложено маском онако, као што би обложен јарећим кожицама голи врат и голе руке праоца му Јакова пред слепим му оцем Исаком. Он ту маску носи кад дође у један народ и представи му се, после извесног времена док научи језик његов, као његов син.“ (Д. Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1940, стр.3-6)

²⁷⁷¹ “Сасвим је нетачно закључити да је међународно Јеврејство заснивало болшевички режим у Русији ради непосредне јеврејске експлоатације руске земље и руског народа. Ма колико биле велике непосредне користи које би та непосредна економска експлоатација руске земље и руског народа донела, међународно Јеврејство је није хтело. Оно је револуцијом успело да створи тврђаву светске револуције, кроз коју ће и помоћу које ће међународно Јеврејство доћи до остварења свог више него педесетвековног сна о владавини над целом земљом и свим народима, обарањем свију посебних националних држава, убијањем свију других религија, стварањем једне светске државе, којом нико други владати не може већ

– пропашћу комунистичких устанака у Баварској, Мађарској, Немачкој и поразом совјетске армије пред Варшавом, Јевреји су били приморани да се врате тактици субверзивног рада – подривању хришћанске традиције и морала у европским земљама путем подземног деловања Коминтерне и пропагирања атеизма, индивидуализма, материјализма и корупције. У даљем излагању Љотић је развијајући даљи ток “завере међународног јеврејства“ напустио идеолошку матрицу национал-социјализма развијајући сопствену надреалну јудеоцентричну схему развоја политичких догађаја у Европи. Према Љотићу, после Првог светског рата Јевреји су преко својих савезника масона и њиховог утицаја на владе Велике Британије и Француске издејствовали да силе Антанте у Версају диктатом мировних услова изазову максималну могућу озлојеђеност у немачком становништву да би на тај начин посредно помогли успон шовинистичких и империјалистичких политичких снага – што је у крајњој инстанци резултирало доласком национал-социјалиста на власт.²⁷⁷² Истовремено Јевреји су путем масонске организације и левичарских партија у земљама Антанте наставили кампању промоције интернационалистичких идеја и на тај начин кроз ширење дефетизма спровели пацификацију сила Антанте. Ову кампању пацификације помогли су и Јевреји из СССР путем политике Народног фронта. Преко свог саплеменика Леона Блума који је минирао споразум који је Лавал склопио са Мусолинијем Јевреји су одвојили Италију из табора Антанте и приближили је Немачкој.²⁷⁷³ Диригујући на овај начин политиком европских народа Јевреји су поделили Европски континент у два непријатељска табора. Убеђен да је прозрео јеврејске намере (и не слутећи да су он и

једини међународни, свуда међу народима растурени народ, коме ће се сва племена поклонити и сви народи служити и благословити га као победника. Отуда међународно Јеврејство није ни имало за задатак да привредно експлоатише руску земљу и руски народ после револуције, већ да Совјетијом, као државном организацијом јудеомарксистичке мисли и Коминтерном, као међународном организацијом те исте мисли, тако управља да ова ослабљује све националне, а нарочито хришћанске државе с једне стране, а с друге да гура свет ка новом светском сукобу, а да се припрема кад овај сукоб дође и ратујуће стране буду довољно изморене и измрцварене за своју дефинитивну војничку улогу и победу.“ (Види - Д. Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1940, стр. 16)

²⁷⁷² “Тако је закључен Версајски мир! Прво су озлоједили онога, кога су прогласили за зверу. Сва могућа понижења која могу да утичу на психу народа..... сва понижења која ће га нагнати да се спреми за нове борбе – све могуће су спремили и метнули унутра да никада немачки народ не заборави Версајски диктат. С друге стране, кад је дошло до окивања, окивали су га паучином. А кад је требало да победници буду јаки, ослабише се. И то не случајно. Дат је такав тон: Ослабљујемо се: Доле снага! Живела слабост! Мислите да се шалим, да је ово само карикатура. Није господе ово карикатура! То је шема из које је изишла наша драма. То је предигра ове драме. И то не случајно. То је режисер- Израил, спремио. Спремио је сав бес немачког народа, везао га паучином, односно спречавао да веже боље и ослабио победника да би дошло до новог европског рата.“ (Види - Д. Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1940, стр. 10-11)

²⁷⁷³ “Зар нису Јевреји бацили Мусолинија у наручје Хитлеру? Зар није то учинила она скупштина Француске у којој је главну реч водио Јеврејин Леон Блум, оборивши Лавала који је с Мусолинијем био направио споразум.“ (Види - Д. Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1940, стр. 12)

његов покрет давно испројектовани као пион у ширим јеврејским плановима)²⁷⁷⁴ Хитлер агресивним потезима остварује старе немачке амбиције у Централној и Источној Европи (анексија Аустрије и Чехословачке) што изазива ратну психозу у земљама Западне Европе. Прекретница – историјски тренутак који Љотић назива “последњом сценом предигре Дrame“ наступа склапањем пакта Рибентроп-Молотов које Љотић карактерише као спајање “крме“ (СССР) и “мотора“ (Немачка) светске револуције.²⁷⁷⁵ Пошто је Немачка сломила Пољску и анектирала Данцинг и Коридор СССР заузима источну Пољску и тако онемогућава Немачку да склопи мир са пољском владом и потражи споразум са Британијом и Француском. На овај начин међународно јеврејство је поставило кулисе за “финални чин Дrame“ – катаклизмични сукоб између западних демократија и сила Осовине. Ратни напори и разарања изазваће револуцију у позадини зараћених страна када ће совјетске армије прећи своје западне границе и остварити Лењинов сан о светској револуцији чиме ће фактички читава Европа доћи под власт СССР - којим под бољшевичком маском владају Јевреји. Закључујући своје излагање Љотић упозорава: “Али, Редитељ не жели да се Драма распростире само на запад Европе. Његова је жеља да она обухвати цео свет. Ни стопе земље да не буде коју Драма не би обухватила. Засад, у првој и другој сцени првог чина, појавили су се на Позорници Пољска и Немачка, Енглеска и Француска и Совјетија. Али Израил жели да ту дођу и други народи: и они балтички и балкански, и они мали и мирни Холанђани, Белгијанци и Финци – целу Европу, он жели, да драма обухвати.“ Ова апокалиптична визија коју је у *Драми савременог човечанства* презентовао вођа ЈНП Збор представљала је бруталну симплификацију низа сложених социјално-економских и политичких процеса који су обликовали политичку сцену и карту међуратне Европе. Лакоћа којом је ова Љотићева конструкција деградирала идеолошке системе (демократију, марксизам и националсоцијализам), различите режиме (влада Народног

²⁷⁷⁴ “Ми смо зато давно рекли да Хитлер постаје несвесни јеврејски агент. Мислећи да ради нешто што треба да донесе срећу и величину његовој Немачкој, он у ствари изазива рат и својом огромном, а опремљеном снагом и дисциплинованим народом, удара о зид англо-француски, управљан совјетским кормиларом, све у циљу који је Израил поставио.“ (Види- Д. Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1940, стр. 23)

²⁷⁷⁵ “Овај пакт има други значај. Он је последња сцена Предигре. Његов перфидно-сатански карактер осветљује трагичном црвеном светлошћу саму драму која почиње да се пред нашим очима одиграва. Зато што смо знали то, зато смо упркос толиких и таквих тврђења могли упорно тврдити да неће бити постигнут споразум између Енглеске и Совјета. Немачка је у овој Драми изазивач рата. Мотор рата, па према томе и Мотор револуције. Преко Совјета Израил држи Кормило рата, па према томе и Кормило револуције. Пакт немачко-совјетски од 23. VIII није ништа друго него спајање мотора са кромом, узимање немачке моторне снаге под утицај јеврејско-марксистичких кормилара. Зато је тај пакт дошао као последња сцена предигре да би Мотор узео онај правац који Редитељ хоће.“ (Види - Д. Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1940, стр. 23)

фронта у Шпанији и Француској) и истакнуте политичке личности тог времена (Леон Блум, Стаљин, Хитлер, Мусолини) на пука оруђа у рукама “међународног јеврејства“ сведочила је како о доброј обавештености Љотића о унутрашњим политичким питањима европских држава²⁷⁷⁶ тако и о извесном степену месијанског комплекса који је био карактеристичан за Љотићеву личност.²⁷⁷⁷ Реагујући на оптужбе изнесене у брошури *Драма савременог човечанства* Савез јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије обратио се у фебруару 1940 г. дописом министру правде Лазару Марковићу са захтевом да се забрани растурање поменуте брошуре због ширења националне и верске мржње.²⁷⁷⁸ Након консултација са службеницима Централног пресбиороа²⁷⁷⁹ ЦПБ (државне институције која се незванично бавила цензуром штампаних гласила) министар је негативно одговорио на захтев Савеза јеврејских вероисповедних општина наводећи да службеници ЦПБ у брошури нису пронашли садржај који би био у супротности са важећим законима.²⁷⁸⁰ Брошура *Сад је ваш час и област таме: Ко и зашто гони Збор*²⁷⁸¹ (објављена у Београду 1940 г.) свакако представља врхунац утицаја нацистичких антисемитских теорија на идеолошке концепције ЈНП Збор. И ако је Љотић почео да пише ову брошуру као јавну жалбу на прогон ЈНП Збор од стране власти, ово дело се после неколико уводних реченица претвара у велику оптужницу против Јевреја. Разрађујући поставку коју је изнео у *Драми савременог човечанства*, следећи нацистичке антисемитске теорије и сублимирајући (у складу са њима) сва зла модерног света у једној тачци, Љотић оптужује Јевреје за све негативно што се догодило у Европи за последњих 150 година почевши од Француске Револуције 1789 године, преко настанка демократије и

²⁷⁷⁶ Рођени брат Димитрија Љотића Јаков-Јаша Љотић био је високорангирани службеник југословенског министарства иностраних послова. И ако Јаков Љотић није био формално члан ЈНП Збор (високим државним чиновницима у дипломатији било је забрањено политичко ангажовање) предпоставља се да је он био извор информација на основу којих је ЈНП Збор формирао своја гледишта о спољнополитичкој ситуацији.

²⁷⁷⁷ Љотићеве тврдње да највећи умови европске политике и истакнути лидери европских земаља попут Лојда Џорџа, Клемансоа, Даладјеа, Чемберлена – па чак и Мусолинија и Хитлера представљају само несвесне пионе у рукама “међународног јеврејства“ и да вођени њиховом вољом вуку потезе на политичкој мапи Европе (који воде уништењу њихових земаља) док само он поседује довољно политичке мудрости и знања да прозре и разобличи планове “међународног јеврејства“ речито сведоче о постојању месијанског комплекса у Љотићевој личности. Уочавајући ову карактеристику његове личности многобројни Љотићеви политички противници су вођу ЈНП Збор у ироничном тону апострофирали као “апостола“ и “југословенског Катона.“ (Види – Архив Југославије, фонд бр.102, фасцикла бр.7, чланак: Аноним, Политичка зрна: Г. Вилдер о Љотићу, *Самоуправа*, 20. фебруар 1937)

²⁷⁷⁸ Архив Југославије, Фонд бр.63, фасцикла бр.1/1940, документ: *Савез јеврејских вероисповедних општина министру правде Лазару Марковићу*

²⁷⁷⁹ Архив Југославије, Фонд бр.38, фасцикла бр.82 документ: *допис ЦПБ министру правде Л. Марковићу*

²⁷⁸⁰ Архив Југославије, Фонд бр.63, фасцикла бр.1/1940 документ: *Савез јеврејских вероисповедних општина министру правде Лазару Марковићу*

²⁷⁸¹ Димитрије Љотић, *Сад је ваш час и област таме: Ко и зашто гони Збор*, Београд 2000

капитализма, избијања Првог Светског рата, Октобарске и Шпанске револуције па све до настанка хрватског сепаратизма (чији је главни идеолог кроатизирани Јеврејин др Јосип Франк) и немачког напада на Пољску.²⁷⁸² Једно од карактеристичних места ове брошуре јесте и извесна клерикална нота. Напуштајући став који је пет година раније изнео у чланку *Дијалог са Јеврејином*²⁷⁸³ о судбинској и нераскидивој повезаности јудаизма и хришћанства Љотић говори: “ Две ствари им у свету сметају, и све док ове не буду уништене, јевреји неће сматрати да су постигли свој циљ. Прва ствар је Хришћанство, а друга национализам. Хришћанство је духовна препрека. Многи греше када Хришћанство сматрају јеврејском вером због историске везе хришћанства с јеврејством. А далеко је значајније за разумевање овог односа, не њихов историски сукоб, него њихово сродништво. Јеврејство је хтело да окује свет у своје обичаје, свој закон, своје схватање. Оно није схватило, да Бог и непокорне анђеле избацује, а камоли неће и народ који би хтео и Бога за вечита времена да веже у оквире привремене, који су некад, историјски схваћено, били и умесни и оправдани. Хришћанство је дошло, и на место Закона донело Истину и Љубав, које превазилазе Закон у свему. МОЈСИЈЕ је прописивао шта ће се јести и пити, и кад и како радити. Исус се тиме не бави. Он открива Очинство Божије и упућује људе, као синове Божије, да теже да стигну савршенство бескрајно савршеног им Оца. И што је најглавније, Исус на тај начин свима народима открива тај пут, те тиме руши старозаветски монопол јеврејском народу обезбеђен. А како ни у духовном погледу јевреји не могу без монопола, то је Христова слобода препрека сваком њиховом империјализму.”²⁷⁸⁴ Представљајући дешавања у зараћеној Европи 1939-1940 као дело ширег плана “међународног јеврејства“ да покори све хришћанске народе, вођа ЈНП Збор скреће пажњу читаоцима да овај сценарио неће мимоићи ни балканске земље речима: “Паклена је то и опасна игра. Али ми је видимо. Неће Хитлер на нас, а твоји господари траже од тебе да га навратиш баш овамо на нас. Пут његов је на Пољску, а одатле на Совјетију као стена низ планину. Тамо га упућује Рука Господња. Али јеврејство ће све учинити да до тога не дође. Не сме тврђава светске револуције, Совјетија, коју је јеврејски дух родио, коју су јевреји својим октобарским налетом 1917 год. створили, уз штедру помоћ новчану јеврејских банкара, да буде предмет Хитлеровог налета. Хитлер треба да пође на Европу и на Балкан. И паклена игра Москве с једне, а дрека твоја и твоје браће из

²⁷⁸² Димитрије Љотић, *Сад је ваш час и област таме: Ко и зашто гони Збор*, Београд 2000, стр. 6,9,10, 14

²⁷⁸³ Д. Љотић, *Дијалог са Јеврејином*, *Отаџбина* бр84, 13. октобар 1935

²⁷⁸⁴ Димитрије Љотић, *Сад је ваш час и област таме: Ко и зашто гони Збор*, Београд 2000, стр. 37

западне Европе, с друге стране, треба да га на то наведе.....Не знамо ми Хитлерове намере, па о томе не можемо ни говорити. Али знамо сигурно да ако се буде радило непаметно, или мало паметно, као до сада, да ће Хитлер ставити Балкан под своје. Знамо сигурно, ако се буде водила спољна политика по жељи јевреја, масона, комуниста и осталог духовног јеврејског потомства, знамо сигурно да ће таква политика управо гурнути Балкан Хитлеру у руке, - одговарамо ми. Постоје многи разлози који говоре да би Немачка своје интересе могла сложити са мирним слободним и сложним Балканом. Али она нема ни воље ни времена да га таквим прави, ако он то није. А отуда и опасност за Балкан и могућност да га Хитлер умирује.²⁷⁸⁵

Занимљиво је напоменути да је и поред многобројних оптужби изречених на рачун “међународног јеврејства“ у гореспоменутом чланцима и брошурама ЈНП Збор инсистирао на легалистичком становишту да се припадницима јеврејске националне мањине у Краљевини Југославији морају обезбедити и гарантовати сва права које као грађани државе имају. У брошури *Драма савременог човечанства* Љотић наводи: “Не позивам вас да лупате јеврејске излоге, радње или главе. Напротив. То су јевтина средства помоћу којих Израил учвршћује своју владавину, будећи у свету милосрђе према свом бедном положају... Позивам вас напротив да сваки излог, радњу или главу јеврејску поштујете онако како и излог радњу или главу ма ког другог грађанина наше земље. То поштујте. Али разбијајте, ломите, кршите планове јеврејске. Народ који ломи излоге, радње и главе јеврејске а поштује и поступа по плановима јеврејским тај је народ мио Израилу... Израил га има у својим рукама.”²⁷⁸⁶ У прилог ставу да се ЈНП Збор залагао да однос државе према јеврејској националној мањини мора остати у оквирима закона говори и садржина чланака *Гоњење масона*²⁷⁸⁷ и *Случај јеврејске деце*²⁷⁸⁸ у којима је Димитрије Љотић осудио прогон чланова масонске организације и увођење *numerosus clausus* тј. уредбе по којој се ограничава број уписаних студената из редова јеврејске националне мањине на Београдски универзитет. Према Љотићевим оценама оба ова потеза владе Цветковић-Мачек представљала су непринципијелно (и незаконито) додворавање политици нацистичке Немачке. Враћајући се на овај случај у брошури *Сад је ваш час и област таме: Ко и зашто гони Збор* Љотић наводи: “Познато је да је *Време* пре три месеца отворило жучну кампању против јевреја и масона. Читаве серије чланака, свакодневно н врло жучно, "Време" је доносило о тој

²⁷⁸⁵ Димитрије Љотић, *Сад је ваш час и област таме: Ко и зашто гони Збор*, Београд 2000, стр. 23, 31

²⁷⁸⁶ Димитрије Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1940, стр. 27

²⁷⁸⁷ Димитрије Љотић, *Гоњење масона*, *Билтен* бр.52, 7.август 1940, стр.16

²⁷⁸⁸ Димитрије Љотић, *Случај јеврејске деце*, *Билтен* бр.55, 21. септембар 1940, стр. 16-17

ствари. Ми смо одмах на то написали да нам та борба не изгледа искрена. То је као и познате изјаве Драгише Цветковића, само понижавајуће "шминкање", и "маскирање", пред Немачком и Италијом.... У ствари то је била најгрубља маска "јареће кожице"! Јер ето "Време" је престало писати против јевреја и масона, а ми Збораши који смо једини у овој земљи, дубоко и с правом борци против јеврејског и масонског утицаја, ми смо стављени изван закона.²⁷⁸⁹ И ако је ЈНП Збор стајао на становиштву да масонска организација представља један од главних инструмената "међународног јеврејства"²⁷⁹⁰ Љотић је сматрао да нема законских основа по којима би југословенски масони могли бити хапшени и отпуштани из државне службе и да овај потез владе представља кршење законских норми југословенске државе. Насупрот незаконитим поступцима владе Љотић је сматрао да је довољно само јавно објавити списак чланства масонских организација и да би тим потезом они били демаскирани и тако онемогућени да у тајности спроводе своју субверзивну и деструктивну политику.²⁷⁹¹ Сличан став Љотић је заузео и према увођењу *numerosus clausus* на Београдском универзитету. Према његовом мишљењу исказаном учланку *Односи у влади*²⁷⁹² ова мера је представљала покушај Антона Корошеца да се препоручи главешинама нацистичке Немачке заобилазећи југословенски устав и законе.²⁷⁹³ Начелно Љотић је подржавао став југословенских власти да припадници јеврејске националне мањине уживају политички, економски и друштвени утицај несразмеран њиховом уделу у укупном броју становника Југославије, али је сматрао да је одлука владе да у околностима европског ратног сукоба покреће ово питање потпуно депласирана. Љотић је сматрао да ово питање захтева озбиљну јавну расправу и постизање општеномског консензуса

²⁷⁸⁹ Димитрије Љотић, *Сад је ваш час и област таме: Ко и зашто гони Збор*, Београд 2000, стр. 33, 42

²⁷⁹⁰ Нешто касније, у октобру 1940 г. Љотић је оптужио истакнуте масоне да планирају његово убиство речима: "Сад масони говоре: "Љотића треба убити". (Разговор између Јеврема Томића, председника Београдске општине и др. В. Торковића, професора универзитета на вечери у част тузланских муслимана). И све ово што се сада са ЗБОРОМ чини, долази од масона, као најутуцајнијег јеврејског намета." (Види - Димитрије Љотић, *Сад је ваш час и област таме: Ко и зашто гони Збор*, Београд 2000, стр. 33)

²⁷⁹¹ "Овако, да владин лист пише онакве чланке против масона, а да масона има у влади и око владе - и то на каквим местима, нека нам се опрости, али закључак да је то терање шеге долази сам по себи. Ми не верујемо у озбиљност свију тих мера. Сматрамо да је то влада учинила да би своје „антидемократско” убеђење показала у озбиљној светлости. Радећи, овако неозбиљно, тешко да је игде успела у тој својој намери..... Јавност њихових имена је потребна, а после могу ложе и радити, ако хоће. Јер тајност је вео који омогућује штетни рад масона. Кад им се тај вео скине, рад масона је онемогућен." (Види - Димитрије Љотић, Гоњење масона, *Билтен* бр.52, 7.август 1940, стр.16)

²⁷⁹² "Разуме се да др Корошец, нарочито у Немачкој, покушава да поправи своју ситуацију - отвореном антијеврејском пропагандом." Димитрије Љотић, *Односи у влади*, *Билтен* бр. 55, 21. септембар 1940, стр. 12-13

²⁷⁹³ И савремена историографија подржава овај Љотићев закључак – види Младенка Иванковић, *Јевреји у Југославији 1918-1952, Писати историју Југославије*, Београд 2007, стр. 123

и да његово решење мора бити или интеграција јеврејске мањине у југословенско друштво или њено исељавање из југословенске државе. По садржају чланка *Дијалог са Јеврејином*,²⁷⁹⁴ у коме је Љотић изразио подршку ционистичком покрету, јасно је да је вођа ЈНП Збор био наклоњенији опцији исељавања јеврејске националне мањине у Палестину. Пошто због ратних сукоба у Европи нема времена за овакву расправу, нити има техничких могућности да се спроведе исељавање јеврејске мањине, Љотић је захтевао од владе да свим Јеврејима који су поданици Краљевине Југославије (као и јеврејским избеглицама из Европе које се налазе на територији КЈ) омогући право на слободно школовање и упис факултета без ограничења броја. Док се питање будућности јеврејске мањине не реши (интеграција или исељавање) тј. за време трајања европског ратног сукоба потребно је одстранити све припаднике јеврејске националне мањине из војске, служби безбедности и државне управе будући да је њихова лојалност југословенској држави, усред неодређености њиховог будућег статуса, крајње упитног карактера.²⁷⁹⁵ Љотићево заузимање за поштовање законских права чланова масонских организација и припадника јеврејске националне мањине налазили су се у великој дискрепанцији са радикалним тоном антисемитских текстова присутних у зборашкој штампи и панфлетистици. Могуће објашњење за овај парадокс можда представља Љотићев професионални интегритет (у својој адвокатској пракси као и у периоду када се налазио на функцији министра правде Љотић је био препознат од стране стручне јавности као ригидни легалиста).²⁷⁹⁶ Ипак нешто реалистичније објашњење представљало би непријатељство које су Љотић и водеће главешине ЈНП Збор осећале према влади Цветковић-Мачек (која је српско-хрватским споразумом из августа 1939 г. ликвидирала политику југословенског националног јединства) и главном инспиратору антијеврејских закона министру Антону Корошецу (који је на

²⁷⁹⁴ Димитрије Љотић, *Дијалог са Јеврејином*, *Отаџбина* бр. 84, 13. октобар 1935

²⁷⁹⁵ “Јеврејски проблем је врло тежак. Чак и за земљу као наша која, како кажу, има свега 72.000 Јевреја. Њега треба решити. Али он се на парче не решава. А најмање мерама непроученим и неодлучним. Ако се стане на гледиште да су Јевреји непожељни, онда треба наћи начина да се Јевреји, на човечан начин, иселе из земље што пре. Данас због рата, кад је саобраћај са земљама немогућ, ово решење отпада. Онда би значи бављење Јевреја у нашој земљи било привремено. За време тог привременог бављења, држава им дугује заштиту и могућност људског живота, али нарочитим статутом мора прописати и њихов однос према средини у којој живе, тако да и та средина буде заштићена од њиховог разорног деловања. У овом случају, најбоље би било да се Јеврејској заједници да право да отвори своје школе, опште, средње и стручне, које ће она издржавати и у којима ће јеврејска деца, после свршене основне школе, ради свог припремања, учити оне предмете које сама заједница буде сматрала потребним и корисним. Похађање универзитета би за ово време бављења јеврејској деци под нарочитим условима могло бити дозвољено, да би се, кад из наше земље оду, могли, у крају у коме буду живели, одати занимањима за која су се спремали.“ (Види - Димитрије Љотић, *Случај јеврејске деце*, *Билтен* бр.55, 21. септембар 1940, стр. 16-17)

²⁷⁹⁶ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 116

челу МУП у периоду 1935-1938 г. вршио енергичан прогон збораша). У прилог тези да су ови чланци, у којим се бране законска права Јевреја и чланства масонских организација, представљали више акт непријатељства према влади него ли озбиљнију идеолошку преоријентацију речито говори садржина летка *Чланству Збора – Целокупној југославенској јавности*²⁷⁹⁷ којим се вођство ЈНП Збор обратило грађанима Краљевине Југославије поводом забране рада зборашке организације након инцидента на Техничком факултету у октобру 1940 г. Жалећи се на репресивне мере које је режим предузео против чланства ЈНП Збор анонимни аутор закључује своје излагање речим: “Јудеомасонство, међународно јеврејство, интернационални јеврејски капитализам, који су сакупили у својим рукама сву власт у несретној земљи нашој – изазвали су нас на борбу до краја, до истребљења нас или њих... Забрањили су нам рад господа Владко Мачек аустријски оберлајтнант; Гиле Циганин (мисли се на Драгишу Цветковића прим. аутора) ратни забушант и војни бегунац; Корошец – вампир и гробар Југославије, слуге мрачних сила и издајце Југославије.... Варате се господо властодршци, сплеткари, хуље и издајце масони и јеврејске слуге; варате се ако мислите да ће те нас уништити. Збор ступа у борбу, последњу одлучну битку против Вас и зла које стварате.....“

И поред оштре антисемитске реторике која се под утицајем рецепције национасоцијалистичких антисемитских теорија додатно радикализовала у предвечерје Другог светског рата у историјским изворима забележене су само два конкретна (физичка) иступа активиста ЈНП Збор против припадника јеврејске националне мањине. У јесен 1939 г. група збораша је покушала да физичком силом спречи предавање др. Нахума Голдмана председник ционистичке организације на Народном универзитету Илија Коларац у Београду али је полиција спречила зборашке активисте да уђу у зграду Народног универзитета. У летку *Југословени*²⁷⁹⁸ вођство ЈНП Збор оправдавало је ову акцију оценом да је Голдманово предавање било маска за пружање директне подршке “међународног јеврејства“ активистима КПЈ који су се залагали за склапање савеза са СССР и увлачење Краљевине Југославије у европски ратни сукоб.²⁷⁹⁹ Други, по свом интензитету, али и по идеолошким импликацијама много

²⁷⁹⁷ Архив Београда, Фонд Љотићеве организације Збор, кутија бр.6, документ: летак Чланству Збора – Целокупној југославенској јавности

²⁷⁹⁸ Архив Југославије, Фонд бр.102, фасцикла бр.7, документ бр.19

²⁷⁹⁹ “У тренутку када у целом свету почиње борба на смрт и живот између јеврејског болшевизма и здравог национализма, у тренутку када је међународни јеврејски капитал главни финансијер комунистичке акције у свим земљама, па и у нашој, у тренутку када јеврејство, заборављајући на гостопримство земаља у којима живи, највећим својим делом иде да појачава табор њихових црвених

озбиљнији иступ ЈНП Збор против припадника јевцејске националне мањине био је везан за случај картела Југословенскер индустрије шећера. Укратко, средином 20-тих година власници фабрика за прераду шећерне репе оформили су незванични картел који је благодарећи слабој развијености југословенске прерађивачке индустрије и блиским везама са владајућом Народном радикалном странком успео да успостави монопол у производњи и формирању цена производа од шећерне репе. Незадовољни оваквом ситуацијом самостални произвођачи шећерне репе формирали су 1925 г. задругу са циљем да изграде фабрику за прераду шећерне репе у Старом Сивцу и тако анулирају монополски положај картела. Након двогодишњих прегнућа задругари су успели у својој намери 1927 г., али је неколико месеци по изградњи фабрике у Сивцу иста уништена у пожару чији узрок никада није утврђен. Штампa ОРЈУНЕ пропратила је овај случај у чланцима *За ослобођење Војводине од жидовског капитала и радикалске корупције*²⁸⁰⁰ и *Држава против народа*²⁸⁰¹ у којима су аутори борбу између задругара и картела окарактерисали као настојање југословенских сељака да се ослободе диктатуре страног капитала и одбране економску независност Југославије. Околност да је вођство картела било састављено од припадника јеврејске националне мањине, од којих су поједини били (бивши или тренутни) држављани Мађарске, инспирисала је идеологе ОРЈУНЕ да настојања картела да одржи монопол представе као заверу у којој јеврејски капиталисти уз помоћ корумпираних властодржаца из НРС (који су увели државне фабрике у картел и заштитили производе картела високим увозним царинама) не зазирући од криминалних метода (орјунаши су сматрали да је картел одговоран за уништење задружне фабрике у Сивцу) по инструкцијама из Будимпеште девастирају југословенску привреду и тиме опструирају функционисање југословенске државе. Ова тема била је присутна и у идеологији Југословенске акције. Разматрајући тешкоће са којима се сусреће југословенска привреда Иван Малинар је на састанку делегата Југословенске акције у Загребу у мају 1932 г. скренуо пажњу на постојање картела произвођача шећера који зарад заштите свог профита угрожава егзистенцију југословенских произвођача шећерне репе и намеће југословенским

непријатеља - унашу престоницу дошао је један од најистакнутијих представника тога међународног јеврејства др. Нахум Голдман.“ (Види Архив Југославије, фонд бр. 102, фасцикла бр.7, летак: *Југословени!*)

²⁸⁰⁰ Аноним, *За ослобођење Војводине од жидовског капитала и радикалске корупције*, *Видовдан* год V бр. 371, 5. децембар 1926

²⁸⁰¹ Аноним, *Држава против народа*, *Југославија* (Београд) год I бр.13, 20. новембар 1927

потрошачима изузетно високе цене шећера и деривата шећерне репе.²⁸⁰² Почетком 1932 г. у овај случај укључио се бивши министар правде, члан управног одбора Главног савеза српских земљорадничких задруга Димитрије Љотић, будући вођа и идеолог ЈНП Збор. У намери да ослободи југословенску привреду утицаја иностраног капитала Љотић је основао тзв. Репарски савез тј. задругу произвођача шећерне репе са циљем да организованим наступом на тржишту задругари створе средства за подизање задружне фабрике за прераду шећерне репе у Смедереву и тако разбију монопол картела. Ток сукоба између картела и Репарског савеза који се одвијао између 1932. и 1939 г. Љотић је изложио у брошури *Прича о шећеру – Илити горка истина*²⁸⁰³ и до детаља осветлио спрегу између вођства картела и појединаца у врховима режима Николе Узуновића, Богољуба Јевтића и Милана Стојадиновића. Полазећи са истоветних позиција као идеолози ОРЈУНЕ и Југословенске акције Љотић је сукоб картела и произвођача шећерне репе на почетку свог излагања поставио у домену тежње интернационалног капитала да путем корупције политичара - државних службеника (који су по инструкцијама картела доносили противзаконите уредбе и високим високим увозним царинама штитили профит картела) на незаконити начин обезбеди профит на рачун интереса југословенских произвођача и потрошача шећера.²⁸⁰⁴ Оно по чему се Љотићев закључак разликовао од оног до кога су дошли југоинтегралисти из 20-тих година јесте у томе што је Љотић сматрао да се иза сукоба економских интереса картела и Репарског савеза заправо налази етнички сукоб јеврејске националне мањине са југословенским сељацима од чијег исхода зависи не само привредна стабилност већ и сам опстанак југословенске државе. Љотић је свој став заснивао на околности да се на челу картела налазило шест припадника јеврејске националне мањине (индустријалци Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен) и да је главни претеже картела у режимским круговима био Војислав Ђорђевић који је према Љотићу по мајци био полу Јеврејин. И ако је Љотић настојао да не износи директне оптужбе на рачун јеврејске националне мањине – он је вођство картела апострофирао еуфемистичким изразом “некрштени“ његови ставови су најексплицитније изложени у делу брошуре у коме Љотић наводи: “Нисам одиста никада био човекомрзац а ни антисемита. Само не верујем да је Господ Бог створио мој народ да га пасу Елбоген, Елек, Ледерер, Шварц, Лесић и Коен са својим великим

²⁸⁰² *Стенографске белешке са првог ширег састанка делегата Југословенске акције у Загребу, Београд 1932, стр. 39-40*

²⁸⁰³ Димитрије Љотић, *Прича о шећеру – Илити горка истина*, Београд 1938

²⁸⁰⁴ Димитрије В. Љотић, *Сабрана дела VI (1934-1940)*, Београд 2001, стр. 160-171

заштитницима и ближим и даљим помагачима, издајцима народа нашег.“²⁸⁰⁵ Љотићеви ставови били су додатно радикализовани околношћу да је он сопственом имовином гарантовао за кредит који је Репарски савез подигао са циљем подизања задружне фабрике за прераду шећерне репе, тако да је крајем 1936 г. када је под притиском картела Репарски савез упао у финансијску кризу постојала опасност да његова лична имовина буде заплена.²⁸⁰⁶ У намери да спречи овакав развој догађаја Љотић је, након што је исцрпио све легалне видове борбе са представницима картела, у јануару 1937 године, организовао илегални протест чланова Репарског савеза (који је координиран од стране чланства ЈНП Збор) у Београду који је ескалирао у вишесатну тучу између штрајкача и жандармерије и чији је насилни карактер приморао картел на привремене уступке.²⁸⁰⁷ Организовање илегалног протеста и намерна директна конфронтација са припадницима служби безбедности у многеме су одскакали из праксе политичког деловања ЈНП Збор јасно маркирајући тиме значај који је Љотић придавао сукобу са “некрштеним велможама картела.“ И поред успеха штрајка, захваљујући спреси између картела и режима Милана Стојадиновића Репарски савез је на крају претрпео потпуни пораз тако да је крајем 1939 г. услед неликвидности избрисан из регистра привредних организација. Пораз Репарског савеза у борби са картелом одразио се на радикализацију става ЈНП Збор према припадницима јеврејске националне мањине. У чланцима попут *Јевреји у Југославији*²⁸⁰⁸ и брошурама *Драма савременог човечанства*²⁸⁰⁹ и *Сад је ваш час и област таме: Ко и зашто гони Збор*²⁸¹⁰ Љотић је, позивајући се на пример пораза Репарског савеза у борби са картелом индустрије шећера, базирао свој закључак да јеврејска национална мањина (уз помоћ корумпираних хришћана) иза кулиса влада не само привредним него и политичким животом Краљевине Југославије.

²⁸⁰⁵ Димитрије В. Љотић, *Сабрана дела VI (1934-1940)*, Београд 2001, стр. 166

²⁸⁰⁶ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије Б. Љотић*, Београд 2001, стр. 118

²⁸⁰⁷ Хрвоје Магазиновић, *Кроз једно мучно стољеће*, Ваљево 2009, стр. 99-100

²⁸⁰⁸ Димитрије Љотић, *Јевреји у Југославији*, *Нови пут* бр.2, 13. јануар 1938

²⁸⁰⁹ Димитрије Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1940, стр. 29

²⁸¹⁰ Димитрије Љотић, *Сад је ваш час и област таме: Ко и зашто гони Збор*, Београд 1940, стр. 14

IV 9. Закључак

Идеолошки утицаји европског фашизма несумњиво су допринели уобличавању специфичне идеологије ЈНП Збор. Основу ове идеологије чинили су монархизам, клерикализам и критика идејно-политичких тековина Француске револуције тј. демократског парламентаризма и "партијаштва", као и заговарање успостављања тзв. сталешке државе. Сви ови елементи, потицали су из идеолошког корпуса Француске акције, покрета француских ројалиста са чијим се идејама главни идеолог ЈНП Збор Димитрије Љотић упознао током свог школовања у Француској. У времену после 1938 г. у идеологији ЈНП Збор јавља се све јачи уплив идеја италијанског фашизма и немачког национал социјализма. Тако је из идеолошког система италијанских фашиста преузета критика марксизма и концепт корпоративне државе. Идеја корпоративизма је убрзо одбачена јер се због својих корена у левичарском синдикализму налазила у супротности са концептом сталешке државе, док је рецепција фашистичке теорије анти-марксизма спроведена у подпуности. Међутим, док је анти-марксизам после 1925 г. почео да губи своје централно место у фашистичкој идеологији, код ЈНП Збор временом долази до његове апсолутизације која је била додатно потпомогнута Хитлеровим тумачењем марксизма као једног од оруђа "међународног јеврејства" које тежи да завлада светом. Идеолошки утицај национал-социјализма на ЈНП Збор, испољио се у рецепцији расистичких и антисемитских идеја. Расизам и подражавање мита о Аријевцима у оквиру квази-научних спекулација доктора Светислава Стефановића, Стевана Иванића и Бранимира Малеша нису наишли на добар пријем у југословенској јавности а ни у оквиру самог чланства ЈНП Збор, тако да је ова рецепција имала карактер краткотрајног експеримента. Са друге стране антисемитизам конструисан према нацистичком узору наметнуо се (нарочито након 1938 г.) као један од фундамената идеологије ЈНП Збор. Рецепција нацистичких митологизованих антисемитских идеја заснованих на историјским конструкцијама и демагошки мотивисаном симплицифизму довела је до великих трансформација унутар идеолошког конструкта ЈНП Збор. Овај идеолошки елемент потиснуо је рационалистичке концепције Француске Акције о Француској Револуцији као (негативној) преломној тачци у историји Европе и у идеологију ЈНП Збор унео ирационалне конструкције о јеврејској завери против европских народа и њихове цивилизације. Из прегледа свих наведених утицаја које доноси овај рад може се видети да се Збор из почетка налазио под претежним идеолошким утицајем Француске

Акције, уз мање присуство идеја из корпуса италијанског фашизма (критика марксизма) а да од 1938 г. све више јача утицај идеја немачког националсоцијализма. што се јасно очитује у апсолутизацији антикомунизма и антисемитизма у периоду после 1938 г.

Са друге стране, вође и идеолози ЈНП Збор децидирано су негирали било какво преузимање идеја европског фашизма. Ова негација највидљивија је у чланцима *Ни фашизам ни хитлеризам већ Збор*,²⁸¹¹ *Битне особине и битне разлике*²⁸¹² и *Сталешка држава није фашизам*.²⁸¹³ У овим чланцима аутори су признавали одређени степен сродности своје идеологије са идеологијом европских фашистичких покрета, нарочито у домену критике демократског парламентаризма, либералног капитализма и заједничког органског погледа на државу и друштво. Међутим, поред ових сличности, аутори су инсистирали на непремостивим разликама које својим постојањем не дозвољавају инкорпорацију фашистичких идеја у идеолошку концепцију ЈНП Збор.²⁸¹⁴ Једна од тих разлика био је хришћански поглед на свет који је чинио један од фундамената идеологије ЈНП Збор и кроз чију призму је Збор одређивао свој став према свим политичким питањима. Насупрот томе по речима Д. Љотића: "Фашизам и хитлеризам почивају на паганским концепцијама старог Рима и старих Германа. Фашизам је деификација државе... Хитлеризам је деификација расе.... А гледати у држави или раси божанство значи..... примити једно атеистичко- нехришћанско схватање света."²⁸¹⁵ Такође насупрот фашизму и нацизму који су начелно били против парламента као народног представништва, ЈНП Збор се није залагао за укидање парламента већ за парламентарну реформу тј. модификацију парламента из партијског

²⁸¹¹ Димитрије Љотић, Ни фашизам ни хитлеризам већ Збор, *Збор* бр.7, 25 јануар 1935

²⁸¹² Димитрије Љотић, Битне особине и битне разлике, *Збор* бр.8, 8 март 1935

²⁸¹³ Димитрије Љотић, Сталешка држава није фашизам, *Отаџбина* бр.126, 13. август 1936

²⁸¹⁴ Идеолошка антипатија је била обострана, у децембру 1941 г. обавештајни одсек ЈНП Збор дошао је у посед података - мишљења виших официра SS трупа стационираних у Србији о Д. Љотићу и ЈНП Збор. Љотић је од стране СС официра окарактерисан као "тип старог политичара са новим идејама... и сувише осећајан човек који се на сваког сажалева када се нађе у невољи" а првоборци ЈНП Збор окупљени око Љотића (тзв стара гарда) као "млаки људи не енергични и сувише конвенционални, који много пазе да не буду повређени у својим ситним буржоаским и породичним моментима..." Поред тога СС официри су зазирали од анимозитета коју су збораши испољавали према некадашњим члановима ЈРЗ (чак су од стране СС сумљичени да спремају ликвидацију најоданијих немачких сарадника Милана Аћимовића и Драгог Јовановића). Финални закључак представљао је став СС официра "да би препуштањем читаве власти у Србији Љотићевцима довело до једне борбе, можда и револуције или грађанског рата.... Слично оном што се десило у Румунији" и да ЈНП Збор представља "само један шовинистички српски покрет коме је циљ и једини хоризонт Велика Србија... док са друге стране циљ националсоцијализма није Немачка... него стварање једне европске заједнице" (Види - Архив Србије- фонд Биа II 69, Мишљење СС официра)

²⁸¹⁵ Димитрије Љотић, Ни фашизам ни хитлеризам већ Збор, *Збор* бр.7, 25. јануар 1935

у сталешко представништво.²⁸¹⁶ У прилог закључку да ЈНП Збор није био против парламентарног система, поред његовог учешћа на парламентарним изборима 1935 и 1938 г. говори и чињеница да је ЈНП Збор нешто преко годину дана имао свог представника у југословенском парламенту. Наиме, адвокат Александар М. Лазаревић, народни посланик изабран на листи Југословенске националне странке је у мају 1937 г. дао оставку у посланичком клубу ЈНС и од тог времена је наступао као представник ЈНП Збор у југословенском парламенту.²⁸¹⁷ Чињеница да је Лазаревићев потез наишао на подршку ЈНП Збор јасно сведочи да зборашки покрет није имао негативан став према идеји парламента као органа народног представништва.

Главни идеолози ЈНП Збор инсистирали су да инспирацију за своје политичке концепције налазе искључиво у историјском искуству југословенских народа и да прихватање готових решења која су патентирана у Италији и Немачкој (ма колико она била успешно спроведена) може донети само штету југословенском народу и држави. Пример одбијања некритичког усвајања елемената идеологије европских фашистичких покрета највидљивије је у брошури *Порука фашистичком шегрту* у којој Љотић наводи: "Стојадиновић иде у Берлин да проучи Хитлера и у Рим да проучи Мусолинија. Не ваља заиста, и неће ваљати ни по њега ни по нас. По њега: јер се поматор креће на науке које од младости ране треба да је савладао. А по нас: јер ће нас овај фашистички шегрт гадно остругати и гадно искасапити примењујући на нашој кожи рђаво проучене занате који нашем духу и нашим обичајима тешко да одговарају."²⁸¹⁸

Без обзира на децидирану негацију рецепције идејних решења европског фашизма од стране вођства ЈНП Збор антикомунизам и антисемитизам имали су пресудни утицај на спољнополитичку концепцију и даљу судбину ЈНП Збор. Ови елементи фашистичке идеологије условили су екстремно анти-совјетски став Збора и довели до стварања негативног става овог покрета према западноевропским демократијама Британији и Француској. Овај утицај је дошао до свог пуног изражаја у чланцима зборашких гласила који су се бавили питањем грађанског рата у Шпанији. У

²⁸¹⁶ Објашњавајући став ЈНП Збор према установи народне скупштине Љотић наводи: "Многи нам чине неправду када мисле да, ако смо против парламентаризма и либералне демократије, да смо ми и против скупштине. У томе се варају. Ми смо за праву народну скупштину, за ону народну скупштину која ће истински имати способности да врши своје велике функције. Те дужности могу да врше само скупштине које излазе из великих народних друштвених органа – сталежа... Све друге организације такве су природе да не могу ни да стану пред државу, јер нису самосталне организације – оне су паразити." (Види- Димитрије Љотић, Основи савремене Југославије, *Отаџбина* бр. 89, 17. новембар 1935)

²⁸¹⁷ Архив Југославије, фонд бр. 102, фасцикла бр.7, летак : *Проглас мојим друговима и пријатељима*

²⁸¹⁸ Димитрије Љотић, *Порука фашистичком шегрту*, Београд 1938, стр. 21

чланцима попут *Самоуништење Шпаније*,²⁸¹⁹ *Јунаци Алказара*,²⁸²⁰ *Како умиру националисти у Шпанији*,²⁸²¹ *Шпанска кланица*²⁸²² и *Забрањени Божић*²⁸²³ аутори су се децидирано ставили на страну Франкових побуњеника и њихових савезника Италије и Немачке.²⁸²⁴ Овакво опредељење имало је свој корен у антикомунизму и антисемитизму јер су идеолози ЈНП Збор посматрали шпанске републиканце као продужену руку "јудео-бољшевичке владе" у Москви којој републиканска Шпанија треба као мостобран који би у будућности требао да послужи за даљи продор марксистичке мисли у Западну Европу.

Да би се подцртао значај који је апсолутизација антикомунистичких и антисемитских идеја имала на даље обликовање идеологије ЈНП Збор, неопходно је напоменути да је одлучна подршка коју је ЈНП Збор пружио хунти генерала Франка и његовим савезницима - силама Осовине у Шпанском грађанском рату представљала прилично одступање у односу на спољнополитичке концепције овог покрета. Будући да у историографији из социјалистичког периода постоји теза да се ЈНП Збор у међуратном периоду налазио у служби нацистичке Немачке потребно је додатно расветлити спољнополитичку оријентацију зборашког покрета. Током првих година свог постојања ЈНП Збор у погледу спољне политике стајао чврсто на позицијама одбране Версајског поретка. Овај став изражен је у чланку попут *Шта јача наш међународни положај*²⁸²⁵ у коме аутор хвали улогу институције Друштва Народа, подржава чврсту спољну политику Француске и захтева учвршћење савеза Мале Антанте као кључног сегмента версајског поретка у Југоисточној Европи. У складу са тим ставом идеолози ЈНП Збор осудили су у чланцима *Догађаји у Европи*²⁸²⁶ и *Хабзбурзи на помолу*²⁸²⁷ покушај нацистичког пуча и деловање NSDAP у Аустрији као и уплитање Италије у унутрашње ствари једне суверене државе. Упозоравајући читаоце на намере нацистичке Немачке према Јужним Словенима, Љотић у чланку

²⁸¹⁹ Аноним, Самоуништење Шпаније, *Отаџбина* бр.127, 20. август 1936

²⁸²⁰ Аноним, Јунаци Алказара, *Отаџбина* бр.133, 1. октобар 1936

²⁸²¹ Аноним, Како умиру националисти у Шпанији, *Отаџбина* бр.136, 22. октобар 1936

²⁸²² Аноним, Шпанска кланица, *Отаџбина* бр.138, 5. новембар 1936

²⁸²³ Димитрије Љотић, Забрањени Божић, *Отаџбина* бр.146, 6. јануар 1937

²⁸²⁴ Куриозитет представља и податак да се један од истакнутих чланова ЈНП Збор Милош Војновић Лаутнер (за време немачке окупације постао познат као командант X одреда СДК који се борио у источној Босни са снагама НДХ) борио као добровољац у Шпанији на страни снага генерала Франсиска Франка. (Види - Архив Србије- фонд Биа II 69, Белешка о Милану Војновићу Лаутнеру)

²⁸²⁵ Димитрије Љотић, Шта јача наш међународни положај, *Отаџбина* бр.4, 18.март 1934

²⁸²⁶ Димитрије Љотић, Догађаји у Европи, *Отаџбина* бр.24, 5.август 1934

²⁸²⁷ Димитрије Љотић, Хабзбурзи на помолу, *Отаџбина* бр.72, 21. јул 1935

*Краљевска посета у Софији*²⁸²⁸ наводи: “ ... у оно време кад је Србија прегажена (мисли се на период Првог светског рата прим. аутора) изашао је, не у неком немачком шовинистичком листу, него у Франкфуртер Цајтунгу, најчитанијем листу демократском и органу финансијског капитала немачког. Овај лист писао је онда уводни чланак, у коме је *отворено рекао*, да је Немцима било потребно више стотина година да претопе балтичке Словене, али *да неће проћи ни сто година а на Балкану више неће бити Словена* већ сами Немци... “ Неспремност Британије и Француске да разоткрију пуну позадину Марсејског атентата, њихова пасивност према потезима Немачке и Италије у Аустрији као и индиферентан став Друштва Народа према италијанској инвазији на Етиопију, умногоме су поколебали веру идеолога ЈНП Збор у спремност и одлучност држава Антанте да очувају версајски поредак и обуздају реваншистичке силе. Ова критика спољнополитичких концепција Британије и Француске највидљивија је у чланцима попут *Размишљања о рату*,²⁸²⁹ *Сутрашња Европа*²⁸³⁰ и *Поводом догађаја у Аустрији*.²⁸³¹ Разматрајући Аншлус у чланку *Поводом догађаја у Аустрији*²⁸³² главни идеолог ЈНП Збор Димитрије Љотић нагласио је да је тај догађај, одавно најављен у Хитлеровом *Мајн Кампфу*, заправо последица неспремности Британије и Француске да бране версајски поредак и да стога Краљевина Југославија мора извршити радикалну преоријентацију своје спољне политике. Нове основе југословенске спољне политике морају постати зближавање међу балканским државама и словенска солидарност. Основе те политике, коју је маркирао Краљ Александар стварањем Мале Антанте и Балканског савеза, морају се ојачати тако да се створи блок неутралних држава које ће својим снагама, без помоћи Британије и Француске бити способан да се одупре ревизионистичким силама. Иако су идеолози ЈНП Збор у овим чланцима заговарали дистанцирање од Француске и Велике Британије и стварање балканског блока неутралних држава у чланцима гласила покрета преовладава оштра критика агресивне политике реваншистичких сила. Покретање Судетског питања и настојања нацистичке Немачке да изнутра дестабилизује Чехословачку путем помагања активности немачке националне мањине окупљене у Хејнлајновом покрету и подстицања словачког сепаратизма наишли су на

²⁸²⁸ Димитрије Љотић, Краљевска посета у Софији, *Отаџбина* бр.32, 30.септембар 1934

²⁸²⁹ Димитрије Љотић, Размишљања о рату, *Отаџбина* бр. 39, 25.новембар 1934

²⁸³⁰ Димитрије Љотић, Сутрашња Европа, *Отаџбина* бр.111, 26. април 1936

²⁸³¹ Димитрије Љотић, Поводом догађаја у Аустрији, *Нови пут* бр.9, 20.март 1938

²⁸³² Димитрије Љотић, Поводом догађаја у Аустрији, *Нови пут* бр.9, 20.март 1938

оштру осуду у гласилима ЈНП Збор у чланцима *Опасна заблуда*²⁸³³ и *Случај Чехословачке*.²⁸³⁴ У овим текстовима Љотић је поновио своју оцену да Британија и Француска нису спремне да одбране версајски поредак и нагласио да се Чехословачка налази у тешком положају са три стране окружена немачком територијом и изнутра дестабилизована субверзивним радом фолксдојчера и словачких сепаратиста. У складу са тим Љотић је у чланку *Наш став у чехословачком питању*²⁸³⁵ изнео гледиште да би Југославија морала да помогне Чехословачку (како због савезничких обавеза тако и због словенске солидарности) и нападне Немачку, али је скретао пажњу јавности да ће у случају да Француска било дипломатским средствима било војним мерама не задржи Италију у неутралној позицији, југословенска војска брзо поклекнути у сукобу на два фронта. Поводом немачког заузимања Чехословачке омладина ЈНП Збор обратила се јавности летком под насловом *Југословенској омладини-Југословенској јавности*. Анонимни аутор летка оптужио је за судбину Чехословачке *фашистичку обест* и *демократску немоћ* тј империјалистичку политику нацистичке Немачке и дефетистичку политику Велике Британије и СССР. Као једини начин да КЈ не доживи исту судбину аутор заговара уједињење са Бугарском тј. стварање Велике Југославије која би била у стању да се војно одупре одупре *фашистичким завојевачима* и *германским хордама*.²⁸³⁶ Слични ставови изнети су и у летцима *Југословенској омладини*,²⁸³⁷ *Студенти*²⁸³⁸ и *Славени*.²⁸³⁹ Реагујући на анексију преостатка Чехословачке државе аутор летка *Студенти* (који је издала организација збораша на Загребачком универзитету) критикујући спољну политику нацистичке Немачке наводи: “Док су Нијемци у једном замаху и безобзирно провели код себе народно и државно јединство не водећи никакав обзир о хиљадугодишњој повјести самосталне и некада силне Аустрије за нас су пронашли као *спасоносан* други рецепт: помогли су сепаратизам код Чеха, Словака и Украјинаца, разјединили су их и до крајности ослабили ту, некада толико напредну државну заједницу. Та германска благонаклоност према угњетаваним Словацима и Украјинцима добила је прави смисао 15. марта 1939. Германи су у свом обрачунавању са Славенима и овог пута употребили тактику мрачне

²⁸³³ Димитрије Љотић, *Опасна заблуда*, *Нови пут* бр.22, 19. јун 1938

²⁸³⁴ Димитрије Љотић, *Случај Чехословачке*, *Нови пут* бр.25, 10. јул 1938

²⁸³⁵ Димитрије Љотић, *Наш став у чехословачком питању*, *Нови пут* бр.32, 11. септембар 1938

²⁸³⁶ Архив Југославије, Фонд бр. 102, фасцикла бр.7, документ: *Југословенској омладини-Југословенској јавности*

²⁸³⁷ Архив Југославије, Фонд бр.102, фасцикла бр.7 документ бр.19 (летак Југословенској омладини)

²⁸³⁸ Архив Војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр.21, фасцикла бр.1, документ бр.30

²⁸³⁹ Архив Војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр.21, фасцикла бр.1, документ бр.31

Аустрије: Завади па владај.“ У чланцима *Без наслова*,²⁸⁴⁰ *Ускршња порука*²⁸⁴¹ и *Унутрашњи преглед*²⁸⁴² Љотић је изразио жаљење због коначног пада Чехословачке али и пласирао утопистичко-оптимистичну теорију по којој ће нацистичка Немачка својом експанзионистичком политиком на рачун словенских народа заправо изазвати сопствену пропаст. Наиме, Љотић је сматрао да ће након Чехословачке, Немачка неминовно напасти Пољску и СССР. Напад на СССР довешће до слома большевичког режима и обнове Руског царства које ће победити Немачку и ослободити и ујединити све словенске народе у Велику Славију која ће се простирати од Јадрана до Владивостока. У складу са тим ставом идеолози ЈНП Збор су у чланцима *Данцине*²⁸⁴³ и *Прогноза песимизма*²⁸⁴⁴ пружили су пуну подршку Пољској која је одбила да преговара са Немачком о питању Данцинга запажајући да се нацистичка Немачка у својим освајањима само формално држи принципа нације и борбе за национално уједињење и да ће и кад оно буде извршено прећи на отворену империјалистичку политику освајања. Слични тонови су присутни и у чланку *Напад на Холандију и Белгију*²⁸⁴⁵ у коме критикујући безобзирност немачке спољне политике Љотић наводи: “ Сигурно је да је Немачка решила овог пута да са сваким обзиром прекине... То пак долази из познатог немачког става који ставља све на силу и сматра да *Историја доноси суд само по резултатима*“ Поред осуде агресивне политике нацистичке Немачке једна од константи у спољнополитичким концепцијама ЈНП Збор била је критика спољне политике фашистичке Италије. У чланцима попут *Промашени циљ*,²⁸⁴⁶ *Стварни мир или потајни рат*²⁸⁴⁷ и *Италија и ми*²⁸⁴⁸ фашистичка Италија је директно оптуживана за организацију Марсејског атентата и подривање суверенитета Аустрије и Албаније. Идеолози ЈНП Збор оштро су иступали према учвршћивању италијанског утицаја у Албанији и амбиција фашистичког руководства да се албанска национална мањина у Краљевини Југославији употреби као елемент дестабилизације југословенске државе. Насупрот настојањима фашистичке Италије, идеолози ЈНП Збор заступали су становиште да Албанија мора остати суверена држава чију борбу за самосталност

²⁸⁴⁰ Димитрије Љотић, Без наслова, *Билтен* бр.5, март 1939, стр.1-3

²⁸⁴¹ Димитрије Љотић, Ускршња порука, *Наш пут* бр.6, 9. април 1939

²⁸⁴² Димитрије Љотић, Унутрашњи преглед, *Билтен* бр.8, 12. април 1939, стр.5-6

²⁸⁴³ Димитрије Љотић, Данцинг, *Билтен* бр.21, 25. јул 1939, стр. 2-4

²⁸⁴⁴ Димитрије Љотић, Прогноза песимизма, *Билтен* бр.23, 13. август 1939, стр. 11-12

²⁸⁴⁵ Димитрије Љотић, Напад на Холандију и Белгију, *Билтен* бр.45, 12.мај 1940,стр.1-4

²⁸⁴⁶ Димитрије Љотић, Промашени циљ, *Отаџбина* бр.34, 21. октобар 1934

²⁸⁴⁷ Димитрије Љотић, Стварни мир или потајни рат, *Отаџбина* бр.37, 11. новембар 1934

²⁸⁴⁸ Димитрије Љотић, Италија и ми, *Билтен* бр.24, 20. август 1939, стр. 8-10

морају подржати сви балкански народи.²⁸⁴⁹ Потврда овог става може се наћи и у чланку *Без наслова*²⁸⁵⁰ у коме је Љотић осудио италијанску окупацију Албаније и оптужио владу да је одраније била упозната са планом италијанске инвазије а да при томе није та обавештења поделила ни са Француском ни са државама чланицама Балканског споразума. Расправљајући о потенцијалном савезу са силама Осовине као јединој алтернативи политике неутралности, Љотић је у чланку *Југославија и њена балканска политика*²⁸⁵¹ заузео становиште да Југославија не би требало да прихвати ту понуду (и Солун који јој се заузврат нуди) јер у савезу са Италијом и Немачком не би успела да сачува своју самосталност. Према Љотићевој оцени улазак КЈ у савезништво са реваншистичким силама довео би до урушавања версајског поретка у Југоисточној Европи и на дугорочном плану би довео балканске државе у изразито неповољан положај према силама Осовине. Успоставивши своју хегемонију на подручју Западне и Централне Европе, силе Осовине би се окренуле Балкану и политиком изазивања сукоба међу балканским државама (у првом реду између Југославије и Бугарске) убрзо би се наметнуле као врховни арбитар одузимајући балканским државама право да воде самосталну политику. Закључујући своје излагање Љотић је као једино решење предлагао неутралан став према реваншистичким силама и стварање чвршћих веза између балканских држава како Немачка и Италија не би могле да се устоличе као хегемони Југоисточне Европе експлатишући традиционалне антагонизме међу балканским народима. Сличан став Љотић је заступао и у чланку *Поуке из Норвешке*²⁸⁵² у коме је нагласио да је Балкан, као и недавно покорена Скандинавија, један од кључних региона за функционисање немачке привреде одакле она црпи већину потребних сировина. У складу са тим не треба имати илузија да ће у случају немачке победе над Савезницима, балканске државе успети да одрже своју самосталност. Да би избегле судбину Норвешке, балканске државе морају формирати блок неутралних држава и на својој територији сузбити рад и осовинске и савезничке агентуре како не би биле увучене у светски сукоб. Битно је напоменути да су идеолози ЈНП Збор заузели отворено непријатељски став према раду немачке обавештајне агентуре у Југославији. У чланку *Контрола над радом странаца*²⁸⁵³ упозоравајући јавност на присуство великог броја немачких обавештајаца у Југославији Љотић

²⁸⁴⁹ Димитрије Љотић, Италија, *Билтен* бр.53, 22. август 1940, стр.6-8

²⁸⁵⁰ Димитрије Љотић, Без наслова, *Билтен* бр.8, 12. април 1939 стр. 1-4

²⁸⁵¹ Димитрије Љотић, Југославија и њена балканска политика, *Билтен* бр.19-20, 12. јул 1939

²⁸⁵² Димитрије Љотић, Поуке из Норвешке, *Билтен* бр.45, 12. мај 1940, стр. 4-8

²⁸⁵³ Димитрије Љотић, Контрола над радом странаца, *Билтен* бр.44, 25. април 1940

наводи: “Немачки саобраћајни биро има више стотина намештеника. То очигледно није за паметну и поштену ствар... А шта да радимо са стотинама а можда и хиљадама туриста немачких, певача, сликара итд све у годинама војне обавезе што су се размилели по нашој земљи. Све то заједно треба укупно позвати да се у своје земље врати.“ Још отворенији негативни став према присуству немачке шпијунске агентуре Љотић заузима у чланку *Лажне вести проузроковачи истинитих догађаја*²⁸⁵⁴ у коме од владе захтева да удаљи из земље све немачке држављане (осим дипломатског особља) констатујући: “Међу прве непожељне странце долазе Немци за које се зна да у случају каквих војних операција могу бити употребљени за опасна по војску дела.“

Како се из гореспоменутих чаланака јасно очитује да је ЈНП Збор у питањима спољне политике децидирано стајао на анти-осовинским позицијама, неопходно је ближе објаснити закључке на основу којих је југословенска историографија из социјалистичког доба окарактерисала ЈНП Збор као идеолошки сателит националсоцијализма и платформу за деловање стране нацистичке агентуре у Краљевини Југославији. Овакви закључци су несумњиво утицали на то да се феномену ЈНП Збор не посвети довољна пажња, као и да ван фокуса југословенске историографије остану очигледни утицаји Француске акције на формирање идеолошког конструкта ЈНП Збор. Више од идеолошке сродности и спољнополитичких концепција на перцепцију ЈНП Збор као покрета сродног NSDAP утицао је случај познат као “афера Техничка унија.“ Случај Техничке уније детаљно је приказан у историографији из социјалистичког и постсоцијалистичког доба. Укратко, почетком фебруара 1937 г. у низу југословенских листова појавили су се чланци који су сугерисали да ЈНП Збор преко југословенско-немачке експорт-импорт фирме Техничка унија прима субвенције од нацистичке Немачке.²⁸⁵⁵ Историчари попут Младена Стефановића,²⁸⁵⁶ Јакоба Хоптнера²⁸⁵⁷ узимали су случај Техничке уније као крунски доказ да је ЈНП Збор представљао пуку филијалу NSDAP у Краљевини

²⁸⁵⁴ Димитрије Љотић, *Лажне вести проузроковачи истинитих догађаја*, *Билтен* бр.44, 25. април 1940, стр.

²⁸⁵⁵ Занимљиво је напоменути да је посредник између Љотића и фирме Техничка унија био Милан Данић. Данићево право име било је Алфред Дијамантштајн. Овај покрштени Јеврејин – оптант за мађарско држављанство био је сарадник болшевичке владе Беле Куна и познати агент Коминтерне који је током 20-тих година у Југославији у више наврата хапшен због субверзивних радњи (између осталог организација комунистичког устанка у Загребу 1919 г.). Види - Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002, стр. 92. Било би веома занимљиво истражити како се покрштени Јеврејин и агент Коминтерне нашао у улози посредника између Љотића и немачког капитала.

²⁸⁵⁶ Младен Стефановић, *Збор Димитрија Љотића 1934-1945*, Београд 1984, стр. 63-72

²⁸⁵⁷ J. V. Hoptner, *Yugoslavia in Crisis 1934-1941*, London 1962, str. 102-103

Југославији. У многобројним чланцима и монографијама, емигрантски историчари побијали су ово гледиште настојећи да аферу Техничке уније сведу на ниво клевете монтиране од стране режима ЈРЗ и КПЈ. Као аутентични представник оваквог тумачења случаја Техничка унија истиче се Милутин Пропадовић који је у својој монографији *Д. В. Љотић, Збор и Комунистичка партија Југославије 1939-1945: Прилози за истину о ЈНП Збор* детаљном анализом извора довео у питање већи део аргументације на коју су се позивали аутори из периода социјалистичке историографије.²⁸⁵⁸ У полемици која траје већ преко две деценије ни једна од супродстављених страна није изнела документе који би у пуној мери расветлили ово питање. Без намере да се уплиће у ово, за историографију још увек неразрешено питање, које по свом карактеру излази из оквира ове теме, аутор примећује да су из вида испуштени поједини документи који говоре у прилог становишту емигрантске историографије. На првом месту у питању је документ из Архива Југославије (фонд М. Стојадиновић) непотписан додаток поверљивом писму од 7. децембра 1936 г. у коме анонимни аутор извештава председника владе М. Стојадиновића о оснивању фирме Техничка унија и намере да се приход ове фирме усмери у корист ЈНП Збор. Ипак, оно што је највише забринуло аутора у овој ситуацији јесте потенцијална могућност да се пословни успех Техничке уније, као и средства добијена од овог подухвата не употребе за како аутор наводи “торпедовање сувереног положаја Министра Ђорђевића у задругарству, осим тога и за спровођење енергичне агитације против данашњег режима код нас.” Министар без портфеља Војислав Ђорђевић и његови сарадници у више наврата су се обраћали председнику владе М. Стојадиновићу са молбама да заустави Љотићеве покушаје да преко својих задружних организација смени руководство Главног савеза српских земљорадничких задруга (ГССЗЗ). У овим молбама Ђорђевић и његови сарадници напомињали су како је ранијом синхронизованом акцијом у случају Техничке уније Љотић онемогућен у својим намерама да подрије ауторитет управе ГССЗЗ.²⁸⁵⁹ У том смислу симптоматичан је и податак да је целу аферу на скупштинском заседању покрену народни посланик Живота Миловановић, члан Народног сељачког посланичког клуба чије су чланство чинили дисиденти из распуштеног Савеза земљорадника под предводништвом Војислава Ђорђевића. Тезу да

²⁸⁵⁸ Милутин Пропадовић, *Д. В. Љотић, Збор и Комунистичка партија Југославије 1939-1945 : Прилози за истину о ЈНП Збор*, Northampton 1990, стр. 197-214

²⁸⁵⁹ Архив Југославије, Фонд бр.37, фасцикла бр.47, документ: Писмо В. Ђорђевића М. Стојадиновићу од 4.августа 1937

Архив Југославије, Фонд бр. 37, фасцикла бр.47, документ: Писмо Косте Миловановића министру Драгиши Цветковићу

је случај Техничке уније био само видљиви сегмент једне шире али закулисане борбе око утицаја над ГССЗЗ потврђују и податци које доноси документ из Архива Србије - фонд БИА у коме информатор износи податак да је председник владе М. Стојадиновић пред локалне изборе 1936 г. понудио Д. Љотићу да свој покрет утопи у ЈРЗ а да заузврат добије функцију министра пољопривреде, предводништво над ГССЗЗ и место бана Дунавске бановине. Ова Стојадиновићева понуда изазвала је према аутору елабората велику забринутост код Војислава Ђорђевића који је већ пет година суверено управљао ГССЗЗ тако да је исти покренуо низ интрига (аутор експлицитно помиње и случај Техничке уније) са циљем да Љотића и ЈНП Збор удаљи од М. Стојадиновића.²⁸⁶⁰

Из свега горенаведеног можемо закључити колику вредност у проучавању историје идеја имају догађаји из сфере дневне политике. Површно познавање спољнополитичких концепција зборашког покрета и слабо истражена улога Главног савеза српских земљорадничких задруга, као важног друштвено-економског чиниоца у животу југословенске државе, усмерили су генерације југословенских истраживача у правцу закључка да се ЈНП Збор налазио под ексклузивним идеолошким утицајем NSDAP.²⁸⁶¹

²⁸⁶⁰ Архив БИА, Фонд II 69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр.7-10

²⁸⁶¹ Извесну улогу у доношењу оваквог закључка можда представља и тенденција историографа из доба социјалистичке Југославије да пресликају идеолошке позиције ЈНП Збор из доба немачке окупације на међуртани период.

V Закључак

Сам концепт размене идејних решења унутар идеолошког корпуса европског фашизма строго теоретски гледано представља логички парадокс. Фундамент идеолошког система сваког фашистичког покрета налазио се у идеји о апсолутној важности сопствене нације, њеној ексклузивној историјско-цивилизаторској мисији, њеној угрожености од стране других нација и плановима за остварење њене регионалне, европске или чак светске доминације. Водећи идеолози европских фашистичких покрета су децидирано инсистирали на ставу да су њихови идеолошки системи аутохтони, ослобођени страних утицаја, оригинални и применљиви искључиво на специфичним друштвеним и политичким ентитетима. Неуспешан покушај италијанског фашизма да на конференцији у Монтроу 1934 г. успостави неку врсту “фашистичке интернационале“ и повеже своје истомишљенике на међународном нивоу више је био настојање да се сузбије растући утицај немачких национал-социјалиста него ли корак ка чвршћем повезивању европских фашистичких покрета.²⁸⁶² Високопарне изјаве идеолога европског фашизма о аутохтоности, ексклузивности и самодовољности својих идејних решења речито сведоче (осим о нарцисоидности својих аутора) о њиховом искривљеном поимању самог концепта идеологије. Насупрот њиховим уверењима, идеје као такве не представљају затворене конструкте већ мисаоне ентитете који се налазе у стању перманентне еволуције кроз рецепцију, интеракцију, интерпретацију и реинтерпретацију. Другим речима, упркос начелно негативном ставу идеолога фашизма процес формирања њихових идеолошких система умногоме је био условљен како историјским наслеђем политичке мисли европског континента тако и процесом интензивне размене идеја и на послетку самим потребама реал политике.

У складу са овом поставком текао је процес генезе и развоја идеологија југоинтегралистичких покрета радикалне деснице у Краљевини Југославији између два светска рата. Пионир међу овим покретима Организација југословенских националиста ОРЈУНА створила је током 20-тих година свој заокружени идеолошки систем ослањајући се на идејне конструкте италијанског фашизма и немачког национал социјализма. По узору на немачке теоретичаре, орјунашки идеолози су исконструисали национални мит о постојању јединственог југословенског народа који је негирањем

²⁸⁶² J.R.B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006, str. 302- 303

културно-историјских идентитета југословенских народа требао да послужи као кохезиони фактор новостворене Краљевине Срба Хрвата и Словенаца. Ова идеолошка рецепција била је резултат географско културне одређености и актуелних међународних политичких кретања. На прагу модерног доба са избијањем Француске револуције и појаве идеја нације и националне државе јужнословенско становништво Хабзбуршке монархије нашло се политички обесправљено и економски експлатисано од стране државе уређене на анахроним принципима апсолутизма и укљештено између пробуђених националних идеја Немаца, Мађара и Италијана. Унутар политичке и културне елите овог јужнословенског становништва почетком 19 в. рађа се идеја о сарадњи између Срба, Хрвата и Словенаца у циљу борбе за задобијање политичких права и одупирању асимилаторским тежњама околних нација. Творци ове идеје о сарадњи која је свој конкретан облик добила у виду Илирског покрета, образовали су се и стицали своја политичка искуства унутар хабзбуршке државе тј германске културне сфере утицаја. Као главна опасност јужнословенским народима Хабзбуршке монархије фигурирао је мађарски национализам, тако да је њихова политичка и културна елита принудно гравитирала ка немачкој политичкој и културној сфери. Ова упућеност огледала се и у школовању великог дела јужнословенске интелигенције на немачким универзитетима у Бечу, Линцу и Прагу. Као и припадници генерације илирског препорода оснивачи и најистакнутији идеолози ОРЈУНЕ попут Нике Бартуловића, Љубе Леонтића, Првислава Грисогона, Фрање Малина и осталих стицали су своје образовање и прва политичка искуства у овим немачким универзитетским центрима чијим су политичким животом доминирала студентска удружења под преобладајућим утицајем десничарских политичких организација Карла Лугера и Ритера фон Шенерера. Подстакнута сличним мотивима (борба против застарелог друштвеног поретка, национална угроженост) и користећи се сличним оруђем (историјске конструкције) јужнословенска омладина је исконструисала мит о постојању јединственог југословенског народа. Слично немачким узорима, пионери теорије о интегралном југословенству креирали су југословенски идентитет као прогресиван, конструктиван али политички и економски обесправљен. Преузимајући немачки конструкт националног мита идеолози интегралног југословенства преузели су и идеју експанзионизма тј, апсолутизације потребе за уједињењем свих делова југословенског народа оличене у идеји о стварању Велике Југославије која би се простирала од Трста до Варне и од Сегедина до Солуна. Слично немачком узору, идеолози интегралног југословенства испољавали су децидирану нетрпељивост према

религији као фактору који потенцира декомпозицију и омета унификацију јединственог југословенског народа. Рецепција великог броја идеја из корпуса немачког националсоцијализма представља уједно парадокс али и важан путоказ у откривању општих законитости и праваца којима су се европским континентом шириле идеје фашизма. Парадокс свакако представља околност да је политички покрет Јужних Словена настао у вековном сукобу против немачке доминације прихватио велики број идејних решења NSDAP – пангерманске политичке организације чији политички утицај током већег дела 20-тих година није прелазило границе Баварске. Као једино рационално објашњење овог парадокса намеће се закључак о важности културно-политичког легата Хабзбуршке монархије и његовог далекосежног утицаја на развој политичких идеја у Централној и Југоисточној Европи.

Подједнако важан идеолошки утицај на ОРЈУНУ извршиле су и идејне концепције и политичка пракса италијанског фашизма који се огледа у усвајању идеје о измирењу интереса рада и капитала кроз стварање корпоративне државе и систематској употреби терора у обрачуна са политичким неистомишљеницима. Концепт корпоративне државе остао је донекле недоречен и на маргинама идејног опуса ОРЈУНЕ будући и да апенински узор ни сам није теоретски-практично уобличио устројство корпоративне државе до краја 30-тих година. Усвајање идеје измирења рада и капитала уз коришћење савремених институција радничког покрета (синдикати) и арбитрарну улогу државе представља једно од главних додирних тачака југоинтегралистичке радикалне деснице са идејним решењима које су доминирале корпусом европског фашизма током 20-тих година. Занимљиво је запазити да је пракса употребе терора у обрачуна са политичким неистомишљеницима – која ће постати заштитни знак италијанског фашизма поникла управо на спорним територијама између Италије и југословенске државе. Терор које су фашистичке сквадре из Трста, Венеције-Ђулије и Далмације (и њихови идеолошки сателити из аустријског Хајмвера у Корушкој) вршиле над припадницима југословенске мањине, кључно је утицао на појаву идеје о неопходности употребе инструментализованог терора у редовима југословенских интегралиста. Из редова југословенских избеглица са италијанске и аустријске територије регрутовани су неки од главних заговорника инструментализоване употребе насиља међу орјунашима попут врховног команданта Акционих одреда Марка Крањеца. Свеукупно гледано могло би се закључити да је интеракција политички мотивисаног насиља између орјунаша и италијанских фашиста умногоме одредила карактер и правце развоја оба покрета. Као и у случају Италије,

рубни делови југословенског простора који су били предмет аспирација суседних држава (Словенија, Далмација, Војводина, КиМ и Македонија) постали су најача упоришта југоинтегралистичке мисли и жаришта и генератори политички мотивисаног насиља. Идеолошки утицаји италијанског фашизма на идејне концепције ОРЈУНЕ указују нам и на изузетну важност географског фактора (близине) у процесу рецепција идеја фашизма у Европи. Значај овог фактора је најочигледнији у парадоксалном случају рецепције концепта корпоративне државе у идеолошком конструкту ОРЈУНЕ. Настојање идеолога ОРЈУНЕ да у земљи у којој преко 80% становништва живи од пољопривреде, промовишу корпоративни систем чија се база налази у градском радништву (коме у Краљевини СХС припада свега 6% становништва) речито сведочи да је у питању било некритичко усвајање друштвено-економског модела за чију имплементацију нису постојали реални услови. Свеукупно гледано у изградњи свог идеолошког система вођство ОРЈУНЕ кретало се унутар генералних тенденција развоја европске фашистичке мисли пратећи идеолошки развој два најетаблиранија савремена фашистичка покрета.

Промена унутрашње политичке ситуације, светска економска криза као и успон фашистичких сила у Европи почетком 30-тих година условили су интензивирање рецепције фашистичких идеја унутар идеологија југоинтегралистичких покрета екстремне деснице. Радикалне промене у домену унутрашње политичке ситуације оставиле су свој траг и на идеологији покрета југоинтегралистичке радикалне деснице. Свакако најважнија од тих промена јесте да је идеја интегралног југословенства после 6-стојануарског манифеста изгубила свој револуционарни потенцијал трансформишући се из авангардне теорије у фундамент државног поретка. Самим тим, снаге екстремне деснице интегрално југословенског усмерења губе револуционарни и добијају конзервативни карактер. Ова тенденција се најексплицитније очитује у критици политичког легата Француске револуције, ублажавању антиклерикалних ставова и окретању конзервативним масама сељаштва у идеологији Југословенске акције и БОЈ-а. Ова тенденција је још уочљивија у идеологији ЈНП Збор. И ако је у појединим сегментима своје идеологије кореспондирала са идејним решењима модерних фашистичких покрета - националсоцијализмом и италијанским фашизмом (критика марксизма, кокетирање са расизмом и антисемитизам) идејна конструкција ЈНП Збор се већим делом ослањала на знатно конзервативнију концепцију европског фашизма оличену у Француској акцији и њој гравитирајућим политичким покретима. Радикални клерикализам, органско поимање друштва засновано на учењу контрареволуционарних

мислилаца, величање монархистичког државног уређења и предреволюционарних политичких и економских институција (сталези и еснафи), позиви на моралну обнову у духу васкрсења традиционалних хришћанских вредности (као фундамента европске цивилизације) као најкарактеристичнији идејни концепти ЈНП Збор изгледали су анахроно у очима већег дела политичких чинилаца и бирачког тела. Овако радикална преоријентација у избору идеолошког узора поново нам указује на важност културно-политичког наслеђа у процесу рецепције политичких идеја из иностранства. Ово кретање било је условљено превасходно карактером чланства покрета. Док су југоинтегралистички покрети екстремне деснице из 20. и 30-тих година своју базу имали унутар северо-западних делова Југославије – бивших хабзбуршких територија (Словенија, Хрватска, Далмација и Војводина) дотле је чланство и вођство ЈНП Збор углавном долазило из редова становништва предратне Србије. Различито географско порекло оцртавало је диверзификоване културне утицаје којима је било изложено вођство и чланство југоинтегралистичких покрета. Док је политичка и културна елита југословенских народа из Дунавске монархије - будуће вођство ОРЈУНЕ, Југословенске акције и организације БОЈ стицало своје образовање и прво политичко искуство унутар Аустро-Угарске тј. сфере немачког културног и политичког утицаја, дотле је елита предратне Србије била упућена превасходно на Француску. Главни заговорници неоројалистичких идеја у Краљевини Југославији попут Момира Николића, Владислава Стакића, Ђорђа Перића и Димитрија Љотића стицали су своје образовање на француским универзитетима. Чињеница да су се ови страни студенти у републиканској Француској заинтересовали за идеје реакционарног политичког покрета као што је Француска акција речито потврђује тезу о знатном утицају неоројалиста унутар дела високообразованих кругова међуратне француске Републике. Доминантан утицај идејних решења из корпуса Француске акције у идеологији ЈНП Збор сведочи нам и о важности фактора појединца и његових личних афинитета у процесу рецепције идеја фашизма у Европи. Фактор утицаја личних афинитета појединца долази до пуног изражаја у личности Димитрија Љотића тј. у његовој улози у креирању идеологије ЈНП Збор. Дугогодишње блиске везе између династије Карађорђевић и Љотићеве породице, лични однос који је имао са краљем Александром, умногоме су утицали на стварање специфичне идејне конструкције о монархији у идеологији ЈНП Збор. Значај личног односа Љотића и краља Александра, као важне компоненте у формирању става ЈНП Збор према монархији, постаје очигледан након Марсејског атентата у периоду Намесништва када у гласилима ЈНП Збор почињу да се

појављују први критички текстови на рачун династије. Кнез – намесник Павле Карађорђевић се својим карактерним особинама није уклапао у Љотићеву визију краља-ратника и самосталног политичког субјекта који непристрасно арбитра над проблемима југословенске државе. Љотићево ангажовање у Народној радикалној странци у чијој идеологији је концепт локалних самоуправа имао једно од централних места, умногоме је допринело да се ЈНП Збор одрекне крутог централизма који је представљао једну од карактеристика југоинтегралистичких покрета радикалне деснице из 20-тих и прве половине 30-тих година. Такође, Љотићево лично ангажовање у задругарском покрету, умногоме је обликовало основне идеолошке постулате ЈНП Збор. Љотићева настојања да промовише сеоске пољопривредне задруге као основну јединицу економско-политичког уређења југословенске државе представљала су кључни сегмент зборашког концепта сталешке државе. Позивање на богату традицију породичне сеоске задруге као облика социјал-економског живота дубоко укорењеног на југословенским просторима представљао је врхунац оригиналности и реал-политичког момента у идеологији југоинтегралистичких покрета радикалне деснице у међуратном периоду.

Свеукупно гледано условљен разнородним културно-политичким наслеђем, географским фактором и личним афинитетима појединаца, процес рецепције фашистичких идеја унутар југоинтегралистичких покрета радикалне деснице се све до половине 30-тих година одвијао у складу са општим европским тенденцијама размене идеја између европских фашистичких покрета. Попут већине европских фашистичких покрета идеолози југоинтегралистичких организација ОРЈУНА и Југословенска акција, преузимали су идејна решења из идеолошких корпуса италијанског фашизма и немачког националсоцијализма. Овај општи тренд се у Европи наставио и током друге половине 30-тих година када је већина новоформираних фашистичких покрета преузимала идејне концепте два идеолошка најизграђенија и актуелно-политички најистакнутија покрета италијанског фашизма и немачког национал-социјализма. У појединим екстремним случајевима попут Хајмвера, националсоцијалиста у Данској, Норвешкој, Холандији и Мађарској готово да се не може говорити о самосталним покретима и идеолошким системима већ о идеолошким сателитима - дословном усвајању идеологије и политичког програма италијанског и немачког узора. Насупрот овим тенденцијама истиче се случај ЈНП Збор – покрета формираног у октобру 1934 г. који је већи део својих идејних решења заснивао на рецепцији идеја из корпуса Француске акције – покрета формираног крајем 19. в. који се током друге половине 30

- тих година налазио у процесу опадања свог утицаја како у Европи тако и у самој Француској. Некадашњи чланови Француске акције попут Жоржа Валоа, Франсоа Котија и Едуарда Делонклеа напуштали су неоројалистички покрет и устројавали сопствене политичке организације (Сноп, Француска солидарност и Кагул) по узору на италијански фашизам и немачки национал социјализам. Сличан процес рецесије неоројалистичког утицаја се одвијао и у општеевропским размерама - Морасови поштоваоци попут вође белгијског REX -а Леона Дегрела, лидера Хришћанске одбране Александра Кузе, вође шпанске Фаланге Хуана Антонија де Ансалда вођени императивом реал-политике, кренули су у процес редефиниције својих идеолошких уверења саображавајући их идејним решењима најмоћнијег европског фашистичког покрета оличеног у режиму нацистичке Немачке. До краја 30-тих година, као једина преостала жаришта неоројалистичког утицаја у Европи истицали су се Салазаров режим у Португалији и режим Отаџбинског фронта у Аустрији. Чињеница да се упркос општеевропском тренду опадања утицаја неоројалистичког покрета ЈНП Збор формирао управо под његовим преобладајућим политичким утицајем још једном наводи до закључка о изузетној важности фактора културно-историјског наслеђа и личних афинитета појединаца у процесу размене идеја. И поред наведеног, мора се нагласити да у широј слици ЈНП Збор на послетку није избегао судбину већине европских фашистичких покрета који су у предвечерје Другог светског рата у великој већини потпали под утицај идеологије немачког националсоцијализма. За разлику од краткотрајног кокетирања са нацистичким теоријама из домена псеудонаучног биолошког расизма, рецепција нацистичких антисемитских идеја имала је круцијални значај за обликовање идеолошког конструкта и коначну судбину ЈНП Збор. Нацистичке фантазмагоричне конструкције о “завери међународног јеврејства“ су својом бруталном симплификацијом деградирале низ рационално утемељених идеолошких постулата зборашког покрета попут критике политичког легата Француске револуције, демократије и марксизма на ниво заплета петпарачких романа.

Свеукупно гледано идеје европског фашизма су преко својих присталица у редовима југоинтегралистичких покрета оствариле доста значајан утицај на политичку сцену и судбину Краљевине Југославије. Овај закључак делује доста претенциозно будући да су, изузимајући ОРЈУНУ чије је вођство истицало податак да има 200 000

чланова²⁸⁶³ остали југоинтегралистички покрети радикалне деснице представљали минорне политичке организације које су се налазиле на маргинама политичког живота Краљевине Југославије. Број чланова и симпатизера Југословенске акције и БОЈ-а немогуће је прецизно утврдити услед недостатка архивске грађе. Као оријентациони податак могу послужити резултати парламентарних избора из 1935 и 1938 г. на којима је ЈНП Збор (настао фузијом Југословенске акције, БОЈ-а, Љотићеве групе и Малог Збора) наступио са самосталном листом освојивши 25.705 тј. 0.84% (1935 г.) односно 30.734 тј. 1% (1938 г.) гласова.²⁸⁶⁴ На основу изборних резултата ЈНП Збор у Дравској (база организације БОЈ), Савској и Приморској бановини (база ЈА) условно се може закључити да је БОЈ имао око 5000 а Југословенска акција између 6-8 хиљада чланова и симпатизера.²⁸⁶⁵ Формално гледано политичке групације са овако скромним бројем чланова нису могле имати значајнијег утицаја на развој политичких односа у југословенској држави. Међутим не треба испустити из вида интелектуални утицај који су главни идеолози покрета југоинтегралистичке радикалне деснице имали на југословенску јавност у целини. Међу њима су се налазили истакнути борци из ратова за национално уједињење Добросав Јевђевић, Људевит Пивко - четничке војводе Коста Миловановић-Пећанац и Илија Трифуновић –Бирчанин, унивезитетски професори и научници Ђоко Слијепчевић, Димитрије Најдановић, Ратко Парезанин прослављени књижевници Нико Бартуловић, Владимир Черина, Мирко Королија, Тин Ујевић, Алекса Шантић и Владимир Велмар Јанковић угледни новинари Коста Николић, Ђорђе Перић и Данило Грегорић, истакнути политички лидери Љубо Леонтић (до 1923 г. првак Савеза земљорадника у Далмацији), Драго Марушић (вођа Самосталне кметијске странке) и Владислав Фабијанчић (до 1923 г. вођа словеначког огранка КПЈ) министри Првислав Грисогоно, Димитрије Љотић, Војислав Ђорђевић и Данило Вуловић, познати лекари Бранимир Малеш, Светислав Стефановић и Стеван Иванић, спортски радници Милорад и Иван Мојић и многобројни истакнути јавни делатници попут Велибора Јонића (лидера Народне одбране) Милосава Васиљевића (директора Београдског сајма) и многе друге угледне личности међуратног југословенског

²⁸⁶³ Податак о 200 000 чланова је преузет из орјунашке штампе. Будући да је након увођења монархдиктатуре 1929 г. забрањен рад ОРЈУНЕ а њена архива заплеењена (и највероватније том приликом и уништена) данашњим истраживачима није могуће да провере истинитост овог податка.

²⁸⁶⁴ Младен Стефановић, *Збор Димитрија Љотића 1934-1945*, Београд 1984, стр. 44-47

²⁸⁶⁵ У Дравској бановини листа ЈНП Збор освојила је 2.503, а у Савској и Приморској 3.400 гласова. Ако узмемо у обзир да су због размимоилажења мишљења око одлуке вођства да Југословенска акција и БОЈ наступе на листи ЈНП Збор оба покрета изгубила око половине свог чланства условно речено можемо закључити да је БОЈ имао око 5000 а Југословенска акција између 6 и 8 хиљада чланова.

друштва. Као људи од значајног друштвеног утицаја, идеолози југоинтегралистичке радикалне деснице имали су широк простор за промоцију својих политичких идеја и ван оквира политичке сцене Краљевине Југославије. Догађаји који су задесили европски континент након септембра 1939 године, показали су пун обим деструктивног ефекта идеја европског фашизма које су преко југоинтегралистичких покрета радикалне деснице и њихових идеолога добиле своје упориште унутар југословенског друштва. Дводеценијско настојање југоинтегралиста да путем пласирања миолошких конструкција, терора и демагошке реторике суспрегну три постојећа национализма унутар измаштане југословенске нације заострили су међунационалну нетрпељивост, ојачали сепаратистичке снаге и довели до унутрашње дезинтеграције југословенске државе. Покушај да се теорија интегралног југословенства ојача путем усвајања нацистичких расних теорија из корпуса псеудо-научног биолошког расизма деградирао је југословенску идеју на ниво анахроног трибализма и отворио могућност нових унутрашњих сукоба. Уплитање династије у унутрашње политичке сукобе и антипарламентарна и антидемократска реторика рушили су углед најважнијих политичких институција југословенске државе. Негирање постојања социјалног питања, његово пребацивање у национални кључ и систематска демонизација и прогон левичарских снага, само су јачали социјалне тензије унутар југословенског друштва. Експанзионистичке амбиције југоинтегралиста и њихово отворено заговарање припајања територија околних држава, изазвале су суревњивост и умногоме олакшале настојање ревизионистичких сила да воде активну антијугословенску политику. Оштра критика Версајског поретка (а у случају ОРЈУНЕ и његово директно подривање путем оружаних акција) опструирала је систем општеевропске безбедности и умногоме подкопавала спољнополитичке позиције југословенске државе. Радикална антиклерикална реторика додатно је продубљивала националне сукобе и пружала је прилику фашистичкој Италији, као неформалном заштитнику Римокатоличке цркве, да се уплиће у унутрашња питања југословенске државе. Покушај да се на трагу нацистичких антисемитских теорија промовише фантазмагорична симплицистичка теорија о “међународном јеврејству“ као извору свеукупних недаћа југословенске државе и њеног становништва одузели су сваки политички и морални кредибилитет југоинтегралистичким снагама радикалне деснице доведши их на исту политичку раван са фашистичким силама и њиховом искривљеном перспективом реалности.

Биографске слике

Берислав Бере Анђелиновић (Ангелиновић)

Рођен 1897 г. у Сплиту. Бавио се новинарством, књижевношћу, адвокатуром. и дипломатијом У студентским данима био је присталица ХСП и Старчевићевих идеја. У периоду 1910-1914 г. одриче се идеологије ХСП и постаје истакнути присталица југословенског национализма. Заједно са браћом Данком и Будиславом - Гргом Анђелиновићем и групом далматинских студената предводио гушење про-хабзбуршке побуне домобранског пука у Загребу у децембру 1918 г. После Уједињења заједно са браћом Данком и Будиславом- Гргом приступио ОРЈУНИ. У ОРЈУНИ вршио функцију обласног челника тј. предводника Акционих одреда загребачке области. Учествовао у низу физичких напада на политичке противнике ОРЈУНЕ у Загребу у периоду 1921-1923 г. Нарочито се истакао у великом сукобу између орјунаша и комуниста у Трбовљу 1924 г. Почетком 1926 г. осуђен на годину дана робије због насилних испада (не зна се да ли је одслужио казну). Током 30-тих радио у адвокатској канцларији свог брата Данка Анђелиновића у Сплиту, као и у амбасадама КЈ у Паризу и Вашингтону. У Априлском рату служио као југословенски официр у гарнизону у Сињу. Бежећи од усташа склонио се у Сплит па прешао у Љубљану. Ухапшен од стране италијанских власти при покушају бекства у Швајцарску, одведен у концентрациони логор на Липарским острвима. После капитулације Италије 1943 г. ослобођен и отишао у Лондон где добија место министра у југословенској влади у егзилу. По завршетку Другог светског рата враћа се у Сплит где умире 1978 г.²⁸⁶⁶

²⁸⁶⁶ Жељко Караула, *ХАНАО (Хрватска национална омладина): Терористичка организација младих у Краљевини Срба Хрвата и Словенаца*, Загреб 2011, стр. 76, 86, 105- 106

Будислав Гргур – Грга Ангелиновић (Анђелиновић)

Рођен 14. јануара 1886 г. у Суђурају (о. Хвар) у Аустро-Угарској. Завршио гимназију у Сплиту. Студирао права у Загребу, Прагу и Лавову. Дипломирао географију у Загребу. Током студентских дана близак маладохрватском покрету. По завршетку студија започиње адвокатску каријеру у Сплиту. Политичко ангажовање започиње у оквиру правашке фракције Мила Старчевића.²⁸⁶⁷ Пред Први светски рат прихвата идеју југословенства и наступа са анти-аустријских позиција. По избијању Првог светског рата Ангелиновић је ухашен од стране аустријских власти и ратне године проводи у затворима у Шибенику, Марибору и Грацу. Након амнестије политичких затвореника коју је објавио Карло IV Анђелиновић долази у Загреб где се ангажује као уредник правашког листа *Хрватска држава*. Крајем 1918 г. након успостављања Народног већа државе СХС Анђелиновић је изабран на функцију секретара већа и повереника за јавну безбедност у Загребу.²⁸⁶⁸ Као повереник за безбедност био је главни координатор акције гушења прохабзбуршке побуне 53. и 25. домобранског пука у Загребу у којој су учествовали и далматински студенти предвођени његовим братом Бериславом Анђелиновићем. Гушење ове побуне донело је Анђелиновићу углед бескомпромисног борца за идеју интегралног југословенства. По оснивању Југословенске демократске странке (ЈДС) Анђелиновић постаје њен члан и истиче се као вођа демократа у Далмацији. Након расцепа у ЈДС 1924 г. Анђелиновић остаје уз Љубу Давидовића и његову Демократску странку. Као члан ЈДС/ДС биран је за народног посланика на свим парламентарним изборима у периоду 1920-1927 г. Вршио је функције министра у владама Веље Вукићевића (1927) и Антона Корошеца (1928). Након шестојануарског Манифеста напушта ДС и прилази режиму монархдиктатуре. Као главни ослонац режима у Далмацији Анђелиновић учествује у оснивању Југословенске националне странке (ЈНС) у којој врши функцију потпредседника. У Загребу Анђелиновић оснива удружење Југословенска читаоница које уз *Народни лист* из Сплита постаје један од центара окупљања бивших орјунаша и осталих југоинтегралистичких елемената на подручју Савске и Приморске

²⁸⁶⁷ *Хрватски биографски лексикон I*, Загреб 1983, стр. 166-167

²⁸⁶⁸ *Сенатори Краљевине Југославије: Биографски лексикон* (гл. и одговорни уредник М. Павловић), Београд 2016, стр. 48-49

бановине.²⁸⁶⁹ Као члан ЈНС Анђелиновић је биран за народног посланика на парламентарним изборима 1931 а 1935 г. изабран је на листи Богољуба Јевтића. На допунским изборима 1935 г. Анђелиновић је изабран за сенатора као представник Приморске бановине. У владама М. Сршкића (1932) и Н. Узуновића (1934) Анђелиновић врши функцију министра без портфеља и министра за физичко васпитање. Након успостављања режима Југословенске радикалне заједнице Милана Стојадиновића 1935 г. Анђелиновић се враћа у редове ЈНС и наступа у скупштини као децидирани критичар спољне политике нове владе. Након пада М. Стојадиновића 1939 г. Анђелиновић остаје у опозицији према влади Цветковић-Мачек али истовремено пружа подршку владином пројекту српско-хрватског споразума. Након Априлског рата Анђелиновић одлази у емиграцију и ангажује се као министар у краљевској влади у Лондону. Крајем 1944 г. Анђелиновић иступа из владе Б. Пурића и ограђује се од њеног рада. По завршетку рата Анђелиновић се враћа у Сплит где умире 1. маја 1946 г.²⁸⁷⁰

²⁸⁶⁹ Архив Југославије, фонд бр.38, фасцикла бр.12

²⁸⁷⁰ *Сенатори Краљевине Југославије: Биографски лексикон* (гл. и одговорни уредник М. Павловић), Београд 2016, стр. 50

Милан Банић (1891-?)

Према сопственим речима од срењошколских дана ватрени присталица интегралног југословенства и поклоник политичког легата Јураја Штросмајера, Фрање Рачког, Милана Гарашанина, Натка Нодила и Јована Скерлића. Нема конкретних података о ангажовању Милана Банића у редовима предратне Југословенске националистичке омладине. По избијању Првог светског рата Банић је мобилизован у војску АУ и упућен на источни фронт где се 1916 г. предаје руској војсци. У Русији Банић се ангажује у стварању добровољачке јединице састављене од српских и југословенски оријентисаних поданика АУ који су заробљени или се предали руској војсци. По завршетку Првог светског рата Банић се настањује у Сушаку где ради као наставник у средњој школи и не учествује активно у политичком животу. Током 20-тих Банић оснива и уређује лист *Видовдан* у Сушаку у коме критикује политику ХРСС, НРС, ЈДС и СДС са позиција идеалистичког интегралног југословенства. Због критике корупционашких елемената у владама НРС и ЈДС у више наврата хапшен и осуђиван на краће временске казне. После 6-јануарског Манифеста истиче се као један од најпознатијих присталица режима монархидиктатуре у Хрватској. Своју похвалу 6-јануарском Манифесту и политичким успесима монархидиктатуре Банић је изложио у брошури *Распети на раскрићу: Један Хрват о Југославији* (Београд 1934). Како се може закључити из његове брошуре *Агонија Југославије: Дани слома* (Београд 1941) Банић је имао врло високо мишљење о својој улози у 6-јануарском режиму, а себе је видео као жртву широке масонско-клерикалне завере која за циљ има демонтажу 6-јануарског режима тј рушење Краљевине Југославије. Не може се прецизно утврдити када је Банић постао члан Југословенске акције, али на првом јавном састанку овог покрета у Загребу 1930 г. Банић фигурира као један од његових најистакнутијих функционера. Наступајући као кандидат на листи генерала Петра Живковића (режимске ЈРСД) на парламентарним изборима 1931 г. Банић је дошао у сукоб како са снагама опозиције, тако и са вођством Југословенске акције које је критиковало формирање режимске партије. Пред изборе 5. маја 1935 г. носилац владине листе Богољуб Јевтић нуди ЈНП Збор 50 посланичких мандата под условом да се прваци покрета кандидују на његовој листи. Алксандар Штулхофер, као и неколико чланова бивше ЈА попут Луке Костренчића, Владимира Велмар Јанковића и Милана Банића прихватају Јевтићеву понуду, напуштају ЈНП Збор и кандидују се на владиној листи. Банић је на изборима 1935 г. изабран као народни посланик. После пада Јевтићеве владе и доласка на власт Милана Стојадиновића, Банић остаје уз ЈНС и Бошка Јевтића

и истиче се својим говорима у парламенту као апологета 6-јануарског режима и огорчени критичар курса владе ЈРЗ за који је сматрао да одступа од политике интегралног југословенства. Није познато да ли се Банић кандидовао на листи ЈНС на парламентарним изборима 1938 г. али се његово име не може наћи на списку посланика новоизабране Народне скупштине. Нема података о Банићевом политичком ангажовању у периоду 1939-1941 г. Из брошуре *Агонија Југославије: Дани слома* може се закључити да је Банић критиковао како рад владе Цветковић-Мачек, тако и пучистичке владе Душана Симовића сматрајући да обе својом неодговорном спољном политиком доводе у питање опстанак југословенске државе. Током немачке окупације Банић живи у Београду и бави се публицистиком. Током 1941 г. објављује брошуре *Агонија Југославије: Дани слома* и *Масонерија и Југославија* у којима приказује кризу и слом југословенске државе као резултат рада широке завереничке мреже састављене од Ватикана, масона, Јевреја и бољшевика. Тезе изнесене у овим брошурама спадају у домен магловитих теорија завере, али могу бити и тумачене као настојање аутора да се идеолошки приближи немачким властима и нацистичком Новом европском поретку. После 1941 г. нема даљих података о политичком деловању Милана Банића.

Нико Бартуловић (1890-1943?)

Слика бр.11, Нико Бартуловић (Приватна колекција)

Рођен 1890 г. у Стариграду на Хвару у Аустро-Угарској. Завршио реалку у Сплиту где се укључио у покрет из кога ће настати Југословенска националистичка омладина (ЈНО). У прагу студирао филозофију и филологију и стекао звање апсолвента филозофије. Као студент сарађује у листовима ЈНО *Слобода* и *Застава*. Након Видовданског атентата Бартуловић је ухапшен и осуђен на пет година робије које издржава у затворима у Шибенику, Марибору и Грацу.²⁸⁷¹ После опште амнестије 1917 г. Бартуловић се враћа у Хрватску и заједно са Ивом Андрићем и Владимиром Ћоровићем покрене лист *Књижевни Југ*. После Уједињења Бартуловић у периоду 1921-1926 г. врши функцију управника сплитског позоришта. Током међуратног периода Бартуловић се профилисао као успешан књижевник и драматург. Током овог раздобља објавио је два романа, две драме и неколико књига сабраних приповетки и новела које су за тематику углавном имале живот људи у Далмацији и романсиране интерпретације политичког ангажмана аутора пре и после Уједињења.²⁸⁷² Почетком 1921 г. заједно са неколицином сабораца из ЈНО Бартуловић у Сплиту оснива Југословенску напредну

²⁸⁷¹ Нико Бартуловић, *Од Револуционарне омладине до Орјуне: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр. 48-58

²⁸⁷² Иван Бошковић, *ОРЈУНА – Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 146, 149-151

националистичку омладину (ЈНО) и постаје уредник њеног централног штампаног гласила листа *Победа*. Пошто ЈНО 1922 г. мења име у Организација југословенских националиста ОРЈУНА Бартуловић је изабран на функцију подпредседника Директоријума ОРЈУНЕ и профилише се као један од најистакнутијих идеолога овог покрета.²⁸⁷³ Идеје и предлози Нике Бартуловића доминирали су на првом конгресу ОРЈУНЕ одржаном у Сплиту у децембру 1923 г. али се његова личност већи део времена налазила у сенци Љубе Леонтића председника Директоријума и неформалног вође ОРЈУНЕ. Бартуловић се истицао и као аутор краће брошуре под насловом *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета* (Сплит 1925) у којој изнео теорију да ОРЈУНА представља ексклузивног наследника политичког легата ЈНО. Након увођења 6-јануарског режима и забране рада ОРЈУНЕ Бартуловић се политички пасивизирао и посветио функцији уредника листа *Јадранска Стража*. Средином 1930 г. Бартуловић се сели из Сплита у Београд где се ангажује као публициста и уредник листова *Јавност*, *Круг* и *Видици*. Занимљиво је напоменути да се овај некадашњи истакнути орјунаш и заговорник терора као легалне методе обрачуна са политичким противницима током 30-тих година претворио у апологету парламентарне демократије и истакнутог критичара ЈНП Збор и његове идеологије коју је оцењивао као копирање идејних решења фашизма и национал-социјализма. Једини сегмент орјунашког програма коме је Бартуловић остао веран до краја била је теорија интегралног југословенства. После слома КЈ у Априлском рату 1941 г. Бартуловић је покушао да напусти територију краљевине заједно са југословенском владом преко аеродрома у Никшићу. Авион у који се укрцао запалио се одмах по полетању (том приликом је погинуо његов саборац из ЈНО Владимир Ћоровић) тако да је Бартуловић био приморан да се врати у Сплит под италијанском окупацијом. По доласку у Сплит Бартуловић се повезао са Националним комитетом за Далмацију - илегалном организацијом која је координирала рад припадника ЈВуО у Далмацији. У овом послу Бартуловић је сарађивао са својим бившим саборцима из ОРЈУНЕ Добросавом Јевђевићем и Илијом Трифуновићем Бирчанином. По капитулацији Италије 1943.г. Далмацију окупирају немачке снаге које хапсе Бартуловића и смештају га у затвор у Сплиту. По уласку снага НОП-а у Сплит

²⁸⁷³ Нико Бартуловић, *Од Револуционарне омладине до Орјуне: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр. 80-93

Бартуловић је премештен у затвор у Задру где му се губи траг (сматра се да је убијен приликом трансфера у затвор у Загребу у фебруару 1945).²⁸⁷⁴

²⁸⁷⁴ Иван Бошковић, *ОРЈУНА – Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 147-148

Милосав Васиљевић (18. фебруар 1900- 28. септембар 1976)

Рођен 1900 г. у Краљевини Србији. По образовању инжењер. Био је доцент на Београдском универзитету, а неко време је био и директор Београдског сајма. Члан ЈНП Збор од оснивања 1935 године - предходни политички ангажман непознат. На парламентарним изборима 1935 г. Васиљевић је наступао као кандидат листе ЈНП Збор за град Београд и Нови Сад.²⁸⁷⁵ Васиљевић се уз Љотића истицао као један од водећих идеолога покрета. У својим јавним наступима и писаним делима највише простора је посветио критици марксистичке идеологије и социологији рада. Своје политичке идеје изложио је у брошурама *Криза демократије и будући облик владавине* (1938), *Незапосленост и право човека на рад*, *Истина о СССР* (1940), *Проблеми народне владавине*, *Марксизам и социологија* и *Проблем демократије у Југославији* (1946). За време прогона чланова ЈНП Збор у октобру 1940 г. ухапшен и интерниран. Непознато је да ли је учествовао у Априлском рату. Након Априлског рата 30. априла 1941 г. улази у Комесарску управу као комесар за привреду (овај комесаријат је обједињавао ресурсе некадашњих министарстава пољопривреде, шума и руда). У априлу 1942 г. подноси оставку и у Влади Народног спаса генерала Недића врши исту функцију. Уз Михајла Олћана један од главних прегалаца у стварању Српског добровољачког корпуса - СДК. Лично учествовао у борбама између снага СДК и партизанских јединица на простору источне Србије током 1942. За време окупације Васиљевић активно промовише идеологију Збора кроз чланке, предавања и јавне наступе. Заједно са снагама СДК Васиљевић се 1944 г. повукао у Словенију. Након капитулације СДК провео две године у логору Еболи у Италији. Након тога настањује се у Минхену и учествује у обнови рада покрета ЈНП Збор и оснивању издавачког предузећа Искра. Касније се са породицом преселио у Аргентину где је наставио да се оглашава у зборашким листовима и локалној штампи чланцима антикомунистичке тематике. Сматран за једног од највећих ауторитета покрета током емигрантског периода. Умро је у Буенос Аиресу 1976 г. где је и сахрањен.²⁸⁷⁶

²⁸⁷⁵ Архив Београда, фонд: Љотићева организација Збор, кутија бр.6, документ: *Земаљска кандидатска листа за изборе народних посланика за Народну скупштину на дан 5. маја 1935 године*

²⁸⁷⁶ Милосав Васиљевић, *Проблем демократије у Југославији*, Минхен 1988, стр. 82-86

Владимир Велмар Јанковић (1895-1976)

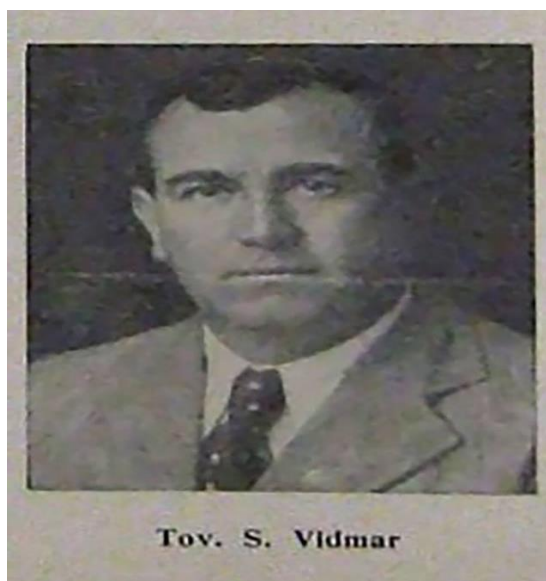
Слика бр.12; Владимир Велмар Јанковић током говора на скупу Југословенске акције у Бурђеновицу (Славонија) 18. марта 1934 г. (лист "Југословенска реч" година II бр. 64, Национална и свеучилишна књижница у Загребу)

Рођен 1895. г. у Чаглићу у Аустро-Угарској. Средњу школу похађао у Вараждину и Текелијануму у Будимпешти. Дипломирао права на Свеучилишту у Загребу. Током 20-тих година Велмар Јанковић је радио као чиновник у министарству финансија и аграрне реформе и министарству просвете. И ако примарно правник по струци Велмар Јанковић је паралелно са чиновничком изградио завидну каријеру у књижевности и позоришту. Током 20-тих година Велмар Јанковић није учествовао у политичком животу у оквру политичких странака већ је коментарисао политичке догађаје са позиције независног интелектуалца. Своја мишљења о актуелној политичкој ситуацији износио је у уводницима листа *Нови видици: часопис за друштвену културу* у коме је вршио и функцију уредника. По увођењу 6-јануарске диктатуре Велмар Јанковић се ангажује у оквиру покрета Југословенска акција у коме се профилише као један од најзначајнијих идеолога. Након утапања Југословенске акције у ЈНП Збор Велмар Јанковић незадовољан одлуком Димитрија Љотића да Збор

истакне самосталну листу на парламентарним изборима 1935 г. напушта покрет и кандидује се на листи Богољуба Јевтића. После иступања из ЈНП Збор Велмар Јанковић се политички пасивизира и посвећује се књижевном раду и руковођењу ПЕН клубом. У овом периоду (1938) настаје његово дело *Поглед са Калемегдана* романирана социолошка студија у којој је сабран његов идеолошки кредо из доба ангажовања у Југословенској акцији и ЈНП Збор. Поново се политички активира крајем 1939 г. у оквиру Српског културног клуба, али због сукоба са Владимиром Ћоровићем остаје на маргинама ове надстраначке организације. Као шеф одељења министарства просвете за културне везе са иностранством Велмар Јанковић не у неколико наврата боравио у Берлину радећи на јачању југословенско немачких културних односа које је промовисао и као члан Југословенско-немачког друштва. Постоје индиције да је преко ових аранжмана Велмар Јанковић дошао у контакт са особљем Гестапоа и био заврбован у немачку обавештајну службу. Против ових индиција говори податак да је Велмар Јанковић подржао антиосовински пуч генерала Душана Симовића 27.марта 1941 г. По слому КЈ у Априлском рату Велмар Јанковић је од стране окупатора постављен на место помоћника комесара задуженог за просвету у првој колаборационистичкој управи тзв Савету комесара под вођством Милана Аћимовића. По успостављању владе Народног спаса генерала Милана Недића Велмар Јанковић је распоређен на дужност помоћника министра просвете и вера Велибора Јонића (некадашњег саборца из Југословенске акције). Као помоћник министра Велмар Јанковић је био задужен за надзор над Главним просветним саветом и истакао се као творац пројеката реформе Универзитета и израде Српског цивилног-културног плана. У септембру 1944 г. Велмар Јанковић је узео дуже одсуство које је касније преиначено у решење о пензионисању и напустио територију Недићеве Србије. На мистериозан начин Велмар Јанковић се обрео у Италији где се две године крио у једном ватиканском манастиру прерушен у католичког мисионара. Након тога успео је да се пребаци на територију франкистичке Шпаније где је остатак живота провео под лажним именом Јорга Галик Вукмир бавећи се психологијом и психијатријском праксом у оквиру Центра за ментално здравље Орексис који је основао и водио у Барселони. Владимир Велмар Јанковић погинуо је 1976.г. у саобраћајној несрећи у Барселони где је и сахрањен.²⁸⁷⁷

²⁸⁷⁷ Александар Стојановић, Политичка мисао Владимира Велмар-Јанковића, *Срби и рат у Југославији 1941: зборник радова* (гл. и одговорни уредник Д.Алексић), Београд 2013, стр. 19-24

Стане Видмар

Слика бр.13; Стане Видмар (лист "Prelom" god. I br.9, Narodna in univerzitetna knjižnica u Ljubljani)

Истакнути члан предратне Југословенске националистичке омладине у Словенији. После избијања Првог светског рата прво ухапшен од стране аустријских власти као југословенски националиста, а затим мобилизован и послат на италијански фронт. Почетком 1917 г. са већом групом хабзбуршких војника словеначког и хрватског порекла пребегао на страну италијанске војске. Од словеначких и хрватских пребега формирана је посебна војна формација – Јадранска легија (тзв. Пивков батаљон) која се борила на страни италијанске војске против Аустро-Угарске. Нема података о Видмаровом политичком ангажовању током 20-тих година. Заједно са Августом Кустнером и Владиславом Фабијанчићем 1929 г. формира ветеранско удружење Звеза словенских војаков (од 1933 г. познато под именом Борачка организација Југославије – БОЈ). И ако га Ратко Парезанин у свом делу *Други светски рат и Димитрије В. Љотић* означава као једног од иницијатора ближе сарадње југоинтегралистичких покрета радикалне деснице²⁸⁷⁸ Видмар је приликом припрема за кампању на парламентарним изборима 1935 г. иступио као одлучан противник наступа БОЈ-а на земаљској листи Димитрија Љотића. Овај Видмаров став довео је до расцепа унутар БОЈ-а и умногоме условио слаб резултат земаљске листе Д. Љотића у Дравској бановини. Према Б. Глигоријевићу Видмар је заједно са неистомишљеницима

²⁸⁷⁸ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 27-28, 42, 44, 47-48

непосредно пред парламентарне изборе 1935 г. напустио редове БОЈ-а и наставио свој политички рад у правцу борбе за политичку аутономију Словеније унутар КЈ.²⁸⁷⁹

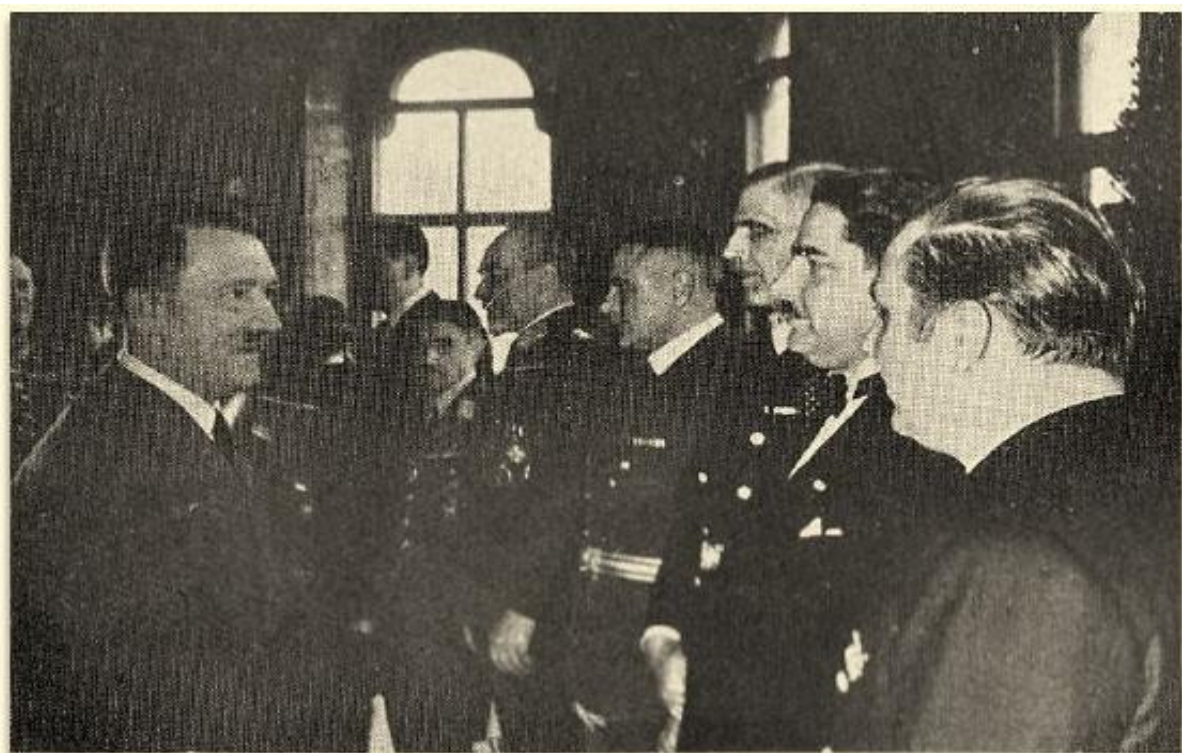
Данило Вуловић (1892-1975)

По образовању историчар. Радио као гимназијски професор у Шапцу, Ваљево и Београду. Средином 20-тих година сарађује у листу *Политички гласник* око кога се окупља нуклеус будућег покрета Југословенска акција. Један од оснивача покрета Југословенска акција. Приликом преговора о уједињењу југоинтегралистичких група радикалне деснице и стварању заједничке програмске платформе Вуловић се ангажује као делегат вођства ЈА. Пред изборе 1938 г. Вуловић заједно са Грегорићем, Перићем и Јонићем покушава да смени Димитрија Љотића са места председника ЈНП Збор. После неуспеха ове акције Вуловић прелази у режимску ЈРЗ и добија функцију министра грађевине.²⁸⁸⁰ Не зна се да ли је учествовао у Априлском рату. Током немачке окупације Вуловић је сарађивао са владом Народног спаса генерала Милана Недића. Не зна се да ли је процесуиран након 1945 г. После рата неко време био запослен у Државном архиву Србије. Вуловић је преминуо у Београду 1975 г.

²⁸⁷⁹ Бранислав Глигоријевић, Политички покрети и групе са националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом Збору, *Историјски гласник*, бр.4, Београд 1965, стр. 73-77

²⁸⁸⁰ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 54, 147- 152

Данило Грегорић (?-1957)

Слика бр.14; Данило Грегорић са Драгишом Цветковићем у посети Бечу у марту 1941 г. (Приватна колекција)

Пореклом Словенац, његов отац Флоријан Грегорић, службеник министарства финансија прешао је у православну веру и променио име у Цветко Грегорић. Данило Грегорић ушао је у политички живот као члан покрета Југословенска акција у првој половини 30-тих година. Завршио правни факултет. Магистрирао на тему *Италијански корпоративизам* и докторирао на тему *Привреда националног социјализма*. Сакупљајући податке за свој научни рад Грегорић је провео извесно време у овим земљама где је успоставио бројне личне везе. Између осталог успоставио је пријатељске односе са нацистичким министром пољопривреде Валтером Дареом и и вођом Немачког радничког фронта Робертом Лајом. Према Вуку Драговићу (види Српска штампа између два рата, Београд 1956-стр.53) Роберт Лај вођа Немачког радничког фронта био му је венчани кум. После уласка ЈА у ЈНП Збор Грегорић се истицао као главни заговорник усвајања идејних решења из идеолошког корпуса немачког националсоцијализма и италијанског фашизма у домену привредне политике и један од предводника омладине покрета. Грегорић је био члан Врховног савета ЈНП Збор и председник омладинске организације покрета. Грегорић је 1935 г. на позив Валтера Дареа присуствовао на конгресу NSDAP у Нимбергу, али не као делегат ЈНП

Збор већ у својству приватног лица тј. као аутор свог доктората о привредној политици националсоцијализма који је преведен и објављен у Немачкој. Према Ратку Парезанину Грегорић је био један од главних инспиратора покушаја унутрашњег преврата у ЈНП Збор пред парламентарне изборе 1938 г. Наводно је Грегорић остварио прве контакте са ЈРЗ нудећи Милану Стојадиновићу да заједно са својим истомишљеницима из покрета (Јонић, Перић, Вуловић и др) смени председника Димитрија Љотића и покрет укључи у ЈРЗ. За ту услугу Стојадиновић је Грегорићу и његовим истомишљеницима обећао неколико министарских и других високих положаја у влади која ће бити формирана након избора. Пошто је преко Парезанина открио планове Грегорића и његове групе Љотић је искључио Грегорића из чланства ЈНП Збор. Сам Грегорић је према податцима које износи Хрвоје Магазиновић правдао овај потез жељом да покрет добије своје представнике у парламенту како би могао упознати шире слојеве са својим политичким програмом. Пошто је Љотић одбио понуде Бошка Јевтића и Милана Стојадиновића за улазак ЈНП Збор у владу Грегорић и његови саборци из некадашње ЈА пробали су да смене Љотића са места председника покрета. За овај ангажман Грегорић је од стране ЈРЗ награђен местом главног уредника про-режимског листа *Време*. Поред тога као особа са бројним везама у нацистичкој хијерархији Грегорић је од стране ЈРЗ коришћен за успостављање незваничних дипломатских канала између режима и Немачке. Наводно је Грегорић преговарајући у име Цветковићеве владе и кнеза Павла од Рибентропа добио гаранције да ће Немачка поштовати неутралност КЈ и без њеног приступања Тројном пакту. После пуча 27. марта Грегорић је ухапшен и као германофил затворен у Управи града Београда. Као резервни официр Грегорић учествује у Априлском рату. После битке на Мраморку код Ниша заробљен од стране немачке војске. После Априлског рата Грегорић се кратко време задржао у Београду а затим се са породицом преселио у Берлин где је радио као дописник једног шведског листа. Током свог боравка у Берлину Грегорић је написао књигу *Самоубиство Југославије* (Београд 1942) дело мемоарског карактера у коме је изнео своје учешће у неформалним дипломатским везама између владе ЈРЗ и нацистичке Немачке, приписујући слом југословенске државе вишедеценијском разорном деловању масонске организације. По завршетку Другог светског рата америчка војска је ухапсила Грегорића у Берлину и изручила га Југославији где је осуђен на десет година робије. Период 1945-1957 г. Грегорић је провео у затворима у Сремској Митровици и Београду. Током издржавања казне Грегорић се са још неколицином осуђеника ставио на располагање властима у послу

обrade архива избегличке владе у Каиру. Грегорић је умро од туберкулозе у Централном затвору у Београду у јануару 1957 г. Према податцима које износи Хрвоје Магазиновић Грегорић је био жртва убиства тј. затворски чувари су у Грегорићеву храну сипали отров.

Првислав Грисогоно (1879-1969)

Слика бр.15; Првислав Грисогоно (Приватна колекција)

Рођен у Сплиту 1879 г. где је завршио основну школу и гимназију. Као средњошколац долази под утицај југословенски оријентисаног историчара Натка Нодила. Студирао право у Бечу, докторат одбранио у Грацу. Члан Југословенске националне омладине и сарадник Младе Босне. Због свог политичког ангажовања ухапшен на почетку Првог светског рата.²⁸⁸¹ Ослобођен из затвора пред крај рата, а 1919 г. заједно са Мештровићем, Деметровићем, Маријановићем и Тартаљом учествује у раду тајне антииталијанске организације Галеб која је планирала устанак хрватског становништва у Далмацији против италијанских окупационих власти.²⁸⁸² Након Уједињења наставља свој политички ангажман у Југословенској демократској странци (ЈДС) Љубе Давидовића. Након расцепа у ЈДС као убеђени присталица југословенског

²⁸⁸¹ Нико Бартуловић, *Од Револуционарне омладине до Орјуне: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр. 52

²⁸⁸² Милан Маријановић, *Против окупатора: Акција за избацавање Талијана из наших крајева 1920. године*, Ријека 1952, стр. 20-21

интегрализма стаје уз Светозара Прибићевића и прелази у његову Самосталну демократску странку (СДС). Вршио функције министра без портфеља, правосуђа, и трговине и индустрије у коалиционим владама СДС и НРС (1924-1925). Као и многи други прваци СДС сарађује у главном орјунашком гласилу листу *Победа*,²⁸⁸³ а поред тога даје и знатан допринос развоју теорије интегралног југословенства кроз изношење историјских конструкција у брошури *Савремена национална питања* (Сплит 1923). После Прибићевићевог напуштања позиција државног и народног јединства и стварања Сељачко-демократске коалиције са ХСС 1927 г. Грисогоно почиње да се дистанцира од Прибићевића. Након успостављања диктатуре 6. јануара 1929 г. Грисогоно напушта СДС и прилази режиму. Краљ Александар га је 1929 г. именовао за члана државног Законодавног савета. По оснивању режимске партије Југословенске радикалне сељачке демократије (од 1933 Југословенска национална странка- ЈНС) 1931 г. Грисогоно заузима место у њеном главном одбору и постаје један од ослонаца режима у Хрватској. У периоду 1932-1936 г. Грисогоно са повременим прекидима ради у дипломатској служби у југословенској амбасади у Чехословачкој. У владама шестојануарске диктатуре 1931-1934.г. Грисогоно је вршио функцију министра без портфеља. После расцепа у ЈНС који је уследио после формирања владе Бошка Јевтића 1934 г. Грисогоно остаје уз десно крило партије које апстинира на изборима 1935 г. Након формирања владе Милана Стојадиновића ЈНС је потиснута у опозицију. Уз Петра Живковића, Јована Бањанина и Добросава Јевђевића Грисогоно се наметнуо као једна од најутицајнијих личности у ЈНС. Није познато каква је била Грисогонова реакција на заједнички наступ ЈНС и ХСС на изборима 1938 г. у оквиру коалиције Удружена опозиција. Током ратних година 1941-1945. г. Грисогоно је живео у Београду, није политички активан али одржава везе са краљевском владом у Лондону и покретом Драже Михајловића. После завршетка Другог светског рата, према податцима које у *Медаљонима* износи Драгољуб Јовановић, Грисогоно је заједно са Костом Куманудијем радио на томе да ЈНС уђе у Народни фронт, али њихов предлог није прихваћен услед противљења Јаше Продановића. Крајем 1949 г. Грисогоно напушта Југославију и одлази у Париз где умире 1969 г.

²⁸⁸³ Нико Бартуловић, *Од Револуционарне омладине до Орјуне: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр. 84-85

Војислав Воја Ђорђевић (?-1941?)

По образовању инжењер агрономије – факултет завршио у Француској. Политички се активира почетком 20-тих година у Групи за социјалну и културну акцију (тзв група СКА) неформалном кругу социјалистички оријентисане омладине под вођством Драгољуба Јовановића. Заједно са остатком групе СКА улази у партију Савез земљорадника (СЗ). Уз помоћ подршке СЗ 1927 г. Војислав Ђорђевић долази на чело Главног савеза српских земљорадничких задруга потиснувши њеног оснивача Михајла Аврамовића. По успостављању монарходиктатуре и распуштању СЗ 1929 г. Војислав Ђорђевић се ангажује у покрету Југословенска акција у коме захваљујући својој функцији у Главном савезу српских земљорадничких задруга фигурира као представник српског задругарства. Током 1931 г. Ђорђевић у задружни савез уводи тадашњег министра правде Димитрија Љотића. Крајем 1934 г. Ђорђевић напушта Југословенску акцију и кандидује се на листи Богољуба Јевтића и после избора врши функцију министра у његовој влади. После пада владе Богољуба Јевтића 1935 г. Ђорђевић од дисидената из Савеза земљорадника формира самосталну посланичку групу под називом Народни сељачки клуб. Након Арнаутовићевог атентата на М. Стојадиновића 1936 г. Ђорђевић заједно са својим посланичким клубом улази у Стојадиновићеву ЈРЗ и врши функцију министра без портфеља у периоду 1936-1939 г. За време Јевтићеве и Стојадиновићеве владе Ђорђевић је учврстио свој утицај у задругарском покрету који је настојао да претвори у упориште режима. Ђорђевићева настојања да задружни покрет претвори у ослонац ЈРЗ довела су на скупштини задружног покрета у Зајечару 1935 г до савезништва између Љотића и Драгољуба Јовановића (вођа левог крила СЗ) који су заједничким снагама безуспешно покушали да Ђорђевићу одузму контролу над задружним покретом.²⁸⁸⁴ Према податцима Архива БИА Ђорђевић је код Стојадиновића интригирао против Љотића и ЈНП Збор плашећи се да га Љотић не истисне из задружног покрета. Поред тога, исти извор наводи да је Ђорђевић са своје министарске позиције саботирао рад задруга и задружних савеза којима се на челу налазио Димитрије Љотић.²⁸⁸⁵ После пада Милана Стојадиновића 1939 г. Ђорђевић се политички пасивизира али и поред тога успева да одржи контролу над Главним савезом српских земљорадничких задруга. Током 1939 г. Ђорђевић је успео да осујети покушај свог бившег партијског друга из СЗ, сада министра пољопривреде у влади Драгише Цветковића, Бранка Чубриловића да преузме контролу

²⁸⁸⁴ Драгољуб Јовановић, *Медаљони II*, Београд 2008, стр. 186-190

²⁸⁸⁵ Архив Србије, фонд БИА, II -69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр. 6-7

над задругарским покретом. После Априлског рата и окупације немачке власти су ухапсиле Ђорђевића и спровеле га у логор на Бањици где је стрељан крајем 1941 г. Нејасно је да ли је стрељан због своје припадности јеврејској мањини (очева мајка је била пољска Јеврејка), чланства у масонској организацији или је то био чин освете Димитрија Љотића који му се на тај начин реванширао за неприлике које му је Ђорђевић приредио током борбе за утицај над задружним покретом.

Ратко Живадиновић

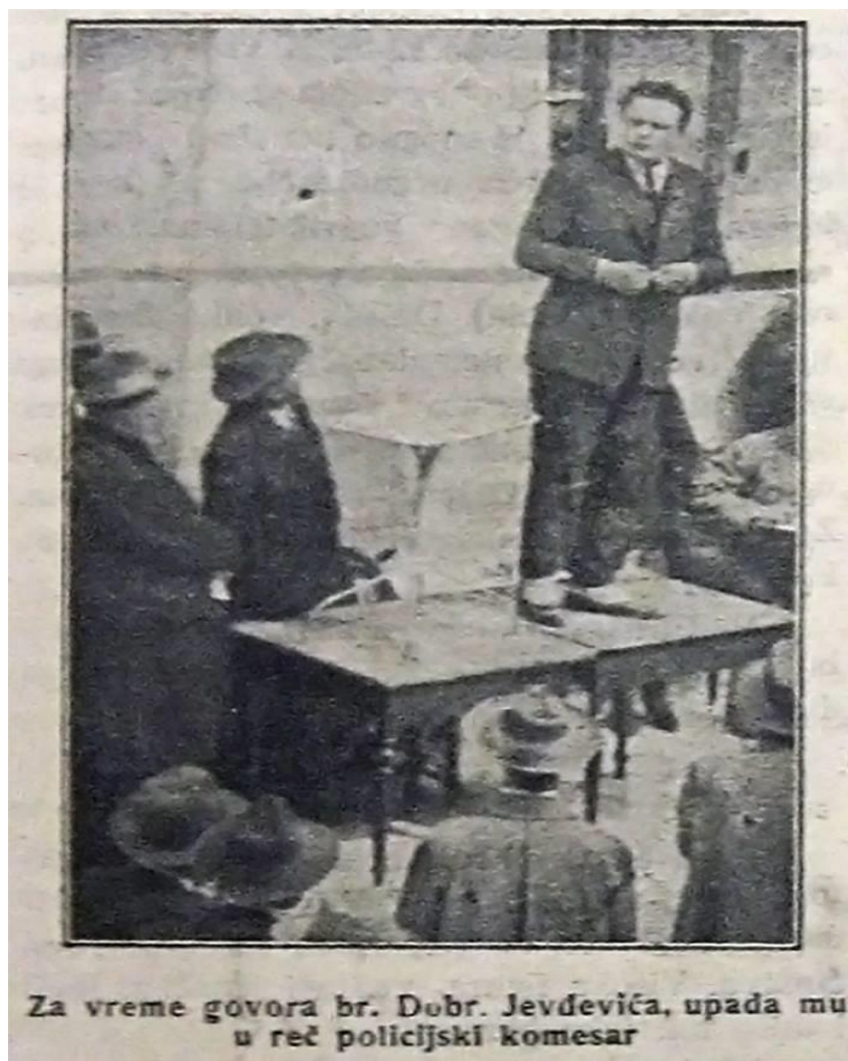
По занимању новинар. Преко свог ујака маршала двора генерала Аце Димитријевића постаје сарадник државне службе безбедности.. Током свог боравка у Софији почетком 30-тих година тајно надзире рад ВМРО и извештаје шаље војним и полицијским структурама. Након убиства краља Александра у октобру 1934 г. прекида сарадњу са службама безбедности. Крајем прве половине 30-тих година политички се ангажује у Југословенској акцији и ЈНП Збор.²⁸⁸⁶ Живадиновић је био један од оснивача и први старешина²⁸⁸⁷ Белих орлова - омладинске организације ЈНП Збор. Као истакнути пропагандиста ЈНП Збор више пута је хапшен током кампања за парламентарне изборе 1935 и 1938 г. За време немачке окупације Живадиновић је активно подржавао Савет комесара и Владу народног спаса генерала Милана Недића. Радио као главни и одговорни уредник листа *Обнова* и помагао рад просветно-васпитног одељења Српског добровољачког корпуса (СДК). У октобру 1944 г. Живадиновић заједно са људством СДК напушта територију окупиране Србије и одлази у Словенију. Након слома антикомунистичких снага у Словенији у пролеће 1945 г. Живадиновић се након краћег боравка у савезничким логорима за политичке исељенике населио у Западној Немачкој где је умро крајем 70-тих година. Све до смрти остао је активни члан емигрантске организације ЈНП Збор.²⁸⁸⁸

²⁸⁸⁶ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 43

²⁸⁸⁷ Касније су Живадиновића на овој позицији наследили Симеон Керечки, Владимир Ленац и Роко Калеб.

²⁸⁸⁸ Архив Србије, фонд БИА II – 69, документ: *Белешка о Р. Живадиновићу*

Добросав Јевђевић (1895-1962)

Слика бр.16; Добросав Јевђевић током говора на прослави петогодишњице оснивања ОРЈУНЕ у Сплиту 21. марта 1926 године. (лист "Победа," год VI бр. 18, Национална и свеучилишна књижница у Загребу)

Рођен 1895 г. у месту Прача (БиХ) у Аустро-Угарској. Члан организације Млада Босна. Лични пријатељ Гаврила Принципа и осталих учесника Видовданског атентата. По избијању Првог светског рата ухапшен од стране аустроугарских власти и затворен у Араду.²⁸⁸⁹ По Уједињењу приступа ОРЈУНИ и постаје обласни челник и вођа Акционих одреда у Војводини. Власник и уредник листа "Видовдан" главног гласила ОРЈУНЕ у Војводини. Учествује у великом сукобу са полицијом на анти - италијанским демонстрацијама у Љубљани 1926 г. после кога је распуштен љубљански

²⁸⁸⁹ Нико Бартуловић, *Од Револуционарне омладине до Орјуне: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр. 56, 97

одбор ОРЈУНЕ. Крајем 1927 г. напушта ОРЈУНУ и ангажује се у политичком животу као члан Самосталне демократске странке СДС и касније Сељачко-демократске коалиције СДК. Као истакнути првак СДК 1929 г. прогнан из Новог Сада у место рођења тј. у Прачу. Почетком 30-тих напушта СДС, прилази шестојануарском режиму и постаје један од првака режимске Југословенске националне странке. После Марсејског атентата напушта ЈНС и кандидује се на листи Б. Јевтића на парламентарним изборима 1935 г. После Јевтићевог измирења са Петром Живковићем враћа се у ЈНС у којој остаје све до Другог светског рата. По завршетку Априлског рата бежећи од усташког терора одлази у Лику где формира четнички одред који је формално припадао Југословенској војсци у Отаџбини генерала Драже Михајловића. У пракси Јевђевић и његов одред у координацији са Динарском дивизијом војводе Момчила Ђујића сарађују са владом Народног спаса Милана Недића и италијанским трупама у Далмацији у борби против усташа и партизанског покрета. Ове две четничке формације 1945 г. одлазе у Словенију где се стапају у јединствену војну формацију са Српским добровољачким корпусом ЈНП Збор под врховном командом Димитрија Љотића. Потиснуте из Словеније од стране партизанских снага ове јединице прелазе на територију Италије и предају се америчким снагама. Из заробљеничког логора у Италији Јевђевић одлази у Аустралију а затим се враћа у Италију где умире 1962 г.

Велибор Јонић (1872-1946)

Слика бр.17; Велибор Јонић на скупу Југословенске акције у Бурђеновицу (Славонија) 18. марта 1934 године. (лист "Југословенска реч" година бр. 64, Национална и свеучилишна књижница у Загребу)

Професор немачког језика на Београдском универзитету. Школовао се у Великој Британији. Почетком 20-тих ангажује се у групи СКА (група за социјалну и културну акцију) Драгољуба Јовановића и заједно са њом улази у Савез земљорадника. Средином 20-тих приступа националном удружењу Народна одбрана и врши функцију главног уредника њеног штампаног гласила. Почетком 1927 г. прилази Хрватској сељачкој странци и на парламентарним изборима наступа као њен кандидат у Београду. Након увођења монархдиктатуре 1929 г. Јонић прилази покрету

Југословенска акција где се истиче као један од главних идеолога и говорника. Након формирања ЈНП Збор у октобру 1934 г. Јонић врши функцију генералног секретара покрета. Пред парламентарне изборе 1938 г. Јонић заједно са неколицином сабораца из ЈА (Перић, Вуловић, Грегорић) напушта ЈНП Збор и прилази режиму ЈРЗ. Није познат Јонићев ангажман током Априлског рата. Током немачке окупације Јонић врши функцију министра просвете у влади Народног спаса генерала Милана Недића. Након повлачења немачких снага из Србије Јонић бежи у Аустрију где је ухапшен од стране савезничких снага и изручен комунистичком режиму у Југославији. На суђењу у Београду 1946 г. Јонић је осуђен на смрт стрељањем.²⁸⁹⁰

²⁸⁹⁰ Драгољуб Јовановић, *Медаљони II*, Београд 2008, стр. 44-46

Фердинанд- Фердо (Марко) Крањц (Крањец)

Слика бр.18; Марко Крањец (Приватна колекција)

Рођен је 12.11.1885 г. у Илирској Бистрици у Аустро-Угарској. Дипломирао хемију на универзитету у Бечу. У Првом светском рату регрутован у војску Хабзбуршке монархије. Почетком 1917 г. са већом групом хабзбуршких војника словеначког и хрватског порекла пребегао на страну италијанске војске. Од словеначких и хрватских пребега формирана је посебна војна формација тзв. Пивков батаљон која се борила на страни италијанске војске против Аустро-Угарске. Током последње године рата Крањц се бори у оквиру ове формације.²⁸⁹¹ По завршетку рата због терора италијанских власти Крањц напушта Илирску Бистрицу 1918 г. и прелази у Краљевину СХС где ради као царински службеник. Током тог периода према неким податцима мемоарског карактера Крањц учествује су сукобима са италијанском војском на просторима Словеначког приморија и Горице, као и у сукобима у Корушкој са аустријским Хајмвером. Током 1922 г. Крањц се укључује у рад ОРЈУНЕ где врши

²⁸⁹¹ Нико Бартуловић, *Од Револуционарне омладине до Орјуне: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр. 70, 101

функцију шефа обласног одбора у Љубљани а у периоду 1926-1929 г. преузима положај Великог Челника (гл.командујућег Акционих одреда). Негде у том периоду Фердинанд Крањц прелази из католичке у православну веру и од тада се у изворима јавља као Марко Крањец.²⁸⁹² Међу орјунашима Крањец ужива висок углед као бескомпромисни борац против свих противника интегралног југословенства и гласноговорник људства Акционих одреда. Поред својих званичних функција у ОРЈУНИ Крањец води и тајну акцију организације и координације рада иредентистичких југословенских удружења ТИГЕР, ОРЈУНАВИТ и Фантовска звезда на територији Италије и Аустрије. По распуштању ОРЈУНЕ 1929 г. Крањец са групом бивших орјунаша наставља акције иредентистичког терористичког и војнообавештајног карактера на територији Италије. Према податцима из архивске грађе Историјског архива Републике Словеније Крањц се на овим пословима ангажује као конфидент југословенског генералштаба и француске обавештајн службе. Услед међусобних сукоба међу орјунашима ангажованим на овим делатностима Крањц је ухапшен 1929 г.и касније упућен службом у Македонију и јужну Србију као цариник у Скопљу и Нишу. Почетком 30-тих година Крањец игра битну улогу у напорима за обнову рада ОРЈУНЕ и на послетку се прикључује организацији Југословенска акција. Услед недостатка података тешко је пратити даљи политички ангажман Крањеца, највероватније напушта Југословенску Акцију током 1934. или 1935. г. услед неслагања са прикључивањем ове организације Југословенском народном покрету Збор Димитрија Љотића. Током неколико година нема никаквих података о Крањцу, у архивској грађи Историјског архива Републике Словеније могу се наћи податци да се услед алкохолизма Крањец повукао из политичког живота.. Према податцима које износи словеначки историчар Дарко Фриш Крањец је период Другог светског рата провео у интеранацији у Бугарској одакле се по свршетку рата вратио у Љубљану где је умро 1973. г. Према податцима које износи Б. Глигоријевић Крањец је доба немачке окупације провео у Словенији где је учествовао у формирању и обуци Беле гарде оружаних формација под командом генерала Леона Рупника.

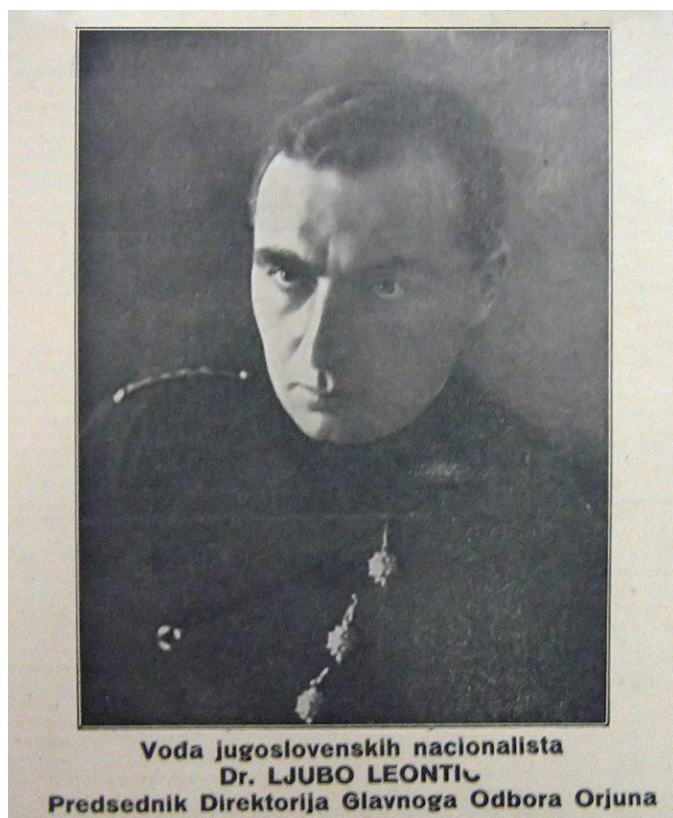
²⁸⁹² Према податцима које је аутор добио од Хрвоја Магазиновића Крањец је у мају 1926 г. на улици физички напао вођу СЛС бискупа Антона Корошеца и нанео му тешке телесне повреде због чега је био екскомунициран из Римокатоличке верске заједнице. Како Магазиновић наводи Крањец је револтиран овом одлуком РКЦ прешао у православну веру.

Дамјан Ковачевић (?-196?)

Пореклом из цинцарске београдске породице, по струци стоматолог, бавио се новинарством и књижевношћу. Нема података о политичком ангажовању током 20-тих година. Почетком 30-тих ангажује се у покрету Југословенска акција. Није познато да ли је учествовао у Априлском рату. Током немачке окупације подржавао је политику владе Народног спаса генерала Милана Недића и сарађивао у листовима *Ново време* и *Српски народ*. Крајем 1944 г. Ковачевић бежи у Аустрију где га у лето 1945 г. службеници Озне хапсе и пребацују у Југославију. У августу 1946 г. Ковачевић је проглашен кривим за сарадњу са окупатором и осуђен на смрт стрељањем што је касније преиначено у 15 година робије. Према сведочанству Драгољуба Јовановића током боравка на робији Ковачевић је испољавао знаке менталног растројства који су се читовали у његовим тврдњама да може да комуницира са мртвима и да је он сам реинкарнација Светог Саве. Ковачевић је амнестиран 1953 г. и након тога емигрира у САД где је умро крајем 60-тих година.²⁸⁹³

²⁸⁹³ Драгољуб Јовановић, *Медаљони IV*, Београд 2008, стр. 259-261

Љубо Леонтић (1887-1973)

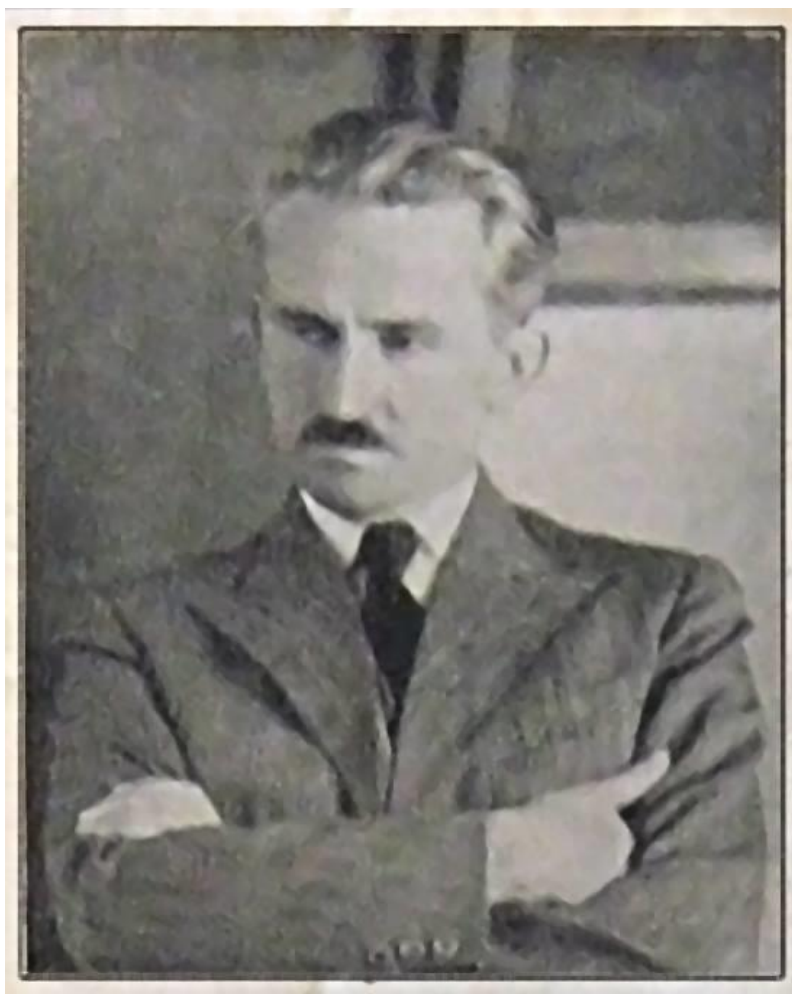
Слика бр.19; Љубо Леонтић председник Директоријума ОРЈУНЕ. (лист “Победа“ година V бр. 41, Национална и свеучилишна књижница у Загребу)

Рођен 1887 г. у далматинским Студенцима у Аустро Угарској. Студирао права у Загребу и Прагу (дипломирао 1911 г.) и сликарство у Минхену (дипломирао 1914 г.). Истакнути члан Југословенске националистичке омладине и борац за уједињење јужнословенских провинција АУ са Краљевином Србијом. Пред избијање Првог светског рата отишао у Италију где је учествовао у конституисању Југословенског одбора. Као представник Југословенског одбора прикупљао материјалну помоћ и добровољце за Југословенску дивизију међу југословенском емиграцијом у Северној и Јужној Америци.²⁸⁹⁴ Након Уједињења враћа се у Краљевину СХС и ангажује се у политичком животу као члан партије Савез земљорадника. Почетком 1923 г. постаје члан а у брзо и председник Директоријума ОРЈУНЕ. Као врстан интелектуалац, организатор и говорник Леонтић је успео да се наметне као неоспорни ауторитет међу орјунашима мада ова организација формално није имала једног општепризнатог вођу. Паралелно са ангажовањем у ОРЈУНИ Леонтић се приближава Југословенској

²⁸⁹⁴ Иван Ј. Бошковић, *ОРЈУНА – Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 101

демократској странци ЈДС коју предводе Љубомир Давидовић и Светозар Прибићевић. Након расцепа у ЈДС 1924 г. Леонтић остаје на политичкој линији Светозара Прибићевића и његове Самосталне демократске странке СДС. Након Прибићевићевог напуштања идеологије интегралног југословенства и стварања тзв Сељачко-демократске коалиције СДК са Хрватском сељачком странком Стјепана Радића 1927 г. Леонтић напушта ОРЈУНУ учлањује се у СДС и кандидује се на листи СДК на парламентарним изборима 1927 г. Леонтићеву улогу неформалног вође ОРЈУНЕ преузима шеф београдског обласног одбора и генсек ОРЈУНЕ Миодраг Димитријевић. Леонтић је наставио свој политички ангажман у оквиру СДК током 30-тих година.. На парламентарним изборима 1938 г. Леонтић се као члан СДС кандидовао на листи Удружене опозиције у Сплиту где је остварио миноран резултат будући да локално становништво није заборавило његов политички ангажман из 20-тих година. После слома КЈ у Априлском рату 1941 г. Леонтић је ухапшен од стране италијанских окупатора и интерниран у логор на Липарским острвима. После капитулације фашистичке Италије 1943.г. Леонтић се враћа у Далмацију и ангажује се у редовима НОП-а. На другом заседању АВНОЈА у студеном 1943 г. Леонтић је изабран у Председништво овог политичког тела. После завршетка Другог светског рата Леонтић је вршио функције подсекретара у МИП и амбасадора у Лондону. Умро је у Загребу 1973 г.

Димитрије В. Љотић (12. август 1891 Београд- 22. април 1945 Ајдовшчина)

Слика бр.20; Димитрије Љотић (лист “Вихор“ год. I бр. 25 , Национална и свеучилишна књижница у Загребу)

Димитрије В. Љотић рођен је 12. августа 1891 г. у Смедереву. Његов отац Владимир Љотић био је истакнути првак Народне радикалне странке председник општине Смедерево, конзул у Солуну и лични пријатељ краља Петра Карађорђевића. Породица Љотић доселила се у смедеревски крај у првој половини 18. в. из места Блаце у Егејској Македонији (одатле постоје спекулације о цинцарском пореклу). Породица се од Првог српског устанка налазила у служби династије Карађорђевић са којом је била и у даљем сродству по женској линији. Димитрије Љотић је завршио основну школу у Смедереву и Српску гимназију у Солуну. У овом периоду Љотић се истиче својом религиозношћу и чланством у интернационалној хришћанској организацији Хришћанска заједница младих људи (Y.M.C.A.). Свој први јавни наступ има 1911 г. као студент правног факултета када је испред Хришћанске заједнице студената БУ одржао јавно предавање о средњовековном италијанском редовнику и

самозваном пророку Ђироламу Савонароли.²⁸⁹⁵ Поред религије велики утицај на Љотићев живот у том периоду оставио је књижевни рад и политичке мисли Лава Толстоја. Под утицајем Толстоја Љотић постаје хришћанин-анархиста, пацифиста и велики заговорник непорочног живота.²⁸⁹⁶ Љотић као добровољац чествује у I и II Балканском рату као болничар у војним санаторијумима за тифусаре.²⁸⁹⁷ Пошто је завршио Правни факултет у Београду 1913 г. Љотић је захваљујући пријатељским односима свог оца и краља Петра Карађорђевића послат у Француску како би наставио своје образовање на Агрономском институту у Паризу. Током свог боравка у Паризу Љотић се упознаје са идејама неоројалистичког покрета Француска акција које ће оставити велики траг у његовом политичком ангажману.²⁸⁹⁸ По избијању I Светског рата Љотић се пријављује као добровољац у Ђачки батаљон (1300 каплара) и по завршетку обуке као члан Петог пука Дринске дивизије учествује у свим ратним операцијама до окончања рата 1918. године, а потом је наредне две године до демобилизације 1920 г. управљао железничком станицом у Бакру. Љотић је свој вишегодишњи боравак у војној служби (од 23. до 29. године) описао као један од најважнијих сегмената свог живота током којег је усред ратних искушења учврстио своју веру у Бога и добро упознао људску природу. Поред тога Љотић се за време рата преко књиге *Филозофија ауторитета* упознао и са политичким идејама Жоржа Валoa, представника радника у оквиру покрета Француска акција.²⁸⁹⁹ Валoa је био један од иницијатора сарадње Жоржа Сорела и Француске акције у оквиру организације Прудонов круг. Ова организација је имала за циљ да помири идеологију неоројализма и социјализма и умногоме је представљала претечу италијанског фашизма.²⁹⁰⁰ Током своје службе у Бакру 1918-1920 г. Љотић је учествовао у гушењу штрајка железничара који је покренула КПЈ са намером да отежа транспорт муниције и изазове побуну у српској војсци која се спрема да интервенише против владе Беле Куна и Совјетске републике Мађарске. Љотић је према сопственим речима планирао да се после

²⁸⁹⁵ Архив Србије, фонд БИА, II-69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр. 1-2

²⁸⁹⁶ Christian Kurzydowski, „The early ideological influences of Dimitrije Ljotić: the makings of afascist and traitor?“, *Срби и рат у Југославији 1941: Зборник радова* (гл. и одговорни уредник Д. Алексић), Београд 2014, стр. 41-42

²⁸⁹⁷ Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 278-279

²⁸⁹⁸ Драгољуб Јовановић у својим *Медаљонима* тврди да је Љотић током свог боравка у Паризу присуствовао састанцима Француске акције. (Види – Драгољуб Јовановић, *Медаљони III*, Београд 2008, стр. 377)

²⁸⁹⁹ Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 292-297, 307-316, 323

²⁹⁰⁰ Christian Kurzydowski, „The early ideological influences of Dimitrije Ljotić: the makings of afascist and traitor?“, *Срби и рат у Југославији 1941: Зборник радова* (гл. и одговорни уредник Д. Алексић), Београд 2014, стр. 50-53

демобилизације замонаши и посвети манастирском животу, али се пред крај своје службе на Хрватском приморију у оженио Ивком Мавринац коју је упознао током своје службе у Бакру. По демобилизацији 1920 г. Љотић се настанио на породичном имању код Смедерева са намером да се бави земљорадњом, али будући да није имао средства за обнову имања које је било уништено у ратним дејствима био је приморан да та средства заради бавећи се адвокатуром.²⁹⁰¹

Као успешан адвокат Љотић је био врбован од стране локалних структура Народне радикалне странке. Сам Љотић је истицао да није имао намеру да се бави политиком, али је под притиском пријатеља свога оца, који су заузимали високе позиције у НРС, променио мишљење и 1920 г. приступио странци у којој је преузео функцију шефа омладинске организације НРС за смедеревски округ. Током наредних шест година Љотић је отпочео свој ангажман у задругарству и локалним просветним организацијама (Раднички универзитет) паралелно иступајући као члан НРС у оквирима локалне политике. Почетком 1926 г. Љотић је критикујући корупцију унутар смедеревског одбора НРС дошао у отворен сукоб са локалним страначким првацима, а затим и са главним одбором НРС. Разлоге свог разлаза са вођством НРС Љотић је изложио у брошурама *Писмо отворено* и *Зашто смо борбу повели*. Пошто су Никола Пашић и ГО НРС стали на страну његових противника Љотић је на обласним и парламентарним изборима 1927 г. истакао сопствену листу која је добила више гласова од званичне листе НРС.²⁹⁰² Након увођења монархдиктатуре Љотић се политички пасивизирао.²⁹⁰³ У октобру 1930 г. током посете министарске делегације (Узуновић, Максимовић, Кумануди) Смедереву Љотић је као представник локалне самоуправе и задружних организација одржао јавни говор у коме је истакао значај шестојануарског Манифеста као и бојазан да представници власти нису у пуној мери схватили његов дух због чега државна управа иде у правцу бирократизације и обнове парламентарних странака које су угрозиле постојање југословенске државе.²⁹⁰⁴ На препоруку његовог кума и ратног друга²⁹⁰⁵ министра двора Богољуба Јевтића краљ Александар у фебруару 1931 г. поставља Љотића за министра правде у влади Петра Живковића. Љотићев краткотрајни ангажман у влади (фебруар- август 1931 г.) обележио је низ сукоба са

²⁹⁰¹ Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр.355-356

²⁹⁰² Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 360-369

²⁹⁰³ Према Љотићевим речима краљ Александар се током 1929 г. у више наврата писмено и усмено консултовао са њим око актуелних политичких питања. (Види - Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 382)

²⁹⁰⁴ Архив Србије, фонд БИА, II -69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр. 3

²⁹⁰⁵ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 285

председником владе Петром Живковићем око кадровске политике у правосудном систему и питања државног откупа жита.²⁹⁰⁶ У сарадњи са Марком Костренчићем и неколицином других владиних функционера Љотић је покушао да стопира процес трансформације режима монарходиктатуре у правцу формалне обнове парламентарног живота.²⁹⁰⁷ Насупрот овим тенденцијама Љотић је настојао да краља Александра придобије за пројекат уставне реформе која би подразумевала трансформацију југословенског парламента из политичког (страначког) у сталешко-професионално представништво. Након што је краљ Александар одбио његов нацрт уставне реформе (који му је презентован 28. јуна 1931 г.) Љотић у августу 1931 г. подноси оставку на место министра правде. Након оставке²⁹⁰⁸ Љотић је током 1932 г. почео да окупуља групу политичких истомишљеника која је на састанцима затвореног типа анализирала актуелне политичке прилике настојећи да пронађе решења за низ политичких и економских тешкоћа које су опструирале функционисање југословенске државе.²⁹⁰⁹ Ова група 1934 г. почиње да издаје недељник *Отаџбина* у коме износи своје политичке ставове. Током 1934 г. Љотићева група успоставља везе са југоинтегралистичким организацијама Југословенска акција, Мали Збор и БОЈ. Након убиства краља Александра у Марсеју у октобру 1934 г. ове групе уједињују се у политичку организацију под именом Југословенски народни покрет Збор под предводништвом Димитрија Љотића. У периоду 1934-1940 г. Љотић је вршио функцију председника ЈНП Збор и фигурирао је као главни идеолог покрета. Своје идеје и политичке ставове Љотић је презентовао на страницама гласила покрета – листова *Отаџбина*, *Буђење*, *Прелом*, *Нови пут* и др. Поред програмско-идеолошких чланака Љотићев публицистички рад карактерисала је и оштра критика корупције режима ЈНС и ЈРЗ.²⁹¹⁰ Врхунац његовог пропагандно-публицистичког опуса представља *Билтен* - илегални лист ЈНП Збор у коме је све чланке писао сам Љотић.²⁹¹¹ Био је носилац земаљске листе ЈНП Збор на парламентарним изборима 1935 и 1938 г. Пред парламентарне

²⁹⁰⁶ Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 388-393, 398-402,

²⁹⁰⁷ Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 404-411

²⁹⁰⁸ Према Љотићевим речима Богољуб Јевтић му је приликом формирања владе Милана Сршкића 1933 г. у два наврата понудио да поново преузме ресор министра правде, што је Љотић одбио револтиран Јевтићевим несолидарним држањем током његовог ангажиовања у влади П. Живковића. (Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 384)

²⁹⁰⁹ Ова група имала је свега 20-так чланова а њени најистакнутији представници били су лекар Стеван Иванић, филозоф Ранко Вујић, доктор Мирко Косић, дипломата Милан Фотић и инжењер Андрија Љоља. (Види - Димитрије Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 419)

²⁹¹⁰ Архив Србије, фонд БИА, II -69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр. 6

²⁹¹¹ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 203-206

изборе 1938 г. Љотић је (захваљујући интригама министра Воје Ђорђевића)²⁹¹² ухапшен због оптужби за антидржавно деловање и проводи неколико недеља у београдском истражном затвору. Током боравка у затвору Љотић је написао мемоарско-теоријско дело *Из мог живота* у коме је изложио основне линије свог идеолошког развоја и дао кратак осврт на рад ЈНП Збор од оснивања до 1938 г. Период између октобра 1940 г. када је режим ЈРЗ због инцидента на Техничком факултету забранио рад ЈНП Збор и марта 1941 г. када је пучистичка влада генерала Симовића укинула мере режима ЈРЗ Љотић је провео у илегалу кријући се од полиције у манастиру Фернек.²⁹¹³ Према сведочењима Ратка Парезанина Љотић је одбио понуду генерала Симовића да уђе у пучистичку владу.²⁹¹⁴ Љотић је као резервни потпуковник учествовао у Априлском рату да би се након капитулације југословенске војске вратио на своје имање у Смедереву.

Током периода немачке окупације 1941-1944 г. Љотић је пружао подршку Комесарској управи Милана Аћимовића и Влади народног спаса генерала Милана Недића. И ако формално–правно ЈНП Збор није постојао као политичка формација (након забране рада у октобру 1940 г.) истакнути збораши попут Стевана Иванића, Милосава Васиљевића и Михајла Олћана вршили су функције комесара и министара у окупационим владама наступајући као јединствена политичка група. Сам Љотић вршио је функцију изванредног комесара за обнову града Смедерева (град је настрадао у експлозији заплењене муниције југословенске војске у јуну 1941 г.), али су многи савременици оцењивали да је, захваљујући његовим приватним везама са генералом Недићем (са којим је био у родбинским односима) као и положају његових следбеника унутар окупационог апарата, његов утицај на политичке прилике у окупираној Србији далеко превазилазио оквире његове функције. Љотићев утицај унутар окупационог апарата био је додатно оснажен након избијања партизанског устанка 1941 г. када је на иницијативу министра привреде Михајла Олћана створена Српска добровољачка команда (од 1943 г. Српски добровољачки корпус СДК) – војна формација састављена од добровољаца из редова чланства и симпатизера предратног Збора. Током операција против партизанских јединица у источној и западној Србији 1941-1942 г. СДК се наметнуо као најпоузданија војна формација Недићеве владе.²⁹¹⁵ Пошто је након 1942

²⁹¹² Архив Србије, фонд БИА, II -69, документ: *Збор Димитрија Вл. Љотића*, стр. 11

²⁹¹³ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 303

²⁹¹⁴ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 304-305

²⁹¹⁵ Бојан Б. Димитријевић, *Војска Недићеве Србије: Оружане снаге Српске владе 1941-1945*, Београд 2016, стр. 103-109, 317-329

г. успоставио везе са одредима ЈВУО у Србији, Црној Гори, БиХ и Далмацији СДК и његови оснивачи постали су посредник преко кога је влада Милана Недића одржавала контакт са српским заједницама ван окупиране Србије.²⁹¹⁶ Још један извор Љотићевог утицаја унутар окупационог апарата представљали су добри односи председника ЈНП Збор са вођом војвођанских фолксдојчера Јакобом Авендером који је у периоду 1937-1937 г. и сам био члан Збора. Преко Јакоба Авендера и других првака југословенских фолксдојчера (и њиховог утицаја унутар NSDAP) вођство ЈНП Збор успоставило је ближе везе са појединим представницима немачких окупационих власти попут Бенцлера, Турнера и Нојбахера.²⁹¹⁷ Током окупације Љотић је преко средстава јавног информисања (пре свега зборашког листа *Наша борба*) наставио да пропагира идејана решења која је заступао и пре 1941 г. Једино одступање у пропагандном раду ЈНП Збор у односу на предратни период представљало је одрицање од југословенске идеје и идентификовање зборашког покрета са концептом српског национализма.²⁹¹⁸ У настојању да се уклопи у политичко-идеолошки оквир нацистичког Новог европског поретка Љотић је у својим текстовима и јавним наступима у фокус стављао критику СССР и западних Савезника. Специфичне околности под којима се одвијао политички живот окупиране Србије омогућиле су Љотићу да влади Милана Недића наметне своју идеју пољопривредног задругарства као основе политичко-економског уређења нове српске државе.²⁹¹⁹

Након продора партизанских и совјетских јединица на територију окупиране Србије у октобру 1944 г. Љотић уз помоћ Хермана Нојбахера успева да осигура повлачење јединица СДК (преко територија Мађарске и Аустрије) на простор Словеније и словеначког Приморија.²⁹²⁰ По доласку у Словенију Љотић је отпочео рад на концентрацији антикомунистичких снага на подручју Словеначког приморија. На његов позив снагама СДК прикључили су се четнички одреди Добросава Јевђевића из

²⁹¹⁶ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 343, 414, 419, 431-433

²⁹¹⁷ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 500-513

²⁹¹⁸ Као што смо навели у поглављу *Идеолошко наслеђе југоинтегралистичких покрета радикалне деснице из 20-тих и прве половине 30-тих у идејним концепцијама ЈНП Збор* Љотић се током Другог светског рата само формално одрекао теорије интегралног југословенства јер се она није уклапала у визију Новог европског поретка који је конципирала нацистичка Немачка. У прилог закључку да је одбацивање теорије интегралног југословенства имало само привремени карактер говоре како покушаји зборашког вођства да придобију фашистичку Италију за пројекат обнове југословенске државе тако и присуство многобројних Словенаца, Хрвата и Муслимана у редовима СДК.

²⁹¹⁹ Види – *Начела српске сељачке задружне државе: Говори председника Српске владе генерала Милана Ђ. Недића, претседника Главног задружног савеза Михаила Аврамовића и претседника Главног савеза српских земљорадничких задруга др. Танасија Митровића*, Београд 1943

²⁹²⁰ Бојан Б. Димитријевић, *Војска Недићеве Србије: Оружане снаге Српске владе 1941-1945*, Београд 2016, стр. 496-506

Лике, Момчила Ђујића из Далмације и остаци војске црногорских четника Павла Ђуришића. Поред тога под команду СДК ставили су се и одреди Беле Гарде Леона Рупника и словеначки домобрани. Љотић је водио преговоре и са Дражом Михајловићем да и он са својим снагама дође на територију Словеније.²⁹²¹ Љотићев план подразумевао је да се све антикомунистичке снаге сконцентришу на подручју Словеније и Истре и да се на тој територији прогласи федерална јединица Словенија као део обновљене Краљевине Југославије. На овој територији власт би преузео Национални комитет (састављен од представника локалних власти и антикомунистичких снага) који би позвао краља Петра да се врати у земљу. Након тога обједињене антикомунистичке снаге, ојачане људством које би било мобилизовано на територији Словеније и одредима генерала Власова, разоружале би немачке јединице формирале би “нови Солунски фронт“ и кренуле у борбу са јединицама НОВ-а са циљем ослобођења територије целокупне Краљевине Југославије.²⁹²² Љотић је настојао да за овај план придобије и Савезничке снаге које су напредовале ка Словеначком приморију. Као посредници између Љотића и Савезника требали су да послуже великодостојници СПЦ патријарх Гаврило Дожих и Николај Велимировић.²⁹²³ Пре него што је овај план могао бити реализован Љотић је у ноћи 23. априла 1945 г. погинуо у саобраћајној несрећи на путу за Ајдовшчину где је требао да се састане са епископом Николајем Велимировићем.

²⁹²¹ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 479-484

²⁹²² Бојан Б. Димитријевић, *Војска Недићеве Србије: Оружане снаге Српске владе 1941-1945*, Београд 2016, стр. 520-537

²⁹²³ Херман Нојбахер, *Специјални задатак Балкан*, Београд 2008, стр. 182

Хрвоје Магазиновић (1913-2015)

Слика бр.21; Хрвоје Магазиновић (Приватна колекција)

Рођен у Задру у Аустро-Угарској 1913 г. Отац је Хрват из Задра а мајка Словенка из Сплита. Магазиновићев отац био је члан тајног друштва Галеб које је предводио Иван Мештровић и које је 1919 г. припремало устанак хрватског становништва у деловима Далмације које је окупирао Италија. Због очевог учешћа у припремама за устанак породица Магазиновић се 1920 г. сели са острва Молнат у Сплит где Хрвоје завршава основну школу и гимназију. Као гимназијалац Магазиновић се ангажује у многобројним антииталијанским демонстрацијама у Сплиту током 20 и почетком 30-тих година. Пред парламентарне изборе 1935 г. Магазиновић се прикључује ЈНП Збор и постаје један од предводника зборашке омладине у Далмацији. Заједно са осталим припадницима ЈНП Збор у Сплиту покрене лист *Вихор* који ће излазити као двонедељник до 1940 г. Ангажује се у пропагандном раду међу средњошколском омладином у Сплиту. Пред изборе 1938 г. ангажује се у агитацији током које је ухапшен на острву Корчула. Почетком 1939 г. Магазиновић одлази на адвокатску праксу у Бањалуку где је постављен за секретара одбора ЈНП Збор за Врбаску бановину. После забране рада ЈНП Збор у октобру 1940 г. Магазиновић је ухапшен од стране Специјалне полиције и смештен у затвор Црна кућа у Бања Луци одакле је пуштен у марту 1941 г. Магазиновић учествује у Априлском рату као официр у поморској бази Дивуље код Сплита. По подписивању капитулације војске КЈ Магазиновића хапсе италијанске власти у Далмацији. Након што је ослобођен из италијанског затвора у Сплиту Магазиновић одлази у Бања Луку. Као познати члан ЈНП Збор Магазиновић је од стране власти НДХ осуђен на смрт, али благовремено

обавештен о томе успева да побегне у Београд где наставља свој политички ангажман у оквиру ЈНП Збор. Током свог боравка у Београду 1941-1945 г. Магазиновић је радио као референт у Радничкој комори, а од септембра 1941. г. био је члан Српског добровољачког корпуса (СДК) у коме је вршио дужности ађутанта и иследника. Као особа од поверења Димитрија Љотића Магазиновић је извесно време провео у Крагујевцу и Крушевцу помажући рад органа Недићеве управе и одреда СДК. Заједно са осталим припадницима СДК Магазиновић се у пролеће 1945 г. повукао у Словенију, а у мају 1945. предао се британским снагама у Италији. Наредне две године Магазиновић је провео у логорима за ратне заробљенике у Италији, а затим се настанио у Трсту. У марту 1949 г. Магазиновић је ухапшен од стране југословенских граничара у покушају да преведе своју супругу преко границе у Италију. На процесу који је одржан у Постојни Магазиновић је осуђен на двадесет година робије због шпијунаже. Казну је издржавао у Сремској Митровици и Централном затвору у Београду. У новембру 1959 г. Магазиновић је помилован и пуштен на слободу. Радио као правник у предузећима у Београду и Сплиту. Свој политички ангажман у ЈНП Збор изнео је у мемоарском делу *Кроз једно мучно стољеће*. Хрвоје Магазиновић умро је на Велики Петак 2015. године у Сплиту.

Бранимир Малеш (1897-195?)

Рођен крајем 1897 г. у Аустро-Угарској на острву Раб, по народности Хрват, по занимању лекар. Није познат његов политички ангажман из периода пре Првог светског рата. За време Првог светског рата нашао се у редовима српске војске тј. њене медицинске службе на Солунском фронту. У том раздобљу заједно са будућим саборцима из ЈНП Збор Светиславом Стефановићем и Стеваном Иванићем учествовао у медицинским експериментима др Лудвига Хиршфелда у којима су проучавана својства крвних група. После Уједињења 1918 г. радио као асистент на Медицинском факултету у Београду и у Централном хигијенском заводу. Оснивач и шеф психометријске лабораторије при Централном хигијенском заводу. Не зна се када је приступио организацији Југословенска акција која се 1934 г. утопила у ЈНП Збор. У централном штампаном гласилу ЈНП Збор *Отаџбина* као и у листу *Идеје* објавио више чланка у којима је заговарао поједине идеје из домена расизма и еугенике блиске идеологији NSDAP. Уз Светислава Стефановића и Стевана Иванића био је један од главних заговорника расистичких концепција унутар идеолошког корпуса ЈНП Збор. За време немачке окупације вршио је дужност начелника у Министарству просвете и вера у влади Народног спаса генерала Милана Недића. Током окупације прешао у православну веру (кумовао му је саборац из ЈНП Збор филозоф Владимир Вујић). После октобра 1944 г. напустио је територију Недићеве Србије и емигрирао у Јужну Америку (највероватније Бразил) где је умро средином 50-тих година.

Драго Марушић (1884-1964)

Слика бр. 22; Драго Марушић (лист "Prelom" god. I br. 48, Narodna in univerzitetna knjižnica u Ljubljani)

Рођен 1884 г. у Опатјем селу у Горици у Аустро Угарској. Дипломирао на правном факултету у Прагу 1911 г. По завршетку студија радио је као адвокат и био је секретар Словеначке националне странке у Горици. Према податцима које износи Бартуловић Марушић је био један од ретких политичара који је помагао рад Југословенске националистичке омладине у Словенији у периоду пре 1914 г. У Првом светском рату дезертирао из аустријске војске и од 1915 г. борио се као добровољац у војсци Краљевине Србије. Током рата ангажовао се и као члан Југословенског одбора. Био секретар југословенске делегације на Париској мировној конференцији. По повратку у Краљевину СХС радио као адвокат и ангажовао се у Самосталној кметијској странци и словеначком задружном покрету.²⁹²⁴ Током 20-тих приступа

²⁹²⁴ *Сенатори Краљевине Југославије: Биографски лексикон* (гл. и одговорни уредник М. Павловић), Београд 2016, стр. 195-196

ОРЈУНИ а 1924 г. изабран за председника Економске ОРЈУНЕ.²⁹²⁵ У грађи Архива Словеније помиње се да је Марушић искључен из ОРЈУНЕ због симпатија које је показивао за рад ХСС. Почетком 1929 г. Марушић прилази шестојануарском режиму и у периоду 1930-1935 г. као члан Југословенске националне странке врши функцију бана Дравске бановине. Помаже рад Савеза југословенских емигрантских удружења Јулијске Крајине који је у Загребу 1931 г. основао Иван Чок сарадник Марка Крањеца у организацији иредентистичких акција ORJUNAVIT у Италији. У том периоду Марушић се истиче као главни покровитељ Борачке организације југославије БОЈ.²⁹²⁶ Као представник БОЈ-а и словеначког задружног покрета 1935 г. кандидује се на листи Б. Јевтића и бива изабран за народног посланика. Нема података о Марушићевом политичком раду у периоду 1935-1941 г. У Априлском рату 1941. г. Марушић учествује у борбама на фронту према Италији као добровољац. По окончању ратних дејстава ангажује се у Ослободилачком фронту Словеније (антифашистичка организација под доминацијом КПЈ) због ухапшен од стране италијанских власти и интерниран у Падови. По капитулацији Италије долази на Словеначко приморије где се ангажује у народноослободилачкој борби. После споразума Тито-Шубашић постављен за министра у југословенској влади у Лондону. До 1948 г. вршио функцију министра ПТТ у влади ДФЈ. Умро 1964 г. у Горици.²⁹²⁷

²⁹²⁵ Robert Čop, *ORJUNA- prototip politične organizacije*, diplomski rad odbranjen na Univerzitetu društvenih nauka u Ljubljani 2006, str. 76-77

²⁹²⁶ Бранислав Глигоријевић, Политички покрети и групе са националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом Збору, *Историјски гласник*, бр.4, Београд 1965, стр. 60-61

²⁹²⁷ *Сенатори Краљевине Југославије: Биографски лексикон* (гл. и одговорни уредник М. Павловић), Београд 2016, стр. 197

Чедомиљ Медини

Адвокат из Шибеника тачно место и година рођења непознати. Члан предратне Југословенске националистичке омладине и уредник њеног гласила листа *Напредњак* који је излазио у Шибенику у периоду 1911-1912 г.²⁹²⁸ Један од оснивача покрета Југословенска напредна национална омладина који је 1922 г. променио име у Организација југословенских националиста- ОРЈУНА. Сарађује у листу *Соча* гл. орјунашком гласилу у Шибенику и северној Далмацији. Неколико пута биран у Главни одбор и Директоријум ОРЈУНЕ. У покушају реорганизације ОРЈУНЕ 1927 г. постављен од стране вође покрета Миодрага Димитријевића на чело обласног одбора ОРЈУНЕ у Далмацији.²⁹²⁹ По распуштању ОРЈУНЕ након увођења монарходиктатуре 1929 г. Медини се прикључује покрету Југословенска акција где је изабран за члана Централног одбора.²⁹³⁰ Након фузије ЈА са осталим десничарским групама у октобру 1934 г. постаје члан ЈНП Збор. На парламентарним изборима 1935 г. Медини наступа као кандидат листе ЈНП Збор у срезovima бенковачком, биоградском и шибеничком.²⁹³¹ У Збору Мединију је поверена одговорна функција председника Врховног (етичког) суда покрета. У Шибенику покреће лист *Соча* главно штампано гласило ЈНП Збор за северну Далмацију. Сарађује у зборашком листу *Вихор* из Сплита. Није позната Мединијева судбина након 1941 г. Један од ретких политичких активиста који је био ко-оснивач и високи функционер три главна југо-интегралистичка покрета екстремне деснице у међуратном периоду тј. ОРЈУНЕ, Југословенске акције и ЈНП Збор.

²⁹²⁸ Иван Бошковић *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Загреб 2006, стр. 55

²⁹²⁹ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста ОРЈУНА, *Историја 20. века: Зборник радова V*, Београд 1963, стр. 391

²⁹³⁰ Бранислав Глигоријевић, Политички покрети и групе са националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом Збору, *Историјски гласник*, бр.4, Београд 1965, стр. 38

²⁹³¹ Архив Београда, фонд: Љотићева организација Збор, кутија бр.6, документ: *Земаљска кандидатска листа за изборе народних посланика за Народну скупштину на дан 5. маја 1935 године*

Милош М. Милошевић (1891-1944)

Рођен у Београду 1891 г. где је завршио основну школу и гимназију. Учесник Првог светског рата, 1916 одлази на школовање у Француску где завршава прву годину Правног факултета. Током свог школовања у Паризу упознао се с програмом неоројалистичког покрета Француска акција и постао ватрени присталица политичких идеја Шарла Мораса. По повратку у Краљевину СХС ради као новинар и публициста у листовима *Новости*, *Народна одбрана* и *Време*. Политички близак Драгољубу Јовановићу и тзв левом крилу Савеза земљорадника. Крајем двадесетих сарађује у листу *Политички гласник* из чије редакције ће настати нуклеус југоинтегралистичке десничарске организације Југословенска акција. Према Драгољубу Јовановићу Милошевић је био први генерални секретар Југословенске акције и аутор већине програмских чланака у гласилима покрета (податак није проверив јер је Милошевић своје тектове потписивао читавим низом псеудонима). Нема података о политичком ангажману М. Милошевића током друге половине 30-тих година, али се спомиње као један од ко-оснивача Народне сељачке странке – политичке формације настале сецесијом тзв. левог крила Савеза земљорадника. Милошевић је учествовао у Априлском рату а током немачке окупације стаје у службу владе Народног спаса генерала Милана Недића и сарађује у листовима *Ново време* и *Српски народ*. У новембру 1944 г. након повлачења немачких и Недићевих снага из Београда Милошевић врши самоубиство.²⁹³²

²⁹³² Драгољуб Јовановић, *Медаљони I*, Београд 2008, стр. 252-257

Драгутин Модерчин

Рођен крајем 19. века у Осијеку (Аустро-Угарској). Завршио правни факултет. Служио као добровољац у српској војсци у Првом светском рату. Нема података о његовом политичком ангажману током 20-тих година. После Уједињења 1918 г. радио као окружни судија у Осијеку. За време 6-јануарске диктатуре политички се активира као члан Југословенске акције (ЈА). Као члан покрета истиче се у пропагандном раду на подручју Славоније. После уједињења ЈА са осталим десничарским групама у ЈНП Збор у октобру 1934 г. наставља своје активности у оквиру овог покрета. Као активиста ЈНП Збор хапшен у неколико наврата за време владе Милана Стојадиновића. После Априлског рата 1941 г. Модерчин је избегао из Осијека и настанио се у Београду и учествовао у раду ЈНП Збор и СДК. Пошто је почетком 1945 г. дошло до концентрације анти-комунистичких снага у Словенији Модерчину је (као резервном мајору југословенске војске) поверена улога команданта тзв. Хрватске армије. Ова јединица, коју су чинили југословенски оријентисани Хрвати углавном из редова чланства ЈНП Збор и појединих домобранских јединица из НДХ, требала је да уз Српски добровољачки корпус и четничке јединице чини једну од главних снага тзв. Другог Солунског фронта. Убрзо је Модерчин смењен са функције команданта ове формације (на тој позицији наследио га је генерал Матија Парац).²⁹³³ Нема даљих података о Модерчину.²⁹³⁴

²⁹³³ Бојан Б. Димитријевић, *Војска Недићеве Србије: Оружане снаге Српске владе 1941-1945*, Београд 2016, стр. 524-525, 534

²⁹³⁴ Архив Србије, фонд БИА II – 69, документ: *Белешка о Д. Модерчину*

Милорад Мојић (1895-1944?)

Слика бр.23; Милорад Мојић као командант Петок пука Српског добровољачког корпуса 1943 г. (Приватна колекција)

Рођен 24. 10. 1895 г. у Немету (Банат) у Аустро Угарској. Отац му је био свештеник и истакнути национални радник међу Србима у Банату. Завршио правни факултет у Београду. Током студија у Београду Мојић је постао присталица Народне радикалне странке. Као студент Мојић је основао Соколско друштво у Петрограду (Зрењанин) и износио своје политичке ставове у листовима *Нови Србин* и *Бечкеречке новине*. По избијању Првог светског рата Мојићев отац је ухапшен и заточен у логору у Темишвару а сам Милорад Мојић је мобилисан у аустроугарску војску и послат на Источни фронт. Почетком 1917 г. Мојић успева да пребегне Русима и преко Одесе стиже на Солунски фронт на коме се борио у 15. пешадијском пуку. Мојић се на фронту истакао храброшћу на основу чега је одликован Златном медаљом за храброст, руским одликовањем Крст Светог Владимира и чехословачким орденом Златни крст.

Након завршетка Првог светског рата Мојић се враћа у Петроград (Зрењанин) где ради као професор у гимназији. Поред тога ангажује се и у политичком животу и као члан НРС на чијој листи је 1922. г. изабран за среског начелника у Новом Бечеју. Мојић је био и члан Народне одбране у којој је вршио дужност секретара обласног одбора ове организације. Као истакнути ратни ветеран Мојић је 1921 г. основао Савез банатских добровољаца организацију која је окупљала банаћане који су се као добровољци борили у војсци Краљевине Србије у Првом светском рату. Мојић је вршио функцију главног и одговорног уредника листа *Граничар* главног гласила банатских добровољаца. Током 20-тих и 30-тих година Мојић се ангажовао и у покретима за унапређење аграрне производње у Банату као члан Аграрне заједнице (локални савез земљорадничких задруга) и уредник листа *Привреда*. Поред ангажовања у политици и привреди Мојић је био један од најистакнутијих спортских радника на подручју Баната. Био је оснивач спортског удружења *Обилић*, моторциклистичког клуба *Јединство* и уредник листова *Банатски спорт* и *Спортска ревија*. По успостављању монархидиктатуре 1929 г. Мојић се дистанцира од НРС и почетком 1934 г. почиње да издаје лист *Буђење* око чије редакције се окупља мања група политичких истомишљеника углавном из редова распуштене НРС. Током 1934 г. Мојићева политичка група успоставља везе са групом Ратка Парезанина и оне заједно формирају тзв. Мали Збор. По формирању ЈНП Збор у октобру 1934 г. Мојић постаје један од његових најистакнутијих функционера на територији Дунавске бановине (данашња Војводина). Мојић је уређивао све листове ЈНП Збор који су излазили на подручју Дунавске бановине током 30-тих година (листови *Буђење*, *Суђење*, *Нови пут*, *Наш пут*, *Sturm*, *Ervache* и *Angriff*). Као истакнути политички, привредни и спортски радник Милорад Мојић је заједно са својом браћом Иваном, Милисавом и Станком умногоме допринео ширењу идеологије ЈНП Збор на простору Дунавске бановине. Захваљујући добром познавању немачког језика и многобројним познанствима са банатским фолксдојчерима Мојић је имао истакнуту улогу у покушају ЈНП Збор да за своје идеје придобије припаднике немачке националне мањине који су живели на подручју Војводине и Барање. У склопу тог задатка Мојић је издавао и уређивао листове на немачком језику *Sturm*, *Ervache* и *Angriff* преко којих је германофоно становништво Дунавске бановине информисано о политичком програму и дневнополитичким активностима ЈНП Збор. Поред одржавања веза са немачком националном мањином Мојић се у оквиру свог политичког ангажмана у Збору истицао као и један од главних заговорника и идеолога антисемитизма. Мојићеве антисемитски ставови које је

износио путем чланака у сборашким листовима сумирани су у брошури под насловом *Српски народ у канџама Јевреја*. Мојићеви антисемитски иступи резултирали су прво законском тужбом за ширење међунационалне мржње у Краљевини Југославији коју је јеврејска заједница поднела против Мојића 1938 године. Због свог политичког ангажовања у ЈНП Збор Мојић је неколико десетина пута ухапшен и налазио се под константном присмотром полицијских органа што му је донело углед једног од најбескомпромиснијих збораша. Након искључења Велибора Јонића из ЈНП Збор 1938 г. Мојић је постављен за генералног секретара покрета и на тој функцији је остао све до своје смрти 1945. г. За време немачке окупације Мојић је захваљујући својим познанствима са Јанком Сепом и осталим политичким првацима војвођанских фолксдојчера више пута посредовао између Владе Народног спаса и немачких војних структура у циљу заштите српског становништва на подручју Бачке и Баната. По избијању устанка у Србији Мојић је заједно са Михалом Олћаном формирао тзв. Банатски добровољачки одред – оружану формацију састављену од чланова ЈНП Збор која је узела учешћа у борбама против партизанских јединица у централној Србији. Након стварања Српског добровољачког корпуса СДК (оружане формације састављене од чланова ЈНП Збор која се налазила под командом владе Милана Недића) Банатски добровољачки одред је реорганизован у Пети добровољачки пук за чијег команданта је постављен Милорад Мојић. Мојић и његова јединица активно учествују у борбама против партизанских јединица у Источној Србији 1942 г. и Подрињу 1944. г. У току повлачења снага СДК кроз територију НДХ Милорад Мојић и неколицина официра из његове јединице су 7. децембра 1944 г. заробљени и убијени од стране усташа. Тачан датум смрти није познат.²⁹³⁵

²⁹³⁵ Архив Србије, Фонд БИА I – 121, документ: *Белешка о Милораду Мојићу*

Момир Николић

Адвокат, завршио права у Француској током Првог Светског рата. По Уједињењу 1918 г. враћа се у Краљевину СХС где учествује у политичком животу као члан Комунистичке партије Југославије, Републиканске странке и Народне радикалне странке. Био уредник листа *Политички гласник* и близак оснивачима покрета Југословенска акција. Поздравио 6-јануарски Манифест као прилику за нову политичку генерацију. Од 1919 г. истицао се као велики заговорник југословенског интегрализма. Своје политичке погледе блиске неоројалистичком покрету Француска акција сумирао је политичко-социолошком есеју *Грађанинов врт*. У Југословенској акцији и ЈНП Збор није играо истакнуту улогу. Није познат његов политички ангажман током немачке окупације. После краја Другог светског рата истакао се као правни заступник антикомуниста који су били процесуирани од стране нових власти због чега је претрпео више физичких напада од стране чланова СКОЈ-а. Време и место смрти непознати.²⁹³⁶

²⁹³⁶ Драгољуб Јовановић, *Медаљони I*, Београд 2008, стр. 135-137

Ратко Парезанин (1898-1981)

Слика бр.24; Ратко Парезанин (Приватна колекција)

Рођен у Аустро-Угарској у Коњицу (БиХ) 1898 г. Припадник национално-револуционарне организације Млада Босна. Близак пријатељ видовданских атентатора Гаврила Принципа и Трифка Грабежа. Због учешћа у организацији Сарајевског атентата са 16 година осуђен на тешку робију коју је издржавао у затвору у Араду. Касније присилно мобилизован у аустроугарску војску и упућен на италијански фронт. Због болести удаљен са фронта и послат на опоравак у Загреб где дочекује крај рата.²⁹³⁷ Током 20-тих година учествује у политичком животу као члан Републиканске,²⁹³⁸ а затим Народне радикалне странке (НРС). У периоду 1924-1927 г. врши функцију аташеа за штампу у амбасади Краљевине СХС у Бечу. На изборима 1927 г. изабран је за народног посланика на листи НРС. Двогодишње посланичко искуство (1927-1929.г.) направило је од Парезанина оштрог критичара система парламентарне демократије.²⁹³⁹ Током прве две године монарходиктатуре Парезанин се политички пасивизирао (премда је поздравио 6-јануарски Манифест као искрен покушај краља Александра да

²⁹³⁷ Ратко Парезанин, *Млада Босна и Први светски рат*, Минхен 1974, стр. 115-199

²⁹³⁸ Светислав Стефановић, *Старим или новим путевима: Одабрани политички списи 1899-1943*, Нови Сад 2006, стр. 26-27

²⁹³⁹ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 18-20

спречи распад државе) и поново преузео посао аташеа за штампу у амбасади у Бечу. Почетком 1933 г. Парежанин долази у Београд и добија место у новооснованом Централном пресбируу. Са неколицином пријатеља попут Светозара Спанаћевића и Милана Бадцака оснива сопствену политичку организацију тзв. Мали Збор. Ова организација имала је око 100-тињак чланова и издавала је лист *Збор* у Београду. Организација је стајала на позицијама интегралног југословенства, монархизма и потребе активнијег учешћа задружног покрета у економском и политичком животу Краљевине Југославије. Недуго по оснивању 1933 г. ова организација се фузионисала са још једном групом истомишљеника из Петрограда (данас Зрењанин) окупљеном око листа *Будућност* коју су предводили бивши члан НРС Милорад Мојић и Красоје Нотарош. Током 1934 г. Парежанин је успоставио везе са Југословенском акцијом, словеначким удружењем БОЈ и Љотићевом групом окупљеном око листа *Отаџбина*. После фузије ових група у ЈНП Збор у октобру 1934 г. Парежанин се искључио из активног вођства покрета и посветио се научном раду на новооснованом Балканском институту. Парежанин је заједно са Светозаром Спанаћевићем, др Петром Скоком и др Миланом Будимиром основао овај институт који је за циљ имао проучавање културних, историјских и економских веза балканских народа са позиција теорије интегралног југословенства. Институт је издавао часопис *Revue internationale des etudes balkaniques* који је излазио два пута годишње у периоду 1934-1939 г. Поред научног рада Парежанин је активно учествовао у изборним кампањама ЈНП Збор на парламентарним изборима 1935. и 1938 г. Пред изборе 1938 г. Парежанин је одиграо важну улогу у откривању завере Јонића, Грегорића, Вуловића и Перића да смене Димитрија Љотића са места председника ЈНП Збор да би покрет наступио на изборној листи ЈРЗ. У периоду 1938-1941 г. Парежанин се ангажује у покрету као један од главних саветника Димитрија Љотића у домену формирања спољнополитичких ставова покрета. Након успостављања немачке окупације 1941 г. Парежанин се активно ангажује у формирању и раду Српског добровољачког корпуса (СДК) оружане формације састављене од чланства распуштеног ЈНП Збор коју је Љотић ставио на располагање влади Народног спаса генерала Милана Недића. У СДК Парежанин врши функцију шефа тзв. Просветарске службе. Просветари распоређени по јединицама СДК били су нека врста пандана политичким комесарима у совјетској војсци тј. били су задужени за политичко образовање људства у својим јединицама.²⁹⁴⁰

²⁹⁴⁰ Ратко Парежанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 455-460, 468

Крајем 1944 г. Парежанин је са мањом борбеном групом СДК упућен у Црну Гору како би координирао повлачење јединица четничког војводе Павла Ђуришића (кој су се почетком 1944 г. ставиле под команду СДК) заједно са главнином снага СДК у Словенију. Након извршене мисије Парежанин се прикључио осталим снагама СДК које су се заједно са четничким јединицама Момчила Ђујића и Добросава Јевђевића сконцентрисале у Словенији намеравајући да пруже отпор надирућим снагама партизанске војске.²⁹⁴¹ После пораза СДК и њених савезника у Словенији Парежанин се са остатцима СДК предао америчким снагама у Италији где је наредних неколико година провео у логорима за ратне заробљенике и расељена лица. Крајем 40-тих и почетком 50-тих година Парежанин се настанио у Минхену у Западној немачкој и окупио око себе већину чланова ЈНП Збор који су успели да напусте територију Југославије. Парежанин је заједно са Јаковом Љотићем (изабран на чело покрета после погибије свог брата Димитрија Љотића) обновио рад ЈНП Збор и у Минхену основао издавачко предузеће “Искра“ која је поред истоименог листа издавала мемоарска дела и историјске монографије у којима су чланови и симпатизери Збора износили своје идеолошке погледе. Парежанин је 1971 г. објавио монографију *Други светски рат и Димитрије в. Љотић* у којој је изнео историјат покрета ЈНП Збор од његовог настанка до 1945. г. Поред групе окупљене око Парежанина у Минхену и други бивши чланови ЈНП Збор расејани широм Европе и Северне Америке покушавали су да обнове рад покрета у емиграцији. Између ових група и централе у Минхену повремено је долазило до размимоилажења и сукоба у чијој се неутрализацији Парежанин истицао као највећи ауторитет. Ратко Парежанин умро је у Минхену 1981 г.

²⁹⁴¹ Ратко Парежанин, *Моја мисија у Црној Гори*, Минхен 1974

Ђорђе Перић (1897-195?)

Рођен 1897 г. у Аустро-Угарској (Далмација), по народности Хрват (негде између почетка Првог светског рата и 1920 г. прешао је у православље и од тада се изјашњавао као Србин. Завршио правни факултет, бавио се новинарством и био је директор новинске агенције *Авала* у периоду 1931-1934 г. Почетком 1925 г. заједно са Момиром Николићем покрене лист *Политички гласник* око кога ће се окупити језгро југоинтегралистичке организације Југословенска акција. Један од ко-оснивача Југословенске акције у којој је заузимао положај подпредседника. Он је у ЈА довео бившег првака Савеза земљорадника Војислава Ђорђевића са намером да преко његовог утицаја у задружном покрету успостави утицај ЈА над Главним савезом српских земљорадничких задруга. Био директор новинске агенције Авала до 1935 г. После фузије ЈА са Љотићевом и Парезаниновом групом постаје члан ЈНП Збор. На парламентарним изборима 1935 г. наступа као кандидат ЈНП Збор у слатиначком срезу.²⁹⁴² Почетком 1938 г. заједно са Данилом Грегорићем и Велибором Јонићем покушава да смени Димитрија Љотића са места председника ЈНП Збор. Пошто ово није успело ова група напушта Збор и прилази ЈРЗ Милана Стојадиновића. Драгољуб Јовановић је сматрао да је Перић почетком 30-тих постао агент немачке обавештајне службе и да је напустио Љотића и пришао Стојадиновићу јер је овај други био директни експонент немачких интереса у Краљевини Југославији. Извори зборашке провинијенције тврде са друге стране да је покушај пуча унутар покрета био инспирисан превасходно личним материјалним интересима Перића, Јонића, Вуловића и Грегорића.²⁹⁴³ За време немачке окупације Ђорђе Перић врши функцију шефа пропаганде владе Милана Недића. После ослобођења Југославије Перић емигрира у Јужноафричку републику где је и умро крајем 50-тих година.²⁹⁴⁴

²⁹⁴² Архив Београда, фонд: Љотићева организација Збор, кутија бр.6, документ: *Земаљска кандидатска листа за изборе народних посланика за Народну скупштину на дан 5. маја 1935 године*

²⁹⁴³ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 147-152

²⁹⁴⁴ Драгољуб Јовановић, *Медаљони I*, Београд 2008, стр. 305-307

Владислав Стакић (1899-1964)

Рођен у Новом Саду 1899 г. студирао права у Паризу. Током студија у Француској постао присталица Шарла Мораса и неоројалистичког покрета Француска акција. Почетком 1925 г. заједно са политичким истомишљеницима Момиром Николићем и Ђорђем Перићем покрене лист *Политички гласник* око кога се окупља језгро будућег покрета Југословенска акција. Драгољуб Јовановић у својим *Медаљонима* наводи да је Стакић преко покрета ЈА хтео да у Југославији пласира идеје Француске акције. Стакић се бавио политичком теоријом написао је књигу о идеологији Француске акције и творцу идеологије револуционарног синдикализма Жоржу Сорелу. Не зна се да ли је заједно са остатком чланства ЈА пришао ЈНП Збор. Крајем 30-тих година намесник кнез Павле Карађорђевић шаље Стакића у неколико тајних дипломатских мисија код италијанског МИП-а Галеаца Ћана и премијера Мусолинија. Нема података о Стакићевом политичком ангажовању током немачке окупације. Крајем 1944 г. Стакић напушта Београд и емигрира у Швајцарску а потом одлази у Јужноафричку републику где је преминуо 1964 г.²⁹⁴⁵

²⁹⁴⁵ Драгољуб Јовановић, *Медаљони I*, Београд 2008, стр. 261-266

Светислав Стефановић (1887-1944)

Слика бр.25; Светислав Стефановић као санитарски мајор 1918 г. (Приватна колекција)

Рођен у Новом Саду 1887 г. где је завршио основну школу и гимназију. Студирао технику у Цириху и филозофију у Бечу на крају завршио медицину у Бечу и Прагу. Као гимназијалац и студент био је социјалиста - у новосадској *Застави* пише чланке у којима глорификује Светозара Марковића и критикује аутократску владавину Обреновића. У Бечу и Прагу повезује се са југословенским студентима из Аустро-Угарске и сарађује у културним и политичким часописима Југословенске националистичке омладине. После завршених студија долази у Србију где ради као лекар и 1903 г. приступа Радикалној странци. Три године касније заједно са Јашом Продановићем и Јованом Скерлићем оснива Самосталну радикалну странку. За време I Светског рата служи у српској војсци као војни лекар. По стварању Краљевине СХС заједно са Продановићем 1920. г оснива Републиканску демократску странку и пише бројне чланке за њене листове *Република* и *Прогрес* у којима се залаже за укидање монархије, увођење демократске републике и остварење социјалне правде. Током раних 20-тих година симпатисао је рад КПЈ - потписао петицију против увођења Обзване. Због својих симпатија према ХРСС и Стјепану Радићу 1922 г. долази у сукоб са вођством Републиканске странке и иступа из ње. Од тог времена па до уласка у

Југословенску Акцију (нема података о Стефановићевом ангажовању у овој организацији) и ЈНП Збор 1935 г. Стефановић делује као независни интелектуалац. Током овог периода (у коме се углавном бавио литерарним радом)²⁹⁴⁶ Стефановић је прошао идеолошку трансформацију од републиканца, атеисте и комунистичког симпатизера до монархисте и верника са изграђеним антикомунистичким ставовима и расистичким тенденцијама. На ову трансформацију могли су утицати разлози приватне природе (после смрти своје прве жене 1931. г. Стефановић се оженио мађаризованом Немицом Гитом Радић- даљом рођаком Стјепана Радића која је била ватрени верник) али и Стефановићев двогодишњи боравак у Риму (1933-35) током којег се зближио са Фердинандом Мецазомом (који је био муж Стефановићеве свастике) подсекретаром фашистичке партије за омладину и идеологом руског белог покрета писцем Димитријем Мерешковским. Под утиском проучавања италијанског корпоративизма током својих боравака у Италији Стефановић је постао говорљиви заговорник овог друштвено-економског система и његове имплементације у Краљевини Југославији. На парламентарним изборима 1935 г. Стефановић наступа као кандидат на листи ЈНП Збор у изборној јединици Београд-Земун-Панчево.²⁹⁴⁷

После једног од својих боравака у Италији Стефановић је 1937 г. са италијанског превео и објавио Мусолинијеву књигу *О корпоративној држави: Говори, доктрина, законодавство*. У периоду од 1935. до 1938 г. када је иступио из ЈНП Збор Стефановић је био један од његових најактивнијих и у јавности најзапаженијих чланова. Био је члан Политичког савета ЈНП Збор, уредник културне рубрике листа *Отаџбина*, говорник на митинзима и неуморни пропагандиста идеја покрета у југословенској штампи. Пошто је Љотић 1938 г. одбио Стојадиновићеву понуду да изађе на изборе у коалицији са ЈРЗ група чланова некадашње ЈА предвођена В. Јонићем и Д. Грегорићем је напустила ЈНП Збор и добила места у државном апарату Стојадиновићевог режима. Заједно са овом групом и Стефановић је 1938 г. напустио ЈНП Збор и постао човек од Стојадиновићевог личног поверења преко кога је југословенски премијер одржавао незваничне контакте са фашистичким режимом у Италији. Званично је Стефановић 1938 г. отпослан у Рим да би координирао сарадњу Београдског и Римског универзитета као члан управног одбора Југословенско-италијанског културног удружења. Нема података о томе шта је радио после пада

²⁹⁴⁶ Више о књижевном раду С Стефановића- Миливој Ненин, *Светислав Стефановић-претеча модернизма*, Нови Сад 1993

²⁹⁴⁷ Архив Београда, фонд: Љотићева организација Збор, кутија бр.6, документ: *Земаљска кандидатска листа за изборе народних посланика за Народну скупштину на дан 5. маја 1935 године*

Стојадиновића, али по неколико чланака објављених у *Времену* у периоду 1939-1941. г. може се закључити да је остао на линији званичне ЈРЗ Драгише Цветковића. Нема података да ли је Стефановић учествовао у Априлском рату 1941 г. По формирању Недићевог кабинета министар просвете Велибор Јонић (заједно са Стефановићем био у Југословенској Акцији) поставља Стефановића на чело Српске књижевне задруге. Средином 1943 г. Стефановић путује у окупирану Пољску као део међународне лекарске комисије која је формирана од стране немачких власти да испита злочин совјетске војске над заробљеним официрима пољске армије у Катинској шуми. Инспириран овим искуством Стефановић је написао неколико чланака и дао неколико интервјуа о којима је говорио о овом злочину и дао критичку слику стања које је затекао на територији која је била под контролом бољшевичких власти. Осим тога Стефановић се током периода немачке окупације држао политички пасивно и није контактирао са члановима ЈНП Збор (осим са Р. Парезанином који је био његов дугогодишњи пријатељ и саборац из Републиканске странке). По ослобођењу Београда Стефановић је ухапшен и стрељан у октобру 1944. г.²⁹⁴⁸

²⁹⁴⁸ Светислав Стефановић, *Старим или новим путевима: Одабрани политички списи 1899-1943*, Нови Сад 2006, стр. 5-27

Владислав - Влатко Фабијанчић (1894-1950)

Слика бр.26; Владислав Фабијанчић (Приватна колекција)

Истакнути члан предратне Југословенске револуционарне омладине. Један од оснивача и уредник омладинског листа *Препород* из Љубљане.²⁹⁴⁹ Један од првих заговорника идеје југословенског јединства међу Словенцима у Аустро-Угарској.²⁹⁵⁰ Први међу про-југословенски оријентисаним Словенцима успоставио везе са Југословенском револуционарном омладином у Далмацији и Младом Босном. У јулу 1913 г. због про-југословенских ставова изнетих у *Препороду* ухапшен од стране аустријских власти. После неколико месеци Фабијанчић је пуштен из притвора и одлази за Београд где га затиче избијање Првог светског рата. Фабијанчић се као добровољац прикључује српској војсци и учествује у битци на Церу.²⁹⁵¹ Током ратних година Фабијанчић учествује у стварању Југословенског одбора у Нишу и у његовом раду у Риму. Учествује у стварању тзв. Пивковог батаљона (назван по свом команданту Људевиту Пивку)- војне формације састављене од словеначких и хрватских пребега из аустроугарске војске која се борила на страни Италије против АУ. Након Првог светског рата Фабијанчић се прикључује социјалистичком покрету у Словенији и

²⁹⁴⁹ Anonim, Naši predniki: Preporodovci 1914 - 1934, *Prelom* god I br. 11, 29. mart 1934

²⁹⁵⁰ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 540-541

²⁹⁵¹ Vladislav Fabijančić, Dvajesletnica cerske bitke, *Prelom* god I br.32, 23. avgust 1934

учествује у Вуковарском конгресу и формирању Комунистичке партије Југославије.²⁹⁵² Парадоксално Фабијанчић је учествовао и у припреми оснивачког конгреса ОРЈУНЕ²⁹⁵³ 1919 г. али нема података о његовом деловању у овој политичкој организацији. На листи КПЈ Фабијанчић је 1920 г. изабран за народног посланика. Након увођења Обзнане Фабијаничић бежи у иностранство али се крајем 1922 г. враћа у Краљевину СХС. Наставља свој ангажман у КПЈ као уредник листа *Делавске новине*. Због заступања става да КПЈ треба да сарађује са словеначким социјал-демократама Фабијанчић је у априлу 1923 г. искључен из партије.²⁹⁵⁴ У периоду 1925-1928 Фабијанчић врши функцију председника Звезе војних добровољцев - удружења словеначких добровољаца у српској војсци. По увођењу монархдиктатуре 1929 г. Фабијанчић заједно са некадашњим саборцима из револуционарне омладине и Пивковог батаљона Станетом Видмаром и Августом Кунстером као и предводником словеначких снага из рата у Корушкој Рудолфом Мајстером оснива удружење ратних ветерана Звеза словенских бојевника. Ово удружење је стајало на позицијама 6-јануарског манифеста и окупљало је углавном некадашње чланове ОРЈУНЕ, Кметијске странке и СДС у Словенији. Почетком 1930 г. удружење мења име у Борачка организација Југославије (БОЈ) и под покровитељством бившег орјунаша Драга Марушића (сада првака ЈНС) почиње да шири свој утицај и изван Дравске бановине.²⁹⁵⁵ Током 1934 г. Фабијанчић успоставља везе са Југословенском акцијом и организацијом Мали Збор Ратка Парезанина. Након убиства краља Александра у Марсеју у октобру 1934 г. Фабијанчић заједно са Парезанином и Љотићем иницира уједињење југоинтегралистичких организација БОЈ, Југословенска Акција, Мали Збор и групе Отаџбина у Југословенски народни покрет Збор.²⁹⁵⁶ На парламентарним изборима 1935 г. Фабијанчић наступа као кандидат листе ЈНП Збор у кршком и птујском срезу.²⁹⁵⁷ Након неуспеха ЈНП Збор на изборима 1935 г. Фабијанчић се

²⁹⁵² Бранислав Глигоријевић, *Коминтерна југословенско и српско питање*, Београд 1992, стр. 68,70

²⁹⁵³ Нико Бартуловић, *Од Револуционарне омладине до Орјуне: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр. 77

²⁹⁵⁴ Бранислав Глигоријевић, *Коминтерна југословенско и српско питање*, Београд 1992, стр. 102, 104, 190

²⁹⁵⁵ Бранислав Глигоријевић, Политички покрети и групе са националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом Збору, *Историјски гласник*, бр.4, Београд 1965, стр. 59-61

²⁹⁵⁶ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 47-49, 54

²⁹⁵⁷ Архив Београда, фонд: Љотићева организација Збор, кутија бр.6, документ: *Земаљска кандидатска листа за изборе народних посланика за Народну скупштину на дан 5. маја 1935 године*

политички пасивизира.²⁹⁵⁸ Нема података о Фабијанчићевој политичкој делатности током Другог светског рата. Умро је 1950 г. у Љубљани.

Илија Чавлина

Не зна се када је приступио ОРЈУНИ, али се већ 1923 г. помиње као шеф загребачког обласног одбора ове организације. Након расцепа у ОРЈУНИ 1925 г. због сукоба Леонтић- Прибићевић Чавлина иступа из ОРЈУНЕ, држећи страну Светозара Прибићевића, повевши за собом већи део загребачког обласног одбора.²⁹⁵⁹ У периоду 1926-1932 г. нема података о политичким активностима Илије Чавлине. Негде у том периоду Чавлина је приступио покрету Југословенска акција (ЈА). Почетком 1932 г. Чавлина је изабран у Централни одбор ЈА.²⁹⁶⁰ После фузије ЈА са организацијом БОЈ и политичким групама Д. Љотића и Р. Парезанина Илија Чавлина постаје члан новоформираног ЈНП Збор. Пред петوماјске парламентарне изборе 1935 г. Чавлина са још неколицином сабораца из некадашње Југословенске акције напушта ЈНП Збор и кандидује се на режимској листи Богољуба Јевтића.²⁹⁶¹ Нема даљих података о политичком ангажовању Илије Чавлине.

Иван Чок

Оснивач и предводник југословенске иредентистичке организације ТИГР (Трст-Истра-Горица-Ријека) у Италији. ТИГР 1926 г. улази у у састав орјунашке заграничне терористичке организације ОРЈУНАВИТ. У доба диктатуре 1931 г. у Загребу формира организацију Савез југословенских емигрантских удружења Јулијске Крајине. У раду организације Чок се ослања на подршку бана Дравске бановине Драга Марушића бившег орјунаша и протежеа Борачке организације Југославије БОЈ. На изборима 1935 г. кандидовао се на листи Богољуба Јевтића. Због Чоковог ангажовања у редовима Југословенске националне странке режим Милана Стојадиновића и влада Цветковић-Мачек сузбијају рад удружења емиграната из Јулијске крајине. Нема података о политичком ангажовању ивана Чока током друге половине 30-тих година.

²⁹⁵⁸ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 144

²⁹⁵⁹ Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста ОРЈУНА, *Историја 20. века: Зборник радова V*, Београд 1963, стр. 353

²⁹⁶⁰ Бранислав Глигоријевић, Политички покрети и групе са националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом Збору, *Историјски гласник*, бр.4, Београд 1965, стр. 38, 42

²⁹⁶¹ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 61

Александар Штулхофер

Слика бр.27; Александар Штулхофер током говора на скупу Југословенске акције у Бурђеновицу (Славонија) 18. марта 1934 године. (лист "Југословенска реч" година бр. 64, Национална и свеучилишна књижница у Загребу)

Адвокат из Загреба, по народности Јеврејин. Истакнути члан предратне Југословенске националистичке омладине у Хрватској.²⁹⁶² Један од оснивача покрета Југословенска напредна национална омладина који је 1922 г. променио име у Организација југословенских националиста- ОРЈУНА. Председник месног одбора ОРЈУНЕ у Загребу. Штулхофер је у неколико наврата биран у главна управна тела покрета Главни одбор и Директоријум. По распуштању ОРЈУНЕ 1929 г. Штулхофер улази у покрет Југословенска акција где је изабран за председника Централног одбора

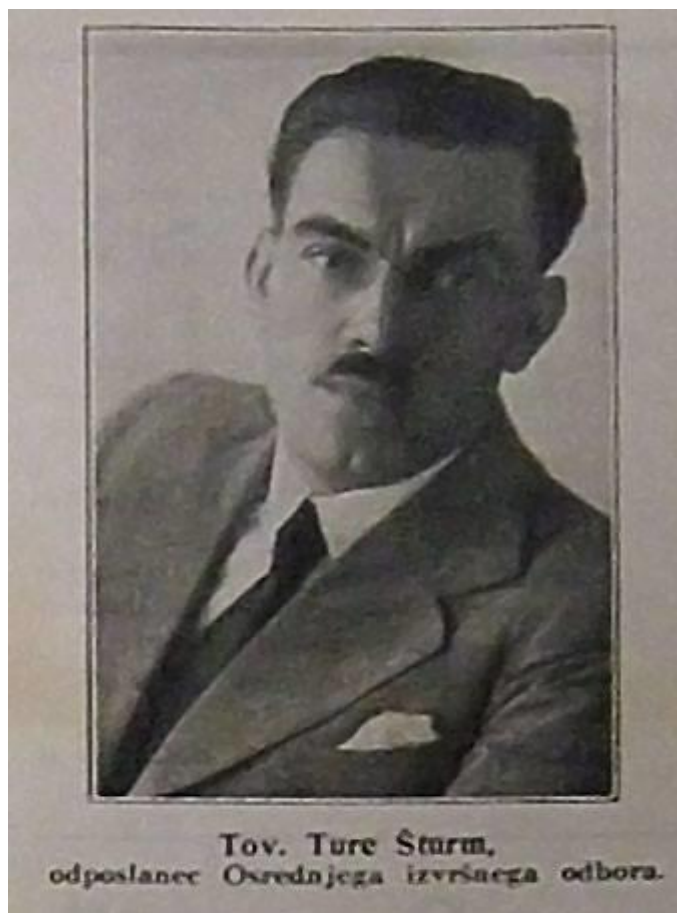
²⁹⁶² Нико Бартуловић, *Од Револуционарне омладине до Орјуне: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр. 14

гл. управног тела покрета.²⁹⁶³ После уједињења ЈА са осталим десничарским групама у ЈНП Збор наставља своје активности у оквиру овог покрета. Пред изборе 5. маја 1935 г. носилац владине листе Богољуб Јевтић нуди ЈНП Збор 50 посланичких мандата под условом да се прваци покрета кандидују на његовој листи. Штулхофер, као и неколико чланова бивше ЈА попут Луке Костренчића, Владимира Велмар Јанковића и Милана Банића прихватају Јевтићеву понуду, напуштају ЈНП Збор и кандидују се на владиној листи.²⁹⁶⁴ Нема података о даљем политичком ангажману Александра Штулхофера.

²⁹⁶³ Бранислав Глигоријевић, Политички покрети и групе са националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом Збору, *Историјски гласник*, бр.4, Београд 1965, стр. 38, 42, 50

²⁹⁶⁴ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, стр. 61

Артур -Туре Штурм (1894-?)

Слика бр. 28; *Артур Штурм* (лист "Prelom" god. I br.14, Narodna in univerzitetna knjižnica u Ljubljani)

Рођен 10. 12. 1894 г. у Сплиту (отац Словенац из Марибора – аустроугарски чиновник затекао се службом у овом граду). По професији војник – није познато његово ангажовање у Првом светском рату. Након Уједињења 1918 г. живи у Љубљани. Политичко ангажовање током 20-тих година је непознато. Један од оснивача и идеолога Борачке организације Југославије (БОЈ). Уз Владислава Фабијанчића и Августа Кустера Штурм је један од главних заговорника сарадње БОЈ-а са Југословенском акцијом, Малим Збором и Љотићевом политичком групом. По стварању ЈНП Збор у октобру 1934 г. постаје један од најугледнијих првака покрета на подручију Дравске бановине (Словеније). На парламентарним изборима 1935 г. Штурм наступа као кандидат листе ЈНП Збор за срез камнишки.²⁹⁶⁵ И ако се на челу бановинског одбора ЈНП Збор формално налазио адвокат Фран Кандаре из некадашње

²⁹⁶⁵ Архив Београда, фонд: Љотићева организација Збор, кутија бр.6, документ: *Земаљска кандидатска листа за изборе народних посланика за Народну скупштину на дан 5. маја 1935 године*

Југословенске акције Штурм је био оперативни вођа збораша у Дравској бановини (Словенији). У периоду 1935-1938. Штурм врши функције секретара конзорцијума листа *Отаџбина* и координатора омладинске организације ЈНП Збор за Дравску бановину. Након иступања Југословенске акције из ЈНП Збор 1938 г. Штурм преузима функцију старешине бановинског одбора ЈНП Збор. Као човек од личног поверења Димитрија Љотића Штурм учествује у свим важнијим политичким и пропагандним акцијама ЈНП Збор на којима иступа као представник и гласноговорник словеначких збораша. Као старешина обласног одбора Штурм је посветио велику пажњу придобијању средњошколске и студентске омладине за идеологију ЈНП Збор. Након Априлског рата и слома југословенске државе Штурм је избегао у Београд где се прикључује Српском добровољачком корпусу (СДК). Након капитулације Италије 1943 г. Штурм је упућен у Љубљану као официр за везу између СДК и Словеначких домобрана генерала Леона Рупника. Штурм је успео да из Рупникове околине одстрани представнике Словенске људске странке и склопи споразум о сарадњи између СДК и Словеначких домобрана. Почетком 1944 г. Штурм се вратио у Београд и информисао Љотића о резултатима своје мисије. И ако о томе не постоје директни податци очигледно је да је Штурмов ангажман у Словенији 1943-1944. г. умногоме допринео креирању и извођењу Љотићевог плана о концентрацији свих антикомунистичких снага у Словенији који је остварен крајем 1944. и почетком 1945 г. По доласку снага СДК на територију Словеначког приморија Штурм је вршио функцију официра за везу између зборашких јединица и немачког штаба генерала Одила Глобочника у Трсту. Нема података о судбини Артура Штурма након слома антикомунистичких снага у Словенији (познато је само да је емигрирао).²⁹⁶⁶

²⁹⁶⁶ Архив Београда, Фонд Љотићеве организације Збор, кутија бр.6, документ: *белешка о А. Штурму*

Преглед извора и литературе:

Извори:

Архив Југославије:

фонд Државни суд за заштиту државе

фонд Југословенска народна странка “ борбаши“

фонд Масонске ложе у Југославији

фонд Министарски савет Краљевине Југославије

фонд Централни пресбиро председништва министарског савета Краљевине
Југославије

фонд Министарство правде Краљевине Југославије

фонд Министарство просвете Краљевине Југославије

фонд Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије

фонд Краљев двор

фонд: Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача
Збирка Станислава Кракова

Збирка Милана Стојадиновића

Збирка Збор Димитрија Љотића

Архив града Београда

збирка о раду Љотићеве организације Збор

фонд Јадранска стража – обласни одбор Београд

фонд: БДС

фонд: Управа града Београда (УГБ)

Архив Србије

фонд: БИА

Војни архив Србије:

пописник бр 17 – Архивска грађа бивше југословенске војске од јануара 1921. до
априла 1941. године

Архив САНУ:

фонд: Историјска збирка

Хрватски државни архив

Фондови:

- група VI Грађанске странке и друштва
- група VII Режимске и реакционарне организације
- група XVI Терор владајућег режима
- група XVIII Цензура и забрана тиска
- група XXI Политичка ситуација 1910-1940

Архив Републике Словеније

SI AS 137

SI AS 641 I 52 117

SI AS 1931

SI AS 1937

Објављени извори:

Живко Аврамовски, *Британци о Краљевини Југославији: Годишњи извештаји Британског посланства у Београду 1921-1938*, Београд 1986

Владимир Вахуник, *Невидљиви фронт: Борба са очувању Југославије*, Минхен 1984

Владимир Велмар-Јанковић, *Поглед са Калемегдана*, Београд 2010

Богумил Вошњак, *У борби за уједињену народну државу: Утисци и опажања из доба светског рата и стварања наше државе*, Љубљана 1928

Дневник грофа Тана, Загреб 1948

Клод Елан, *Живот и смрт краља Александра I*, Београд 1988

Никола Жутић, *Идеологија и политика Нике Бартуловића: Књиге, чланци, критике и полемике 1911-1935*, Београд 2010

Записници са седница министарског савета краљевине Југославије 1929-1931, Београд 2002

Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије књ. I – VII, Београд 2005

Драгољуб Јовановић, *Учитељи енергије*, Београд 1940

Драгољуб Јовановић, *Политичке успомене I-VI*, Београд 1997

Драгољуб Јовановић, *Људи, људи* Београд 2005

Драгољуб Јовановић, *Медаљони I - IV*, Београд 2008

Слободан Јовановић, *Моји савременици: О Николи Пашићу и Писмо из Лондона*, Београд 2014

Корнелије Зелча Кодреану, *Мојим легионарима*, Београд 2002

Александар Карађорђевић, *Говори Његовог Величанства краља Александра Карађорђевића I Ујединитеља*, Београд 1991

Станислав Краков, *Живот човека на Балкану*, Београд 1997

Хрвоје Магазиновић, *Кроз једно мучно стољеће*, Ваљево 2010

Иван Мештровић, *Успомене на политичке људе и догађаје*, Загреб 1969

Шарл Морас, *Ројалистичке идеје*, Београд 1996

Oswald Mosley, *The Greather Britain*, London 1992

Oswald Mosley, *My Life*, London 2006

Oswald Mosley, *Fascism 100 Questions Asked and Answered*, London 1991

Бенито Мусолини, *Доктрина фашизма*, Фиренца 1939

- Бенито Мусолини, *О корпоративној држави: Говори, доктрина и законодавство*, Београд 1937
- Benito Mussolini, *My Autobiography: with "The Political and Social Doctrine of Fascism,"* New York 2006
- Момир Николић, *Грађанинов врт*, Београд 2009
- Димитрије Љотић, *Омладини на Стражилову*, Београд 1999
- Димитрије Љотић, *Закони живота*, Нови Сад 2001
- Димитрије Љотић, *Светло истине*, Илirsка Бистрица 1945
- Димитрије Љотић, *Сад је ваш час и област таме*, Београд 2000
- Димитрије Љотић, *Из мог живота*, Минхен 1952
- Димитрије Љотић, *Драма савременог човечанства*, Београд 1939
- Љубица Љотић, *Мемоари*, Београд 1990
- Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам: Идеје и стварност 1914-1943*, Београд 1987
- Програмски и статутарни документи Внатрешната македонска револуционерна организација, Скопље 1998
- Светозар Прибићевић, *Диктатура краља Александра*, Загреб 1990
- Светозар Прибићевић, *Изабрани политички списи*, Загреб 2000
- Иван Рибар, *Политички записи I (1918-1929)*, Београд 1948
- Сабрана дела Димитрија В. Љотића*, Нови Сад 2001
- Светислав Стефановић, *Старим или новим путевима: Одабрани политички списи (1899-1943)*, Нови Сад 2006
- Милан Стојадиновић, *Ни рат ни пакт*, Београд 2002.
- Жорж Сорел, *Револуција и насиље*, Загреб 1980
- Адолф Хитлер, *Мајн Кампф*, Београд 2001
- Ј. Штросмајер, Ф. Рачки, *Политички списи* (приредио Владимир Кошћак), Загреб 1971
- Милош Црњански, *Политички списи*, Београд 1989
- Ј. Штросмајер, Ф. Рачки, *Политички списи* (приредио Владимир Кошћак), Загреб 1971

Брошуре:

- Александар Авакумовић, *О фашистичком синдикалном уређењу*, Београд 1930
- Душан Алексић, *Не могу да ћутим*, Београд 1936
- Душан Алексић, *Терористичка организација П.О.Ф.*, Београд 1936
- Милан Банић, *Црна интернационала према хрватству и југословенству: Поводом еухаристијског конгреса*, Загреб 1930
- Милан Банић, *Распети на раскришћу: Један Хрват о Југославији*, Загреб 1934
- Милан Банић, *Ессе ното: Лик хероја- мученика*, Београд 1935
- Милан Банић, *Агонија Југославије: Дани слома*, Београд 1941
- Милан Банић, *Масонерија и Југославија*, Београд 1941
- Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925
- Драгутин Бачић, *Шта је учинио фашизам за сељаке*, Загреб 1938
- Милосав Васиљевић, *Правци сутрашњице у етици, политичкој економији и политици*, Београд 1934
- Милосав Васиљевић, *Криза демократије и будући облик владавине*, Смедерево 1938
- Милосав Васиљевић, *Диригована привреда*, Београд 1943
- Милосав Васиљевић, *Човек и заједница: Основи савремене социологије*, Београд 1944
- Милосав Васиљевић, *Проблем демократије у Југославији*, Минхен 1988
- Vogumil Vosnjak, *Jugoslav Nationalism*, London 1916
- Богумил Вошњак, *Победа Југославије: Националне мисли и предлози*, Београд 1931
- Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923
- Првислав Грисогоно, *Уједињена Југославија: Од племена и Регионалних концепција до националне државе*, Љубљана 1938
- Вођство Југословенске националне странке у народу*
- Главна програмска начела ЈРСД*
- Дитрих Екарт, *Гробари Русије*, Београд 2001
- Дитрих Екарт, *Большевизам од Мојсија до Лењина*, Београд 2001
- Комунизам на Београдском универзитету*, Београд 1940
- Богољуб Јевтић, *У знаку аманета и јединства: Изборна прокламација краљевске владе*, Сарајево 1935
- Слободан Јовановић, *Југословенска мисао у прошлости и будућности*, Београд 1939

Југославикус, *Борба Словенаца за Југославију (Др. Крек, Др. Корошец и другови у аустријском парламенту)*, Београд 1934

Фрањо Малин, *Југословенство кроз историју*, Сплит 1925

Фрањо Малин, *Јован Цвијић и проблем народног јединства*, Нови Сад 1927

Фрањо Малин, *Југословенско име југословенско писмо југословенски језик*, Нови Сад 1931

Милан Маријановић, *Народ који настаје: Зашто настаје и како се формира јединствени Српско-Хрватски народ*, Ријека 2013

Милан Маријановић, *Против окупатора: Акција за избацавање Италијана из наших крајева 1920. године*, Ријека 1952

Милорад Мојић, *Српски народ у канџама Јевреја*, Београд 1994

Мијо Мирковић, *Социјални програм фашизма: La Carta del Lavoro- Једна економска критика*, Београд 1929

Милорад Недељковић, *Враћање селу и пољопривреди*, Загреб 1936

Милорад Недељковић, *Поглед на данашњу кризу и њено решење*, Београд 1933

Димитрије Љотић, *Светска револуција*, Београд 1999

Димитрије Љотић, *Ни фашизам ни хитлеризам*, Београд 1935

Orjuna nje cilji in metode, Ljubljana 1923

Светозар Прибићевић, *Побеђујемо 8 фебруара*, Београд 1924

Светозар Прибићевић, *Погледи на стање у Југославији и њену будућност*, Париз 1932

Правила Економске Орјуне. Љубљана 1934

Правила Југословенске акције, Београд 1932

Румунска Гвоздена гарда, Београд 1940

Владимир Симић, *Идеолошки фронтови*, Београд 1937

Милан Стојадиновић, *Један краљ један народ једна држава*, Београд 1939

Стенографске белешке са првог ширег састанка делегата Југословенске Акције у Загребу, Београд 1932

Смернице Југословенске акције, Нови Сад, година издања непозната

Шта хоће Југословенска Акција, Осиек 1934

Јурај Штетинец, *Корпоративни систем фашизма*, Загреб 1939

Периодика:

Angriff, Петроград (Зрењанин)

Будућност, Осијек

Билтен ЈНП Збор, Београд

Вихор, Сплит

Видовдан: Орган интегралног југословенства, Нови Сад

Време, Београд

Генерација пред стварањем, Београд

Збор, Београд

Збор: Орган Југословенског народног покрета Збор, Ужице

Земља, Загреб

Зов са Јадрана: Гласило Организације Југословенске Националистичке Омладине, Сплит

Идеје, Београд

Јадранска стража, Сплит

Југославија, Београд

Југославија, Скопље

Југословенска реч, Загреб

Југословенски глас, Београд

Југословенски учитељски глас, Београд

Југословенски студент, Београд

Југославенска њива, Загреб

Југословенска пошта, Сарајево

Јужна звезда: Орган искрених пријатеља културног напретка и потпуног уједињења нашег народа, Битољ

Криминална библиотека, Београд

Мисионар, Крагујевац

Млада Југославија, Велики Бечкерек (Зрењанин)

Наш Пут: Орган Југословенског народног покрета Збор, Петроград (Зрењанин)

Народна одбрана, Београд

Наша борба, Београд

Нови пут: Орган Југословенског народног покрета Збор, Петроград (Зрењанин)

Нови покрет, Вуковар

Нова Европа, Загреб
Орјуна, Београд
Орјуна, Љубљана
Орјуна, Загреб
Отаџбина, Београд
Принцип, Суботица
Предстража, Вршац
Препород, Београд
Победа народне напредне и нераздељиве Југославије: Орган националиста, Сплит
Победа југословенских националиста, Загреб
Политика, Београд
Покрет југословенских националиста, Сплит
Победа, Београд
Политички гласник, Београд
Пут, Београд
Правда, Београд
Самоуправа, Београд
Словенски југ, Београд
Хришћанска мисао, Београд
Шумадијска Орјуна, Крагујевац

Изабрана литература:

- Хана Арент, *Извори тоталитаризма*, Београд 1998
- Mark Antliff, *Avant-Garde Fascism: The Mobilization of Myth, Art and Culture in France*, London 2007
- Anti-Semitism in Times of Crisis* (edit. by Sander L. Gilman and Stewen T. Katz), New York 1991
- P. Baehr, M. Richter, *Distatorship in History and Theory*, Cambridge 2004
- Јово Бакић, *Идеологије југословенства између српског и хрватског национализма (1918-1941)*, Зрењанин 2004
- Душан Бајагић, *Управљање Министарством просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд 2009
- Херман Бенге, *Немачка сељачка политика*, Берлин 1941
- Едмунд Берк, *Размишљања о револуцији у Француској*, Београд 2001
- Бранко Бешлин, *Весник трагедије: Немачка штампа у Војводини (1933-1941)*, Нови Сад 2011
- Обрен Благојевић, *Економска мисао у Србији до Другог Светског рата*, Београд 1980
- George P. Blum, *The Rise of Fascism in Europe*, London 1998
- Божовић Бранислав, Стефановић Младен, Милан Аћимовић, Драги Јовановић, Димитрије Љотић, *Едиција „Трагом издаје и злочина“*, Загреб 1985
- Frederic Brown, *The Embrace of Unreason: France 1914-1940*, New York 2014
- Софија Божић, *Срби у Хрватској 1918-1929*, Београд 2008
- Иван Бошковић, *Орјуна: идеологија и књижевност*, Загреб 2006
- Franc Borkenau, *Austria and after*, London 1938
- R. J. V. Bosworth, *Mussolini s Italy: Life under the Dictatorship 1915-1945*, London 2006
- Karl Bracher, *The German dictatorship*, London 1988
- Alan Bryerchen, *Scientist under Hitler*, New Hawen 1978
- Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2006
- Ђорђе Васиљевић, *Завера против Србије, ВМРО Ванче Михајлова*, Београд 1991
- Вук Винавер, *Југославија и Француска између два светска рата*, Београд 1985
- Michael Winock, *Nationalism, Anti-Semitism and Fascism in France*, Stanford 1998
- Роберт С. Вистрих, *Антисемитизам – најстарија мржња*, Београд 2012
- Владимир Волков, *Минхенски споразум и балканске државе*, Београд 1987

Владимир Волков, *Убиство краља Александра: Хитлерова завера*, Београд 1983

Bogumil Vošnjak, *A Bulwark Against Germany: The Fight of the Slovenes, The Western Branch of the Yugoslavs, for National Existence*, London 1917

Bogumil Vošnjak, *A Dying Empire: Central Europe, Pan-Germanism and the Downfall of Austria-Hungary*, London 1918

Михајло Вучковић, *Историја задружног покрета у Југославији 1918-1941*, Загреб 1957

S.J. Wolf, *Fascism in Europe*, London 1981

Владимир Велмар-Јанковић, *Огледи о књижевности и националном духу - Играчи на жици*, Београд 2006

John Weiss, *The Fascist Tradition*, New York 1967

M. Winock, *Nationalism Antisemitism and Fascism in France*, Stanford 1998

John G. Gager, *The Origins of Anti-Semitism: Attitudes Toward Judaism in Pagan and Christian Antiquity*, Oxford 1985

Патрик Гири, *Мит о нацијама: Средњевековно порекло Европе*, Нови Сад 2007

Бранислав Глигоријевић, *Парламент и политичке странке у Југославији (1919-1929)*, Београд 1979

Бранислав Глигоријевић, *Коминтерна југословенско и српско питање*, Београд 1992

Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: У ратовима за национално ослобођење*, Београд 2002

Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: Српско-хрватски спор*, Београд 2002

Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: У европској политици*, Београд 2002

Бранислав Глигоријевић, *Историја Демократске странке 1919-1928*, Београд 2010

Данило Грегорић, *Италијански корпоративизам*, Београд 1940

Данило Грегорић, *Привреда националнога социјализма*, Београд 1936

Данило Грегорић, *Самоубиство Југославије*, Београд 1942

Mirjana Gross, *Izvorno pravaštvo: Ideologija, agitacija, pokret*, Zagreb 2000

Richard Grunberger, *The 12-Year Reich: A Social History of Nazi Germany 1933-1945*, Holt, Reinhart and Winston, 1971

C.A. Gulick, *Austria from Habsburg to Hitler vol. II*, Los Angeles 1948

Roger Griffin, *The Nature of Fascism*, London 1991

Ђорђе Давидовић, *Идеолошке основе нашег задругарства*, Београд 1940

Ђорђе Давидовић, *Југословенско задругарство*, Београд 1940

Владимир Дворниковић, *Карактерологија Југословена*, Београд 1990

David V. Dennis, *Inhumanites: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2015

Ивана Добривојевић, *Државна репресија у доба диктатуре краља Александра 1929-1935*, Београд 2006

Вук Драговић, *Српска штампа између два рата*, Београд 1956

Секула Дрљевић, *Централизам или федерализам*, Земун 1926

Љубодраг Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији I-III*, Београд 1996

Љубодраг Димић, Никола Жутић, *Римокатолички клерикализам у Краљевини Југославији 1918-1941*, Београд 1992

Бојан Б. Димитријевић, *Војска Недићеве Србије: Оружане снаге Српске владе 1941-1945*, Београд 2016

Јован Дучић, *Југословенска идеологија*, Београд 1990

Peter Davis, *Extreme Right in France, 1789 to Present – From de Maistre to Le Pen*, Routledge 2002

Valerie Deacon, *The Art of Secrecy and Subversion: The Cagoule and French Politics in the 1930s*, Wininpeg 2003

M. Derrick, *The Portugal of Salazar*, New York 1939

C.F. Delzell, *Mediterranean Fascism 1919 -1945*, New York 1970

The Cambridge History of twentieth-century political thought, Cambridge University Press, 2005

Мирко Ђорђевић, *Српска конзервативна мисао*, Београд 2003

Emilio Gentile, *The Sacralisation of Politics in Fascist Italy*, London 1996

Емилио Ђентиле, *Религије политике: Између демократија и тоталитаризама*, Београд 2009

Emilio Gentile, *The Struggle for Modernity: Nationalism, Futurism and Fascism*, London 2003

Stevo Đurašković, *Fascism in Central Europe The Organisation of the Yugoslav Nationalists*, Budapest 2007

Милорад Екмечић, *Основе грађанске диктатуре у Европи између два свјетска рата*, Сарајево 1967

Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790-1918*, Београд 1989

Никола Жутић, *Нико Бартуловић римокатолик четник: од либерала-антиклерикалца до равногорца и антифашисте*, Београд 2010

- Никола Жутић, *Соколи: Идеологија у физичкој култури краљевине Југославије 1929-1941*, Београд 1991
- Холм Зундахузен, *Историја Србије од 19. до 21. века*, Београд 2009
- Триво Инђић, *Савремена Шпанија*, Београд 1982
- Историја грађанских странака у Југославији 1918-1945 I* (приредио М. Павловић), Београд 2008
- В. Jelavich, *Modern Austria: Empire and Republic*, Cambridge 1988
- Зоран Јањетовић, *Немци у Војводини*, Београд 2009
- Слободан Јовановић, *Југословенска мисао у прошлости и будућности*, Београд 1939
- F. L. Carsten, *The Rise of Fascism*, Los Angeles 1969
- P. J. Cohen, *Serbia's secret war: Propaganda and the Deceit of History*, Texas 1999
- Љубинка Тошева-Карповић, *Идејна и програмска оријентација Данунцијевог похода на Ријеку*, Ријека 1980
- Жељко Караула, *ХАНАО (Хрватска национална омладина): Терористичка организација младих у Краљевини СХС 1921-1925*, Загреб 2011
- Петар Качавенда, *Немци у Југославији 1918-1941*, Београд 1991
- Детлеф Клаузен, *Границе просветитељства: Друштвена генеза модерног антисемитизма*, Београд 2003
- Богдан Кризман, *Анте Павелић и усташе*, Загреб 1978
- Богдан Кризман, *Усташе и Трећи Рајх*, Загреб 1983
- Василије Крестић, *Српско-хрватски односи и југословенство*, Београд 1983
- Звонимир Кулунџић, *Политика и корупција у краљевској Југославији*, Загреб 1960
- Миле Кордић, *Божјићна побуна у Црној Гори 1918*, Београд 1991
- Петар Корунић, *Југословенска идеологија у хрватској и словенској политици*, Загреб 1986
- Милан Кољанин, *Јевреји и антисемитизам у Краљевини Југославији 1918-1941*, Београд 2008
- Тодор Куљић, *Фашизам, Социолошко-историјска студија*, Београд 1987
- Јан Кершо, *Хитлер 1899-1936: Хибрис*, Београд 2003
- Јан Кершо, *Хитлер 1936-1945: Немезис*, Београд 2004
- Томица Керчуљ, *Политичке идеје Шарла Мораса*, Београд 2004
- L. Karvonen, *From White to Blue and Black: Finish Fascism in Inter War-Era*, Helsinki 1988
- H.R. Kedward, *Fascism in Western Europe 1900-1945*, London 1969

- Ian Kershaw, *The Nazi dictatorship*, London 1986
- T. Kirk, *Nazism and the working class in Austria*, Cambridge 1998
- Rene Albrecht Carrie, *Italy from Napoleon to Musolini*, New York 1950
- Мима Љубић Лоргер, *Аутономаши Орјунаши Препородитељи*, Загреб 2010
- M. Lacko, *Arrow cross men: National Socialists (1935-1944)*, Budapest 1969
- S. Lee, *The European Dictatorship 1918-1945*, New York 1987
- Frank Littlefield, *Germany and Yugoslavia 1933- 1941*, London 1988
- Радош Љушић, *Књига о Начертанију: Национални и државни програм Кнежевине Србије (1844)*, Београд 2004
- Бранимир Малеш, *Расе којима припадају Срби и Хрвати*, Београд 1937
- Machiedo Mladinić Norka, *Jadranska straža*, Zagreb 2005
- Драги Маликовић, *Качачки покрет на Косову и Метохији 1918-1924*, Косовска Митровица 2005
- Хрвоје Матковић, *Светозар Прибићевић и Самостална демократска странка до Шестојануарске диктатуре*, Загреб 1972
- Хрвоје Матковић, *Повијест Хрватске сељачке странке*, Загреб 1999
- Курцио Малапарте, *Техника државног удара*, Београд 1992
- Денис Мек Смит, *Мусолинијево Римско Царство*, Љубљана 1980
- Жозеф де Местр, *Списи о револуцији*, Чачак 2001
- Енес Милак, *Италија и Југославија 1931-1937*, Београд 1987
- Оливера Милосављевић, *У традицији национализма : или стереотипи српских интелектуалаца XX века о нама и другима*, Београд 2002
- Оливера Милосављевић, *Савременици фашизма I: Перцепција фашизма у београдској јавности 1933-1941*, Београд 2010
- Оливера Милосављевић, *Савременици фашизма II: Југославија у окружењу 1933-1941*, Београд 2010
- Никола Миловановић, *Пукотине краљевства: Рат обавештајних служби на тлу Југославије*, Београд 1978
- Андреј Митровић, *Фашизам и нацизам*, Београд 1979
- Андреј Митровић, *Време нетрпеливих*, Подгорица 2004
- Милош Мишовић, *Српска црква и конкордатска криза*, Београд 1983
- Philip Morgan, *Italian Fascism 1915- 1945*, New York 2004
- Philip Morgan, *Fascism in Europe 1919 -1945*, New York 2003
- Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005

G.L. Mosse, *The Crisis of German Ideology: Intellectual origins of the Third Reich*, New York 1964

Томица Никчевић, *Период шестојануарске диктатуре*, Београд 1961

Ернст Нолте, *Фашизам у својој епохи*, Београд 1990

Стеван Павловић, *Историја Балкана 1804-1945*, друго издање, Београд 2004

Момчило Павловић, Божица Младеновић, *Коста Миловановић Пећанац 1879-1944*, Београд 2003

Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001

Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988

Бранко Петрановић, *Југословенско искуство српске националне интеграције*, Београд 1993

Ненад Петровић, *Фашистичке идеје код интелигенције у Београду 1919-1941*, магистарски рад одбрањен 1993. г. на Филозофском факултету у Београду

Ненад Петровић, *Идеологија варварства: Фашистичке и националсоцијалистичке идеје код интелектуалаца у Београду (1929-1941)*, Београд 2015

Петар Пијановић, *Српски културни круг 1900-1918*, Београд 2012

Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцинга*, Београд 1976

Милутин Пропадовић, *Димитрије В. Љотић, Збор и КПЈ*, Нортемптон 1990

Хедер Прингл, *Химлеров велики план: Химлерови научници и холокауст*, Београд 2013

S.G. Payne, *A History of Fascism (1914-1945)*, Wisconsin 1995

S.G. Payne, *Falange: A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961

G.C. Paikert, *The Danube Swabians: German Populations in Hungary, Romania and Yugoslavia and Hitler's impact on their Patterns*, Hague 1967

Antonio Costa Pinto, *The Blue Shirts: Portuguese Fascist and the New State*, New York 2000

Богдан Радица, *Агонија Европе*, Београд 2003

Dylan Riley, *The Civic Foundations of Fascism in Europe: Italy Spain and Romania 1870-1945*, Baltimore 2010

Воја Рајчевић, *Студентски покрет на загребачком свеучилишту*, Загреб 1959

Вилхелм Рајх, *Масовна психологија фашизма*, Београд 1981

Hermann Rausching, *Germany's revolution of destruction*, London 1939

Херман Раушинг, *Моји поверљиви разговори*, Њујорк?

Милан Ристовић, *Немачки нови поредак и Југоисточна Европа 1940/41-1944/45*, Београд

- J.L. Radel, *Roots of Totalitarianism: The Ideological Sources of Fascism National Socialism and Communism*, New York 1975
- J. Rotchild, *East Central Europe Between the Two World Wars*, Seattle 1991
- David Schonbaum, *Hitler's Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany 1933-1939*, New York 1980
- Сенатори Краљевине Југославије: Биографски лексикон (гл. и одговорни уредник М. Павловић), Београд 2016
- Жорж Сорел, *Револуција и насиље*, Загреб 1980
- Игнацио Силоне, *Фашизам његов постанак и развој*, Загреб 1935
- Мирјана Стефановски, *Идеја хрватског државног права и стварање Југославије*, Београд 2008
- Ноел О Саливен, *Конзервативизам*, Београд 2008
- Срби и рат у Југославији 1941. године: Зборник радова (гл. и одговорни уредник Драган Алексић), Београд 2014
- Владислав Стакић, *Монархистичка доктрина Шарла Мораса*, Београд 1939
- Младен Стефановић, *Збор Димитрија Љотића (1934-1945)*, Београд
- Александар Стојановић, *Српски цивилни културни план владе Милана Недића*, Београд 2012
- Тодор Стојков, *Влада Милана Стојадиновића (1935-1937)*, Београд 1985
- Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре*, Београд 1969
- George V. Strong, *Seedtime for Fascism: The Disintegration of Austrian Political Culture 1867-1918*, New York 1998
- Драган Суботић, *Затомљена мисао: О политичким идејама Димитрија Љотића*, Београд 1994
- Здравко Серучар, *Војне акције у Корушкој 1918-1919*, Београд 1950
- Драган Суботић, *Епископ Николај и православни Богомољачки покрет*, Београд 1996
- Драган Суботић, *Органска мисао Срба у XIX и XX веку I-2*, Београд 1999
- Драган Суботић, *Балканске теме Ратка Парезанина*, Београд 2001
- Драган Суботић, *Српска десница у 20. веку I: Оглед о политичкој филозофији Димитрија В, Љотића*, Београд 2004
- Ж. Ђурић, Д. Суботић, *Личности српске деснице 20. века III*, Београд 2007
- Robert Wald Sussman, *The Myth of Race: The Troubling Persistence of an Unscientific Idea*, London 2014
- Ђоко Слијепчевић, *Југославија уочи и за време Другог светског рата*, Минхен 1978

Роберт Ситон-Вотсон, *Позадина југословенске диктатуре*, Нови Сад 1967

M. Sutton, *Nationalism Positivism Catholicism: The Politics of Charles Maurras and French Catholics 1890-1914*, Cambridge 1982

Z. Sternhel, M. Sznajder, M. Asheri, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton 1994

Robert Soucy, *Fascism in France: The Case of Maurice Barres*, Berkley 1972

Robert Soucy, *French Fascism: The First Wave 1924-1933*, New Haven 1986

Robert Soucy, *French Fascism: The Second Wave 1933-1939*, London 1995

Hugh Seton Watson, *Eastern Europe between the Wars 1918 -1941*, Cambridge 1945

Edward Tannenbaum, *Fascism in Italy: Society and Culture 1922-1945*, London 1973

Тања Татомировић, *Мусолинијев микрофон*, Београд 2011

The Fascism Reader (edit. by Aristotle A. Kallis), London 2003

Дмитар Тасић, *Рат после рата: Војска Краљевине СХС на Косову и Метохији и у Македонији 1918-1920*, Београд 2008

Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935-1939*, Београд 1997

Хју Томас, *Шпањолски грађански рат I- II*, Ријека 1980

Владимир Ђоровић, *Историја Југославије*, Београд 1933

Фашизам и неофашизам, Загреб 1976

Fascism (edited by Roger Griffin), Oxford 1995

Бернд Фишер, *Балкански диктатори*, Београд 2009

Фриц Фишер, *Савез елита*, Београд 1979

Ф. Фире, М. Озуф, *Критички речник француске револуције*, Нови Сад 1996

Percival Phillips, *The Red Dragon and The Black Shirts*, London 1922

Antonio de Figueiredo, *Portugal: Fifty Years of Dictatorship*, London 1975

Франсоа Фонтет, *Расизам*, Београд 1999

Аластер Хамилтон, *Фашизам и интелектуалци 1919-1945*, Београд 1978

Џејкоб Хоптнер, *Југославија у кризи (1934-1941)*, Ријека 1973

Ерик Хобсбаум, *Доба екстрема*, Београд 2004

Богумил Храбак, *Џемијет 1918-1928*, Београд 2003

S.W. Halperin, *Mussolini and Italian Fascism*, New York 1964

A. Heywood, *Political Ideologies: An Introduction*, Basingstoke 2012

Norman Cohn, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, New York 1969

Robert Čop, *ORJUNA-prototip politične organizacije*, diplomski rad odbranjen 2006. g. na Fakultetu društvenih nauka u Ljubljani

- Fascism and the Far Right* (edit. by P. Davis and Derek Lynch), London 2002
- Фердо Чулиновић, *Ријечка држава*, Загреб 1953
- Фердо Чулиновић, *Југославија између два рата I-II*, Загреб 1961
- Фредерико Шабо, *Савремена Италија(1918-1948)*, Београд 1978
- Недим Шарац, *Успостављање шестојануарског режима 1929. године: са посебним освртом на Босну и Херцеговину*, Сарајево 1975
- Фердо Шишић, *Југословенска мисао*, Београд 1937
- Љубинка Шкодрић, *Министарство просвете и вера у Србији 1941-1944*, Београд 2009
- Освалд Шпенглер, *Пропаст Запада*, Београд 1936
- Walter Schneefuss, *Deutschum in Sud Ost Europa*, Leipzig 1939
- Јурај Шћетинец, *Национални социјализам: идејни основи и социјал-економска изградња*, Загреб 1937

Чланци у стручним часописима:

Михаел Антоловић, Меморандум Немачке странке из 1927. године, *Рад музеја Војводине*, бр. 51, стр. 337-340, 2009

Михаел Антоловић, Нацизам у критичким виђењима савременика, *Историја 20. века*, vol. 27, бр. 2, стр. 145-160, 2009

Драган Алексић, „Генерал Петар Пешић о Пакту 25. марта 1941.“, *Архив*, 1-2/2011, Београд 2012

Драган Алексић, Издајници или родољуби, *Историја 20. века* 2/2010

Драган Алексић, „Подела Краљевине Југославије 1941. у светлу међународног права“, *Зборник радова: Срби и Југославија*, Београд 2007

Драган Алексић, Франц Нојхаузен и привредна политика нацистичке Немачке у Србији, *Токови историје*, бр. 1-2, Београд 2008

Предраг Бајић, Делатност ОРЈУНЕ у Суботици и приказ примерка суботичког орјунашког листа Принцип у Музеју Војводине, *Кривови, билтен за културу и уметност*, год XV - XVI бр. 50-52 (2001-2002) стр 62-65

Јово Бакић, Фашизам у Југославији (1918-1941), *Нова српска политичка мисао* бр.1-4 (стр21-43), Београд 2006

Бранко Бешлин, Немци у Војводини (1918-1941), *Токови историје* бр.1-4, Београд 1999, стр. 207-239

Миле Бјелајац, Војни фактори и одбрана националних територија 1918-1921, *Војно-историјски гласник*, бр. 2, Београд 1985, стр.195-228

Бранка Бобан, Схваћања Антуна и Стјепана Радића о мјесту и улози сељаштва у господарском, друштвеном и политичком животу, *Радови* бр. 12, Загреб 1979, стр. 265-304

Бранка Бобан, О основним обележјима “сељачке државе“ у идеологији Антуна и Стјепана Радића, *Радови* бр.13, Загреб 1980, стр. 51-88

Милица Бодрожич, Образовање Југословенске радикално-сељачке демократије (децембар 1931 - јул 1933): Почети Југословенске националне странке, *Историјски гласник* бр.2-3, Београд 1964, стр. 39-96

Софија Божић, Између Србије и Хрватске: Светозар Прибићевић у виђењима савременика, *Историја 20. века* бр.2, Београд 2002, стр. 117-135

- Софија Божић, Срби у Хрватској хегемони или потлачени: Случај осигечких Срба (1918-1934), *Зборник Писати историју Југославије; Виђење српског фактора*, Београд 2003, стр.65-67
- Иван Бошковић, Сплитски орјунашки лист Победа и Стјепан Радић, *Часопис за савремену повјест*, бр.1, Загреб 2007, стр. 117-132
- Ђорђе Васиљевић, ВМРО и Србија 1893-1934, *Цатена мунди (српска хроника на светским веригама: зборник)* књ. 2 стр. 27-31
- Милица Кацин-Wohinz, Словенци и Хрвати под фашистичком Италијом, *Југословенски историјски часопис* бр.3, Београд 1987, стр.85-98
- Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста ОРЈУНА, *Историја 20. века: Зборник радова V*, Београд 1963, стр. 316-396
- Бранислав Глигоријевић, Напад Љотићеваца на студенте техничког факултета и растурање Збора, *Историјски гласник*, бр.2, Београд 1963, стр. 52-81
- Бранислав Глигоријевић, Српска национална омладина (СРНАО), *Историјски гласник* бр.3-4, Београд 1964, стр. 3-38
- Бранислав Глигоријевић, Политички покрети и групе са националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом Збору, *Историјски гласник*, бр.4, Београд 1965, стр. 35-83
- Бранислав Глигоријевић, Особености фашизма у Југославији двадесетих година, *Марксистичка мисао*, бр.3, Београд 1986
- Бранислав Глигоријевић, Политичке странке и државно уређење Југославије 1918-1929, *Војно-историјски гласник* бр.3, Београд 1991, стр. 77-107
- Бранислав Глигоријевић, Католички блок и убиство краља Александра, *Историја 20. века*, vol. 9, br. 1-2, str. 23-36, 1991
- Бранислав Глигоријевић, Основе и карактер личног режима краља Александра, *Српска политичка мисао* Vol.2 бр1, Београд 1995 (стр 27-48)
- Бранислав Глигоријевић, Југословенски национализам и комунизам (бољшевизам) као дезинтеграциони фактори, *Европа и Срби*, Београд 1995, стр. 501-510
- Горан Давидовић, Активности ЈНП Збор у чачанском крају од 1935 до 1941. године, *Нове српске органске студије*, год. IV, 3/2002 св.1
- Ивана Добривојевић, Краљевина Југославија у доба личног режима краља Александра, *Историја 20. века*, год. 26, бр.2 (2008), стр 109-130
- Ивана Добривојевић, Између краља и народа нема посредника: Династичка пропаганда у време шестојануарског режима, *Токови историје*, бр.4 (2006) стр 159-182

Љубодраг Димић, Интегрално југословенство и култура 1929-1931. године, *Дијалог новјесничара-историчара*, књ. 3, Печуј 12-14. маја 2000. г.

Младен Ђорђевић, Организација југословенских националиста (ОРЈУНА), *Нова српска политичка мисао* Vol. XII бр.1-4, Београд 2006, стр. 187-219

Стево Ђурашковић, Идеологија Организације југословенских националиста (ОРЈУНА), *Часопис за сувремену повјест*, бр. 43. 1/2011, Загреб

Младенка Иванковић, Јевреји у Југославији 1918-1952, *Писати историју Југославије*, Београд 2007, стр.119-138

Томислав Ишек, Примјена Обзнане на ХРСС и последице за њене присташе у БиХ, *Часопис за сувремену повјест* бр.1 Загреб 1971, стр. 27-55

Зоран Јањетовић, О ширењу земљопоседа војвођанских Шваба између два светска рата, *Годишњак за друштвену историју* vol. 5, бр. 1-3, Београд 1998, стр. 101-112

Зоран Јањетовић, О нацификацији војвођанских Шваба, *Токови историје*, бр.1-4, Београд 1999, стр. 240-260

Зоран Јањетовић, Утицај српског фактора на положај националних мањина у Југославији у раздобљу између два светска рата, *Писати историју Југославије*, Београд 2007, стр. 101-109

Тодор Куљић, Фашизам и истраживање фашизма у Југославији, *Марксистичка мисао*, бр. 2, Београд 1986

Тодор Куљић, О фашизму, десном екстремизму и теоријама о фашизму крајем 20. века, *Социологија*, Vol. XLI бр.4, Београд 1999, стр. 415-448

Тодор Куљић, Појам тоталитарне државе у италијанском фашизму, *Социолошки преглед* Vol. XIII br 3-4, Београд 1979, стр. 25-38

Тодор Куљић, Схватање тоталитарне државе у немачком фашизму, Београд

Тодор Куљић, Мали европски фашистички покрети, *Улазница*, год. 19, бр. 96/97 (1985), стр. 13-24

Philip M. Coupland, Left-Wing Fascism in Theory and Practice: The Case of the British Union of Fascist, *Twentieth Century British History*, Vol. 13, No.1, (2002), str. 38-61

Ernesto Loclau, Фашизам и идеологија, *Марксизам у свету*, god IV br 8, Београд 1983

Славко Милосалевски, Фашизација у ВМРО-у између два светска рата, *Марксистичка мисао*, бр.3, Београд 1986, стр. 91-119

Boris Mlakar, Radical Nationalism and Fascist Elements in Political Movements in Slovenia Between the Two World Wars, *Slovene Studies*, Vol XXXI No1, Ljubljana 2009, str.

- Jelka Melnik, Orjunaši na sodišču, *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovno*, Vol XXXVI No.3, Ljubljana 1989, str.247-253
- Андреј Митровић, Немачки привредни простор и југоисточна Европа 1933, *Историјски часопис*, Београд 1974, стр. 225-240
- Ivan Pederin, Hrvatski velikosrbi: Danko Angelinović, *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol II, Zadar 2006, str. 297-395
- Бранко Петрановић, Фашизам у Југославији- историографски спорови, *Марксистичка мисао* br.3, Београд 1986
- Бранко Петрановић, Оснивање Југославије и промене њеног унутрашњег уређења, *Војно-историјски гласник* бр.3, Београд 1988, стр. 87-106
- Бранко Петрановић, Национални односи у Краљевини Југославији и стварање Бановине Хрватске, *Војно-историјски гласник* бр.3, Београд 1991, стр. 237-254
- Ненад Петровић, Град-Европа-Демократија: Три јахача апокалипсе, *Нова српска политичка мисао* Vol. XI, Београд 2004
- Jurij Perovšek, Nacionalno politični koncepti slovenskih unitarističnih sill leta 1923, *Zgodovinski časopis* 45 (1), Lubljana 1991, str. 65/83
- Nicos Poluantzas, Fašizam i vladajuće klase, *Marksizam u svetu*, god IV br. 8, Beograd 1983
- Moishe Postone, Antisemitizam i nacionalsocijalizam, *Marksizam u svetu*, god IV br 8, Beograd 1983
- Александар Растовић, Програм југословенске народне странке, *Зборник Матице Српске за историју* (2006), бр.74, стр. 125-132
- Милан Ристовић, Изопачени град у идеологији српских колаборациониста (1941-1945), *Нова српска политичка мисао* Vol. XI бр1-4, Београд 2006
- Драган Суботић, „Конзервативна димензија српске политичке антропологије“, *Српске органске студије*, бр. 1-2, Београд 2001
- Драган Суботић, Ратко Парезанин (1898-1981), *Просвјета: календар*, Бања Лука 2010 стр.262-269
- Тодор Стојков, О такозваном Личком устанку, *Часопис за сувремену повјест*, год. 2, бр. 2 (1970), стр. 167-180
- Тодор Стојков, Грађанска опозиција и скупштински избори од 8. новембра 1931, *Историја 20. века*, бр4, 1962 стр.251-307
- Тодор Стојков, Заоштравање друштвено-политичке кризе у Југославији 1938-1940 (с освртом на прилике у Војводини), *Истраживања*, бр. 10, Београд 1983, стр.

Alfred Sohn-Rethel, Ekonomija i klasna struktura nemačkog fašizma, *Marksizam u svetu*, god IV br 8, Beograd 1983

Дмитар Тасић, Војно-политичка акција македонствујушчик у Краљевини СХС 1919-1934, *Архив*, год III, бр.3, Београд 2002, стр. 92-108

Милош Тимотијевић, Српски културни клуб и генерал Милан Недић: Један документ о “приватној“ иницијативи у обавештајној делатности на почетку Другог светског рата (1939), *Зборник радова Народног музеја (Чачак)* 2011, стр. 123-135

Darko Friš, Aktivnosti mestnega odbora Orjune v Mariboru v prvem letu delovanja, *Studia Historica Slovenica* 4 (2/3), Maribor 2004, str. 507-527

Богумил Храбак, Југословенска народна странка 1935. и 1936. године, *Новопазарски зборник* бр.31, Нови Пазар 2008, стр.73-82

Богумил Храбак, Косовски Комитет 1919-1924, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* 2002, стр. 137-163

Славољуб Цветковић, Појава индивидуалног терора код младих југословенских комуниста 1921, *Историја 20. века*, бр.7 (1965), стр. 453-492

Branko Šuštar, O razširjenosti Organizacije jugoslovanskih nacionalistov na Slovenskem do sredine leta 1924, *Kronika: Casopis za slovensko krajevno zgodovno*, Vol XXXVI No.3, Ljubljana 1989, str. 242-246

Branko Šuštar, Ekonomska ORJUNA: Pokus gospodarske organizacije jugoslovanskih nacionalistov v 20-ih letih tega stoletja, *Kronika: Casopis za slovensko krajevno zgodovno*, Vol XXXVI No.3, Ljubljana 1989, str. 144-146

Биографија

Василије Драгосављевић рођен је 10. 9. 1984 године у Београду где је завршио основну и средњу школу. На одељењу за историју Филозофског факултета у Београду дипломирао је 2010 године. Докторске студије на Одељењу за историју на Филозофском факултету, Универзитета у Београду, на катедри за Општу савремену историју уписао је 2010. године. Тема докторске дисертације је “ Идеолошки утицаји европског фашизма на југословенске интегралистичке покрете радикалне деснице у међуратном периоду (1921-1941) “ пријављена код ментора др Дубравке Стојановић. Предлог теме докторске дисертације одбранио је у децембру 2012. Израда докторске дисертације је одобрена од стране Наставно-научног већа Филозофског факултета и од стране комисије београдског Универзитета током марта и априла 2013. године. Од 2013. најпре као истраживач приправник, а од 2014 године као истраживач сарадник запослен је на Историјском институту Београд. Област истраживања: европска историја 19. и 20. века, српско немачки односи, настанак и развој тоталитарних идеологија у европским државама у првој половини 20. века и рефлексивна тих идеологија на подручју Балкана и Источне Европе.

Василије Драгосављевић
дипл. историчар
Истраживач-сарадник на пројекту

Европа и Срби: Подстицаји и искушења европске Модерне

Адреса: Београд, Драже Павловића 11
Моб. тел. 064 1672484
Е - mail: v.dragosavljevic@yahoo.com

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: Василије Драгосављевић

Број индекса: 5i10-7

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом:

Идеолошки утицаји европског фашизма на југословенске интегралистичке покрете радикалне деснице у међуратном периоду (1921-1941)

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Василије Драгосављевић

Број индекса: 5i10-7

Студијски програм: Докторске студије историје

Наслов рада: Идеолошки утицаји европског фашизма на југословенске интегралистичке покрете радикалне деснице у међуратном периоду (1921-1941)

Ментор: Др Дубравка Стојановић, редовни професор, Филозофски факултет Београд

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Идеолошки утицаји европског фашизма на југословенске интегралистичке покрете радикалне деснице у међуратном периоду (1921-1941)

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
- 3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)**
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____
